کاروباری گێڕانەوە

کاروباری گێڕانەوە

زاهیر ڕۆژبەیانی

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس

هەولێر – هەرێمی کوردستانی عێراق

هەموو مافێک هاتووەتە پاراستن ©
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس
شەقامی گوڵان - هەولێر
هەرێمی کوردستانی عێراق
هەگبەی ئەلیکترۆنی aras@araspress.com
وارگەی ئینتەرنێت www.araspublishers.com
تەلەفۆن: 35 49 224 66 (0) 00964
دەزگای ئاراس لە ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ هاتووەتە دامەزران

زاهیر رۆژبەیانی
کاروباری گێڕانەوە - کۆمەڵە وتار
کتێبی ئاراس ژمارە: ١٠٩٦
چاپی یەکەم ٢٠١١
تیرێژ: ٦٠٠ دانە
چاپخانەی ئاراس - هەولێر
ژمارەی سپاردن لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ٨٥ - ٢٠١١
نەخشاندنی ناوەوە: کارزان عەبدولحەمید
رازاندنەوەی بەرگ: مریەم موتەقییان
هەڵەگری: بۆکان نووری

چاخی سەرهەڵدانی نۆڤلێت لە ئەدەبی کوردیدا

لە کوردستانی باشوور و بەتایبەت لە ماوەی (١٠) ساڵی ڕابردوودا، نۆڤلێت وەکو جۆرێکی داهێنان تەکانێکی بەخۆوە دیوە، کە دەشێ بڵێم نەک هەر سەرنجڕاکێش، بگرە مژدەی وەرچەرخانێکی مێژوویی گەورەشی پێیە بۆ داهاتووی جۆرێکی چیرۆک – ڕۆمان، کە لە ئەدەبی کوردیی سەردەمدا پێشتر وجوودێکی بەرچاوی نەبووە.

لەم کورتەباسەشمدا، کە کورتکراوەی پرۆژەی کتێبێکی ڕەخنەییە لەسەر ڕۆمانی کوردی، نامەوێ کاتێکی زۆر بە پێناسەکردنی (نۆڤلێت)ەوە خەرج بکەم، یەکەم: لەبەرئەوەی زۆرجار داهێنەران خۆیان ئەو ئەرکە لە ئەستۆی خەڵکی تر دەکەنەوە و لەسەر بەرهەمەکانیان دەنووسن داخۆ نۆڤلێتە یان ڕۆمان.

دووەم: ئەگەرچی کورت و درێژی دەق لە شێوە و شێواز و نەخشەی گێڕانەوەشدا کاریگەریی زۆری دەبێ، بەڵام ئەگەر ئەو پێوەری درێژ و کورتییە بۆ لێکجیاکردنەوەی چیرۆکی درێژ و کورتەچیرۆک و چیرۆکی کورت کورت ڕاست بێ، ئەوە بەهەمان پێوانە دیارە بۆ ناسینەوەی نۆڤلێت و ڕۆمانیش کورت و درێژەی و ژمارەی وشە کاریگەرییان دەبێ، بەڵام من بۆ خۆم کورتە ڕۆمانم پێ باش نییە لە جێی نۆڤێلت بەکار ببرێ وەک هیمدادی حوسێن لەسەر (ماڵئاوا گوڵی خەم)ی نووسیوە، بەڵکو لە بری (کورتە ڕۆمان) پێشنیازی (ڕۆمانی هاوچەرخ) پڕ بە واتای هونەریی نۆڤلێت دەزانم، چونکە پێم وایە ئەم کورتییەی نۆڤلێت شێوەیەکە کە چاخەکە، واتا سەردەمەکە سەپانوویەتی، کە سەردەمی خێرایی و سەرقاڵیی مرۆڤی هاوچەرخە بە وردەکارییەکانی ڕۆژانەوە کە ئیتر دەرفەتی خوێندنەوەی ڕۆمانی درێژی لە بەردەمدا ناهێڵێتەوە و، وەک چۆن ڕۆمان جێی بە داستان لەق کرد، پێم وایە نۆڤلێتیش ئاوا جێی بە ڕۆمان لەق دەکا و دەبێ بە سیمای سەردەمی عەولەمە، کە پێم وایە نۆڤلێت تێیدا نەک هەر جێی ڕۆمان، بگرە جێی

شـيعـريش دەگرێتـەوە، بگرە شـيعـر لە ژانرێکی ئەدەبیشـەوە دەکا بەجـۆرێک لە تەکنیکەکانی خۆی.

وەک مــەهاباد قــەرەداغی لـە (ئەڤین ئاوی ژیانە) و جــەمــاڵ شــاربازێڕی لە (ژوانگەی هەژان و ژان)دا کـردوویانە، هەروەهـا لەبارەی چیـرۆکـیش بە کـورت و درێژەوە، کە لەگەڵ شیعـردا لە خاڵی بەرجەستـەکردنی ساتە تاک و تەنیاکاندا یەکدەگرنەوە، چونکە نۆڤلێت- ڕۆمان دەتوانێ لە جیاتی وەستان لەسەر یەک ساتە وەخت، لەســەر بەدواداچوونی زنجـیـرە- ڕووبارە ســاتێکی یەک لە دوا یەکـدا بەردەوام بێ، کە لەگەڵ پێداویستییەکانی چاخە نوێیەکەی عەولەمەدا کە جیهانی تێدا دەبێ بە گوندە بچکۆلەکە دەگونجێ.

لەوانەیە ئـەمـەم بە چوونێکی سـەیر بۆ لە قـەڵەم بدرێ و، وام بۆ لێک بدەنەوە کە زیادەڕۆیی لە لایەنگیری نۆڤلێتدا دەکەم، بەڵام ئەمـە ڕاستـییـەکی تێدایە کـە لە واقیعی ئەمڕۆی سەرهەڵدان و پەرەسەندنی نۆڤلێتی کوردیدا بنەمایەکی هەیە.

زۆربەی نۆڤلێتنووسـەکـانی کـورد، مـەبەسـتم لەوانەیانە کـە نۆڤلێتی هـونەریی دەنووسن، نـەک چیـرۆکـە حـیکایەت ئامـێـزەکـان، دەڵێم زۆربەی نۆڤلێتنووسـانی هاوچەرخی کورد، یا لە ئەسڵدا کورتەچیرۆکنووس بوون وەک: شێرزاد حەسـەن، عـەبدوڵا سـەڕاج، مـحـەمـەد موکری، حوسـێن عارف، کاکـەمـەم بۆتانی، مـحـەمـەد مەولوود، ئەحمەد مـحـەمـەد ئیسماعیل، ئەنوەر مـحـەمەد تاهیر، محـەمەد ڕەشـید فەتاح، حەمە کەریم عارف، ڕەئووف حەسەن، سەلاح عومەر و غەفوور ساڵح.

یان شـاعـیر بوون وەک: کـەریم دەشـتی، مـەهاباد قـەرەداغی، ئەحـمـەدی مـەلا، سەلاح جەمال، جەمال شاربازێڕی، بەختیار عەلی، خوسرەو جاف.

یان لە هەردوو بوارەکـەی شـیـعـر و کـورتەچیـرۆکـیشـدا کـاریان کـردووە وەک: فەرهاد پیرباڵ، محەمەد سەعید زەنگنە، هیمدادی حوسێن.

هەشـیـانە یەکسـەر بە نۆڤلێتنووسین دەسـیـان پێ کردووە، وەک: جـەبار جـەمـال غەریب، ئیسـماعیل ڕۆژبەیانی، عەزیزی مـەلای ڕەش، محەمەد ساڵح سـەعید، بەڵام هـەمـوو ئەمـانە لە دەقـە بەرهەمـهێنراوەکانیـاندا زمـانی شـیـعـرییـان بەکار بردووە، ئەویش نـەک هـەر لەسەر ئاسـتی مەجاز و تەشبیە و ئیستیعارەدا، بگرە لە زۆربەی وردەکارییە شیعرییەکاندا، ئەمەشـە مرۆڤ دەتوانێ پێی بڵێ بەکارهێنانی شیعر

وەکو تەکنیک، بە نیازی بارکردنی دەقەکان لەسەر هەرسێ ئاستی وشە، ڕستە، وێنەدا، لە واتا و بەهاگەلی فیکری و دەروونی و تاکەکەسی و کۆمەڵایەتی و ئەدەبی و هونەریی جیا جیا و تەنانەت دژبەیەکی ئەم چاخە نوێیەی، کە دەتوانین بە چاخی داڕووخانی ئایدیۆلۆجیاکان و بە سەردەمی دیالۆگ و پێکەوە هەڵکردنی بۆچوونە جیاوازەکان و ئاڵوگۆڕ و گۆڕانکارییە ئینقیلابییەکانی دابنێین.

بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە ئاخۆ ئەمە بۆ ئێستا لە ئەدەبی کوردیدا ڕوو دەدا، ئاخۆ کۆمەڵگەی کوردەواری گەیشتووەتە ئەو ڕادە شارستانییەی کە وەکو هەندێ لە گەلانی تری دنیا بەسەر بازنەی شیعردا باز بدا، ئاخۆ داهێنەری کورد گەیشتوونەتە ئەو قەناعەتەی کە لە شانشینی شیعر و کورتە چیرۆکەوە بێنە خوارەوە و بە دەنگ ئەو ڕووداوە گەورە و مێژووییە جیهانی و کوردستانییەوە بچن، کە لە واقیعی ئەمرۆماندا تێییاندا دەژین؟!.

وەڵامی من پاش خوێندنەوەی پتر لە (٢٥) دەقی ئەو ڕێزدارانەی کە پێشتر ناوم بردن، پۆزەتیڤانەیە، بۆیە لە سەرەتای دێری یەکەمیشدا گوتم (لە باشووری کوردستان و لە ماوەی ١٠ ساڵی ڕابردوودا) چونکە بۆ نۆڤلێت- ڕۆمان، شوێن و کات گرینگن، ئەگەر شیعر لە قووڵاییی زاتەوە سەرچاوە بگرێ، ئەوا ڕۆمان لە کۆمەڵگەی شارستانییەوە سەرهەڵدەدا و هەر لە کۆمەڵگەی شارستانیشدا بازاڕ و خوێنەریشی دەبێ، کە ئەوەش بوو، پێشکەوتن و پەرەسەندنیشی مسۆگەر دەبێ.

کوردستانی باشوور ئەوە (٢٠) ساڵە ئازادە، ئەوە زیاتر لە (١٩) ساڵیشە گەلی کوردستان خاوەنی نیمچە کیانێکی سەربەخۆیە و پەرلەمان و حکوومەتی خۆی هەیە، با کەموکورتیشیان زۆر و هەمەجۆریش بن، بەڵام ئەم واقیعە نوێیە بووە هۆی لەدایکبوون و خۆناسینەوەی چینی بورژوای کوردی، ئەگەر بەو تێزەی هیگڵ و بەو قسەیەی جۆرج لۆکاچ بکەین کە دەڵێ: (ڕۆمان- نۆڤلێت- داستانی چینی ناوەڕاست، چینی برژوایە).

ئیتر ئەوە بە ئاسانی لەوەش دەگەین کە بۆ ئەمرۆ ڕۆژی لەبارە بۆ سەرهەڵدانی نۆڤلێتی کوردی.

تێکدانی شار و شارۆکە و شارەدێ و گوندەکانی کوردستان، و کۆکردنەوەی خەڵک لە کۆمەڵگە زۆرەملێکان، تالان و بڕۆی سەردەمی ئەنفال و سەرەتای ڕاپەڕین -دواتر ڕووخانی ڕێژیمی دکتاتۆری و هاتنی دەیان ڕێخراوی بیانی و

ناردنەوەی پارە لەلایەن کوردە ئاوارەکانی ئەوروپاوە بۆ خێزانەکانیان لە ناوەوەی کوردستان، پرۆسەی نەوت بە خۆراک، پەیدابوونی بازاڕی ئازاد، پەیدابوونی سەدان کۆمپانیا و پرۆژەی وەهمی و ڕاست، هەموو بوونە هۆی داڕووخانی کۆمەڵگەی لادێ و کولتووری سادە و ساکاری جووتیارانەی کوردستان و دووبارە دابەشبوونەوەی سامان و پەیدابوونی چینی ناوەڕاستی کۆمەڵگەی کوردی، بەبێ ئەوەی کۆمەڵگەیەکی پیشەسازی ڕاستەقینە لەدایک ببێ، کە تازە خەریکە ڕوو لە پیشەسازی دەکا.

لەگەڵ ئەم هەموو ڕووداوانەشدا ژمارەی دانیشتوانی شارە گەورەکان لە ملیۆن کەسیان تێپەڕاند و ڕاگوێزراوان و ئاوارەکانی شەڕی ناوەخۆشیان بەسەردا هات، کە بەمانەش کۆمەڵگەیەکی ناموتەجانیس لە شارە گەورەکاندا هاتە کایەوە و، ئیتر ئەو پێوەندییە کۆمەڵایەتییە گەرموگوڕانە و ئەو بەها و نەریتانە لە نێوچوون، یا بەڕێوەن لەنێو بچن کە جاران خەڵکیان پێکەوە گرێ دەدا.

وەلێ چونکە لەدایکبوونی چینە بورجواکە بە کردەیەکی قەیسەری و بەهۆی هۆکاری دەرەکی و ناسروشتییەوە لەدایک بووە، بۆیە ئەو داستانەی لێیشی کەوتووەتەوە، کە لێرەدا مەبەست نۆڤلێت- ڕۆمانە، ئەویش هێشتا ناگاتە ئاستی بەدەنگەوەچوونی مرۆڤە تاکە غەریب و ونبووەکانی کۆمەڵگە ئەوروپاییە نوێیەکان، بەڵکو داستانە نۆڤلیتە- ڕۆمانە کوردییەکە هێشتا لە ناسنامە دەگەڕێ، ناسنامەی نەتەوایەتی، کە لەبەر ساغ نەبوونەوەی چارەنووسی خاک و گەلی کوردستان هێشتا لەبەر هەڕەشەیە، هەڕەشەیەکی دوو سەرەی دەرەکی و خۆیی، دەرەکی بە واتای هاتنەوەی دیکتاتۆرییەتی ناوەند بۆ هەرێمەکە و خودیش، بە واتای پەیدابوونی دەسەڵاتێکی تۆتالیتاریی کوردستانی، کە ڕێگەی ئازادی و سەربەستی فیکر و دیموکراتییەت لە خەڵکەکە بەگشتی بگرێ، ئیتر ئەو دەسەڵاتە، دەسەڵاتی حزبی تاکڕەو بێ، دەسەڵاتی ئاینی، یا داوونەریت، یا هەر هەموویان پێکەوە بێت.

بۆیە زۆربەی نۆڤلێتە کوردییەکانی گیرۆدەی دووانە- سنائیە باوەکانی پێشترن وەک:

ئێمە/ ئەوان، ڕابردوو/ ئێستا، ڕەسەن/ ناڕەسەن، خۆیی/ بێگانە، کۆن/ نوێ..و.

ئەمەش تا قۆناخێکی تر لەژێر کاریگەریی نائارامی باری سیاسی و

جێگرنەبوونی بارە ئابوورییەکە و ئازادی و سەربەستییە نەتەوایەتییە ناکامڵەکەدا بەردەوام دەبێ، دیارە ڕەنگدانەوەی لە تەکنیکی گێڕانەوەشدا ڕوون دەبێ، بەڵام لەگەڵ کامڵبوون و کاریگەرتربوونی چینە برژوازییەکە و، دابڕانی یەکجارەکی لە چینە هەژارەکە و فراوانتربوونی جیاوازی ناکۆکییەکاندا ئەو دەمە دوویتۆ باوەکەی (ئێمە/ ئەوان) کە وەکو (مرۆڤگەل) هەڵسوکەوت لەگەڵ جەمسەری ناکۆکییەکاندا دەکا، دەگۆڕدرێ بە دوویتۆیەکی تر کە دوویتۆی (من/ ئێوە)یە و، نۆڤلێت و، ڕەنگە ئەدەب و هونەر بەگشتیش ببنە پاڵپشتی مرۆڤی تاک لەبەرامبەر (کۆ)یەکی بێ ئاگا لە موعاناتی تاکەکەسی، ئەو دەمەش دیارە کە لە گیڕانەوەدا (دیالۆگ) جێ بەو (مەنەلۆگ)ە لەق دەکا کە کرۆکی شیعر و کورتە چیرۆکی کوردییە، ئەو دیالۆگەش پێـمـوایە دیالۆگێکی شـانۆیی نێـوان (منی تاک) و (تۆی تاک)ی هەردووک بێ دەسـەڵاتدا نابێ، بگرە دیالۆگ و بیرکردنەوەیەک دەبێ بەدەنگی بەرز لە نێـوان (منی تاک) و (ئێوەی کۆ) دا، دیالۆگێک دەبێ لە نێوان مرۆڤی تاک و دەسەڵاتدا، ئیتر دەسەڵاتی سیاسی، یا ئابووری، یا کۆمەڵایەتی و ئاینی و یاساییش بێ.

پاڵەوانەکانیش ئەو مرۆڤانە دەبەن کە لەژێر کاریگەریی ئەم دەسەڵاتانە و لەژێر قورسایی مەقولەکانی (بەرژەوندییە گشتی)ەکان و (بەرژەوندییە باڵاکان)دا هەست بە پلیشانەوە دەکەن، کە دیارە ئەدەب و هونەرەکەش پشتیوانییان لێ دەکا و هاوسۆزییان لەگەڵدا دەنوێنێ، چونکە ئەو دەمە (بەرژەوندییە گشتی و باڵاکان) ئیتر ناتوانن گوزارە لە واتا و بەها نەتەوایەتی و نیشتمانییەکان بکەن، بگرە دەبنە ئامێر و ئامرازێک بۆ سەرکەوتکردن و داگیرکردنی ئازادییە ناتەواوەکەش لەپێناو دەوڵەمەندترکردنی چینە برژواکە و بگرە بۆ پێگەیاندنی چینە سەرمایەدارەکە، کە ئەویش لە قۆناخی سەرهەڵدان و خۆناسینەوەدایە.

وەلێ تا کوردستانی باشوور ئاوا نیمچە ئازاد و تا کوردستانی گەورە ئاوا پەرت و ژێردەستە بێت، چینە برژوا هەلپەرستەکەش کامڵ نابێ، کە ئەویش کامڵ نەبوو، ئەوا ئەو ئەدەب و هونەرەشی لێی دەکەوێتەوە، بە داستانە- ڕۆمان- نۆڤلێتەکە شێوە بە ناکامڵی دەمێنێتەوە، بۆیە ئەو خانە خانەکردنەوە و پۆلێنکردنە بەو ڕوونی ئاشکراییە خۆی نیشان نادات کە من بۆ ئاسانکاری ئاوا پێشتر باسم کرد.

شێرزاد حەسەن لە (حەسار و سەگەکانی باوکم)دا کە کوڕە باوکەکەی دەکوژێ

تێدا، ئەنوەر محەمەد تاهیر لە (گەڕیان ل بابێ بەرزە)دا کە باوکەکەی تێدا بێ سەروشوێن دەڕوا، ئەم ڕاستییەیان بەرجەستە کردووە، لە هەردووکیاندا دەسەڵاتی پاتریارکی هەرەس دێنن، بەڵام تەنانەت لە (غیاب)یشدا (حوزوور)ێکی کوشەندەی بەسەر ڕووداوەکانەوە دەمێنێ.

لە (حەسار و سەگەکانی باوکم)دا کوڕەی باوک خۆکوژ ئاخرییەکەی هانا وەبەر باوکە کوژراوەکەی دەبا و دەڵێ (هاوارم وەبەر تۆ... لە سەگەکانت قورتارم کە و بمکەوە بە کوڕی خۆت... ئێستا هەموو دنیا زانی تۆ بە مردوویش لە هەموو زیندووتری.)

لە (گەڕیان ل بابێ بەرزە)شدا، هەمان کارەسات دووبارە دەبێتەوە کاتێک ڕۆمانەکە بەوەی کۆتایی دێت کە پاڵەوان/ چیرۆکبێژ دەڵێ (دەبیت بابێ بەرزە بێت و ڤی گۆلا مەند بشلقینیت... و مە ژ گێژەڤانک وسێ ڕێیانا قورتال بکەت و بێختە ڕێیا ڕاست..).

بەڵام ئەمە کۆتایی ئەزموونەکە نییە، چونکە چینە بورژوازییەکە نەک هەر لە کاردایە بۆ پاراستنی دەسکەوتە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی، بگرە بە هەموو تواناوە کار بۆ پەرەپێدانیشی دەکا و لەو پێناوەشدا ئامادەیە قوربانیی بە هەموو واتا و بەها و دەسکەوتەکانی غەیرە خۆی بدا، کە ئەو وای کرد و پتر پەرەی سەند، دیارە ئەوسا دوودڵی و دڵەڕاوکێی پاڵەوانە تاکە سەلبییەکانیش کۆتاییان دێت و وەچەیەکی پاڵەوانی تاکەکەسی سەرکوتکراو و ڕۆمان- نۆڤلێتێکیش پەرەدەستێنن کە ئاگای پاشگەزبوونەوە نازانن.

لە (کەمتیار)ەکەی کەریم دەشتیدا شێوەیەکی تری مەرگی پەتریارک و، مردنی باوکەی بکوژ و هەوس باز و ژن داگیرکەر و چێژ لە ئازاردانی خەڵک دیتوو، دەبینین، کە مردنێکی کارەساتاوی هەنگاو بەهەنگاو، بگرە سانتیمەتر بە سانتیمەتری مرۆڤە کەمتیارێکە، کە دەشێ بڵێم مردنێکی خودیی و ئەنجامی خۆخواردنەوە و ئازاری وێژدانێکە، کە لە کۆمەڵگەی شارستانیدا زیندوو دەبێتەوە و کەسی تێدا تاوانبار و تۆڵەسێن نابێ، بۆیە پاشگەزبوونەوە و گەڕانەوەشی لە دوو نایەت.

لێرەشەوە دەشێم بڵێم لە کۆمەڵگەی شارستانیدا چینی برژوا گەشە دەکا، کە

ئەو گەشەی کرد چنگی دەسەڵات، هەموو دەسەڵاتەکان: دەسەڵاتی سیاسی، دەسەڵاتی ئاینی، دەسەڵاتی بنیاتە کۆمەڵایەتی و تەنانەت بنیاتە تەقلیدییەکانی هونەریش لەسەر ئازادی ڕادەبڕین و داهێنان شل دەبن، کە ئازادیی هەبوو نۆڤلێت- ڕۆمانیش وەکو هەموو دیاردە کۆمەڵایەتییەکانی تر لەدایک دەبێ و گەش دەکا.

بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە ئاخۆ ئەم چینە برژوازییەی کوردسان کە لە بارودۆخی غیابی پیشەسازی و، لە کردەوەیەکی قەیسەریدا لەدایک بووە، دەتوانێ تا سەر بەردەوام بێ، ئاخۆ ئەم نۆڤلێت- ڕۆمانە کوردییەی ئێستا لە قۆناخی سەرهەڵداندایە دەتوانێ بەئاشکرا جاڕی مەرگی پەتریارک ڕابگەیەنێ..؟!.

یا لە دواییدا ناچار دەبین لە دووی بگەڕێین، یا وەک کەریم دەشتی چاوەڕێ دەبین ئەو باوکە بۆ خۆی بمرێ؟.

وەڵامی ئەم پرسیارانەش لای داهاتووی نۆڤلێت- ڕۆمانی کوردی دەبینینەوە، کە من پێم وایە لە کوردستانێکی نیمچە ئازاددا پۆزەتیڤانە نابێ، مادامێکی هەڕەشەی داگیرکردنەوەمان لەسەر بمێنێ، چونکە تا هەڕەشە بمێنێ پەتریارکیش بیانووی مانەوەی دەبێ.

پەراوێزەکان:

* لە سیمیناری یەکەمی ڕۆمانی کوردی- هەولێر- ٢٧ تا ٢٩ی مایسی ٢٠٠٦دا خوێندرایەوە.
* لە کۆواری نووسەری نوێ ژمارە- ٣٣-ی تەمووزی ٢٠٠٦دا بڵاو کراوەتەوە.

لەبارەی دەربارى خوسرەو جاف

١

دەربار ڕۆمـانێكی خوسـرەو جـافـە، (٨) بەرگـە، (١٦٣) بـەشـە، سـەرجـەم (١٦٦٣) لاپەڕەی قـەوارە ناوەندییـە، لەوەش (١٢١) لاپەڕەی فـەرهـەنگە، فـەرهـەنگی زمـان و ناوی كەسـان، كە وەك پاشكۆیەكی خراونەتە كۆتاییی بەرگەكـانەوە، چاپی یەكەمی لە (٢٠٠٦)دا لە هەولێر لەلایەن دەزگای ئاراس – ەوە بڵاو كراوەتەوە.

لێـرەشــەوە دەتوانم بڵێـژم (دەربار) لە ڕووی ڕووبەر، لـە ڕووی قـەوارە، لە ڕووی شـوێن، لە ڕووی زەمـەن، لـە ڕووی ژمـارەی كـەسـەكـان و، لە ڕووی ڕووداویشـەوە گـەورەترین ڕۆمـانی كوردییـە تا ئامـادەكردنی ئەم نووسـینە بەرهـەم هێنرابێ، لە ڕووی شوێنەوە لە گوندێكی كوردستـانەوە كە (كانی توو)ە دەست پێ دەكا و زمانە دەكێـشێ بۆ كرمـاشـان و تاران و سلێمـانی و بەغدا و لەندەن و ئەڵمـانیـا، تا لە پاریسدا بە كۆتا دێت.

لە ڕووی كاتەوە لە سەرەتای شەستەكانی سەدەی ڕابردووەوە دەست پێ دەكا تا ناوەڕاستی هەشتاكانی هەمان سەدە و نزیكەی چارەكە سەدەیەك درێژە دەكێشێ.

لە ڕووی ڕووداوەوە، دەربار بـەسـەرهـات، یا ڕاسـتـتـریش بڵـێم كـارەسـاتی دوو پشتی دوو بنەمـاڵە و دەیان كەسی نێر و مێی تەمـەن جیاواز و فەرهـەنگ هـەمەجۆر و ئاین و ئاینزای شـیـعی و سـونی و ئەهلی هـەق و نەتەوەی جـیـای كورد و فـارس و عەرەب دەگێڕێتەوە.

ڕووناكی دەخـاتە سـەر ملمـلانێ و پێكداهەڵبـژان و شـەڕ و شـۆڕش و ئینقیـلاب و پیلان لە یەكتر گێڕانی ناو خـەڵكی سادە و كۆمەڵەی جیا جیا و، تەنانەت ناو یەك ماڵ و یەك خـانەوادە، یەك دەربار و ڕێكخراوی سیاسـیش تا بە ناكۆكییـەكانی ناو دەرباری شاهەنشـاهیی ئێران و، پیلانە ئاشكرا و نهێنییەكانی ناو خودی ڕێژیمی ئێران و شەڕی ماڵوێرانكەری هـەردوو وڵاتی ئێران و عێراقدا دەگا، كە نزیكەی (٨)

ساڵی خەیاند، بووە هۆی کوشتن و ماڵوێرانی سەدان هەزار مرۆڤی کورد و عەرەب و فارس.

دەربار، پانۆرامایەکە بۆ داوونەریت، بۆ ئەتەکێت، بۆ پێوەندیی کۆمەڵایەتی و خێزانی، بۆ کەسایەتی جۆربەجۆری ئاسایی، سادی، مازۆکی، هەلپەرست، بەهیوا، بێ هیوا، بە پەیام، سەرلێشێواو، تاوانبار، تاوانلێکراو، جەللاد، قوربانیی، کە هەر یەکەیان سروشت و هۆکار و ئارامانجی خۆی هەیە و بە ئەجێندایەکەوە دەچێتە هاوکێشە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوورییەکانەوە، هەر یەکەیان لە پاشخان و زەمینەیەکەوە سەریان هەڵداوە و لە بازنەی چەپگەرایی، ڕاستگەرایی و عەبەسییەتێکدا گیریان خواردووە، تا ڕادەی پێشێلکردن و سڕینەوەی ئەوەی بەرامبەر پێ لەسەر بیر و بۆچون و خواستی خۆیان دادەگرن.

دەربار، بەوپەڕی جورئەتەوە پەردە لەسەر ڕووی تابۆ سیاسی و ئاینی و سێکسییەکان هەڵدەماڵێ تا دەگاتە قووڵاییی نهێنییە دەرونییە شاراوەکان، ئەو نهێنییە پەردە پۆشکراوانەی کە مرۆڤ، مرۆڤی هەموو چاخ و شوێنەکان بە هەزاران شێوە و شێواز و ماسک هەوڵی نەک هەر شاردنەوە، بگرە فێڵ بۆ جوانکردنیشیان دەکەن، ئیتر هەر لە ئیشقی مەجازی و ئەفلاتۆنیەوە پێدا وەرە تا دەگاتە سێکسی شاز، هەر لە ئیدیعای دڵسۆزی و ئەمەکدارییەوە بیگرە تا بە خیانەت دەگا، هەر لە سۆفیگەری و فەنابوونی دەروێشەوە تا کوفر، هەر لە ئیدیعای مرۆڤایەتییەوە تا سادیەت و لەزەت بردن لە ئازاردانی مرۆڤ و دیتنی خوێن و ئەتککردنی ئەوانی تر.

هەموو ئەم حاڵەتە بەرجەستە کراوانەش هۆ و هۆکار و پاشخان و پێشینە و پاڵنەر و پاساو و پاکانەی خۆیان هەیە لە دەقەکەدا، بۆیە کەسەکان لە گۆڕانی بەردەوامدان، خوێنەری ئاسایی و تەنانەت دەروونشیکاری پسپۆڕیش هەست بە سروشتی بوونی ئەو هەڵسوکەوتانەیان دەکا و هیچ پێی سەیر نایەت ئەگەر تێکۆشەرێک بە خیانەت کۆتایی بێت، دەربەگێک و خاوەن پلە و پایەیەک ئیفلاس بکا، یا ئەگەر ئیشقێک بە خیانەت و دوو فاقییەک بە خۆشەویستی تەواو بێ، یا تەنانەت ئەگەر مرۆڤێکی داهزراو و داڕووخاوی کۆمەڵایەتی و ئەخلاقیش بتوانێ هەردوو دەوڵەتی ئێران و عێراقیش بۆ بەرژەوەندی خۆی چەواشە بکا.

ڕووداوەکانی دەربار لە دۆخێکدا سەرهەڵدەدەن سەرەتای شەستەکانی سەدەی بیستەمە و بزاڤی ڕزگاریخوازیی گەلانی جیهان، خەباتی بەرگری لە دژی داگیرکارانی جیهانی سێیەم، تێکۆشانی کەسان و ڕێکخراوانی چەپگەرا لە هەموو دنیادا لە پەرەسەندندایە لە عێراق شۆڕشی گەلاوێژی ١٩٥٨ قەوماوە، عێراقی دراوسێی خۆرئاوای ئێران لە سیستەمی مەلەکییەتەوە بووەتە کۆماری، کۆماری هاوبەش کورد و عەرەب، بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی عێراق لەوپەڕی چالاکیدایە، کوردی ئێران چاویان لە سەرکەوتنی هاوڕەگەزەکانی خۆیانە لە باشووری کوردستان، ڕێژیمی قاسم (ناوی لە ڕۆمانەکەدا هاتووە) یاسای چاکسازی کستوکاڵی دەرکردووە، دروشمی (زەوی بۆ بکێڵانێتی) بەرز کردووەتەوە، لە بەڵێنەکانی بە کورد پەشیمان بووەتەوە و تەنگی بە تێکۆشەرانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان هەڵچنیوە، لە چیاکانی کوردستانی باشوور (ئەشقیا) زۆر بوون، پێشمەرگە پەیدا بوون، بنکەی پێشمەرگە لە شوێنە عاسی و دوورەدەستەکان بەتایبەتیش لەسەر سنوورەکانی کوردستانی ڕۆهەڵات/ ئێران وردە وردە دادەمەزرێن.

لەناو خودی ئێرانیش، کە گۆڕەپانی سەرەکی ڕووداوەکانی دەربارە، برینەکانی کۆماری شەهیدی کوردستان هێشتا خوێنیان لێ دەتکێ، پێڕەوکارانی ڕێبازی موسەدەق چاوەچاوی هەلن، نەتەوەپارێزانی گەلانی ئێران، مەزهەبیان، چەپگەرایانی کۆسمۆپۆلیت و ڕێکخراوانیان لە گەشەکردن و چالاکی و ڕووبەڕووبوونەوەدان، پیلانەکانی ناو دەربار و ناو هەزار فامیل، تەنانەت ناو خودی بنەماڵەی شاهەنشاهی و لەناو جێی خەوتنی محەمەد ڕەزاشادا لەسەرخۆ گەرم و گەرمتر دەبێ، ئەمە جگە لە دراوسێ کۆمۆنیستەکانی باکوری ئێران و، کۆمپانیاکانی نەوت و دراوسێیانی کەنداو و ئەو گرفتە ئابووری و سەربازی و سیاسییانەی کە لە ئەنجامی داڕووخانی پەیمانی بەغداوە پەیدا بوون.

ئا لەم بارودۆخە ئاوس و کەشە بارگاوییەدا بۆ جوانکردنی چارەی ڕێژیمەکەی و، بۆ کێشانەوەی بەرە لەبن پێی ئۆپۆزسیۆنی ئێرانی، بەتایبەتیش بزووتنەوە چەپگەراکەی، محەمەد ڕەزاشا هات و (ئینقیلابی سفید- شۆڕشی سپی) لە

ئێراندا ڕاگەیاند، شۆڕشێک بەو مەبەستەی کە چاکسازیی کوشتوکاڵی بچەسپێنێ و دروشمەکەشی هەمان دروشمی (زەوی بۆ ئەوانەیە کە دەیکێڵن) بوو و، ئەمیر ئینتیزام گوتەنی، کە یەکێکە لە دەرەبەگەکانی کوردستانی ڕۆهەڵات/ئێران: (ئێمەی کردە خانەوادەی ڕۆمانۆف و خۆیشی کردە قوتابیی لینین).

چاکسازی کشتوکاڵی و زەوتکردنی زەوی لە ئاغا و دەرەبەگ لە ئێراندا کە ڕێژیمی قاسم بە پشتیوانی حزبی شیوعی عێراقی کردی و بەسەر جووتیارانیدا دابەش کرد، وێڕای لایەنە باشەکانی، لایەنێکی نێگەتیڤیشی هەبوو کە بووە هۆکاری لەبەریەکترازانی کۆمەڵگەی عێراق و نانەوەی هەزارەها کێشەی چارەسەر نەکراو لەناو خەڵکدا، جا چ جای چاکسازییەکی کشتوکاڵی کە ڕێژیمی شای سەرسپاردەی ئەمەریکا بیکات! کە هەر لە سەرەتاوە نیازەکانی دیار بوو و هیچێک لە هێزە جیاوازەکانی ئێرانی پێی نەخەڵتان و ئەو دۆستایەتییەشی ئاغا و دەرەبەگی ئێـــرانی لەگـــەڵ ڕێژیمی شـــایان هەبوو ئەوەشی لە دەست چوو و زنجیرەیەک کێشەی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسیش بۆ ڕێژیمەکە زیادی کرد کە پێشتر نەبوون، یا لانی کەم ئاشکرا نەبوون.

دیارە لەباری ئاواشدا، کە گرفت زۆر دەبێ، ئۆپۆزسیۆنیش بەهێزتر دەبێ، کە ئەوەش بوو ئیتر پرۆسەی سەرکوتکردنی خەڵکیش بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی پەرەدەگرێ، ئەمەش فراوان بوون و هەمەجۆرەیی دەزگا سەربازی و ئەمنی و سەرکوتکارەکان دەسەپێنێ و بەو شێوەیەش گەل و دەسەڵات دەچنە ململانێیەکی بازنەیی بێ کۆتاییی‌یەوە، سەرەتاکەی دیارە و سەرەنجامەکەشی هەردەم بە سەرکەوتنی جەماوەر و شکستی دەسەڵاتەکە کۆتایی دێت، هەموو جارێکیش ئەو دەزگا ئەمنی و سەرکوتکارانەش بۆ خۆیان دەبنە هۆکارێکی تری ئەو داڕووخانە، وەک دەزگای (ساواک)ی شاهەنشاهی، کە وەک لە ڕۆمانەکەوە دەردەکەوێ بۆ ڕێژیمەکە دەبێتە مایەی ئاڵۆزی و گەندەڵی و بنکەی تاوان و خرۆشاندنی جەماوەرەکە.

دەربار، لەسەر ئەم هاوکێشانە بەوردی دەوەستێ و دوور لە ڕاستەوخۆیی گومان ورووژێنەر، لەمیانەی کەسانی سوودجوو و ڕووداوی ڕۆژانەی هەمەجۆرەوە باری دەروونیی کەسان و توێژە کۆمەڵایەتییە زیان دیدەکان وێنا دەکا تا وردە وردە

شـۆڕش و ڕاپەڕین و بـەرگری لە ویژدانی خـەڵکە بەرفراوانەکە و لە زەینی ئـێمـەی خوێنەریشدا، شەرعییـەتێک پەیدا دەکەن، کە بۆ هـەندێ کار و کردەوەی نـائاسایی دەبێتە پاساو، وەک ئەو کوشتوکوشتارانەی لەنێو شەقامانی تاراندا لە ڕۆمانەکەدا ڕوو دەدەن، تەنانەت بۆ ئەو شۆڕشگێڕە نیشتمانپەروەر و ئازادیخـواهانەش دەبێتە پاکانە، کە لەو دۆخـە ناهەمـوارەدا بەناچاری ڕوو لە عێراق دەکەن و لە ڕێژیمێکی شۆڤینی و فاشـستیی وەک ڕێژیمی دیکتاتۆری سـەدام داوای پەناهەندەیی و چەک و پارە دەکەن، ئەمـانەش کارگەلێکن ڕەنگە لە کەشی ئاساییدا بە تاوان و ڕەنگە بە خیانەتی نەتەوایەتی و نیشـتمـانی لە قـەڵەم بدرێ، بـەڵام لە سیـاقی ڕۆمـانەکە و لە ڕەوتی ڕووداو و کـارەسـاتی ناو دەقـەکەوە شـەرعـییـەتێک پەیدا دەکـەن، کـە ئیـتر هەموو کاردانەوەکان لەچاو کارە تیرۆرکارییەکانی ڕێژیمەوە هەڵبسەنگێنرێن، نەک لە تای تەرازووی بنەما یاسایی و ئەخلاقییە گشتییەکاندا.

٣

لە (دەربار)دا، کـە نـزیکەی چارەکـە سـەدەیەک لـە مـێـژووی هەسـتـیـاری ئێـران و ناوچەکـە و بگرە جیـهـانیش دەگـرێتـەوە ئەگـەر وەک بەرئەنجـامێک حیـسـاب بۆ شەڕەکانی کەنداو و ئەو سەرهەڵدانە ئیسلامییە بکرێ کە لە ئـەنجامی داڕووخانی ڕێژیمی شـاهەنشـاهی و دەسەڵات وەدەسگرتنی ئیسـلامییـەکانی ئێرانەوە شـەپۆل شـەپۆل بەدنیـادا بڵاوە دەکـات، خـوسـرەو جاف بەزیرەکییـەکی هونەرییـەوە مـامـەڵە لەگەڵ ئەو مێـژووەدا دەکات و دەیخـاتە دیوی پشـتـەوەی ڕووداوەکانی ڕۆژ و ژیانی خەڵک و شـەقام و کۆمەڵەوە و ئەگەر باس لـە هـەندێ ڕووداوی مێژوویی گرینگیش بە ناچاری بێتـە پێشـەوە، ئـەوا وەک باکگراوندێک بۆ هـەڵسوکـەوتی کـەسـەکان و گـۆڕانکاریی ژیانی ئـاسـاییی خـەڵکەکـە بەکـار دەبرێ و لـە سنووری ئەو ئـامـاژە مێـژووییـانە تـێ ناپەڕێ کە ڕۆمـاننووس وەکو سـتوونـی نیـشـانە بۆ دیـاریکردنی چوارچێوەی ڕووداو و گۆڕانکارییەکان تۆمـاریان دەکا، ڕێک وەک ئـەو ستوونانەی کـە ئەندازیار بۆ دیـاریکردن لە گـۆشـەکـانی ئەو پارچە زەوییـەدا دای دەکـوتێ کـە پرۆژەی لەسەر بنیات دەنێ.

لەو بـاوەڕەشـدام ئەگـەر لەمـە زیاتر لـە دەقـەکـەدا بایەخ و ئـەرک بە (مـێـژوو)ە ڕووتەکە بدرایە ئەوا مێژوو وەکو زانست باڵی بەسەر دەقەکەدا دەکێشا و لەسـەر

حیسابی (شیعرییەت) و (ئەدەبییەت)ی دەقەکە خۆی دەسەپاند، لێرەشەوەیە ڕۆماننووس دەتوانێ خۆی لە مێژوونووس جیا بکاتەوە و ڕۆمانیش لە مێژوو.

لە دەربارەدا لە ئێران یاسای چاکسازیی کشتوکاڵ و ئینقیلابی سپی ڕادەگەیەنرێ، سەرەک وەزیران و حکوومەت دەگۆڕێن، حزبی (ئێران نوین) دادەمەزرێنرێ، ناکۆکی خێزانی پەهلەوی دەگرێتەوە.

لە ئێراندا شۆڕشی گەلی کورد هەڵدەگیرسێ، قاسم دەڕووخێ، زنجیرەیەک کودەتا ڕوو دەدا، بەعس و ئەحمەد حەسەن بەکر (ناوی لە ڕۆمانەکەدا هاتووە) دێتە سەر حوکم، شەڕ لە کوردستاندا پەرەدەستێنێ، پیلانی جەزائیر لە دژی کورد مۆر دەکرێ، شۆڕشی ڕزگاریخوازیی کوردستان شکست دەخوا، ناکۆکیی ناو حزبی بەعس تەشەنە دەکا، سەدام (ئەمیش لە ڕۆمانەکەدا ناوی هاتووە) جڵەوی دەسەڵات دەگرێتە دەست، شەڕی عێراق – ئێران هەڵدەگیرسێ، بەڵام خوێنەر هەموو ئەمانە بەهۆی ڕەنگدانەوەیان لە ژیانی کەسەکانی ناو ڕۆمانەکەوە هەست پێ دەکا، لەوە بترازێ ئیتر تەفاسیلی تریان نایەنە سەر ئاستی بە دەق بوون.

ئەم خودپارێزییە لە وردەکارییە مێژووییەکان وای کردووە مێژوو بکشێتەوە پشتی کالووس و خوێنەر تەنیا کاردانەوەی دەروونی و سلووکییان لەسەر ئاستی دەقەکەدا و لە شێوازێکی هونەریی ئەدەبیدا هەست بە ئاسەواریان بکا.

لەسەر ئاستی مێژووی پاڵەوانەکانیشدا ئەم خودپارێزییە لە وردەکارییەکانی چالاکییە گشتییەکاندا کراوە، کە ئاکامی پۆزەتیڤانەی لەسەر ڕەشاقەتی دەقەکەدا کەوتووە.

فەلامەرز و یاسەمین لە ڕێکخراوێکدا کار دەکەن، خوێنەر هەر ئەوەندە لەبارەیەوە دەزانێ کە ئەو ڕێکخراوە نهێنییە، ئۆپۆزسیۆنە، چەپگەرە، باوەڕی بە خەباتی چەکداری هەیە، ئیتر تەفاسیلی دامەزرانی و ئامانج و پێڕەو و سەرکردایەتییەکەی و تەنانەت ناوی دروستی ڕێکخراوەکەش بە درێژاییی (١٦٦٣) لاپەڕەی دەقەکەدا نەهاتووە، بەمەش دەبێتە نموونە بۆ هەموو ئۆپۆزسیۆنی ئێرانی، دیارە ئەم ناوهێنانەش بۆ خۆی گەمەیەکی هزری و هونەریی سەرکەوتووە، دەنا یا دەبووایە ناوی سەرجەم باڵەکانی ئۆپۆزسیۆن ببرایە، یا ئەوەتا ڕۆمانەکە بەو قەوارەیەوە دەبووە پرۆپاگەندە بۆ تەنیا ڕێکخراوێک، کە یەکێکە لە سەدان

ڕێکخراوی دژه سەڵتەنەتی.

بەواتایەکی تر خوێنەر لەسەر ئاستی ئەو شانەیەدا ڕێکخراوەکە دەناسێ کە یاسەمین و فەلامەرز کاری تێدا دەکەن.

فەلامەرزی پاڵەوانی سەرەکیی ڕۆمانەکە دەگاتە دەربار، بەلام خوێنەر هەر ئەوەندە لەبارەی (دەربار)ەوە دەزانێ و دەبیستێ کە (لی لی) دۆستی بە فلامەرزی دەڵێ، فەلامەرزیش هەر لە ئەو ئاستەدا، واتا لە ئاستی پێوەندییە کەسییەکەیدا لەگەڵ ئەو خانمەدا لەبارەی (دەربار)ەوە دەزانێ و قەت نابێتە دەربارێکی شاهەنشاهیی ئەوتۆ بمانباتە نێو وردەکارییەکەوە لە دەرەوەی بازنەی پێوەندیی ئەو و، ئەو ژنە دۆستەی.

شەڕی عێراق – ئێرانیش هەر ئەوەندەی لێ وەدەر دەکەوێ کە (فەرهاد) تێیدا گەمەکانی خۆی دەکا، یا یاسەمین و فەلامەرز پێشتر و پاشتر بۆ مەشق و بۆ هاتوچۆ کەڵکیان لێ دیوە، ئەویش بەشێوەیەکی لاوەکی. ئینقیلابی سپی ڕادەگەیەنرێ و وەکو ڕووداوێکی ئابووری ئەکید کۆمەڵێک گۆڕانکاریی گرینگیشی بە دوای خۆیدا بەسەر کۆمەڵگەی جووتیاری ئێراندا هێناوە، بەلام لە دەقەکەدا هەر ئەوەندەی پێ دەزانین کە لە هەڵسوکەوت و باری دەروونیی ئەمیر ئینتیزامەوە وەدەردەکەوێ.

شۆڕشی ئازادیخوازیی کورد لە کوردستانی عێراقدا بە درێژاییی ئەو چارەکە سەدەیە دەگرێ کە ڕۆمانەکە کاری تێدا دەکا، بەلام لە کاریگەریی ئەو شۆڕشە لەسەر کوردی ئێران، خوێنەر هەر ئەوەندەی دەبینێ و دەبیستێ کە پێوەندیی بە (ئەوکە شامار)ی یاخییەوە هەیە.

ساواک، ئەو سازمانە بەدناوەی کە گەلانی ئێرانی هاوردووەتە زەلالەت، خوێنەر لە ڕۆمانی دەرباردا لە ڕێی ئەو کار و کردەوانەوە دەیناسێ کە (میهرداد و ئەرژەنگ) بەسەر ژیلایدا دێنن، یا ئەو ڕەفتارانەی کە دواتر لە بەندیخانەی قەسری قەجەر بەرامبەر بە فەلامەرز و یاسەمین دەکرێن.

هەروەها ئەوەی کە دەزگا ئەمنییەکانی دەسەلاتی ئیسلامی، ئیتیلاعات (حاجی ئاغا، قادر، شەهاب قومی) لە پاش داڕووخانی ڕێژیمی شا لەگەڵ فەلامەرز و بەندییەکانی تردا و لە هەمان زیندانی قەسری قەجەردا دەیکەن. یا ئەو

کارەساتەی لە موخابەراتی عێراقدا (نافیع و غەرگان) بەسەر ئەبوعیرفان و دڵشاد و دوکتۆر عەلی مینائیی ئازەری و یاسەمین و دایکی دڵشادیدا دەهێنن، کە خوێنەر هەر هەموویان لە دیدو زمانی قوربانییەکانەوە: فەلامەرز و یاسەمین و...هتد دەزانێ.

ئەمانە نموونەی بەسن بۆ دەرخستنی تەواوی سروشتی ئەو ڕێژیمانە و دۆزینەوە و هەڵبژاردنیشیان وشیاریی هونەری و مێژوویی دەوێ و هەروا هەرەمەکی و خودسەرانە خۆبەدەستەوە نادەن، ئەو نموونانەی کە پێشتر ئاماژەم دانێ، لەلایەکەوە گرینگیی مێژوو لە ژیانی مرۆڤدا وەدەردەخەن، لەلایەکی ترەوە حوزووری مێژوو لە دەقە ئەدەبییەکەدا کەم دەکەنەوە، لەسەرێکی تریشەوە واقیعییەتێک بەهەڵسوکەوت و بیرکردنەوە و باری دەروونیی پاڵەوانەکان و مەنتیقی زنجیرەییی ڕووداوەکان دەدات، بەلام دیارە بەبێ ئەوەی کاری سلبی لە (ئەدەبییەت)ی دەقەکە بکەن و لە خانەی هونەرەوە بیگوێزنەوە خانەی زانستی مێژوو.

جگە لەمە خوسرەو شێوازێکی تریش بەکار دەبا بۆ ئەوەی هەم ڕاستگۆییەکی مێژوویی و هەم واقیعییەتێکی ئەدەبیش بەکارەکەی بدا، ئەویش ناوبردنی کەسایەتیی ڕاستەقینەی سەردەمی شایە، هەریەکە و لە جێی خۆی و لە کاتی ڕووداوێکی مێژووییدا، کە ناوبردنی ئەو کەسایەتییانە پێویست دەکەن، بەبێ ئەوەی ڕاستەوخۆ بێنە ناو کاراکتەرە سەرەکی و تەنانەت لاوەکییەکانیشەوە وەک: عەباس هوەیدا، ئەسەدوڵلا عەلەم، عەلی ڕەزا، ئەشرەف پەهلەوی، گوگوش، هایدە، حومەیرا، ناوی جەنەڕاڵەکان، ناوی ساواکییانی وەک: مەنسووری، ئەرژەنگ، میهرداد کە هەموو ناوی ڕاستەقینەن و لە ڕۆژگاری شادا ئەو ڕۆڵانەیان گێڕاوە کە لە ڕۆمانەکەدا بینیویانە، بەلام ڕۆماننووس ئەوەندەیەی مەبەستی بووە هەر ئەوەندەیە ڕێگەی دەرکەوتنی پێ داون بەمەش ڕاستگۆییەکی مێژوویی و لە هەمان کاتدا واقیعییەتێکی ئەدەبیشی بە دەقەکەی داوە، دەنا ئەو کەسانە هەموو هەر بۆ خۆیان مەبەست نەبوون.

شـوێن، گومـانی تێدا نییە کە گرینگییەکی زۆری لـە ژیانی مرۆڤی تـاک و کۆیشـدا هـەیـە و کـاریگـەرییـەکی زۆریش دەخـاتـە سـەر بیـروباوەڕی ئـاینی و سـیـاسـی و کـۆمـەڵایەتی و تەنـانەت باری دەروونیی کـەسـی تاک و کـۆمـەڵیش، چونکـە شـوێنە کاریگەریی ڕاستـەوخـۆ لە باری ئابووریی کۆمەڵی مـرۆڤ دەکـا و جۆری خـواردن و تاوەکو دیارکردنی ڕەنگی پێست و دیزاینی ئێسکبەندو هـەیکەل و شێوەی دەموچاو و کـەللەسـەر و جـۆری تـەندروسـتی و کـورت و درێژیی تەمـەن بەسـەر مـرۆڤـدا دەسـەپێنێ، تا بـەباری دەروونی و بیر و بۆچوون و بڕوای ئاینییش دەگا، بۆ نموونە تەمـاشـای جیـاوازیی ڕەنگ و ڕوو و شـێوەی دەرەوەی مـرۆڤی شـوێنە گـەرمـەکـان و شوێنە ساردەکانی سـەرزەوی بکە، بەراوردێک لە نێوان چوست و چالاکیی مرۆڤی کـوێسـتـانی و بیـابـانیـدا بکە، لە نێـوان خـەڵکی شـوێنە وشـکەکـان و مـرۆڤی کـەنـارەکـانی دەریـادا بکە دەبینی جـیـاوازییـەکی زۆر لە شـێـوەی جلوبەرگ و چۆنیـەتیی خـواردن و کـار و کەسـابـەت و گـیـروگرفـتـە کۆمـەڵایەتی و داوونەریت و تەنانەت بیروڕای ئابووری و ئاینی و کۆمـەڵایەتییـاندا بەدی دەکرێ، تا بە چالاکیی هونەر و مۆسیقا و سەمایان دەگات.

شـوێنە پتر لـە (٣٠) ملیـۆن کـوردی گـیـرۆدەی بارێکی سـیـاسـی و کـۆمـەڵایـەتی و ئابووری کـردووە کـە نەتوانێ لە ژیانی ژێردەسـتی ڕزگـاری بێ، هـەر هـەمـان ئەو شوێنەش پێداویستییەکانی مانەوە و بەربەرەکانێ و بەرگریی بۆ دابین دەکا.

دیاردە سروشـتییەکـانی شوێنیشـە مرۆڤی پاڵداوە بۆ میـتافیـزیکیا و لێکدانەوەی خـورافی و ئاینی و دروسـتکردنی خـواوەندی جـۆراوجـۆری ناوچەیی، بۆ تێگەیشتن لەو دیاردانەی کە لێیـان حـاڵی نەبووە. شـوێنیشـە کاریگەریی ڕاسـتـەوخـۆ لەسـەر باری دەروونی مرۆڤ و کەسایەتی دەکا و ڕادەی گورجوگۆڵی و تەمبەڵی و دڵتەنگی و خۆشنوودی و داهێنان و شکستییەکانی دەکا و، سیفەتەکانی ترس و جۆرەکانی فۆبیـای شـوێنی بەرز و نزم و تاریک و قـووڵ و تۆنێل، یا ئـازایەتی بەسـەر مـرۆڤی تاکدا دەبڕێ و لـە قووڵاییی نەستێوە تەحـەکوم لە هـەڵسـوکەوتی ڕۆژانەی شـەخسـی و کۆمەڵایەتی و تەنانەت حەز و ئارەزووەکانیشی دەکا.

شـوێن جـۆری زۆرە: شـوێنی شـیـفـتیـرازی و زادەی خـەیاڵ، ئـیـتر بەهـەشت بێ یا

دۆزەخ، یا هەر سەیر و عاجباتی، کە بەزۆری لە چیرۆک و بەسەرهاتدا هەن و مرۆڤ، یا پەنای بۆ دەبا یا لێی هەڵدێ.

شوێنی واقیعی و جوگرافیی ڕاستەقینەی بەربڵاو، دەشت، کوێستان، شار، دێ، دەریا، ئاسمان، دوورگە... هەتا بە زێد و نیشتمان و گۆی زەوی و ئەستێرانیش دەگا.

شوێنی سنووردار، دیاری کراو، وەک ماڵ، مزگەوت، ئۆدە، گەمی، فڕۆکە، شەمەنەفەر، یا هەر شوێنێکی ئاساییی تر مرۆڤ چ بەتاک و چ بەکۆ بتوانێ ژیانێکی ئاسایی تێدا بەسەر بەرێت ئەگەر بۆ ماوەیەکی کاتییش بووە.

شوێن، لە هەمان کاتدا تۆمارگەی زەمەنیشە، زەمەن دەڕوا و ناگەڕێتەوە، شوێنە کاریگەری و ئاسەوارەکانی زەمەن لە ڕوخسار و هەناوی یادەوەریی خۆی و شارستانییەکاندا دەپارێزێ و دەیانگێڕێتەوە.

شوێن نیشتمانە، نیشتمان ناسنامە و ئیلتیزامی نەتەوەیی کۆمەڵایەتی و سیاسەت فەرز دەکا.

شوێن ئابوورییە، بژێوی ژیان و ئەمنی خواردەمەنی و جەستەیی بۆ تاک و بۆ کۆیش دابین دەکا.

شوێن زێدە، ئەمنی دەروونی دابین دەکا و سروشتی کەسایەتیی مرۆڤ دادەڕێژێ.

چیرۆکی کوردی تا ناوەڕاستی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو و ئێستاشی لەگەڵدا بێ هەندێ چیرۆک و تەنانەت هەندێ ڕۆمانیش وەک (دەفر)ێک مامەڵە لەگەڵ شوێندا دەکەن کە پاڵەوانەکان لەناویدا دەژین و ڕووداوەکان بە سەریەوە ڕوو دەدەن، بەشێوەیەکی سەرنجڕاکێشیش (شوێنی سنووردار – مینی شوێنی) وەک شەقامی بێ ناو، گازینۆی بێ ناو، یانەی بێ ناو، تەنانەت گوند و شاری بێ ناویش بەکار دەبرێ، نەوەک ناوهێنان و دیاریکردنی شوێنەکان لۆکاڵییەت (مەحەللییەت)ێک بەسەر بەرهەم و داهێنان و ئەزموونەکانیاندا ببرێ، غافڵ لەوەی (بەجیهانیبوونی) ئەدەب و هونەر لە ڕاستیدا لە (مەحەللییەت)ەوە دەست پێ دەکا، وەک ئەوەی نووسەرانی ئەمەریکای ئیسپانی / لاتینی بە کردەوە چەسپانیان.

ئەم کەموکورتییەی چیرۆکی کوردی ئەگەر بۆ ماوەیەک و ئەگەر تا ڕادەیەک لە

کورتە چیرۆکیشدا بەتایبەتی چاوپۆشیی لێ کرا و لێ بکرێت، ئەوا لە ڕۆماندا هەرگیز پاکانەی بۆ ناکرێ ئەگەر ڕۆڵی شوێن لە دەقدا ڕۆڵێکی سروشتی و شایستە نەبێ، تەنانەت ئەو دەقانەشی کە ئیش لەسەر دەروونی تاکەکەس و نەستی مرۆڤیش دەکەن، چونکە دەروون و نەستیش بە (مینی شوێن)ی موفتەرەز دێتە ژمارە.

پەنا بەم ڕاستییانەی سەرەوە دێمەوە سەر ئەوەی بڵێم شوێن لەسەر یەک ئاست و بەهەمان ئەو کاریگەرییەی کە کار بۆ چەسپاندنی واقیعییەتی مێژوویی دەکا هاوکات و بەهەمان هێز، بەڵام بەپێچەوانە ئیش بۆ پاراستنی واقیعییەتی ئەدەبی دەقیش دەکا و بەو شێوەیەش دەشێ هەردوو ئەو واقیعە (ڕاستیی مێژوویی) و (ڕاستیی ئەدەبی) لە دەقێکدا تەرازوو بکا ئەگەر بەشێوەیەکی هونەریی دروستانە بەکار ببرێ.

لێرەشەوە دەڵێم شوێن لە ڕۆمانی (دەربار)ی خوسرەو جافدا شوێنێکی ڕاستەقینەی بەرفراوانی کراوەیە بە ڕووبەری هەموو نیشتمان، ئەگەرچی ناوبەناو مینی شوێنی دیاریکراویش لە دەقەکەدا بەرچاو دەکەوێ وەک: کوخت – شوققە، زیندان، ئوتێل، ئۆتۆمۆبێل، ماڵ، کۆشک، ئەشکەوت، دۆڵ، گازینۆ، کاباریێ و... هتد.

بەڵام ئەمانیش هەموو شوێنی ڕاستەقینەن و وەک ناوی دێ و گەڕەک و شار و چیا و شەقام و باخچە و کۆلێج و دانشگاکان، تەنانەت ئەو شەقام و شوێنانەی لە بەغدا و پاریس و لەندەنیشدا ناویان هاتووە زۆریان ناوی شوێنی ڕاستەقینەن جا نەک هەر ئەوانەی تاران و کرمانشان و شیراز و کاشان و سلێمانی و کەرکووک و دەربەندیخان و شارەزوور و هەڵەبجە بەتەنیا، بگرە ناوی چیاکان: ئەلبورز، داڵەهۆ، زمناکۆ، بەمۆ و.... ناوی ئاواییەکان: کانی توو، دوومیلان، تەپەسپی، بەردەڕەش، سیتەک، چوارکلاو، کێلەبەرزە، هۆبەتوو... و ناوی دۆڵ و شیو و ئەشکەوت و دەربەندەکانیش، چ لە کوردستانی ڕۆهەڵات و چ لە باشوور، ناوی شوێنی ڕاستەقینەن.

هەروا بێتەوە ناوی بەندیخانەکان: قزڵ حەسار، ئەوین، قەسری قەجەر، ناو و ناونیشانی دەزگا و شوێنە فەرمییەکانی سوپا و ساواک و کۆشکەکانی شا... زۆریان ناوی شوێنی ڕاستەقینەن و لە یادەوەریی زۆربەی خوێنەرانی ڕۆمانەکەدا

حوزوورێکی زیندوویان هەیە و لەگەڵ خوێندنەوەیاندا بیرەوەری و شارەزاییی خودی خوێنەرەکەش دەورووژێن و ڕەهەندێکی تر دەخەنە سەر دەقەکە، کە ڕۆماننووس بۆ خۆلادان لە درێژدادڕی خۆی لێ پاراستوون. بە بارتەقای ئەوەش ڕاستگۆیی – میسداقییەت – ێک بە دەقەکە دەدا کە دەبێتە هۆی متمانەی خوێنەرەکە و قەناعەت پێهێنانی، کە بەتایبەتی بۆ ڕۆمانێکی درێژی وەک (دەربار)ی خوسرەو پێویستە.

وەدەستهێنانی ڕاستگۆیی و متمانەی خوێنەر بوو (تۆلیستۆی)ی مەزنی ناچار کرد پێش نووسینی ڕۆمانی بەناوبانگی (شەڕ و ئاشتی) ماوەی (١٠) ساڵ هاتوچۆی ئەرشیفی وەزارەتی بەرگریی رووسی بکا بۆ ئەوەی ڕاستییەکان بزانێ و لە ڕۆمانەکەیدا تەوزیفیان بکا، ئەو دەیتوانی ڕۆمانێکی خەیاڵی و لە زادەی بیری خۆیەوە ڕۆمانێکی ئاوا بنووسێت، بەڵام دەیزانی بۆ نووسینی ڕۆمانێکی ئاوا درێژ، کە باکگراوندێکی مێژوویی هەبێت دەبێ میسداقییەتێک بە دەقەکە بدا، ئەو میسداقییەتەش وەدەست نایەت ئەگەر هەموو شتێک لەسەر خەیاڵ بنیات بنرێ.

خوسرەو جاف ڕەنگە ئاوا ڕاستەوخۆ و کاتێکیشی بە خواستی خۆی بۆ دیتنی شوێنەکان و ناسینی کەسەکانی ڕۆمانەکەی تەرخان نەکردبێ، بەڵام ژیانی پڕ لە ڕووداو و بەسەرهاتی کەسیی خۆی و بنەماڵەکەی و گەڕانی گوند بەگوند و چیا بەچیا و دۆڵ بەدۆڵ و شار بەشار و پایتەخت بەپایتەختی ئەو لەو ناوچە سنوورییانەی ئێران – عێراق و بەغدا و تاران و جیهان، کە زۆرجار بەناچاری بەسەریدا سەپاوە، ئەو کارەی بۆ ئاسان کردووە و ئەرشیفێکی مێژوویی و جوگرافیی کەسانیی وای بۆ پێکەوە ناوە کە ئەمیش وەک تۆلیستۆی ناچار نەبێت بگەڕێتەوە سەرچاوە جوگرافی و مێژووییەکان کە هەندێکیان تێیاندا ژیاوە و لە بیرەوەرییەکانی ئەودا بەشێوەیەکی خودکارانە ئاوێتەی یەکتر دەبن و واقیعی ئەو ڕۆژگارانە وێنا دەکەنەوە و بە سانایی لە (دەربار)دا ڕژاونەتە سەر کاغەز.

ئەم گرینگیدانەش بەشوێنی بەربڵاوی کراوە لە ڕۆمانی (دەربار)دا بۆ خۆی دیاردەیەکی چاوەڕوانکراو و چاوەڕوان نەکراویشە، چاوەڕوان کراوە لەبەرئەوەی بەسەرهاتی ڕۆمانەکە بەسەرهاتی هەموو گەل و نیشتمانە و نابێ و نالوێ لە تەنیا شوێنە تاریک و داخراوەکان، یا لە دڵ و دەروونی کەسێک یا کەسانێکی

دیاریکراودا گیر بدرێن، هەر بۆیەکەش شار و لادێ، زانکۆ و شەقام و شوێنە گشتییەکانیش دەگرێتەوە.

چاوەڕوان نەکراویشە هەر هیچ نەبێ بەلای منەوە، چونکە ڕۆماننووس خوسرەو جاف و هەردوو کەسایەتیی سەرەکیی ڕۆمانەکەی فەلامەرز و یاسەمین، هەموو ئەندازیاری بیناسازین (میعماری)، لە حاڵەتی واشدا ئەوەی پێشبینی دەکرێ ئەوەیە کە ئەم جۆرە کەسانە لە رووی پسپۆڕیەتیی خۆیانەوە بایەخی پتر بە تەفاسیلی بیناسازی بدەن وەک: ئەندازە و جۆری هەڵکەوتنی ژوورەکان، بەرزی و نزمیی بینایە، نەردەوان، ژێرزەمین، ڕاڕەو، کۆگا و پێچوپەناکانی وەک گەرماو و تواڵێت و ئاشخانە، کە هەموو لە زانستی دەروونی فرۆیدی و دوای ئەویش مەدلوولاتی دەروونیی باشلاری و سێکسییان زۆرە، بەتایبەتیش کاتێک کە لە ڕۆمان و کاری هونەریدا ڕەنگ دەدەنەوە.

یاسەمین و فەلامەرز کۆشک و کونج - شوققە، بەندیخانە، ڕیستوران، ئوتێل، مەزار و زۆر شوێنی دیاریکراوی تریش دەبینن، فەلامەرز تەنانەت نەخشەی کۆشکی وەلی عەهدیش دادەڕێژێ و سەرپەرشتییشی دەکا، بەلام بایەخدانی ئەم و یاسەمینیش لە سنووری بایەخدان بە ئاوت لاین و دیکراسیۆن تێپەڕ ناکات.

٥

لە (دەربار)دا خوسرەو وردەکاریی تری زۆری کردووە بۆ ئەوەی واقیعییەتێکی ئەدەبی بە کارەکەی بدات و لە کاری مێژوویی دووری ڕابگرێ.

٥ - ١: زۆربەی ئەو ڕۆماننووسانەی کە لەسەر زەوینەیەکی مێژوویی کاریان کردووە و ڕۆمانیان لەسەر بنیات ناوە، ناوی کەسە لاوەکییەکانیان بەخۆیان ناوناون، بەلام ناوی پاڵەوانە سەرەکییەکانیان ناوی ڕاستەقینەی خودی ڕووداوە مێژووییەکە بەمەش سیفەتە مێژووییەکە زرپ و زەق بەبەرهەمەکانیانەوە ماوە، بەلام هەرچی خوسرەوە بەخۆی ناوی پاڵەوانە سەرەکییەکانی ڕۆمانەکەی ناوە و مێژووی کەسایەتییان هەر ئەوەیە کە لە دەقەکەدا بنیات دەنرێ وەک: فەلامەرز، یاسەمین، ڕەحمان، فەرهاد... بەلام ناوی کەسە لاوەکییەکانی ڕۆمانەکەی ناوی ڕاستەقینەی مێژووین، وەک: هایدە، حومەیرا، گوگوش، ستار، گوڵپایگانی،

حەسەن زیرەک، شاملۆ و، پرۆفیسۆر هشترروویان، پەروێز یاحەقی، عەهدییە و...هتد.

بنەماڵەکان: ئەفخەمی، ئەعلەم، بەگزادەخان، ئەمیر ئەقدەم، هوەیدە، ئەزهاری، عەلەم، زاهیدی، نیکخواه، فەرەیدوون، ناوی جەنەراڵەکانی، ناوی وەزیرەکانی، هەموو ئەوانە لە دەقی دەربار‌دا ناویان دەهێنرێن، بەبێ ئەوەی ڕۆڵێکی سەرەکی یا هەندێ جار تەنانەت ڕۆڵێکی لاوەکیشیان هەبێ، بەڵام دیارە ئەو ناوهێنانە واقیعییەتێک بە دەقەکە و متمانەیەک بەخوێنەر دەدا، کە حەزەکانی تێر دەکات.

شارەزاییەکەی خوسرەو لەم بوارەدا، بواری ناسینی کەسەکان و شوێنەکان و زانینی ڕووداوەکاندا گەنجینەیەکی لەبن نەهاتووی ژیانی ڕۆژانەی ڕاستەقینەی خۆیەتی، بۆیە بێ لە دەرگەدان دەچنە دڵەوە.

٥ – ٢: شارەزاییی خوسرەو هەر لە بواری ئەو مێژوو و جوگرافییەدا گیر ناخوا کە گۆڕەپانی ڕووداوەکانی دەربار پێک دەهێنن، بگرە دەگاتە ئاستی بیروباوەڕە ئاینی و مەزهەبییە هەمەجۆرەکانی ناو خەڵک و داوونەریتی کۆمەڵایەتی و شێوەی ژیانی ڕۆژانە و جلوبەرگ و خواردەمەنی و کاروکەسابەتی لادێی کوردەواری و گۆرانی و سرووتی ئاینی و مەزهەبیی ئەهلی حەق و ئابووریی کۆمەڵی جووتیاری سەر سنوورەکانی ئێران – عێراق، کە بەزۆری کشتوکاڵ و قاچاخچێتییە.

دەربار لە گوندی کانی تووی ناوچەی کرندی ئوستانی کرماشانی کوردستانی ڕۆژهەڵات / ئێران و مەزاری (باوە یادگار)ی پیرۆزی ئەهلی حەقەوە دەست پێ دەکا و لەسەر تاکە تاکەی ڕێورەسمی ئاینی و ژیانی ڕۆژانەی خەڵکەکەی و پێوەندییە کۆمەڵایەتی و ململانێکان و گرفتەکانیان دەوەستێ، کە ململانێیەکی دوو سەرەیە، هەم لەگەڵ سیستەمی فیوداڵی و دەرەبەگایەتی کە (زەینەدین)ی سەرکار نوێنەرایەتیی دەکا، هەم دەسەڵاتی ڕێژیمی ئێرانیش کە خۆی لە فەرماندەی ژاندەرمیری و دەسەڵاتە ڕەهاکانی پاسگەی (پاتاق)دا دەنوێنێ.

سەرێکی تری ڕووداوەکان دەچێتەوە کۆمەڵگەی ئەریستوکراتی تاران و ئەتەکێت و پێوەندییە هاوچەرخەکانی کۆمەڵگەی شارنشین و پایتەختنشینی دەرباری شاهەنشاهی و کۆشک و تەلاری دەوڵەمەند و ئاغا و خاوەن پلە و پایەکانی هەزار فامیل و داوونەریتی کۆمەڵایەتیی هاوچاخی ئێرانی، ئیتر هەر لە تەرزی ژیان و

بینا و کۆشک و ڤێللا و دیکراسیۆنەوە بیگرە تا دەگەیتە وردەکارییەکانی ئەتەکێتی هەڵسوکەوت و جۆرەکانی خواردن و خواردنەوە و شێوازی ڕازانەوەی و پێشکێشکردنیان و تا مۆدێلەکانی جلوبەرگ و کەرەستەکانی مکیاج و بۆن و ئەو ئاهەنگ و مۆسیقا و سەما و گۆرانییانەی کە دەیانهەژێنێ و ئەو نوکتانەی کە دەیانهێنێتە پێکەنین و ئەو قسە و باس و دڵەڕاوکێ و پێوەندییە درۆزنانەیەی کە پێکەوە هەیانە، تا بەشێوەی خۆشەویستیی موزەییەف و شووکردن و ژنهێنانی بە بەرژەوەندیدا ڕادەگەن.

هاتوچۆی پاڵەوانەکانی دەربار چالاکیی کۆمەڵایەتی و فیکری و دەروونییان لە نێوان دوو جەمسەری دژبەیەکی جووتیاری ئەتراف و ئەریستوکراتی پایتەختی سەنتەردا، لە نێوان کۆمەڵگەی بەجێماوی فیودالّی شارە دوورەکانی پەڕاوێز و کۆمەڵگەی دەسەڵاتداری ڕێژیم و بازرگان و پیشەکارانی پایتەختی ئەوروپامەشرەبدایە، دیارە وێناکردنی ئەو هەموو ناکۆکی و ناجۆری و ئەو هەمەڕەنگییە چ وردەکاری و شارەزاییەکی لە ڕۆماننووس، خوسرەو جاف، خواستووە بۆ ئەوەی ڕووداو و کەسەکانیش لەسەر زەوینەیەکی لەباری وادا هەڵسووڕێنێ کە بەشێوەیەکی سروشتی و لە واقیعی پڕ لە ناکۆکیی ئاینیی شیعە و سوننە و ئەهلی حەق و دژایەتیی چینایەتی و نەتەوەییەوە بتوانن کار بۆ ئامانجی هاوبەشی کۆمەڵایەتی و نیشتمانی بکەن و پرۆژەی شارستانیی نوێ دابڕێژن، کە بەداخەوە لە دەرباردا، لە غەفڵەتێکی مێژووییدا پرۆژەی گەڕانەوە – پاشەگەردانیی ئاینزایی جێی پێ چۆڵ دەکاو بە ئاگر و ئاسن دۆخی (١٤٠٠) ساڵەی ڕابردوو لە جێیدا پیادە دەکا، بەڵام دیارە لە شێوەی مەهزەلەیەکدا.

نموونەی جوانیی ئەم دوو دنیا جیاوازەی پایتەخت و شوێنە پەڕاوێزەکان، جووتیاران و چینی هایلایفی ئێران لە دەرباردا زۆرن، کە شایەتی بۆ شارەزاییی ڕۆماننووس دەدەن لە مامەڵەکردنی لەگەڵ خوار و ژووری ئەو کۆمەڵەدا کە کاری لەسەر دەکا، لێ ئەم دوو نموونەیە بەسن بۆ مەبەستەکەی ئێمە:

بەشی چوارەم لە بەرگی یەکەم باس لە میواندارییەکی ئەمیر ئینتیزامە لە خانوو / ڤێللاکەی خۆیدا لە گەڕەکی نیاوەرانی تاران لە داوێنی چیای ئەلبورز، ئەم گرتە خێرا پچڕپچڕانەی لێ هەڵدەبژێرم:

(... مێزەکان بە چەرچەفی ڕەنگاوڕەنگ داپۆشراو هەریەکە گوڵدانێکی پڕ لە گوڵی ڕەنگاوڕەنگ و مۆمێکی داگیرساوی نێو تۆپێکی شووشەیینی لەسەر دانرابوو... چەپک چەپک گوڵی نیلۆفەر و کلاویل و گەڵای سەوز بەسەر ئاوی گۆمی مەلەکەوە پەخش کرابوویەوە... سۆنە ڕەنگاوڕەنگەکانیش بێدەنگ بەدوای یەکدا... پەنجەی زێڕینی پەروێز ژێی کەمانی هێنابووە هەرا و هاوار... حومەیرا دانیشتبوو، دەنگ و ڕەنگ و خان و مانی بەچوار تەنیشتا دەبیسرا و دەبینرا... بڕێکیان ژنەکانیان زۆر لە خۆیان منداڵتر... ئافرەتەکان یەکتریان دەناسی... سەدان جار دەبوونە قوربان و سەدەقەی یەکتر، سێ هەنگاو لە یەکتر دوورکوتنایەتەوە سەد ناو و ناتۆری یەکتریان هەڵدەدا...)

حومەیرا لەپڕ دەچریکێنێ... ئەندێشەی دانیشتوانی شەونشینی سەرمەستی ئەلکوول و سەرگەرمی قسەوباس پچڕپچڕ دەکا... لەپڕ شڵپە شڵپ و هاوار و قیژەیەک ئەم شەونشینییە دەکاتە کۆمیدیایەک، ژنێک دەکەوێتە حەوزەکەوە و هاوار و قیژەی ئەو و زیقەزیقی مراوی و پێکەنینی میوانان کۆتایی بەو هەموو کەشوفشە دێنێ.

بەرامبەر بە دیمەنی کۆمەڵگەی ئەریستوکراتی، دیمەنی لادێیی زینکردنی ئەسپیش لە لاپەڕە (١٠٣) بەشی (٤١)ی بەرگی (٤)دا هەیە:

(... ئەسپەکە ڕەحمانی دیت پڕماندی... ڕەحمان دەستی ماڵی بەسەر و یاڵیدا.. نەرمە لەبادی ژێر زینی خستە سەر پشتی... تەکەڵتووی خستە سەر لەبادەکە... قوشقی خستە بن کلکی... یەرکێشی لە سینە ناو بەستێوە بە قەڵتاخەوە، تورزەنگێکانی چەپ و ڕاست دابووە سەر قەڵتاخەوە و بە لوغمەوە شۆڕ بووبووەوە، ڕەشمووی ڕاکێشا و ئەسپی لەگەوڕ وەدەرهێنا، یەشتا لەقاوی لە دەم و کاکییەی ئەسپ نەنابوو... کەفەڵ پۆشی دابەسەر کەفەڵی ئەسپدا و لەقاوی لە دەم نا، ڕەشمووی لەسەر داماڵاند و پێچایە مێخێکەوە و لە توورەکەی ئالیکی ناو لە پشتی قەڵتاخەوە بەستی بە بەن سامۆتکەوە، ئەسپە کوێت... سەروقەپۆزی سوور دەدا... هاتە چەپۆکان..)

هاتنە جونبش و پڕمەپڕم و جووڵان و سەربادان و چەپۆکان و سمکۆڵانی ئەسپە کوێت و، وەستان و تاک تاک لێکردنی ئەسپاب و پارچەکانی زینەکەی ئەگەرچی لە شارەزاییی ڕۆماننووسەوە سەرچاوە دەگرێ، بەڵام لە ڕاستیدا پانۆرامایەکی

دەسکرد نییە بۆ دەربڕینی ئەو شارەزاییە، یا بۆ بەرجەستەکردنی دیمەنێکی فۆلکلۆری سواروسوارچاکی و کەلەپووری کوردەواری وەک زۆر لە چیرۆکنووسان بەبێ پێویستییەکی هونەری، هەر بۆ ئەو مەبەستانە لە بەرهەمی خۆیانی دەئاخێن. بگرە لێرەدا حاڵەتی سایکۆلۆجیی ئەسپەکە و ئەو بزاوە سلۆمۆیشنەی کە ڕەحمان لە زینکردنی ئەسپەکەدا دەیکا، لە ڕاستیدا گوزارە لە حاڵەتی سایکۆلۆجیی پڕ لە نیگەرانی و دڵەڕاوکێی زۆری خودی ڕەحمان دەکا کە لەلایەن مەلا حیلمی – ی بەرپرسی پێشمەرگەکانی شۆڕشی ئەیلوولی ئەو ناوچەیەوە ئاگەدارکراوەتەوە لەگەڵ ئەو کە شامار و دەستەکەیدا ئەو سەرسنوورانە بەجێ بهێڵن ئەگینا لەسەر داوای ساواک دەیانکوژێ، لەسەرێکی تریشەوە هەر لەو بارودۆخەدا ساواک دوو جار پێوەندی بەخۆیەوە (بەڕەحمانەوە) دەکەن کە پەیمانەکەی لەگەڵ ساواکدا بۆ کوشتنی سەردەستەی یاخیبووان ئەوکە شامار جێبەجێ بکا ئەگەر نا ساواک شتێکی تری لەگەڵدا دەکا. هەروابێتەوە بەر لە زینکردنی ئەسپەکە ڕەحمان بەچەند ساتێک لەگەڵ سەبریی ژنیدا وەرەوردی ئەوە دەکا کە دەبێ ئەو و منداڵەکەی لە کێلەبەرزە نەمێنن و بچن بۆ لای خزمانی لە سلێمانی و نەیەتەوە هەتا ئەو ناوونیشانەی دەدەنێ کە لەگەڵ ژنەکەیدا لەسەری ڕێک دەکەون، بەڵام ئەمە هێشتا بڕیاری کۆتاییشی نییە، ئا لە حاڵەتێکی دەروونی و دڵەڕاوکێیەکی ئاوادایە ڕەحمان لە ترسی ئاشکرابوونی پێوەندییەکەی لەگەڵ ساواک و لەولاوە هەڕەشەی مەلا حیلمی بە کوشتنی و، ئەو دڵەڕاوکێیەی کە بیرکردنەوە لە کوشتنی ئەوکەی سەردەستەی تووشی دەکا، هەموویشی لە یەک ئان و ساتدا پاڵەپەستۆی بۆ دێن و ئەوکەش ناردوویەتییە دووی بچنە دیداری مەلا حیلمی و لە هۆی نامەکەی بگەن، ڕەحمان بەپەلەپەل ژنەکەی بەجێ دەهێڵێ و دەچێتە گەوڕە تاریکەکەوە، کە گوزارە لە بەرچاوتاریکی و بێ هیوایی خۆی دەکا، دەچێت ئەسپە کوێت زین دەکا، لێرەشەوە دیارە ئیتر ئەو جووڵانەوە سلۆمۆیشنەی کە لە زینکردنی ئەسپەکەدا دەیکا بۆ پەیداکردنی کاتی فرەتر و بۆ بیرکردنەوەی زیاتر، چەند بۆ ڕەحمان پێویستە تا دوا بڕیاری خۆی بدا.

٥ – ٣: بوێریش خەسڵەتێکی تری (دەبار)ە، لە دەربارادا شوێنەواری سانسۆری خودیی ڕۆماننووس و فەرمی و یاسایی دەسەڵات هەستی پێ ناکرێ، دەربار چ بە

پانی / ئاسۆیی و چ بە ئەستوونی / شاوڵی هەرسێ تابۆ باوەکەی ئەدەبی کوردی (سـیـاسـەت، سـێکس، ئاین) دەبڕێ، کـە مـرۆڤ بۆ شـاردنـەوەی ئارەزووە ڕاستەقینەکانی و بۆ جوانکردنی کردەوە ناشرین و بنەما ئەخلاقییە بەدەکان و رتووشکردنی بێئیمانی لە چاویان دەکا.

لە دەربارەدا (سیاسەت هەر بەڕاستی بێ داک و باب) خۆی دەنوێنێ: محەمەد ڕەزا شای ئێران بۆ ڕزگارکردنی تاج و تەختی خۆی و ڕازیکردنی نەیارەکانی، شۆڕشی سپی ڕادەگەیەنێ و زەوی دۆستە دەرەبەگەکانی، کە کۆڵەکەی ڕێژیمەکەی بوون، زەوت دەکا و بەسەر جووتیاراندا دابەشیان دەکا، گومانی ئەوەی لێ دەکرێ کە دەستی لە کوشتنی عەلی ڕەزای برایشیدا هەبووبێ.

مەلا حیلمی پێشمەرگەی شۆڕشی ئەیلوولی پارێزەری باشووری کوردستان، بۆ پاراستنی باری خۆی بەڵێنی دەرپەڕاندن، یا کوشتنی (ئەوکە شامار) و ئەو ١٠ – ١٢ چەتەیە بە سـاواکی ڕێژیمی شـا دەدا کـە لەگـەڵیـدا بوون و بۆ ئەو ڕۆژانە تروسکەی هیـوایەکی خـەڵکی ڕۆهـەڵاتی کـوردسـتـان بـوون، بەتایبـەتی لای پێڕەوکارانی ئەهلی حەق لەو سەرسنوورانەی ئێران – عێراق.

کۆنە شـیـووعـیـیـەکان، مـارکـسـیـیـە ڕووخـاوەکان، ئەوانەی کـە دەکەون، کـە دەخرچێن، سـووک و ئاسـان پشت لە پرەنـسیپ و هاوڕێ و ئەو خـەڵکە دەکەن، لەو جەماوەر و چینە هەڵدەگەڕێنەوە کە پێشتر لافی نوێنەرایەتی و پێشڕەوایەتییان دەکـەن و ڕێکوڕەوان دەچنە خـزمـەتی دیکتـاتۆرانەوە و دەبنە داردەسـتـیـان، بەتایبـەتیش لـە بواری ڕاگـەیاندن و ئـەدەب و هونەرەوە، ئەمـەمـان لـە سـەردەمی دیکتاتۆری بەعسی عێراقیشدا دیت و لە ڕۆمان و ئەدەبی ئەمەریکای ئیسپانی و ئەفریقیا و زۆرێک لە ئەدەبی جیهانی سێیەم و چوارەمیشدا خوێندەوە، کە لەلای ئۆرهان پاموک لە ڕۆمانی (بەفر)دا نموونەی ئەم چەپگەرە ڕووخاوانەن کە دەچنە ژێر ئاڵای ڕێژیمی کەمالییەوە و شاری قارس بەسەر خەڵکەکەیدا وێران دەکەن، نموونەی تریش زۆرن.

دیارە ئەم حـاڵەتە لە ئێـرانی سـەردەمی شـایشـدا ڕووی داوە و خـوسـرەو لە ڕۆمانی دەربارەدا وا بەناو بەرجەستەی کردوون:

ئەرژەنگ، کۆنە کۆمۆنیستە دواتر دەبێتە ساواکییەکی دڕندە بە گیان خەڵک کە

دەنگدەداتەوە، بەشداری لە ڕفاندن و ئەتککردنی (ژیلا)ی قوتابی و خەباتکار دەکا.

شەهرەیاری، کۆنە کۆمۆنیست کە دەبێتە ئەڵقەلەگوێی ساواک و دێت لە عێراق پێوەندی بە (تەیموور بەختیار)ی ئۆپۆزسیۆنی ڕێژیمی شاوە دەکا هەتا غافڵی دەکا و بەختیار دەکوژێ و دەگەڕێتەوە ئێرانیش.

نیکخواه: کۆنە کۆمۆنیست کە هەوڵی کوشتنی محەمەد ڕەزاشا دەدا و دەسگیر دەکرێ و حوکم دەدرێ، لێ دواتر شا لێی خۆش دەبێ و دەیخاتە سەر کارێکی حکوومەتیش و ئیتر دەکەوێتە خزمەتی شاوە هەتا ئینقیلابی ئیسلامی سەردەکەوێ و دەیکوژن، لە ڕاگەیاندندا خزمەتی شا و ڕێژیمەکەی دەکا، ئاغای موهتەدی، کە بە پشتیوانیی شابانووەوە و، بەیارمەتیی برێک کۆنە کۆمۆنیستی ڕووخاوی ترەوە دەست بەسەر ڕادیۆ و تەلەڤزیۆنی ئێران و ژمارەیەک دەزگای هونەری و ڕۆشنبیریدا دەگرێ و بۆ شتنەوەی مێشکی خەڵکیان بەکاردەبا، کە تیایشیدا سەرکەوتوو نابێ.

بەڵام لەگەڵ جیاوازیی ئەوەدا کە ئەو شیوعییە ڕووخاوانەی ئەوانی تر و ئەوانەی نێو ڕۆمانی عەرەبی و تورکی نموونەی ئەدەبی و کەسایەتیی ئەلتەرناتیڤی ئەوانەی واقیعین، بەڵام ئەو ناو و نموونانەی خوسرەو جاف لە (دەربار)دا ئاماژە، یا ڕۆڵی داونەتێ ناوی ڕاستەقینەن و نموونەی هەڵبژاردەی ئەو شیوعییە ڕووخاوانەن کە هاوکاریی ڕێژیمی شای داردەستی ئیمپریالییەتی ئەمەریکا بوون، ئەمەش یەکێکە لەو موفارەقە سەیرە سیاسییانەی کە پێناسەی (سیاسەت دایک و بابی نییە) پشتڕاست دەکا.

جگە لەمە تەنانەت خودی ئەو ڕێکخراوە چەپڕەوەشی کە هەردوو کەسایەتیی سەرەکیی ڕۆمانەکە (فەلامەرز و یاسەمین) کاری تێدا دەکەن ئەویش لە کۆتاییدا دەبێتە ڕێکخراوێکی توندوتیژی، نەیارانی لە پیاوانی شا تیرۆر دەکا، دوو بانک دەڕووتێننەوە، نەخشە بۆ ڕفاندنی وەلی عەهدی ئێران دادەنێن، فەلامەرز لە وشیاربوونەوەیەکی خاودا بڕیار دەدا کە ئیتر خاوەنی کەسایەتیی خۆی بێ، بەڵام لەسەر داوای ڕێکخراو و بەئاگەداریی یاسەمینی دڵداری و بۆ مەبەستێکی ڕێکخراو و بە دەستهێنانی ناوبانگێک کە ئەندازیارانی تر ئێرەیی پێ بەرن، پرۆژەی بینای کۆشکی وەلی عەهد و لە هەمان کاتدا پێوەندییەکی ڕوحی و

جەستەیی لەگەڵ (لی لێ خان)دا دەبەستێ کە دەربارییە و (١٠) ساڵ لە خۆی گەورەترە، هەتا لە دواییدا دەبێتە خۆشەویستییەکی گەرموگوڕ.

هەر ئەو فەلاەرزە چەپڕەوە وشیار و مرۆڤدۆستەشە (!) دواتر لەسەر بڕیاری ڕێکخراوەکەی هاوکاریی گرووپێک لە ڕێکخراو دەکا بۆ ئەوەی هەر بەتەنیا لەسەر گومان هاوڕێیەکی تری ڕێکخراو لەنێو ماشینەکەی خودی فەلاەرزدا بە دڕندانەترین شێوە بکوژن و تەرمەکەی فڕێ بدەن.

هەر هەمان ڕێکخراوی چەپگەریشە کە بۆ ڕزگارکردنی فەلاەرز پەنا دەبەنە بەر ڕفاندنی کچێکی ١٠ تا ١٢ ساڵانەی بەرپرسێکی ڕێژیمی ئیسلامی تا فەلاەرزی پێ لە زیندان ئازاد دەکەن.

هەمان یاسەمینی (نیشتمان پەروەر)یشە لە سەردەمی شادا بە یارمەتیی ڕێکخراوی تیرۆریستی (بادر ماینهۆف)ی چەپگەری ئەڵمانی و (فەتح)ی فەلەستینی دەگاتە عێراقی سەردەمی بەعس و بەیارمەتیی چەک و پارەی موخابەراتی عێراق مەشق دەکا بۆ لێدانی (نیشتمان)ەکەی خۆی ئێران، ماوەی چەند ساڵێکیش لە ڕێگەی ڕادیۆی فارسیی بەغداوە هاوبەشی لە پرۆسەی مێشکشتنەوەی گەلانی ئێرانیدا دەکا بۆ بەرژەوەندیی دیکتاتۆرەکەی عێراق.

لە سەردەمی ڕێژیمی ئیسلامیشدا هەر یاسەمین و ئەنجا لەگەڵ فەلاەرزدا و لە سەردەمی شەڕی ئێران - عێراقدا دێنەوە عێراق و بەیارمەتیی موخابەراتی ڕێژیمی بەعس و بە پاسپۆرتی مزەوەری ئەوان عێراق بەرەو فەرەنسا بەجێ دەهێڵن. ئەمە ڕەنگە (لە ناچاریی سەر بەماڵی دوژمندا کردن) بێ، لێ دیوەکەی تری بێ ئامانی سیاسییەکان و سیاسەت دەسەلمێنێ کە هونەری مومکیناتە و لە سیاسەتدا کە (داک و بابی) نییە پرەنسیپی نەگۆڕ نییە، بگرە بەرژەوەندیی گۆڕاو هەیە و هەردەم کار بەو تێزە باوە دەکرێ کە دەڵێ: دوژمنی دوژمنەکەم دۆستمە و ئیتر نە دوژمنی هەمیشەیی و نە دۆستی هەمیشەیی و نە پرەنسیپی هەمیشەیی هەیە.

گەورەترین گاڵتەجاڕی سیاسیش لە دەربارەدا ئەوەیە کە فەرهادی نیمچە خوێنەواری جێکێش و پڕ بەپێستی وشە (لۆتی) براکوژ و دایک خۆکوژ بازی بە ڕیشی موخابەراتی عێراقی و ئیتیلاعاتی ئێرانی دەکا و دەچێتە خوێنی زۆر کەس

لەبەر بەرژەوەندیی خۆی.

ئەمە کردەوەکانی ڕێژیمی شا و ساواکەکەی و کەسە کۆمۆنیستەکان و ڕێکخراوە چەپڕەوەکانی ئۆپۆزسیۆن، دیارە کار و کردەوەی ئۆپۆزسیۆنە ئیسلامییە مەزهەبییەکانیش لەوان چاکتر نەبووە، ئەوانیش پێش ڕووخانی شا لە ئەباداندا سینەمای (ڕێکس) ئاگر تێ بەردەدەن کە نزیکەی (٦٠٠) کەسی بێگوناهی تێدا دەسووتێ هەر لەبەرئەوەی بیخەنە ئەستۆی ساواک و پیاوانی شا، هەر ئەوانیش بوون و هەر لە ئەباداندا بارەگای حزبی ئێران نوین، بازاڕی سەفای جەمشید و کێڵگەی بەخێوکردنی بەرازیان ئاگر تێ بەردا.

لە کات و لە دوای ڕووخانی شا و دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامییەوە، زۆر کاری ناڕەوا و ناجۆر ڕووی دا، حزب و لایەنە سیاسییەکان هەموو لە گۆڕەپانەکە دەرکران بە چەپ و میانڕەو و نەتەوایەتی و لیبراڵییانەوە، خەڵکێکی زۆر بەبێ دادگایی، یا هەر بەدادگەیەکی مەیدانی خرانە زیندانەکانەوە و کەوتنە بەر ئازار و ئەشکەنجەدانی کەسانی وەک قادر و شەهاب قومی و حوکمی حاجی ئاغا و زۆریشیان لە سێدارە دران بەتایبەتیش پیاوانی شا و چەپگەرایان و کوردگەلێک کە داوای مافی نەتەوایەتییان دەکرد.

٥ – ٤: ئاین و مەزهەب لە دەربارەدا حوزوورێکی پیرۆزی نییە، بە ڕاستەوخۆیش پەلامار نادرێ، لێ لەکار و کردەوە و چاو و بۆچوونی کەسە جیا جیاکانەوە دەخوێنرێتەوە و وەکو هەر دیاردەیەکی دیکەی کۆمەڵایەتی هەڵدەسەنگێنرێ و هەڵسوکەوت لەگەڵ دەرهاویشتەکانیدا دەکرێ.

دەربار بە بوێرییەوە خۆی لە قەرەی بیروباوەڕ و ڕێوڕەسم و مەزار و پیرۆزییەکان و داوونەریتی (ئەهلی حەق) دەدا، لەسەر وردەکارییەکانی زیارەتی مەزارگای کەسایەتیی پیرۆزی ئەوان (باوە یادگار) دەوەستێ.

ئەهلی حەق ڕێبازی ئاینیی ئەو کوردگەلەیە کە لە خۆرئاوای شاری کرماشان و لەسەر سنوورەکانی ئێران – عێراقدا دەژین، زۆرجارانیش لەلایەن موسڵمانە کورد و فارسە سوننی و شیعەکانیشەوە دووچاری توندوتیژی دەبنەوە، ئەگەرچی لە هەندێ ڕووەوە لە شیعەشەوە نزیکن و ئیدیعای سەیدیش دەکەن، (باوە یادگار) و (سەیبراکە) لە پیرۆزمەندانی ئەوانن، گەورەترین سووکایەتیش بە ئەهلی هەق

بکرێ (سمێڵ تاشین)یانە، کە لە ڕۆمانی دەربارداا سەروان عەزیزی فەرماندەی پاسگەی بەنێوبانگی (پاتاق) بۆ سووکایەتی دەیکا و سمێڵی سەی سەلمانی کانی توو و ئالانەزەری مەرەخێڵ دەتاشێ و دواتر دەبێتە هۆی کوشتنی لەلایەن ئەوکە شامارەوە کە سەردەستەی یاخیبووانی ئەهلی هەقە.

لە ڕووداوێکی نائاسایی تریشدا ڕەحمانی کوڕی سەید سەلمان لە کردەوەیەکی بەپێچەوانەی شێخی سەنعان، ئەم واز لە ئەهلی هەق دەهێنێ و لە خۆشەویستیی کچێکدا دەبێتە موسڵمانی سوننی مەزەو بۆ ئەوەی (سەبری)ی بدەنێ.

بەڵام تاڵان و برۆ و کوشتن و برین و ئازار و ئەشکەنجەی ئەو تەوژمە ئیسلامە سیاسییەی کە دوای ڕووخانی شا لە ئێراندا دەسەڵاتی گرتە دەست زۆر بە وردی لە ڕۆمانەکەدا وێنا کراون، بە ڕادەیەک ئیتر جیاوازییەک لە نێوان مومارەسەکردنی ئاین و سیاسەتدا نامێنێ.

بەڵام تراجیکۆمیدیی هەرە گەورەی ئاینی کە لە ڕۆمانی دەرباردا دەقەومێ ئەو دیمەنە پڕ لە قەساوەتەیە کە ڕۆستەم زاغی ئەهلی هەقی خەڵکی کانی توو لە ئەنجامی لە دەستدانی ولاخێکی بەرزەیەوە دووچاری دڵتەنگی / کەئابەت دەبێ و کەسوکار بۆ چاککردنەوە دەیبەن بۆ دێی بەرزەقەڵا بۆ لای شێخ سەفائەدینی سوننی مەزەو، ئەویش پێی وایە جنۆکە چوونەتە گیانێوە، بۆیە دەیخاتە چاڵێکەوە و مەقاڵەیەک خەڵووز و پشکۆیشی لە تەکدا دادەنێ و سەرەکەی دادەپۆشێ و ئیتر گوێ بە هاوار و ناڵەی ڕۆستەم نادات تا وەختێک دەنگی نامێنێ و بانی چاڵەکە لادەبەن تەماشا دەکەن ڕۆستەم خنکاوە و تەرمەکەی دەبەنەوە.

ئەمە ئەو دوو دیوە سلبییەیە: (سیاسەت) و (خورافەت) کە لە ڕۆمانی دەرباردا ئاینی تێدا دەردەکەوێ و هەر کە ڕەشە خەڵکەکەش باوەڕیان پێ دەهێنن ئیتر دەبنە هێزێکی مادیی لەبننەهاتوو.

٥ – ٥: ڕچەشکێنیی بەرچاوی دەربار لە باسکردن و وێناکردنی سێکس و هۆکار و ئامانج و شێوە و جۆر و هەندێ جار وێنەگرتنیشێتی بە نیازی هەست بریندارکردن و سەرشۆڕپێکردنی نەیاران و ئیبتیزازکردنی خەڵکانێک بۆ کاری سیاسی و هەندێ جاریش خودبەخشانە و هەروا بۆ تێرکردنی تەوح و هەوەس.

ساواک بۆ کاری سیاسی نەخشە بۆ ئیغتیسابکردنی (ژیلا خان) دادەڕێژن و بۆ ئیبتیزازکردنی وێنەشی دەگرن و بەوە لە دژی (میهران)ی دڵداری بەکاریشی دەبەن کە تێکۆشەرێکی خەباتی نهێنییە لە دژی شا. ژیلا دەنگی (میهران) تۆمار دەکا بۆ ساواک، ئاکام میهران بەدەستی ساواکەوە تێدا دەچێ ئیتر ژیلا بەتەواوەتی تێ دەکەوێ و ئەنجام ئەم بەخۆی دوای (ئەرژەنگ) و (میهرداد) و ئاغای مەنسووریی بەڕێوەبەریان دەکەوێ کە بە هەرسێکیان فریای تێرکردنی ناکەون، ڕێک وەکو دیوی دووەمی (ئەرژەنگ)ی کۆنە کۆمۆنیست کە دەست ساواک دەکەوێ، ئیعتیراف لەسەر هاوڕێکانی دەکا تا بۆ خۆیشی دواتر دەبێتە ئەو ساواکییە بەنێوبانگەی کە هەموو تارانی هەژاندبوو.

عەباس تیغی، موجتەبا جووجە، غولام نەقشی، ئیسی مووشی، بەیارمەتیی (مەمەدی) و (سودابەخان) کە ئەو دووەش قوربانیی ئەوانن، بۆ تۆڵەکردنەوە لە ڕەحمان ملکی دێن (فەرهاد)ی کوڕی دەخەنە سەرکاری خراپ، کە گەورەش دەبێ ناتوانێ وازی لێ بێنێ و بۆ خۆی لەگەڵ نێربازێکدا (کۆرش) ڕۆڵی ژن دەبینێ و سێکسی وێکچووان دەکەن. پیاوانی ئیتیلاعاتی دەسەڵاتی ئیسلامیش لە زینداندا (کوردەخان)ی ژنی فەرهاد سک پڕ دەکەن، کە لەسەر ڕاپۆرت و ئیخباری خودی فەرهادی مێردی دەسگیری دەکەن، دواتر دەردەکەوێ پێش ئەوەی ئیتیلاعات – ئەمنی ئیسلامی کوردە دەسگیر بکەن، هەر ئەو بەناو مێردە (فەرهاد) چوارمێخەی کوردەی ژنی دەکێشێ و دەیبەستێتەوە و (کۆرش)ی نێربازی تێ بەردەدا بۆ ئەوەی ڕازیی بکا و زیاتر لە خۆی بپەڕێ. بۆیە کوردە دڵنیا نییە کە زگەکەی لە کۆرشە یا لە ئیتیلاعاتییەکان.

* سێکسی خودبەخشانەی لی لی و یاسەمین لەگەڵ فەلامەرزدا کە یەکەمیان مێردی هەیە و دووەمیان هەر بۆ خۆشی و خۆشەویستی بەبێ مارە و تەلاق و لەسەر داوای خۆی کچێنیی خۆی بە فەلامەرز دەدا، لە کاتێکدا هەردوو ژنەکە بە پێوەندیی ئەوی تریان بە فەلامەرزەوە دەزانێ و نەک هەر لێی ناتۆرێن بگرە چێژیش لەو حاڵەتە دەبینن، تەنانەت یاسەمین کاتێک حەزی دەچێتە فەلامەرز بەخۆی داوای لێ دەکات باسی لی لی – ی بۆ بکا کاتی جووتبوونیان، ئەمە پتر لە جار و دوو لە دەقەکەدا دووبارە بووەتەوە.

* سێکسی ڕەحمان، کە بە خۆشەویستی ژنی هێناوە، لەگەڵ ژنانی تر و سێکسە شازەکانی لەگەڵ کوڕوکاڵەی بەدڕەوشت، لەگەڵ دیاردەیەکی سەرنجڕاکێشدا ئەویش ئەوەیە کە هەموو کات دەرپێیەکی سەبریی ژنی لە جانتایەکدا پێیە و پێش ئەوەی لەگەڵ هەرچ سۆزانییەکدا جووت ببێ لە پێشدا دەرپێی ژنەکەی خۆی پێ لەپێ دەکا و پێی دادەکەنێتەوە و ئەوجا توخنی دەکەوێ.
* سێکسی سودابە و پەری بوڵندە و هەندێکی تر لەپێناوی پارە و دابینکردنی ژیان و ژیاری، یا تێیاندا هەیە هەر لەبەرئەوەی لە ماڵی خۆیاندا تێرسێکس نابن، لەگەڵ ئەمانەدا کۆمەڵێک بەناو پیاوی وەک عەباس زەرب و عەباس تیغی و ئیسی موشی و مەمەدی هەن جگە لەوەی ژیانیان خستووەتە سەر ئەم لەشفرۆشییەی ئەم ژنانە کە جێکێشیان بۆ دەکەن و لە پای ئەوەدا لە مەترسیی کوڕوکاڵانیان دەپارێزن، بۆ خۆیشیان چێژێکی دەروونی لەو سروشتە شازەیان دەبینن.
* دیمەنی ئەو پرۆسە جنسییانەی کە لە دەربەاردا تۆمار کراون هەندێ جار زۆر بێ پەردە وێناکراون، زۆرجاریش بەزەیی دەوروژێنن تا حەزی سێکس وەک دیمەنی ئیغتیسابکردنی ژیلا و کوردە، کە پێچەوانەی شەو و دیدارە پەمەیییەکانی فەلامەرز و یاسەمین و لی لی دەیوروژێنن، یا ئەو حاڵەتە شازەی کە لە نێوان سودابە و فەرهاددا باس دەکرێ قێز دەهێنێتەوە.

٦

شکستی گەورە لە دەربەاردا چەمکی خۆشەویستی و دەزگای خێزان دەیخوا وەک یەکەی بناخەیی کۆمەڵ.

دەربار، جۆرەها پێوەندیی خۆشەویستی و جەستەیی نێر و مێ و تەنانەت نێر و نێریش لە خۆی دەگرێ، بەلام ئەوەیان کە لە سنووری پێوەندیی شاز و ڕەوشتی باویش دەردەچێ ناگاتە ڕادەی پێکەوەنانی خێزان، بگرە بەپێچەوانەوە تێیاندا هەیە ئەو نیمچە ئارامییەش تەفروتوونا دەکا کە لە هەندێ خێزاندا هەبووە.

چیرۆکی دڵداریی فەلامەرزو یاسەمین چیرۆکی دڵداریی سەرکیی دەربارە و ئەو دوایی ڕووداوەکانی تر بەدەوردا هەڵچنراوە، بەلام ئەم خۆشەویستییە هەرگیز ناگاتە ڕادەی جێگیربوون.

یاسـەمین جەسـتە و تەنانەت کچێنیی خۆیشی بە فـەلامـەرز دەدا وەلێ هەرگیز ئامادە نییە بەشێوەی باو و شەرعی شووی پێ بکا. کە زگیشی لێ پڕ دەبێ، گوێ بە پاڕانەوە و هـاوار و تووڕەبوونـی فـەلامـــەرز نـادات و منداڵەکـەی لـەبار دەبا بۆ ئەوەی کاروباری مێرد و ماڵ و منداڵ ڕێی چالاکیی حزبایەتیی لێ نەگرن.

هەر لەپێناو بەرژەوەندی و بەڕاوێژی حزب یاسـەمین پاڵ بە فەلامـەرزەوە دەنێ بۆ باوەشی ژنێکی تر (لی لی خان) کە ئەمەش قوربانیدانێکی سەرنجڕاکێشە ژنێکی دڵدار بە دڵدارەکەی بدا.

یاسـەمین زۆر بـەڕوونی بە فـەلامـەرز دەڵێ: دوای نیـشـتـمـان تۆم خـۆش دەوێ، کاتێکیش یاسـەمین بڕیار دەدا بۆ مەشـقکردن لەسـەر چەک ئێران بەجێ بهێڵێ و بڕوات بۆ عێراق و کە فەلامـەرز ناڕەزایی نیشان دەدا و دەڵێ ئەگەر لەوێ یەکێک داگیری کردی، یاسـەمین دەڵێ: من گیـانم بەخشـیوە بە نیشتـمان لەش ئەوە هەر پرسیاری لەسەر نییە.

کە بەیارمەتیی ڕێکخراوی بادرماینهۆڤی ئەڵمانی و فەتحی فەڵەسـتینیش دەگاتە عێراق و دەگاتە دەست مەخابەراتی عێراق و ناو کەسـانی سـەر بە ئۆپۆزسیۆنی ئێرانی لە عـێراق و ئاشنایەتی لەگەڵ (دڵشـاد)ی کـوردی عـێراقـدا پەیدا دەکـا، سـەرەتای پێوەندییـەکی خۆشـەویستی لەگەڵدا دەست پێ دەکا کە دەگاتە ڕادەی ئەوەی دڵشاد ڕووی خـواستنی لێ بنێت، لێ دڵشـاد لەسـەر پێوەندیی لەگەڵ پارتیدا دەست موخـابەراتی عێراقی دەکەوێ و بەر لە خـواسـتنی یاسـەمین، سـەری تێدا دەچێت.

دواتریش کـە یاسـەمین و فـەلامـەرز لە پاریس بە یەکـتـر دەگـەنەوە یاسـەمین چاوێکی لەدەست داوە و شێوەی شێواوە و تەمـەنی لە تەمەنی زگوزا گوزەشتووە و لە ڕێی (منداڵی شـووشـە)وە، لە بەزری فەلامـەرز و لە توخمی (ئەزیتـا) ناوێکەوە کە ئەویش هەر سـەر بە ئۆپۆزسیۆنی ئێرانییە لە پاریس، منداڵێکیان دەبێ کە لە ڕێی کارێکی پزیشکییەوە خراوەتە منداڵدانی یاسەمینەوە.

ئەمـەش ڕوونە کـە کـۆتاییـیـەکی نائاسـاییـە بۆ دڵدارییـەک کـە لە بارودۆخـێکی نائاساییدا ڕوو دەدا و ڕەنگە هێمایەکی سیاسیشی لە پشتەوە بێت بۆ پاشەڕۆژی ئۆپۆزسـیـۆنی ئێرانی کـە دەبێ لە دەرەوەی وڵات و لەسـەر خـاکێکی بیـانی و بە

یارمەتیی بیانی بتوانێ خۆی نوێ بکاتەوە.

شیاوی گوتنە کە فەلاەمەرز و یاسەمین لە پاریسدا جارێکی تر (لی لی خانم) دەبیننەوە و وێڕای زانینی پێوەندیی خۆشەویستی و جەستەییی ئەو و فەلامەرز، کەچی یاسەمین داوای لێ دەکا بچێت لەگەڵ ئەو و فەلامەرزدا بژێت.

هەر لە پاریسدا منداڵی فەلامەرز و یاسەمین و منداڵی باوک نەناسراوی کوردەی ژنی فەرهادی ڕەحمان یەکتر دەبینن ئەگەرچی ساواشن و هیچ لەبارەی ڕابردووی هەردوو خێزانەوە باس نەکراوە.

پاریسیش جێی تەقلیدیی ئۆپۆزسیۆنی ئێرانی بووە، بەتایبەتیش ئایەتوڵڵا خومەینی کە لەوێوە دژایەتیی ڕێژیمی شای کرد و ڕووخاندیشی، بۆیە گردبوونەوەی فەلامەرز و یاسەمین و ئەزیتا و کوردە و لی لی و منداڵانیان و یەکتر بینینیان بێ دەلالەتی ڕەمزی نییە. لە ڕووی تەکنیکیشەوە بۆ ئەوە دەشێ پاریس و ئەو کەسایەتییانە بکرێنە بنەمای درێژەپێدانی خودی ڕۆمانی دەربار، یا تەنانەت سەرەتای ڕۆمانێکی تریش، کە لەم کۆتاییە کراوەیەوە دەتوانێ بەسەر زۆر ئیحتیمالی تری جۆراوجۆردا بکرێتەوە، ئیتر لەلایەن خودی ڕۆماننووسەوە بێت، یا هەر لە زەینی خوێنەردا بێ.

با ئەوەش دیاری بکەین کە حاڵەتی خۆشەویستیی فەلامەرز بۆ دوو ژن (یاسەمین و لی لی) لە یەک کاتدا و بە ئاگەداری و ڕەزامەندیشیان هەر بۆ خۆی حاڵەتێکی بێ وێنەی ئەدەبییە، یا هەر هیچ نەبێ لە ئەدەبی کوردیدا دەگمەنە.

جگە لە دڵداری و زەواجی فەلامەرز و یاسەمین و لی لی، لە دەربارەدا چەندان ئەزموونی تری دڵداری و زەواج هەیە کە هەریەکەیان لە گۆشەنیگایەکی جیاوازەوە ئەم چالاکییە مرۆڤانەیەمان نیشان دەدا کە بەتایبەتی لە ڕۆژهەڵاتدا میسالییەتێک و قودسییەتێک و خەرمانەیەک لە خورافاتی لێ ئاڵێنراوە، کە زۆرجاران دەبێتە هۆی لە خشتەچوونی کوڕان و کچانی بێ ئەزموون و هەندێکیشیان هەر بەڕاستی دەچن بەسەر کارەساتدا و خەون و خەیاڵی بەختەوەرییان بەدۆزەخێکی ڕاستەقینە وەردەگەڕێ.

خۆشەویستیی ڕەحمان و سەبری، خۆشەویستیی کوڕە کوردێکی کوردستانی ڕۆژهەڵاتی جووتیار و ئەهلی هەقە بۆ سەبری، سەبری کچە کوردی بە ڕەچەڵەک

خـەڵکی سلێـمـانیـی باشـوور و ئیـسـلامـی سـوننە مـەزەو و کـچـە جـووتیـار، کـە لە گوندێکی ئێراندا گیرساونەتەوە و لە ڕێککەوتێکدا لەگەڵ ڕەحماندا دڵیان لە یەکتر دەچێ و ڕەحمان وەکەکەی شێخی سەنعان لە ئاین وەردەگەڕێ بۆی.

بەڵام ئاکـام خـێزانێکی بێ سـەروبەری لێ دەکـەوێتـەوە: کـوڕێکی شـاز، یەکێکی تری سـەقـەت، ڕەحـمـان بۆ خـۆیشی ڕوو لـە خـواردنەوە و بەنگکێشـی و نێربازی و مێـبـازی دەکـا و ژیان بەهـۆی کردەوەکـانـی ئەو و کـوڕە سـەقـەتەکـەیەوە لە سـەبری دەبێـتــە دۆزەخ و ئاکـامـیش بـەخـۆی و بە کـوڕە سـەقـەتەکـەیەوە بەپیـلانی کـوڕە هۆمۆسێکشوڵەکەی بەکوشت دەچێ.

خۆشـەویسـتـیـی بەرژەوەندییانەی پڕ دڵەلەرزە و نیگەرانی ئاڵەمـتـاجی خوشکی فـــەڵامـــەرز و ئـەسـفــــەندیاریش کـــە مـنداڵ و پەروەردەی چینی دەرەبـەگ و ئوروستکراتین، بە زەواج و ژیانێکی پڕ گرفت و قاروتۆر و گێـچـەڵ کۆتایی دێت و ئەوەشـی باوک و خـــانەوادە بۆیـان دابین دەکـــەن ئەسـفـەندیار لە خـــانمبـــازی و خواردنەوە و قـوماردا دای دەنێت، ئەگەرچی پێش گواستنەوەش بەڵێن بە ئاڵەمتاج دەدا واز لەو کردەوانەی سـەردەمی زگورتێتی بهێنێ، بەڵام هـەر مـاوەیەکی کورتە و بەڵێنەکەی دەشکێنێ.

خۆشەویستی کوردە خـانمی کوردی بـاشووری کوردسـتـان و خاوەن بڕوانامـەی مـاجـسـتـێر و کـچـە دەوڵەمـەندی کوردپەروەر بۆ فـەرهـادی (گەی) و نەخـێنەوار و کـــوردی ئاوارەی کـــوردســـتـــانی ڕۆهـەڵات و خـــائین بـە وڵات و نەتـەوە و بەهـا مـرۆڤـایەتییـەکـان، هـیـرۆئینکێش و هـیـرۆئینفرۆش و دایک و برا خـۆکـوژ و جـێکێش لەسـەر ژنی خـۆی، خـۆشـەویسـتـیـیـەکی یەک لایەنی کـچـێکی لە دایک و باوکـێکی دەوڵەمەند یاخی بـووە بۆ کوڕێک (!) کە وەکو (ژنێک) لەگەڵ پیـاوێکی (شـازی) تردا دەژێ، ئەم خـۆشـەویسـتـییـەش لە دەربـاردا بە کـارەسـاتێکی دڵتـەزێن کۆتایی دێت، فـەرهـاد خـانوو و زێڕ بە کـوردە دەفرۆشێ و دەیبـاتـەوە ئێران و لەوێوە بە چوار پەل بەسـتـراوەیی دەیخـاتە ژێر هـاوکـارە نێـرینەکـەی خـۆی و ئەوجـا دەیدا بە دەست دایەرەی ئەمنی ئێرانییەوە، لە زیندانیش ئیغتیساب دەکرێ، کە ئازادیش دەکرێ بە منداڵێکی زۆڵەوە لە پاریس دەگیرسێنەوە.

خـۆشـەویسـتی مـیـهـران و ژیلایش هـەر بەڕاسـتی بە کـارەسـات وەردەگـەڕێ،

ئەمانیش هەر دووک پێکەوە لە ڕێکخراوێکی سیاسی ئۆپۆزیسیۆندا کار دەکەن، ساواکی سەردەمی شا بۆ بەکارهێنانی لە دژی میهرانی دڵداری، ژیلا دەفرێنن و لە یەکێک لە خانووە تایبەتەکانی ساواکدا ئیغتیسابی دەکەن و وێنەشی دەگرن و، بەویشی ناچاری دەکەن دەنگی میهرانیان بۆ تۆمار بکا، میهران بەو بەڵگەیەوە دەست ساواک دەکەوێ و دەکوژرێ.

ژیلایش کە سەرەتا ئازارێکی لە رادە بەدەر لەو بارەی تێی کەوتووە دەکێشێ، بەڵام وردە وردە وا لەگەڵیدا ڕادێ کە ئیتر بە خۆی لە دوای موغتەسەبەکانی دەگەڕێ و کاتێک کە یەکێکیانیش داوای زەواجی فەرمیی لێ دەکات ئینجا ئەو (ژیلا) داواکەی ڕەت دەکاتەوە لەبەرئەوەی وەک خۆی دەڵێ ئیتر بە تەنیا پیاوێک تێر ناکرێ.

ئەمانە وێڕای بەسەرهاتی سودابە خانم و خیانەتی ژنان و مێردانی چینی ئوروستکرات و خیانەتی بە ئاشکرای لی لی خانم لە مێردەکەی و شابانۆ لەگەڵ شادا و شا لەگەڵ شابانودا، شابانو لەگەڵ ئاغای جەوادی، شا لەگەڵ تەلا خانم و لی لی لەگەڵ فەلامەرزدا ژیانێکی تایبەتی دوور لە خێزانی فەرمی بەسەر دەبەن.

بەمە هەموو ئەو تیۆرییانەش جێلەق دەبن کە دەڵێن سەرکەوتنی خۆشەویستی و سەرکەوتنی ژن و مێردایەتی لەوەدایە کە ژن و مێرد هاوتەمەن، هاوژین، هاوزمان، هاونیشتمان، هاوئاین، هاومەزە و هاوبیر... یا چەند هاو هاوێکی لەمانەبن.

ئەو خۆشەویستی و ژن و مێردایەتییەشی کە لە دەقەکەدا (هێشتا) دووچاری شکستی نەبوو تەنیا ژن و مێرایەتییەکەی شیرین و هەمایۆنە، کە دەڵێم (هێشتا) لەبەرئەوەمە کە ئەوان لاون و لە سەرەتای کاردان و کێ چووزانێ ئاکامیان چ دەبێ، ئەگەر ئەوانی تر هەموو فەشەلیان هێنابێ..؟!

٧

کەسایەتییەکانی (دەربار) کەسایەتیگەلێکی دینامیکی زیندوون بەتایبەتیش کەسایەتییە سەرەکییەکان و بگرە هەندێک لە لاوەکییەکانیش، زۆربەیان لە پاشخان و زەوینەیەکی ئابووری و چینایەتی و کۆمەڵایەتی ڕاستەقینەوە پەیدا دەبن و وەکو هەر مرۆڤێکی ڕاستەقینە مێژووی کەسایەتییان هەیە، هەندێک لەو مێژووە هیی پێش بوونە دەقن، بەڵام لە دوای بوونە دەق و لە سەردەمی دەقیشدا

شوێنەواریان دەکەوێ و زۆرجارانیش لەسەر بنیاتی مێژووی کەسەکان لە سنووری دەقدا کاریگەریی زۆریان هەیە، ئەمەشە وای کردووە کەسەکانی دەربار کەسایەتی کۆنکریتی نەبن، یا هەر (دەمێک- زارێک) نەبن ڕۆماننووس بیروباوەڕەکانی خۆی، یا ئایدیۆلۆجیە ناکۆکەکانیان لێوە دەرببڕێ، یا بەگژ یەکتریاندا بکا، بۆیە دایالۆگی (پینگ- پۆنگ) ئاساش لە ڕۆمانەکەدا بەرچاو ناکەوێ و کەسەکانیش یەک نەفەسە و تا سەر باش، یا خراپ، سپی، یا ڕەش نین، بگرە لە مێژوویەکی دینامیکی مرۆڤانەدا دەژین و پێش دەکەون، یا شکست دەخۆن، گەشبین دەبن، سەردەکەون، ژێر دەکەون، بەهیوا دەبن، بێ ئومێد دەبن، هەندێ جار چاکە و خراپە و شەڕ و خێرەکەیش دەزانن، بەڵام پێچەوانەی ویستی خۆیان ڕەفتار و گفتار دەکەن، ڕاستییەکان دەبینن و دەزانن، بەڵام ناچارن مل بۆ ناهەق بخەوێنن، کەسەیاتییەکانی (دەربار) تێ دەکۆشن ڕۆڵی سوپەرمانانە بلەیزن وەلێ ئاکام وەک مرۆڤی ئاسایی کۆتاییان دێت.

ئەمیر ئینتیزام زیانێکی زۆر لە یاسای چاکسازی زەوی ئینقیلابی سپی شا دەبینێ، پەژارە دای دەگرێ، پێوەندی بە ئامێرەکانی ترەوە دەکا (ئەمیر ئەقدەم و ئەمیر ئەلیخان و...) و تەنانەت بە ئۆپۆزسیۆنی ئێرانیشەوە پێوەندی دەکا (تەیموور بەختیار) بۆ ئەوەی لە دژی ئەو یاسایە بجووڵێن، ئەو دەڵێ: ئێمە کوردین و ئێلاتی پۆ و پێوەندیمان لەگەڵ ئەو جێگە و شوێنە دایە... ئێمە ڕێز و حورمەت و نرخمان بە زەوییەکانمانەوەیە... بەڵام دواتر لەگەڵ سووربوونی شا لەسەر ئینقیلابی سپی و، لەگەڵ خوێنساردییەکەی ئەمیر ئەلیخان و ئامۆژگارییەکانی فەلامەرزی کوڕیدا وردە وردە کۆڵ بۆ واقیعەکە دەخوا، تەیمور بەختیاری پوورزای شابانو سورەیا و دامەزرێنەری دەزگای ساواک و بەرهەڵستکاری ڕێژیمی شا لە عیراق، بۆ خۆیشی دەکەوێتە داوی ساواکەوە و دەکوژرێ.

فەلامەرز، کە بە قەولی مارکسیان (خیانەت) لە چینی خۆی (دەربەگ) دەکا و دەچێتە حزبێکی چەپگەرەوە، بەڵام دواتر بە ڕێککەوت و لەسەر بڕیار و پۆ بەرژەوندیی حزبەکەی دەگاتە دەرباری شاهەنشهای و دەبێتە سەرۆکی بەشی ئەندازیاری لە دەربارد‌ا، پێوەندییەکی جەستەیی لەگەڵ ژنە دەربارییەکدا (لی لی خانم) دەبەستێ، کە دواتر وێڕای بوونی (یاسەمین)یش لە ژیانیدا، بە خۆشەویستییەکی ڕاستەقینە وەردەگەڕێ، ئەگەرچی لی لی مێردی هەیە و (١٠)

ساڵیش لە فەلامەرز گەورەترە.

فەلامەرز لە ڕێکخراودا کار دەکا، دواتر لە ڕاستی و دروستی بڕیارەکانی ڕێکخراو دەکەوێتە گومانەوە، بڕیار دەدا کەسایەتی خۆی بەدەست بهێنێتەوە، بەلام دواتر لە چالاکی پیاوکوژیدا بە فەرمانی ڕێکخراو دەکا.. لە زەمانی شادا دەستگیر دەکرێ، لە سەردەمی ئیسلامیدا زیندانی دەکرێ.. واتا بەردەوام لە بزاوتایە: دەگۆڕێ، پێش دەکەوێ، شکست دەخوا... و.. لی لی خانم بە خۆی ژنێکی پەروەردەی ڕۆشنبیریی و دیموکراسییەتی فرەنسایە، بە ڕێککەوت دەستەخوشکێکی (فەرەح دیبا) شوو بە شا دەکا و ئەمیش لەگەڵ خۆی دێنێتە دەربارەوە و لی لیش دەبێتە دەرباریی، لە دوای ڕووخانی شایش دیسانەوە دەچێتەوە پاریس.

یاسەمین خانم کچی عەباسی خۆشنووسی ئەسفەهانییە، بە ڕەگەز لوڕە، لە سەردەمی شۆڕشی قەدەمخێرەوە باپیری لە خۆڕەم ئابادەوە دێتە ئەسفەهان، بابی یاسەمین دەرچووی پەیمانگەی هونەرە جوانەکانە، بە خۆی قوتابی کۆلێجی ئەندازیاری میعمارییە، بەلام لە ڕێکخراودا دەبێتە هێمای توندوتیژی و بکوژی هەرە دەستوەشێنی حزب تا دەبێتە فەرماندەی گشتی ڕێکخراو و، ئاکام هەر بە خۆی دەست لە چالاکی هەڵدەگرێ و لەگەڵ فەلامەرزدا دەچنە پاریس، پاش ئەوەی منداڵێکی بەری پێوەندیی خۆی و فەلامەرز لەبار دەبا و چاوێکی لە دەست دەدا و دەموچاوی دەشێوێ و لە تەمەنی زگوزا تێ دەپەڕێ ئەوجا بە ناچاری بە منالێکی بۆرییە شووشەیییەکان دڵ دادەهێنێ.

ژیلا خانم، ئەرژەنگ، شەهرەیاری، موهتەدی، نیکخواە و... ئەمانیش پێش بوونە دەقی (دەربار) کۆمونیست و لە نەیارانی شا بوون، هەمووش کەسایەتی ڕاستەقینەن ژیلا نەبێ لەوەی دڵنیا نیم، بەلام کە دەستی ساواک دەکەون دەڕووخێن دەچنە خزمەتی شا و ساواکەکەیەوە.

سەید سەلمانی کانی توو و ڕەحمانی کوڕی لە تەمووره ژەنین و چامەسروود و هەنگامە سروود خوێندن و خزمەتی مەزاری (باوەیادگار)ەوە بەهۆی تاوانێکەوە کە نەیانکردووە بە تاوانی کوشتنی زەینەدینەوە حوکم دەدرێن، ڕەحمان و فەرهادی کوڕی ئەمیش هەر بەجارێ شوولی لێ هەڵدەکەن و لە خیانەت و جاسوسی و

بەنگکێشان و خواردنەوە و پیاوکوژی و نێربازی و مێبازی و زوڵم و زۆر تەنانەت لە دژی ژن و منداڵی خۆیشیان کۆ لە هیچ تاوانێک ناکەنەوە.

ئەوکە شامار (ئەوڵکەریم ڕەزا سەعید) کە لە ئەسڵا لە (گاوارە)وە هاتوونەتە (کانی توو) ئەویش و چەکدارەکانی کە لەگەڵیدان لەو سەر سنوورانە یاخی بوون، هەموو و هەریەکە چیرۆکێکی هەیە کە مێژووی تاکە کەسیان و، باری دەروونی و کۆمەڵایەتییان و هەڵسوکەوت و تەنانەت ئەنجام و ئامانجیشیان ڕوون دەکاتەوە.

ئەوکە شامار لە قورئەی سەربازیدا ناوی دەردەچێ و دەکرێتە سەرباز، لە سەربازی هەڵدێ و دێتەوە گوندی خۆیان و وەک مرۆڤێکی ئاسایی و بێ ئەوەی سەرنجی کەس ڕابکێشێ دەژێ، بەڵام فەرماندەی پاسگەی (پاتاق)، کە هێمای دەسەڵاتی ڕێژیمی شایە لە ناوچەکە، دەسگیری دەکا و سووکایەتی پێ دەکا و دارکاریی دەکا، ئەوکەش لە هەلێکدا تفەنگی پاسدارێک دەرفێنێ و لەو بەندییە هەڵدێ، موزەفەری دوای دەکەوێ و بۆی دەستگیر ناکرێتەوە، بەڵام لە گەڕانەوەیدا ئەوکە تەقەی لێ دەکا و دەیکوژێ و چەندان ژاندرمیش بریندار دەکا، ئیتر دەبێتە میرکوڕی ناوچەکە و هەر کەسێک لە ناوچەکە لەگەڵ حکوومەتدا کێشەیەکی دەبێ پێوەندیی پێوە دەکا تا دەبنە ١٠-١٢ کەس کە هەر یەکە و کوڕی باکگراوندێکی تایبەتی خۆیەتی:

ڕەحمان: کە لەسەر تاوانی کوشتنی کەسێک کە ئاگای لێ نییە لەگەڵ باوکیدا دەکەوێتە داوی ساواکەوە و بۆ بەردانی باوکی بەپێی پیلانێک ئازادی دەکەن بەو مەرجەی ئەوکەیان بۆ بکوژێ، بە چەتەیی دوو جار بریندار دەبێ، خەڵک دەکوژێ، تاڵان دەکا، دڵداری دەکا، ژن دەخوازێ، منداڵی دەبێ، ئاکام ڕۆژێک ئەوکە دەکوژێ و دەبێتە داردەستی ساواک لە تەواوی کرماشاندا، تا دوای ڕووخانی شا کوڕی ئەوکە لە تۆڵەی خوێنی باوکیدا دەیکوژێ و ماڵ و منداڵی سەرگەردان دەبن.

عەلی کەروێشک: کەسێکی هەردەم خەواڵوو، دەکەوێتە داوی ژنی ئاغاکەیەوە، بەڵام عەلی لەگەڵی ناکا، ژنە تاوانی دزینی زێڕ و خشڵەکانی بۆ هەڵدەبەستێ و ماوەی دوو ساڵ لە بەندیخانەی توند دەکا، کە ئازاد دەبێ دەچێتەوە ماڵی ئاغای (حاجی ئاغا یوسفی شائابادی غەرب) و ئەوجا بەزۆری چەک لە تۆڵەی ئەو (٢) ساڵە بەندییە بەناهەقەی، هەرچی زێڕ و خشڵیان هەیە لێیان دەستێنێ و ڕاستیی

کێشەکەشی بۆ حاجی ئاغا دەگێڕێتەوە، بەڵام بە ژنەکە دەڵێ: زێڕەکانت دەبەم، بەڵام ئێستاش سوارت نابم چونکە پێت خۆشە.

مەجید باوەجانی: تاکە سوننی مەزەوی ناو دەستەکەی ئەوکە، لەسەر دزی و کوشتنی کەسێک کە لە سەلاس و جوانڕۆ و ڕوانسەر و پاوەدا دەنگ دەداتەوە، لە باوەجانەوە دێتە لای ئەوکە و پاش ساڵانێک لە کاتی کوشتنی سەروان عەزیزی فەرماندەی پاسگای پاتاقدا دەکوژرێ.

ئەسەد، لە عەشیرەتی سەگەوەندی و خەڵکی حەیدەرئابادی شائابادە، پێشتر دز بووە، چەند ژاندارمێکیش بریندار دەکا و دەچێتە ناو دەستەکەی ئەوکە، لەبەرئەوەی کەسوکاری لەنێو شاردا زۆرن و، لە دوای ئەوەی مەلا حیلمی بە ئەوکە دەڵێ ساواک پێیان گوتووە ساواک پیاوی خۆی لەناو جەماعەتێکدا هەیە، ئەوکە بە ناهەق گومانی دەچێتە سەر ئەسەد، ڕەحمانیش کە بەخۆی ئەو پیاوەی ساواکە لەلای ئەوکە و بۆ دوورخستنەوەی گومانەکە لە خۆی، ئەوەندەی تر ئەو گومانەی ئەوکە لەسەر ئەسەد زیاد دەکا و هانی کوشتنی دەدا، تا ئاکام پێش ئەوەی لەسەر داوای ساواک ئەوکە بکوژێ ئەسەد دەکوژێ.

فەرەج و حوسێن و سوبحان و سەلیم و ئەوانی تریش هەریەکەو چیرۆک و مێژووی خۆیان هەیە کە کار و کردەوەکانیان پاساو دەدا، بەتایبەتیش لەبەر هەژاری و ئەو ناعەدالەتییە کۆمەڵایەتییەی کە دارودەستەکانی ڕێژیمی شا لێیان دەکا، بەڵام دیارە کاردانەوەی هەرکەسێکیان دەگەڕێتەوە بۆ تایبەتمەندیی کەسایەتی و بەرژەوەندی و ئەقڵییەتی تاکەکەسییان، ئەگەرچی هەموویان لەسەر یاخیبوون و بەرهەڵستکاریی ئەو بارودۆخە کۆکن کە دەیانچەوسێنێتەوە و هەراسانی کردوون.

لەگەڵ ئەمەدا ڕاستییەکی تریش هەیە جگە لە زوڵم و زۆری ڕێژیمی حوکم و نادادپەروەریی کۆمەڵایەتی کە کاریگەریی سلبییان لەسەر مرۆڤ و چارەنووسیان دەکەوێ، ئەویش خراپیی باری پەروەردەییی خێزانە لەسەر منداڵ و پاشەڕۆژی، لە (دەربار)دا کەسانی تر بەرچاو دەکەون و کاریگەریی خراپەکارییان نەک هەر بۆ خۆ و لەسەرخۆ، بگرە بۆ خەڵکی تر و لەسەر کۆمەڵیش دەکەوێ:

میهرداد، پیاوی ساواک کە تەواوی خەڵکی تاران بە (خاقان – ئیمپراتۆر)ی

دەناسن و کاری ئەو لە ساواکدا ڕفاندن و خراپکردنی کچانی ڕووسوور و شەرەف شکاندنی تێکۆشەران و بنەماڵە نەیارەکانی شا بووە ئەو پیاوە سادیە بۆ خۆیشی دەڵێ کە ئەو نازانێ لە چ پیاوێکە، چونکە ئەو لە دایکێکە کە هەموو کات لە (سیخە) دایە و هەر یەک دوو شەوێک و لەلای پیاوێکە. ئەو لەگەڵ دیتنی خوێندا دەگاتە پۆپەی هەوەسی جینسی و بەوپەڕی دڵنیایی و لە خۆڕازیبوونەوە دەڵێ: شەرەف لە ناوگەڵدا نییە، بۆیە ئامادەیە ژنێک (ژیلا) بخوازێ و لەگەڵ ئەرژەنگ و مەنسووریدا بە شەریکی مێرداری بکەن.

سوودابە، کچی ژنێکی سۆزانییە کە لەسەر هەردەم مەستی لە مێردەکەی جیا دەبێتەوە و لەگەڵ سوودابە دەژی و بەبەرچاوی ئەوەوە هەموو بەدڕەوشتییەک دەکا، تا سوودابە بە خۆیشی بەدنمەک دەکەوێ و کچێنیی دەپژێنێ و وازی لێ دێنێ، ئیتر سوودابەش وەک دایکی سەرگەردان دەبێ و ئەم دەست و ئەو دەست دەکا تا دەگاتە دەست عەباس تیغی، ئەویش هەم بۆ خۆی و هەم بۆ بە کرێدان و کەسابەت پێوەکردن بەکاری دەبا، تا لە کۆتاییدا بەچەقۆ دەشیکوژێ.

فەرهادی کوڕی ڕەحمان لە تۆڵەی کردەوەکانی باوکیدا بە هەرزەکاری دەست عەباس تیغی و پیاوەکانی دەکەوێ و بەیارمەتیی سوودابە و مەمەدی حیزی دەکەن و ئەوەند تێیدا نغرۆ دەبێ، کە خۆی گوتەنی قێزی لە مەمک و ناوگەڵی ژن دەبێتەوە، وەک ژن پیاو لە خۆی دەنێ، تا لە ڕووی بایەلۆجیشەوە لە پیاوەتی دەکەوێ و تەنانەت سەری کوردەی ژنیشی بۆ کۆڕش دەگرێ، کە زەمانێکە بەخۆی فێر بووە.

ئیسی موشی، کە زۆر لە رسک – مشک دەچێ بە ئەسڵ تورکێکی دەوروبەری قەزوینە و لە بوومەلەرزەکەی (بوئین زەهرا)دا بە منداڵی هەموو کەسوکاری لە دەست دەدات و لە هەتیوخانەکاندا گەورە دەبێ، تا هەڵدێ و لە جەندەخانە و لەنێو بەنگکێش و قاچاخچییانی هیرۆئیندا پێ دەگا و تێکەڵ بە دەستەودایەرەکەی عەباس تیغی، سەردەستەی شارلاتانی کرماشان دەبێ و دەگاتە ڕادەیەک کە دەست لە هیچ خراپە و توندوتیژییەک ناگێڕێتەوە.

ئەمانە نموونەی هەندێک لەو کەسایەتییانەن کە لە ڕێز خۆشەویستیی ماڵ و خێزان بێبەش بوون و سەرئەنجام بوونەتە خۆرەی کۆمەڵگە و سەرچاوەی بەردەوامیی ئەو فەسادی و خراپەکارییەی کە هەتا دێت پتر تەشەنە دەکات.

ئەمــە تــەنیــا دیوێکی کــاریگەریی سلبــیی خــێــزانە لەســەر مــرۆڤ ئەگــەر لە خۆشــەویســتی و چاودێریی خێـزان بێبـەش کرا، وەلێ لـە (دەربار)دا ئەم دیاردەیە دیوێکی تریشی هەیە ئـەویش بوونی کـەســایەتیی (نازپەروەر)ی دەســتی دایک و باوکــە، کــە لە دەربـاردا زۆرجــاران بـۆ تەوســە پێکردن (ناسک نـارنجی)یان پێ دەگوترێ، وەکو ئـەفشینی برای فەلامەرز و ئـالەمتاجی خوشکیان و، وەکو کوردەی کچی دوکتـۆر تالیبی حەمە رەسـوولْ ئاغای گەورە، قوتابیی مـاجستێر، کە سواری ســەری خـۆی دەبێ و بە هـەرەشـەی رەدووکـەوتن و بە حـاشـالێکردن، دایک و باوکی رازی دەبن لەبەر حــەیای خـۆیان و بە ناچاری بیدەن بە فـەرهـادی نەخـوێندەوار و جــاســووســی ئێــران و عـێــراق و (گــەی) و ئەو کــارەســاتـەی بەســەر بێت کــە لە رۆمانەکەدا بە دوور و درێژی بەرجەستە کراوە.

ئەم مــرۆڤــە نــازپەروەرانەش مــەترســیـیــان ئـەگــەرچی بەزۆری بۆ خـۆیانە، بەلام پرۆژەی زۆر کاری چاوەڕوان و چاوەڕوان نەکراون، لەگـەلْ جیاوازیی ئەوەیاندا کە ئەمـانە بەزۆری لە بنەمـالە بورژوا و سـەرقـالەکانـەوە سـەر هـەلدەدەن، لێ ئـەمـان و ئەوانەشی کە لە بنەمـالە هـەژار و لە بێ کـەسیدا دووچار دەبن هـەمـوو لەوەدا یەک دەگـرنەوە کە مـرۆڤی نائاسـایین و بۆ کـۆمـەلْ بەگشـتی دەبنە مـایەی مـەترسی و وەکــەکــەی (یاســەمـین) کــە لە بنەمــالەیەکی هونـەرپەروەر و لـە پاشـخــانێکی نیـشــتـمـانپــەروەرییــەوە ســەری هــەلداوە، بەلام کــە دەست ڕێکخـراوێکی چەپڕەو دەکەوێ دەبێتـە پلـینگێکی بریندار و دەست لە هیچ توندوتیـژییـەک ناپارێزێ تا بە مایەی پووچ و چاوی پووکەوە لێی دەردەچێ.

من سـەرەتا گوتم پـالەوانەکانی (دەربار) مـرۆڤی زیندوون، زیندوون بەو واتایەی کە یەکبینە/ یەک نەمەتی نین چۆن بێنە دەقەکەوە ئاواش بەهەمان بیر و بۆچوون و باوەڕ و ئایدیۆلۆجیـا و هـەلسـوکەوتەوە لێی دەربچنەوە، بگرە لەمـیـانەی دەقـەکـەدا دەگۆڕێن.

زیندوون بەو مەبەسـتـەی کە هـەریەکەیان سـەر بە پاشـخـانێکی تایبەتی و چینێکی کـۆمــەلایەتیـی دیار و بە بـارێکی پەروەردەیی و دەروونی و مــەبەســتــێکی زاتی و مـەوزووعییـەوە دێنە دەقـەکەوە، بەلام لەگـەلْ ڕەوتی هـەلکشـانی ڕۆمـانەکـەدا زۆرێک لەو تایبــەتمەندییـانەی خـۆیان لەدەست دەدەن و لە جـێی ئەوە ئـەزمـوونێکی ژیانیی

نوێیـان لـەلا کـەڵەکـە دەبێ، کـە زۆرێک لە سـروشت و تـایبـەتمەندییـەکـانیـانی پێ دەگۆڕێ، واتا دەبنە خودانی مێژوویەکی ئەدەبی.

جگە لەم سیفـەتە گرینگە، کەسەکانی (دەربار) کەسیان خـودانی کارێکتـەرێکی سـەنترالْ نین کە بتوانێ تایبەتمەندییەکانی خۆی بەسـەر تەواوی کەسەکانی تر و سـەرجـەم ڕووداوەکـانـدا بسـەپێنێ، بگرە هەر یەکـەیان ڕۆڵێکی سنووردار لە دەقـەکەدا دەگێڕێ، ئەگەرچی هەندێ جار ئەو ڕۆڵە گەورە، یا گچکەش بێت، بەڵام زۆرجـار ئەوەندە واقیـعیـیانـە دێتـەوە کـە وەک ڕۆڵی مـرۆڤی ڕاستـەقینـە تەنانەت ناکۆکی و ناجۆریشی لەگەڵ خودی کارێکتەرەکەدا تێ دەکەوێ.

کەسـەکان هەر بە تەنیا فەلاْمەرز و یاسـەمین نین، بگرە ئەوکە شـامار و ڕەحمان و ژیلا و میـهرداد و ئەرژەنگ و لی لی خـانم و فەرهـاد و کوردە و سـودابە و سەبری و شـاباز و شیرین و هـامۆن، عەباس تیـغی و... هتـد، زۆر کەسی دیکەشن کە هەر یەکەیان لە کات و شوێنی خۆیاندا ڕۆڵی پێسپێردراوی خۆیان دەگێڕن.

لەوانەشـە کەسایەتی نەگۆڕ و سـەقـامگیر بـەهۆی کەمی مـاوە و- کات-ەوە لە چیـرۆکی کـورت و، تا ڕادەیەک لە ڕۆمـانێکی کـورتیـشـدا قـبـووڵ بکرێ، بەڵام بەدڵنیـاییـیەوە، بۆ ڕۆمـانێکی گەورە و درێژخـایەنی وەک (دەربار) کە هەم لە ڕووی ڕووبەری شـوێن و هەم لە ڕووی زەمـەن- کـاتیـشـەوە مـەودایەکی زۆر دەگرێتـەوە، کـەسـایەتی یـەک جـوونە پەسـەند نابێ، بگرە کـەسـایەتی وەک ئـەوانەی (دەربار) پێویستن کە لە مـێژووی ناوەوەی دەقـەکەدا لە گۆڕانێکی بەردەوامـدا دەژین، دەنا دەبنە مـایەی بێزاری خوێنەر، ئەگەر ناوە ناوەش بووە بە ڕەفتـاری نوێ و گفتـاری حیساب بۆ نەکراو موفاجەئەی نەکەن.

با ئەوەش بڵـێم کـە نەبوونی تاک پـاڵەوانی سـەرەکی/ سـەنتـرالْ لە (دەربار)دا پاساوی فیکری و هونەریی خۆی هەیە.

لە ڕووی فیکرییـەوە (دەربار) بەسەرهـاتی کەسێک نییـە بە تەنیا، بگرە خـواستی سەرجـەم گەلێکە کە بە پانایی نیشتمـان و بەهەموو چین و توێژ و ئـاین و مەزەب و ئینتیمـای سـیاسی و ئایدۆلۆجییای جیـا جیـاوە، لە گـوند و شـار و لە ئەتراف و شـوێنە پەراوێزەکانەوە تا تارانی پایتـەخت کەوتوونەتە جمـە و هـەر کـەسـە و هـەر لایەنە بەپێی توانا و بۆچوونی خۆی کار بۆ گۆڕینی ڕێژیمی شاهەنشاهی دەکا، کە

پێیان وایە سەرچاوەی هەموو ئازارەکانیانە بەبێ جیاوازیی لە دژی ڕێژیمێک تێ دەکۆشن کە هەمووان بەشێوەی (کۆ) دەچەوسێنێتەوە، نەک لەسەر ئاستی تاک تاکی خەڵکەکە، دیارە لە دۆخی ئاواشدا لە ڕووی هونەریشەوە ناگونجێ تەنیا کەسێک گوزارە لە ئازار و ئامانج و خواستی فارس و کورد و ئازەری و هەژار و دەوڵەمەند و کرێکار و برژوازی و جووتیار و دەربەگ، شیعە و سوننەی ئیسلام و ئەهلی هەق بکا. هەر لەبەرئەوەشە کە لە شانە حزبییەکانی بەرهەڵستکاران و تەنانەت لە گرووپە یاخییەکان و، لە دەستە چەقۆکێش و قاچاخچییەکان و گرووپی وەک شارلاتیانی شارانیشدا تێکەڵییەک لە فارس و کورد و ئازەریانی شیعە و سوننە، لە کوردەکان: کوردی لوڕ و گۆران و سۆرانی، شیعە و سوننی و ئەهلی هەق وەدی دەکەین کە وێڕای هەموو ئەو جیاوازییانەی کە گوزارە لە پێکهاتەی گەلانی ئێران دەکا، کەچی پێکەوە کار دەکەن. لێرەشەوە دەگەمە بڕوایەک کە بڵێم (دەربار) سنووری (ڕۆمانی ئاسایی) دەبەزێنێ و دەپەڕێتەوە بۆ سنووری (داستان)، داستانێکی پەخشانی، چونکە (ڕۆمانی ئاسایی) ئەوەی کە جۆرج لوکاش پێی دەڵێ (داستانی برژوازی) لە سنووری پێوەندیی و ئازار و پەژارە و ئاوات و ئامانجەکانی مرۆڤی تاک و دەوروبەرە کۆمەڵایەتی و سروشتییەکەیدا کار دەکا، بەڵام (داستان) بە واتا گریکییەکەی لەسەر ئاستی ئاوات و ئامانج و مان و ژیان و پەرەسەندنی گەل کار دەکا بە هەموو جیاوازییەکانیەوە، لە داستاندا گەل قارەمانە و گەل ئامانجە، ململانێیەکەش هەموو ڕووبەڕووی نیشتمان دەکرێتەوە.

(دەربار) داستانێکە ململانێی گەلانی ئێران بەرجەستە دەکا لە دژی ڕێژیمێک کە بە دەستی بیانی دەجووڵێتەوە و بووەتە کانگەی گەندەڵی و، سەرچاوەی ئێش و ئازار و چەوسانەوەی ملیۆنەها مرۆڤ، کە هەندێ جار سنووری دەوڵەت و گەلانی دراوسێش دەبەزێنێ، ڕێژیمێکی کۆنینە کە ڕێگەی ژیان و پەرەسەندن لە تەواوی گەلانی ئیران و ناوچەکەش دەبەستێ.

بۆیەکیشە خوێنەری (دەربار) لە زۆری کەسەکان بێزار نابێ، کە هەریەکە و بە بەسەرهاتی خۆیەوە بەشداری دەکا، هەروەها هەست بە غیابی ئەو (تاک پاڵەوان)ەش ناکا کە ڕاهاتووە لە (ڕۆمانی ئاسایی)دا ببینێ.

دەربار، خەسڵەتێکی تریشی هەیە کە جێی خۆیەتی ئاماژەی پێ نەکەین ئەویش

زاڵبوونی هەستی نیشتمانییە تا هەستی نەتەوەپەروەریی وەک لە زۆربەی هەرە زۆری ڕۆمانە کوردییەکاندا هەیە، ئەمیر ئیلتیزام جارێک و فەلامەرزی کوڕی چەندان جار لەگەڵ (یاسەمین)ی لوڕڕەگەزی خۆشەویستیدا باسی لابەلای کورد و ئەسڵی کوردێنی لوڕ دەکا، بەڵام یاسەمینی چەپڕەو زۆر بەڕوونی و یەکلاکەرەوە ناچێتە ژێر ئەوەی کە لوڕیش کوردن و بەشێوەیەکی لێبڕاوانە دەڵێ: ئەو مەسەلەیە قەت مەبەست نییە بەلایەوە، بگرە نیشتمان و تەواوی خەڵک لە سەرتاسەری نیشتماندا بۆ ئەو گرینگن.

من ئەمە بە نیشانەیەکی تری (داستان)یبوونی دەربار و، بە ڕچەشکێنییەک بۆ خوسرەو دەزانم بە بەراورد لەگەڵ ڕۆمان و چیرۆکی کوردی باودا، کە زۆر جاران تا ڕادەی نەتەوەپەرستی پێ لەسەر نەتەوەپەروەریی دادەگرن.

من ئەمە بە واقیعبینییەک بۆ خوسرەو جاف دەزانم، کە لە جیاتی ململانێی نەتەوایەتی سیزیفانە، بێت و، تەرکیز لە سەرخەباتی نیشتمانیی بکا، بەتایبەتیش لە دوو پارچەی ڕۆهەڵات و باشووری کوردستان و، لە دۆخی گەلی کورد و کوردستانی گەورەی پارچە پارچە کراو و دابەشکراوی سەرپتر لە (٤) دەوڵەت و (٤) گەلی بیانی کە کوردستان و گەلی کوردیان بەسەردا دابەش کراوە، کە لەم حاڵەتە کلۆم دراوەدا ڕەنگە خەباتی نیشتمانی گەلانی ئەم وڵاتانە لە چەوسانەوەی ڕێژیمە دیکتاتۆرییەکان ڕزگار بکا، دیکتاتۆرییەتێک کە، بەبێ جیاوازیی نەتەوەیی و ئاینی هەمووان وەکو یەک دەهاڕێت.

بە ئەزموونیش ساغ بووەتەوە ئەو ڕێژیمە دیکتاتۆرییانەی کە کوردستانیان بەسەردا دابەش کراوە، نەک هەر بە خەباتی نەتەوایەتی کورد نەڕووخان، بگرە سوودی پێچەوانەشیان لە بزاڤی ڕزگاریخوازیی نەتەوایەتی کورد دیوە بۆ توندکردنی چنگی خۆیان لە دەسەڵات و ڕەگداکوتانی ڕێژیمەکانیان، ئەویش بە وروژاندنی هەستی نەتەوایەتی ڕەگەزپەرستانی گەلانی باڵادەستی زۆرینەی خۆیان لە دژی گەلی ژێردەستە و پەرتکراو و بێدەسەڵاتی کورد و، ئیستیغلالکردنی بەرفراوانترین ژمارەی ئەندامانی میللەتی باڵادەستی خۆیان و پەروەردەکردنی هەستی ڕەگەزپەرستیی لەلایان لە دژی خواستە ڕاواکانی گەلی کورد، بەڵام دیارە خەباتی نیشتمانی هاوکۆیی ئەم چەکە لە دەست ڕێژیمە دیکتاتۆرەکان دەردەهێنێ،

وەک لە (دەربار)دا کاری بۆ کراوە.

ئەم ئایدیۆلۆجیا کۆسمۆپولیتییە چەپڕەوی کە فەلامەرز و یاسەمین و ڕێکخراوەکەیان و، زۆرینەی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی بەهەموو پێکهاتە نەتەوەیی و مەزهەبی و چینییەکانیانەوە کاریان پێ دەکەن، نەک هەر لە واقیعی ئەدەبی ڕۆمانەکەدا، بگرە لە واقیعە مێژووییەکەشدا کاریگەرییەکی زۆر و ڕاستەوخۆی لەسەر ڕووخاندنی ڕێژیمی شا هەبوو، بەلام لە ئازادکردنی گەلانی ئێراندا ئەو ڕۆڵەی پێ نەبرا و بیرێکی کۆسمۆپۆلیتی تری ڕاسترەو، کە بیری ئاینی مەزهەبی بوو، لە دەقەکە و لە ڕووداوە مێژووییەکەشدا ئەو سەرکەوتنەی لە دەست هەمووان دەرهێنا و بۆ خۆی زەوتی کرد، بیرێکی سەلەفی و دەزگایەکی مەزهەبی دێرین، کە پێشتر لە دەقەکەدا هیچ بوونێکی نییە، بەلام دوای سەرکەوتن هەموو دەسەلاتەکان داگیر دەکا و، لە پەنای دەسەلاتە ئاینییەکەوە چالاکییەکی نەتەوەپەرستانە دادەمەزرێنێتەوە، بەلام بە بەرگێکی ترەوە.

بە دزینی بەری خەبات و تێکۆشانی فەلامەرز و یاسەمین و قوربانییەکانی هەزارەهای وەکو ئەوان مەرجێکی تری داستانی گریکی لە (دەربار)دا دێتە دی، کە بۆ ڕۆمانی (داستانی برژوازی) مەرج نییە.

ئاخر لە داستانی گریکیشدا هەردەم کەس/ کەسانی سەرەکی بە ئاواتی شەخسیی خۆیان ناگەن و، بۆ ئەوەی مەرجی پاڵەوانی داستانیان تێدا بێ دەبێ بەزەیی و هاوسۆزی خەڵک بۆ خۆیان بەدەست بێنن، ئەمەش بەوە دەبێ کە سوودی شەخسیی لە قارەمانەتی و قوربانییەکانی خۆیان نەبینن.

لێرەشەوە دەڵێم (دەربار) داستانێکی هاوچاخە، نەک ڕۆمان (داستانێکی برژوازی)، داستانە لەبەرئەوەی هەموو گەل ڕۆڵی تێدا دەگێڕێ، ڕووداوەکانی هەموو ڕووبەری نیشتمان دەگرێتەوە، ئەو کەسایەتییانەشی کە ناویان هاتووە بەبێ قازانجی شەخسیی لێ دەردەچن.

٨

بەر لەوەی دەست بە خوێندنەوەی (دەربار) بکەم بە ڕاستی لە دوو شت دەترسام، لە خۆم دەپرسی کە ئاخۆ دەتوانم بە درێژاییی نزیکەی (١٢٠٠) لاپەڕە، کە مەتنی ڕۆمانەکەیە، لە هەڵسوکەوتی گفتار و ڕەفتاری کاراکتەرێک یا دوو بێزار نەبم،

ئاخۆ دەتوانم ئەو ماوەیە لە هەڵکشان و داکشانی ڕووداوێک، بەسەرهاتێک وردە ببمەوە، یا لە شوێنێک خۆنەویستانە کتێبەکە تورهەڵدەدەم؟.

لە خۆم دەپرسی دەبێ چەندی وەسف و شیکاری دەروونی تێدا بێت، یا دەبێ ئەم بەسەرهاتە چەند لەسەرخۆ و هیواش هیواش بڕوا، وا ئەمەندە کات و لاپەڕەی خایاندووە؟.

بەڵام کە دەستم بە خوێندنەوەی کرد هەر زوو ئەو ترسەم ڕەوییەوە.. بەچی و چۆن خوسرەو جاف خۆی و خوێنەر و بەرهەمەکەی لەو مەترسییە پاراستووە کە زۆرجار خاوەن ئەزموونی هەڵکەوتە لە نووسینی ڕۆمانی ئاوا درێژدا تێی کەوتوون؟.

یەکەم: بنیاتی بەسەرهات/ حیکائی (دەربار) بونیادێکی ئەندازیاری تایبەتە لەسەر بنەمای ژمارەیەکی یەکەی جودا جودا و لە دوو زنجیرە هاوتەریبدا ڕێکخراون: بونیادی بەسەرهاتی یاسەمین و فەلامەرز و، بنیاتی بەسەرهاتی ئەوکە و دەستەکەی، کە لە هاوشانی یەکتردا گەشە دەکەن و بەرەو کۆتایی هەڵدەکشێن، بەبێ ئەوەی ڕاستەوخۆ تێکەڵی یەکتر ببن ئەگەرچی سێ جارانیش بە (ئاستەم) لە یەکتر دەکەون:

١- کاتێک کە ئەوکە سەرکاری گوندی کانی توو (زەینەدین) دەکوژێ کە مواشیری ئەمیر ئینتیزامی باوکی فەلامەرزە.

٢- کاتێک کە داوای چەک لە فەلامەرز دەکرێ بۆ ڕێکخراو و، فەلامەرز لە ڕێی یارۆ ریقۆی مامی ڕەحمانەوە چەک لە جەماعەتی ئەوکە شامارەوە وەدەست دێنێ.

٣- کاتێک کە فەلامەرز و یاسەمین لە ڕێی هاتنیان بۆ پەناهەندەیی لە عێراق چاویان بە فەرهادی کوڕی ڕەحمان دەکەوێ لە پێنجوێنی عێراقدا.

کە هەرسێ جار زۆر ڕاگوزارین و بەشێوەیەکی کاریگەریی وا نییە کە کاری سلبی یا ئیجابی لەسەر ڕەوتی یەکتر بکەن.

هەر یەک لەم دوو نەسەقە ڕووداوەش لە ناوەوە بریتین لە خانە خانەی سەربەخۆ، کە لەگەڵ ڕەوتی ڕووداوەکاندا لە ناوەخۆیاندا تابلۆیەک وێنا دەکەن، بەسەرهاتی ئەوکە شامار و دەستەکەی ژیان و گوزەرانی ناوچەکانی ئەتراف، لادێ و شارە دوورەکان بەرجەستە دەکا و بەسەرهاتی یاسەمین و فەلامەرزیش ژیان و

شارستانیەتی پایتەخت/ تاران نیشان دەدا، بە هەردوو بەسەرهاتی سەرەکی و لاوەکییەکانیشیانەوە تابلۆیەکی گشتی نیشتمان/ ئێران وێنا دەکەن.

ئەمەش تەکنیکێکی وێنەکێشانی شیعرییە لە ئەسڵدا، لە شیعردا کە وێنە دەچێتە پاڵ وێنە بەبێ ئەوەی پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی ئاشکرایان پێکەوە هەبێ، دیمەنێک پێک دەهێنن، واتایەک دەدەن تەنانەت ئەگەر تەواوکەری یەکیش نەبن و دژە وێنەش بن هەر بەوەی دراوسێی یەکن، یا لە تەنیشت یەکەوە دابنرێن وێنەیەک، هێمایەکی واتادار دەگەیەنن.

لە (دەربار)یشدا ئەم دوو بەسەرهاتە جیا جیایە کە پێکەوە دەگەنە زەینی خوێنەر، لەلای خوێنەر وڵاتی پڕ لە زوڵم و زۆر و گەندەڵی و بێ یاسایی و بێ سەروبەری ئێرانی سەردەمی شا دەنەخشێنن، ئێرانێک کە ڕێزی هیچ تایبەتمەندییەکی نەتەوەیی و ئاینی و ئاینزانی نەتەوە و گەلانی وڵاتەکەی تێدا ناگیرێ، حورمەتی موڵکییەتی تایبەتیی تاکەکەسی و،مافی بناخەیی مرۆڤی تێدا پێشێل دەکرێن.

بوونی پتر لە بەسەرهاتێکی سەرەکی و چەندان ڕووداوی لاوەکی، کە هەندێکیان هەر بۆ خۆیان بە تەنیاش خەسڵەتەکانی کورتە چیرۆکێکیان تێدایە، تا ڕادەیەکی زۆر لە کێشی یەک تاکە ڕووداوی دوور و درێژ کەم دەکەنەوە.

دووەم: دیارە لەگەڵ بوونی چەندان بەسەرهاتی سەرەکی و ڕووداوی لاوەکیدا، کاراکتەر و کەسانی سەرەکی و لاوەکیش زۆر دەبن، ئەو دەمە بوونی یەک پاڵەوانی سەرەکی ئەو حوزووره سەنتراڵەی نامێنێ خوێنەر بێزار بکا.

لە دەربارەدا دەیان هەڵوێست و ڕووداو و بەسەرهات هەن کە هەموو کەس و کاراکتەری تایبەتمەندیی خۆیان دەوێ و هەرگیز ناکرێ و ناشێ هەموو ئەو ڕۆڵانە بە یەک تاکە کەسێک بدرێن، یا هەموو ئەو کەسانە لە دەوری یەک بەسەرهات و یەک کەس کۆ بکرێنەوە، یا لە چاو و هەڵوێستی ئەوەوە ببینرێن.

بۆیە هەریەک لەو کەسایەتییانە لە دۆخی گونجاو و بۆ مەبەستی دیاریکراو و بە ڕێژەی تایبەتی خۆیانەوە دێنە سەر شانۆی گێڕانەوە و هەریەکەو بۆ ماوەیەک کەسایەتییە سەرەکییەکان دەدەنە دواوە هەتا جارێکی تر نۆرەیان دێتەوە، بەمەش هەردوو بەسەرهات و هەردوو ڕستە/ نەسەقە ڕووداوەکان پێکەوە هاوکات لە

پێکهاتە (تەولیفە)یەکی هەمەڕەنگدا خۆیان نمایش دەکەن. دەڵێم (پێکهاتە – تەولیفە) و ناڵێم مۆنتاج، چونکە بەسەرهاتەکان لە (دەربار)دا کارلێکی ڕاستەوخۆیان لە نێواندا دروست نابێ، واتا ئەمیان نابێتە هۆکاری ئەوەی تریان، یا بەرنجامی، یا وەکی دیکە دەڵێم ڕووداوەکان بەشێوەیەکی زنجیرەیی دروست نەبوون و یەکیان ئەوەی تریان بەدووی خۆیدا کێش ناکات، بگرە لە یەک کاتدا (هاوکات – تەزامونی) یەکیان لە جێیەک و ئەوی تر لە شوێنێکی تر و لە کەسێکی تر دەقەومێ و تەنیا (لەسەر کاغەز و لە زەینی خوێنەردا) بۆ وێناکردنی وێنەیەکی گشتانی دەچنە سەریەک، بەڵام (مۆنتاج) ئەو دیمەنە لێکدراوانەیە کە (لە خودی زەینی کاراکتەر، یا لە زەینی چیرۆکبێژەکە و، هەر لە کەشی گێرانەوەی دەقەکەدا بەتەواوی تێکەڵی یەکتری دەبن)، نەک تەنیا لە زەینی خوێنەر و هەر لەبەر دراوسێتی وێنە و دیمەنەکان، لە (مۆنتاج) دا سنووری کات و شوێنیش دەبەزێنرێ، بەڵام لە پێکهاتە (تەولیف)دا هەر دیمەن و وێنەیەک لە کات و شوێنی خۆیدا ڕوو دەدات.

لە (مۆنتاج)دا دەق لەسەر گێڕانەوەی دیمەن بەردەوام دەبێ، با کات و شوێن و تەنانەت کەس و ڕووداویش بگۆڕێ، بەڵام لە (پێکهاتە – تەولیف)دا ڕووداو دەوەستێ، یا ڕادەگیرێ و دیمەنێکی تر دەست پێ دەکات بەبێ ئەوەی بە زەرورەت پێوەندییەکی سەربەبیەتیان لە نێواندا هەبێ، ئیتر هەموو شتێکیش قابیلی گۆڕانە تەنیا (کات – زەمەن) نەبێ، بەڵام دەبێ شوێن بگۆڕێ، وەکو ئەوەی لە نێوان بەشەکانی (دەربار)دا دەبینرێ.

ئەم تەکنیکی پێکهاتەیەشە، کاری بەدواداچوونی چەند ڕووداو و بەسەرهاتی جیاواز و، لە چەند شوێنێکی دوور و نزیک بۆ ڕۆماننووس و خوێنەریش ئاسان دەکا و خوێنەری دەقی وا لە بێزاری و وەرسبوون دەپارێزێ، یا هەر بەڕاستی وای تەشویق دەکا تا کۆتایی دەستبەرداری دەقەکە نەبێ.

ئەو توانای هاتوچۆ و جێگۆڕکێیەشی کە ڕۆماننووس و پاڵەوانەکانی ڕۆمانەکە هەیانە و، ئەو چێژەشی کە خوێنەر لە (دەربار)ی دەبینێ بەشێکی هیی ئەم شوێن و ئەو شوێنکردنی ڕووداوەکان و کەسایەتییەکانە، کە بەکار هێنانی تەکنیکی پێکهاتە– تەولیف بە دەقەکەی داوە و وای کردووە کە ڕۆمانەکە لە شوێنێکی

داخراودا گیر نەخوات، بگرە لە پانتایی تەواوی نیشتمانی پانوپۆڕدا لە دۆڵ و دەربەند و شاخ و شیو و لادێ و گوندەوە، لە شار و شەقامان و پایتەختەوە بۆ چوار هەرێمی دەوروبەر، عێراق و ئەوروپا، پەل بۆ پاریس و لەندەن و بەغدا و.. کەرکووک و سلێمانی و... هتد، بهاوێ.

لە ڕاستیدا گۆڕانکاری لە (دەربار)دا هەر لە ئاستی گۆڕانی (شوێن)دا نەکراوە، بگرە هەندێک جار لە یەک ڕووداو و لە یەک بەسەرهاتیشدا گۆڕان بەسەر خودی کەسایەتییەکانیشدا دێت وەک ئەوەی لە بەسەرهاتی یەکەمدا بەسەر ڕووداوی (میهران و ژیلا)دا دێت و گۆڕان دەگاتە سەر هەڵوێست و، خودی کەسایەتی (ژیلا)یش دەگەڕێتەوە. لە بەسەرهاتی دووەمیشدا چەندان گۆڕانکاریی لە ئاستی کەسایەتیی یەکەمی بەسەرهاتەکەدا دێتە کایەوە کاتێک کە لە قۆناخێکدا (ئەوکە شامار) بەدەستی ئاوەڵی خاینی (ڕەحمان) دەکوژرێ و ئیتر ڕووناکی دەچێتە سەر ئەوی بکوژ، تا لە دوای ڕووخانی ڕێژیمی شادا ئەویش (ڕەحمان)یش بە دەستی کوڕی ئەوکە دەکوژرێ و ئیتر (فەرهاد)ی کوڕی ڕەحمان دەبێتە کەسی یەکەمی ئەم ڕستە ڕووداو و بەسەرهاتە، هەروەها سەبری ژنی ڕەحمان و دایکی فەرهادیش لەگەڵ شابازی کەمئەندامی برایدا دەکوژرێن و، لەوێشەوە ئیتر ڕۆشنایی دەخرێتە سەر کوردەی ژنی فەرهاد و شیرینی خوشکی فەرهاد و هەمایۆنی زاوای، بەڵام ئەو ڕستە ڕووداوەی کە لە یاخیبوونی ئەوکە شامار و کوشتنی (زەینەدین)ەوە سەرچاوە دەگرێ و هەموو کات بەردەوام دەبێ و تا کوردە و کوڕە باوک نەناسراوەکەی دەگەنە پاریس و تا تاوانەکانی فەرهاد و کورشیش بەهۆی نامەکانی کوردەوە بۆ دەسەڵاتی ئیسلامی تاران دەسەلمێت و لەداریان دەدەن، ئەگەرچی کەسی یەکەمی بەسەرهاتەکەش بە بەردەوام دەگۆڕێن، ئەمەش دیسانەوە خوێنەر لە یەکنەوایی ئەو بەسەرهاتە دوور و درێژە دەپارێزێ، نەک هەر ئەوە بگرە پەلکێشی بەدواداچوونی ئامانج و ئاکامەکانی ئەو گۆڕانکارییانەشی دەکا، کە هەموو لە دەقەکەدا بە وردی پاساویان بۆ هێنراوەتەوە و لە پێشینەیەک و لە پاشخانێکەوە سەرچاوە دەگرن کە گومانی کتوپڕیان لێ بەدوور بگرێ.

ئەوکە لەسەر زوڵم و زۆر زەینەدین دەکوژێ، ڕەحمان بە پاڵەپەستۆی ساواک و بە هەڕەشەی گرتنی خوشک و دایکی و بەرنەدانی باوکی لە زیندان ئەوکە دەکوژێ، ڕەحمان بە خۆیشی لە تۆڵەی خوێنی ئەوکەدا دەکوژرێ و فەرهادیش لە

سەرقاڵی و لە تۆڵەی باوکی سەرلێشێواودا دووچاری ئەو هەڵوێستانە دەبێ کە تێیان کەوتووە و ئیتر ئاوا بۆ ئەوانی تریش.

سێیەم: دەربار (٨) بەرگە و (١٦٣) بەشە و، رووبەری نزیکەی (١٢٠٠) لاپەڕە دەگرێتەوە، بەدەیان کەسایەتی سەرەکی و لاوەکی پیر و لاوی نێر و مێ و دەوڵەمەند و هەژار و جووتیار و ئەکادیمی و قوتابی و پیاوی دەوڵەت و مرۆڤی ئاگەدار و بێ ئاگای شاری و لادێی کورد و فارس و ئازەری، شیعی و سوننی و ئەهلی هەق و خەڵکی یاخی و چەپگەر و ڕاستڕەوی هەمەچیزەی تێدایە و لە کات و شوێنی جیا جیاوە ڕۆڵی ڕاستەوخۆ، یا ناڕاستەوخۆی تێدا دەگێڕن، زۆر ڕوونە کە لە حاڵەتی ڕۆمانی قەوارە گەورەی ئاواشدا هەرگیز ناشێ هەموو ئەم دەقە دوور و درێژە لە یەک گۆشەنیگا و لەمیانەی یەک جیهانبینی و، لە ڕێی یەک چیرۆکبێژ و بەتەنیا یەک تەکنیک و بەیەک شێوە و شێوازەوە بگێڕدرێتەوە، بەبێ ئەوەی قوربانیی بە بەهایەکی زۆری هونەریی دەقەکە بدرێت و بەبێ ئەوەی خوێنەر وەڕس ببێ.

دڵنیام لە هەستێکی وا و لە دیدێکی واوە بووە خوسرەو جاف ڕۆمانی دەرباری دابەشی ئەو (٨) بەرگە و ئەو (١٦٣) بەشە کردووە، کە کردوویەتی.

بەم دابەشکردنە خوسرەو جگە لەوەی هەلی ئەوەی دەسکەوتووە کە هەردوو بەسەرهاتەکە بەشێوەی تەزامونی / لە یەک کاتدا بگێڕێتەوە، لە هەمان کاتدا چانسی ئەوەشی بە خۆی داوە کە هەر بەشەو بەپێی پێداویستیی خۆی بە تەکنیکێک بگێڕێتەوە، کە لەگەڵ دۆخی ڕووداوەکە و سروشتی کەسایەتی و پێداویستیی تردا بگونجێ.

بۆ ئەو بەشانەی کە وەسفی سروشت و کەش و دیوی دەرەوەی ڕووداو و کەسایەتییەکانی گەرەکە چیرۆکبێژی ئۆلۆمپی بەکار بردووە.

بۆ وێناکردنی دیوی ناوەوەی ڕووداو و کەسایەتییەکانیش چیرۆکبێژی زاتی و تەکنیکە لاوەکییەکانی موناجات و خاتیرە و شەپۆلی هۆش و تەداعی بەکار بردووە.

بۆ دانوستان و بەراوردکاریی بیر و بۆچوون و هەڵوێستی دوو کەس یا پتری نەگونجاو، یا تەنانەت ناکۆکیش دیمەن و دیالۆگی درامی و هەندێ جاریش

چیرۆکبێژی شاهید عەیانی مەوزووعی بەکار بردووە، کە بۆ خۆیشی بەشێکە لە ڕووداو. دیارە لە هەندێ بەشیشدا سوودی لە پتر لە یەکێک لەم تەکنیکانە دیوە.

بەکاربردنی ئەم تەکنیکە سادە و خامانەشە وای کردووە خوێنەر بەبەرچاوڕوونییەوە ڕووداو و دیمەن و کەسایەتییەکان ببینێ و بەئاسانی دیالۆگەکان و هەڵوێست و بیرکردنەوە و قسەکانیان بناسێتەوە کە زۆر پێویستن بۆ دروستکردنی تەسەورێکی ڕوون لەبارەیانەوە و لە هەمان کاتیشدا بۆ لەبەرکردنی ڕووداوەکان و هەڵوێستی کەسەکان و پێکەوە گرێدانی وردەکارییەکانی ڕۆمانەکە و وێناکردنی تابلۆیەکی گشتانی دەقێک بەم قەوارە گەورەیەی کە ڕۆمانی (دەربار) تێیدا دەژێت.

با ئەوەش وەبیر بێنمەوە کە دابەشکردنی هەردوو بەسەرهاتەکە بەسەر چەند بەشێکدا هەروا لە بەلاش نییە، بگرە لە شێوازی سیناریۆیەکدا لە دەرباردا دەکرێ، بۆیە کە بەشێک ڕادەگیرێ و بەشێکی تر دەست پێ دەکا هۆکاری هونەریی خۆی هەیە و لە یەکێک لەم حاڵەتانەدا ئەو پرۆسەی بڕین و دەسپێکردنەوەیە ئەنجام دەدرێ. ئەویش کاتێک کە (کات) یا (شوێن) یا (ڕووداو)، یا (کەسایەتی) یا (بابەت) یا پتر لە یەکێک لەم ڕەگەزە سەرەکییانەی ڕۆمانەکە دەگۆڕێ، زۆرجاریش هەر لەگەڵ ئەو بڕین و دەسپێکردنەوەیەدا تەکنیکی گێڕانەوەکەش دەگۆڕێ، بەڵام هەموو جارێک و هەر بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی تەکنیکی گێڕانەوەکەش نایەتەگۆڕین ئەگەر بەشەنوێیەکە بۆ خۆی پێویستی تەکنیکێکی تر نەسەپێنێ.

بۆیە هەندێک لە بەشەکان بە وەسف، یا بە موناجات، یا بە خاتیرە، یا بە دیالۆگ، یا بە بەخۆداچوونەوە دەس پێ دەکەن و هەندێ جاریش لەگەڵ کۆتایی هاتنی دیمەن، یا تەواوبوونی دیالۆگ، یا ئەگەر بەخۆداچوونەوە بێت بە ڕووداوێکی کتوپڕی لابەلا کە پێوەندیی بە ڕەوتی بەشەکەوە نییە کۆتایی دێت وەک ئەوەی لە پڕێکدا کۆترێک، پاسکیلێک، مۆتۆرسوارێک لەپڕ دێنە پێش ئۆتۆمۆبێلی پاڵەوان و زنجیرەی بیرکردنەوەی دەبڕن.

بەشی تریش هەن بە دیمەنێکی کۆمیدیی چاوەڕواننەکراو کۆتاییان دێت و بۆ خوێنەر وەک ویستگەیەکی پشوودان وان، بەشیش هەن بە کارەسات تەواو دەبن.

من پێشتریش گوتم ڕۆمانی (دەربار) پێکهاتەیەکی هونەری (تەولیفە)یەکە لە دوو بەسەرهاتی سەرەکی کە هەر یەکەیانیش بریتییە لە چەند ڕووداوی لاوەکی و، بە ڕواڵەت هیچ پێوەنییەکی ئۆرگانیکی ڕاستەوخۆیان پێکەوە نییە و کارلێکیان لەسەر یەکتر نییە، چونکە تەیمە و، شوێن و، کەسایەتییەکان و کەش و سروشتی ڕووداوەکانیان و، زۆر شتی تریان لە یەکتر جیاوازن، بەڵام دیارە دوو شتی گرینگی هاوبەش دەمێنێ کە پێکەوەیان گرێ دەدا، ئەویش ڕەگەزی زەمەنی هاوبەش و، پەیامی هاوبەشی هەردوو بەسەرهاتەکەیە.

وەک دەبینین زەمەن زەمەنی سەردەمی شا و ڕێژیمە دیکتاتۆرەکەیەتی، زەمەنی نەبوونی دیموکراتییەت و، پێشێلکردنی مافە بنەڕەتییەکانی مرۆڤی تاک و، ئەتەنیە جیا جیاکانی گەلانی ئێرانە، زەمەنی بەرەنگاربوونەوەی ئەو زوڵم و زۆر و گەندەڵییەی سەردەمی شایە لەلایەن کەسان و لەلایەن ڕێکخراوە سیاسی و جەماوەرییەکانەوە، هەر لایەن و کەسەشی بە ئایدۆلۆجیا و میکانیزمی تایبەتیی خۆیەوە.

یاسەمین و فەلامەرز و هاوڕێکانیان و ڕێکخراوە چەپڕەوەکەیان لە ڕێی حزبێکی بە دەسپلین و بە ئایدۆلۆجیای شۆڕشگێڕییەوە کە بڕوای بە خەباتی چەکداری هەیە، لە دژی ڕێژیمی شا چالاکی دەکەن، ئەوکە شامار و دەستە یاخییەکەیشی لە غیابی تیۆری زانستی و، ڕێکخستن و حزبی جەماوەریدا، تەنیا بەپشتبەستن بە چەک و کوشتن و ڕێگری و تێکدان کار لە دژی ڕێژیمی شا دەکەن بەڵام بەبێ ئەوەی پێڕەو و بەرنامە و پرۆگرامێکی سیاسییان هەبێ، چونکە گردبوونەوەکەشیان لەسەر بناخەی کۆبوونەوەیە لە دەوری تەنیا تاکە کەسیی سەرکردەیەک، ڕێژیمی شا بە پیلانی سادە ئەو سەرکردەیە (ئەوکە شامار) لەنێو دەبات و دەستەکەی تونا دەکا و بگرە لە دژی میللەتیشیان بەکار دەبا بەتایبەتی ڕەحمان و دوایی فەرهادی کوڕیشی.

ڕێکخراوەکەی کە فەلامەرز و یاسەمینیش کاری تێدا دەکەن سەرەتا تا ڕادەیەکی بەرچاو کار بۆ لاوازکردن و دواتر بۆ ڕووخانی ڕێژیمی شایش دەکەن، بەڵام دیارە ئەمانیش وەک لایەنێکی تاک دید، نەیانتوانیوە نەخشەی هێز و ئایدیۆلۆجیاکانی تر بە دروستی بخوێننەوە بۆیە هەر ئەوانە لە دوای ڕووخانی

ڕێژیمی شا دەسکەوتەکەیان لێ زەوت دەکەن، ئەمانی ڕێکخراوی خاوەن حزب و تیۆری زانستیش وەکو جەماعەتە یاخییە بێ جەماوەر و بێ حزب و تیۆرەکەی ئەوکە شامار مایەپووچ لێی دەردەچنەوە و بە زەحمەت گیانی خۆیان دەرباز دەکەن و ڕوو لە هەندەران و ئاوارەیی دەکەن، ڕێکخراوە نەتەوەییە کوردییەکانیش هەر بەهەمان دەرد چوون.

لێرەشەوە هەردوو بەسەرهات: ئەوەی فەلاّمەرز و یاسەمین و، ئەوەی ئەوکە شاماریش لە کار و لە ئامانج و دواتر لە سەرنەکەوتنی هەردووکیشیاندا دەبنە دوو ڕووی یەک پارە و، ئەو هاوئامانجی و هاوپەیمانییە و، ئەو شکستییەشی کە بەسەر هەردوو لادا و لە یەک (زەمەن)دا بەسەریاندا دێت، تابلۆیەکی گشتی ئێرانی سەردەمی شا دەنەخشێن، کە ئیتر نەتوانین بە ئاسانی بڵێین هەردوو بەسەرهاتی (دەربار) دوو بەسەرهاتی سەربەخۆن، بگرە دوو موتیفی یەک تابلۆن کە پێکەوە گوزارە لە داستانێکی نیشتمانیی گەورەی ئێران دەکەن.

من بۆ خۆم ئەزموونێکی خوێندنەوەی تریشم لە گەڵ ڕۆمانی (دەربار)دا تاقی کردەوە بۆ ئەوەی لەو بەرەنجامەی سەرەوە دڵنیابم.

لە خوێندنەوەی سێیەمی دەقەکەدا هاتم هەموو ئەو بەشانەی ڕۆمانەکەم جیا کردەوە کە باس لە بەسەرهاتی ئەوکە شامار و ڕەحمان و فەرهاد دەکەن، ئەو بەشانەی بەسەرهاتەکەی یاسەمین و فەلاّمەرزیشم بەجیا دانا و، ئەوجا هەر بەسەرهاتەیانەم بە جیا و وەکو ئەوەی ئەوی تریان لە دەقی ڕۆمانی (دەربار)دا نەبێ ئاوا هەردوو بەسەرهاتەکەم وەکو ئەوەی دوو ڕۆمان، یا دوو چیرۆکی جیاواز بن هەردووکم خوێندەوە و گەیشتمە ئەنجامێکی سەیر. ئەگەر هەردوو بەسەرهاتەکە، یا هەردوو مۆتیفەکە لە تابلۆ گشتییەکە دابڕین. ئەو دەمە بەسەرهاتی ئەوکە شامار و دەستەکەیم وەکو چیرۆکی جەماعەتێکی قاچاخ و لە یاسا یاخی ڕاوڕووتکاری سەرسنوورەکان و لادێ و شوێنە دوورەدەستەکان هاتنە پێش چاو کە دەسەڵات دواتر تێکیان دەشکێنێ.

بەسەرهاتی فەلاّمەرز و یاسەمینیشم وەکو دوو قوتابی ئاشقە و ماشقەی کەم ئەزموون دیت کە دەکەونە دوای ڕێکخراوێکی توندوتیژی دوگما و بۆ تیرۆر و بانک دزین لەژێر پەردەی حزبایەتیدا بەکاریان دەبن.

بە واتایەکی تر دەشێ بڵێم دابڕینی هەردوو بەسەرهاتەکە لە جەستەی ڕۆمانی (دەربار) هەردووکیان لەو مانا و مەبەست و بەها سیاسی و نیشتمانییانە دادەماڵێ، کە پێکەوە عەرزکردنی هەردووکیان لە یەک (زەمەن) و بۆ یەک پەیام و لە یەک دەقی زیندوودا پەیدای دەکەن، لە یەک داستانی نیشتمانیدا خۆیان نمایش دەکەن، کە هیچ کام لەم دوو بەسەرهاتانە ناتوانن بەتەنیا بیگەیەنن.

ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو سیحر و کاریگەرییەی کە تەکنیکی شیعریی، پێکەوەدانانی وێنە لێکچووەکان، یا تەنانەت دژە وێنەکانیش لە دەقەکەدا دەیانخوڵقێنێ.

یا ئەوەش بڵێم کە هەندێ وردەکاریی لە هەندێ بەشی دەرباردا هەن پێم وایە کە زیاد لە پێویست لە سەر ڕووداوێکی لاوەکی وەستاون کە هەر بۆ خۆیان پێویست نەبوون، وەک: تۆپینی هێسترەکەی ڕۆستەم زاغی و ڕیوڕەسمی ناشتنی هێسترەکەی لە بەشی (٧)ی بەرگی (١)دا، حیکایەتەکانی عەلە تەیبی دوکتۆری عەشایەری لەبارەی چاککردنی ملی قایمەقامی هەڵەبجە و ئەوانی تر لە بەشی (٨)ی بەرگی (٢) و دواتریشدا. هەروەها بەشی (١٢٩)ی بەرگی (٨) و گفتوگۆکردنی نامەی ماسترەکەی کوردەخان لەسەر هەجوەکەی نالی و وەڵامەکەی مەستوورەخان بۆ ئەو.

بەشی تریش هەن وەکو مردنە تراجیکۆمیدییەکەی خودی ڕۆستەم زاغی لە بەشی (٧)ی بەرگی (١)دا بە دەستی شێخ سەفائدینەوە کاتێک دەیەوێ (جنۆکە) لە گیانی دەربکا، یا وەک دیمەنی ئیغتیسابکردنەکەی ژیلا لە بەشی (٢٦)ی بەرگی (٢)دا کە جگە لە تەفاسیلی زۆر، قەساوەت و توندوتیژییەکی لە ڕادە بەدەریشیان تێدایە، کە پێم وایە وێژدانی خوێنەر بە تەواوەتی بریندار دەکەن. هەروەها دیمەن و دەسپەڕەکانی سەبری کە بۆ شەهبازی کوڕە بێ قووڵ و سەقەتەکەی دەکا، ئەگەرچی زۆریش باس لە تەفاسیلەکەی نەکراوە، بەڵام ئەوەندەی کە باس کراوە زۆر هەستڕووشێنە، هەرچەندە لە دەقەکەشدا وەکو سزایەکی خواهانە بۆ کار و کردەوەکانی ڕەحمان دێتە بەرچاو.

به بۆچوونی من یەکێک لە ڕچەشکێنییە بەرچاوی و پڕ لە بوێرییەکانی تری خوسرەو جاف لە (دەربار)دا مامەڵەکردنێتی لەگەڵ زماندا، زمان هەم لەسەر ئاستی قاموسی و هەم لەسەر ئاستی گفتار/ خیتابدا.

لەسەر ئاستی دیالێکت/ شێوەزاردا خوسرەو لە (دەربار)دا دیالێکتی سۆرانی و کەڵهوڕی و گۆرانی بەکار بردووە.

سۆرانی، کە شێوەزاری موکری و سلێمانی و دیالێکتی کرمانجی ناوەڕاستیشی پێ دەگوترێ و لە سەردەمی ناڵی و سالم و کوردییەوە جێی دیالێکتی گۆران و کەڵهوڕی گرتووەتەوە، کە شێوەزاری کرمانجی باشووریشی پێ دەگوترێ و ماوەیەکی دوور و درێژ زمانی ئەدەبی کوردی بووە و باوە تایری عوریان و مەولەوی و بێسارانی و مەلای جەباری و سەیدی هەورامی و وەلی دێوانە و ڕەنجووری و زۆری تر شاکاری شیعریی و ئەدەبییان پێ دەنووسێ، تا شێوەزاری سلێمانی هاتوو ئەوە پتر لە (١٥٠) ساڵە لەو پایەیەی دەرکردووە، لەوسایشەوە تا بە ئەمڕۆ دەگا شێوەزاری گۆران و کەڵهوڕی ئیتر لە ئاستێکدا گیریان خواردووە، لە کاتێکدا شێوەزاری سلێمانی لە گەشەکردنێکی بەردەوامدایە و گەیشتووەتە ڕادەی ئەوەی خۆی وەک زمانی یەکگرتووی ئەدەبی بنوێنێ.

مەبەستم لە بوێرییەکەی خوسرەو ئەوەیە کە هاتووە لە دەقێکی ئەدەبی سەرەتای سەدەی (٢١)دا کار لەسەر ئەم دوو شێوەزارە دەکا کە یەکێکیان لە سەدەی (١٩)دا بەجێ ماوە. تیۆریستەکانی فەرەنسا ڕەنگە مەبەستیان لە کارێکی وا بێت کە دەڵێن (ئێمە موغامەرە نانووسین، بگرە موغامەرەی نووسین دەکەین.).

موغامەرە زمانەوانییەکەی خوسرەو لە (دەربار)دا هەر لەوێ ناوەستێ کە سەدان، بگرە هەزاران وشە و دەستەواژە و ئیدیۆم و پێکهاتەی زمانەوانی زیندوو کردووەتەوە، بەڵکو دەگاتە ڕادەی بوژاندنەوەی شێوەزارێکی لەبیرکراوی کوردی کە بە ملیۆنەها کورد لە ڕۆهەڵات و لە باشووری کوردستان قسەی پێ دەکەن، بەڵام ناخرێتە سەر کاغەز، ملیۆنەها کورد لە هەورامان و گۆران و لەک و لوڕ کە هەندێ ڕۆهەڵاتناس و ڕۆشنبیری گەلانی دراوسێ و تەنانەت خودی کوردیش لەبەر هەر هۆیەک بووە، گومان لە کوردبوونیان دەکەن.

پەیامی نەتەوەییی خـوسـرەو جـاف لە دەقـی (دەربار)دا بانگهێـشـتێکە بۆ ئاوڕدانەوە و ئاشتکردنەوەی شێوەزارێکی کوردی، کە جگە لەو شوێنانەی سەرەوە هەندێ کەس شەبەک و زازاشیان دەخەنە سەر، شێوەزارێک کە بەشێکی گرینگی ڕۆشنبیری و کەلەپوور و ئەدەبیاتی ڕەسەنی کوردی پێ نووسراوە و ئەوە ماوەیەکی دوور و درێژە لەبەر بەرچاوتەنگی ناوچەگەریی پشتگوێ خراوە و لە چاپەمەنی و پرۆگرامەکانی خوێندنی کوردیدا بەکار نابرێ، بەلام وا دیارە لەناو کۆمەڵگەدا ئەگەر بە ڕێژەیەکیش بووە هەر لە کار و پێشکەوتندایە.

پشتگوێ خستنی شێوەزارە کوردییەکان هەر ئەوە نییە کە چەند هەزار وشەیەک و چەندان پێکهاتەی زمانەوانی لە دەست دەدەین، بگرە لە ڕاستیدا دەگاتە ڕادەی لە دەستدانی بەشێکی گەورەی میللەتەکەمان لەبەر دابڕان و لێکتێنەگەیشتن وەک ئەوەی کە هەندێ دەنگی نەشاز لە ئێزدی و شەبەک و لەک و لوڕ و هەورامانەوە بانگەشەی بۆ دەکەن و دەڵێن گوایە ئەوانیش نەتەوەی سەربەخۆن و نەفارس و کوردیشن.

ڕەهەندی سیاسی و کۆمەلایەتی پەیامی خوسرەو لە (دەربار)دا پەرچدانەوەی ئەو دەنگە گومانلێکراوانەیە و نموونەیەکی بەکردەوەیە بۆ بەیەکتر ئاشناکردنی ئەو شێوەزارە کوردییانەی کە لەبەر نەبوونی قەوارەی سیاسی کوردی و، بەهۆی پێکەوە پێشنەکەوتنی ئەو دیالێکتانەوە، خەریکە وردە وردە لە یەکتر دادەبڕێن، لەگەڵ خۆشیاندا دەبنە هۆی لە یەکترازانی گەلەکەشمان و نیشتمانەکەشمان.

خوسرەو لە (دەربار)دا بە کردەوە ساغی کردووەتەوە کە کوردێکی کەڵهوڕ و گۆران و کوردێکی سلێمانی زۆر بە ئاسانی دەتوانن پێکەوە گفتوگۆ بکەن و لە یەکتریش تێ بگەن و، دەری خستووە کە ئەگەر جیاوازییەکیش لە گۆکردنی پیت و وشەکان و داڕشتنی ڕستە و ئیدیۆمەکانی شێوەزارە کوردییەکاندا هەیە نیشانەی لاوازیی نییە، بگرە مایەی بەهێزی و دەوڵەمەندی زمانی کوردییە، کە پێم وایە خۆشەویستی ڕەحمان و سەبری و پێوەندییەکەی فەرهاد و کوردەخان باشترین گوزارەی لێ دەکەن.

ئەو فەرهەنگەشی کە خوسرەو لە پاراتێکستی ڕۆمانەکەدا، لە دەرەوەی دەقی ڕۆمانەکەیدا نووسیویەتی، ئەویش بۆ خۆی خزمەتێکی تری هەمەلایەنەیە بۆ

کەسێک/ خوێنەرێک، کە جگە لە چێژی ئەدەبی لە ڕۆمانەکەدا، بە تەنگ سامانی وشە و زمانی کوردیشەوە بێ.

ئەمە لەسەر ئاستی زمانی قاموسی و پەیامی سیاسییانەی بەکاربردنی هەردوو شێوەزاری کرمانجی ناوەڕاست و کرمانجی باشوور لە (دەربار)دا، بەڵام لەسەر ئاستی گفتار/ خیتابیشدا لە بەکاربردنی هەردوو دیالێکتیکەکەدا، خوسرەو زۆربەی کات بە وردەکارییەکی هونەرییەوە مامەڵە لەگەڵ پێوەندیی کەسایەتییەکانی ڕۆمانەکە و شێوە و شێوازی قسەکردنیاندا دەکا.

ئەگەر قسە/ گفتار/ خیتاب بەکاربردنی شەخسیی زمان بێت، ئەوا زمانی قسەکردن لە (دەربار)دا زۆر بەڕوونی گوزارە لە کەسایەتی، ئینتیمای ناوچەیی/ ئاینی/ ئاینزانی/ سیاسی و حزبی، تەمەن و ڕەگەز و نێر و مێی کەسەکان دەکا، پلە و پایەی کەسایەتی و چینایەتی و، ڕادەی ڕۆشنبیری و خوێندەواری و پیشەییان دەردەخا، حاڵەتی دەروونی کاتی و نەخۆشییە ڕوانییەکانیان دیاری دەکا.

زمانی ئەوکە زمانی کابرایەکی کەڵهوڕی نەخوێنەواری ئەهلی هەق و یاخییە و لەگەڵ هەموو کەسێکدا بە کەڵهوڕی دەئاخڤێ و بە (سەی براکە) و (باوەیادگار)ی پیاوانی پیرۆزی ئەهلی هەق سوێند دەخوا، لەگەڵ ئەندامانی دەستەکەیدا هەر کەڵهوڕی قسە دەکا.

ڕەحمانیش هەروەها، تەنانەت لەگەڵ سەبری ژنیشیدا هەر بە کەڵهوڕی قسە دەکا لە کاتێکدا سەبری سۆرانی و خەڵکی سلێمانییە.

هەتا لە بەرگی چوارەمدا ئەوکە شامار دەکوژرێ شێوەی کەڵهوڕی لە دەقی دەربارەدا باوە، بەڵام کە ئەوکە دەکوژرێ، ڕەحمانیش ئیتر هەموو کاتێک هەر بە کەڵهوڕی نادوێ، بگرە لەنێو منداڵەکانیدا و تەنانەت لەنێو هامنشینە کارماشانییەکانشیدا کە هەموو کەڵهوڕن ناو بەناو بە کەڵهوڕی دەدوێ.

فەرهادی کوڕی ڕەحمان و کورشی دۆستی کە ئەوانیش هەردووک کەڵهوڕن و کرماشانین ئەوانیش هەندێ جار بۆ قسەی پەنامەکی نەبێ لە بەرچاوی کوردەخاندا، ئیتر بە کەڵهوڕی قسە ناکەن.

لە (دەربار)دا دیالۆگ بە گوێرەی کەسەکان بە کەڵهوڕی، یا بە سۆرانییە، یا

تێکەڵەیە، بەڵام گێڕانەوە هەموو کات بە سۆرانی/ سلێمانییە.

وشە و شێوە و شێوازی قسەکردنی فەلامەرز و یاسەمین و لی لی خانم شێوە و شێوازی ئاشقانە و ئەدەبی و ناسک و ئەرستوکراتییانەیە، بەپێچەوانەی وشە و دەستەواژە و شێوە و شێوازی قسەکردنی ئەوکە شامار و دەستەکەی و خەڵکی گوندەکانی سەرسنوور کە جووتیاری و لادێیانەیە.

ناو و نازناوی کەسەکان: نەقشی، تیغی، جوجە، موشی و... گوزارە لە کەسایەتی خاوەنەکانیان دەکەن، هەروەها شێوەی قسەکردنیان، غولام نەقشی پیتی (ڕ) دەکا بە (ڵ)، ئیسی موشی سەرزمان دەگرێ/ زمانی تەتەڵە دەکا.

پیاوانی ساواک، پیاوانی ئیتیلاعات زمانیان پیس و جنێوفرۆشن، هەروەها ژنانی داوینپیس سودابە و ژیلایش پاش ئەوەی بە تەواوی دەڕووخێ، ئیتر هەر کەسە و بەپێی ڕادەی ڕۆشنبیریی کۆمەڵایەتی خۆی لە (دەربار)دا بە زمانی کوردی (سۆرانی یا کەڵهوڕی) قسە دەکەن، بەڵام دیارە بەتایبەتمەندیی کەسایەتی و پیشەیی و دەروونی و کۆمەڵایەتیی خۆیانەوە.

ئەمە لەسەر ئاستی دیالۆگ و گفتار/ خیتابی کەسەکان، بەڵام لەسەر ئاستی وەسف و گێڕانەوەشدا زمانی (دەربار) زمانێکی پاراوی ئەدەبی بەرز و باڵایە، پڕ لە مەجاز و تەشبیە و ئیستیعارەی نوێی پڕ دەلالەتی ڕۆشنبیری و فەلسەفی و ئەفسانەییە، هەندێکیان لە داهێنانی ڕۆماننووسن، هەندێکیشیان لە کەلەپووری نەتەوایەتیی کوردی و ئێرانی و جیهانییەوە وەرگیراون و زۆرجارانیش بە شیعری شاعیرانی کورد و فارس ڕازێنراوەتەوە، هەندێ جاریش بەگۆرانی و هۆرەی کوردی و گۆرانیی نوێی فارسی.

بەم شێوەیەش بەدڵنیاییەوە دەشێ بڵێم لە ڕۆمانی (دەربار)دا زمان هەم وەسیلەیە، هەم ئامانج، وەسیلەیە بۆ دەربڕین و گوزارە لە کەس و ڕووداوەکان و گێڕانەوە، ئامانجیشە بۆ زیندووکردنەوەی زمانێک کە لە غیابی قەوارەی سیاسی و لە بەردەم شالاوی قەلاچۆکردنماندا، گەلی کورد و نیشتمانەکەی دەپارێزێ و بەزیندوویی دەیهێڵێتەوە. ئەمەش ئەرکێکی سیاسیی کۆمەڵاتییە کە سروشتی ژیان و ژیاری و مانەوە و بەردەوامی گەلی کورد دەیسەپێنێ نەک ئەدەب و هونەری ڕۆمان، کە وەک پێشتریش گوتوومە هونەرێکی فرەئەرکە، ئەرکگەلێک کە زۆریان

بارودۆخی مێژوویی و مەوزووعی دەیانسەپێنن، ئەگەرچی زۆر لە ڕەخنەگران و تیۆرییەکانی ڕەخنەی نوێ قایل نابن کاری هونەریی لە چوارچێوەی مێژووی بەرهەمهێنانیدا بخوێننەوە.

١٠

١٠ - ١: کات / زەمەن

لە (دەربار)دا کات سێ کاتی هاوشانن: کاتی فیزیکیی ڕاستەقینەی مێژوویی و کاتی دەروونی کاتی گێڕانەوە.

کاتە فیزیکییەکە زیاتر لە چارەکە سەدەیەکی بردووە، لە ڕاگەیاندنی (شۆڕشی سپیی شا)وە دەست پێ دەکا، کە هەوڵێکی چاکسازیی زەویوزاری کشتوکاڵیی مێژووداری ڕاستەقینەیە و تا ڕووخانی شا و جێگیربوونی ڕژێمی ئیسلامی لە بەهاری ١٩٧٩ و شەڕی نێوان عێراق و کۆتاییەکانی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو درێژە دەکێشێ.

ئەم (کات)ە ڕاستەوخۆ مەبەست نییە لە ڕۆمانەکەدا، بگرە وەکو چوارچێوەیەک بۆ دیاریکردنی سنووری پێشکەوتنی زەمەنی فیزیکی بەسەرهاتەکان، وەکو (ئاماژە) بەکار دەبرێ و وەدەردەکەوێ؛ ڕاگەیاندنی شۆڕشی سپی لە ئێران، تیرۆرکردنی هەندێ کەسایەتیی دەوڵەت، گۆڕانی وەزارەت و... هتد. هەندێ ڕووداوی ڕاستەقینە کە لە مێژووی ئێراندا بوونی هەیە، هەروەها هەندێ ئاماژەی تر کە بۆ هەندێ ڕووداوی ڕاستەقینەی ناو عێراق لە دەقەکەدا هاتوون وەک: ڕژێمی قاسم، شۆڕشی ئەیلوول، وێنەی هەڵواسراوی ئەحمەد حەسەن بەکر، هاتنی ناوی سەدامی دیکتاتۆر و شەڕی عێراق - ئێران و ڕووداوەکانی، کە هەموو لە مێژوودا بوونی ڕاستەقینەیان هەیە.

وەک گوتم لە پاڵ زەمەنە فیزیکییەکەدا (کات)ێکی تریش هەیە کە کاتی گێڕانەوەیە.

لە زەمەنی گێڕانەوەکەدا ڕووداو دەخوڵقێ.. تەشەنە دەکا.. چارەسەر دەبێ. ئەوەی منداڵە گەورە دەبێ، ئەوەی گەورەیە پیر دەبێ، ئەوەی پیرە دەمرێ و ئیتر ئاوا.. هتد.

ئەم زەمــەنە هەر لە دەقــەکــەدا بوونی هەیە، بەڵام دیارە نەپێــویســتــە و نە بە کردەوەش دەکرێ ئەم زەمەنە دوور و درێژە هەمـوو پێکەوە، یا ئەگەر بە زنجیرەیش بووە هەمـوو بخرێتە سـەر کاغەز و گێڕانەوەکە، بۆیە لە (دەربار)دا جاری وا هەیە بۆ وەسـف، یا بۆ بەخـۆداچوونەوە، یا بۆ بیـرهێنانەوە (کـات) ڕادەوەسـتێ، یا بۆ کورتکردنەوەی زەمـەن گـێڕانەوە شـێوەی ڕاپۆرت وەردەگرێ، لە دیمـەنی زیندووی ئانیـشـدا کاتی فـیـزیکیی ڕووداوەکـە و گێـڕانەوەکـەی یەکسـان دەبنەوە، هەندێ جاریش (کات) شتێکی گرینگی تێدا ڕوو نادات بۆیە تێدەپەڕێنرێ.

درێژترین (کات) یش کە تێدەپەڕێنرێ لە (دەربار)دا لە بەرگی سێیـەمدا لە نێوان هەردوو بەشی (٣١) و (٣٢)دا ڕوو دەدا کاتێک لـە لاپەڕەیەکی سـەربەخۆدا (لاپەڕە ١٢٥)دا تێبینییەک نووسـراوە کە ئەمەیە (چەند سـاڵێک دواتر)، ئەویش دیارە پاش دامـەزراندنی بناخـەی زۆربەی سـەرەتاکـان و وێناکردنی زۆربەی کـەسـایـەتیـیـە سەرەکییەکانی ڕۆمانەکە دێت.

لێـرەشـەوە خـوێنەر پێی وایـە، یا ڕاسـتـتری بێژم خـوێنەر وا چاوەڕوانە لەگـەڵ دەسـپـێکردنەوەی بەشـەکـانی تردا بـەشـێکی زۆر و بنـەڕەتی لە ڕووداو و کـەس و هەڵوێستەکان بەهۆی تێپەڕبوونی ئەو (چەند ساڵەوە) گۆڕانی بەرچاویان بەسـەردا هاتبێ، بەڵام کە بەشی (٣٢) و بەشەکانی دواتر دەخوێنینەوە دەبینـین ڕووداوەکان لەسـەر هـەمـان زنجیرە کـات و بەهەمـان ڕەزمی بەشـەکانی پێش تێبینیی (چەند سـاڵێک دواتر) دەڕوا و بەشـێـوەیەکی واش دەڕوا کـە هەمـوو شـتـێک بە ڕەوتی سـروشـتـیی خۆیدا پەرەدەسـتێنێ بەبێ ئەوەی هـەست بەهیچ بڕینێکی (کـات) و دووبارە گرێدانەوەی بکرێ.

من بۆ تـەئکیـدکردنـەوەی ئەم هەسـتـەم تەنیـا چەند نموونەیـەک دێنمـەوە، ڕەنگە هیی تریش هەبن.

لە لاپەڕەکـانی (١٧٥ و ١٧٦)ی بەشـی (١٢)ی بەرگی (١)دا داوا لە فـەلاّمـەرزی قوتابی (دوا) سـاڵی کۆلێجی ئەندازیاری بیناسازیی و هاوکاریانی لـە نووسینگەی ئەندازیار کامەران دەکرێ کە نەخشەی کۆشکی وەلی عەهد دابڕێژن.

لە لاپەڕە (١٨)ی بـەشی (٢٦)ی بەرگی (٣)دا کـامـەرانی ئەندازیار بە فـەلاّمـەرز دەڵێ: پرۆژەکەمان ئەگەر بە ساڵ و نیوێک تەواو کەین شاکارمان کردووە.

هەر لە لاپەڕە (٢٦)ی هەمان بەش و بەرگدا ئەندازیار کامەران بە فەلامەرز و لی لی خانم دەڵێ ئەگەر: شەقوڵقەمەریش بکەین ئەم پڕۆژەیە (پڕۆژەی کۆشکی وەلی عەهد) هەر ساڵێک دەخایەنێ.

واتا ئەگەر موستەحیلیش بکرێ پڕۆژەکە هەر ساڵێک تا ساڵونیوێک دەبا بۆ تەواوکردنی کۆشکی وەلی عەهد.

کەچی هەتا کۆتایی بەشی (٢١)ی بەرگی (٣) بۆ خۆی نزیکەی (٢) ساڵ دەبا و پڕۆژەکە هەر تەواو نابێ، لە دوای ئەو بەشەش تێبینی (چەند ساڵێک دواتر)ی ل / ١٢٥ی بەرگی(٣) دەخوێنینەوە و لە بەشی (٣٢)دا دەچینەوە سەر ڕووداوەکە و گێرانەوەکە دەست پێ دەکاتەوە دەبینین لە بەشی (٣٩) دا لی لی بە فەلامەرز دەڵێ: دوێنێ شابانۆ لە قۆناخی کۆشکی (وەلی عەهد) دەپرسی.

لەلاپەڕە (١٣٧)ی بەشی (٤٤)ی بەرگی (٤)دا دیسان گوتراوە سەرئەنجام بڕیار درا کۆشکی وەلی عەهد مودێرنکاریی تێدا بکرێ.

تا لە (ل / ١٦٠)ی بەشی (٤٦)ی بەرگی (٤)دا گوتراوە: کاری ساختمانسازیی کۆشکی وەلی عەهد تەواو بووبوو.

واتا نەک (ساڵ و ساڵ و نیو) بەڵگو تەواوکردنی کۆشکەکە لە سنووری (چەند ساڵ دواتر)یش دەپەڕێتەوە، باوەڕیش ناکەم پڕۆژەی کۆشکی وەلی عەهدیش شتێک بێت ئەندازیار، یا مقاویل بتوانن گەمە بە کاتی تەواوکردنەکەی بکەن، بەتایبەتیش کە لە دەقەکەدا هیچ ئاماژەیەک بەو دواکەوتنە نەکراوە، ئەگەر ئەوەشمان زانی کە کاری (بیناسازی) ئەوەندەی پێ چووە و هێشتا کاری دیکراسیۆنیشی دەمێنێ کە لە دەقەکەدا ئەویش هەر لەسەر ئەندازیار فەلامەرزە و لە ماوەی ئەو (ساڵ تا ساڵ و نیو)ەیە کە پێشتر ئاماژەی بۆ کراوە.

کە ڕۆمانەکە دەست پێ دەکا فەلامەرز قوتابیی دوا پۆلی کۆلیجی بیناسازیی زانکۆیە، کە دەست بە کاروباری بیناکردنی کۆشکی وەلی عەهد دەکرێ فەلامەرز دەڵێ (٦مانگم ماوە) کۆلیج تەواو بکەم، کەچی لە پاش تێبینیی (چەند ساڵ دواتر)یش لە (ل / ١٢)ی بەشی (٣٣)ی بەرگی (٤)دا ئەوسا فەلامەرز بە ژیلا دەڵێ: کۆلیجمان تەواو کردووە و ئەمە دوو – سێ مانگە موهەندیسی موهەندیسین، واتا پاش تێپەڕبوونی (٢ ساڵ + چەند ساڵ دواتر) ئەوجا کۆلیج

تەواو دەکەن (فەلامەرز و یاسەمین) لە کاتێکدا کە ڕۆمانەکە دەست پێ دەکا ئەوان قوتابیی دواپۆلی کۆلیجن و لە دەقەکەشدا ئاماژەیەک نییە بۆ (دەرنەچوونیان).

لە ڕاستیدا ئەم تێبینیی (چەند ساڵ دواتر)ەی کە لە (ل / ١٢٥)ی بەرگی (٣)ی دەربار‌دا گوتراوە، هەر زەمەنی گێڕانەوە و زەمەنی ناوەخۆی ڕۆمانەکە ناشێوێنێ بە تەنیا، بگرە زەمەنی فیزیکی و مێژووی ڕاستەقینەی ڕووداوەکانی دەرەوەش لە گرێژەنە دەبات ئەگەر لەگەڵ هەردوو بەسەرهاتە تەولیف کراوەکەی ناو دەقەکەدا بەراورد بکرێ.

هەروەها ڕەحمان لە پرۆسەی کوشتنی سەروان عەزیزیدا بۆ جاری دووەم لە بەشی (٣١)ی بەرگی (٣)دا بریندار دەبێ، کەچی پاش تێپەڕبوونی (چەند ساڵ دواتر) لە بەشی (٣٤)ی بەرگی (٤)دا هێشتا برینەکەی چاک نەبووە.

هەر لە بەشی (٣١)ی بەرگی (٣)یەمیشدایەو لە هەمان شەڕدا (مەجید باوەجانی) دەکوژرێ کەچی لە بەشی (٣٤)ی بەرگی (٤)دا، واتا پاش (چەند ساڵێک دواتر) کەسوکارەکەی دێنە سۆراخێوە، ئەمە ئەقڵ نایگرێ، بەتایبەتیش لە کوردەواریدا.

دیارە نموونەی تریش زۆرن بەڵام من لەسەر هەموویان ناوەستم چونکە پێم وایە تەنیا بە لابردنی ئەو تێبینییەی لاپەڕە (١٢٦)ی بەرگی (٣)دا هاتووە و دەڵێ (چەند ساڵ دواتر)، ئیتر زۆربەی شتەکان دەچنەوە جێی زەمەنیی خۆیان و ئەو ناجۆرییانەش بەو زەقییە نامێنن سەرنجی خوێنەر بۆ بەراورد و ساغکردنەوە ڕاکێشن و لە بەدواداچوونی خوێندنەوەی دەقەکەی ڕابگرن، بۆیە پێشنیازم وایە ڕۆماننووس لە چاپەکانی داهاتوودا ئەو تێبینییە لاببات ئەگەر هاتە سەر ئەو قەناعەتەی کە لەلای من دروست بووە.

١٠ – ٢: هەڵەی چاپ و دەرهێنان.

لە (دەربار)دا هەڵەی چاپ زۆرن بەتایبەتیش لەو جێیانەیدا کە بە دیالێکتی گۆران و کەڵهوڕی نووسراون، هەڵەکان هەندێکیان دیارن و خوێنەر دەتوانێ بە خۆی ڕاستیان بکاتەوە، بەڵام هەندێکی تریان، دیسانەوە لە شێوەزارە کەڵهوڕی و گۆرانی – یەکەیدا، بە کەم خوێنەر ڕاست دەکرێنەوە و بەتایبەتیش ئەوانەیان کە لە

دەقەکەشەوە بە هەڵەیی پەڕیونەتە فەرهەنگی پاشکۆی بەرگەکان، کە لە چاپەکانی داهاتوودا ئەگەر چاک نەکرێنەوە ڕەنگە ببنە هۆی شێواندنی شێوازەکە.

لەلاپەڕە /١٢٣ی بەشی (٧٧)ی بەرگی (٦)یشدا پەرەگرافێک دوو جار لەسەر یەک چاپ و دووبارە کراوەتەوە و لە هەڵەچنەکان تێپەڕیوە.

لە بەرگی (٧)ەمدا، کە بەشی (٩٧) تەواو دەبێ، لە جیاتی بەشی (٩٨) یەکسەر بەشی (١٠٠) لە لاپەڕە / ٥٠ دا دێت، دوای ئەویش بەشی (٩٩) دێت، ئەوجا بەشی (٩٨)، دوای ئەمیش ئەوجا بەشی (١٠١) کە هەواڵی (ڕۆیشتنی شا)ی تێدا تۆمار کراوە و کورتترین بەشی ڕۆمانەکەیە کە هەر ٤ – ٥ دێرە، لێرەشەوە ئەوجا زنجیرەی بەشەکان ڕاست دەبێتەوە، بەڵام دیارە لەم پاشوپێشکردنەدا زۆرشتی تریش لە ڕووداو و هەڵوێست پاشوپێش دەکرێن، ئەگەر خوێنەر بەو پاشوپێشکردنە نەزانێ، کە لە کتێبەکەدا ئاماژەی بۆ نەکراوە، دیارە لە زۆر شتی تریشدا بە هەڵەدا دەچێت.

لە کۆتاییی (ل / ٩١)ی بەشی (٣٩)ی بەرگی (٤)دا و بەبێ هیچ پێشەکییەک یەکسەرە دیالۆگی نێوان ئەوکە شامار و ڕەحمان دەپچڕێ و دیالۆگێکی نێوان فەلامەرز و لی لی خانم (بەبێ ئەوەی ناویان ببرێ) دێتە پێشەوە و ئیتر هەم بابەتەکە، هەم کەسەکانی دیالۆگەکە، هەم شوێنی ڕووداوەکە، هەم شێوەزاری قسەکردنەکە لە کەڵهوڕی – ییەوە دەبێتە سۆرانی، هەم زەمەنەکەیش و هەموو شتێک بە کوتوپڕی دەگۆڕێ. من خۆم ئەم دوو لاپەڕەیەم بۆ ساغ نەکرایەوە و ئەمزانی ئەم دیالۆگی لی لی و فەلامەرزە لە چ بەشێکەوە پەڕیوەتە کۆتاییی لاپەڕە(٣٩)ی بەرگی (٤) و نەشمزانی پاشماوەی دیالۆگەکەی ئەوکە شامار و ڕەحمان چی بووە و چۆن بە کۆتاییی سروشتیی خۆی دەگا.

١٠ – ٣: غەفڵەت

دەربار، ڕۆمانێکی بە قەوارە گەورەیە، بە دەیان کاراکتەرو چەندان خێزان و کەسایەتیی سەرەکی و لاوەکی ڕۆڵی تێدا دەگێڕن، ماوەکەی دوور و درێژە، ڕووبەری ڕووداوەکان و بەسەرهاتەکانی پان و بەرینە، هەموو وڵات دەگرێتەوە، دەیان گوند و شارۆکە و شار و چەندلن پایتەخت و ناوی بە دەیان شەقام و نایت کڵاب و گازینۆ و چێشتخانە و جێی حەسانەوە و گەڕەکی نیشتەجێبوونی تێدا

هاتووه له ئێران و عێراق و فرەنسا و ئینگلستان.

ڕۆمانی ئاوا دەبێ سەرجەلەی خێزان و کەسایەتییەکان و نەخشەی کات و شوێنی ڕووداوەکانی لە پێشدا تۆمار بکرێن، لە خێزانەکاندا دەبێ ناو، تەمەن، کار، پیشە، ئارەزوو، پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کەسەکان لەسەر نەخشەیەک بنووسرێن و ڕۆماننووس لە کاتی ناوهێنانیان بچێتەوە سەر ئەو سەرجەلانە، نەبادا هەڵەیەک ڕوو بدا.

خوسرەو جاف لە کۆتاییی بەرگی هەشتەم، واتا لە کۆتایی (دەربار)دا دەڵێ: (ئەمشەو بەرەبەیانی ١٥ / ١٢ / ٢٠٠٥ دوای پێنج ساڵ ژیان لەگەڵ قارەمانەکانی ئەم ڕۆمانەدا ژیانێکی تێکەڵاوی شەو و ڕۆژی وا بەرەو لەیەک دابڕان دەڕۆین...).

بەڵام لەگەڵ ئەم (ژیانە تێکەڵاوی)ەشدا کە خوسرەو لەگەڵ کەسایەتییەکانی (دەربار)دا هەیبووە، بەداخەوە هێشتاش هەندێ حاڵەتی (غەفڵەت) لە ڕۆمانەکەدا بەرچاو دەکەون کە من هەندێکیان لێرەدا تۆمار دەکەم، شایەد هیی تریش هەبن، هیوادارم لە چاپەکانی داهاتوودا هەڵەچنی شارەزا ڕاستیان بکاتەوە، بەڵام دیارە لە پێشدا دەبێ ڕۆماننووس قەناعەت بەم قسانەی من بێنێ:

١٠ – ٣ – ١: لە (ل / ٥ی بەشی یەکی بەرگی یەکەمدا) گوتراوە:

سەی سەلمان بیزانیایە ئەمیر ئینتیزام... گەڕاوەتەوە کرند... یەک دوو ڕۆژێک بەلای ئەمیرەوە دەمایەوە تەموورەی بۆ فیردەوس خانمی ئەمیر لێدەدا...

بەڵام لە (ل / ٦٨)ی بەشی (٦)ی بەرگی (١) بە دواوە دەردەکەوێ دەوڵەت خانمی کچی ئەمیر حسێن خانی گۆران ژنی ئەمیر ئینتیزامە نەک فیردەوس خانم.

لە (ل / ٧٢)ی بەشی (٦)ی بەرگی (١)یش بەدواوە دەردەکەوێ کە (فیردەوس خانم) ژنی ئەمیر ئەقدەمی کولیایی و دایکی ئەسفەندیاری مێردی ئالەمتاجی خوشکی فەلامەرز و کچی ئەمیر ئینتیزام و دەوڵەت خانمی ژنێتی.

١٠ – ٣ – ٢: لە (ل / ١١)ی بەشی (١)ی بەرگی (١)دا باس لە سەید مەجیدی برای سەید سەلمان و مستەفای کوڕی سەید مەجید کراوە کە ئەویش تەموورەژەنە.

کەچی لە (ل / ٢٨)ی بەشی (٥٢)ی بەرگی (٥)دا ناوی ئەم مستەفای کوڕی

سەید مەجیدە بووە بە (حیشمەت) و دوای ئەوەش هەر بە حیشمەت دەمێنێتەوە (بڕوانە بەشەکانی ٥٦ و ٥٩)، کەچی لە (ل / ١٠٠) ی بەشی (٧٥)ی بەرگی (٦)دا جارێکی تر ناوی حیشمەت دەبێتەوە بە (مستەفا) و ئیتر لە دەقەکەدا ناوی نایەتەوە.

١٠ – ٣ – ٣: (لەلاپەڕە – ١١)ی بەشی (١)ی بەرگی (١)دا گوتراوە سەید مەجید برابچووکی سەید سەلمانە.

کەچی لە (ل / ١٣٤)ی بەشی (١)ی بەرگی (١)دا دادوەر کە حوکم بەسەر سەید سەلمان و ڕەحمانی کوڕیدا دەدا، دەڵێ: (ئەم دادگەیە گەیشتە ئەو باوەڕە سەی سەلمانی کوڕی سەی مەجید هانی ڕێگر و پیاوکوژی.. داوە.. لەبەر ئەو تاوانە دادگا بڕیاری پانزە ساڵ بەندیی بۆ سەید سەلمان بڕییەوە و حەوت ساڵیش بۆ ڕەحمانی کوڕی...) واتا سەی سەلمان لێرەدا کوڕی سەی مەجیدە، پێشتریش گوتراوە سەی مەجید برای بچووکی سەی سەلمانە، بۆیە ئەقڵ نایگرێ سەی سەلمان باوک و براکەشی هەر ناویان سەی مەجید بێ و سەید مەجیدیش هەر کوڕی سەی مەجید بێ، تەنیا لە یەک حاڵەتدا نەبێت لە کوردەواریدا ئەویش بۆ کوڕی (پاشمەرگە)، واتا ئەو منداڵەی کە لە سکی دایکیدایە و کە پاش مردنی باوکی لەدایک دەبێ، ناوی باوکی لێ دەنرێ، بە تایبەتیش ئەگەر باوکەکە بەکوشت چووبێ، یا جوانەمەرگ بووبێ.

هەر لەم پەڕەگرافەی پێشوودا دادوەر دەڵێ: ڕەحمان بە (٧) ساڵ حوکم دراوە، ڕەحمان بۆ خۆیشی لە (ل / ١٣٦)دا تەئکید لەو (٧) ساڵە دەکاتەوە، کەچی بەرپرسەکەی ساواک (ڕەببانی) دەڵێ: (دە ساڵێکیان بۆ بڕیویەتەوە – بەشی (٩)ی بەرگی (١)، لاپەڕە / ١٣٨) هەر لە هەمان بەش و بەرگ و لاپەڕەیەدا ڕەحمان بۆ خۆیشی دەڵێ: (من وا دە ساڵیان بۆ بڕیومەتەوە) لە کاتێکدا دادوەر لە نوتقی حوکمەکەدا دەڵێ: (٧) حەوت ساڵ.

١٠ – ٣ – ٤: لە (ل / ١٢)ی بەشی (١)ی بەرگی (١)دا کوێخای گوندی کانی توو ناوی (کوێخا ئەڵماس)ە، کەچی لە (ل / ١٤٥)ی بەشی بەرگی (٤) بەدواوە بەبێ هیچ پێشەکییەک دەبێتە (کوێخا ڕەمەزان).

١٠ – ٣ – ٥: له (ل / ١٦)ی بەشی (١)ی بەرگی (١)دا فەلامەرز دەڵێ: قوتابیی دوا ساڵی (کۆلیجی هونەره جوانەکانی زانکۆی تارانم. له ل / ٢٣ی هەمان بەش و بەرگدا جارێکی تر تەئکید لەمە کراوەتەوه، کەچی لەوەو بەدوا دەڵێ: کۆلیجی ساختمانسازی – هەندەسەی میعماری) ئیتر نازانم له ئێراندا کۆلیجی هونەره جوانەکان، کۆلیجی ساختمانسازیشی پێ بگوترێ، دەنا ناوی کۆلیجەکان جیاوازییان هەیه.

١٠ – ٣ – ٦: له (ل / ١٥٣)ی بەشی (١٠)ی بەرگی (١)دا، ئاماژه به قوماربازی و خانمبازی و پێوەندییەکانی ئەسفەندیار کراوه، دەڵێ: (ئەو ئاماژانه ئەمیر ئەمجەدی باوکی ئاڵۆز و ئاشوفته کردبوو...) بەڵام له هەموو بەشەکانی تردا (ئەمیر ئەقدەم) باوکی ئەسفەندیاره نەک (ئەمیر ئەمجەد).

١٠ – ٣ – ٧: له (ل / ٩٥) و (ل / ٩٧)ی بەشی (١٩)ی بەرگی (٢)دا دوو جاران ناوی (میهرداد) له جیاتی (میهران) هاتووه.

میهران تێکۆشەره و دڵدار و خۆشەویستی ژیلایه، میهردادیش پیاوی ساواک و موغتەسیبی ژیلایه، ئەوجا تەسەوری بکه ئاڵوگۆڕکردنی ئەم دوو ناوه چ سەرگێژکێیەک بۆ خوێنەر دروست دەکا.

١٠– ٣– ٨: له (ل– ١٤٧)ی بەشی (٢٣)ی بەرگی (٢)دا له جیاتی ئەوەی بوترێ (فەقێ ڕەشید) گوتراوه (کوێخا ڕەشید).

١٠– ٣– ٩: مارفی کوڕی کوێخا زەمان له بەشی (٣٤)ی بەرگی (٤)دا دەکوژرێ، بەڵام له (ل ٢٠)دا له بری (مارفی کوڕی کوێخا زەمان) نووسراوه (مارفی کوڕی کوێخا ڕەسوڵ).

١٠– ٣– ١٠: ڕەحمان بەر لەوەی بڕوا بۆ لای ئەوکه شامار به ١٠– ١٢ کاتژمێر ئەو (٥٠٠٠) تومەنەی که ساواک دەیدەنێ له شوێنێکی دەوروبەری گوندەکەیان دەشێرێتەوه، که پاشان ئەوکه دەکوژێ و دێتەوه له (ل١٨ و ل ١٩)ی بەشی (٥٠)ی بەرگی (٥)دا جارێک دەڵێ: ٣– ٤ ساڵه دایکم نەدیوه، واتا سێ چوار ساڵه گوندی

کانی تووی بەجێ هێشتووە.

کاتێکیش پارە شاراوەکەی لە کونەکۆتر لە بن خاک دەردێنێتەوە دەڵێ: (٤) ساڵ لەمەوبەر ئەمەم پێ سپاردبوو (واتا بە زەوییەکە) ئەوسا وەک خۆی دایمەوە.

بەڵام کە باس لە کوشتنی ئەوکە شامار دەکا بە سەروان جەباری دەڵێ: (٥ ساڵە ئازگارە مونتەزر تا ئەی کارە کردم، واتا تا ئەوکەم کوشت (بڕوانە ل ١٥١ی بەشی (٤٥)ی بەرگی (٤).

١٠- ٣- ١١: لە بەشی (٦٠)ی بەرگی (٥) دا و لە (ل٩٩) دا دکتۆر مینائی دڵشاد بە هاوەڵانی (یاسەمین، سیرۆس، فەرزین) دەناسێنێ و دەڵێ ئەمیش: ئاغای دڵشاد.. خەڵکی شاری سولەیمانییە.

بەڵام دواتر کە دڵشاد لەلایەن موخابەراتی عێراقەوە دەسگیر دەکرێ دڵشاد دەڵێ: ناوم دڵشادە خەڵکی شاری کەرکووک و ئێستاش نیشتەجێی شاری بەغدام. (بڕوانە ل ١٥ی بەشی (٦٦)ی بەرگی (٦)، هەر لە هەمان بەش و بەرگیشدا کە ناوی کەسانی ناو وێنەی سەیرانەکەی سەلمان پاک دیاری دەکرێ، ناوی بابەک و ئەفشین لە جیاتی ناوی سیرۆس و فەرزین دێت، واتا ناوەکان دەگۆڕێن. لێرەشەوە ئیتر ئەفشین ناو لە دەقەکەدا دەبێتە (٢) کەس و، بابەک ناویش دەبێتە (٣) کەس کە یەکێکیان ئەمەیە، ئەوی تریان برادەری فەرهادە، ئەوی سێیەمیش یەکێکی ترە شیرین نامەیەکی بۆ دەنووسێ، هەروەها موجتەبا ناو و ئینتیزام ناویش دەبنە دوو دوو.. ئەمەش لە دەقێکدا قەدەخە نییە، بەڵام جوانیش نییە ئەگەر مەبەستێکی تێدا نەدرابێتە چاو، وەک ئەمانەی ناویان لە (دەربار)دا بەبێ هۆیەکی هونەری دووبارە دەبنەوە، بەتایبەتیش (ئەمیر ئینتیزام)کە خوێنەر بە باوکی فەلامرزی دەزانێ تا لە ل ١٦ی بەشی (٤٦) ی بەرگی (٤)دا دەمرێ.. کەچی دواتر لە بەشی (٩١)ی بەرگی (٧)دا دوو جار: جارێک لە (ل ٦٢)دا ناوی (ئاغای ئینتیزام) و جارێک لە (ل ٨١)دا ناوی (ئەمیر ئینتیزام) لەنێو دەرباریانی شادا دێت کاتێک کە شا بە نیازە ئێران بەجێ بهێڵێ، لە هەردوو جاریشدا مەبەست لە ئاغای موهەندیس فەلامەرزی ئەمیر ئینتیزام، یا باوکی، ئەمیر ئینتیزامی کرند نییە کە وەک گوتم پێشتر مردووە، بە ڕاستی نازانم ئەم ناوە بۆ ئاوا کتوپڕ لەنێو دەربارییاندا دووبارە دەبێتەوە.

١٠- ٣- ١٢: له بەشی (٧٥)ی بەرگی (٦)وە دەزانین شیرین ڕەحمان و هەمایۆن خەریکی دڵداری و کاری سیاسین.

له بەشی (٧٥)ی بەرگی (٦)دا شیرین نامەیەکی دڵداری بۆ (هەمایۆن) دەنووسێ. له بەشی (٨٣) نامەیەکی تری دڵداری دەنووسێتەوە، بەڵام ئەم جارەیان بۆ (رامین)، هەر له هەمان بەرگدا، بەڵام له بەشی (٨٩)دا نامەیەکی تری لەو بابەتەی نووسیوە بەڵام ئەم جارەیان بۆ (بابەک)، کەچی له بەشی (٩١)ی بەرگی (٧)دا هەم دووبارە نامەیەکی دڵداری بۆ (هەمایۆن) دەنووسێتەوە و، دواتر شوویشی پێ دەکا. له دەقی ڕۆمانەکەشدا نەگوتراوە ئەم ناوانە هەر یەک کەسن، یا شیرینێ: کە بەوپەڕی ئازادییەوە کاری سیاسی و دڵدارییەکی ئاشکرا و له بەرچاوی کەسوکاری دەکا، بۆ ئەم (کەسانە)، یا هەر هیچ نەبێ ئەم ناوانە بۆ ئەو هێندە جارە (٣ جار) دەگۆڕێ، بۆیە بە ناچاری وەک بێ دیقەتی تەماشای دەکەم.

١٠- ٣- ١٣: له بەشی (٧٨)ی بەرگی (٦)دا جارێک ناوی (ئیسی موشی) له لاپەڕە (١٣١)دا له جیاتی (مەمەدی) هاتووە له کاتێکدا دەبوایە ئیسی بەندی بێت له زینداندا و ئەوەشی کە مەمەدی لەگەڵ فەرهاددا دەیکرد، ئیسی نایکات.

١٠- ٣- ١٤: له لاپەڕە (١٤١)ی بەشی (٢٢)ی بەرگی (٢)دا ئەمیر ئینتیزام له حاڵەتێکی هەڵچووندا بە دەوڵەت خانمی ژنی دەڵێ ئەگەر (سبەی ئەفشینی کوڕت کچەتیوەیەکی پاریسی هێنا چیت پێ دەکرێت؟!).

له (ل ٩١)ی بەشی (٣٩)ی بەرگی (٤)دا فەلامەرز بە لیلی خانم دەڵێ دایکم (١٠) ساڵە ئەفشینی نەدیوە و پەریشانی دیتنێتی، باوکم پرۆستاتی هەیە و دەبێ سەفەر بکەین، لی لی له (ل ٩٢)ی هەمان بەش و بەرگدا پێی دەڵێ، واتا بە فەلامەرز دەڵێ: گەیشتییە پاریس تەلەفۆنم بۆ بکە.. پێشتریش پێی دەڵێ لەوێڕا (له پاریس) بڕۆ ئەپارتمانەکەی من. ئەو ئەپارتمانەی کە جارێکی پێشتر فەلامەرز و لی لی له سەفەرێکی دوو قۆڵیدا تێیدا دادەبەزن، کە لی لی لەو سەردەمەوە له پاریس هەیەتی کە قوتابی بووە و تێیدا ژیاوە.

کەچی فەلامەرز له (ل ٩٤)ی بەشی (٤٠)ی بەرگی (٤)دا دەڵێ دەمەوێ بڕۆم بۆ ئینگلس بۆ لەندەن ئەفشین لەوێدا چاوەڕوانمانە... دواتر دەڵێ له فڕۆکەخانەی

(هیسرۆ) دابەزیون.

بەڵام دوای ئەوەی فەلامەرز دەگەڕێتەوە و دەچێتە سەردانی یاسەمین، یاسەمین لە (ل ١١٦)ی بەشی (٤٢)ی بەرگی (٤)دا بە فەلامەرز دەڵێ: (نامەرد یەک مانگی ڕەبەقە لە پاریسدا ڕادەبوێری و گیزماخ دەکەی...).

هەروەها کە باوکیشی دەمرێ، فەلامەرز لە (ل ١٦١) ی بەشی (٤٦)ی بەرگی (٤)دا بە تەلەفۆن بە یاسەمین دەڵێ (.. دوێنێ تەرمی بابمیان لە پاریسەوە هێنایەوە لە (ل١٦٢)ی هەمان بەش و بەرگیشدایە کە ئەم جارە بە لی لی خانم دەڵێ (.. باوکم مردووە و دوێنێ لە پاریسەوە تەرمەکەیان هێنایەوە..).

لە (ل١٦٩)ی هەمان بەش و بەرگیشدا گوتراوە: (ئەفشین ساتژمێری دەکرد کەی (ڕێوڕەسمی ناشتنی تەرمی باوکی تەواو دەبن و کە بگەڕێتەوە پاریس..).

لێرەشەوە لێبڕاوانە دەڵێم لەم مەسەلەیەشدا ئیشکالییەتێک هەیە، چونکە هەموو ئاماژەکان بەو ئاراستەیەدان کە ئەفشین لە پاریس دەژێ نەک لە لەندەن، فەلامەرز و دایک و باوکیشی دەبێ بۆ پاریس چووبن بۆ لای ئەگەر دایکی مەبەستی لەو سەفەرە دیتنی ئەو (ئەفشین) بووبێ، باوکی فەلامەرزیش ئەگەرچی گوتراوە لە فڕۆکەخانەی (هیسرۆ لە لەندەن دابەزیون) بەڵام دواتر لە دەقەکەدا ئاماژەیەک نییە ڕوونی بکاتەوە بۆ ئەوەی ئەمیر ئینتیزام لە لەندەنەوە چووبێتە پاریس و لەوێ مردبێ.

قسەکانی یاسەمین و لی لی خانمیش هەر ئەوە دەسەلمێنن کە فەلامەرز و دایک و باوکی لە پاریس بوون نەک لە لەندەن.

بە بۆچوونی من ئەم غەفلەتییانە هێند سادە و ساکارن کە کار لە ڕەوتی ڕووداو و بەسەرهاتەکانی نەکەن و لە بەهای هونەری (دەربار) وەک گەورەترین ڕۆمانی کوردی- تا ئێستا- کەم نەکەنەوە، بەڵام بوونیشیان و مانەوەشیان لە چاپەکانی داهاتوودا کارێکی باش نابێ.

بەڕای من تێپەڕبوونیشیان لەم چاپەدا دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی جگە لە ڕۆماننووس کەسێکی تر وەک (شارەزا)، یا تەنانەت (هەڵەچنەکانیش) دەقەکەیان بە وردی و لەسەرخۆ نەخوێندووەتەوە، لەبەر شتی وایشە کە ڕۆماننووسە جیهانییەکان پێش بڵاوکردنەوەی دەقی نووسینەکانیان بە ڕەخنەگر و زمانزانانی

شارەزای دەسپێرن، ئەوجا ئەگەر ڕۆماننووسەکە خۆی ئەو کارەی کرد یا نا، بەڵام دەزگای پەخشەکە بە زەرورەت دەبێ ئەو کارە بکا، بۆ ئەوەی بەهۆی سەرقاڵی و ماندووبوونیشەوە بەسەر نووسەرەکەدا تێپەڕیوە، بەهۆی ڕەخنەگران و زمانزانانەوە ڕاست بکرێتەوە، ئەمەش دیارە بەهیچ شێوەیەک لە شان و شکۆی ڕۆمانەکە و ڕۆماننووسەکەیش کەم ناکاتەوە.

با ئەوەش بڵێم من کاتێکی خۆش و لە یادنەچوونم لەگەڵ (دەربار) و ڕووداو و بەسەرهات و کەسەکانیدا بەسەر برد و ڕێزی زۆرم بۆ نووسەرەکەی خوسرەو جاف و ئەزموونە دەوڵەمەندە هەمەلایەنە دەیان ساڵەیەکەی وای لێ کردم ئەوەندیە بە وردی لەسەر ئەم بەرهەمەی (دەربار) بوەستم.

هەولێر ٢٠٠٨/١/١

* لە کۆواری ڕامان- ژمارە (١٣١) و (١٣٢)ی مانگی (نیسان) و (مایس)ی ٢٠٠٨ دا بڵاو کراوەتەوە.

ڕۆمانی سەرگوزشتەی مێژوویی لە ئەزموونی محەمەد ئوزوندا

ڕۆمان وەک پەخشانە لاوکی هاوچاخ

١

پێناسە و یادوەری

محەمەد ئوزونی ڕۆشنبیر و ڕۆژنامەکار و ڕۆماننووس و تێکۆشەری ناسراوی کوردستانی باکور- تورکیا، ساڵی ١٩٥٣ لە شاری (سیورکی) سەر بە ولایەتی (ئورفە) هاتووەتە دنیاوە و سەر لە ئێوارەی ڕۆژی (٢٠٠٧/١٠/١٠) کە دوایین ڕۆژی ڕەمەزانی ئەو ساڵە بوو دوای ململانێیەکی زۆر لەگەڵ شێرپەنجەی ڕیخۆڵدا لە دیاربەکر، لە نەخۆشخانەی کۆلێجی پزیشکی زانکۆی دیجلە – دیاربەکر/ ئامەد کۆچی دوایی کرد. جگە لە خزم و کەس و هەڤالان و دۆستان و جەماوەرێکی زۆری کوردپەروەری شاری هەردەم لە خەباتی ئامەد و دەوروبەری کە تا دوا ساتەکانی ژیان و تا ڕێوڕەسمی بەخاکسپاردنی تەرمەکەی ئامادە بوون. لە هەولێری پایتەختی باشووریشەوە لە ڕێی کەناڵی ئاسمانیی (نەورۆز)ی حکوومەتی کوردستانەوە من و نووسەرێکی تری ئوزوندۆستیش لە بەرنامەیەکی تایبەت و بەهۆی هێڵێکی تەلەفۆنیی گەرمی بەردەوامەوە بەشداریمان لە گواستنەوەی ئەو کۆستە گەورەیەدا کرد، کە هێشتا تەرمی خوالێخۆشبوو لە زەویدا بوو، ئەویش پاش ئەوەی تەلەڤزیۆنی ئاسمانی نەورۆز وەک بەجێهێنانی ئەرکی نەتەوایەتی و نیشتمانی بەرنامە تایبەتییەکانی شەوی یەکەم ڕۆژی جەژنی ڕەمەزانی بۆ ماوەی چەند کاتژمێرێک بڕی و هەلی ئەوەی ڕەخساند خەڵکی کوردستان لەودیو و لەمدیوی سنووره دەستکردەکانەوە هاوبەشی ئەم کۆستە گەورەیەی یەکتر بکەین. حکوومەتی کوردستان لە ساڵی (٢٠٠٥)دا محەمەد ئوزونی بانگهێشتی هەولێر کرد و خەڵاتی شایستەی کرد، پاشتریش لە مانگی (١٢)ی ساڵی (٢٠٠٦) دا

شاندێکی تایبەتی لە وەزارەتی ڕۆشنبیریی کوردستان و یەکەتیی نووسەرانی کوردی هەنارده دیاربەکر بۆ سەردانی ئوزون، منیش وەکو جێگری سەرۆکی یەکەتیی نووسەرانی کورد لەگەڵ شاندەکەدا بووم، دیدارەکەمان لە میوانسەرای فەرمیی شارەوانیی دیاربەکر و بە ئامادەبوونی جێگر و یاریدەدەری سەرۆکی شارەوانی (خەزاڵ خان) و (شێخ نەخشی) و دەیان کوڕ و کچی ڕۆشنبیری شارەکە بوو، ئەوەندەش گەرموگوڕ و سۆزاوی بوو کە کەم کەسمان بەرگەی فرمێسکی دەگرت، بەتایبەتیش ئوزون بەخۆی، کە خۆی لە کەشێکی نەتەوایەتیی دەگمەندا دەدیت و لە وتارێکی گەرموگوڕدا هەست و سۆزی بێ سنووری خۆی بە سەرماندا باراند و گوتی ئەگەر ئیتر بشمرێ بە ئاسوودەیی سەردەنێتەوە، بۆ ئێوارەیش میوانی سەرۆکی شارەوانی (وەسمان بایدەمیر) بووین کە بەداخەوە بۆ خۆی لە سەفەردا بوو لە ئەڵمانیا و لە جێی خۆی خەزاڵ خانی بریکاری و شێخ نەخشیی یارمەتیدەری چوستوچالاک و موتەوازیعی ئامادەی خوانەکە بوون لەگەڵ ژمارەیەک ئەدیب و ڕۆشنبیر و بەرپرسی ئیداریی ئامەد.

بۆ ڕۆژی دواتریش لە کاتی سەردانی شارەوانیدا کۆمەڵێک خەڵاتیان بەسەر ئەندامانی شاندەکەماندا دابەش کرد، ئەوجا سەردانی زۆربەی دەزگا ڕۆشنبیرییە کوردییەکانی دیاربەکرمان کرد وەکو بارەگای ڕۆژنامەی (ئازادییا وەلات) ی کوردی کە ڕۆژانە بە کوردی بەپیتی لاتینی و بە تیراژی (١٠) تا (١٥) هەزار دانە چاپ و بڵاو دەبێتەوە، هەروەها سەردانی بارەگای ئەنستیوتی کوردی و کۆڕی زمانەوانیشمان کرد و پێشوازیی گەرموگوڕیان لێ کردین، ئەوانیش هەریەکەو ژمارەیەک چاپەمەنیی خۆیان بە کوردی پێشکێش کردین، لەو سایشەوە ئیتر پێوەندیم لەگەڵ محەمەد ئوزوندا بەردەوام بوو تا کۆچی دوایی ناوەختەی.

لە سەردەمی دەسەڵاتی عەسکەرتاریا و لە پۆپەی چەوسانەوەی گەلی کورد بە دەستی ڕێژیمی ڕەگەزپەرستیی تورکیا، ئوزونی ڕۆشنبیری شۆڕشگێڕ و خەباتکاری چەپڕەو و کوردپەروەر لە هەڕەتی لاوی و لە گەرمەی خەباتی بەرگریی نەتەوایەتیدا بوو و سەرەتا وەکو تێکۆشەرێکی سیاسی هاتە گۆڕەپانەکەوە، لە دوای کودەتاکەی ١٢ی ئاداری (١٩٧٧) کە هێشتا لە تەمەنی (٢٤) ساڵیدا بوو، لەگەڵ ژمارەیەک لە نیشتمانپەروەرانی کورددا لە دیاربەکر دەستگیر کرا و بە (٨) ساڵ زیندانی حوکم درا، بەڵام دواتر بەر لێبووردنی گشتی کەوت و پاش

ئازادبوونیشی بووە سەرنووسەری گۆواری (ڕزگاری)، کە نەیتوانی لەسەری بەردەوام بێ و لەبەر ڕاوەدوونانی بەردەوام ناچار بوو هەر لە ١٩٧٧دا تورکیا بەرەو سوید بەجێ هێڵێ تا لە (١٣ / ٧ / ٢٠٠٦)دا گەڕایەوە دیاربەکر. لە سویدیش بووە سەرنووسەری گۆواری (ڕزگاریا کوردستان)، لە (١٩٨٥)یشەوە ڕووی لە جیهانی ئەدەب، بەتایبەتیش ڕۆماننووسین کرد و نزیکەی (١٨) کتێبی لەم بوارەشدا بەرهەم هێناوە، کە بە زۆری ڕۆمانن، کە یەکەمیان ڕۆمانی (نۆ)یە و دوایینیشیان ڕۆمانی (پەلکەزێڕینەی ڕۆح – ٢٠٠٥)ە.

ئوزون ئەندامی یەکەتیی نووسەران و یەکەتیی ڕۆژنامەنووسانی سوێد و ئەندامی یەکەتیی ڕۆژنامەنووسانی جیهانی و ئەندامی ژمارەیەک دەزگای ڕۆشنبیریی ئەوروپایی و کوردییش بووە و چەندان خەڵاتی ئەدەبیی سوێدی و ئەوروپایی و کوردییشی وەرگرتووە، کە دوایینیان خەڵاتی حکوومەتی کوردستان بوو لە ساڵی (٢٠٠٥)دا.

بەرهەمەکانیشی وەرگێڕاونەتە سەر زمانەکانی تورکی، سوێدی، ئەڵمانی، نەرویجی، ئینگلیزی، ئیتاڵی و عەرەبیش.

بەکورتی محەمەد ئوزون سەرەتا وەکو خەباتکارێکی سیاسیی چەپڕەو دەست پێ کردووە، پاشان چووەتە بواری ڕۆژنامەنووسین، ئەوجا هاتووەتە سەر ئەزموونی ڕۆماننووسی و پڕبەپێستی واتای وشە کوڕی ڕۆژگار و سەردەمێکی مێژوویی گەلی کورد بووە و چەند لە ڕاستیی ژیان و ئەو زەوینەیە و ئەو پاشخانە تێ بگەین کە تێیدا گەورە بووە، هێندەیش لە ڕاستیی بەرهەم و کەسایەتی و ئەو ڕووداوە مێژووییانە تێ دەگەین کە لە ئەزموونە هونەرییەکەیدا ڕەنگیان داوەتەوە.

٢

دوای بڵاوبوونەوەی ڕێژەیەکی بەرچاوی بابەتی ڕەخنەییی پراکتیکی و تیۆری لەبارەی گێڕانەوەوە، بەتایبەتیش لەلایەن ڕۆماننووسە نوێیەکانی فەرەنساوە وەک: ئالان ڕۆب گرێ، جان ریکاردۆ، میشال بۆتۆر و هەندێ تیۆرکارانی وەک: ڕۆبەرت هەمفری، پۆل ویست، فرانک ئۆکۆنۆر، برنار دی فۆتۆ، پیرسی لۆبۆک و کەسانی تریش، گێڕانەوە لای کوردیش گۆڕانکارییەکی چۆنایەتیی باش و هاوچاخانەی بەخۆوە دیتووە، بەتایبەتیش لەسەر ئاستی بەکاربردنی هەردوو ڕاناوی کەسی

یەکەمی تاک و کۆ (من) و (ئێمە) و کەسی دووەمی تاک و کۆ (تۆ) و (ئێوە)دا، بە زۆریش ڕاناوەکانی کەسی یەکەم و دووەمی تاک، کە لەسەر ئاستی زەمەنی کرداریشدا، بواری بەکاربردنی کرداری زەمەنی ئێستا و داهاتوویش، خۆش یا زۆر جار پێویستیش دەکەن، بەڵام ئێستاشی لەگەڵدابێ هێشتا ڕاناوەکانی کەسی سێیەمی تاک و کۆی غائیب کەسی سەرەکیی دەقی گێڕاوەی کوردین، بەتایبەتیش لە ڕۆمانی تازە سەرهەڵداوی کوردیدا، ڕێژەی هەرە زۆری کرداری بەکاربراویش فرمانی ڕابردووی خەبەرییە بە هەرچوار جۆرەکەیەوە: ڕابردووی نزیک، ڕابردووی تەواو، ڕابردووی بەردەوام، ڕابردووی دوور، ئیتر هەر یەکەو بە ڕێژەیەک دێن، لە هەندێ حاڵەتی کەمتریشدا ڕابردووی ئینشائی / دانانی - ش بەکار دەبرێ، بەتایبەتیش لەو دەقانەدا کە لەسەر ئەگەر و گریمانە ڕۆ دەنرێن.

ئەم جیاوازی و ڕێژانەش تا ڕادەیەکی زۆر لەو ڕێژانە نزیکن کە لە ئەدەبی گێڕانەوەی جیهانیدا باون، چونکە (گێڕانەوە) خۆی لە جێی خۆیدا پێوەستییەکی زۆری بە ڕووداوی ڕابردووەوە هەیە، ڕووداوێک کە لە زەمەنی ڕابردوودا تەواو دەبێ و ڕەهەندەکان کاتی تێپەڕبوون و بەسەرچوونی، ئەگەر تا ڕادەیەکیش بووە بەدەرکەوتن، بەتایبەتیش لە سەرتای پەیدابوون و گەشەکردنی هونەری گێڕانەوەدا، کە من پێم وایە پێش پەیدابوونی شیعر و تەنانەت پێش پەرەسەندنی زمانیش دەکەوێ، چونکە گێڕانەوە بە ئاماژەیش ئەنجام دەدرێ، کە لە هونەری پانتۆمایمدا دەگاتە ئاستی زمانێکی جەستەیی هونەری کە بتوانێ پەیامێک بگەیەنێ.

بەڵام ئەم جۆرە گێڕانەوەیە کە پتر ڕاناوی کەسی غائیب، کەسی سێیەمی تاک و کۆ و فەرمانی ڕابردووی تێدا بەکار دەبرێن ڕووبەرێکی زۆرتر لە ئەدەبی گێڕانەوەی کوردی داگیر دەکات، ئیتر لە کولتووری نووسراو و سەرزارەکی، لە بەیت و لاوک و حیکایەتەوە پێیدا وەرە تا دەگەیتە ئەدەبی گێڕانەوەی هاوچاخیش وەک: چیرۆک و ڕۆمان، بەتایبەتیش ڕۆمان، کە پێم وایە جگە لە کاریگەریی بنەما کەلەپوورییەکەی هۆیەکی گرینگی تریشی لە پشتەوەیە ئەویش ئەوەیە کە زۆربەی تێکستی گێڕانەوەی کوردی کار لەسەر بابەتی مێژوویی دەکەن، ئیتر ئەگەر مێژووی دێرین بێ، وەک ئەوەی عەرەبی شەمۆ لە ڕۆمانی (قەڵای دمدم)دا کردوویەتی، یا ئەگەر مێژووی سەردەم بێ، وەک ئەوەی برایم ئەحمەد لە ڕۆمانی

(ژانی گەل) و حوسێن عارف لە ڕۆمانی (شار) و خوسرەو جاف لە ڕۆمانی (دەربار)دا کردوویانە، بەڵام ئەوەی لە هەمووان پتر ڕۆمانی کوردیی بە ئاراستەی مێژوودا بردبێ ڕۆماننووسی باکوری کوردستان محەمەد ئوزونە، بەتایبەتیش ڕۆمانی (سەرگوزەشتەی مێژوویی – التاریخیة السیریة).

٣

پرسیارەکە ئەوەیە ئەم ڕوو لە مێژووکردنەی هونەری گێڕانەوە، لە چیرۆک و لە ڕۆمانی کوردیدا، بۆ بەم ڕێژەیە و بۆ بەم شێوەیە سەرنجڕاکێشە لەلای چیرۆکنووس و ڕۆماننووسانی کورد، بەتایبەتیش لە کن محەمەد ئوزون؟.

ئاخۆ لەبەرئەوەیە کە مێژوو ڕووداو و گرێچن و کاراکتەری حازری تێدایە؟ یان لەبەرئەوەیە کە مێژوو دەنوانێ بابەتێک بۆ ڕابواردن و کات بەسەربردن بۆ خوێنەران فەراهەم بکا؟.

یا ئاخۆ کارێکە بەنیازی بە ئەرشیفکردنی ڕووداو و دووبارە خوێندنەوە و، بە مەبەستی وانەکردنەوە و بەرهەمهێنانی پەند و ئامۆژگارییەوە دەکرێ؟.

یا هەڵاتنە لە ئێستای دژوار و نەویستراوەوە بۆ ڕابردوویەکی خۆشتر و گەشتر و خوازراو؟ یا گەڕانەوەیەکی ڕۆمانتیکییە لە ئێستای پڕ نەهامەتی و دەردەسەری و کوێرەوەرییەوە بۆ ڕۆژگارێکی لەبارتر؟ یا بۆ شکۆدارترکردنی پاڵوانێکی ڕزگارکەری فریادڕەس و دروستکردنی پەیکەرێکی جاوید بۆی و دانانی لەسەر بنکەیەکی زێڕین وەک لۆکاش گوتەنی؟.

ڕەنگە نووسەرانی هەندێ لە گەلانی تر بەم نیازانەوە مێژووی میللەتی خۆیان و قارەمانانی نەتەوایەتیی خۆیان لەبەر ڕۆشنایی دەرهاویشتە نوێیەکانی سەردەمی خۆیاندا دووبارە بخوڵقێننەوە و گیانێکی هاوچەرخانەیان بخەنەوە بەر، بەڵام ئاخۆ مێژووی پڕ لە ژێردەستەیی و شکستی درێژخایەنی گەلی کورد پەناگەیەکی لەبار بۆ ئەو خەوبینینە ڕۆمانسییانەی خوێنەرانی کورد دابین دەکات، بۆ ئەوەی دوور لە واقیعی تاڵی ئەمڕۆ بتوانن سەرخەوێکی ئارامی تێدا بشکێنن؟.

ئاخۆ مێژووی کورد بە درێژاییی خۆی توانیوێتی پاڵەوانێکی نەتەوایەتیی فریادڕەس و ڕزگارکەر بخاتەوە بۆ ئەوەی بۆ خوێنەری ئەمڕۆی کورد ببێتە

سومبول و مایەی هیوا و چاولێکردن، یا هەموو پاڵەوانانی ڕابردووشمان هەموو هەر هەموو وەکو پاڵەوانانی تراجیدی بە ناکامی سەریان ناوەتەوە؟.

مەبەستیشم لە پاڵەوانانی تراجیدی ئەو کاراکتەرانەن کە بەر لە گەیاندنی پەیامی نەتەوایەتی خۆیان لە بارودۆخێکی نالەبار و لە بەرامبەر هێز و تەوژمێک کە لە ڕادەی ئەوان مەزنتر بووە شکستیان خواردووە و بوونەتە قوربانی و وەکو پاڵەوانێکی تراجیدی کۆتاییان هاتووە، کە مێژووی کورد پڕە لە نموونەی ئەم جۆرە پاڵەوانەی کە پتر نەک هەر بۆ خۆیان و بەس، بگرە بۆ تەواوی نەتەوە و بۆ چەندان وەچەیش بوونەتە مایەی کارەساتی گەورەو بێهیوایی کوشندە. دیارە لێرەدا پرسیارێکی گرینگی تریش خۆی دەسەپێنێ ئەویش ئەوەیە: کەسانی ئاوا بۆ بەرهەمهێنانی ڕۆمانی سەرگوزشتەی مێژوویی سەرکەوتوو لەبارن، یا دەبێ پشتگوێ بخرێن، یا ئاخۆ ئەگەری چارەسەرێکی تر هەیە وەک ئەوەی ئوزون لەم چوار ڕۆمانەی بەردەستماندا کردوویەتی؟ کە ئەم باسە دەیانگرێتەوە ئەوانیش ئەمانەن:

١ - ڕۆمانی ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤدالی زەینەکێ، کە ئوزون لە (٢٠٠٣)دا نووسیویەتی و پێشکێش بە هەردوو خوالێخۆشبوو د. نوورەدین زازا و شەهید د. قاسملوی کردووە و لە (٢٠٠٠)دا محەمەد نوورحوسێنی لە حەڵەب، لە سووریا کردوویەتییە عەرەبی و کتێبخانەی خانی چاپ و بڵاوی کردووەتەوە، منیش لەبەر دەستنەکەوتنی دەقە کوردییەکەی لەم باسەمدا پشتم پێ بەستووە.

٢ - ڕۆمانی سایەی ئەڤین، کە مێژووی نووسین و چاپ و بڵاوکردنەوەی پێوە نییە، تۆفیق حوسێنی وەری گێڕاوەتە عەرەبی و چاپ و بڵاوی کردووەتەوە، بەبێ ئەوەی هیچ مێژوویەکی پێوە بێ، یا گوترابێ کەی و لە کوێ چاپ کراوە، ئەگەرچی پێ دەچێ ئەمیش هەر لە سووریا بڵاو کرابێتەوە، ئەمەشیان دیسانەوە لەبەرئەوەی دەقە کوردییەکەیم دەست نەکەوت پشتم بە دەقە عەرەبییەکەی بەست بۆ ئەم باسە.

٣ - ڕۆمانی بیرا قەدەرێ، ساڵی (٢٠٠٤) دەزگای ئاراس لە هەولێر چاپ و بڵاوی کردووەتەوە.

٤ – ڕۆمـانی هـاوارا دیجلـەیێ، ئەمـیش کـە دوو بەرگـە سـاڵی (٢٠٠٤) لـە لایەن دەزگای ئاراسەوە لە هەولێر بڵاو کراوەتەوە.

بڕواشم وایە کـە خوێندنەوەی ئـەم چوار بەرهـەمـە سـەرەکییـە زۆر لە بۆچوون و لایەنە تیۆری و هونەرییەکانی ئوزون لە بارەی ڕۆمانی سەرگوزەشتەی مێژووییەوە لای ئەو ڕوون دەکەنەوە.

٤

ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤداڵی زەینـەکێ، سـەرگوزەشتـەی دەنگبێژی نێوداری ناوچەی سـەرهـەدی باکوری کوردستانـە، لە دەیەی کۆتاییی هـەژدەیەمـدا لەوێ لە دایک بووە یو لە دەیەی سـەرەتای سـەدەی بیستـەمـدا و پاش پتر لە سـەد سـاڵی تـەمەن و دیتنی یەک سـەدەی تەواو لە کارەسـاتی قۆناخـی پاش داڕووخانـی دوا ئیمـارەتی کوردی، ئیـمـارەتی بۆتان ژیاوە و شـایەت عـەیانی زۆر لەو ڕووداو و مـەرگـەسـاتانەی ئەو قۆناخە بووە کە لە هەردوو دیوی سنوورە دەستکردەکانی نێوان کوردستانی باکور ڕوویان داوە، کارەساتەکانی بگرەوبەردەی نێوان هەرسێ ئیمپراتۆرییـەتی فارسی و عـوسـمـانی و ڕووسـیـای قـەیسـەریی دیتـووە کـە لەسـەر سـاغکردنەوەی دەسـەڵاتەکانیـان لەسـەر ئەو سنوورانە بەرپایان کـردووە و وەکو هەمـوو تاکێکی کوردی ئەو سـەردەمە، باجی پیلان و زوڵم و زۆر و ناعەدالەتیی کۆمـەڵایەتیی ئەوان و ئەو گـۆڕانکارییـە نالەبارە سـیـاسی و ئابووری و کـۆمـەڵایەتیـانەی داوە کـە دەسەڵاتی عوسمانی و جەنەراڵەکانی: (کوێر ڕەشید پاشا) و (بەڵا عوسمان پاشا) لە ناوچەکەدا بەرپایان کردووە، بەتایبـەتیش پاش ئەوەی عـەگید بەگ بە هاندان و یارمەتیی جـەنەراڵ کوێر ڕەشید پاشا لە شەڕێکی نەگریسی براکوژیدا لانە و بانە و مـاڵ و مـوڵکی تاهیـر خـانی برای و مـەملەکـەتە سنووردارە بـچکۆلەکـەی وێران دەکـا، کە تورکان وەکو هەڕەشـەیەکی بانەڕۆژ بۆ دەسـەڵاتی عوسمـانی تەماشـایان کردووە، تاهیر خانی دۆستی عـەڤداڵی زەینەک و خـاوەن دیوەخـان و هونەردۆست لەو ململانێ نـابەرابەرەدا تێدا دەچێ و بە دیلکراوی ڕەوانەی ئەستـەمبوڵ دەکرێ و پاش (٣) سـاڵان لەوێ لـە غوربەتدا دەمرێ.. عـەڤداڵی زەینەکێ و مـاڵ و منداڵی و قوتابییان و دۆستـانی بە جەماوەری ڕوو لە چیای سیپانی خـەڵاتێ دەکەن، سیپان هێـمـای خـۆشـەویسـتـیی لای ئوزون و مـەڵبـەندی دڵداری و ڕاز و نیـاز و جـێی

کارەساتی خەج و سیامەند لە کەلەپووری کوردیدا.

عەگید بەگیش جڵەوی دەسەڵات دەگرێتە دەست و بە ڕاست و چەپدا دەکەوێتە وێزەی جەماوەری ناوچەکە کە بە زۆری دۆستی تاهیر خانی برای بوون و ژیانیان لێ دەکا بە دۆزەخ و دەست لە کاروبار و سەروەت و سامانیان وەردەدا و حەزی تۆڵەسەندنەوە لە ئەنجامدا دەگەیەنێتە ئەو ڕادەیەی کە جارێکی تریش پشت بە جەنەراڵ کوێر ڕەشید ببەستێتەوە و بۆ دۆزینەوە و کوشتنی دوو لاوی ئاشق (مەیرۆ) و (بەنگین) لەشکرکێشی بکاتە سەر ناوچەی شەنگار و دەستدرێژی بکاتە سەر پیرۆزییەکانی ئێزیدییانیش.

مەیرۆ، کچە ئەرمەنییەکی مەسیحییە لە شالاوێکی قەلاچۆکردنی ئەرمەنییەکاندا، لە تەمەنی ٣ تا ٤ساڵیدا دەبێ، دایک و باوکی و هەرسێ برای دەکوژرێن، عەڤداڵی زەینەکێ بە منداڵی دەیگرێتە خۆ و لەبەر خۆشەویستیی نازناوی (تاڤبانوو)ی لێ دەنێ کە ناوی خوشکێکی (ستێربانوو) و (هەیڤبانوو)وە لە داستانی مەمی ئالاندا.

بەنگینیش کوڕی برۆی دەنگبێژی برادەری عەڤداڵە، کە برۆی باوکی دەمرێ کەسی نامێنێ بە خێوی بکا، عەڤداڵ ئەمیش دێنێتە ناو ماڵ و منداڵی خۆی و ئەمیش بەخێو دەکا تا گەورە دەبێ و لەگەڵ مەیرۆدا حەز لە یەکتر دەکەن و لە یەکتر مارە دەکرێن.

ڕێککەوت وای دەهێنێ چەتۆی کوڕی عەگید بەگ چاوی بە مەیرۆ دەکەوێ و دەنێرێتە داوای، بەڵام کە دەزانێ مارەبڕە دەکشێتەوە و نەک هەر وازی لێ دێنێ، بگرە واز لە خەو و خواردن دێنێ تا پاشماوەیەک لە بێهێزیدا لە ئەسپەکەی دەگلێ و دەمرێ، بەدکاران ئەوە دەخەنە ئەستۆی مەیرۆ و بەنگین، عەڤداڵ بۆ ئەوەی لە عەگید بەگیان بپارێزێت، ڕەوانەی لای دۆستانی ئێزدیی خۆیانی دەکات لە چیای شەنگار، بەڵام جاسووسان کریان هەڵدەکەن و عەگید بەگ بە هاندانی جەنەراڵ کوێر ڕەشید و سوپایتورک لەشکریان دەنێرێتە سەر، تا هەردوو لاوە ئاشقەکە (مەیرۆ و بەنگین) دەسگیر دەکەن و بەزۆری زۆرداری ژەهریان دەرخوارد دەدەن و دەیانکوژن، بەڵام لەو ساتانەدا کە مەیرۆ و بەنگینی ئاشق لە چیای شەنگار دەکوژرێن هاوکات هەر لەو ساتانە و لەگەڵ شەفەقی شەوی ئەو ڕۆژەدا کە

ڕۆمـانەکـە لە ژیانی عـەڤـداڵی زەینەکێ وێنا دەکـا، زەینێی ژنی تەمـۆ لە چیـای سـیـپـانـی خـەلاتێ کـوڕێکی دەبێ و ناوی دەنـێ (بەنگین)، لێـلاییی سـەرچاوی عـەڤداڵیش لادەچێ و جـارێکی تر دەبینێ، قوڵینگە باڵشکاوەکەی تەمۆیش باڵی چاک دەبێتەوە و لە شەقەی باڵ دەدا.

تەمـۆی هـێـر و مـەنگۆلی کـوڕی تـاقـانەی عـەڤـداڵی زەینـەکێ و گـوڵێی ژنـێـتی، گوڵێیش مەسـیحییە و کچی قەشەی گوندی خامـوورە، ئەمیش هـەر دەنگبێژە و لە زەماوەندێکدا دەکەونە کێبڕکێیـەوە و دواتـر حـەز لە یەکتـر دەکـەن و گـوڵێ واز لە مارەبڕە مـەسیحییەکەی خۆی دێنێ و شـوو بە عەڤداڵی کوردی موسڵمـان دەکا، لە منداڵیش تەنیا تەمۆی مەنگۆلییـان دەبێ، کە پێ دەچێ لەم دەقەدا هێمایەک بێت بۆ پێوەندیی سیاسیی نەوەکانی کورد و ئەرمەن و موسڵمان و مەسیحییان.

با ئەوەش لە بیر نەکەین کە عەڤداڵی زەینـەکێ بەر لە کارەسـاتی تاهیـرخـان لە دیوەخـانی ئەودا لەگـەڵ دەنگبـێـژێکی تازە پەیدابوودا، کـە نـاوی (شـێخ سـلـی)یە دەچێتـە کێبڕکێیـەکی دوور و درێژەوە کە عـەڤداڵ تیـایدا هـەردوو چاوی لە دەست دەدا، بەڵام گـوڵێی ژنی جـێی دەگرێتـەوە و مـاوەی دوو ڕۆژان بەرامـبـەرکێ لـەگـەڵ (شێخ سلی)دا درێژە دەکێشێ.

من ئەم ڕووداوە کە ڕۆڵی ژنی زۆر تێدا ڕاگیـراوە، وەکو نوقـلانەیەک دەبینم بۆ لە ناکاو پەیدابوونی عـەگید بەگ و غافڵبوونی تاهیرخان لە پیلانەکەی ئەو و جەنەراڵە تورکەکان و پاشان ئەو کارەساتەشی کە بەسـەر خۆی و خەڵکی تری ناوچەکەیشدا دێت.

شـیاوی ئامـاژەیە کە گێڕەرەوەی ئەم ڕۆمـانەش ئەحـمەد فـەرمان کیکی، ئەمیش دەنگبێژێکی تری نـاسراوی مـاڵباتی (ئازیزان - بەدرخـانییـان)ە و لە شـام لەگەڵ مـیـر جـەلادەت و مـیـر کـامـەران ئەمین عـەلی بەدرخـانی کـوڕەزای دوامـیـری بەدرخانییاندا دەژێ و هەر لەسـەر داوای ئەوانیش ئەم سەرگوزەشـتەیەی عـەڤداڵی زەینـەکێ دەنووسـێـتـەوە، کـە ئـەمـە و زۆر ڕاسـتـیـی تری مـێـژوویـیـشـی لە پاراتێکستەکەی بەراییدا تۆمار کردووە، ئەگەر وەک پاراتێکست ئەو بەشـە تەماشا بکەین کە لە سـەرەتای ڕۆمـانەکـەدا و لەژێر ناوونیـشـانی (گـوتەی من) دا تۆمـار کراوە، کە لە ڕاستیدا دەشێ وەکو بەشێک لە ڕۆمانەکەیش بیخوێنینەوە کە ئەوسا

وەكـو بۆنـەیەک، یا پاسـاوێک، یا چیـرۆكی نووسـینی ڕۆمـانەكـە (لە شـێـوەیەكی مۆباسـانیدا) دەچێتـە سـەر تێكستی ڕۆمـانەكە، نەک وەكو پێشـەكییەک لە دەرەوەی دەقـەكە، ئەمـەش دیارە سـروشـتی (میتـاڕۆمان)ێک بە دەقـەكە دەدات، ئەویشـی ئەم بۆچوونە پشتڕاست دەكا ئەوەیە ئەم ئەحمەد فەرمـان كیكییە دەنگبێژ و وەرگێڕەی ڕۆمـانی (ڕۆژێک لە ڕۆژانـی عـەڤـداڵی زەینـەكێ) وەكـو كـارەكـتـەرێكی لاوەكـیـی ڕاسـتـەقـینە جـارێكی تریش لە ڕۆمـانی (بیـرا قـەدەرێ)ی ئـوزوندا وەدەردەكەوێ و لەگەڵ میـر جەلادەت و میر كامەران بەدرخـاندا باس دەكرێنەوە، بەڵام پێ ناچێ ئەو (برۆ) دەنگبـێـژەی (بـابی بەنگین)ی ئەم ڕۆمـانـە هـەمـان ئـەو (برۆ) دەنگبـێـژەی كـاراكتـەری سـەرەكی و گێڕەرەوەی ڕۆمانی (هـاوارا دیجلـەیێ) بێ، كە ڕۆمـانێكی تری ئوزونە، بگرە تەنیا لێكچوونی ناوە.

٥

وەک دەبینین لەم ڕۆمـانی ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤداڵی زەینەكێدا ڕووداوگـەلێكی زۆر لەسـەر یەكتر كەڵەک كراون: چیرۆكی گێڕانەوەی ڕۆمانەكە لەلایەن ئەحمەد فەرمان كیكییەوە، ڕووداوی دڵدارییەكەی عەڤداڵ و گوڵێ و كوڕە مەنگۆلییەكەیان و قولێنگە باڵ شكاوەكەی كە خووی پێوە گرتووە، ڕووداوی كێبـەركێیـەكەی عـەڤداڵ و شـێخ سلـی و كـوێرایی داهـاتنی عـەڤـداڵ، دڵدارییـە نەوەكـامـەكـەی بەنگین و مـەیرۆ و ڕووداوی مـردنەكـەی چەتۆ و كوشـتنەكـەی هـەردوو ئاشـقـەكـە (بەنگین و مـەیرۆ)، تێكەڵكێشكردنی ڕووداوی دڵدارییە بە ئەنجام نەگەیشتووەكەی خەج و سیامەند و سەرنانەوەیان، ڕووداوی ڕەوكردنی عەڤداڵ و ماڵ و منداڵ و مورید و قوتابییەكانی عەڤداڵ بۆ چیای سیپانی خـەلاتێ و چاكبوونەوەی پەرجوو ئاسـای چاوانی عەڤداڵ و باڵی قولێنگەكە و لەدایكبوونی بەنگینی دووەم، كە هـەموو بەسـەر خودی عەڤداڵدا نەهاتوون، ئەگەرچی زۆریشیان لە دەوروبەری ئەودا قەوماون.

بوونی چوار چیـرۆكی دڵداری لە یەک بەرهـەمـدا بە زۆر دەزانم، ئەوجـا ڕووداوی شـەڕی براكوژیی تاهیرخان و عەگیدبەگی برای و دەستتێوەردانی سوپای دوژمن و تێـداچوونی دەسـەڵاتـی تاهیـرخـان و دواتر پـەلامـاردانی نـاوچەی شـەنگار و ئێزدیانیشی بە سەردا دێت، كە دووەم ڕووداوی مێژوویی ناو دەقەكەیە و سیفەتە مێژووییەكە بە سروشتی ڕۆمانەكە دەدا.

بەلزاک لە نووسینە ڕەخنەییەکانیدا ئەم جۆرە ڕووداو لەسەریەک کەڵەکەکردنە دەگێڕێتەوە بۆ دەستکورتیی نووسەرەکە، کە ڕاستیش دەکات، بەتایبەتیش لە ڕۆمانێکی کورتی وەک ڕۆژانی عەڤدالّی زەینەکدا کە قەبارەکەی تەنیا نزیکەی (١٣٠) لاپەڕەی گچکەیە.

بەبۆچوونی من ئەوەی تێکستەکە لە داڕووخانی یەکجارەکی دەپارێزێ چەند هۆکارێکن، ئەوەیشیان لە هەمووان بالکێشترە ئەوەیە ڕووداوە مێژووییەکە، کە براکوژی و لەنێوبردنی دەسەڵاتی تاهیرخان و مەملەکەتە گچکە خێڵەکییەکەیەتی، پڕ بە بۆچوونی (هیگڵ) ڕووداوێکی مێژووییە.

هیگڵ ئەو ڕووداوە بە مێژوویی دەزانێ (کە تا حاڵی حازر کاریگەریی بەردەوامی هەبێ و لە ژیانی خەڵکدا ڕەنگدانەوەی هەبێ، کاری سلبی یان ئیجابی لە ژیانی ڕۆژانەو چارەنووسیان بکا). ئەگەر لەم ڕوانگەیەشەوە بڕوانین ئەوا ڕوونە کە زۆربەی کارەساتەکانی (ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤدالّی زەینەکێ) بەرئەنجامی ڕووداوی داڕووخانی دەسەڵاتە سنووردارەکەی تاهیرخان و دەسەڵات وەدەستهێنانی عەگید بەگە، عەگید بەگ دیوەخان و وەجاخی هونەرپەروەری تاهیرخان کوێر دەکاتەوە، ئەوە دەستی سوپای تورک ڕادەکێشێتە سەر ناوچەکەو ژیانی خەڵکەکە دەشلەژێنێ، ئەوە لە شکرکێشی دەکاتە سەر چیای شەنگار و پیرۆزییەکانی ئێزدییان و تایبەتمەندییەکانیان پێشێل دەکا، ئەویشە ئاگای سۆز و عیشق و بەزەیی نازانێ و تۆڵەکردنەوە دەکاتە دروشم و دەستی دەچێتە خوێنی لاوانی ئاشق و دەستی دوژمنان ڕادەکێشێتە سەر برا و کەسوکار و لەپێناوی دەسەڵاتدا خیانەت لە ویژدان و هاوخوێن و هاونەتەوە و هاوزمانانی خۆی دەکا، ئەگەر بە بۆچوونەکەی هیگڵیش بکەین، ئەوا لەم ڕووداوە نەک هەر بۆ ساتی ڕووداوەکە لە ڕابردووی دوور، یان بەرهەمهێنانی تێکستەکە لە ڕابردووی نزیک، تەنانەت بۆ ساتی ئێستای خوێندنەوەی دەقەکەش ڕووداوەکە مێژووییبوونی خۆی لە دەست نەداوە، ئاخر ئێستاش عێڵجاڕی و دەسەڵاتخوازی و خیانەت لە بەها نەتەوەییەکان و پشتبەستن بە سوپای دوژمن لە دژی یەکتر بۆ خۆسەپاندن و براکوژی، هەڕەشە لە بوون و چارەنووس و داهاتووی کورد دەکەن.

ئێستاش، واتا پاش تێپەڕبوونی نزیکەی دوو سەدەیش لە داڕووخانی ئیمارەتی

بۆتان، هێشتایش سەپای داگیرکارانی کوردستان لە باکور و لە باشوور و ڕۆهەڵات و لە ڕۆئاوا ئامادەن دنەی شەڕی براکوژی بدەن، هێشتایش ئامادەن کۆمەکی بێ مەرج و بێ سنوور پێشکێش بە خائینانی دەسەڵاتخوازی ناوخۆی کورد بکەن، بۆ گەمارۆدانی شۆڕش و سەرهەڵدانی کورد و لەگۆڕنانی خەونە ڕەواکانی کورد، لە هەموو دۆخێکیشدا ئامادەن جیاوازی و ناکۆکییەکانی نێوانیان وەلاوە بنێن لەپێناوی سەرکوتکردنی گەلی کورددا، وەک دواتر لە ڕۆمانی سایەی ئەڤینیشدا دەیبینین، سوپای عوسمانی و سوپای شاهەنشاهی ئێران و سوپای ڕووسیای قەیسەری هەمەئاهەنگی بۆ سەرکوتکردنی شۆڕشی ئەرارات - ئاگری دەکەن، لە (١٩٧٥)یشدا لە دژی شۆڕشی ئەیلوول و، ئێستاش لە گەمارۆدانی قەندیلدا هەمان سیناریۆ دووبارە دەبێتەوە، بەڵام ئەم جارەیان لە جیاتی ڕووسیا، ئەمەریکا هاتووەتە کایەکەوە و عێراقیش چووەتە پاڵیان.

لە ڕاستیدا ئوزون لە ڕۆمانی (هاوارا دیجلەێ)، کە باس لە کارەساتی داڕووخانی دوا میری بۆتان و ئیمارەتەکە دەکا، دەیەوێ بڵێ مێژووی کارەساتەکانی کورد هەر لە ڕۆژی ٢٠ی تەمموزی ١٨٤٧ی زاینەوە دەست پێ ناکات، کە ڕۆژی خۆبەدەستەوەدانی میر بەدرخانە، بگرە پێش ئەوەش هەر وا بووە کە لە سەردەمی تاهیرخان و عەگیدی برایدا و تا ئێستایش هەیە، ئاخر مێژوو دەڵێ میر بەدرخانیش کە (عەبدوڵا بەگ)ی باوکی دەمرێ حوکمی ئیمارەتەکە بە میر سەیفەدینی ئامۆزای دەکەوێ بەڵام گوایە کارەکە بە باشی ناکات، بۆیە پاش ماوەیەکی کورت بە کۆمەکی عەشایەر لای دەبەن و ساڵح بەگی برای میربەدرخانی لە جێ دادەنێن، بەڵام ئەویش زۆر لەو جێیە نامێنێ و بە بیانووی ئەوەوە کە سەرقاڵی خواپەرستییە، لای دەبەن و میر بەدرخان ئەگەرچی لاوەو لەویش منداڵترە لە جێی ئەودا بە حاکمی ئیمارەتەکە دادەنرێ. پێ دەچێ ئەم کارە هەروا بە ئاسانی نەبووبێ بۆیە درزێکی گەورە دەخاتە نێو ماڵباتی (ئازیزان)ەوە، ئەوەیشی کە درزەکە گەورەتر دەکا ئەوەیە کە ساڵی (١٨٣٨) بە یارمەتیی سوپای عوسمانی، میر بەدرخان هێرش دەکاتە سەر یەکێکی تر لە میرانی کورد کە سەعید بەگی خودانی قەڵای گورگیل بووە و قەڵاکەو دەسەڵاتەکەی وێران دەکا، هەتا بە تەواوەتیش دەستی لە حوکمی ئیمارەتەکە گیر دەبێ لە ساڵی (١٨٣٩)دا بە (١٠٠) هەزار شەڕەوانەوە یارمەتیی سوپای عوسمانی دەدا لە دژی برایم بەگی

محەمەد قەواڵی، هەر لەو ساڵانەیشدایە کە لە دژی شۆڕشی بەدووەکانی عێراق بەرگری لە والیی بەغدا دەکا و بەدووەکان دەشکێنێ. هەر وەک ئێستای پێشمەرگەی کورد دەسەڵاتی ڕێژیمی بەغدا دەپارێزێ.

لە ساڵی ١٨٤٣ی زاینی بەدوایشەوە بە فیتی بەرپرسانی عوسمانی میر بەدرخان هێرشێکی قەلاچۆکردنی دەستەجەمعی دەکاتە سەر نەستوورییەکان و گوند و شار و تەواوی ناوچەکەیان وێران دەکا و هەموو سەروەت و سامان و تەنانەت لە هەندێ شوێندا ژن و کچیشیان بە تاڵان دەبەن. (برۆ)ی دەنگبێژ و کەسی سەرەکی و گێڕەرەوەی (هاوارا دیجلەێ) لە ئەنجامی ئەو شاڵاوەوەیە کە (ئەستەر) – (ئەستەرا فەلە، ئەستەرا کلدان، ئەستەرا نەستووری – ی دەست دەکەوێ و دەیکاتە ژنی و تەنانەت ناوە نەستوورییەکەشی پێ ڕەوا نابینێ کە لە "ئەستەر"ەوە دەیکاتە "ستێر"ی کوردی)، ئەگەرچی ئەو سەرەتا بە نیازێکی پاک و مرۆڤدۆستانە و لەسەر داوای برای ئەستەر و بۆ پارێزگاریکردنی خێزانی ئەستەر دەچێتە دەڤەرەکەیان، بەڵام دواتر وەک دەسکەوت مامەڵە لەگەڵ ئەستەردا دەکا.

ئەم شاڵاوە مێژووییەی میر بەدرخان بۆ سەر نەستوورییەکان، کە هەندێ سەرچاوە پێیان وایە (١٠ تا ٢٠ هەزار) نەستووریی تێدا کوژراون، وا دەکا سەفارەتەکانی بەریتانیا و فرەنسا و دنیای مەسیحی لە دژی میر و ئیمارەتەکەی بوەستن و جیهانی مەسیحییەت ببنە دوژمنی کورد و وەکو گەلێکی ناشارستانی تەماشای بکەن و دواتر و ڕەنگە تا بە ئەمڕۆش دەگا لە دژی خواست و خەونە نەتەوایەتییە ڕەواکانی کار بکەن، تەنانەت خودی دەوڵەتی عوسمانی و بەرپرسەکانیشیان لە کاردانەوەیەکی هەلپەرستانەدا ئەم کارەی بەدرخانییان بە هەلقۆستەوە لە دژی، ئەگەرچی سەرەتا بە فیتی خۆیان کرا، بەڵام دواتر لەسەر داوا و بۆ ڕازیکردنی بەریتانیا و فرەنسا دەستیان کرد بە هەنگاونان بۆ داگیرکردنی ئیمارەتەکە و دەستگیرکردنی میر بەدرخان، بۆ ئەمەش لە پێشدا کۆنە دوژمنەکانی، لە خزمانی سەعید بەگی گورگیلی و ئێزدییەکان، کە میر تەنگی پێ هەڵچنیبوون، هەروەها نەستوورییەکانیشی لێ هان دەدەن و، نامەکەی والیی مووسڵ بۆ (مارشەمعوون) بۆ هاندانیان بۆ تۆڵەکردنەوە، باشترین بەڵگەیە بۆ ئەو سیاسەتە دوودیوە هەلپەرستانەیەی کە سەرانی عوسمانلی لە دژی میر بەدرخان بەکاریان دەهێنا.

بەرامبەر بەم پێوەندییە توندوتیژەی لەگەڵ نەستوورییەکاندا، بەپێچەوانەوە میر بەدرخان لەگەڵ ئەرمەنییاندا دۆستایەتییەکی بەهێزی دامەزراندبوو و سێ لە گەورە ڕاوێژکارانیشی (ستیفان مانۆلۆگیان، ئۆگانیس چالکتریان و میر مارتۆ) لە ئەرمەنییە ناسراوەکان بوون، کە دوای داڕووخانی ئیمارەتەکە و دەستگیرکردنی میر بەدرخان دەوڵەتی عوسمانلی لێیان خۆشنابن و وەک لە ڕۆمانەکەدا گوتراوە بەردی زلەیان بە پێوە دەبەستن و لە ئاوی مەرمەڕە لە ئەستەمبوڵ دەیانخنکێنن، شیاوی گوتنە کە ئەرمەنییەکانیش هەر مەسیحی بوون، بەڵام چونکە ئەرسەدۆکس و سەر بە کەنیسەی ڕۆهەڵاتی بوون و سەر بە ڤاتیکان نەبوون، ئەو دۆستایەتیکردنەیان لەلایەن میر بەدرخانەوە نەبووە مایەی چاکبوونەوەی پێوەندیی نێوان کورد و مەسیحییەکانی جیهان، کە تا بەمڕۆش دەگا هەر ئاسایی نەبووەتەوە، بەتایبەتیش دوای ئەوەی کە هەندێ لە سەرخێڵەکانی کورد لە سەرەتای سەدەی بیستەم و دەستپێکی دامەزراندنی دەوڵەتی تورکیای نوێدا ئەم جارەیان بەشدارییان لە شاڵاوەکانی قەڵاچۆکردنی ئەرمەنییەکانیشدا کرد.

مەسەلەی قەلاچۆکردنی نەستوورییەکان ورده ورده لەسەر ئاستی نەتەوەیی و ئاینیی ناوەخۆ و نێودەوڵەتی و، بڵاوبوونەوەی کۆلێرا لە کاتی شەڕوپێکدادانەکانی نێوان سوپای هێرشبەری عوسمانلی لە لایەک و هێزە نیزامی و عەشایەرییەکانی میر بەدرخان لەلایەکی ترەوە، بوونە دوو هۆی سەرەکی لە هۆکارەکانی شکانی بەدرخانییان، بەڵام هۆکاری کوشندە خیانەتی گەورە لێپرسراوانی سەربازیی میر بوو بەتایبەتیش (یەزدانشێر)، کە هەم خزمی میر و باوەڕپێکراوی بوو، هەم خوشکەزای میر سەعید بەگی گورگیلی بوو، کە میر بەدرخان بۆ دڵنەوایی و بەنیازی ئاشتەواییی ماڵباتی لە خۆی نزیک کردبووەوە و کاروباری گرینگی سوپایی پێ سپاردبوو، بەڵام یەزدانشێر دیارە ئەو کارەساتەی لە بیر نەکردبوو کە میر بەدرخان بەسەر سەعیدی خاڵیدا هێنابووی، بۆیە لە ناسکترین هەلومەرجدا دەستی لەگەڵ عوسمانلیدا تێکەڵ کرد و خیانەتی مێژوویی لەو ئەمانەت و باوەڕە کرد کە میر بەدرخان پێی دابوو، بەو شێوەیەش هەموو بەها ئەخلاقی و نەتەوەیی و بەرژەوەندییە باڵاکانی کردە قوربانی تۆڵەسەندنەوەیەکی عەشایەری.

لێرەشەوە دەشێ بڵێین میر بەدرخان بە چ شێوە و شێواز و ڕێگەیەک حوکمی ئیمارەتی دەستگیر بووبوو، بەهەمان شێوە و ڕێگەیش لە دەستیان دەرهێنایەوە،

بەڵام دیارە نەک هەر بە زیانی خۆی و کورسییەکەی، بگرە بە داڕووخانی ئیمارەتەکەوە، کە جێی هیوای هەموو کورد بوو، بەتایبەتیش پاش ئەو دەستکەوتە مەزنە ڕۆشنبیری و ئابووری و سەربازی و سیاسییانەی میر بەدرخان لە سەردەمی خۆیدا وەدەستی هێنابوون، ئاخر ئەو سوپای دامەزراند، سکەی پارەی لێ دا، لە خوتبەی هەینیدا وەکو سوڵتان ناوی دەبرا، بۆ پێگەیاندنی کادیرانی دواڕۆژ قوتابخانەی دادەمەزراند، بۆ وەدەستهێنانی پسپۆڕی قوتابییانی دەناردە دەرەوە، لە سەردەمی ئەودا لە سەرتاسەری ئیمارەتەکەدا هێمنی و ئارامی بەرپا بووبوون، دزی و ڕێگری بە تەواوەتی بنەبڕ بووبوو، لە شاری جەزیرەدا دوو کارگەی بۆ دروستکردنی چەک و باروت دامەزراند، لە دەوروبەری دەریاچەی واندا دەستی کرد بە دروستکردنی گەمی و پاپۆڕ، هەندێ سەرچاوە دەڵێن ئاڵای کوردستانی هەڵکردووە، کۆچێرا دەڵێ قەڵەمڕەوی بەدرخان لە مووسڵ و شەنگار و وێرانشار و سیورک و دیاربەکرەوە تا سعر و شنۆ و وان و ورمێ و مەهاباد بڕی دەکرد. م.م. ڤرایت و برێس کە دوو موبەشیری ئاینیی ئەمەریکی بوون و ساڵی ١٨٤٦ چووبوونە جەزیرە، بە شانازی و شکۆوە باسیان لە وڵاتی میر بەدرخان کردووە.

پێ دەچێ میر بەدرخان چاوەچاوی هەلی لەبار بووبێ بۆ ڕاگەیاندنی دەوڵەتە نەتەوایەتییەکەی، بۆیە شکانی سوپای عوسمانلی بە سەرکردایەتیی برایم پاشا لە بەرامبەر هێزە میسرییەکان وەک ئاماژەیەکی لەبار دەزانێ و ئیتر حیساب بۆ دەسەڵاتی عوسمانلی ناکات، لە ڕۆمانی (هاوارا دیجلەیێ)دا ئاماژە بەوە کراوە کە میر بەدرخان ئیتر ئامادە نابێ باج و خەراج بدا و ڕێگەش نادات ئیتر لاوانی وڵاتەکەی سەربازی بۆ دەوڵەتی عوسمانلی بکەن.

لە ڕۆمانی (هاوارا دیجلەیێ) ئۆزون لەسەر زاری (برۆ)ی گێڕەرەوەی ڕۆمانەکەوە پێمان دەڵێ: تەنانەت جارێکیان گەشتیارێکی بیانی دەچێتە خزمەتی میر بەدرخان و پێی دەڵێ: سوڵتان منی ناردووەتە کن تۆ.. میر بەدرخانیش بە ناڕەزاییەکەوە پێی دەڵێ: هاتی بەخێربێی، بەڵام من هیچ سوڵتانێک ناناسم... نازانم سوڵتان کێیە، دیارە دەوڵەتی عوسمانلی، ئەگەر شکستییەکیش لە وڵاتێکی دەوروبەری وەک میسر قبووڵ بکەن، بەڵام بە دڵنیاییەوە بوونی میرێکی وەکو میر بەدرخان و مەملەکەتەکەی لە بن دەستی ئەستەمبوڵ، لە جەزیرەی بۆتانیان پێ

قووت ناچێ، دیاره كه لێرهشهوه ئیتر پیلان و خۆئامادهكردنی دهوڵهتی عوسمانلی له دژی میر بهدرخان دهست پێ كردووه.

مالیسانژ له كتێبه بههاكهیدا (بهدرخانییهكانی جهزیرهی بۆتان)، كه محهمهد ئۆزون له ڕۆمانی (هاوارا دیجلهیێ) دا زۆر سوودی ڕاستهوخۆی لێ دیوه، ئهم وردهكارییانهی به دوور و درێژی باس كردووه و ئهو گوتوویهتی ئهو گهشتیاره بیانییه (ڕیچ) بووه.

من ئهو ئینكاركردنهی سوڵتانی عوسمانلی لهلایهن میر بهدرخانهوه بهجۆرێك لهو زهللانه دهزانم كه مكیاڤیللی له (موتارهحهكان)دا نههیی لێ دهكا و دهڵێ: نابێ پێش تهواوكردنی ئامادهیی تهواو دهستبهكاربوون هیچ شتێك بدركێنیت كه پێشوهخته نهیارهكانت له خۆت ئاگهدار بكهیتهوه، بهڕای من خوێندنهوهی میر بهدرخان و ڕاوێژكارهكانی بۆ شكستی عوسمانلییهكان له میسر و جیاوازی نهكردنیان له نێوان دۆخی ستراتیجیی شوێن و توانای خۆیان و میسرییهكاندا، یهكێكه لهو هه‌ڵه سیاسییانهی كه كارهساتی بهدرخانییان و دهوڵهته چاوهڕوانكراوهكهیانی لێ دهكهوێتهوه. له (هاوارا دیجلهیێ)دا ئۆزون ئهم نكووڵیكردنهی میر بهدرخان له سوڵتانی عوسمانلی وهك (غرور)ێك نیشان داوه و وهك یهكێك له سیفهته سایكۆلۆجییهكانی میر وێنای كردووه، كه من بهپێچهوانهوه وهك هه‌ڵهیهكی سیاسی – سهربازی لێی دهڕوانم، كه ههر به تهنها خودی میر بهدرخان لێی بهرپرسیار نییه، بگره ڕاوێژكاران و ئهنجوومهنی شووراكهیشی ڕۆڵی ڕاستهوخۆ، یان ناڕاستهوخۆیان تێیدا ههبووه.

٦

ڕۆمانی (بیرا قهدهرێ)، كه كاراكتهره سهرهكییهكهی میر جهلادهت بهدرخانی نهوهی بهدرخانه، ئهویش له دهوری ڕووداوێكی مێژوویی هه‌ڵچنراوه، كه سهرجهم ژیان و بیر و بۆچوونهكانی میر جهلادهتی خهباتكار و ڕۆشنبیر و ڕۆژنامهكار دهگۆڕێ و دهیخاته سهر باوهڕێك كه دهست به كاری سیاسی و كاركردن له حزبی (خۆییبوون) و هه‌ڵگیرساندنی شۆڕشی چهكداری هه‌ڵبگرێت و خۆی بۆ ژیانی خێزانی و كاروباری ڕۆشنبیری و ڕۆژنامهوانی تهرخان بكا، ئیتر ئهوه بوو له (١٥)ی گوڵانی ١٩٣٢ دا یهكهم ژمارهی كۆواری (هاوار) دهركرد، دوادوایی

ژیانیشی لەسەر پارچە زەوییەک کە حوسێن ئاغای ئیبیش دەیداتێ (کێڵگەیەک)ی پەموو و بیرێک لێ دەدات، وا دەزانم تا بە ئەمڕۆش دەگات زۆربەی سیاسییە کوردەکان کە لە کاری سیاسی و حزبی بێهیوا دەبن، ئەو ڕێچکەیەی میر جەلادەت بەدرخان دەگرنە بەر، واتا ڕوو لە ڕاگەیاندن و ڕۆشنبیری دەکەن و زۆرجاریش لەسەر زەویی خەڵک مەزرەعە و بیر لێ دەدەن، وەلێ بەوەی جیاوازن کە ئەمانەی ئێستا وەک جەلادەت بیر بە سەریاندا داناتەپێ و نامرن وەک ئەو مردنەی کە لە (١٥)ی تەمموزی ١٩٥١دا کۆتاییی بە ژیانی پڕ لە خەبات و کوێرەوەریی کاراکتەری سەرەکیی ڕۆمانی (بیرا قەدەرێ) هێنا، ژیانێک کە سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ لێواری بیرێکی تر لە ماڵی بابی لە ئەستەمبوڵ.

ڕووداوە مێژووییەکەشی کە خەباتی سیاسی و چەکداریی لە ژیانی میر جەلادەت دوور دەخاتەوە، کە لە ڕاستیدا چیرۆکی سەرهەڵدانی شۆڕشێکی تری هاوکاتی شۆڕشی ئاگری – ئەراراتە، کاتێک کە کوردانی ئەمبەر و ئەوبەری سنووری دەستکردی نێوان سووریا – تورکیا بۆ کردنەوەی بەرەیەکی دیکە، بە نیازی کەمکردنەوەی پاڵەپەستۆی سەربازیی عوسمانلی لەسەر شەڕوانەکانی ئەرارات و جەنەراڵ ئیحسان پاشای سەرکردەی شۆڕشی ئاگری، بە دەستپێشکەریی حزبی خۆیبوون و لەسەر داوای جەنەراڵ ئیحسان و بە هاریکاریی هەردوو نیشتمانپەروەری کوردی دیاربەکری قەدری بەگ و ئەکرەمی جەمیل پاشا کە تازە لە دەست ڕێژیمی عوسمانلی ڕزگاریان بووبوو و گەیشتبوونە ناوچەکانی (ژێر خەت)، واتا خەتی سنووری نێوان تورکیا و سووریا بەرپای دەکەن، هەروەها لەبەری کوردستانی سووریاش کۆمەڵێک ڕۆشنبیری شۆڕشگێڕی نەتەوەپەروەر لە پیاوانی ناوداری خەباتکاری عەشایەری کوردانی سووریاش کەسانی وەک (حاجوو ئاغا) بەخۆی و کوڕانیەوە، نەخشە بۆ بەرپاکردنی شۆڕشێکی تر و پلانی کردنەوەی بەرەیەکی شەڕ دادەڕێژن و شەوی (٢٠)ی تەمووزی ١٩٣٠ لە ناوچەی (هەسچێ)ی کوردستانی سووریاوە هێرش دەکەنە سەر سنوورەکانی تورکیا لە مەرزی (ماردین)ەوە، بەڵام دەردەکەوێ کە خائینان پێشتر تورکیایان لە هەموو وردەکارییەکانی هێرشەکە ئاگەدار کردبێتەوە، بۆیە پەلامارەکە تێک دەشکێ و زیانێکی زۆری گیانی و ماڵی بە شۆڕشگێڕان و خەڵکی ناوچەکەش دەکەوێ، واتا دیسانەوە شۆڕش و خیانەت و شکستی و بەرپابوونی نائومێدی.

جەلادەت لەبارەی ئەم شۆڕش و شكستییەوە دەڵێ: (وەختا ئێریشێ نەد جیھ دن بوو.. مە وەختەكە شاش، گەلەكی شاش هەڵبژارت.. بڕیارا پارتیێ ب لەز بوو.. ئیشێ مە كوردان هەر وەهایە، ئاقڵێ كوردان پاشی تێ سەر وان.. ئێدی من سەرێ هەسپێ خوە كۆ د مەیدانا سیاسەتێ دە تاو ددا، كشاند و ژ وێ مەیدانێ ب دوور كەتم..). بیرا قەدەرێ ل / ١٧٦ تا ١٧٨ز

هاجۆ ئاغای كوردپەروەریش پێشوەخت بە جەلادەت دەڵێ: (میرێ من، تو هێ كوردان ناس ناكی.. تە هێ تشتەكی وان نەدیتییە.. ل / ١٦٨

كورد یەكتری ناناسن، سروشتی خەڵك و خاكی خۆیان ناخوێننەوە، هەتا لێیان نەقەومێ ئەقڵیان نایەتەوە سەرخۆ، كاتێك كە شەڕ و شۆڕش پیویستە، كورد دانوستان دەكات، كاتێكیش كە وتووێژ پێویستە كورد شەڕوشۆڕ دەكات.

بەهەرحاڵ ئەم پەلامارەی بەرەی تخووبی سووریاو توركیا، شكستی شۆڕشی ئاگری – ئەراراتی نەك هەر ڕانەگرت، بگرە بەپێچەوانەوە خێراتریشی كرد.

لەوێیش هەڵەی ئەم و ئەون ناكۆكیی نێوان عەشرەتەكان، نەخوێندنەوەی ڕاست لە دروستی باری ناوەخۆی شۆڕش و هێزە نەیارەكانی دەوروبەر و پێوەندییە نێودەوڵەتییەكانی پێش شەڕی جیهانیی دووەم، توندوتیژیی سوپای تورك و وێرانكردن و سووتاندنی پێكەوەی تەڕ و وشك، قەلاچۆكردنی وەك یەكی شەڕوانان و خەڵكی سڤیلی كورد، بەجێنەهێنانی بەڵێنەكانی هەندێك لە دۆستانی بیانی، سەرهەڵدانی خیانەتی ئەم و ئەو، خۆبەدەستەوەدانی هەندێكیان، لە هەمووشی گرینگتر هەماهەنگیی سوپای تورك و ئێران و سۆڤیەتی جاران و تەنازولكردنی توركیا لە هەندێك زەوی لە ناوچەی (وان) بۆ ئێران، ڕێك وەك ئەوەی كە عێراق بۆ تواندنەوەی شۆڕشی ئەیلوول لە ساڵی ١٩٧٥دا تەنازولی لە ئاو و زەوی كرد بۆ ئێران، بوونە هۆی شكستی شۆڕشی ئەرارات و پەنابردنی جەنەڕاڵ ئیحسان پاشا بۆ ئێران و دەستبەسەركردنی لەوێ و گەڕانەوەی مەمدووح سەلیمی تێكۆشەر و ڕۆژنامەكار بە ناچاری بۆ شام و كشانەوەی لە ڕووداوەكان، كە كاراكتەری سەرەكیی ڕۆمانی (سایەی ئەڤینێ)یە و، ئەو بابەتە مێژووییە پێك دێنێ، كە لە ڕۆمانەكەدا تەواوی سەرگوزەشتەی ئەوی لە دەور چنراوە.

٧

له كەلەپووری ئەدەبی جیهانی و كولتووری خۆماڵیی كوردیشەوە، محەمەد ئۆزون بۆ هەڵسوكەوت لەگەڵ ڕووداوە واقعییە مەزنەكانی كورد و كوردستاندا تەنیا دوو ڕێگەی لە بەردەمدا بووە بۆ ئەوەی یەكێكیان هەڵبژێرێت: ڕۆمانی مێژوویی، یان ڕۆمانی سەرگوزەشتەی مێژوویی، كە دووەمیانی هەڵبژاردووە، بۆ داڕشتنەوەشی دیسان دوو بابەتی لە بەردەمدا هەبووە كاریان لەسەر بكا؛ یا ئەدگار و كردەوە و ژیانی ئەو پاڵەوانە مەزنە جیهانییانەی كە هەموو كات بە كامڵی دێنە ناو دەقەوە و ڕێگەی داهێنەر و خوێنەر نادەن بە سایكۆلۆجییەت و مێژوو و پلیكانەكانی ژیانیاندا بچنەوە و لە دەقدا خۆ وەكو حاڵەتێكی جێگیر و ڕەنگە پیرۆزیش بسەپێنن، ئەم جۆرە پاڵەوانانەش دیارە بۆ ڕۆمانی مێژوویی بە كەڵكترن، مەبەستیشم لە ڕۆمانی مێژوویی ڕووتە كە وەكو ڕاستییەكی ڕەها هەڵسوكەوت لەگەڵ ڕووداوەكاندا دەكەن، ئۆزون یان دەبووایە ئەم جۆرە ڕۆمانە بەرهەم بهێنێت، یان جۆری دووەم كە ڕۆمانی سەرگوزەشتەی مێژووییە، ڕۆمانی سەرگوزەشتەی مێژووییش، هەڵسوكەوت لەگەڵ پاڵەوانە مەزنەكانی مێژوودا ناكات، بگرە لەسەر كاردانەوەو ڕەنگدانەوەی سەركەوتن، یان داڕووخانی ئەوان لەسەر ژیانی ڕۆژانە و بیر و هۆش و ڕۆشنبیریی جەماوەریی میللەت كار دەكات، بەتایبەتیش داڕووخانی پاڵەوانە مەزنەكان، كە بارگرانییەكەشی بەزۆری، یان هەر ڕاستەوخۆتر دەكەوێتە سەر چینی ناوەڕاستی كۆمەڵ بەتایبەتیش كۆمەڵی جووتیاری و سیستەمی فیوداڵیی خێڵەكی كە ئیحتیمالی بە هەڵەداچوون و لەخشتەبردن و ڕكابەری و بەگژداكردنی یەكتر و خیانەتی زۆر تێدا زیاترە، كۆمەڵی كوردەواریش نەك لەو سەد ساڵەی ڕابردوودا كە ئۆزون لە ڕۆمانەكانیدا كاری لەسەر كردوون، بەڵكو تا ئیستاشی لەگەڵدا بێت كۆمەڵگەیەكی خێڵەكییە و دیارە كە لەو نەخۆشییە كۆمەڵایەتی – سیاسییانەش بەدوور نییە كە ئۆزون وەك سیمای سەرەكیی كۆمەڵگەی كوردستانی تەماشایان دەكات.

لەم تێگەیشەوە دەتوانم بێژم هەڵبژاردنی كەسانی سەرەكیی ڕۆمانەكانی ئۆزون لە چینی ناوەڕاستی كۆمەڵگەی كوردستانی بە ڕێككەوت نییە و بەرئەنجامێكی سروشتی بزاڤی مێژوویی كۆمەڵگەی كوردەواری و پێویستییەكی هونەری سەپاندوویەتی.

هەر لەو چوار ڕۆمانەی ئۆزوندا: ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤدالّی زەینەکێ، سایەی ئەڤینێ، بیرا قەدەرێ و هاوارا دیجایێ، ڕووداوی گەورەی مێژوویی دەبینین وەلێ نەک لە شێوەیەکی دۆکیومێنتاریدا، پاڵەوانی مەزنی مێژووییش وەدی دەکەین، بەڵام تەنها لەو ساتانەدا کە بە مەزنی وەدەر دەکەون، لە ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤدالّی زەینەکێدا تاهیر خان، لە سایەی ئەڤینێ جەنەراڵ ئیحسان پاشا و، لە بیرا قەدەرێ و هاوارا دیجایێ میر بەدرخانی گەورە دەبینین، بەڵام بە تەنیا لەو ساتە گرینگەدا وەدەر دەکەون کە خاوەن شکۆ و دەسەڵات و بڕیارن، یان لەو ساتە تراجیدییە هەست ورووژێنەرانەدا کە وەکو قوربانییەک بەوپەڕی ئارامییەوە بەرگەی زوڵمی زاڵمان و ئێش و ئازاری شکستی و بە ئامانج نەگەیشتن دەگرن و ڕێگەی ئاوارەیی و چارەنووسی نادیاری خۆیان و خێزان و گەلەکەیان دەگرنە بەر و بە ژان و ناسۆری ناکامییەوە سەردەنێنەوە، ئەمانە پاڵەوانی سەرەکیی ڕووداوە ڕاستەقینە مێژووییەکانن بەڵام کاراکتەری سەرەکیی ڕۆمانەکانی ئۆزون نین، کاراکتەری تەوەرەیی، یان سەنتراڵ کەسایەتییەکانی ڕۆمانی سەرگوزەشتەی مێژوویی، وەک لۆکاش دەڵێ: (پاڵەوانی ناوەڕاستی ڕێن)، واتا کەسانێکن لە چینی ناوەڕاست، نە لە چینی باڵادەستی حوکمن، نە لە چینی چەوساوەی ڕەشوڕووت، بگرە ئەوانن کە دەکەونە بەر کاریگەریی ڕاستەوخۆی داڕووخانی پاڵەوانە مەزنە مێژووییەکان و قورسایی سەروبنبوونی دۆخەکەیان دەکەوێتە سەر، نەک هەر ئەوەندەیە، بگرە هەستی پێ دەکەن و بەرەنگاریشی دەبنەوە، (پاڵەوانی ناوەڕاستی ڕێگە) کە کەسایەتیی هەڵبژاردەی ڕۆماننووسی سکۆتلەندی - ئینگلیزی (والتەر سکۆت)ی داهێنەری بەرچاوی ڕۆمانی مێژوویین، نەک هەر لەسەر ئاستی چینایەتیی سەر بە چینی ناوەندن، بگرە لەسەر ئاستی بیر و بۆچوون و کردەوەشدا بەزۆری (میانڕەو)ن، میانڕەو بە واتای قبووڵکردنی ئەوانی تر و ڕێزگرتنی بەرامبەر.

کاراکتەری سەرەکیی هەردوو ڕۆمانی (ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤدالّی زەینەکێ) و (هاوارا دیجلەیێ) هەردووکیان دەنگبێژ - هونەرمەندن، خۆیان بە دەنگبێژی (کورد و ئەرمەن و کلدان و نەستووری و..) و (موسڵمان و مەسیحی و ئێزدی و..) دەزانن، ژنی هەردووکیان مەسیحین، ژنی عەڤدالێ (گولێ) ئەرمەنە، هیی برۆ (ئەستەر) نەستوورییە، هەردووک مەسیحین.

کاراکتەری (سایەی ئەڤینێ) مەمدووح بەگیش رۆشنبیرێکی شۆڕشڤانە، رۆژنامەنووسە لە (١٩١٨ - ١٩١٩) بەرێوەبەری گۆواری (ژین) بووە لە ئەستەمبوڵ، ئەمیش سەرەتا لەگەڵ شۆخێکی چەرکەسی (فەریحە خانم)دا پێوەندییەکی توندوتۆڵی خۆشەویستی پێکەوەیان دەبەستێ و دەگاتە رادەی خواستن، بەڵام مەمدووح بەگ، کە لەناو شۆڕش و خۆییبووندا بە (ئەسکەندەر بەگ) دەناسرێ، بەدەم بانگەوازی شۆڕشی ئاگری - ئەراراتەوە دەچێ و لەسەر فەرمانی حزب (خۆییبوون) فەریحە بەر لە گواستنەوە بەجێ دەهێڵێ، فەریحەش کە بە هەڵە هەواڵی شەهیدبوونی پێ دەگا و لە گەڕانەوەی بێئومێد دەبێ، شوو بە یەکێکی ئوردنی دەکا و لە ئەنتاکییە دەڕوات، بەڵام مەمدووح بەگ لە چەند ساڵی کۆتاییی ژیانیدا ئاخری بێوەژنێکی چەرکەسی دەخوازێ و ئاکام لە ئاوارەییدا بە وەجاخکوێری سەردەنێتەوە.

هەر لەم رۆمانەشەوە دەردەکەوێ، کە هاوسەری جەنەراڵ ئیحسان پاشای سەرکردەی شۆڕشی ئەرارات - ئاگریش ژنێکی تورکە (یەشار خانم)، کە بەوپەڕی دڵسۆزی و بە زەحمەتێکی زۆر خۆی دەگەیەنێتە شۆڕشگێڕانی کورد لە چیای ئەرارات و لەوێ لەگەڵ ئیحسانی مێردیدا لەنێو ئاگری شەڕدا لەگەڵی دەژی و کە شۆڕشیش شکست دەخوا، لەگەڵ مێردەکەیدا ئاوارەی ئێران دەبێ.

ڕاستە کەسی سەرەکیی (بیرا قەدەرێ) میر جەلادەت نەوەی میر بەدرخانی گەورە و لە بنەماڵەیەکی ئەروستۆکراتیی دەوڵەمەند بووە، بەڵام لە ژیانی خۆیدا هەژاری و نەداریی زۆری دیوە و تەنانەت جارێکیان لە برسان جلوبەرگەکانی خۆی دەفرۆشێت لە ئەڵمانیا، کە دێتە شامیش ئەوە بە کۆمەک و یارمەتیی کوردە دەوڵەمەندەکانی ئەوێ دەژی و سەرئەنجام لەسەر زەویی خەڵک دەست دەداتە کشتوکاڵ و ئاکام وەک زۆر کرێکاری کشتوکاڵ لە کاتی کاردا لە ڕووداوی داتەپینی بیرێک بەسەریدا کۆتایی بە ژیانی دێت، واتا ئەمیش بە کردەوە (پاڵەوانێکی نیوەی ڕێ) بووە وەکو کاراکتەرانی تری ڕۆمانەکانی تری ئۆزون، بەتایبەتیش لەوەیدا کە کاری ڕۆژنامەنووسیی کردووە و لە ١٩٣٢ دا دامەزرێنەر و سەرنووسەری کۆواری (هاوار) بووە لە ڕۆژئاوای کوردستان لە سووریا.

هەروەها ئەوەش ڕاستە کە ئەم زۆر بە درەنگەوە ڕەوشەن خانمی دۆتمامی خۆی

به بێوەژنی دەخوازێ پاش ئەوەی لە مێردە هونەرکارە عەرەبەکەی جیا دەبێتەوە، بەڵام زڕدایکێکی جەلادەت چەرکەسی بووە کە یەکەم خۆشەویست و ئەڤین و ژنی ئەمین عالی بەدرخان بووە، هەروەها نەنکی جەلادەت لە دایکیشییەوە دیسانەوە چەرکەسی بووە و لەمانە هەمووشی گرینگتر ئەوەیە کە دایانەکەی جەلادەت و زۆربەی منداڵانی تری بەدرخانییان پەروەردەی دەستی (ئامۆژنە ستێ) ژنێکی کوردی بۆتی ئێزدی بووە کە لە سەردەمی بەدرخانی گەورەوە. لەگەڵیاندا دەژی و منداڵانیان بە زمانی ڕەسەنی کوردی و بە چیرۆک و سەرگوزەشتە و لۆرین و ستران و کولتوورێکی ڕەسەنی کوردی پەروەردە دەکات.

منداڵێکی ئاوا وەک جەلادەتیش، کە چاو دەکاتەوە بە دەوری خۆیدا خەڵکانی سەر بە نەتەوە و ئاینی جیاواز و کولتووری جیاواز دەبینێ، دیارە بە گەورەییی مرۆڤێکی لێبووردەی لێ هەڵدەکەوێ، جا نەک هەر کەسە سەرەکییەکان لە دەقەکانی ئۆزوندا، بگرە هەندێک لە کەسە لاوەکییە پیاوەکانی تریش دۆست، یان دڵداری تریان لە نەتەوە و ئاینەکانی تر هەبووە، وەک بەنگین و مەیرۆی کچە ئەرمەنی و دیان لە ڕۆمانی ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤداڵێ زەینەکێ و، وەک پێوەندیی بەلکان و سەفتەر بەدرخان. بەلکانی بە ڕەگەز ئەڵمانی و بە ئاین مەسیحی و زۆری تریش لەوانەی کە پەراگەندەی فرەنسا و میسر و شوێنانی تر دەبن و لەو وڵات و گەلانە دۆست دەگرن یان ژن دێنن. یان پێوەندیی تر دروست دەکەن، وەک پێوەندیی خۆشەویستی و جەستەیی خودی جەلادەت لە ئەستەمبوڵ لەگەڵ (جانان)ی کچە (ئەرنائوت)، کە باوکی بە بنەچە (کۆسۆڤی)یە و دایکی خەڵکی بۆسنیاو هەرزەگۆڤینە و بە ئاین موسڵمانن، لە میوەنیخ - ئەڵمانیاش لەگەڵ مۆنیکای مەسیحیدا.

با ئەو ئەگەرەیش لە لێکدانەوە بە دوور نەگرین کە ئەم دیاردەیە، دیاردەی ژنهێنانی کاراکتەرە سەرکییەکانی ڕۆمانە مێژووییەکانی ئۆزون، زادەی خەیاڵی ڕۆمانسییانەی ڕۆماننووسەکە خۆی نییە، تا شرۆڤەیەکی سیاسییانەی بۆ بکەین، بگرە ڕاستییەکی واقیعی مێژووین، تەنانەت لە ڕۆمانی سایەی ئەڤینیشدا ئەو پرسیارە کراوە، کە بۆ پیاوانی کورد هێندە ئاشق بە کیژانی چەرکەسین؟. وەڵامەکەیشی ئەوەیە کە بەخت و چارەنووسە.

لەوانـەیە جگە لـە کـاریگـەریی پـەروەردەیی هۆکـــارێکی تریش بـۆ ئەم کـــرانەوە نەتەوەیی و ئاینییـەی پیاوانی کـورد – یان بەشێوەیەکی گشـتی گەلی کـورد هـەبن، ئەویش ئەوەیە کـە کـۆمـەڵگەی کـوردەواری کـۆمـەڵگەیەکی بـاوکـســالارییـە و لە کۆمەڵگەی باوکسالاریشدا منداڵ نە لە خوێن و نە لە ئینتیمای نەتەوایەتی و نە لە ڕێچکەی ئاینی و ئاینزانیدا ناچێتەوە سەر دایک، بگرە دەچێتەوە سـەر ئینتیمای نەتەوایەتی و ئاینیی باوکی.

ئەمە ڕەنگە تا ڕادەیەک وەکو هۆکارێکی پلە دوو ڕاستبێ بۆ لێکدانەوەی خولیای ژنهـێنانی کـاراکـتـەرە سـەرەکـیـەکـانی ڕۆمـانی ئۆزون لە دەرەوەی ئینتـیـمـای نەتەوایەتی و ئاینی، بەڵام ئەوەی ئەم فاکتەر و لێکدانەوەیە لاواز دەکات ئەوەیە کە پیاوانی کورد لە ڕۆمـانەکانی ئۆزوندا پێوەندی و دۆسـتـایەتی و برادەری و تەنانەت کـارکـردنیـشـیـان لەگـەڵ پیـاوانی کلدانی و ئاشـووری و ئەرمـەنی و ئەرنـائوتی و کۆسـۆڤی و... لەگەڵ ئێزدی و مـەسـیـحی و خەڵکانی تریشـدا هـەر ئاوا بە تین و بە تەسـامـوحـە و ڕاوێژیان پێ دەکـەن، سـەردانیـان دەکـەن، لەسـەر خـوان لـەگـەڵیـان دەخـۆن، بۆ زۆر کاری ڕۆژانـە پرسـیـان پێ دەکـەن، سـوود لە توانایان وەردەگـرن، بۆیە ئـەم تەسـامـوحـەی کـورد بەگـشـتی ئەوەیە کـە ئاینەکـەی (مـوسـڵـمـانی) بە دەمارگرژییەک وەرنەگرتووە و وەک ئاینێکی نەتەوایەتی سەیری ناکات، بگرە وەکو پێـوەندییـەکی مـرۆڤی تاک و خواوەند پرۆسـێسـی دەکات. ئـەمـە تـا ئـەمـڕۆیش لە کوردسـتـاندا هـەر وایە، بۆیـە کوردسـتـان بووەتە پەناگە و جێگەی بڕوا و متمـانەی زۆرێک لـە نەتەوەکـانی تریش، وەکـو تورکـمـان و ئاشـــووری و عـەرەب، لە ئاینـە جیاوازەکانیش جگە لە موسڵمانانی شیعە و سوننە، مەسیحی و ئێزدی و گرووپی ئەتنیی تریش هـەن، کە کـورد هـاوچارەنووسـیـیـەکی سـیـاسـی و نەتەوایەتیـشـیـان لەگەڵدا دەبینێ، کە لەگەڵ نـەتەوە باڵادەسـتـە داگـیرکـەرەکـانی فـارس و عـارەب و تورکدا هـەستی پێناکات.

ئەم لەخـۆبوردەییـەی مـرۆڤی کـورد لە دەقی ئۆزونیـدا ڕوویەکی تریشی هـەیـە کە تەئکیـد لە کـــراوەیی دەکـــاتەوە، ئەویش بەکـــاربردنی زمـــانی غـــەیرە کـــوردیی، بەتایبەتیش تورکی لە ڕۆمانی (بیرا قەدرێ) لە کاتی گفتوگۆی کەسە کورد و تورک و غەیرە کوردەکانی تردا، ئەمەش موفارەقـەیەکی سەیر دروست دەکات، چونکە لە ڕۆژگارێکدا بووە کە ڕێژیمی تورکیای کەماڵی زمانی کوردی نەک هەر لە شوێنە

گشتی و قوتابخانە و نێوان کوردێک و تورکێکدا قەدەخە کردووە، بگرە لە نێوان کوردێک و کوردێکی تریشدا غەرامە و سزای یاسایی بۆ داناوە.

جگە لە تورکی، دیالۆگ و وشە و ڕستەی ئەڵمانی و ئینگلیزی و فرەنسیش لە تێکستی ئوزوندا بەرچاو دەکەن، کە هەر لە سەردەمی میر بەدرخانی گەورەوە لەسەر ڕووداوی نەستۆریان دوژمنایەتی کورد و خواستەکانیان کردووە.

هەر لە بەرهەمەکانی ئوزوندا گوێت لە ئاواز و گۆرانیی گەلانی جیهان دەبێ و هونەری ئەوان دەبینێ، بەتایبەتیش هونەری فۆتۆگراف لە ڕۆمانی (بیرا قەدرێ)، کە مەسیحییەکی ئەرمنی و جوولەکەیەک بۆ یەکەم جار دەیهێننە ئەستەمبوڵ و هەردووکیشیان دۆستی ماڵباتی بەدرخانیانن.

جەلادەت بەدرخان لە ڕێی کتێبخانە دێرین و دەوڵەمەندەکەی (سینور)ەوە لە ئەستەمبوڵ پردێکی بەتینی لەگەڵ کولتوور و ئەدەب و ڕۆشنبیریی گەلانی ئەورووپیشدا هەبووە و تەنانەت پێش سەفەرکردنەکەی خۆی و کامەرانی برای بۆ ئەڵمانیاش، هەروەها مەمدوح سەلیمی کەسی سەرەکیی سایەی ئەڤینێ، ئەویش بەهۆی کاری ڕۆژنامەوانی و لە ڕێی خوێندنەوەشەوە شارەزایییەکی چاکی لە ئەدەب و ڕۆشنبیری ئەورووپاییدا هەبووە، کتێبخانەکەی ئەوە دەردەخات.

(برۆ)ی کەسی سەرەکیی ڕۆمانی (هاوارا دیجلەیێ)، ئەویش هەروەها لە ڕێی خوێندنی لە قوتابخانەی سوور و بەهۆی کتێبخانە دەوڵەمەندەکەی مام سەڤۆ لە شاری جەزیرە چاو بە ڕۆشنبیریی یۆنانی و فارسی و عەرەبی و تەنانەت فرەنسیشدا هەڵدێنێ، ئەمە وێڕای ئەوەی کە خۆیشی بە بنەچە ئێزدییە، پەروەردەی هونەری دەستی هاپۆ خەڵەفی بلوێرژەنی ئێزدییە و، بە دوای زانین و فێربوونیشدا بە لاوی گەشتێکی شارستانییەکانی سەر ڕووباری ئەزەلی دیجلەیش دەکات و چاوی بە نەینەوا و بەغدا و بابل دەکەوێ.

عەڤدالێ زەینەکێ کەسی سەرەکی ڕۆمانی (ڕۆژێک لە ڕۆژانی..) ئەویش بە پتر لە سەد ساڵ تەمەنەوە لەنێو گوندان و عەشایەری سەر هەردوو سنووری کوردستانی باشوور و کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا دەبێتە شایەت عەیانی سەدان ڕووداو و کارەسات و سینەی دەبێتە ئەرشیفی دەیان و سەدان ئەزموونی تاڵ و شیرین و خەزێنەی سەدان ئاواز و گۆرانی سەرگوزەشتەی پڕ لە پەند و حیکمەتی

ڕەسەنی کوردەواری و گەلانی تری دەوروپشتیشی، ئەو وێژدانی بە سوێ و، دەنگبێژی کورد و ئەرمەن و ئاشووری و ناستۆری و موسڵمان و مەسیحی و ئێزدییانە.

کەسانی ئیجابیی ڕۆمانەکانی ئوزون کەسانی وشیاری میللی و نیشتمانپەروەر و نەتەوەپەروەر و مرۆڤدۆستین، وەکو مرۆڤی ڕاستەقینە چاکەیش دەکەن و خراپەیش دەکەن، ڕاستیش دەکەن هەڵەیش دەکەن، سەریش دەکەون و شکستیش دەخۆن، تووڕە دەبن، پێ دەکەنن، دەگرین. خودان بڕوا و خاوەن پەیامی کۆمەڵایەتی و نەتەوایەتین و لەپێناوی هەقدا ئاوارە دەبن، برسی دەبن، نەبوو و نەدار و هەژار دەکەون، قوربانی دەدەن، لەگەڵ میللەت و لەناو میللەتدا دەژێن، بەتوندی بە زەوییەوە دەنووسێن، قەتیش بەئەنجامی ڕەوا ناگەن، بەڵام ناشکێن، نادۆڕێن، دەستبەردار نابن، سەنگەر چۆڵ ناکەن.

کوڕی بە ئەمەکی میللەت و خاکن، خاک لە کن ئوزون هێما و واتا و چەمک و پیرۆزی و بەهای هەیە:

ئاگری، مەڵبەندی هێز و شکۆ و هێمای برایەتیی کورد و ئەرمەنە.

نەمرود، لانکەی شارستانییەکانە.

جودی و هوکول، شوێن و شایەتی مێژووی دێرین و پەند و وانە و حیکمەتن.

سیپانێ خەلاتێ، مەزاری سیامەند و خەجێ و، هێلینی دڵداران و ئاشقانە.

دیجلە، یادەوەری مێژووی سەردەمی و شارەگی شارستانییەکانی نەینۆڤا و بەغدا و بابل و هەڵگری ڕاز و نهێنی و بەسەرهاتی کورد و ئاشوور و ئەکەد و سۆمەر و کلدان و ئەرمەنە، دیجلە ڕووباری پیرۆزی هەمیشەیی و هۆ و هۆکار و سەرچاوەی شارستانییەتیی میزۆپۆتامیایە لەکن ئوزون، گەلانی میزۆپۆتامیا دەبێ پێکەوە لە دەوری بژێن.

گوێی بۆ ڕادێرن، بە پیرۆزی ڕای بگرن، وەک چۆن هیندییەکان دەڕواننە ڕووباری کینگ و، میسرییەکان دەڕواننە نیل و چینەکان بە پیرۆزی تەماشای ڕووباری زەرد دەکەن.

لە ڕۆمانە سەرگوزشتە مێژووییەکانی محەمەد ئوزوندا (ئەم چوارەی بەردەستمان)، هەر بەتەنیا کەسایەتیی میللی کاراکتەرە سەرەکییەکانی نین، کە

هونەرەکەی بەتوندی بە جەماوەری بەرفراوانی گەلەوە دەبەستن، بگرە دوو فاکتەری بە هێزی تریش ئەو ئاراستەیەی بۆ دەچەسپێنن:

١- موتربەکردنی دەقە داهێنراوەکە لەگەڵ چەندان مۆتیڤی باوی میللی لە ڕووداو و چیرۆکی فۆلکلۆری وەک:

(خەج و سیامەند) لە ڕۆمانی (ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤداڵی زەینەکێ) و، وەبیرهێنانەوە و گێڕانەوەی لەگەڵ کارەساتی دڵدارییە گەرموگوڕەکەی (بەنگین و مەیرۆ)ی جوانەمەرگدا، کە بە کوشتن کۆتایی دێ، یان وەک بەسەرهاتی (بەنفشانارین) لە داستانی (بەنفشا نارین و جەمیل هەرکی) کە (مەمدوح سەلیم بەگ- ئەسکەندەر بەگ) لە ڕۆمانی (سایەی ئەڤینێ) بۆ (فەریحە)ی چەرکەسی خۆشەویستی دەگێڕێتەوە، کە دواتر مەمدوح بەگ بەهۆی فەرمانی حزبی و ئەرکی نیشتمانی و نەتەوایەتییەوە بەجێی دەهێڵێت و بە یەکتر ناگەن.

ئەمە وێڕای تێکەڵکێشکردنی دەیان پارچە شیعر و ڕووداو و کارەساتی مێژوویی دێرین و نوێی نووسراو و سەرزارەکەی، کە کورد لە غیابی مێژووی زانستی نووسراو و بۆ ئەوەی لە یادەوەری نەوەکانی داهاتوودا بمێنن، لە شێوەی بەیت و لاوک و حیراناندا تۆماری کردوون و دەنگبێژانیش شار بەشار و گوند بەگوند بۆ نەوە نوێیەکانی دەڵێن و دەڵێنەوە، بەشێوازێکیش دەیڵێنەوە کە لەبەرکردن و دووبار بەرهەمهێنانەوەیان لە کات و شوێنانی جیا جیادا سووک و سانا بێت، ئاخر نووسین و خوێندنی مێژووی کورد نەک هەر قەدەخەیە لەو وڵاتانەدا کە کوردستانیان بەسەر خۆیاندا دابەش کردووە، بگرە بەپێی بەرنامەیش بۆ خۆیانی زەوت دەکەن، یان دەیشێوێنن.

پێ دەچێ لەبەر هۆیەکی ئاواش بێت کە گەلانی ژێردەستە بۆ تۆمارکردن و پاراستنی مێژووی خۆیان پەنا وەبەر هونەر و ئەدەب دەبەن، بەتایبەتیش گەلانی ئەمەریکای ئیسپانی- لاتینی کە لە زۆر لایەنی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسییەوە لە کوردەوە نزیکن.

نووسەری ئەمەریکای ئیسپانی (فرناندۆ ئاینسا) ئێژێ: (دۆشداماویی هەندێک "مێژوونووسان" هەلی بۆ هەندێکی تر "ڕۆماننووسان" هەڵخست موغامەرەی داهێنانەی خۆیان بکەن).

ئەلیخو کاربنتیر دەڵێ: هەرگیز ناتوانم جیاوازگەلێک لە نێوان مێژوونووس و ڕۆماننووسدا ببینم، ئاخر پێش ئەو ڕۆمانەی کە ئێستا دەیزانین هەواڵ هەبووە.

لەوانەشە فاکتەرێکی سەرەکی لەوانەی پاڵی بە دەنگبێژانی کورد و هەندێک چیرۆکنووس و ڕۆژنامەنووسیشەوە نابێ بۆ ئەوەی هونەر و ئەدەب لە خزمەتی مێژوودا بەکار بەرن، وەک چۆن ڕۆماننووسی عەرەبی (جۆرجی زێدان)یش لەمیانەی (٢٣) ڕۆمانەوە بە کردەوە و بە بانگەشەش بانگەشەی بۆ ئەوە دەکرد، ئەوە بێت کە دەبێ لە ڕێی ئەدەبەوە خەڵک بۆ خوێندنەوە و شارەزابوونی مێژوو ڕابکێشرێن، (هاینە)ش لەم بارەیەوە دەڵێ: (ئارەزووی خەڵک سەیرە!، خەڵک دەیانەوێ مێژووی خۆیان لە شاعیرەوە ببیستن، نەک لە مێژوونووسەوە، ئەوان ڕاپۆرتێکی ئەمینیان لەبارەی ڕاستییە ڕووتەکانەوە ناوێ، بگرە ئەو ڕاستییەیان مەبەستە کە داوەشاوە و بووەتەوە بەو شیعرە ئەسڵییەی کە لێیەوە هاتووە).

لۆکاشیش دەڵێ: (ئەو شیعرە "ئەوەی هاینە مەبەستێتی" بەشێوەیەکی مەوزوعی پێوەستە بە داڕووخانی کۆمەڵگەی خێڵەکییەوە) – (الرواية التاريخية– ل٨٦).

محەمەد ئوزون هەموو کات وەک ڕۆمانی هاوچاخی نوێ پێویست دەکا مێژووی لە خزمەتی ئەدەب و هونەردا بەکار بردووە نەک پێچەوانەکەی، ئەمەش لەو بۆچوون و ڕێبازەوە نزیکە کە ڕۆماننووسی ئینگلیزی – سکۆتلەندیی بەناوبانگ (والتەر سکۆت – ١٧٧١ تا ١٨٣٢) سەرەتای ڕۆمانی مێژوویی لەسەر دامەزراند و دوای ئەویش کۆمەڵێک ڕۆماننووسی هەڵکەوتە لەسەری ڕۆیشتن وەکو ئەلیکساندەر دۆماسی باوک و مانزۆنی، هەروەها ڕێبازی پەسەندی پۆشکین و بەلزاک و فلۆبیر و تۆلستۆیش بوو.

ئاخر تۆلستۆی هەرگیز پشتی بە (سەرکردە فەرمییەکان) نەدەبەست، بگرە هەردەم لە پەیدۆزی پاڵەوانی میللیدا بوو، پاڵەوانی میللی بە واتای (پاڵەوانی ناوەڕاستی ڕێ) ئەوانەی بە ئیجابی، یان بە سلبی، ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ قورساییی سەرکەوتن، یان داڕووخانی (سەرکردە فەرمییەکان) دەکەوێتە سەریان، ڕێک وەک کاراکتەرە سەرەکییەکانی ئەم چوار ڕۆمانەی ئوزون؛ ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤدالێ زەینەکێ، سایەی ئەڤینێ، بیرا قەدەرێ، هاوارا دیجلەیێ؛ عەڤدالێ زەینەکێ، مەمدووح سەلیم، میر جەلادەت بەدرخان و برو، کە لە خاڵێکی تریشدا

یەک دەگرنەوە، ئەویش ئەوەیە کە ئەم پاڵەوانانەی ناوەڕاستی ڕێگەش وەک پاڵەوانە فەرمییەکانی ئوزون: تاهیرخان، جەنەراڵ ئیحسان پاشا و میر بەدرخان شکست دەخۆن و بە ئامانج ناگەن، بگرە ئەمانیش سەرئەنجام وەکو پاڵەوانە فەرمییەکان دادەڕووخێن و لە دوای خۆیشیانەوە کۆمەڵێک قوربانی و دنیایەک لە بێهیوایی بەجێ دەهێڵن.

لەم چوار ڕۆمانەی ئوزوندا کارەساتەکان، گرفتە مێژووییەکان، هۆکار و فاکتەرەکان، زەمەنی فیزیک و شوێنی ڕووداوەکان، تەنانەت ناوی کاراکتەرە سەرەکییەکانیش، جەلادەت و کامەران، مەمدووح سەلیم و هاجۆ ئاغا و زۆرانی تریش وەک ئەحمەد فەرمان کیکی، لە پتر لە دەقێک و دووواندا بەهەمان ڕۆڵی خۆیانەوە دووبارە دەبنەوەن بۆیە دەتوانم بڵێم: هەرچوار ڕۆمانە مێژووییەکەی ئوزون لە ڕاستیدا یەک ڕۆمانی مێژوویی گەورە پێک دەهێنن، ئەگەرچی لە هەر ڕۆمانێکدا ڕووناکیی خستووەتە سەر یەکێک لەو کاراکتەرانە کە کەسانی ڕاستەقینەی مێژووین، بەتایبەتیش هەرسێ ڕۆمانی: سایەی ئەڤینێ و بیرا قەدەرێ، هەروەها هاوارا دیجاهیێ، کە بە درێژی لەسەر ئەو کەس و کارەساتانە دەوەستن کە لە ئەنجامی داڕووخانی دوا ئیمارەتی کوردی، ئیمارەتی بۆتانەوە بەسەر ئەندامانی ئەو خێزانە و دۆستانی نزیکیانەوە، لە ژن و لە پیاو، هاتووە، هەرچەندە دووبارەبوونەوەی دەرکەوتنی جەلادەت و کامەران بەدرخان و ئەحمەد فەرمان کیکی دەنگبێژ لە هەردوو ڕۆمانی (بیرا قەدەرێ) و (ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤدالێ زەینەکێ) ئەم ڕۆمانەی چوارەمیش بە سێیەکەی پێشووەوە گرێ دەداتەوە.

من ئەمە بە خەوشێک بۆ ئەزموونی محەمەد ئوزون نازانم، ئاخر ئەم دیاردەیە لە ئەدەبی ئەمەریکای ئیسپانیشدا، کە پێشتریش گوتم، لێکچوونێکی لەگەڵ ئەدەبی کوردیدا هەیە، نەک لە ئەزموونی تاکە نووسەرێکدا، بگرە لە کۆی تێکستەکانی سەرجەم ڕۆمانەکانی ئەو ئەدەبەدا هەستی پێ دەکرێ، ئاماژە بەو دیاردەیەشە کە گابرێل گارسیا مارکیز لەبارەی ڕۆمانی ئەمەریکای ئیسپانی ئێژێ: هەموو ڕۆماننووسە هاوچاخەکانی ئەم گەلانە، گەلانی ئەمەریکای ئیسپانی بەبێ ئاگەداریی خۆیان یەک ڕۆمانی مەزنیان دەنووسی کە هەموو ڕۆمانە تاکە کەسییەکانیانی لەخۆ دەگرت.

٢ – جگە لە بوونی دەیان کاراکتەری سەرەکی و لاوەکی مێژوویی و ئینتیمای چینایەتی و نیشتمانی و نەتەوایەتییان و وێڕای سروشتی بابەتە مەوزووعییەکان و تێکەڵکێشکردنی ژمارەیەکی بەرچاوی مۆتیڤی باو لە کەلەپووری میللیی کوردییەوە، تەکنیکی گێڕانەوەی ڕۆمانە سەرگوزەشتەیییە مێژووییەکانی محەمەد ئوزون تەکنیکی میللین و سیمای حیکایەتی کەلەپوورییان زۆر ڕوون و زاڵن ئەمەش هەر بە تەنیا لەوەوە نەهاتووە کە ئوزون دەنگبێژان – حیکایەتخوانان و گوێگرانی شێوەی دیوەخانان بەکار دەبا لە گێڕانەوەدا، بگرە زمانەکەشی زمانێکی شیعریی ئەوتۆیە کە سروشتێکی لیریکی – غینائی – لاوک ئامێز بەسەر دەقەکانیدا دەبرێ و ڕێگە خۆش دەکا کە دەنگبێژ بەدەنگەوە، بەئاوازەوە بیانچڕن، لە هەمان کاتدا پێکهاتەی ناوەوەی ڕۆمانەکانیشی لەسەر ئاستی ڕووداوەکان و پێکەوە تێکەڵکێشکردنیشیان هەندێک جار شێوەی گێڕانەوەی حیکایەتە دێرینەکانی وەکو (هەزار و یەکشەوە) و (کەلیلە و دیمنە) لەخۆ دەگرێ.

لە ڕۆمانی (ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤدالێ زەینەکێ) دا ڕاستە مامەڵەیەکی هونەریی هاوچاخانە لە تەک کاتدا کراوە و تەمەنی زیاتر لە سەدەیەکی کاراکتەری سەرەکیی دەنگبێژ و ئەزموونی هونەریی و ژیانی لە تەنیا یەک شەو و یەک ڕۆژدا پەستێنراون، کە جووڵەی خۆر لە هەرچوار بەشی سەرەکیی ڕۆمانەکەدا (شەبەق، دوای چێشتەنگاو، شەو، شەبەق) چوارچێوەی دەکێشێ، کە لە هەمان کاتدا ئاماژەشن بە قۆناخەکانی ژیانی عەڤداڵ و ناونیشانی بەشە گشتییەکانی ڕۆمانەکەشن، بەڵام نەخشەی گێڕانەوەی ڕۆمانەکە نەخشەیەکی سەر بە کەلەپووری میللیی نەتەوایەتییە و سروشتی حیکایەت و حیکایەت لەناو حیکایەت و، جێگۆڕکێی زەمەن و کاراکتەر و گێڕەرەوەکانی پێوە دیارە.

لە ڕۆمانی (ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤدالێ زەینەکێ)دا ئەحمەد فەرمان کیکیی دەنگبێژ – حیکایەتخوان وەکو (حیکایەتخوانێکی زاتی) لە زەمەنی ڕابردووی نزیکدا چیرۆکی نووسینی ڕۆمانەکە بۆ خوێنەری ئێستا دەگێڕێتەوە، کە چۆن لەسەر خواستی جەلادەت و کامەران بەدرخان بۆ ئەوەی لە بیر نەچێتەوە، ئەم ڕۆمانەی نووسیوە. ئەوجا دەگەڕێتەوە زەمەنی ڕابردووی تەواوو لەوێوە، بەڵام ئەمجا وەکو (حیکایەتخوانێکی مەوزووعی) سەرگوزەشتەی دەنگبێژێکی تر

(عەڤدالێ زەینەکێ) وەکو کاراکتەری سەرەکیی ڕۆمانەکە دەگێڕێتەوە، پاشتر ئینجا عەڤدالێ زەینەکێ، بەڵام ئەم جارەیان نەک وەکو کاراکتەری سەرەکی، بگرە وەکو (دەنگبێژ - حیکایەتخوانێکی شایەت عەیان) لە ڕابردووی دوور و لە کەلەپووری کوردییەوە حیکایەت - بەیتی خەج و سیامەند بۆ ئەو مورید و قوتابییانەی خۆی دەگێڕێتەوە کە لە چیای سیپانی خەلاتێ لێی گرد بوونەتەوە.

وەک دەبینین لەم ڕۆمانەدا زەمەن لە نێوان کاتی ئێستا و ڕابردووی نزیک و ڕابردووی تەواو و ڕابردووی دووردا دێت و دەچێ، حیکایەتخوانەکان وەکو کەس و وەکو جۆریش جێگۆڕکێ دەکەن، کیکی وەک (حیکایەتخوانێکی زاتی) دەست پێ دەکات، ئەوجا دەبێتە (حیکایەتخوانێکی مەوزووعی)، ئینجا عەڤداڵ وەکو کاراکتەری سەرەکی دێتە پێشەوە، پاشان سەری گێڕانەوە لە دەست کیکی وەردەگرێ و لە کەسی سەرەکیی ڕۆمانەکەوە دەبێتە (دەنگبێژ - حیکایەتخوانێکی شایەت عەیانی زاتی)، دواتریش دەبێتە (دەنگبێژ - حیکایەتخوانێکی شایەت عەیانی مەوزووعیی فرەئاگا) و لە ڕابردووی دوورەوە حیکایەتی کەلەپووری کوردی تێکەڵی سەرگوزەشتەی خۆی دەکا، وێڕای ئەمانە لەم تێکستەدا ئەوانەش دەگۆڕێن کە ڕۆمانەکەیان بۆ دەگێڕدرێتەوە، کیکی بۆ خوێنەری ئێستا ڕۆمانەکەی دەنووسێتەوە، بەڵام عەڤدالێ زەینەکێ لە کاتی ڕابردووی دووردا بۆ مورید و شاگردانی دەور و زەمانی خۆی بە سەرزارەکی و بە ئاوازەوە دەیگێڕێتەوە.

وەک دەبینین پلانی گێڕانەوەی ڕۆمانەکە نەخشەیەکی کۆمپلێکسی سەر بە دنیای حیکایەت و حیکایەتخوانییە تا تەکنیکی گێڕانەوەی ڕۆمانی هاوچاخ، کە من پێم وایە ئۆزون بەنیازی بەرهەمهێنانی (پەخشانە لاوک)ی سەردەم پێڕەوی لێ کردووە و وەک ئەلتەرناتیڤێکی هاوچاخانە بەرامبەر بە (لاوکی شیعری) کەلەپووری کوردی دای هێناوە.

نەخشەی گێڕانەوەی ڕۆمانی (هاوارا دیجلەیێ)ش هەر لەسەر هەمان گۆشەنیگایەو جیاوازییەکی ئەوتۆی لەگەڵ نەخشەی گێڕانەوەی (ڕۆژێک لە ڕۆژانی عەڤدالێ زەینەکێ)دا نییە.

(هاوارا دیجلەیێ)ش بەسەرهاتی دەنگبێژ - حیکایەتخوانێکی تر (برۆ)یە، کە هەر بەخۆی جارێک وەکو (دەنگبێژ - حیکایەتخوانێکی زاتی) و هەندێک جاریش

وەک (دەنگبێژ – حیکایەتخوانێکی مەوزووعی) و هەندێک جاری تریش وەکو (شایەت عەیانێکی فرەئاگا) ڕووداوەکانی دەگێڕێتەوە، کە دەشڵێم (دەیگێڕێتەوە) پڕبەپێستی وشەکە مەبەستم لە (گێڕانەوەی سەرزارەکییە)، ئاخر بڕۆی دەنگبێژ لەم دەقەی (هاوارا دیجلەیێ)دا بە تەواوی مومارەسەی دەنگبێژیی خۆی دەکات، ئەم ڕۆمانی سەرگوزشتەکەی خۆی بە نووسین نانووسێتەوە، بگرە لە ماوەی (٧) شەوچەرەدا بۆ (٧) هەفت گوێگری حازری هەڵبژاردەی دەگێڕێتەوە، واتا لە دانیشتنی گوێگرتندا دەیڵێتەوە وەک ئەوەی حیکایەتخوانانی جاران لە دیوەخانان و لە سەردەمی پێش پەیدابوونی ڕادیۆ و تەلەڤزیۆندا دەیانکرد، ئاوا بە زار و دەنگ و ناوە ناوە ڕەنگە بە ئاوازیشەوە بەتایبەتی پارچە شیعرەکانی ناو دەقەکە بۆ گوێگرانی ئامادەبووی شەوچەرەکانی دەچڕێ، یان دەیگێڕێتەوە، نەک ئەو خوێنەرە هاوچاخە ڕۆشنبیرانەی کە ڕۆماننووسانی سەردەم هەر یەکەو بە مەبەست و ئارەزووی خۆی و خۆیان موخاتەبە دەکەن و پەیمانێکی وەهمی لە ڕێی تێکستەوە بۆ بەستنی پێوەندی و لە یەکتر تێگەیشتن پێڕەو دەکەن.

کاتیش لەم ڕۆمانی (هاوارا دیجلەیێ)دا دیسانەوە لەسەر یەک کێرڤی هەڵکشان، یان داکشاندا ناڕوا، بگرە لە هاتوچۆیەکی بەردەوامدایە لە نێوان زەمەنی ئێستای گوێگرتن – خوێندنەوە و ڕابردووی نزیک و تەواو و دووردا.

ئوزون ڕۆمانی (هاوارا دیجلەیێ)ی پێشکێش بە زەریای کچی و ئالانی کوڕی کردووە، لە پێشەکییەکدا کە ناونیشانی پێوە نییە باس لە مێژوو و هۆ و مەبەستی ڕۆمانەکە دەکات. بۆ ناوی (بڕۆ)ی کەسی سەرەکیی ڕۆمانەکەش دەڵێ: بڕۆ کورتەبڕی ناوی هەزرەتی ئیبراهیمە و بە واتای براو برادەریش دێت و ناوی پشتی چوارەمیشم (بڕۆ دڕێژ) بووە کە دەنگبێژێکی ناسراوی سەردەمی میر بەدرخان بووە دیارە دوای داڕووخانی میرایەتیی بۆتانیش کەمالیستەکان (دڕێژ)ەکەیان بۆ کردبێتە (ئوزون)ی تورکی، وەک چۆن ناوی (بنەماڵەی ئازیزان)یانیان کرد بە (چنار).

جگە لە بەشی قەندیلی سەرەتا و بەشی قەندیلی کۆتایی، ڕۆمانەکەش بریتییە لە (٧) شەوبوێرک – شەوچەرە، هەر یەکەشیان ناوی بوونەوەرێکی سەرەکیی گەردوونی لێ ناوە: شەوبوێرکی یەک = ئاسمان، دوو = هەیڤ، سێ = ڕۆ / هەتاو،

چوار = ئاخ / زەوی، پێنج = ستێر / ئەستێرە، شەش = بهوشت / بەهەشت، حەوت = دۆژەهـ / دۆزەخ. ئەو گوێگرانەشی لەو شەوبوێرکانەدا ئامادە دەبن (٧) کەسن. بۆ حەوت کەس؟! بۆ حەوت شەوچەرە؟!، برۆ خۆی لە دوا دێرەکانی ڕۆمانەکەدا دەڵێ: (هەفت، ژمارا مقەدەسە.. ل گۆرا قەولێ ئێزدیان خوەداڤەندێ ڕەحمان دنیا د هەفت ڕۆژان دە، ب هەفت مەلەکان ئەفراند، پێشی ئاسمان ئافری، ب دوورە هەیڤ، ڕۆ، ئاخ، ستێر، بهوشت و دۆژەهـ، ئافرین..) لێرەشەوە خوێنەر تێ دەگات ئوزون بۆ ئەو ناوانەشی لە بەشەکانی ڕۆمانەکەی ناوە، بەڵام ئەو لەسەری دەڕوات تا زۆربەی حەوتحەوتە پیرۆزەکانی زۆربەی ئاین و گەلانی تری جیهانیش دەژمێرێ.

بەڵام کە دێینە سەر تەکنیکی گێڕانەوەی ڕۆمانی (سایەی ئەڤینێ) دەبینین بە تەکنیکێکی جیاواز دەگێڕدرێتەوە ئەگەرچی بە بەراورد لەگەڵ ڕۆمانی جیهانی هاوچاخدا کلاسیکترە، ئەم ڕۆمانەیان لە شێوەی ڕۆمانی پۆلیسیدا لە کۆتاییەوە دەست پێ دەکا و کە دەست بە گێڕانەوەی دەکرێت – تەرمی پیاوێکی بەساڵاچوو لەناو ئۆدەی کتێبخانەی ماڵێکدا ڕاکشێنراوە کە تەرمی مەمدووح سەلیمی تێکۆشەر و ڕۆژنامەنووسە و ژنێکی بە تەمەن (ولدان خانم) بە دیارێوە درژانگەی داداوە، ئەمە لە شام و لە ڕۆژێکی بەهاریی ساڵی (١٩٧٦)دا دەقەومێ، بەڵام (وەگێڕێکی فرەئاگا) وردە وردە بە کێرڤی ژیانی پڕ لە خەبات و پڕ لە کوێرەوەری و ئاوارەیی و سەردەمی شۆڕشی ئاگری و ڕۆژانی دڵداریی ئەو و (فەریحە خانم)دا کە ئەو نازناوی مامز – ئاسکی لێ ناوە دەڕوا و دەگاتە سەر باسوخواسی دامەزراندنی حزبی (خۆیبوون) و سەردەمی ئەستەمبوڵ و دەرکردنی کۆواری (ژین) و دامەزراندنی کۆمەڵەی (هێڤی) و... لە شێوەی شیوەنێکدا تەواوی وێستگە گرینگەکانی مەمدووح سەلیم بەگی وانلی باس دەکرێ کە پاش نزیکەی نیو سەدە ئاوارەیی بە وەجاخکوێری سەردەنێتەوە.

ڕۆمانی (بیرا قەدەرێ)ش کە پێشکێش بە ڕەوشەن بەدرخانی ژنی کاراکتەری سەرەکیی ڕۆمانەکە (میر جەلادەت بەدرخان) کراوە، ئەمیش تا ڕادەیەک لە سەرەتایەکی وەکو سەرەتای ڕۆمانی (سایەی ئەڤینێ) دەست پێ دەکات، وەلێ لە (بیرا قەدەرێ)دا هەفتەیەک بەسەر کۆچی دواییی کاراکتەری سەرەکیدا تێ پەڕیوە و کات شەوی (٢٢ / ٧ / ١٩٥١)ە و شوێن دیسانەوە شامە، ڕەوشەن خانمی ژنی

جەلادەت لەنێو کۆمەڵێک شتی بەجێماوی مێردەکەیدا دانیشتووە: چەند لاپەڕەیەک لە ڕۆمانێکی تەواونەکراو کە جەلادەت بەر لە مردنی دەستی دابووە نووسینی، دوا نامەی بۆ ژنەکەی، کاغەز و دەفتەر و کۆوار و نامەو ڕۆژنامە و پێنووس و وێنەی پەرش و بڵاو، بەتایبەتیش وێنە، وێنەگەلێک کە هەریەکەیان بەهای تایبەتیی خۆیان لە دیاریکردنی ڕەوتی ژیانی پڕ لە بەخشش و قوربانیدانی ئەو پیاوە نیشتمان پەروەر و مرۆڤدۆست و ڕۆژنامەنووسە پەیامدارەدا هەیە.

ڕۆمانەکە بریتییە لە بەشێک بەناوی (ئیدی فۆتۆگراف ئێ بپەیڤن..)، لەگەڵ خوێندنەوەی (١٦) فۆتۆگرافی هەڵبژاردە لەو وێنە پەرشوبڵاوانەی کە باسمان کردن، ئەوەی فۆتۆگرافەکان دەخوێنێتەوە (وەگێڕێکی فرەئاگا)یە، مێژووی وێنەکە، بابەتی وێنەکە، بۆنەی وێنەکە، شوێنی وێنەکە، کەسانی ناو وێنەکە، جلوبەرگیان، حاڵەتی دەروونییان، هەندێک جار ئەو کەسەشی کە وێنەکەی گرتووە و شتی تریشیان دەخوێنێتەوە، وەک وەرزی گرتنی وێنەکە و تەنانەت تەرزی ئەندازیاریی ئەو بینایانەشی کە لە وێنەکەدا دەردەکەون، وەگێڕە فرەئاگاکە لە خوێندنەوەی وێنەکەدا ڕاناوی کەسی سێیەمی تاک (ئەو) و ڕاناوی کەسی سێیەمی کۆ (ئەوان) بەکار دەبات، بەڵام بۆ زەمەن، زەمەنی حازر – ئێستا بەکار دەهێنێت، ئەویش بەو حیسابەی کەوێنە هەمیوو کات بەرجەستەکردنی (زەمەنی ئێستا) یە با لە ڕابردوویشدا گیرابێت، ئەو حازرە نەگۆڕە و گۆڕانی زەمەنی فیزیایی لە دەرەوەی ئەو ساتە بەرجەستەکراوەدا بەسەر ئەودا ناشکێت.

بەڵام لەو شوێنانەدا کە پێویست دەکات وەگێڕە فرە ئاگاکە ڕێ بۆ دەنگی خودی کاراکتەری سەرەکی میر جەلادەتی خوالێخۆشبوو چۆڵ دەکا کە بەشداری لە پرۆسەی وەگێڕانی تێکستی ڕۆمانەکەدا بکا، بەڵام دیارە ئەم وەکو وەگێڕێکی زاتی بە ڕاناوی کەسی یەکەمی تاک یا کۆ (من) یا (ئێمە) و بە کاتی ڕابردووی نزیک دەقەکە دەگێڕێتەوە، چونکە باس دێتە سەر باسی خۆی و کەسانێکی تر، کە لە ڕووی کات و شوێنیشەوە لەوەوە نزیکترن، بەڵام مخابن لە هەندێ شوێندا پێڕەوی ورد و دروست لەم ڕاستییانە نەکراوە لە دەقەکەدا.

هەرچی چۆنێک بێ بەکاربردنی ئەم تەکنیکە ئازادی و دینامیکییەتێکی بێ سنووری بۆ ڕۆماننووس و بۆ وەگێڕی دەقەکەیش دەڕەخسێنێ کە بەگوێرەی

ئارەزوو، یا پێویست ژمارەی وێنەکان بگۆڕن، هەروەها سەربەستییەکی زۆریش بۆ کورتکرنەوە و درێژکردنەوەی ماوەی نووسین و گێڕانەوەی تێکستەکە و تەنانەت ماوەی خوێندنەوەی دەق بۆ خوێنەرەکەش دەهێڵێتەوە کە بە چ ماوەیەک بیخوێنیتەوە، ئەگەرچی ماوەی خوێندنەوەی دەقی نووسراو هەردەم لە ماوەی دیتنی وێنە، دەقی بینراو، درێژتر دەبێ، چونکە وەک چینییەکان دەڵێن: وێنەیەک بە هەزار وشە دەشێ.

ماوەتەوە بڵێم: بەهای دەقی محەمەد ئوزون هەر بە تەنیا بەهای فیکری و هونەریی نییە، بگرە بەهایەکی سیاسیی نەتەوایەتیشیان هەیەو، ئوزون لە کاتێک و لە شوێنێکدا ڕۆمانی بە کوردی نووسیوە کە نەک هەر خوێندن و نووسین، تەنانەت بەکارهێنانی وشەیەکی کوردییش باج و سزای لەسەر بووە.

لە کۆتاییشدا دەگەڕێمەوە پرسیارەکانی سەرەتا و دەڵێم: گەڕانەوەی محەمەد ئوزون بۆ مێژوو گەڕانەوەیەکی ڕۆمانسییانە نییە بۆ شکۆدارکردنی ڕۆژانێک و کەسانێک، یان بۆ شین و شەپۆرکردن بۆیان، بگرە بۆ چەسپاندنی ڕاستییەکی تاڵە ئەویش ئەوەیە کە گەلی کورد لە ڕابردوویەکی بەردەوامدا دەژێ.

هەولێر – ١٠ / ١٠ / ٢٠٠٨

یادی یەک ساڵەی کۆچی دوایی ئوزون

* لە مانگی ١١ی ٢٠٠٨، لە میهرەجانی دوازدەمینی ساڵانەی بنکەی ڕووناکبیریی گەلاوێژ – لە سلێمانی خوێندرایەوە.
* لە کۆواری ئاینده – ژمارە (٨٥)ی تەمووزی ٢٠٠٩ دا بڵاو کراوەتەوە.

سەرچاوەکان:

١ – محمد اوزون، یوم من ایام عفدالي زینکي، ترجمة: محمد نور الحسیني، الطبعة الاولی – حلب، ٢٠٠٠ / ١٩٩٣، منشورات مکتبة خاني.

٢ – محمد اوزون، ظل العشق، ترجمة: توفیق الحسیني.

٣ – مەهمەد ئوزون: هاوارا دیجلەیێن جلدێ یەکەم و دووەم، چاپی یەکەم – هەولێر، ٢٠٠٤، دەزگای ئاراس.

٤ – مەهمەد ئوزون، بیرا قەدەرێ، چاپی یەکەم – هەولێر، ٢٠٠٤، دەزگای ئاراس.

٥ – ماليسانز: بدرخانيو جزيرة بوتان، ترجمة: شكور مصطفى، مطبعة وزارة الثقافة، اربيل – ١٩٩٨.

٦ – احسان نوري باشا، مذكرات، ترجمة: عبدالستار قاسم كلهور، الطبعة الاولى، مطبعة خاني، دهوك – ٢٠٠٨.

٧ – جورج لوكاش، الرواية التاريخية، ترجمة: د. صالح جواد الكاظم، الطبعة الثانية – ١٩٨٦، وزارة الثقافة، بغداد.

٨ – داريو بيانوبيا و خ. م. بينيالستي، مسار الرواية الاسبانو امريكية، ترجمة: محمد ابو العطا، المجلس الاعلى للثقافة – المشروع القومي للترجمة – ١٩٩٨

٩ – والتر الن: الرواية الانجليزية، ترجمة: صفوت عزيز جرجس، مراجعة: د. مرسي سعدالدين، دار الشؤون الثقافية العامة (افاق عربية)، بغداد.

١٠ – ارنولد كيتل، مدخل الى الرواية الانجليزية، م١ و م٢، ترجمة: هاني الراهب، وزارة الثقافة – دمشق، ١٩٧٧.

١١ – د. عبدالله ابراهيم، السردية العربية الحديثة، الطبعة الاولى، المركز الثقافي العربي، ٢٠٠٣ – بيروت.

١٢ – زاهير ڕۆژبەیانی، شیعرییەت لە دەرەوەی شیعر، چاپی یەکەم، دەزگای ئاراس، ٢٠٠٨ – هەولێر.

خوێندنەوەیەک بۆ
ئەزموونی ڕۆماننووسیی فەتاح ئەمیری

١

خوێندنەوەیەکی موزیکانە بۆ ڕۆمانی (هاوارەبەرە) بیستن بە چاو.. خوێندنەوە بە گوێ.

لە مێژووی دوور و درێژی هونەردا پێوەندی نێوان موزیک و شانۆ (بەتایبەتی گریکی) پێوەندییەکی ئۆرگانیکی بەرچاوی درامییە، بۆ پێوەندیی نێوان موزیک و شیعریش هەم دەتوانین بێژین پێوەندییەکی دیالکتیکی توندوتۆڵە، چونکە هەردووک (موزیک و شیعر) هونەری (زەمەن- کات)ین و، ڕەنگە بڵێم میلۆدییەک، ئاوازێک نییە (بەتایبەت لە فۆلکلۆر)دا کە لەسەر وشە (شیعر)ێکی پێشوەختە دانەهێنرابێ، هەتا ئەم دواییانەی مێژووی مرۆڤ و موزیک، کە لە پێشدا بالسترینا، مونتفردی و، دواتر بتهۆڤن، هەندڵ، باخ و، پاشانیش شوبرت و شومان و براهمز و ئیتر خەڵکی تریش لە دوای ئەوانەوە پەیدا بوون کە وردە وردە توانیان موزیک لە پاشکۆیی شیعر دەربکەن و (وشە) و (دەنگ) لە یەک ئاستدا، لە پێوەندییەکی هونەریی و لە یەک بەرهەمدا پێکەوە (بە تەرازوو) کاری ئۆرگانیکی بکەن. پێوەندی نێوان موزیک و سەمایش، کە لە (باڵی)دا دەگاتە پۆپە، لەوە ڕوونتر لێرەدا قسەی لەسەر بکەین.

وەلێ پێوەندی نێوان موزیک و ڕۆمان ئەوندە ڕوون نییە وەک لە کەیسی موزیک و شیعر، یا موزیک و شانۆدا دیتمان، کە ئەمیان لە ئۆپێرادا گەیشتە قۆناخێکی لە پێشتر. ئەگەرچی ئەمە نابێ وامان لێ بکا وا بزانین کە پێوەندییەک لە نێوان ڕۆمان و موزیکدا نییە، یا ناشێ دروست بکرێ.

لە مێژووی نزیکدا هەوڵی زۆر لەم بوارەدا دراوە و، هەندێکیشیان بەرهەمی (ڕۆمان)ی سەرکەوتووی لێ وەبەر هاتووە، لەوەشدا مەبەستم هەر لەو دەقانە نییە

کە ئاواز، یا گـۆرانی، یا سـەما و هەڵپـەڕکێیـان تێکەڵکێش کراون، بگرە پتر ئەو ڕۆمـانە مـەبەسـتن کە لە ڕووی بنیاتـەوە سـروشـتێکی (پۆلی فـۆنی – POLY PHO-NY) ، یا (کانون – CANON)، یا (ڕۆندۆ – RONDO)، یا (فـیوگ – FUGUE)... هتـد لە خـۆ دەگرن، کـە هەمـوو زاراوەی مـوزیکین و گـوزارە لە چەمک و تەکنیکی دەربڕینی موزیکی دەکەن، بەڵام لە هونەری (گێڕانەوە)شدا، واتا لە دنیای ڕۆمان و چیرۆکیشدا بەکار دەبرێن، با ناوەکانیشیان بگۆڕدرێن.

پۆلی فۆنی = پۆلە دەنگی، کە دەکاتە (فرەدەنگی)، وەک لەلای (دۆستۆیفسکی) و ئالیوت) و خـەڵکی تریشدا هەیە. کانون، کە شـێوازێکی موزیکی باروکییە بە واتای دووبارەکـردنەوەی ئاوازێک بەهـەمـان پێکهـاتـەی خـۆیەوە، بەڵام بـە پتـر لـە ئامـێـر– دەنگێک.

ڕۆندۆ= بـە واتای بابـەتێکی سـەرەکی و، هەنـدێ بابەتـی لاوەکی کــە ئەو بابـەتە سـەرەکییـە لە شێوەی شـەپۆلانێکدا پێکەوەیان دەبەستێتەوە، بەبێ ئەوەی سروشـتی ئاوازە سـەرەکییەکە بشێوێ.

گــەورەترین کــاری ڕۆندۆ، کــە وا باشـــە تـا دۆزینـەوەی زاراوەیەکی لە بـارتر (هەڵگەڕانەوە– هـەڵسـووڕانەوە)ی پێ بێـژین، ئەوەی کـە سـروشـتـی (ئیـحـای) بێکۆتاییبوونی دەق دەدا، ڕێگە بۆ هێشتنەوەی دەق بە کراوەی و، تێهەڵچوونەوە و سـەرەتای دەسـپێکێکی تر خۆش دەکا. لە گـۆرانیدا وەک (سـەربەسـتـە = لازیمە) وەدەر دەکـەوێ، لە هـونـەری گێڕانەوەشـدا (هەزار و یەکشـەوە) نموونەی بەرچاوی ڕۆندۆ = هەڵگەڕانەوەیە، کە وا دەکا دەقەکە شێوەی (٨) سەرەتا + لەتکە + کۆتایی وەرنەگرێ، بەڵکو لە شێوەی (شـەپۆلان)ێکی بەردەوامی بێکۆتاییدا بەردەوام بێت و، پتـر لە لووتکەیەکی تێدا بەدی بکرێ، نەک یەک لووتکە وەک لـە چیرۆک و ڕۆمـانی کلاسیکیدا باوە.

"فیوگ"یش، ئەوە بە واتا دەرکەوتن و ونبوون، دووبارە وەردەرکەوتنەوەی ئاوازێک لە مـــوزیکدا بـەکـار دەبرێ، کــە دەشێ لە ڕۆمـــاندا بۆ دەرکــەوتن و ونبـــوون و، دەرکـەوتنەوەی کـەسـێک، بابەتێک و کێشـەیەکیش بەکـار ببرێ. فـیـوگ باڵاترین سیستەمی (کۆنتەربۆنت)ی پۆلیفۆنییە لە دانانی موزیکدا.

ئەم تـەکنیکە سـەرەکـیـانـەی مـوزیک بەتایبـەتی، وێڕای هەمـوو ئەو تەکنیکە هاوبـەشــانـەی تریش کـە لـە نێــوان ژانرە ئـەدەبی و هونـەرییــەکــاندا هـەیە و، بە

مۆڵکییەتێکی موشاع دەژمێردرێن و هەر هونەرە و بۆ سوودی خۆی کەڵکیان لێ وەردەگرێ، بەڵام دیارە هەر یەکەو بەپێی تایبەتمەندی خۆی، وەک بنەما گشتییەکانی: سەرەتا، لووتکە کۆتایی، یا عەرز= نمایش، پەرەپێدان، ئەنجام، نەسەق و سیاق و، ڕەزمی دەرەکی و ناوەکی و، تەنازور و تەقابول و تەقاسیم و تەنویعات و لە دویەکترهاتن= تتابع و...هتد دەشێ لە هەندێ دەقی ئەدەبیدا بەبێ ویست و مەبەست هەروا لە هەنا- خۆڕایی بخرێتە ناو دەقەوە،

دەڵێم هەندێ دەقی نووسراو، چونکە لە دەقی ئەدەبیدا- لە ڕۆمان و چیرۆک-دا لەوانەیە ئەمە وەک ئیحتیمالێک ڕوو بدا بێ ئەوەی نووسەر بە وشیارییەوە زەینی بداتێ، بەڵام لای موزیککار و لە دەقی موزیکدا ئەم ڕەگەزانە پێویستن و بە حیساب دەکرێن و ناهێڵرێنەوە بۆ ئیحتیمال.

بەڵام هەموو ئەو ڕۆمانانەی لەسەر بنیاتی کارێکی کامڵی موزیکی وەک سۆلۆ و سۆناتا و سەمفۆنیا و کۆنشیرتۆ ڕۆنراون هەموو هەر بە ڕێککەوت، لەسەر کەرەستە هاوبەشە گشتییەکان بنیات نەنراون، بەڵکو هەندێک ڕۆمان بەوپەڕی وشیاری و بە مەبەستی پێشوەختەوە لەسەر تەکنیک و شێوە و شێوازی موزیکی کلاسیکی بەرهەم هێنراون، وەک ئەوەی ڕۆماننووسی ئەڵمانی (هێرمان هیسە) لە ڕۆمانی (گەمەی هەڵماتە شووشەییەکان)دا کردوویەتی، کە تا ڕادەیەکی هەست پێکراوە کاریگەریی سیمفۆنیای نۆیەمی بیتهۆڤنی پێوە دیارە، ئاخر هیسە بۆ خۆیشی کەمانژەنێکی شارەزا بوو و، لە کاتی نووسینەوەی ئەم ڕۆمانەشیدا موزیکی خوێندبوو.

ئەندرێ جید – ی فرەنسیش لە ڕۆمانی (ساختەکارانی پارە)دا سوودێکی زۆری لە شێوازی پۆلیفۆنی- گەلە دەنگی= پۆلەدەنگی= فرەدەنگییەکەی (باخ) و، تەنانەت لە موزیکی هاوچەرخیش سوودی لە شێوازی (سترافنسکی) دیوە.

مارگریت دۆرا لە (مودیراتۆ کانتابیلە)، کە تەنانەت ناوەکەیشی بریتییە لە زاراوەیەکی موزیکی، مارسیل پرۆست لە (گەڕان لە دوی کاتی لە دەستچوو)، کە لەژێر کاریگەریی هکتۆر برلیۆز نووسراوە و ئەندرێ مۆروا بە ڕاشکاوییەوە دەڵێ (سیمفۆنیایەکی مەزنە)، هەروەها جبرا ئیبراهیم جبرایش لە ڕۆمانی (گەڕان لە دوای وەلید مەسعوود) و، ڕەنگە ڕۆمانی تریش هەبن ئاوا بە مەبەستەوە، بە لێبڕانی پێشوەختەی نووسەرەکانیانەوە لەسەر شێوازی موزیک بنیات نرابن،

یەکێک لەوانەش هەردووک جمکە ڕۆمانی کوردی (هاوارەبەرە- ١٩٩٠) و (میرزا- ١٩٩٣)ی نۆبەرەی یەکێک لە پێشەنگانی ڕۆمانی نوێی کوردی (فەتاح ئەمیری)ە لە ڕۆهەڵاتی کوردستان= کوردستانی ئێران. کە هەردووک لە بڵاوکراوەکانی ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی/ ئینتشاراتی سەلاحەدینی ئەیوبی-ن. یەکەمیان بە تیراژی (٣٠٠٠) دانەو (١٩٤) لاپەڕەی قەوارە گەورە و، دووەمیشیان هەر بەهەمان تیراژ، بەڵام بە (٢٣٥) لاپەڕەی هەمان قەوارەی ئەوەی پێشووە، هەردوو ڕۆمانیش بە فەرهەنگۆکەیەکی چەند لاپەڕەیی کۆتاییان دێت کە بە پیتەکانی ئەبجەدی لە ئەسڵی دەقەکە جیا کراونەتەوە، هەروەها ئەم دوو ڕومانە جمکە کە لە بەراییی (میرزا)کەیاندا نووسراوە (بەشی دووەمی هاوارەبەرە)، لە سەرەتای یەکەمیاندا وەکو پاراتێکست شیعرێکی پێداهەڵکەوتنی (عەباس حەقیقی) و دێرە شیعرێکی (هێمن) و پێشەکییەکی خودی ڕۆماننووس بڵاو کراونەتەوە، لە دووەمیشیاندا پەیامێکی تری بێ ناونیشانی ڕۆماننووس دەبینین کە ئەمیش بە دێرە شیعرێکی (هێمن) دەست پێ دەکات. ڕۆمانی یەکەمیشی بە ڕەوانی باوکی و هیی دووەمیشیانی بە ڕەوانی دایکی پێشکێش کراون.

جگە لەمانە لە (٢٠٠٣)شدا دەزگای ئاراس لە هەولێر، چاپی یەکەمی ڕۆمانی (زیندەخەو)ی بۆ فەتاحی ئەمیری، لە (٤٦٤) لاپەڕەی قەوارە ناوەندی چاپ و بڵاو کردووە، کە پێشکێشی (گەلی مەزلوومی کورد)ی کردووە.

ئەمیری، لە پێشەکیی (هاوارەبەرە)دا بەوپەڕی لەخۆبوردەییەوە باس لە پارچە موزیکی کولتووری (هاوارەبەرە) دەکا و دەڵێ (هاوارەبەرە، ئاهەنگە، ئاهەنگێکی ڕەسەن و لەمێژینە، ئاهەنگێکی هەڵقولاو لە دڵی خەڵکدا، ئاهەنگێکی قووڵ و کورتە، ئاهەنگێکی شمشاڵە... ئاهەنگی هاوارەبەر، بۆ من بووە بە سووژە و هاندەرێکی باش، لەو ئاهەنگە ئیلهامی ئەو چیرۆکەم وەرگرت... ئەو فکرە لە پێشدا بووە و ماوە، من بەو جۆرە دروستم کردووەتەوە، لەوانەیە ڕۆژگارێکی بەیت بووبێ یا، چیرۆک و بەسەرهات و سەرگوزشتە).

لێرەشەوە ئیتر ڕوونە کە ئەمیری بە وشیاری و بە مەبەستێکەوە، یا ڕەنگە بڵێم بە پتر لە مەبەستێکەوە ئەم پارچە موزیکە فۆلکلۆرییەی کردووەتە هەوێنی ئەم ڕۆمانە. ئەو لەبارەی پەیامەکەیەوە دەڵێ: هاوارەبەرەی من، هاواری لە گەروودا خنکاو، هاواری ڕووتی و نەداری و تەنیایی و بێ دەسەڵاتی، وشیاری و بێدەنگییە،

هاوار لە دەس داب و ڕەسمی غەڵەتی کۆمەڵایەتی، هاوار لە دەس فەرق و جیاوازییە.

لەبارەی شێوازی نووسینەوەشێوە دەڵێ: لەو نووسراوەدا، حەولم داوە وشەی ڕەسەنی کوردی، ئیستیلاحی باش لە قالبی چیرۆکێکی سوننەتی کوردەواری داڕێژم، حەولم داوە ئەو شتانەی لەبیرچوونەوە (...) بێنەوە کایە (...) پێویستە بڵێم تەواوی ئەو چیرۆکە خەیاڵییە (...) حەولم داوە چیرۆکەکە نەبێتە بازاڕی ولک و پۆپی لێ نەبێتەوە.

لەبارەی کەسەکانی ڕۆمانەکەشەوە گوتوویەتی: پاڵەوانەکانی ئەو چیرۆکە، نیشاندەر و نموونەی کۆمەڵێکی کوردەوارین، زۆربەیان (لە ڕاستیدا هەموو) موسڵمانن "... " شەیتان و شۆفارێکیش (بلە چەرچی) پێویست بوو "... " میرزاش پیاوێکی لەسەر دڵانە "... " بۆ پاڵەوانی چیرۆکەکەم ڕێز و حورمەت قایلم...

من هەموو کات وتوومە ڕاست و ڕەوا نییە نووسەر لەبارەی بەرهەمی خۆیەوە بدوێ، دەنا تەنیا یەک واتا و لێکدانەوە بەسەر نووسینەکەیدا دەبڕێ و ڕێگەی لێکدانەوەکانی تر لە خوێنەر دەبەستێ، نەک هەر ئەوەندە، ئەوەشم لا دروست نییە نووسەر قسە لە بەرهەمی نووسەرانی هاوپیشەی خۆی بکا، وەک ئەوەی چیرۆکنووسێک لەسەر چیرۆکی خەڵکانی تر، یا شاعیرێک لەسەر شیعری شاعیرانی تر بنووسێ، چونکە نەرگسیەتی خۆی ڕێگە نادات بەرهەمی خەڵکی تر بە مەوزووعییانە هەڵبسەنگێنێ و لە باشترین حاڵتیشدا کە چیرۆکنووسێک چیرۆکی چیرۆکنووسێکی تر دەنرخێنێ دیت ئیسقاتاتی خۆی دەخاتە سەر و وەک ئەوە وایە بڵێ ئەم چیرۆکە ئەگەر من خۆم بمنووسیبایە ئەوهام نەدەنووسی و ئەوهام دەنووسی، بەم کارەشی ئەوەندە باس لە خۆی دەکا و نهێنی بەرهەمەکانی خۆی ئاشکرا دەکا، ئەوەندەیە باس لە بابەتە هەڵسەنگێنراوەکەی ئەوەکەی تر ناکات.

فەتاح ئەمیری (بەداخەوە) هەر خۆی بەخۆی بارودۆخی نووسینی بەرهەمەکەی، پەیامی نووسینەکەی، سروشتی کاراکتەرانی بەرهەمەکەی، تەنانەت شێوازی نووسین و سروشتی ڕۆمانەکەیشی پێناسە کردوون، بەم کارەشی وا دەکا کەم خوێنەر بتوانێ بیر لە ئەودیوی ئەو پێناسانە بکاتەوە، ئەمیری دەڵێ (حەولم داوە وشەی ڕەسەنی کوردی ئیستیلاحی باش لە قالبی چیرۆکێکی سوننەتی

کوردەواری داڕێژم..) یا لەبارەی پەیام / مەبەستی ڕۆمانەکەیەوە دەڵێ: (حەولم داوە ئەو شتانەی لەبیرچوونەوە... بێنەوە کایە...).

من وەکو خوێنەرێک لێرەدا ناتوانم بەو قسەیەی ئەمیری قایل بم کە گوایە ئەم ڕۆمانە (چیرۆکێکی سوننەتی)یە، ئاخر ئەو لە (١٩٩٠ ز - ١٣٦٩ ک. ھ) دا ھاوارەبەرەی بڵاو کردووەتەوە، تا ئەو دەمەش ڕۆمانی (ھونەریی) کوردی لە ھەرچوار پارچەی کوردستان لە ژمارەی پەنجەی دەست پتر نەبووە، ئیتر کامە ڕۆمانی (سوننەتییە) ئەگەر سوننەتی بە واتای دێرین و کلاسیکییەت بێت وەک من لێی تێ دەگەم؟.

ھەرگیز ناتوانم باوەڕ بەوەش بێنم کە فەتاح ئەمیری ھەر بۆ ئەوە ڕۆمانی نووسیوە تا (ئەو شتانەی لەبیرچوونەتەوە بیانھێنێتەوە کایە) و بۆ ڕۆژی ئەمڕۆی نیشتمان و نەتەوەکەی، مەبەست و ھیوا و ئاوات و خۆزگەیەکی نەدابێتە چاو، نیشتمان و نەتەوەیەک کە فەتاح جگە لە دەقەکە، لە پاراتێکستەکەشدا شەتاوی سۆز و خۆشەویستی و دڵسۆزییان بۆ ھەڵدەڕێژێ.

ھیچ بە دووریشی نازانم خوێنەرێکی تر بێت بە من بڵێ: تۆ دەتەوێ چیی تر بخەیتە سەر دەقەکەی، ئەو نووسەرەکەی بۆ خۆی وای گوتووە و ھەر ئەوەندەیەی پێ ڕەوا دیوە؟.

لە وەڵامی وەھا پرسیارێکیشدا ھەرگیز دانامێنم و دەڵێم: باوەڕ بە دەق بکە، نەک بە دەقنووس.

دەقنووس بۆی ھەیە بۆ خۆلادان لە سانسۆری ئاینی، کۆمەڵایەتی، سیاسی و بۆ ڕێگومکێ ئیددیعای ھەندێ شت بکا، بە دڵنیاییشەوە ھەر دەقنووسێک ئامانجێک، پەیامێک، مەبەستێکی سادە، یا چەند لایەنەی لە نووسینی دەقێکدا ھەیە و، زۆرجارانیش شتێکی دیاریکراوی مەبەستە، بەڵام ھەرگیز ئەوە گرینگ نییە کە دەقنووس بۆ خۆیی دەداتە چاو، بگرە ئەوە گرینگە کە بە کردەوە دەگاتە خوێنەر.

لێرەشەوە ئیتر منی خوێنەر ئەو بازنەیە دەبەزێنم کە فەتاح بە دەور بەرھەمەکەیدا کێشاویەتی و، لەو ئاستە واتایەشدا گیر ناخۆم کە ئەو لە پێشەکییەکەیدا بۆ کارەکەی دیاری کردووە، بگرە کار بۆ ئەوە دەکەم لەو بازنەیە دوورتر و لەو ئاستە قووڵتر، ھەتا بڕشتی دەقەکە مەودا دەدا و، توانای تێگەیشتنی

منی خوێنەر هەتەر دەکا بڕۆم و، لەو تخوبە نەگەڕێمەوە کە دەقنووس بۆ خۆی و کارەکەی دیاری کردووە. بڕشتی هەموو کارێکی ئەدەبی و هونەری ئەگەر هەر ئەوە و ئەوەندەیە بووایە کە داهێنەرەکەی دەیڵێ، دیارە ئەو دەمە نە لێکۆڵینەوە، نە لێکدانەوە، نە ڕەخنەی ئەوانی تر لەسەری پێویست دەبوون، ئەڵبەتە ئەو دەمە هەموو دەقەکانیش (باش) و (جوان) و (سەرکەوتوو) و ... دەبوون، مادامێکی بەرهەمهێنەرانیان بەس بوون بۆ هەڵسنگاندنیان، کە دیارە کەسیشیان کەموکورتیی کارەکانی خۆیانیان لێوە دیار نییە.

ئەگەر ئەوش ڕاست بێ کە هەموو بابەتێک شێوەی خۆی دەسەپێنێ، دەبێ ئەوەش بەڕاست بزانین کە هەموو شێوەیەکیش میتۆدی هەڵوەشانەوەی خۆی دەسەپێنێ. لەم ڕوانگەیەشەوە دەڵێم ڕۆمانی هاوارەبەرە بە هەردوو بەشەکەیەوە (هاوارەبەرە + میرزا) بە تەنیا بەهیچ یەکێک لە میتۆدە باوەکانی ڕەخنە: ئەخلاقی، سایکۆلۆجی، سۆسیۆلۆجی، نموونەیی، ئەفسانەیی و، شەکلانی، بنیاتگەرایی، ناخوێنرێتەوە، بگرە دەبێ بەپێی ئەو شێوە و شێوازە بخوێنرێتەوە کە پێی بەرهەم هێنراوە، بە واتایەکی تر هەم بە چاو ببینرێ و، هەم بە گوێیش ببیسترێ. ئەمەش بۆ (وەرگر)ێکی گوێی هەستیاری موزیکی هەبێ و هەست بە ڕیتمی ناوەکی و دەرەکی بکا و بتوانێ پێکەوەیان جووت بکا، کارێکی مەحاڵ نییە.

هاوارەبەرە تاکە موزیکێکی فۆلکلۆری نێو ڕۆمانەکە نییە، بگرە لە زۆر شوێنی تریشدا ئاماژە، یا تەنانەت گۆرانی باو و، بەیت و، لاوەکگەلێک تێکەڵکێشی/ تەناسی دەقەکە کراون لەوانەی کە بە ئاوازەوە دەگوترێن، گۆرانی و ئاوازگەلێکی ستاندارد کە هەموو خوێنەرێکی کورد لەگەڵ دیتنی/ خوێندنەوەی وشە/ شیعرەکانیاندا، یا تەنانەت هەر بەدیتنی ناوەکانیان، ئاواز و ڕەزمەکانیشیانیان دەزێتە هەست و ناویستانەش بێت ئاوێزانی دەقە نووسراوەکە دەبنەوە و، پاش ئەوەی دەق و ئاواز لە هەست، یا لە نەستی وەرگردا دەچنەوە سەریەکتر، کەشێکی ئاهەنگئامێز دێننەوە کایە کە وێنە ئەسڵییەکەی لە یادوەری خوێنەرە کوردەکەدا دەسازێنێ، دەڵێم خوێنەرە کوردەکە چونکە لای خوێنەرێکی کوردینەزان، کاتێک کە دەقەکە وەردەگێڕێتەوە سەر زمانێکی تر، ئەم دیاردەیە کاریگەریی نامێنێ، لەبەرئەوەی شیعرەکە لای دەقەکەوە دێت و، ئاوازەکەش لەکن خوێنەرە کورد، یا کوردیزانەکەوە دێت و ئەو فەزایە ئاهەنگئامالە ساز دەکەن، کە بەبێ ئەو خوێنەرە

تایبەتییە کوردە مەحاڵە هەستی پێ بکرێ.

لە بەشی یەکەمی ڕۆمانەکەدا بەشێک لە بەیتی (لاس و خەزاڵ – ل٢٠) و، بەشێک لە گۆرانییەکی فۆلکلۆری– هەرکەس یارەکەم– ل٣٩) و، بەشێک لە بەیتی (قەڵای دمدم– ل٦٩ تا ٧٠) و، بەشێک لە داستانی (لەیلا و مەجنون– ل١١٥) تێکەڵکێشی گێڕانەوەکە کراون. لە بەشی دووەمدا: لە (ل–١٠، هەوای ژیان بەیتی باوە ئادەمە) و لە (ل–٥٢، گۆرانی فۆلکلۆری فاتمۆکێ..) و، لە (ل–٦٦دا گۆرانی فۆلکلۆری گەوهەرێ) و، لە (ل٨٩–گۆرانی فۆلکلۆری: ڕێگای دارستان...) و، لە (ل–١١٤ گۆرانی فۆلکلۆری: دارە بەرزەکەی...) و، لە (ل–١١٨ بەیتی لەشکری) و، لە (ل–١٩١ لاوکی گەنج خەلیل) لەگەڵ گێڕانەوەکەدا ئاوێزان کراون، ئەمە جگە لە چەندان ئاماژەی تر کە بۆ هەندێ بەیت کراون وەک ئەوەی لە (ل–١٨٠)یدا دەبینین، کە کۆپلەیەکی بەیتی (کاکە میر و کاک شێخ) تۆمار کراوە و، لە (ل–٢٢٤)دا کۆپلەیەکی (بەیتی سوارۆ) هاتووە، کە هەموو لە زەینی خوێنەری کورددا حوزووری بەردەوامیان هەیە و، چ وەکو گۆرانی و ئاواز و، چ وەکو بابەت و، چ وەکو ئاماژە و پەیام دەچنەوە سەر دەقەکە، بەتایبەتیش لەو شوێن و هەڵوێستانەدا کە ئیتر قسەی ئاسایی دەرۆستی کارەسات نایەت، یا نابێ، یا ناکرێ گوزارە لە ناخی کەسەکان بکا، ئەمەش ئەرکێکە لە ئەرکەکانی تری ئاواز و گۆرانیەکان، کە دەچێتە سەر ئەرکی سازدانی پانتاییە موزیکئامێزەکە، کە هەندێ جار بەبێ (وشە/ شیعر)یش هەر بە شمشاڵەکەی (یارە) بەرهەم دێت وەک خودی پارچە موزیکی (هاوارەبەرە) و، ئەو ئاهەنگانەی لە ماڵ و گوند و دەشتودەر و لە کاتی شوانی و لەنێو بەندیخانەدا دەیانژەنێ.

ئەمە لەسەر ئاستی ڕاستەوخۆی موزیک و گۆرانی و بەیت و لاوک، بەڵام لەسەر ئاستی شێوازی نووسینیش پەخشانی فەتاح ئەمیری پەخشانێکی ڕیتمداری هونەرییە، ڕستەکانی خێرا و کورت و ڕوونن، هەندێ جار سەروای سەرەتایان هەیە (... یای ناز، شێت و شەیدا، شێواو شڵەژوا، بە ناو ماڵدا دێ و دەچێ.. میرزا ل–٨٨).

جاری وایش هەیە ڕستەکانی بە سەروا کۆتاییان دێت (.. ڕۆڵەگیان، قزڵباش و ڕۆم، گۆشتی شایەت خۆم، دەبەر ئەو چاوانەت مرم، باوانەکەم، لە جێی گۆڕی هەموانم، کوڕی ئازا و ڕەشیدم، ڕەش و برشەی بەری بای، لە خەرمانان بەجێ

مای، دایکی چوو بۆ خۆی هێنای... هاوارەبەرە، ل-٨٩).

یا وەک ئەم پەخشـانەی کە لە پەسنی (ناز)دا گوتراوە: (.. دڵـی بزوێنی لاوکوژ، تـا بڵـێـی تەرز و بەرز و شـیـرین و مـەزەدار، نەرم و نۆڵ و نـاسک و نـازدار... هاوارەبەرە، ل-٩٢).

هەندێ جاران هەڵسوکەوت و جووڵەی کاراکتەرەکانیش تەنانەت بەپێی ڕیتمێک وێنا کراون، تۆ تەماشـای ئەم کۆپلەیە بکە کە لە دێرەکانی سـەرەتای ڕۆمـانەکەدا وەسفی (یارە) دەکەن.

(... دەڕوا، هەر دەڕوا، قـوت و سڵ، قـیت و قۆز، تونـدوتۆڵ، گـورجـوگـۆڵ.. ڕێگا دەپێوێ، حـندرحـۆ دەکا، جـارجـار لاباز داوێ، بە حـەقلەمـەقـۆ و، هەنگڵـەشـەلەش دەڕوا).

ئێـمـەی کـوردیش دەزانـین ڕۆیشتن بە (حـندرحـۆ) و (لابـاز) و(حـەقلەمـەقـۆ) و (هەنگڵـەشـەلە) ڕۆیشـتن، بەڵام ڕۆیشـتنی ئاسـایی نین، بگرە ڕۆیشتن هەریـەکە و لەسـەر ئاوازێک- ڕیتـمێک، ڕیتـمێک کە لـە ناخی پڕ لە شـادی و خۆشـیی (یارە)ی ڕێبوارە و هەڵدەقوڵێ لە شـێوەی جووڵەی دەست و پێ و تەواوی جەسـتەی ئەودا وەدەردەکەوێ، ڕیتـمێکی خێرا، کە ئێـمەی تەماشـاوان، ئێمەی خـوێنەر هەرگـیز نایبیسـتین، بەڵام لە بزاوی جەسـتەی ڕێبوارەکەدا دەیبـینین و، لە ڕێی ئەزمـوونی خـۆمـانەوە، لە گـەنجـینەی کـەلەپوورو، لە یادەوەری دوور و نـزیکمـانەوە دەتوانین بیـهێنینەوە بەرزەین، لەوێشـەوە بۆ بـەرگوێ و هەسـتی بیسـتن، تەنـانەت وتنەوە و سـەمـاکردن و بە حەندەرحـۆ ڕۆیشـتنیش لەگەڵ ئەو ئاواز و ڕەزمـە شـاراوەیەدا کە لەوانەیە وشـە- شـیعـرەکەی بگۆڕین، لـێ ڕیتـمـەکـەی لای هەمـووان هەریـەکە، ئەم جـۆرە پەسنە، کـە دەشـێ پێی بێـژین (پەسـنی ئەفرێنەر= خـوڵقـێنەر)، یا (پەسنی بزۆز)، چونکە گوزارە لە حـاڵەتە نەوەستاوەکان دەکا، وەسفی بزووتنەوەی فـیزیکی کـاراکتـەر لە شـوێنێکی گـۆڕاو، لەناو دەوروبـەرە سـروشـتـییـەکـەی، یا لە بەردەم باکگراوندە کۆمـەڵایەتی و دەروونییـە ناجـێگیـرەکـاندا، یا بە واتـایەکی تر بیـڵـێم وەسـفـێکە نابێـتـە هـۆی ڕاگـرتنی ڕووداو، یا تەنـانـەت خـاوکـردنەوەشی، بگرە بەپێچـەوانەوە هەردەم بەرەو پێشی دەبا، لە کۆتایی نزیکی دەکاتەوە. ئێمـە (یارە) بە وەسـتـاوی نابینـین سـەرنج لە سـروشت بدا و، خـۆی، یا وەگـێـڕێکی فـرە ئاگـا هەسـتی ڕاسـتـەوخۆی ئەومـان بۆ وەگوێزێ و وەگێڕی، ئێـمـە ئەو بەدەم ڕێکردنەوە

دەبینین، ڕێکردن بەپێی ئیقاع= رەزمێک، کە لە هەڵسوکەوت و جوڵەی لەشیدا وەدەر دەکوێ و، خێراییەکی لە ڕادەی ڕۆیشتنی ئاسایی پتری دەداتێ بۆ ئەوەی زووتر بە کۆتایی قۆناخی یەکەمی بەسەرهاتەکەی بگا، کە گەیشتن بە ئاوەدانییەک و ئەنجام دۆزینەوەی کارە. هەروەها حاڵەتی بەختەوەری و گەشبینی (یارە)ش دەردەخا. پەسنی بزۆز لە پەخشانی فەتاح ئەمیریدا زۆرن. لەم ڕۆمانەیدا جگە لە پەندی پێشینان و قسەی نەستەق و ئیدیۆمی باوی کوردەواری، ژمارەیەکی بەرچاوی نەقڵ و نەزیلە و چیرۆکی فۆلکلۆری کوردی لە دەقەکەدا تێکەڵکێش کراون، لە بەشی یەکەمدا (هاوارەبەرە) وەک: حیکایەتی (سوڵتان مەحمود و هەیاسی خاس ل-٧١) و: (هاواری نانی سووتاو ل-٩٠) حیکایەتی (گوڕنە تەڵە ل-٩٦) و (سوارەی مەندی مەندی ل-١٣٤) و، مۆتیفێک لە ئەفسانەی (یاجوج و ماجوج ل-١٢٨) و،قورنجیک گرتن بۆ ئەوەی چەقوی دەستت تیژ بێت ل-١٢٩، خێوداری و جنۆکە ڕاگرتن لە خزمەتی خەڵک.

کە هەندێک لەمانە لە بەشی دووەمیشدا واتا لە (میرزا)یشدا دووبارە کراونەتەوە وەک: حیکایەتی سوڵتان مەحمود و هەیاس و، ڕەندە و مەندە و مامەندە لە ل-٦ و ٧، ئەمە جگە لە تێکەڵکیشکردنی هەندێ حیکایەتی تری وەک: حیکایەتی خەڕەکە نارنارم، لە (ل-٧ و ٨) و- حیکایەتی (پیرەژن و ڕێوی و کلکەقوڵە و داشیردا.. لە ل-١١٢ تا ١١٤) و، دووبارەکردنەوەی پێوەندیی ڕەشەدز و دۆستایەتییەکەی لەگەڵ جنۆکاندا، کە لە بەشی هاوارەبەرەدا جنۆکە و خەزاڵ و دایکی بوو.

هەروەها هەندێک داوونەریت و کاری لادێیش لە هەردوو بەشی ڕۆمانەکەدا تێکەڵ کراون وەک: ڕێکخستنەوەی کاروباری جووتکاریی و دابینکردنی پێداویستییەکانی گاسن و هەوجاڕ و... هتد، پاش مردنی دایەپیرە و، بەخۆ کەوتنەوەی سۆفی ئەحمەد بۆ گەڕانەوە بۆ سەر کاری جووتکاری- پاری ٨ی هاوارەبەرە.

یا وەک دیمەنی خوری شیکردنەوە و، کاروباری ڕستن و تەون لە (ل-١٣٣-١٣٤ی هاوارەبەرە) و، ڕێوڕەسمی بووکگواستنەوە و، نەریتی (گیسکە کوڕانە) و شەڕەدار و جلیتبازیی لە (ل=١٥٩ تا ٢٦٧ی هاوارەبەرە) و، هەندێ ئاماژەی تریش، بەو وردی و درێژییەی کە لەگەڵ دەقی ڕۆمانەکەدا ئاوێزان کراون، کە زۆریان پرۆسەی

گێڕانەوەکە پەک دەخەن و زۆریشیان ئەگەرچی ئاماژەیەکیان تێدایە بە ڕۆتینیەت و، وەک خۆ دووبارەبوونەوەی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووری و دەروونی و ڕوحی چەن پشتەی کۆمەڵی کوردەواری وەک دووبارەبوونەوەی ئەو حیکایەتانەی کە بۆ پەروەردەکردنی نەوەی پێشوو (بۆ میرزا) گوتراون، بۆ نەوەی نوێش (بۆ وەتمان)ی منداڵیش هەر ئەوانەنە دەگوترێنەوە، بەڵام لە پشت ئەم بۆرە هۆیەوە، بۆ هەندێکیان، یا ڕاستتر بێژم بۆ تۆمارکردنی زۆربەی ئەم نەقڵ و نەزیلە و حیکایەت و پەندانە هۆیەکی زەقتر دەبینم ئەویش حەزی بەئەرشیفکردنی ئەم دەقە کەلەپورییانەیە، نەک بەدەنگەوەچوونی پێداویستییە هونەرییەکانی دەقی ڕۆمانەکە.

سوودوەرگرتن، بەکاربردنی کەلتووری نووسراو و سەرزارەکی و، خوماڵی بیانی، بەتایبەتیش لە دوای بڵاوبوونەوەی چەمکی تێکەڵکێش= دەقئاوێزان= تەناسسەوە، مافێکی ڕەوای نووسەرە، هەتا لە ئاستی ئامژەدا بێت زۆر باشە و، هەتا لە سنووری مۆتیڤدا بکرێت پەسەندە، بەڵام کە لەوە تێپەڕی و گەیشتە ئاستی وەرگرتنی دەقێک و دووان و... ئیتر ڕەنگی دەقە نوێیەکە دەباتەوە سەرخۆی، لە ئەنجامی تێکەڵکردنی دەقی فۆلکلۆری زۆریشەوەیە کە ڕۆمانی هاوارەبەرە لە هەندێ شوێنیدا سیمای حیکایەتی زۆرتر پێوە دەبینرێ تا ڕۆمانێکی هونەری هاوچاخی توکمە، لە هەموو حاڵەتێکیشدا ئەرشەفاندن کاری ڕۆمان نییە.

فەتاح ئەمیری ئەڵی یەکەم جار ئاهەنگی/ ئاوازی هاوارەبەرەم لە (هەمزەی حەسەنە پیر)ی خەڵکی گوندی حاجی لەکی چۆمی مەجید خان و، پاشتریش لە بەهەشتی قالەمەڕی بیستووە و، هەردوو ئاوازەکەش وەکو یەکتر بوون. ئەوەی ڕاستی بێت من خۆشم ئەم ئاوازەم لە ۱۹۷۳دا لە بلوێرژەنی بەناوبانگ خوالێخۆشبوو ئەحمەد داودە، لە کەرکووک بیستووە، هەروەها لە هەشتاکانیشدا، لە بەرنامەیەکی کەلپووریی تەلەفزیۆنی کەرکووکدا، بلوێرئەنگێوێکی هەولێریم دیت ئەم ئاوازەی هاوارەبەریەی پێشکێش دەکرد، بەڵام ئەو پێی دەگوت (هاوارەبەلۆ)، نازانم بۆ؟.

لێرەشەوە دەتوانین بڵێین هاوارەبەرەش وەکو ئاوازی بووک و خەسوو، کە دایالۆگێکی موزیکییە و بە دوو تۆنی جودا دەژنرێ، هەروەها ئاوازی چەمەری تایبەت بە پرسە و ئاوازی مەڕ لە کەلدان و ڕەنگە هی تریش هەبن، ئاواز گەلێکی میللین و لە هەموو کوردستاندا ناسراون.

هاوارەبەرە، ئاوازێکی تیژ، بڵند و کورتە، لە موزیکدا پێی دەگوترێ conforza، فۆرزا واتا (زۆر بە توندی.. ئەوپەڕی توندی) و گوزارە لە لێقەومان و ڕووداوی نا ئاسایی و کەم دەرفەتی و پەلەپەل دەکا، پەیامێکی شیفرە ئامێزە بۆ حاڵەتێکی ئیمرجنسی و فریاکەوتن، ئەوانەی گوێیان لێ دەبێ دەتوانن هێماکانی بخوێننەوە کار و کاردانەوەیان بۆی هەبێ. فۆرزا بە شێوەیەکی گشتی بۆ سەرنجڕاکێشانە.

ئاوازی هاوارەبەرە مۆتیڤێکی بوێرەییە لە ڕۆمانەکەدا، بە بۆچوونی من وەک ئاواز و گۆرانی و بەیتەکانی تری نێو دەقەکە کارکردی هەر لەسەر ئاستی ڕووکەشدا نییە، بگرە خوارتر لەوە ڕۆ دەچێ و لەسەر ئاستی بنیات کار لە شێوە و لەسەر ئاستی گێڕانەوەش کار لە شێوازی دەقی ڕۆمانەکە دەکا، وەکو (تەنویعات- variation)ێکی موزیکی دای دەڕێژێ، ئەگەرچی بۆ خۆی سۆلۆیەکی- تاک نەوایە.

لە تەنویعاتی موزیکدا موزیکوان ئاوازێک هیی خۆی، یا زۆربەی کات ئاوازی داهێنەرێکی تر وەردەگرێ کە پێی جوان و چاکە، لە ڕێی تەکنیکی تەنویعەوە بە موتیڤگەلێک لە داهێنانی خۆی دەوڵەمەندی دەکا، بەمەرجێک لە گەوهەری ئەسڵیی پارچە موزیکە وەرگیراوەکە دەرنەچێ. ئەمە، یا بەشێوەیەکی نزیک لەمە لە شیعری کوردیشدا وێنەی هەیە و، لای هەندێ لە شاعیرە کلاسیکەکانی کورد چوارخشتەکی، یا پێنج خشتەکییەک لەسەر شیعری شاعیرێکی تر دەبینین کە لەسەر هەمان (کێش) و (سەروا)ی دەقە وەرگیراوە ئەسڵییەکە دەهۆنرێتەوە.

لە تەنویعەی موزیکیدا ئاهەنگسازی دووەم، بەمەرجێک ڕوحی پارچە ئاسڵییەکە بپارێزێ، بۆی هەیە ئاوازە نوێیە داهێنراوەکەی خۆی لەسەر ڕیتم و هارمۆنییەکی نوێ بنیات بنێ، یا دەوتوانێ ڕیتمی ئاهەنگە ئەسڵییەکە بپارێزی، بەڵام ئاوازە نوێیەکەی خۆی لەسەر پەیژەیەکی موزیکی تر بنیات بنێ، یا دەتوانێ بگەڕێتەوە سەر ئاهەنگە ئەسڵییەکە، بەڵام هارمۆنی و دابەشکردنەکەی بەسەر ئامێرەکاندا بگۆڕێ و بە ڕەهەندی نوێ و دەنگی تر فراوانتری بکا.

ئەو تەنویعە موزیکییەی کە لە ڕۆمانی هاوارەبەرەدا بە هەردوو بەشەکەیەوە (هاوارەبەرە و میرزا) هەستی پێ دەکرێ، ئەم جۆری سێیەمی تەنویعەیە، کە بابەتە سەرەکییەکەی تێدا پارێزراوە، بەڵام بە دابەشکردنەوەی بەسەر چەندان حاڵەتی جیای لێکچوو و گۆڕینی کارەکتەرەکانی (لێرەدا ڕۆڵی ئامێرە موزیکییەکان دەبینن)، ڕەهەندی جیاوازی کۆمەڵایەتی و دەروونی دەخرێتە سەر و،

وا بەربڵاو دەکرێ کە هەموو لایەنەکانی ئەو بابەتە بگرێتەوە.

لە هاوارەبەرەدا (مەبەستم هەردوو بەشی ڕۆمانەکەیە)، میرزا کاراکتەری سەنترالّی کاریزما و تەوەری سەرەکییە، ئەگەرچی پاش پتر لە (٤٠) لاپەڕە لە دەسپێکی بەشی یەکەمەوە ئەوجا ناوی دێت، هەتا کۆتاییی بەشی (هاوارەبەرە)ش هەر وەکو کەسایەتییەکی (یارمەتیدەر= لاوەکی) ڕۆڵ دەگێڕێ، ئەمەش لەگەڵ پێناسەی کەسایەتی تەوەرەییدا کورت دەهێنێ. میرزا لە کتێبی یەکەمدا ڕۆڵی باوکی ڕوحی وەتمانی منداڵ و بێ باوک دەگێڕێ و، هەستێکی شاراوەی حەزلێکردنیشی بۆ دایکە بێوەژنەکەی (=ناز) هەیە، وەکو (کەسایەتی یارمەتیدەر)یش ئاسانکاریی بۆ سەرخستنی خۆشەویستییەکەی (یارە و خەزاڵ) و، بەیەکتر گەیاندن و شادکردنیان دەکا، ئەگەرچی یارە هەر زوو لە کاردانەوەی ئەو یارمەتییەدا خۆی لەسەر میرزا دوچاری چورتمێک دەکا و دەکەوێتە بەندیخانەوە و ئەو شادییەی لێ دەشێوێ، بە درێژاییی کتێبی دووەمی ڕۆمانەکە دەرناکەوێتەوە، تا دێرەکانی کۆتاییی ڕۆمانەکە، کە بە دەستێوەردانی میرزا بە کەفالەت ئازاد دەکرێ.

لە بەشی (١)ی بەرگی دووەمی ڕۆمانەکەدا، بە قەولی موزیکوانان، کە میرزا (سۆلۆ) یەک وەردەگرێ و، بە فلاشباکێک سەردەمی منداڵی و، هەرزەکاری و، باکگراوندی کۆمەڵایەتی و دەروونی و پەروەردەیی و ڕۆڵی ڕاستەقینەی خۆیمان بۆ وێنا دەکا و دەزانین ئەو هەر کەسایەتییەکی یارمەتیدەر نییە، بگرە لە ڕاستیدا کەسایەتیەکی سۆسیۆ- سیاسی مەزن و کاریگەرە، ئەو دەسەڵاتەی ئەو کە لەنێو دڵ و هزر و هۆشی خەڵکەکەدا پەیدای کردووە، دەسەڵاتێکی ڕاستەقینەیە و، خەڵکەکە خودویستانە ڕێزی دەگرن و، لە خزمەتی خۆڕێکخستنەوە و گۆڕاندا کەڵکی لێ دەبینن.

لە ڕۆمانی هاوارەبەرەدا (هەردوو بەشەکەی) ئەوەی ڕوو دەدا، یا لە میرزا ڕوو دەدا، یا لە دەوروبەرەکەی، ئەم ڕۆڵەشی ئەگەرچی درەنگ لە دەقەکەدا وەدەردەکەوێ، ئەوە هیی سروشتی کار و، باری ژیان و، پەیامە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکەیەتی، کە تا خاڵی تەقینەوە نهێنی پارێزی و نا ڕاستەوخۆیی و خۆ شاردنەوەی دەوێ لە ترسی ڕێژیمی دیکتاتۆری شاهەنشاهی ئەو سەردەمەی ئێران، کە بە بەرنامە و بە ئاگر و ئاسن کاری بۆ سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی

و تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵی کوردەواری دەکرد. لێرەشەوەیە میرزا سەرەتا وەکو کەسێکی نەناسراو، بێ ماڵ و خێزان، بێ ئەرک و فەرمان دەردەکەوێ کە تەنانەت پرسیار دەخاتە سەر سەرچاوەی بژێوی و شێوازی ژیانی و مانەوەی بە ڕەبەنی وەکو قەیرەکوڕێک، ئەگەرچی دەیان کچ حەزی لێ دەکەن و دەیان خێزان هیوای خزمایەتییان پێیەتی.

وەکو گوتم میرزا وەکو کەسایەتی، بابەتی سەرجەم ڕۆمانەکەیە، بەڵام (هزری= بیرۆکەی نەگۆڕ= idee fixe)ی زاڵی ڕۆمانەکە، وەک موزیکوانان دەیڵێن، خۆشەویستییە: خۆشەویستی بەهەموو جۆرەکانێوە، کە تەنویعەکی لەسەر کراوە:

خۆشەویستی سۆفی ئەحمەد و دایە پیرەی درێژەخایەنی ژن و مێردایەتی، خۆشەویستی و ئەوینی یارە و خەزاڵ، دڵداری و پێکگەیشتنە پڕ سەرسوڕمان و بە گرفت و ئاکامە کارەساتاوییەکەی ڕەشەدز و زەڵخا، ئەڤینە نەوەکامەکەی حەسکۆ و کەژێ، خۆشەویستییە بێ بەرەکەی سەردەمی هەزرەکاریی خودی میرزا و گەلە و، عیشقە شەرمێونەکەی میرزای گەورە= قەیرەکوڕ و نازی بێوەژن، کە بابەتی سەرەکی ڕۆمانەکەیە و ئەوانی تر لە چێوەیدا وەبیر دەهێنرێنەوە، هەندێ جۆری تری خۆشەویستی هەڤاڵێنی و دۆستایەتی تریش دەبینین لە دەقەکەدا کە ڕووی تری ئەم هەستە مرۆڤانەیە دەردەخەن: خۆشەویستی سۆفی ئەحمەد و دایەپیرە بۆ (یارە) ی شـــوانە وێڵـــە هەر لەبەرئەوەی لە تەمـــەنی کـــوڕە تاقـــانە جوانەمەرگەکەیاندایە، خۆشەویستی وتمانی بێ باوک بۆ میرزای باوەپێرەی، خۆشەویستی ڕەشیدەدز بۆ میرزا لەبەرئەوەی شێوەی لە شێوەی حەسکۆی هاوڕێ چەتەی دەچێ، کە پێشتر لە شەڕێکدا کوژراوە، تەنانەت پێوەندی شەرمئاوەرەکەی خدر ئاغا و زەڵخا کە ئاکام دەبێتە پێوەنییەکی سێکسی ناشەرعی و نایاسایی دەچێتە خوێنی هەردووکیان، ئەویش هەر خۆشەویستییەک بووە و دواتر بووەتە حەز و مایەی شەرمەزاری خدر ئاغا و پەژیوانبوونەوەی زەڵخا.

من هەموو ئەم جۆرە بەسەر هاتە کورت و درێژە جیاوازە وەکو تەنویعەیەکی موزیکی دەبینم لەسەر چیرۆکی خۆشەویستی میرزا و یای ناز کە بیرۆکەی نەگۆڕی ڕۆمانەکەیە، بەڵام دیاریشە کە هەر یەک لەم بەسەرهاتانە لە گۆشەنیگایەک، یا لەلایەکی دیاریکراوەوە دیاردەی مرۆڤانەی خۆشەویستی دەردەخەن، ڕێکوپێک وەک چۆن تەنویعە لە موزیکدا کار بۆ بەرفراوانکردن و،

فرەدەنگی ستوونی (هارمۆنی) میلۆدیەکە دەکات.

بەڵام گرفتی پەخشان لە ڕۆماندا ئەوەیە کە وەک موزیک توانای خوڵقاندنی هارمۆنیای نیە تا بەشێوەیەکی ستوونی پەرەبگرێ و خۆی نمایش بکا، بگرە بەشێوەیەکی ئاسۆیی پەل دەهاوێ و بڵاوە دەکا، بۆ پڕکردنەوەی ئەم کورتییەش پەنا وەبەر تەکنیکی (پۆلیفۆنی) و (هاوسایەکاری) دەبرێ، کە دوو زاراوە و، دوو چەمک و، دوو تەکنیکی سەر بە جیهانی موزیک و، سالآنێکە لە گێڕانەوەشدا بەکار دەبرێن، ئەگەرچی نووسین ڕێگەی ئەوە نادات دوو دەنگ، یا زیاتر پێکەوە و لە یەک کاتدا (هاوکات) وەدەر بکەون، بەڵکو بە حوکمی سروشتی (دێر)ی نووسین دەبێ (دەنگەکان بەپێی تەتابوعی زەمەنی) یەک لە دووی یەکتر بێن، بەڵام لە موزیکدا (کۆنتربۆنت) توانای ئەوە فەراهەم دەکا کە دوو دەنگ پێکەوە (گۆ) بکرێن، ئاخر دێری نووسین موخاتەبەی چاو دەکا، بەڵام موزیک هیی گوێ.

ئەمە لەگەڵ جیاوازییەکی گرینگی تریشدا، کە لە نێوان سروشتی تەنویعەی موزیک و، تەنویعە لە هونەری نووسیندا هەیە. لێرەشەوەیە کە ڕادەی کامڵبوونی هارمۆنی دەقی نووسراو هەرگیز ناگاتە ڕادەی کامڵبوونی هارمۆنیای دەقی بیستراو (= موزیک).

موزیکوان لە تەنویعەی موزیکدا سەرەتا ئاوازە سەرەکییەکە پێشکێش دەکا ئەوجا بە تەنویعە پەرەی پێ دەدا، بەڵام ڕۆماننووس بەپێچەوانەوە سەرەتا بیرۆکەی سەرەکی نادرکێنێ، بگرە بە مەبەستی وورووژاندنی خوێنەر (تەشویقکردن) لە پێشدا هەندێکی (مۆتیفێک)ی لێ وەدەردەخا و ئەوجا لە هەر بەشێک و لەگەڵ هەر تەنویعەیەکدا دیوێکی تر، لایەنێکی تری لە گۆشەنیگایەکی ترەوە، لە هەلومەرجێکی تر و لە کات و شوێنێکی تردا لێ پێشکێش دەکا، هەتا وێنە گشتییەکە لە زەینی خوێنەردا دەچێتەوە سەر یەک و شتەکان وەکو نووسەر گەرەکێتی، یا وەک خوێنەر لێکیانداوەتەوە و لێیان تێ دەگا، یا وەک هەردوو لا دەخوازن، واتا و مەبەستێک پێک دێنن.

ئەم جیاوازییەی تەنویعەی موزیک و ڕۆمانە لە هەردوو بەشی (هاوارەبەرە)ی فەتاح ئەمیریدا بە ڕوونی دیارە و هەتا هەموو پارچە و مۆتیفەکان نەچنەوە سەریەکتر لە کەسایەتی و لە پەیام و خەم و خواست و ئەنجامی کار و کردەوە و ڕۆڵی کاریگەریی کاریزمییانەی میرزا تێ ناگەین، ئەو میرزایەی سەرەتا تا دوای

لاپەڕە (٤٠)ی ڕۆمانەکەش وەدەر ناکەوێ و هەتا کتێبی یەکەمی ڕۆمانەکەش تەواو دەبێ بە ڕواڵەت وەکو کەسایەتییەکی لاوەکی یارمەتیدەر، پچڕپچڕ وەدەر دەکەوێ، بەڵام کە هەموو ڕووداوەکان بە یەکتردا دەچن و پێکەوە جۆش دەخۆن، ئەوجا ساغ دەبێتەوە کە بەسەرهات لە ڕاستیدا بەسەرهاتی میرزایە و ئەگەرچی ئەوانی تریش دەبزوێن و دەڵێن، بەڵام کە دەبزوێن بەخواست، یا بۆ ڕازیکردنی میرزا دەبزوێن، حاجی محەمەد لەسەر داوای میرزایە داوونەریتە کۆمەڵایەتی و عەشایەرییەکان پێشێل دەکا و خەزاڵی تاقانەی خانەدانی دەدا بە یارەی شوانە وێڵەی ڕەچەڵەک گوم، یارە پێی وایە میرزا ڕازی دەکا کە ئاگر لە ماڵ و ئاشیانەی بلەچەرچی بەردەدات، مەولوودی کەوان لەسەر ئەوەی ئامادە نییە زانیاری لەسەر شوێنی میرزا بدا، دارکوژ دەکرێ. ڕەشیدەدز لە بەرگریکردن لە میرزا لە شەڕدا دەکوژرێ، میران بە تفەنگ پارێزگاری لە ژیانی میرزا دەکا و لە ماڵی خۆی برینی تیمار دەکا و ئەوجا یارەی نازی خوشک و ئەسپ و تفەنگیشیان پێ دەدا و بەرەو داهاتوو، ڕووەو پاشەڕۆژ بەڕێیان دەکا، پاشەڕۆژێکی کراوە، کە لە ئێستای ڕۆمانەکەدا دیار نییە، بەڵام خوێنەر دەتوانێ مەزەندەی جۆراوجۆری لێ بدا، پاشەڕۆژێک کە ئەمیری ڕۆماننووس دەیتوانی، یا ئێستاش دەشێ بەشێکی تر، بەشی سێیەمی ڕۆمانەکەی لەبارەوە بەرهەم بێنێ.

کاتێک ئەو کەسانە، کە قسەش دەکەن، کە بەسەرهاتی خۆیان دەگێڕنەوە، بۆ میرزای دەگێڕنەوە، لەژێر کارتێکردنی ئەوە ژیانی ڕابردووی خۆیان هەڵدەسەنگێننەوە، وەک نموونەی باڵا، وەک ڕزگارکەر، وەک تەواوکەری ئەزموونی خۆیانی دەخەنە بەردەست، بە خۆیان و بە میرزاش کارەساتی گەلێک وێنا دەکەن کە (نائیب) و (وەکیل)ی بێگانە بۆیان دەڕەخسێنن، کەسانێک هەر بۆ هەوا و هەوەس، بۆ وەدەستهێنانی کەمترین دەسکەوت، مافەکانیان زەوت دەکەن، ئازار و جەزرەبەی زیندانی قەسری قەجەریان پێ دەچێژن، وڵاتیان لێ تەنگ دەکەن، هەراسانیان دەکەن، شاربەدەر و وڵاتبەدەریان دەکەن، کار و پیشەیان لێ قەدەخە دەکەن، تا دەگاتە ڕادەی ڕووکردن لە قاچاخچێتی و کاری یاساغ و ئەوجا تفەنگ هەڵگرتن، تەنگاویان دەکەن، وەک میرزای هەردەم دژە توندوتیژی، هەردەم ئاشتیخواز و دەزگیرانەکەی، کە لە پۆپەی ڕۆمانەکەدا لە جیاتی جیازی بووکێنی و پێکەوەنانی ماڵ و کەژاوەی زاوا و بووکێنی و کار و کەسابەت و زگوزا ناچار دەبن

پەنا وەبەر چەک بەرن و ڕوو لە نادیاری بکەن. ئەمەش ئەو گۆڕانکارییە دراماتیکییە گرینگەیە کە لە لووتکەی ڕۆمانەکەدا بەسەر کەسایەتیی بساز و ئاشتیخوازی میرزادا دێت، کاتێک کە لە هەموو هیوایەک بێ ئومێد دەبێ.

لێرەشەوە دەڵێم میرزا (ئاوازی سەرەکییە)، بەڵام میرزا لە لووتکەی ڕۆمانەکەدا دەوەستێ، نەک لە کۆتاییەکەیدا، لە موزیکدا تەرازووبوونەوەی (قەرار) و (جەواب) هەیە، بەڵام میرزا ئاوازێکە لە کاتی (قەرار) دا دەوەستێ، قەراری چەک لەشانکردنی خۆی و خۆشەویستەکەی، کە (جەواب)ەکەی دیار نییە، ئەمەش هەم دەرچوونە لە سێ یەکەی باوی ڕۆمان (سەرەتا - لووتکە - کۆتایی)، هەم ڕەچاونەکردنی هاوسەنگبوونەوەی قەرار و جەوابە موزیکییەکەشە، بۆیە هەست بە پێویستی هاتن / نووسینی بەشی سێیەمی ڕۆمانەکە دەکەین، بۆ ئەوەی ببێتە سێیینەیەک و خوێنەر دڵ بە کۆتاییەکەی دابێنێ، ئاخر وەستان، یا ڕاگرتنی کاراکتەری سەرەکی، یا بەسەرهات لەسەر لووتکەی (قەرار = بڕیار) بڕی خوێنەر ناشکێنێ، ئیتر ئەو لووتکەیە هیی موزیک بێت، یا هیی ڕۆمان.

شیاوی ئاماژەیشە کە ئەم (لەسەر لووتکە وەستانە) ئەوە نییە کە (کێتس) پێی ئێژێ (توانای سەلبییەت - القدرة علی السلبية) یا ئەوەی کە (جۆیس) پێی دەڵێ (مەنگەسۆز - Statik) و پێی وایە هونەری ڕەسەن کاری پێ دەکا و سەرەتاکانی دەگەڕێتەوە بۆ (ئەفلاتوون) و (تۆمای ئەکوینی)، کە پێیان وایە هونەری ڕاستەقینە (بەپێچەوانەی بزۆزە سۆز - Kinetik)ەوە خەڵک بۆ هەڵویست وەرگرتن پاڵ نادات. ئەوەی ئەمان مەبەستیانە لایەنی ئەخلاقی (چاکە و خراپە) یا (جوانی و دزێوی)یە، بەڵام ئەوەی لە ڕۆمانی (هاوارەبەرە)ی ئەمیریدا دەبینرێ پێڕەوینەکردنی سێیەی یەکە باوەکانی پەرەسەندنی ڕۆمان - چیرۆکە، لە سەرەتاوە بۆ لووتکە و لە لووتکەوە بۆ کۆتایی، بگرە ڕاگرتنی (گێڕانەوە)یە لە سەر لووتکەیەکی وەهمی، لووتکەیەک کە ڕێگە بۆ سەرەتایەکی تر خۆش دەکا، لووتکەیەک بۆ دەسپێکێکی تر دەشێ.

ئەمەش لە جێی خۆیدا تەکنیکێکی تری هونەری موزیکە پێی ئێژین (هەڵسووڕانەوە).

ڕۆندۆ = Rondoلە موزیکدا واتا بابەتێکی سەرەکی و هەندێ بابەتی لاوەکی کە دەرکەوتنەوەی ناوەناوەی بابەتە سەرەکییەکە پێکەوەیان گرێ دەداتەوە و

سرووشی (ئیحای) بێکۆتاییبوونی دەقی موزیک دەدات و ڕێگە بۆ هێشتنەوەی دەق بەبێ کۆتایی و بە کراوەیی خۆش دەکا و بواری تێهەڵچوونەوە بە داهێنەر دەدات.

ئەم تەکنیکە موزیکییە لە ڕۆمانی (هاوارەبەر)ش لە زۆر شوێندا کاری پێ کراوە و زۆرجار خوێنەر وا هەست دەکا گەیشتووەتە کۆتایی بەرهەمەکە، بەڵام (هەڵسووڕانەوە) یەک دێتە پێشەوە و سەرەتا خۆی وا نیشان دەدات کە کۆتایی کارەکەیە، بەڵام دواتر هەر ئەو لووتکە وەهمییەیە دەبێتە سەرەتا و بنەمای ڕووداوێکی تر و لە شێوەی شەپۆلانێکدا درێژە بە بەسەرهاتەکە دەدات، بەرچاوترین نموونەیش کۆتایی بەشی یەکەمە (کتێبی هاوارەبەر) کە ئیتر (یارە) و (خەزاڵ) بەیەکتر دەگەن و ئاهەنگ و شایلۆغان کۆتایی دێت، خوێنەر ئیدی دڵ بەو کۆتاییە دادەهێنێ، کەچی وا ناکەوێتەوە و ئەم بەشی یەکەمی ڕۆمانەکە بە سووتانی ماڵی بلە چەرچی کۆتایی دێت.

ئەم سووتانی ماڵی بلە چەرچییەیە لە بەشی دووەمی ڕۆمانەکەدا (بەشی میرزا) دەبێتە فاکتەری سەرەکیی سەرجەم ڕووداوە هەنووکەییەکان و بیرکەوتنەوە و لێکگرێدانی ڕووداوە کۆنەکانیش لە نێوان یەکتر و لەگەڵ ئەوانەی سەردەمی ئێستای ڕۆمانەکەشدا، کۆتایی بەشی دووەمی ڕۆمانەکەش هەر ئاوا کراوەیە و بوار و ئەگەری تر دەخوڵقێنێ، کاتێک میرزا و ناز (ژن و پیاو) تفەنگ لە شان دەکەن. ئاگر تێبەردانەکەی کۆتایی بەشی (هاوارەبەرە) و ئەم دەستدانە تفەنگەش لە کۆتایی بەشی (میرزا)شدا دوو دیوی یەک پرۆسەن، کە شۆڕشە.

لە ئەنجامی ئەم فرەلووتکەیی، یا دەشێم بڵێم بەهۆی ئەم وردە لووتکانەوەیە کە ڕۆمانی هاوارەبەرەی ئەمیری بە هەردوو بەشەکەیەوە شێوەی شەپۆلان (تموج)ی وەرگرتووە نەک شێوەی باوی ڕۆمان کە (٨)ە.

لە هاوارەبەردا ئەگەرچی پارچە = مۆتیفی (سۆلۆ) دەنگی تاک دەبیسترێ کاتێک کە یارە لە بەشی یەکەمدا لە میرزا و لە بەشی دووەمدا میرزا لە خۆی دەدوێ، یا کاتێک کەمال لە (گەلە) دەدوێ، یا کە ڕەشیدەدز بەسەرهاتی خۆی و خدرئاغا و زەڵخا دەگێڕێتەوە، وەلێ بەهەمان شێوە دەنگی (کۆنشێرتۆ)یش لەم ڕۆمانەدا بیستراوە وەک لە دیمەنی داخوازیکردنەکەی خەزاڵ و، خوری پشکنینەوە و، شاییەکەی یارەو خەزاڵ و، ڕمبازێن و ڕەسمی گیسکەکوڕانەو، دیمەنی یارە و هاوەڵانی لە زینداندا و تەنانەت شەڕە تەقەکەی ڕەشەدز و میرزا و پیاوانی نائیب و

وەکیل و... هیتریش هەن، کە مەودای باسکردنی هەموویان نییە وەک شەڕی ژن و پیاوی ناو ئاوایی، کە دەشێم بڵێم کۆنشێرتۆیەک پێک دەهێنن تا سۆلۆ، کاتێک هەرکەس بە نەبرێک و ئاوازێک و تۆنێک گوزارە لە خۆیان دەکەن.

پارەکانی هەردوو بەشی ڕۆمانەکەش، وەکو نەریتی باوی موزیک، بە ژمارە (١، ٢، ٣ ...) دابەش کراون نەک بە ناونیشانی لاوەکی.

بینا لەسەر ئەم قسانەی پێشوو دەڵێم پارچە موزیکی فۆلکلۆری کوردی (هاوارەبەرە) هەر بە تەنیا پارچە موزیکێکی تێکەڵکێش کراو / ئاوێزان کراو نییە لە دەقی ڕۆمانەکەدا، بگرە شێوازی بینای گێڕانەوەی ڕۆمانەکەش شێوازی بینای کۆنشێرتۆیەکی موزیکی هەیە. چونکە پرۆسەی گێڕانەوەکە لەگەڵ ڕووداو و، دەرکەوتن و کشانەوە و دووبارە هاتنەوەی کاراکتەر و تێکەڵکردن و تاکبوونەوەی دەنگەکان و بەرز و نەویبوونیان، شێوەی پارچە موزیکێک بە دەقی ڕۆمانەکە دەدا، کە لە هەمان کاتدا دەشێ بڵێم بابەتیشە، لەبەرئەوەی سەرجەم دەقی ڕۆمانەکە بۆ خۆی هاوارێکی مەزنی سەرکردەیەکە (میرزا) بۆ ڕزگارکردنی گەلێک، وەک چۆن ئاوازی هاوارەبەرە هاواری شوانێکە کە (یارە)یە لەپێناوی پارێزگارکردنی مێگەلێک، پێشم وایە ڕۆماننووس فەتاح ئەمیری زۆر بە سەرکەوتوویی توانیویەتی ئەم شێوەیە بەرهەم بهێنێ و، ئەم ئامانج/ مەبەستەش وەدی بێنێ.

وەلێ سێ حاڵەتیش لە هەردوو بەرگی/ بەشی ڕۆمانی هاوارەبەرەدا شک دەبەم، کە هەڵوێستەیان دەوێ:

یەکەم: لە هەندێ شوێندا وا نیشان دراوە کە (یای ناز) بە خۆی و هەردووک منداڵەوە (وتمان و ئەستێ) لە هەمان ئاواییی سۆفی ئەحمەددا دەژین، بە بەڵگەی ئەوەی کە وتمانی خوردساڵ دەتوانێ هاتوچۆی ماڵی سۆفی بکا، لە کاتێکدا لە سەرەتای بەشی یەکەمی ڕۆمانەکەدا گوتراوە ئاوایییەکە تاکە ماڵەیە و، بە تەنیا ماڵی سۆفی لێیە. کەچی لە هەندێ بەشی ترەوە تێ دەگەین، کە ناز لە گوندی حاجی محەمەد دادەنیشێ، کە گوندێکی ترە.

دووەم: ئەمیری لەم ڕۆمانەیدا زۆری بایەخ بە ژیانی سوننەتی (ئەگەر دابێ) وەک خۆی لە پیشەکییەکەیدا دەیڵێ، ئەی چۆنە خانەوادەی دەسڕۆی یای ناز و جوان و لاو ڕێیان داوە لە گوندێکی دوور بە تەنیا و بێ پیاو بە دوو منداڵەوە بمێنێ؟.

لە ژیانی کوردەواریدا ئەمە ڕێ نادرێ، ژن کە بێوەژن کەوت، مەگەر منداڵی خۆی لە کوڕان لە تەمەنی بلوغ تێپەڕیبن، دەنا کەسوکاری لێ ناگەڕێن تەنانەت لەگەڵ ماڵە خەزوورانیشدا بژێت، چ جای بۆ ژنێکی گەنجی وەک یای ناز، جوان و تەنیا و، بۆ بنەماڵەکەی، کە لە کۆتاییی بەشی دووەمدا (میرزا) دەردەکەوێ کە خوشکی میرانە و، میرانیش کوڕی مەحموود بەگە و، مەحموود بەگیش یەکە پیاوی دەڤەرەکە بووە.

سێیەم: لە (ل-٩٠)ی بەشی یەکەمەوە (هاوارەبەرە) تێ دەگەین کە یای ناز بێوەژن دوو منداڵی هەن: ستێی شەش حەوت ساڵ و وەتمانی خوردساڵ، کە هێشتا زمانی پاک نەبووەتەوە و (ڕ) وەک (ل) گۆ دەکا و بە میرزا دەڵێ (میلزا) و، لە کاتێکدا ئەم هێشتا هەر بەو شێوەیە ناوی میرزا گۆ دەکا، تا کۆتاییی بەشی دووەمی ڕۆمانەکەش هێشتا هەر زمانی پاک نەبووەتەوە، واتا نەبووەتە دوو ساڵ، کەچی (ستێ)ی خوشکی کە دەبێ ئەو دەمە (٨ – ٩) ساڵ بووبێ، گەورە بووە و لەگەڵ (حەسکۆ)ی خاڵۆزایدا دڵداری دەکا و مارە دەکرێ و مێردیش دەکا...! بەڵام وەتمان لە دوا دێرەکانی بەشی دووەمی ڕۆمانەکەشدا هێشتا هەر بە (میرزا) دەڵێ (میلزا).

لە بینای گێڕانەوەی ڕۆمانەکەدا من ئەمانە وەک کەلێن دەبینم کە لەوانەیە لە سۆنگەی غەفلەتەوە هاتبن.

ئازارەکانی ڕوح لە بەر زەبری جەستەدا

وەک دیتمان لە ڕووی شوێن و کەش و سروشت و، کار و پێشە و باری ژیان و دەروونی و کۆمەڵایەتی و ئابووری کاراکتەر و سروشتی ململانێ و پێوەندی و گرفت و تەواوی کولتوور و زمانیشەوە ڕۆمانی هاوارەبەرە بە هەردووک بەشەوە ڕۆمانێکی لادێییانەیە، ئەمیری بە شارەزاییەکی سەرنجڕاکێشەوە هەڵسوکەوتی لەگەڵ ئەو کەرستانەدا کردووە. وەلێ ئەمە هەموو شارەزایی و کۆتاییی توانای ئەمیری نییە، شارەزایی ئەو دەشێ لە لادێوە دەستی پێ کردبێ، بەڵام هەر لەوێ تەواو نابێ، بگرە هەتا نێو شار و نهێنییەکانی ژیان و گوزەرانی شار بڕ دەکا و، لە سروشتی مرۆی لادێشەوە تا ڕاز و نیازەکانی خەڵکی شار پەلدەهاوێ و، دەگاتە کار و پیشە و تەرزی داوونەریت و سروشتی دەروونی چینی برژوا و ئورۆستکراتی

و تەنانەت جلوبەگ و جۆری بۆن و میکیاج و خواردن و خواردنەوە و، ڕابواردن و کەرەستەی ناومال، شێوەی هەڵسوکەوتی ڕەفتاری نێوخۆ و خەڵکیشیان، وێڕای پێوەندی و بەرژەوەندییان لەگەڵ دەسەڵاتیشدا، هاوڕا لەگەڵ زۆر دیاردەی تری تایبەتمەندی شارنشینان.

ئەگەر بشێ (هاوارەبەرە و میرزا) وەکو دوو ڕۆمانی سەربەخۆ بژمێرین، ئەوا فەتاح ئەمیری لە ڕۆمانی سێیەمدا (زیندەخەو) بە گواستنەوەی مەیدانی کاری ڕۆمانی کوردی لە لادێوە بۆ شار زۆرێک لەو مەبەست و دیاردە و تایبەتمەندییانە بەرجەستە دەکا، کە لە ڕۆمانی لادێدا بوونێکیان نییە.

زیندەخەو، فەنتازیایەکی بەرچاو و سەرنجڕاکێش و هەڵقولاوی ئەقڵییەتێکی خەیاڵبلاو و واقیعێکی نامەعقووڵ و ئەفسووناوییە، کە ئەگەر ڕوویش نەدا، ڕێی تێدەچێ. تیمەی سەرەکی کارەکە لەسەر بنەما، یا وەکی تر بڵێم لەسەر (بڕوا – ئیمان)ی دۆنادۆن= تەناسوخی ڕوح بنیات نراوە، کە ئەگەرچی هەندێ کەس نایسەلمێنن، بەلام بە ملیۆنەهاش هەن وەکو ڕاستییەکی ئاینی حاشا هەڵنەگر بڕوای پتەویان پێ هێناوە، تەنانەت لە کۆمەڵگەی کوردیی خۆیشماندا پێڕەوەکانی هەندێ ئاین و ئاینزا هەن، کە وەکو ڕاستییەکی ڕەها دەڕوانن دۆناودۆن.

لە نێوان ئەم بڕوادارانە و، ئەوانەی بڕوای خودی ئاینیان دۆناودۆن ناسەلمێنن، فەتاح ئەمیری ڕۆماننووس بۆشاییەکی واقیعی ئەفسووناوی دۆزیوەتەوە کە بواری ئەفراندنی کارکتەرێکی هونەری و ژیانێکی خەیاڵ و دوو دیوی بۆ ڕەخساندووە، کە جارێک وەکو قوربانی و جارێکی تر وەکو جەللاد وەدەر دەکەوێ.

بنیاتی ڕووداوی زیندەخەو بریتییە لە دوو ڕووداوی سەرەکیی پەلکەوەن ئاسای تێکئالاوی سەربەخۆ بەهەموو ڕەگەزەکانی کات و شوێن و کەش و کارەکتەرەکانەوە، هەردوو ئەو ڕووداوانەش لە کاتی (ئێستا)وە دەست پێ دەکەن، بەلام یەکیان لە ئێستاوە بۆ (ڕابردوو) و، ئەوەی تریان لە ئێستاوە بۆ (داهاتوو) و، خاڵی بەریەکتر کەوتن، یا یەکانگیریشیان کە سایەتی خودی کاراکتەری سەرەکیی ڕۆمانەکەیە، کە لە ڕووداوی یەکەم و لە ئێستادا ناوی (ئازاد)ە و، لە ڕووداوی دووەمیشدا لە (ڕابردوودا) ناوی (حوسێن)ە، کە لە کۆتاییی ڕۆمانەکەدا لە دیمەنێکی پەرجوو ئاسادا لە یەکتر ئاشکرا دەبن و بەشێوەیەکی ڕەمزی لەگەڵ

یەکتر یەک دەگرنەوە.

کاراکتەری سەرەکی لە ئێستادا هەتا وشیار و بە ئاگایە (ئازاد)ە، بەڵام لە ڕابردوو و لە بێئاگایی و لە کاتی خەوندیتن و لە زیندەخەودا (دەبێ جیاوازی خەون و، زیندەخەویش بەوردی لە بەرچاو بگیرێ) ئەوا (حوسێن)ە، یا ڕوونتر بڵێم ئازاد لە ڕابردوودا (حوسێن) بووە و، حوسێنیش لە ئێستادا (ئازاد)ە و، هەریەکەشیان لەسەر زنجیرە ڕووداوێک وەستاون، کە کۆمەڵە دەوالیزمێک پێکیان دەگەیێنێ و لێکیشیان جیا دەکاتەوە:

ئازاد کوردە، حوسێن ئازەری بووە. ئازاد سوننەیە، حوسێن شیعە بووە. ئازاد خەڵکی مەهابادە، حوسێن خەڵکی ورمێ بووە. ئازاد قوتابیی ئامادەییی (دەبیرستان)ە، حوسێن ئەفسەر بووە. ئازاد کوڕی دووکاندارێکی سەر بەچینی برژاوی بچووکە، حوسێن کوڕی بنەماڵەی ئەفسەرێکی ئەرستوکراتی بووە، ئازاد نەتەوەپەروەرێکی چالاکوانی کوردە لە دژی ڕێژیمی حەمەڕەزا شای ئێران، حوسێن ئەفسەرێکی چالاکوانی دەزگای سەرکوتکاری (ساواک)ی شاپارێز بووە. ئازاد هێشتا بڕیاری کۆتاییی خۆی لەمەڕ هاوسەرگیرییەوە نەداوە، حوسێن ژنی هەبوو (زەڕی) و، کچێکیشی لێ هەیە (ئیلاهە).

ئازاد لەسەر کاری سیاسی بەندە دەکرێ و ئەشکەنجە دەدرێ، حوسێن لە زینداندا زیندانی سیاسی ئەشکەنجە کردووە، ئازاد لە (١٣٣٧/٢/١٠ هـ = ١٩٥٩ ز) لەدایک دەبێ، حوسێن لە هەمان ڕۆژدا خۆی کوشتووە. کە ئاماژەیەکی گرینگە لە دەقەکەدا بۆ دۆناودۆنکردنی (ڕوحی) حوسێن لە جەستەی ئەوەوە بۆ جەستەی (ئازاد)ی ساوا.

خۆکوشتنەکەی حوسێن بەژێر زەبری ئازاری ویژداندا بووە بەرامبەر بە خۆڕاگری و ئارامی و مەنتیقی کوڕە کوردی زیندانی بێ تاوان (ئەمیر) کە قوتابیی خوێندنی باڵا و لێکۆڵەرەوەیەکی کۆمەڵایەتی بووە و، بەبێ ئەوەی هیچ چالاکی و ئینتیمایەکی سیاسی هەبووبێ دەست ساواک دەکەوێ و ئەشکەنجەدانی دەکەوێتە ئەستۆی حوسێن. حوسێنیش کە دیارە خاوەن وێژدانە و، هەر لە سەرەتای دەستبەکاربوونییەوە، لە وەزیفەکەی ناقایل بووە، بەڵام بە حوکمی ئەوەی لە وانەی ئیتیلاعدا نومرەی تەواوی هێناوە، ساواک هەڵی دەبژێرن بۆ کارکردن لە

ڕیزەکانیاندا، گەورە ئەفسەرێکی کۆنە برادەری بابیشی چ بە هەڕەشە و ترساندن، چ بە هاندان لەبەر بەرژەوندیی خۆی بۆ ئەو کارەی ئاراستە دەکا، دیارە ئیتر پێوە دەبێ، تا لە نێوان ئازاری وێژدان و پاڵەپەستۆی ئەفسەرانی لە خۆبڵنتردا خۆی دەکوژێ و بەو چارەنووسە دەگا کە ڕێککەوتی کۆی نەمرەی باڵا بۆی دیاری کردووە.

خۆ کوژییەکەی حوسێن پێشتریش داوای لێبووردنکردنی لە (ئەمیر)ی زیندانی و قوربانی بەردەستی، دەکرێ وەکو (خۆپاککردنەوەیەک) لەو تاوانەی کە بەرامبەر ئەمیری بێ تاوان و سەرجەم زیندانییە کوردەکان و تەواوی گەلی کوردیشی کردووە بخوێنرێتەوە.

لێرەشەوە دەڵێم حوسێن بە تەواوی لێوەشاییەوە، مافی خۆیەتی ئەگەر بە ڕوحێکی پاک و بێگەردەوە لە سووڕی دووەمی ژیانیدا بچێتە جەستەی منداڵێکی کوردی بێگوناهی وەک (ئازاد)ی ساواوە کە لە هەمان ڕۆژی خۆکوشتن= خۆڕزگارکردنەکەی حوسێندا دێتە دنیاوە و، لە جەستەی ئەو= ئازاددا درێژە بە ژیانی ئازادانەی خۆی بدا و، لە قۆناخی لاوێتی و لە سەروبەندی پێش ڕووخانی ڕێژیمی شادا لە ١٩٧٩دا وەکو (ئازاد)ی کوڕە کوردی ئازادیخواز و نیشتیمانپارێز و نەتەوەپەروەریش جێگۆڕکێ بکا و لە حوسێنی جەللادی ئەشکەنجەدەری زیندانیانی کوردەوە، ببێتە (ئازاد)ی قوربانی و، ئەمجا بەخۆی لەسەر کوردایەتی بەکردەوە و، بە تاوانی دژایەتیکردنی هەمان ڕێژیمی شاهەنشاهی، کە لە سەردەمی (حوسێن)ی بوونیدا بەرگری لێ دەکرد، دەسگیر بکرێ و ئەمجا، واتا لە سەردەمی (ئازاد) بوونیدا، بە خۆیشی لەلایەن دەستە و وەچەیەکی تری ئەفسەرانی ساواکی ئازەرییەوە ئەشکەنجە بدرێ. کە دەشێ ئەمەش وەک پلەیەکی تری پێشکەوتووتری (پاککردنەوە)ی خوایانە، یا قەدەری بۆ حوسێن لە قەڵەم بدەین کاتێک لە جەستەی منداڵە= لاوە کوردێکدا ڕوحێکی دووبارە ئۆقرە دەگرێ و ئەو ئێش و ئازارانە ببینێ کە بە خۆی بە کوڕانی کورد (ئەمیر)ی دەچێشت. ئەم (پاکبوونەوە)یان سزایەکی قەدەرییە و جیاوازی زۆرە لەگەڵ (خۆپاککردنەوە) یەدا کە ئیرادەی حوسێن خۆی لەسەری بووە، کە (خۆکوژییە)کەیە.

ئەم خۆپاککردنەوە و پاککردنەوە قەدەرییەکەش دیارە بەسن بۆ ئەوەی قبوول بکرێن و حوسێن لە تاوانەکانی دابماڵرێ و پاداشتیش بکرێ لە سۆنگەی ئەو پەشیمانییە ڕاستگۆیانەیەیدا، ئەو پاداشتە گەورەیەش ئەوەیە کە حوسێن، لە سەردەمی ژیانی (ئازاد)ی بوونیدا و بە جەستەی ئازاد-ەوە زەڕیی ژن و خۆشەویستی و، (ئیلاهە)ی شۆخ و شەنگی کچی لە ماڵ و حاڵی خۆیاندا، لە ورمێ دەبینێتەوە و، لە دەربازبوونیشیان بۆ ئەوروپا، لە دوای رووخاندنی ڕێژیمی شا دڵنیا دەبێ. زەڕی و ئیلاهەش لە (ئازاد)دا وێنەیەکی لاوێتی و گەنجبوونەوەی (حوسێن) دەبیننەوە و، لە ئەنجامی لێکچوونی هەردووکیانەوە (حوسێن و ئازاد) پێوەندییەکی ڕوحی لەگەڵ ئازاددا دەبەستن و، کاتێک کە ئازادی قوتابیی زانکۆی ورمێ لەسەر بڵاوکردنەوەی بەیاننامە دەسگیر دەکرێ، ئەوان بە جووتە (زەڕی و ئیلاهە) بە سوودوەرگرتن لە کاری پێشووی حوسێن لە ساواک، لە ئازار و ئەشکەنجە و کارەساتێکی ڕاستەقینەی بکوژی ڕزگار دەکەن بە دەستی ساواکەوە هەلێکی تری ژیانی (بۆ ئازاد) بۆ دەستەبەر دەکەن، وەلێ ئەم جارەیان نەک وەک کوڕە ئازەرییەکی داردەستی ڕێژیم، بگرە وەکو کوڕە کوردێکی تێکۆشەر لە دژی زوڵم و زۆریی دەسەڵات و، لەپێناوی ئازادیدا دەجەنگێ و گیانبازی دەکا، ئازادی بۆ تەواوی خەڵکی وڵات بە هەموو نەتەوە و ئاین و ئاینزاکانییەوە، نەک بۆ بەرژەوندیی تاکە کەسی، یا کەمینەیەک.

لە جیهانی سیاسەتدا چەمکێک، یا قسەیەک هەیە دەڵێ: کەمینەکان، ئاینی بن، یا نەتەوەیی سروشتێکی هەڵپەرستانەیان هەیە، بۆیە هەردەم لەگەڵ دەسەڵاتدان و زۆرجاریش کە پتر لە کەمە نەتەوەیەک، یا کەمینەیەکی ئاینی، یا ئاینزایی لە وڵاتێکدا دەکەونە ژێر دەسەڵاتێکی دیکتاتۆریانەی نەتەوەیەک، یا زۆرینەیەکی ئاینییەوە، یەکێکیان، واتا یەکێک لەو کەمینانە خۆیان دەخەنە خزمەتی هێزە باڵادەستە دیکتاتۆرەکەوە و لەسەر حیسابی بەرژەوندیی کەمینە، یا کەمینەکانی تر نەک هەرخۆیان و بەرژەوەندییەکانی خۆیان دەپارێزن، بگرە دەسکەوتی مادی و، پلە و پایەی فەرمی و، تەنانەت زەوی پتریش وەدەست دەهێنن، وەک ئەوەی چەندان دەیە، یا ڕەنگە چەندان سەدەیشە کە لە ڕۆهەڵاتی کوردستان- کوردستانی ئێران سیاسەتمەدارانی ئازەری و، لە باشووری کوردستان- کوردستانی عیراق کاربەدەستانی هەڵپەرستی تورکمان لە دژی کورد و بەرژەوندیی مان و بوونی

نەتەوییی کوردی دەکەن لەپێناوی بەرژەوندیی هەردوو گەلی باڵادەستی (فارس)ی ئێران و (عەرەب)ی عێراقی دەکەن بەرامبەر هەندێ دەسکەوتی ڕۆژانەی تەکتیکی خۆیان کە بە دڵنیاییەوە لەسەر ئاستی ستراتیجی بە خراپ بەسەریاندا دەشکێتەوە، وەک ئەوەی لە عێراقی سەدامدا لەگەڵ تورکماندا کرا، کاتێک پێویستی پێیان نەما و وێڕای لەنێوبردنی زۆرێک لە سەرانیان نکوڵی لە بوونی نەتەوەیی تورکمانیش کرد لە عێراقدا و، تەنانەت لە سەرژمێرییە فەرمییەکانیشدا هەموو تورکمانیشیان بە (عەرەب) ناونووس کرد، هەتا لە دوای ڕاپەڕینە مەزنەکەی بەهاری ١٩٩١، کە حکومەتی ناوند لەبەر هەمان هۆ و بۆ لێدانی بەرژەوندیی کورد هەمان ڕۆڵی پێشینەی بە هەندێک لە سەرانی کورتبینی تورکمانی عێراق دایەوە، دڵنیام ئازەریانی ئێرانیش هەمان ڕۆڵ و هەمان مێژوو دووبارە دەکەنەوە بەبێ ئەوەی لەسەر ئاستی دوور و ستراتیجی هیچ دەسکەوتێکی ڕاستەقینە بەدەست بێنن وەک ئەوەی لە سەردەمی شاهەنشاهی و، لە ڕۆژگاری شۆڕشی ئیسلامی ئێراندا کردیان و دیتیان، ئەگەرچی لەسەر ئاینزایانی (شیعە)ی گەلی باڵادەستی ئێرانیش بوون، بەڵام دەسکەوتەکانیان ڕووکەش و ڕۆژانە پتر نەبوون و ناشبن، هەرچەندە لە سەردەمی شاهەنشاهیدا خاڵوانی وەلی عەهد بوون، لە شۆڕشی ئیسلامیشدا خودانی ئایەتوڵڵای مەزن و کاریگەری ڕۆژانی هەڵگیرساندن و سەرکەوتنی ئینقیلابی ئیسلامیش بوون. من بۆ خۆم لە ئازەربایجان و لە کەرکووکیش ژیاوم و بەداخەوە ئەم هەڵسوکەوتەم لە ئازەری و لە تورکمانیش دیوە.

پەیامی فەتاح ئەمیری لەم ڕۆمانەدا (زیندەخەو) پەیامێکی ڕوون و بەهێزە، لەوانەیە زۆریش کاریگەر بێت لە دژی ئەم دیاردە سیاسییە- ئابوورییە خۆپەرستی و ڕەگەزپەرستی و هەڵپەرستییە کوشندەیەی کە لە (خۆکوشتن)ی حوسێندا خۆی دەنوێنێ و، هەردەم لە دژی گەلانی ژێردەستە و لە بەرژەوندیی گەلانی باڵادەست تەواو بووە و تەواویش دەبێ.

زیندەخەو، بانگەوازێکی ڕاستەقینەیە بۆ دۆستایەتی و ئاشتەوایی و هاوچارەنووسی گەلانی ژێردەستی ستەمدیدەی هاوخەم و هاوهیوا و هاوچارنووس، هاوارێکە بەوەی بەرامبەر دەڵێ ئەوەی تۆ لە دژمی دەکەی و لەگەڵمی دەکەی سبەی بەرخۆشت دەکەوێ وەک چۆن لە ساتەوەختێکدا حوسێن

جـێگـۆڕكـێی كـرد و لە جـەللادێكەوە بـوو بە قـوربانی. لـە ئەفـسـەرێكی ئازەری ساواكییەوە كە كوردی ئەشكەنجە دەدا، لە پرۆسـەیەكی موحـتەمـەلی ڕۆڵگۆڕكێدا بوو بە كوردێك كە ئەفسەرێكی تری ئازەری ساواكی ئەشكەنجەی دەدات. لە یەك حاڵەتیشدا نەبێ كە سەركار وەكیلی ئازەری ئازاد لە دەستگیركردن ڕزگار دەكا، دەنا ئیـتـر ئەوەی ئازار دەدات ئازەرییـە و ئـەوەی ئەشكەنجـە دەكـێـشـێ كـوردە، ئەگەرچی جـەسـتـەكانیش دەگـۆڕێن و ڕوحـەكە (ڕوحـە مـرۆڤـایەتییـەكـە) جێگر و نەگۆڕە، كە دەلالەت لە برایەتی و یەكسانی و یەكەتی گەوهەری مرۆڤ دەكا، بەڵام دیاریشـە لەگەڵ ساتی یەكەمدا كامڵی، یا ناكامڵی جـەسـتـە، جۆری جینسـی (نێر، یا مێ) جـەسـتـە و كـات و شـوێنی لەدایكبـوون و، دەوروبەر (سـروشت و ژینگەی كۆمەڵایەتی) ناسنامەی نەتەوەیی و ئاینی و كۆمەڵایەتی و سیاسی و پەروەردەیی و ڕۆشنبـیری و كولتـووری بۆ دیاری دەكەن و دەبنە مـایەی جیـاوازی نـەتەوایەتی و ئاینی و كۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسیی تاك، لەسەر ئەو ئینتیمـایانەی كە خۆی دەسـتی لە هـەڵبـژاردنیـاندا نییـە، ئەو ڕووحـە گشـتـییـەی، كە هەمـووان شـەریكن تێیدا، دووچاری دۆخی جیا جیای ژیانی بەكردەوە و چارەنووسی جیاواز و ئازار و چەوسانەوە، یا پێچەوانەكەی دەكەن.

زیندەخەو، وەكو هزر سـەر بەجیهانی میـتافیزیكە، وەكو هونەر فـەنتازیایە، وەكو سیاسـەت واقیعییە، وەكو كۆمەڵایەتی (دادپەروەری ئەدەبییە)، دادپەروەری ئەدەبی بە واتای ئەوەی كە لە دەقی ئەدەبیدا دەبێ چاك بە پاداشـتی خۆی بگا و خـراپیش بە سـزای خۆی، هەرچەندە لە جـیـهـانی واقیـعـدا ئەم بنەمـایەی سزا و پاداشـتـە هـەمـوو جـارێك بەجێ نایەت و، زۆرجـار چاكـە و تەنانەت ئەوانیـشی كـە خـراپە و تاوان دەكەن بەبێ سزا دەردەچن، بەڵام ژیانی ئەدەبی بەبێ (دادپەروەری ئەدەبی) پەسـەند نییە.

تێكەڵكێشـبـوون و بەیەكداچوونی مـیـتـافیـزك و فـەنتـازیا و واقیـعییـەت و، ئاكام بەجـێـهـێنـانی دادپەروەری ئەدەبیش لە دەقی (زیـندەخـەو)دا، سـروشـتـێكی درامـیی هـارمـۆنی بە ڕۆمـانەكە داوە، كە پتر لە كانگایەكی ڕەنگاوڕەنگی (واتا گەیێنی) بۆ خـوێنـەر دروست دەكا، لە یەك كاتدا، واتا بەشـێـوەیەكی هـاوكات/ تەزامـونی دوو كەسـایەتی: یەكیـان زینـدوو، یەكیان مـردوو. دوو ڕووداو: یەكیـان واقیـعی، یەكیـان زیندەخەو. دوو گیان یەكیان كۆتاییی دێت، یەكیان دەست پێ دەكا، پێشكێش دەكا.

ئەویشی ئەم دوو ئەزموونە هارمۆنییە ستونییە بە بارەی ئاسۆیشدا فراوان دەکا گەنجینەی لەبن نەهاتووی فۆلکلۆری و کولتووری و کەلەپووری و ئەزمـوونی خودی دایە خـەیاڵ و سـەرگـوزشـتـە و شـێـوەزارە لۆکاڵییـە مـەنگوڕییـەکـەیەتی، ملـملانێی کـاریکـاتۆری (مـەلی) و (فـەوزیە)یە لەسـەر وەدەسـتـهێنانـی دڵی ئازاد، کۆمـیـدیای شـێـوازی کـوردی قـسـەکـردنەکـەی (ئەشـرەف)ی ژنە ئازەری هاوسـەری نایب و هاوسێی بەرپەنجەرەی ئازاد و حـەزەکەیەتی بەرامـبـەر ئەو. شـێوازی قـسـەکردنی کوردی بـە ئاواز= گـۆکـردنی وشـەی ئازەری کـە فـەتاح ئـەمـیـری لـە بەشی دووەمی هاوارەبەرەدا، واتا لە (مـیرزا)شدا بە زمـانیی (ئەمـی حـوسێن)ی ئازەرییەوە کـاری لەسـەر کردووە. هـەروەها شـێوازی قـسـەکـردنی منداڵانەی (وریا)شـە، کـە جگە لە شـێواندن و جێگـۆڕکێی پیتەکان، هەڵوێست و قسەکانی (مەلی)ش ئاشکرا دەکا، کـە ئەمـیـری لە هـەردوو بەشی ڕۆمـانی هاوارەبەرەشـدا کـەڵکی لێ دیوە، کـاتێک دیالۆگەکانی (وەتمان) دەگێڕێتەوە.

ئەم مـۆتیفانە تێیاندا هـەیە وەک ڕووداوی لاوەکی یارمـەتیدەر، یا ڕوونکەرەوە، یا وەک یەکـەی واقـیـعـیـیـەت بەخش، یا وەک وێـستگەی پشـوو، یا وەک زیادە زانیـاری بەخـشـین لەناو دەقی ڕۆمـانەکـەدا کـار دەکـەن و زۆربەی جـار لە کـاتـی (زەمـەنـی ونبـوو)دا لەو سـەرچاوانەوە دەرژێنە (ڕۆخـانە= مـەجـرا)ی گـێـڕانەوەی ڕووداوە سـەرەکـییـەکـەی زەمـەنی ئێـسـتـاوە، بە تایبـەتیش دیارە لـەو سـاتانەدا کە وەگێڕی سـەرەکی ڕۆمـانـەکە، کە هـەر بەخـۆیشی کـاراکتـەری سـەرەکییـە، لە کاردا نییـە، بە واتایەکی تر لەو حاڵەتانەدا کە:

١- ناتـوانێ، ٢- یا ناوێرێ (بۆ خـۆی) شـتـێک بەکـردەوە بکا، بۆ ئەوەی هـەلی سـاغکردنەوەی دوودڵی و، نیگەرانیـیـەکـانی بۆ هەڵبکەوێ و، (وەرگـێـڕ)یش لە چاوەڕوانیدا ڕانەگرێ، ڕێگە بە (وەرگێڕە لاوەکییەکان)ی وەک مامە حەسەن و دایە خەیاڵ دەدا (بڵێن= وەگێڕن)، یا هەل بۆ (کاراکتەرە لاوەکییەکان)ی وەک فەوزییە و مەلی و ئیلاهە و سەرکار نایب هەڵدەخا کە ئەوان (بکەن).

لەسـەرنیی ئەم هـۆکارانەشـەوەیە دەکارم بێژم هەر بە تەنیا بینای ڕووداوەکەی نییە، بگرە لە ڕاستیدا بینای گێڕانەوەی ڕۆمانی زیندەخەویش بینایەکی هونەری و مۆدێرنانە = ناکلاسیکی گێڕانەوەیە.

گێڕانەوە لە زیندەخەودا لەسەر زمانی کاراکتەری سەرەکییەوەیە و بە ڕاناوی کەسی یەکەم (من) دەگێڕدرێتەوە، هەندێ جار بە فەرمانی ڕابردوو و هەندێ جار بە فرمانی زەمەنی ئێستا = حازر. جاری وایش هەیە شێوازی فەرمانی داهاتوو وەردەگرێ و وەک گریمانەیەک دێتە چاو.

بەو شێوەیە وەگێڕ، یا وەگێڕەکان بەبێ ڕەچاوکردنی شێوازی گێڕانەوەی زنجیرەیی لە نێوان کاتی ئێستا و ڕابردوو و داهاتوو و زەمەنی ئوستووریدا دێن و دەچن، جارێک داهاتوو، جارێک خەون و جارێک سەرگوزەشتە و جارێک ئەفسانە و جارێک کەلەپوور لە دەقی ڕووداوەکەی ئێستا تێکەڵکێش دەکەن و ڕەهەندی جیا جیای دەدەنێ. وەک بەسەرهاتەکانی: سوڵتان ئاغا، لە مێژووی هاوچەرخاخ – ل / ٤٥، کارەساتی بنەماڵەی تێکۆشەری ئاغا میرزا فەتاح، لە مێژوویەکی کۆنتر = سەرەتای سەدەی بیستەم – ل / ١٣٢ و پاشتریش.

ئەفسانەکانی دەوری (حەولای مارف هەمزەی دەوەشار) و جنۆکە هاوەڵەکانی – ل / ٢٠٥و ٢٠٦، کە لە (میرزا) یشدا وێنەیەکی لای ڕەشەدزە هەیە. خەونەکانی کاراکتەری سەرەکیی ڕۆمانەکە و زۆر وردە ئاماژەی تریش، کە هەموو پێکڕا کار لەسەر پتەوکردنی ڕووداوی سەرەکی و دەوڵەمەندکردنی دەقەکە دەکەن، بەبێ ئەوەی باڵی بەسەردا بکێشن، یا پەکی بخەن.

زیندەخەو، تێکەڵکێشییەکی هونەریی خەیاڵ و واقیعە، ئاوێتەیەکە لە خەون و مێژوو، لە مادە و ڕوح، لە ڕێککەوت و هەڵبژاردن، لە ڕووبەڕووبوونەوە و هەڵاتن، لە جیابوونەوە و یەکگرتن. بانگەوازێکە بۆ، هاوارێکە لە تاک، لە کۆ بۆ یەکگرتن لە دژی دیکتاتۆر، لە دژی دەسەڵات، دەسەڵاتێک کە هەموان وەکو یەکتر دەهاڕێ، وەکو یەکتر پێشێلیان دەکا، بەڵام ڕەنگە لە کاتی جیا جیادا، لە شوێنی جیاوازدا، لێ ئاکام ئەوەی دەگۆڕێ لەوانەیە هەر قوربانییەکان بێت هەتا نۆرەیان دێت و دەکەونە بەر بەرداشەکە و بەرەودوا مایەپووچ لە پرۆسەکە تاک تاک دەردەکرێن، ئەگەر لەکاتی پێویستدا لەسەر هیوا و ئاواتی هاوبەش، لەسەر بنەمای هاوچارەنووسی یەکنەگرن و لە ڕووی دیکتاتۆرییەتی گەلی باڵادەست نەوەستن، کە بەپێی بەرنامە کار بۆ سڕینەوەی شوناسی نەتەوایەتی و زەوتکردنی چارەنووسی کەمینە نەتەوەیی و ئەتنییەکانی نێوخۆی ئیمپراتۆرییە گەورە، یا بچووکەکانیان

دەکەن، ئیتر هەر لە باوکێکەوە کە سوود لە ناکۆکیی نێوان ئەندامانی خێزانەکەی دەبینێ بیگرە تا دەگاتە ئەو قەڕاڵ = دیکتاتۆرەی کە بە بنەمای: (پەرت بکە و زاڵ بە) و (پەرت بکە و سوودمەند بە) کار دەکا.

پەیامی (زیندەخەو) پەیامێکە بۆ دۆستایەتی و برایەتیی ڕاستەقینەی هەردوو گەلی هاوکێشە و هاودەرد و هاوچارەنووسی ئازەر و کورد، نەوەک بە نۆرە هەر جارەی یەکێکیان ڕۆڵی جەللاد و قوربانیی پێ بگێڕدرێ و لەو دوو ڕۆڵەدا تا برستیان لێ دەبڕێ وەک (حوسێن) و (ئازاد) ڕۆڵگێڕکێ و جێگۆڕکێی بێکۆتایی سیزیفییانەیان پێ بکرێ.

سەرچاوەکان:

١ – اسعد محمد علي – بين الادب والموسيقى – بغداد ١٩٨٥
٢ – د. حسام يعقوب اسحق – الفبراتو كواسطة فنية تعبيرية في العزف على الفلوت – بغداد ١٩٨١
٣ – علي الشوك – الموسيقى بين الشرق والغرب – منشورات الجمل ١٩٩٧
٤ – كورت زاكس – تراث الموسيقى العالمية – ت: د. سمحة الخولي – دار النهضة – القاهرة.
٥ – جابر عصفور – زمن الرواية – دار المدى – ط ١ – ١٩٩٩
٦ – جان – ايف تادية – الرواية في القرن العشرين – ت: د. محمد خير البقاعي – الهيئة المصرية للكتاب – ٢٠٠٦
٧ – مالكولم برادبري – الرواية اليوم – ت: احمد عمر شاهين – الهيئة المصرية للكتاب – ١٩٩٦
٨ – فەتاح ئەمیری – هاوارەبەرە – چاپی یەکەم – ١٣٦٩ ی هەتاوی.
٩ – فەتاح ئەمیری – میرزا – چاپی یەکەم – هەولێ ١٣٧٢ ی هەتاوی.
١٠ – فەتاح ئەمیری – زیندەخەو – چاپی یەکەم – هەولێر ٢٠٠٣.

* لە کۆواری ڕامان – ژمارە (١٤٩)ی (تشرینی یەکەمی ٢٠٠٩)دا بڵاو کراوەتەوە.

سۆبارتۆ.. له یادەوەریی حەلیم یووسف- دا

دارمانی سلێمانی (نا) حەکیمی سەردەم

ساڵی ٢٠٠٦ له سیمیناری دووەمی ڕۆشنبیری دهۆکدا (حەلیم یووسف)ی چیرۆکنووس و ڕۆمانووسم له نزیکەوه ناسی کاتێک که باسێکی لەسەر ڕەوشی چیرۆکی کوردی پێشکێش کرد، ئەگەرچی پێشتریش له ڕێی خوێندنەوەی سێ کۆمەڵه چیرۆکیەوه دووراودوور ئەوم دەناسی.

حەلیم ساڵی ١٩٦٧ له شاری ئامودەی باشووری بچووک- کوردستانی سووریا هاتووەته دنیاوه، له تەمەنی ٢٤ ساڵیدا، واتا له ١٩٩١ دا یەکەم کۆمەڵه چیرۆکی خۆی به زمانی عەرەبی له دیمەشقی پایتەختی سووریا و به چاپێکی تایبەت و به ناوی (الرجل الحامل)ەوه بڵاو کردەوه، که دواتر له ساڵی ١٩٩٧دا خانەی ئاڤێستا له ئەستەمبوڵ، به زمانی کوردی و به پیتی لاتینی، له وەرگێڕانی خودی حەلیم به ناوی (مێردی ئاوس)ەوه بۆی بڵاو کردەوه.

کۆمەڵه چیرۆکی دووەمیشی به ناوی (ژنێن قاتێ بڵند) له ساڵی ١٩٩٨دا لەلایەن هەمان دەزگای چاپەمەنی ئاڤێستاوه له ئەستەمبوڵ، له وەرگێڕانی خودی حەلیم به کوردی و به پیتی لاتینی بڵاو کرایەوه، پاش ئەوەی بۆ یەکەم جار له بەیروتی پایتەختی لبنان به زمانی عەرەبی و بەپیتی عەرەبی بڵاوی کردبووەوه.

بەڵام کۆمەڵه چیرۆکی سێیەم که (مری رانازین- مردوو نانون)ی ناوه، هەر یەکسەر به کوردی و به پیتی لاتینی له خانەی ئاڤێستا له ئەستەمبوڵ، ساڵی ١٩٩٦ چاپ و بڵاو کردەوه، پاشانیش ئەم کۆمەڵەیەشی وەرگێڕدرایه سەر زمانی کوردی و به ناوی (ئوێلیلەر ئۆیۆماز)ەوه، له ساڵی ١٩٩٨دا دەزگای ئاڤێستا بۆی چاپ و بڵاو کردووه.

چوارەم کۆمەڵه چیرۆکیشی که (مەم بەبێ زین)ه له ساڵی ٢٠٠٣ به زمانی تورکی و بەپیتی لاتینییه، دیسان له خانەی ئاڤێستا له ئەستەمبوڵ به چاپ

گەیەنراوە و بڵاو کراوەتەوە.

دوا کاریشی، کە خۆی لەگەڵ کۆ چیرۆکەکانیدا پێشکێشی کردووم، ڕۆمانی (سۆبارتۆ)یە، کە دیسانەوە لە چاپەمەنییەکانی دەزگای ئاڤێستایە و، ساڵی ١٩٩١ لە ئەستەمبوڵ، بە زمانی کوردی و بەپیتی لاتینی چاپ و بڵاو کراوەتەوە، بەڵام دواتر حەلیم هەر بەخۆی (بە دەسکارییەکی کەمەوە) وەری گێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی، ساڵی ٢٠٠٤ لە هەولێر- پایتەختی باشوور، لەلایەن کۆمەڵەی کاوەی ڕۆشنبیریی کوردییەوە (٥٠٠) دانەی لێ چاپ و بڵاو کراوەتەوە.

ڕۆمانی دووەمیشی (ترسا بێ ددان)ە کە لە ٢٠٠٨دا لقی دهۆکی یەکەتی نووسەرانی کورد چاپ و بڵاوی کردەوە.

لێرەشەوە خوێنەر دەشێ وەکو نووسەرێکی لاوی چالاک لە حەلیم یوسف بڕوانی کە بەم تەمەنەوە کۆمەڵێک بەرهەمی بەرچاوی لە چیرۆک و ڕۆمان بەرهەم هێناوە و بە بەراورد لەگەڵ ئەو قسەیەدا کە دەڵێ (هەتا تەمەنت لە پەنجا ساڵی تێپەڕی نەکرد ڕۆمان مەنووسە) ئەوا حەلیم هێشتاش بەو تەمەنە نەگەیشتووە و کەچی لەوپەڕی بەخشش و داهێناندایە، توانای بەسەر زمانی جیا جیادا دەشکێ و پێیان دەنووسێ، بەرهەمەکانی خۆیشی بۆیان وەردەگێڕێ و بەدوای بڵاوکردنەوەدا سەرێکی دیمەشق و لبنانە و، سەرێکی ئەستەمبوڵ و هەولێرە و ئەوەندەی من بزانم ئێستا لە ئەورووپا دەژێ و بەشداری چالاکانەش لە کۆڕ و کۆبوونەوە و کۆنگرە و کۆنفراساندا دەکات.

بەڵام بەداخەوە هێشتا لە باشووری کوردستاندا وەکو پێویست نەناسراوە، ئەگەر ناسراویشە ئەوە بەگوێرەی پلە و پایەی داهێنانەکانی، مافی خۆی و، گرینگی پێویستی پێ نەدراوە، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ سێ هۆی بێ بایەخ، کە جیاوازیی دیالێکت و، جیاوازی پیتی نووسینە لە نێوان باشووری بچووک و باشووری گەورە و ڕۆهەڵات، هەروەها کەمتەرخەمی دەزگاکانی ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوە، بەتایبەتیش وەزارەتی ڕۆشنبیری کوردستانی باشوورە کە تا ئێستا نەیتوانیوە ببێتە ئامرازێکی سنووربەزێن و، پردێک بۆ بە یەکتر ناساندنی نووسەران و داهێنەرانی کوردی جیهان و، لە یەکتر گرێدانەوەی ڕۆشنبیریی کوردی پارچە پارچەکراومان، کە ساڵانێکە هەر بەشەی و لە سایەی

ڕۆشنبیرییەکی باڵادەستی داگیرکەردا بە جیاواز لەیەکتر گەشە دەکەن.

ئەزمـوونی حەلیم یوسف بـەڕاستی ئەزمـوونێکی دەگمەنە لە بڵاوەکردنەوەدا، ئەو بە زمـانی زگمـاکی کوردی دەنووسێ و وەری دەگێڕێتـە سـەرزمـانی ئەو گەلانەی کە کوردسـتـانیـان داگیـر کردووە، بـە زمانـی ئەوانیش دەنووسێ و وەریشـی دەگێـڕێتـە سـەرزمـانی کوردی، ئەو بەوپەڕی بوێـرییەوە هـەتا نێـو ماڵ و کتـێبخـانە و، سـەرجەم پرۆســەی ڕۆشنبـیـری ئەو گـەلانـەش دەڕوا کـە ئـازادی و سـەربـەسـتی و خـاک و چارەنووس و ڕۆشنبیری نەتەوایەتییان لە کوردان زەوت کردووە و بە زمانێکی بەرز و هونەریی دیالۆگیان لەگەڵ دەکا.

بوێریی حەلیم هەر ئەوە نییـە کە بـە زمـانی کـوردی لە وڵاتێکدا دەنووسێ، کـە زمانـی کوردی تێدا قەدەخەیە و لە قوتابخـانە ناخوێنرێ، هەر بەتەنیا ئەوەش نییە کە پـەیامێکی مرۆڤـدۆسـتـانە ئاراسـتـەی گەلانی دراوسێی کـورد و موخـاتەبەی ڕۆشنبیری نەتەوەکانی تری جیهان دەکا، بگرە بوێرییەکەی دەگاتە ڕادەی ئەوەی کـە بە چاوێکی ڕەخنەگرانەی تیـژەوە دەڕوانێـتـە نەخـۆشـیـیـە کـۆمـەڵایەتیـیـە موزمینەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری و تەنانەت بزاڤە ڕزگاریخوازەکەی و لەپێناوی هـەژاندنـی ئەو کـۆمـەڵگە پەنگخـواردو و چەقبـەسـتـووەدا سنووری ئەو تـابۆ باوە نەگریسانەش دەبەزێنێ کە ئەقڵی کوردییان تێدا ئابلوقە دراوە.

ئامـرازەکـانیـشی بۆ گـەیاندنی ئەم پەیامـەی وردەکـاری هونەریی و قـووڵی تێگەیشتن و ڕاسـتگۆیی دەربڕین و بـوێریی وێناکـردنی خـەوشـە دەروونی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و ئاینی و سیاسی و ڕەوشتییەکانی مرۆڤی تاکی کورد و، کۆمـەڵگەی کوردسـتـانییـە، کە لـە ئەنجامی ژێردەستـەیی درێژخـایەنی سـەربازی و سیـاسـی و ڕۆشنبیری و ئاینی و ئابوورییەوە تایبـەتمـەندییـەکانی تاکـەکـەسی و، خـەسڵـەت جڤاکییـە دەسـتـەجـەمعییـە نەتەوایەتییـەکانی خۆی لەدەست داوە و، نەیارانی وەکو مێگەڵ هەڵدەسوڕێنن.

حـەلیم ئەم ڕاستـییـانەی لە زۆربـەی بەرهـەمـەکـانیدا بەشـێـوەی تراجیـدیا و بە شێوازی کۆمیدیاش بەرجەستـە کردووە، بەڵام لە یەکەم ڕۆمانیدا (سـۆبارتۆ) ئەم شێوە و شێواز و پەیامەی گەیاندووەتە پۆپە.

سۆبارتۆ، وەک لە (پاراتێکست)ی ڕۆمانەکەدا هاتووە، شوێنێکی جوگرافییە لای

ڕۆهەڵاتی چیای زاگرۆزە و لای ڕۆئاوایشی چۆمی خابوورە.

بە واتایەکی سەردەمانە بەشێکە لە کوردستانی گەورە، کە ئێستا ڕووبەرێکی بە خاک و خەڵکەوە، لە پرۆسەی پەرتکردنی خاکی کوردستاندا بەر سووریا کەوتووە.

وەلێ ڕۆمانی سۆبارتۆ لە ڕاستیدا رۆمانی شوێن نییە وەک لە یەکەم بیستن و دیتنی ناوەکەیەوە خۆی بەر زەین دەخا، بگرە کارەساتی ڕاستەقینەی نەوەی نوێی دانیشتووانی سۆبارتۆ– شوێنەکەیە، کە کوردن، کوردگەلێک کە لەگەڵ و خاکی دایکی نیـــشـــتـــمـــان دابڕاون و سنووری دەسکردەی ســـیـــاسی بارودۆخ و ڕۆشنبیرییەکی نامۆی بەسەردا بڕیون، لە وەهم و خەیاڵ و واقیعێکدا دەژین کە ڕۆژانە ناسنامەی مرۆڤانە و نیشتمانی نەتەوەییان تێدا بەر شاڵاوی بە بەرنامەی شێواندن دەکەوێ، کە لە ڕاستیدا بەرنامەگەلێکی چەند سەرەن و، یەکیان ئەوی تریان تەواو دەکا، بە هەمووان لە بەهای مرۆڤانەی خەڵکە سەرکوتکراوەکەی سۆبارتۆ، بەتایبەتیش لە نەوە نوێیەکانی کەم دەکەنەوە لەوانش:

بەرنامەی پیاوانی دەجەلی ئاینی و ڕوحی:

شێخ عەفیفی حوسێنی و شێخی ئۆتۆمۆبێل سپی کە لە پێش موریدەکانیەوە دەڕوا و دەستی درێژ دەکا بۆ ئەوەی خەڵکی ڕیزگرتوو هەلی ماچکردنیان بۆ هەڵبکەوێ، یا (فەلک)ی پیرەژنی جادوکار کە هەر ڕۆژەی لە کاژێکدا خۆی دەنوێنێ و داهاتوو و فاڵ و قاوە بۆ خەڵک دەگرێتەوە و، دوعای چاوەزار و جادوو بۆ بە یەکتر گەیاندنی نێر و مێیەکانی سۆبارتۆ و، پێشبینی داهاتوو بۆ خەڵک دەکا و ئاگای لە ورد و درشتی شارەکە هەیە، لە کوختێکی وێرانەدا دەژێ کە ناهێڵێ کەس پێی پێدا بکا ئەوانەی نەبێ کە دواتر دەردەکەوێ بۆ سێکس لەوێ پێکیان دەگەیەنێ، پیرە فەلەکێک کە خەڵک پێیان وایە لە خودی خاکی سۆبارتۆ کۆنترە و، بەبێ سەرچاوەیەکی دیاریکراو و زانراو ژیانێکی پڕ لە نهێنی بەسەر دەبا و ناو بەناویش ماوەیەک خۆی بزر دەکا و پاشان بە بەرگ و ڕەنگێکی نوێ و کۆمەڵێک باسوخواس و نهێنیی نوێوە دەگەڕێتەوە بەبێ ئەوەی کەس زات بکا لەو بارەیەوە لێی بپرسێتەوە.

یاخۆ وەک ئەو شێخ موسایەی (گوایە) لە کۆڕی دیوەخاندا هێلکە بە پیاوان دەکا و بەوە شەرمەزاریان دەکا، یا باڵ بەکتلی و قوریە چای دەگرێ، یا ترێ لە

دەمی پیاوانی مەجلیسدا دەکا بە تاکە پێڵاو.

ئەم دەجاڵ و قوڵبڕانە هەریەکە و بەشێوە و شێواز و بەپێی تەریقەتی خۆیان گوێی خەڵکەکە لە باسی پووچ و بێ بنەما پڕ دەکەن و ترس و لەرزیان لە ناخدا دەچێنن و بە زیندوویێتی ئازار و ئەشکەنجەی گۆڕ و (ئینکیر و مینکیر)یان پێ دەچێژن، بۆ مەبەست و بەرژەوەندیی خۆیان بێت، یا بەپیلانی دەسەڵات بێت لە ژیانی ئاساییی مرۆڤ و کاروباری دنیا بێبەش و ڕەشبینیان دەکەن و دەیانخەنە سەر ئەقڵ و فکر و فام و بیرکردنەوەیەک کە بە ژیانی ژێردەستەیی و برسێتی و نەخۆشی و مافخوراوی ڕازی بن و بیر لە تێکۆشان و گۆڕانکاری و وەدەستهێنانەوەی مافە زەوتکراوەکانیان نەکەنەوە و کاری بۆ نەکەن و، بەو ژیانە پڕ لە کوێرەوەرییە ڕازی بن.

هەر لەسەر هەمان هێڵ، بەڵام بە گوشەی (١٨٠) پلە و لە جەمسەرەکەی بەرامبەری ئەم گرووپە دەجاڵەدا، گرووپێکی تری کۆسمۆپۆلیتی تر لە وڵاتی سۆبارتۆدا کار دەکا، کە ڕێبازەکەی تەواو بەپێچەوانەی گرووپی پێشووە، بەڵام بۆ هەمان ئامانجی سڕکردن و چەواشەکردنی خەڵکەکە کار دەکا، ئەویش گرووپی شیوعی و لایەندارانی سۆڤەتی جارانە، کە لە ڕۆمانەکەدا لە گەمەیەکی زمانەوانی سرنجڕاکێشدا هاتووە (یەکەتی سۆفی- یەت) نەک (یەکەتی سۆڤیەت). ڕابەری ئەم گرووپەش (مەروان)ە، مەروانی مێردی (خانم)ی مامۆستای قوتابخانەکە خانمی کچی هاوڕێی خوالێخۆشبوو، هاوڕێ (سالار سۆباری) و دایکی بەلقیسی دڵبەری سلێمان و دایکی فاروق- بسکویتۆ و زەنوبیا و دیانا کە هەموو ناوی مەلەکییانە و، شیوعیەتیان لە دایک و باوک و هەردوو باپیرەگەورەوە بۆ ماوەتەوە.

مەروانێک کە زمانی دایکی (مەبەست لە زمانی کوردییە) نازانێ و هەر بە زمانی فەرمی قسە دەکا (مەبەست لە زمانی عەرەبییە) و، هەموو ڕۆشنبیرییەکەیشی لە (پراڤدا)وە سەرچاوە دەگرێ، کە سلێمان سەرەتا پێی وایە ناوی کچێکی ڕووسییە، مەروانێک ئەوەندەی لەبارەی وڵاتی پراڤداوە (پراڤدا زمانحاڵی حزبی شۆڤیتی بوو) دەیزانێ ئەوەندە لەبارەی سۆبارتۆی نیشتمانیەوە نازانێ و، ئەوەندە سەرسامی وڵاتی پراڤدایە تا ڕادەی ئەوەی کە ئەگەر یەکێک لەوێ نەخۆش بکەوێ ئەم (مەروان) لە ئامووده حەبی بۆ دەخوا، کەچی هیچ هەست

و سۆزێکی بۆ سۆبارتۆ نییە و هەردەم وێڵی دوای ئەو پلە و پایە حزبییەتی کە هەلپەرستێکی تر لە حزب لێی زەوت کردووە و سەرزمانی و بن زمانی باسوخواسی خەبات و قوربانیدانی حزبەکەیەتی لە ساڵانی چلەکان و پەنجاکاندا و چۆن ئەم و باوک و خەزوور و کەسوکاری کردوویانە، خەڵکانێکی تر هاتوون بە حازری لێیان داگیر کردوون.

کۆمەڵەی سێیەمی دانیشتووانی سۆبارتۆ، ستافی کارگێڕی و پەروەردەکاران و پیاوانی پۆلیس و ئاسایشن، ئەو پیاوانەی کە چاو و گوێ و ئەقڵ و، جێبەجێکاری سیاسەتی دەوڵەتن، ئەوانەن کە (باوکی حەمزۆ) لەسەر قسەیەکی حەمزۆی قوتابیی خوردساڵ و وێنەیەکی مەلا مستەفای بارزانی بێسەروشوێن دەکەن و دواتر تەرمە شێوێنراوەکەی دەدەنەوە و ئەوەندە خێزانەکەشی دەچەوسێننەوە تا شەوێک سەری خۆیان هەڵدەگرن و خۆیان دەکەن بە کوردستانی باشوور – کوردستانی عێراقدا، ئەوانەن کە قسەکردن بەزمانی زگماک لە قوتابییە منداڵەکانی سۆبارتۆ قەدەخە دەکەن و زمانی فەرمیی (عەرەبی) یان بەسەردا دەسەپێنن و ئەوەشیان کە سەرپێچی بکا فەلاقەی دەکەن.

ئەو پیاوانەن مەلا لە مزگەوت ناچار دەکەن کە هەتا لەسەر مینبەر و لەناو میحرابە بە زمانی فەرمیی (عەرەبی) قسە بکا با خەڵکی ئامووەدەش هیچی لێ تێ نەگەن، وەک لە داودی باوکی سلێمان دەقەومێ کە هەموو هەینییەک دەچێتە نوێژی جومعە بەبێ ئەوەی عەرەبی بزانێ و هیچ شتێک لە بابەتی خوتبەکە تێ بگات.

ئەم سێ هێزە خورافی و هزری و ڕووحییە نهێنی و ئاشکرایەیە، کە لەگەڵ نەخۆشییە باوە هەمیشەییەکانی خودی سیستەمی فیوداڵی کۆمەڵگەی عەشایەریی کوردی سۆبارتۆدا وردە وردە و لەسەرخۆ مرۆڤی تاک و کۆمەڵگەی سەرکوتکراوی دەڤەرەکە لە ناوەوە دەهاڕن و دەیخەنە سەر بارێک کە بەردەوام لە پانتاییی خورافەت و غەیبانییەت و وەهمدا بژێت و هەموو توانای ئەفراندن و داهێنانی خۆی لە پرۆسەی زگوزا و سێکسدا چڕ بکاتەوە بەتایبەتیش سێکسی گەی (شاز): نێر و نێر، نێر و ئاژەڵ، کە تا ڕادەیەکی بەربڵاو لەنێو منداڵ و مێرمنداڵ و هەرزەکاراندا پەرەدەستێنێ و دووچاری جۆرەها نەخۆشیی کۆمەڵایەتی و دەروونی کۆمپلیکسیان دەکات و لەبەر کاریگەریی وەهمە ئاینییەکەدا

بۆ هەتایە بەدەم ئازاری ویژدان و گریی خۆبەکەمزانینەوە بناڵێنن. شێرۆ، ڕەشۆ، بابی عەمشە، فارووق - بسکویتۆ، هۆڤۆ، سابیرۆ - جواڵە پەتاتە، سدیقۆ - مەلا... و زۆری تریش لە منداڵانی قوتابخانە، تەنانەت سلێمان بە خۆیشی گرفتاری ئەم دەردە ناهەموارە کۆمەڵایەتییە دەبن، کە دیارە هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەرکوتکردن و چەپاندنی چالاکیی سێکسی ئاسایی، کە لە کۆمەڵگەی ئاسنینی ئاوادا بەشێوەیەکی نا ئاسایی و نا یاسایی گوزارە لە خۆی دەکات و کەسانێکی زۆر بە بکەر و بدەرەوە باجە گرانەکەی دەدەن.

لە ڕاستیدا تراجیکۆمیدیی خودی سلێمانی کارەکتەری سەرەکیی ڕۆمانی سۆبارتۆ خۆی بۆ خۆی دووبارە وێناکردنەوەیەکی کاڵی خورافەتێکی چەند هەزار ساڵەی لەمەوبەرە، کە چیرۆکی سلێمان پێغەمبەرە، کە باپیری سلێمان ماوەیەکە لە پشتەوە نەخشەی دووبارە وەبەرهەمهێنانەوەی دادەڕێژێ و نەوەکانی بەڕێوەی دەبەن.

باپیری سلێمان ناوی کوڕەکەی دەنێ (داود)، داوا لە داودیش دەکا کە ئەگەر کوڕێکی بوو ئەویش ناوی بنێت سلێمان، ئەم نەخشە چەند پشتییە درێژخایەنە بە وردی جێبەجێ دەکرێ و، کە سلێمانی شاعیر، سلێمانی کوڕی داودیش ئاگای نێرینەیی خۆی دەزانێ، ئەویش لەوانەیە لەپێناوی تەواوکردنی وێنە گشتییەکەی ئەفسانە چەند هەزار ساڵییەکەدا - ڕەنگە بەبێ ویست و ئاگەداریی وشیارانەی خۆیشی بێت - دڵی لە (بەلقیس)ی کچی مامۆستا (خانم)ی قوتابخانەکەیان دەچێ، کە پێوەندییەکەیان بە ئاسانی دادەمەزرێ - کە دەشێ ئەمیش لە وەحیی ئەفسانەکەوە سەرچاوە بگرێ - سلێمان (پەپلە سلێمانی)یەکی فەنتاستیکیش بۆ هێنان و بردنی پۆستی نێوان خۆی و بەلقیس هەر و بۆ کۆکردنەوەی دەنگوباسی دەوروبەریش دەئافرێنێ و ئیتر هەموو ڕەگەزە زانراوەکانی ئەفسانە دێرینەکەی سلێمان پێغەمبەر دێنەوە کایە، بەڵام دیارە ئەم جارەیان ئەفسانەکە لە شێوەی ئەم تراجیکۆمیدیایەدا خۆی وەبەرهەم دەهێنێتەوە کە حەلیم یووسف لە ڕۆمانی سۆبارتۆدا ئەفراندوویەتییەوە و بە شکستی سلێمانی هاوچاخ کۆتایی دێت، پاش ئەوەی خۆشەویستییەکەیان لەگەڵ بەلقیسدا بێ ئاکام دەبێ و هەردووکیانیش بە زنجیرەیەک خیانەت و خیانەتکاریدا تێ دەپەڕن و سەرئەنجام بەلقیس دەگاتە خەڵوەتخانە سێکسییەکەی (پیر فەلەک) و لەوێ ئیتر سلێمان هیچ هیوایەکی پێ

نامێنێ و لەوپەڕی بێئومێدیدا نەخشە بۆ سووتاندنی ئامووده و تەواوی خەڵکی شارەکە و دووبارەکردنەوەی کارەساتی ڕاستەقینەی ساڵی ١٩٦١ی ئامووده دادەڕێژێ، کە ئەوسا لە سووتانی تاکە سینەمای شارەکەدا پتر لە (٢٠٠) قوتابیی منداڵ تا مردن دەسووتێن و نزیک بەو ژمارەیەش بە نیوەسووتاوی دەرباز دەبن، یەکێک لە مردووەکانیش برایەکی لە خۆ گەورەتری سلێمانە، کە بەخۆیشی بەپەرجوو لە مردن رزگاری دەبێ.

ئەم ڕووداوە ڕاستەقینەیەی کە بۆ خەڵکی ئامووده دەبێتە مێژوویەکی یەکلاکەرەوە (پێش ڕووداوەکە) و (دوای ڕووداوەکە)، کاتێک ڕوو دەدا کە بەڕێوەبەری قوتابخانەکە نزیکەی (٥٠٠) قوتابی بەزۆری زۆرداری لە بینایەی سینەماکە دەپەستێ کە خۆی هەر (٣٠٠) کەسێک دەگرێ، ئەویش بۆ تەماشاکردنی فیلمی (تاوانێک لە نیوەشەودا) کە قازانجەکەی بۆ یارمەتی و باربووکردنی شۆڕشی ئەلجەزائیر تەرخان کراوە، بەڵام تەنیا پاش یەک چارەکە سەعات لەدوای دەسپێکی نیشاندانەکەدا، واتا لە کاتژمێر حەوت و چارەکی سەرلەئێوارەدا سینەماکە بەخەڵکەکەوە گڕ دەگرێ و بۆکڕووزی گۆشت و ئێسکی سەدان منداڵی ناسکی وردساڵ کە نەک هەر خۆیان، بگرە باوک و دایکیشیان نازانن جەزائیر چییە و لە کوێیە، ئاسمانی ئامووده دەتەنێت و لەوساوە تا بە ئێستا دەگا هەر کەسێک ڕێی بکەوێتە گۆڕستانی پاینی گردی (شەرمۆڵە) کۆمەڵێک گۆڕی بەڕیزی ئەو منداڵە قوربانییانە دەبینێ، کە محەمەد رفعەتی ڕۆژنامەنووس لە ڕیپۆرتاجێکی بە وێنەدا لە کۆواری (ئەدەب و هونەر)ی کۆماری عەرەبی یەکگرتوودا لەژێر ناونیشانی (ئامووده نەوەیەک لە ڕۆڵەکانی بە جەزائیر دەبەخشێ) دا لە ١٩٦١ دا بڵاو کردووەتەوەو تێیدا قسەیەکی باوکی سلێمان، داود کراوەتە مانشێت کاتێک کە دەڵێ: (هەموومان بە قوربانی جەزائیر دەبین) کاتێکیش لەبارەی هەستی خۆیەوە پرسیاری لێ دەکەن بەهۆی مردنی کوڕێکیوە لەو ڕووداوە دڵتەزێنەدا، کارەساتەکەش لەوەدایە کە ئاپۆ داود نازانێ (ئەلجەزائیر) چییە.

لێرەشدایە حەلیم بەوپەڕی وشیارییەوە مەهزەلەی ئەو برایەتییە ناتەبا و ناتەرازووە تۆمار دەکا، کە گوایە لە نێوان برا بچووکی ژێرچەپۆکە (کورد) و برای بالادەستی زۆردار و داگیرکەر (عەرەب)دا هەیە و برای گچکە بەردەوام قوربانی بۆ

دەدا و برای گەورەش هیچ کاتێک هەست بە ئازارەکانی ناکات، ئەو براگەورەیەی کە قوتابیی منداڵ (سلێمان) لە بەشێکی تردا بە سەرسامییەوە دەپرسێ: نازانم بۆچی دێنە ئاموودە و لەنێوماندا نیشتەجێ دەبن لە کاتێکدا ئەوەندە بەسووکی لە باوک و باوان و زمان و داوونەریتی خەڵکی سۆبارتۆ (کورد) دەڕوانن، تۆ بڵێی بۆ ئەوە نییە دێن تا فێری ڕق و کینەمان بکەن..؟.

ئەم قوربایدانەی خەڵکی سۆبارتۆ بۆ خەڵکی جەزائیر لە ڕووی زەمەنەوە، واتا لە بینای ڕووداوی ڕۆمانەکەدا زۆر پێش زەمەنی گێڕانەوەکەی دەکەوێ، لێ حەلیم لە دەسپێکی ڕۆمانەکەیدا، کە کۆتاییی بەسەرهاتەکەی سلێمانە دەیگێڕێتەوە، بەمەش شێوازێکی بازنەیی پۆلیسی بە بنیاتی گێڕانەوەی ڕۆمانەکە دەدا، کە گوزارە لە بەردەوامی و خۆدووبارەکردنەوەی کارەساتەکانی ئەو برایەتییە ناتەبایییە دەکا کە هەر کورد تێیدا بە سەخاوەتەوە باجی دەدا. بەتایبەتیش کە لە تێکستەکە و لە قۆناخێکی تری گێڕانەوەکەدا، جارێکی تر ناوی (ئەلجەزائیر) دێتەوە نێوان، بەڵام ئەم جارەیان لە باسی ئەو پیلانەی ١٩٧٥دا کە جەزائیر تێیدا وەکو پاخەسوویەک لە نێوان عێراقی سەردەمی بەعس و ئێرانی ڕۆژگاری شاهەنشاهیدا ڕۆڵی گێڕا بۆ تواندنەوەی شۆڕشی باشووری کوردستان و خەفەکردنەوەی کێشەی ڕەوای گەلی کورد، کاتێک کە مامە نەزۆکە پێشمەرگەکەی سلێمان بەپێی پێشینە شوومەکەی (پیرە فەلەک) بە کوێری و بە نائومێدی لە کوردستانی عێراقەوە دەگەڕێتەوە کوردستانی بچووک – سووریا.

لێ مەرگەساتی سلێمان هەر ئەوە نییە کە لە قۆناخێکی زۆر منداڵیدا نەک بە باوەڕ، بگرە لە ترساندا خوو بە کاروباری ئاین و هاتوچۆی مزگەوت دەدا و ڕۆژانێکیش پێی وایە هەقی پەیامبەرێتیی هەیە، چونکە وەک زۆرێک لە پەیامبەران بەکاری شوانییەوە خەریکە، یا ئەوەی کە لە قۆناخی هەرزەکاریدا بە ئەقڵییەت و بە پێی پیلانی باپیری تەقەمموسی ڕۆڵی سلێمان پێغەمبەری مەلیک دەکا و دەکەوێتە داوی بەلقیسی کچی مەروان و (خانم)ی مامۆستایەوە، بگرە کارەساتی ڕاستەقینەی سلێمان لەوەوە دەست پێ دەکات کە ماڵباتی بەلقیس پشتاوپشت لە هەردوو سەری باوک و دایکییەوە مارکسی و کۆمۆنیستی دۆگمان و لە دەرەوەی ئەو جیهانبینییە گشتگیرەدا هیچ ڕاستییەکی تر نابینن و نابیستن و نازانن و وەرناگرن.

سلێمان لە خێزانێکی جووتکار و لە پاشخانێکی ئاین و خواناسەوە دێت و لە پرێکدا و بەبێ هیچ بەراییەکی رۆشنبیریی ئەوتۆ و، هەر بە تەنیا لەبەر خۆشەویستیی بەلقیس دەکەوێتە بەر شالاوێکی کتوپڕی مێشکشۆرینەوە و چەمکگەلێکی مارکسیانەی وەک (کۆمەڵگەی بەختەوەر) و (بەهەشتی بێ چینایەتی) و زاراوە سەرنجڕاکێشەکانی وەک (برجوازی) و (پرۆلیتاریا) و... هتد، ئەویش لەلایەن کەسێکی وەکو خانمەوە کە هەم دایکی بەلقیسە و هەم لە قوتابخانەشدا مامۆستایەتی، کە لە هەردوو سەرەوە کاریگەرییەکی زۆری لەسەری هەیە. ئەمەش لە دۆخێکدا دێت کە داودی باوکی سلێمان بۆ ڕزگارکردنی ماڵ و منداڵ لە دووپشک و ماری خانووە گڵینە کۆنەکەیان، خانوویەکی تر بە کەرەستەی نوێ لە تەنیشت خانووە کۆنەکەیانەوە دروست دەکا، ماڵباتی بەلقیس ئەم کارەی بە هەڵسوکەوتێکی (برجوازییانە) بۆ لە قەڵەم دەدەن و هەرچی گوناهـ و خەوشی (برجوازیی بچووک) و (برجوازیی گەورە) و (ئیمپریالییەتی جیهانی) هەیە هەمووی لەکن سلێمان دەدەن بەسەر بابی سلێماندا و بەڕادەیەک هەستی تاوانباریی باوکی لە دڵ و دەروونـدا دەورووژێنن کە نەک هەر خانووە نوێیەکەیانی لە بەرچاو بکەوێ و وەکو (مۆنۆمێنت)ێک بۆ بەرجەستەکردنی تاوانەکانی باوکی و سەرجەم چینی برژوازی تەماشای بکا، بەڵکو تەنانەت باوکیشی لەسەر ئەو کارە ببوغزێنێ و وەک تاوانبارێک لێی بنوارێت، بەمەش سلێمان لە ناخەوە دووچاری ئازارێکی ویژدانی دەبێ، یا ڕاستتر بڵێم تووشی لێکترازانێکی دەروونی دەبێ، بۆیە گوتیشم کارەساتی ڕاستەقینە، چونکە کاریگەریی لێکترازانی دەروونی لەسەر خودی مرۆڤ زۆر لەوە مەزنترە کە لە ئەنجامی دابڕانی کۆمەڵایەتی و ململانێی دەرەکییەوە تووشی دەبێ.

بەڵام گورزی گورچکبڕی سلێمان ئەوەیە کە ڕاستەوخۆ لە بەلقیسی دڵخوازێوە بەری دەکەوێ کاتێک ئەو حەزلێکردن و خۆشەویستیی خۆی بۆی دەردەبڕێ و بەلقیس بە خوێنساردییەوە پرسیارێکی نامەسئوولانەی پۆلیسی ئاراستە دەکا و دەڵێ: دەبێ لە حزبەکەی باوکم بیت.؟.

سلێمان بەم قسەیەی بەلقیس تەرازووی دەروونی و بەلانسی کەسایەتیی لە گرێژەنە دەچێ و لە ساتەوەختێکدا وەک ئەو نەریتە عەشایەرییە کوردەوارییەی دێتە پێش چاو کە کاتێک کوڕێک دەچێتە داخوازیی کچێک و لێی دەپرسن: ئەرێ

چ کەسی: میرسنی، مللی، کیکی، گاباری، بادینی، ئۆمەری، بۆتی، هەفیرکی، بوبلانی، کۆچەری یا هیی تر...؟!. لێرە و لەم خاڵەی ژن و ژنخوازی و ڕەنگە لە زۆر شوێنی تریشدا تاکی کورد بگەڕێنەوە سەر سیستەمی فیوداڵی و عەشایەری و ئیتر جیاوازییەک لە نێوان جووتیارێکی نەخوێندەواری خێڵەکیی کورد و عەلمانییەکی (!) پۆپەی مارکسیستدا نەمێنێ، کە لە بوارەکانی تردا پێی وایە دەتوانێ سیستەمەکانی حوکم و سیاسەت و ئابووری و کۆمەڵایەتی و ئاینیی گەلان و وڵاتان بگۆڕێ و بەهەشتی بێ چینایەتی و کۆمەڵگەی بەختەوەر لە جێیان دابمەزرێنێ.

کەچی لە یەکەم تاقیکردنەوەی مرۆڤانەدا هەموو بنەماکان ژێر پێ دەنێت، بەڵام ئەمجا لە جێی ئینتیمای عەشرەتی لە ئینتیمای حزبی دەپێچێتەوە..!.

لە دیمەنێکی تریشدا ئەم سروشتە عەشایەرییە ڕەگداکوتاوەی ناو ڕیزەکانی حزبی شیووعیی سۆبارتۆ پشتڕاست کراوەتەوە کاتێک کە لیژنەیەکی (١٠ تا ١٢) کەسیی لە کوڕانی حزب، سلێمان سەبارەت بە دڵدارییەکەی لەگەڵ بەلقیسی بە فامیل شیووعی بانگ دەکەن و خۆشەویستییەکەی بۆ بەلقیس بە (پیلان)ێکی ئیمپریالی و نەخشەیەکی (CIA و پنتاگۆن) بۆ لە قەڵەم دەدەن، بۆ سووکایەتیکردن و ناوزڕاندنی حزبی شیووعی لە ڕێی لەککەدارکردنی کچەکانیەوە بۆی دەژمێرن.

لیژنەکە پێی وایە سێ جۆر خۆشەویستی هەیە: ١ – خۆشەویستی بۆ ڕابواردن. ٢ – خۆشەویستیی ڕاستەقینەی پرۆلیتاری. ٣ – خۆشەویستیی تاوانکاری.

بە سلێمانیش دەڵێن خۆشەویستییەکەی تۆ بۆ بەلقیس لە جۆری سێیەمە و دەبێ دەستبەجێ وازی لێ بهێنی، چونکە شەرەف و ناموسی حزبی پێ لەککەدار دەبێ و ئەمەش لە ئێوەی نەتەوەپەروەر و برجوازی قبووڵ ناکەین.

سەرنجڕاکێش لە ڕۆمانی سۆبارتۆدا ئەوەیە کە پیاوان و ژنانی بەتەمەن و گەورە بەرپرس و دەسەڵاتداران ڕۆڵێکی لاوەکی و ناڕاستەوخۆی تێدا دەبینن، یا وەکتر بێژم لە پشتەوە کاریگەریی دەخەنە سەر ڕەوتی ڕووداوەکان، بەڵام ڕۆڵی بەرچاو ئەوەیە کە نەوەیەکی هاوتەمەنی مێردمنداڵی بەزۆری نێرینە، بەڕاستەوخۆیی لە بەسەرهاتەکەدا دەیگێڕن و لە هەمان کاتیشدا بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ دەکەونە بەر کاریگەریی سەرجەم پێوەندییە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان.

سۆبارتۆ بە تەنیا بەسەرهاتی سلێمان و خۆشەویستییە ناکامەکەی ئەو نییە لەگەڵ بەلقیسی بە بنەماڵە کۆمۆنیست، کە بە زنجیرە خیانەتی جەستەیی و سۆزگۆڕین لە سلێمانی ئاشقی ڕۆمانسی دەکا تا وای لێ دێت خەونی ئاجرۆباجرِ ببینێت و کائیناتی عاجباتیی جۆراوجۆری بێتە پێش چاو و بیاندوێنێ و وەکو مرۆڤی ڕاستەقینە متمانەیان پێ بکا و دەردەدڵیان بۆ هەڵبڕێژێ، بگرە لەگەڵ سلێماندا کۆمەڵێک مێردمنداڵی تر هەن کە ڕۆمانەکە ڕووناکی دەخاتە سەر ڕەوتی ژیان و هەست و نەستیان و سەرئەنجامەکانیان ساغ دەکاتەوە، کە هەموو پێکەوە و لەگەڵ بەسەرهاتی سلێماندا وێنەیەکی هەمەلایەن و فرەڕەهەندی گشتی بۆ ژیانی ڕوحی و مادی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووری نەک هەر خودی ئەو نەوەیەی کە لە دەقەکەدا دەکەونە بەر ڕووناکی، بگرە بۆ سەرجەم نەوەکان و تەواوی خەڵکی سۆبارتۆ دەنەخشێنێ.

مێردمنداڵانی سۆبارتۆ، هاوتەمەنانی سلێمان لە قۆناخێکی داهاتووی تەمەنیاندا هەریەکەو بەجۆرێک دووچاری سووکایەتی و ڕیسوابوون دەبن و هەریەکەو بەهۆیەکەوە فاشیل دەبن و لە ژیان بێ ئومێد دەبن:

* دینۆ، کە بەمێردمنداڵی تەقەمموسی کەسایەتیی (تەرەزان) و دواتر (بیلێ) ی یاریزانی تۆپی پێ دەکاتەوە لە قۆناخێکی تری تەمەنیدا دەکەوێتە خۆشەویستییەکی (نەخۆشانەی) یەکلایەنەی کچەی چاویلکە لە چاوەوە و مایەپووچ لێی دەردەچێتەوە، کچەی دڵخوازی شوو بە سایەقەکەی باوکی دەکا، ئاکام وەکو سیاسییەکی نەتەوەپەروەر لە داخ و کەسەری (ئینشیقاقی) بەردەوام و لەسەریەکی ناو حزبە کوردییە نەتەوەییەکانی سۆبارتۆدا دووچاری وڕێنە و سەراسیمە دەبێ تا دەست دەزگا سەرکوتکارییەکانی ڕێژیم دەکەوێ و بۆ ماوەیەکی زۆر سەرگوم دەکرێ.
* ئیبراهیم، یامەلێکی شەراب، برۆ – ی برای دینۆ خوو دەداتە هونەری موزیک و یەکلایەنە دەکەوێتە خولیای نەسرین، نەسرینیش ئاکام شوو بە ئامۆزایەکی خۆی دەکات، برۆیش دەبێتە پێشمەرگە.
* ڕەشۆی منداڵباز، دەکەوێتە خولیای سێکسی مەحرەم و لەگەڵ خوشکێکی دایکیدا تێوەدەگلێ، کچە کە بۆ خوێندن هاتووەتە ماڵی خوشکی / دایکی

ڕەشـۆ، لە ئامـووده، لەگـەڵ ڕەشـۆی خـوشکەزایدا هـەرچی خـوا و خـەڵک پێیـان خراپە دەیکەن، تا کچە دوو ساڵ لە خوێندن دەکەوێ و قەتابخانە بەجێ دەهێڵێ و دەگەڕێتەوە ماڵە باوان و ئەوانیش بەشـووی دەدەن، بەڵام پێش گواسـتنەوەی سـەری خۆی هەڵدەگرێ و دواتر ڕەشۆ دەیدۆزێتەوە و بەدوایدا سەرهەڵدەگرێ و پاشان لە ئوستراليا یەکدەگرنەوە و لەسەر تاوانی خۆیان بەردەوام دەبن.

* هۆڤۆ، هۆڤۆی گەمژە کە بە مێرمنداڵی منداڵانی لە خۆ وردتری قـوتابخانە بە پاسکیلەکـەی دەڕفـێنێ و بۆ خـۆی و کـەسـانـی تریان دەباتە دووری ئاوەدانی، بەهەرزەکاری تەڕکی خۆی لە پارچە بۆڕییەک دەکوتێ، کە ئاسێ دەبێ دوکتۆر ئامادە نییە بۆی دەربکا، ڕیسواییەکی وا لە سۆبارتۆدا دەنێتەوە کە خەریکە وەکو سووتانی سینەمایەکە ببێتە مێژوو و خەڵک زەمەنی بۆ بکەن بەدوو کەرتەوە (پێش بۆڕییەکە) و (پاش بۆڕییەکە).

* بابی عـەمـشـەی کـۆنەنێرباز، بەگـەورەیی بەگـەوادی دەژی و لەشـفـرۆشی بە خوشکی خۆیەوە دەکا و بەوە دەژین، بەو پارەیەشی کە بەرامبەر بە سواربوونی لە (حەمیدە)ی گەورە کچی وەردەگرێ، کە دواتریش بۆ دینۆ و برۆ و سلێمان و خـەڵکانی تری دێنێ بەرامـبـەر بە پارەیەک هەم لە حـەمـیـدە و هەم لە هەرزەکارەکانیشی وەردەگرێ، بەڵام سەیر لەوەدایە کە بابی عەمشە نەک هەر ئاشکرا گەوادی دەکا، بگرە (تیوریزە)شی بۆ دەکا..!.

* سافۆی بێوەژن کە کوڕەکەی پیاوانی بۆ دێنێتە ماڵەوە.

* شێرۆ، شێرۆی منداڵباز، دواتر خوشکێکی لەسەر بەدڕوشتی دەکوژێ، ئەوجا باوکیشی دەکوژێ لەبەرئەوەی کچێکی خۆی خراپ دەکا و پەلاماری کچێکی تریشی دەدا کە خوشکی شێرۆیە، ئەمە وێڕای بازرگانیکردنی بە تلیاکیشەوە، شێرۆ دواتر بە خۆیشی لەسەر تۆمەتی بازرگانیکردن بە ئەفیوون و پارچەی ئاسەواری مێژوویی لەگەڵ حکومەتدا دووچاری ڕاوەدوونان دەبێ تا ئەوەی کە بۆ یۆنان هەڵدێت، بەڵام پاشان دەچێتە حەج.

* فاروق، بسکویتۆی پاشەڵ پیس بە حوکمی ئەوەی کە کوڕی گەورە حزبییەکی شیـوعییە، زەمـالەیەکی بۆ سـۆڤیـەتی جاران دەدرێتێ و دواتر بە دوکـتۆری دەگەڕێتەوە سۆبارتۆ..

* سابیرۆ، سابیرۆی جواڵە پەتاتە، کە بە مێرمنداڵی لە پاش و لە پێشەوە دەیکرد و دەیدا، لە سێکسی مەڕەوە دەست پێ دەکا و دواتر لە کۆلێجی ئاداب وەردەگیرێ ئەگەرچی وەک خەباتکارێکی حزبی شیووعی خۆی لە فارووق لەپێشتر دەزانێ بۆ وەرگرتنی زەماڵە، بەڵام دیارە مەحسووبییەت ئەو مافەی لێ زەوت دەکا، ئاکام زەنووبیای خوشکی فارووق و کچی مەروان و خانم بەبێ خواستی ئەوان دەخوازێ.
* سدیقۆ، سدیقۆ کە بە مێرمنداڵی لە سواری ماکەر و بزن و مەڕەوە دەست پێ دەکا و دواتر لەژێر کارگەریی پەرجووەکانی (شێخ مووسا) دا (!) تەوبە دەکا و ڕۆڵی لەخواترسی و شارەزای ئاین لەنێو هاوتەمەنەکانیدا دەگێڕێ تا نازناوی (مەلا)ی لێ دەنێن، مەلایش دوای تەواوکردنی ئامادەیی، خۆی دەگەیەنێتە ئەڵمانیا و هەر لەوێش دەبێتە مەلای مزگەوتێک و ژنێکیشی لێ دەخوازێ و لەو تاکە نامەیەیدا کە بۆ سۆبارتۆی دەنێرێتەوە ئامارێکی ورد بەناو و ژمارەی مزگەوتەکانی ئەڵمانیاوە دەنێرێتەوە و ئیتر دەنگی نامێنێ.
* سلێمانیش لە کۆلێجی فەلسەفە وەردەگیرێ، سەرەتا زۆر لە سوود و کاریگەریی فەلسەفە و خوێندنی و خۆشەویستیی فەلسەفە و کاروباری هاتوچۆ و پەیداکردنی جێی نیشتەجێبوون و جیاوازیی شار و جادە و بینایەکانی لەچاو سۆبارتۆ و خانووە گڵینەکانی ورد دەبێتەوە و بەو گرفتانەوە گیر دەخوا، بۆشی دەردەکەوێ کە لە زانکۆیشدا ئینتیمای حزبایەتی ڕۆڵی زۆری لەسەر پێکەوە نیشتەجێبوون و هاوڕێ گرتنی قوتابییان و پێوەندییان هەیە. لەوێش کۆبوونەوەی حزبایەتیی کۆسمۆپۆلیتەکان هەراسانی دەکەن، تا ئەمیش لەگەڵ (برۆ)ی سۆبارتی هاوبیری نەتەوایەتییدا پێکەوە ژوورێک دەگرن.

ئەمە سەرتا، لێ زۆری پێ ناچێت دەکەوێتە بەر پیلانی کچانی زانکۆ، لەپێشدا سەلمای قوتابی لە کۆلێجی کشتوکاڵ، ئەوجا فریالی لەشفرۆش کە بەهۆی کۆڕ و کۆبوونەوە ڕۆشنبیرییەکانەوە دەیناسێ، پاشانیش نێرگز، نێرگزی دەموچاو بەلقیسییانە، نێرگزی بە ڕەچەڵەک سۆبارتی، کە پاشتر لەسەر چالاکیی سیاسیی نەتەوەپەروەریی (کوردایەتی) دەسگیر و بێسەروشوێن دەکرێ، بەڵام سلێمان لەم قۆناخەدا دەست بە هۆنینەوەی شیعر دەکا و لەژێر کارگەریی کەسایەتیی

عەشایەری خۆی و خۆشەویستی بەلقیسدا خۆی بە (پاک)ی ڕادەگرێ ئەگەرچی هەندێ جار لە لێواری خیانەتیش دەگەڕێتەوە، لە هەمان کاتیشدا لە دڵسۆزیی بەلقیسیش دەکەوێتە بیر بیرە و گومانیشەوە.

سلێمان خۆشەویستیی سەلما ڕەت دەکاتەوە، لەسەر نێرگز لەگەڵ برۆدا ساردی دەکەوێتە نێوانیانەوە، سەلما بە ئاسانکاریی خودی سلێمان و دواتر لە ڕێی زەنوبیاشەوە کە دێتە زانکۆ، دەستی بە بەلقیس دەگا، وەک تۆڵەکردنەوەیەکیش بۆ کەرامەتی خۆی شوویەکی کتوپڕ دەکا و بەپێی پیلانێکیش بەلقیس لە (سەفەر)ی برای مارە دەکات، کە بە کەچەڵەکە ناودەبرێ و لە کەنداودا کار دەکا. بەم شێوەیەش سلێمان دووچاری هەناسەساردی و بێهیواییەکی بێپایان دێت، خەونە دێرینەکەشی بەکردەوە دێتە دی، کە لە منداڵییەوە هەراسانی دەکا و بە درێژاییی تێکستی ڕۆمانەکە وەکو (سەرەبەستە – لازمە)یەک دووبارە و دووبارە دەبێتەوە و بریتییە لە دیتنی ژنێکی سپی، کە گەڵی دادەچڕێت، لە توێی هەردوو ڕانێوە (پەترۆل) دەڕژێ و دەڕژێ...

ئەم گۆڕانکارییە گەورانە لەسەر ئاستی باری سایکۆلۆجی و پێوەندییە سۆسیۆلۆجییەکاندا لە ژیانی تاکەکەسیی کارەکتەرەکاندا، لێ لەسەر ئاستی نەتەوەیشدا کە ڕەنگدانەوە و کاردانەوەشی لەسەر ئاستی تەواوی گەلی سۆبارتۆدا هەبوو و هەیە، هەر لەو سەروبەندەشدا گۆڕانکاری و ڕووداوی مەزنی سیاسییش ڕوو دەدەن کە لە ناخەوە کار لە پێکهاتەی کەسایەتی و دەروونی و سەرجەم باری سیاسی و کۆمەڵایەتیی تاک تاکی خەڵک و تەواوی میللەتی سۆبارتۆ دەکا و سەرلەبەری پێوەندییە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان و تەنانەت باری دەروونی و کارەکتەرەکانیش سەرلەنوێ لەسەر دەرهاویشتە و پێوەندییە نوێیەکان دووبارە ڕێک دەخاتەوە:

* لە بەهاری ڕەشی ١٩٧٥دا پیلانی شوومی جەزائیر لە نێوان عێراق و ئێراندا مۆر دەکرێ و شۆڕشی نەتەوایەتیی کورد شکست دەخوا و سەدان هەزار پێشمەرگە و خانەوادەی کورد بە ناکامی ڕوو لە ئێران و ئەوروپا دەکەن.
* لە ١ / ٣ / ١٩٧٩ دا بارزانیی نەمر لە ئەمەریکا، لە مەنفا کۆچی دواییی دەکا و بۆشاییییەکی سیاسیی گەورە لەسەر ئاستی بزاڤی کوردایەتی دروست دەبێ.

حزبە نەتەوەپەروەرە گەورەکانی کوردستان دووچاری ئینشیقاق دەبن، حزبی گچکە گچکە دادەمەزرێن، شەڕی براکوژی و... شتی نامۆی تر پەیدا دەبن، فرەکوێخایی و ڕاڕایی و دوڕدۆنگی جێی خەباتی ناوکۆیی و یەکڕیزی دەگرێتەوە و ململانێی خود بە خود بەشێوەیەکی ئەستوونی – شاولی کۆمەڵگەی کوردستانی لەت دەکا. بێئومێدی جێی هیوا دەگرێتەوە، کە لە تێکستەکەدا بەوە گوزارەی لێ کراوە کە هەردوو نەتەوەپەروەر باوکی برۆ و دینۆ (محەمەدی سیتی) و باوکی سلێمان (داود) هەردووک ڕادیۆکانیان بە دیواردا دەدەن و وەک هێمایەک بۆ ئەوەی کە ئیتر ئێزگەی دەنگی کوردستان و هیچ هەواڵێک نەماوە بۆ کورد گوێی لێ بگرن ڕادیۆکانیان دەشکێنن.

* کچە خەباتکاری قوتابیی کۆلیجی پزیشکیی نەمر (زەکیە ئاڵکان) وەک نارەزاییەک لە هەڵوێستی گشتی ڕای جیهانی و سەرنجراکێشانی دنیای مەدەنییەت بۆ دۆزی کورد، گڕ لە جەستەی خۆی بەردەدا، نەک هەر کارەکتەرەکانی ڕۆمانەکە، بگرە بە ملیۆنەها کورد و دۆستانیان لە جیهاندا دەهەژێنێ. ئیبراهیم محەمەدی سیتی، برۆی سۆباری، مەلیکی مەی و خواردنەوە و یەکێک لە کەسەکانی ڕۆمانەکە بەم قارەمانەتی و لەخۆبوردەییەی شەهید زەکیە وەک مرۆیەکی سەروبن بووبێ و دواتر بکەوێتەوە سەرپێیان، ئاوا بەم ڕووداوە ڕاست دەبێتەوە و دەست لە مەی و خواردنەوە هەڵدەگرێ و هۆشی دێتەوە بەر.

* هەر لەو دۆخە ناهەموارەدایە، کە سۆبارتۆ پاش (٢٥) ساڵ لە ڕووداوی سووتانی سینەماکە (١٩٦١)، ئەمجا لە بارودۆخێکی نادیاردا بەندیخانەکەی گڕ دەگرێ و بۆنی سووتانی مرۆڤ و بەتانیە و پەڕۆ کۆن جارێکی تر ئاسمانی سۆبارتۆ دەتەنێ، کە دکەڵ و تەمومژ دەنیشێتەوە ئەم جارەشیان تەرمی سووتاوی (٦٠) یەکە پیاوی سۆبارتۆ بۆ ئامووده دەبرێتەوە کە ماوەیەک پێشتر لە کاتی چوونیان بۆ پرسەی شەهیدێکی نەتەوەپەروەر، لەلایەن دەزگا سەرکوتکارەکانی ڕێژیمەوە، بەخۆیان و تەنانەت شۆفێری سەیارەکانیشەوە، کە ئاگایان لە هیچ نییە دەزگیر دەکرێن و لە بەندیخانە توند دەکرێن تا ئەو ڕۆژەی هەموو پێکەوە دەسووتێنرێن و شەهید دەبن، کە یەکێکیان (محەمەدی سیتی) باوکی برۆ و دینۆیە. ئا لەم هەڵوێستەشدایە کە برۆ بە پیرە فەلەکی جادووکار

دەڵێ: ئەگەر ئاگر نەفسێک پاک بکاتەوە ئەوە نەفسی منە. لێرەشەوە ئیتر بڕیاری یەکلاکەرەوەی خۆی دەدا و بە نیازی شۆڕش و پێشمەرگایەتی ڕوو لە چیا دەکا، چیای دۆستی هەمیشەیی و پەنای هەمیشەیی کوردانی بێ پەنا.

ڕەنگە لە زانستی فیزیک و ئەوانی تر و لە جیهانی مادییاتدا ئەو ڕێسایە ڕاست بێت کە دەڵێ: هەموو کارێک پەرچەکارێکی هەیە کە بە هەمان ڕادەی کارەکەیە، بەڵام بەپێچەوانەی ئاراستەیەوە. ئەمە تەنانەت لە ژیان و بڕیاری بڕۆشدا هەر ئاوا کەوتەوە، بەڵام مەرج نییە بۆ سلێمانیش هەر ئاوا بێ، بەڵکو سلێمان کاردانەوەیەکی تری دەبێ کە بەهیچ شێوەیەک بەڕادە و، لە دژی کارەکەی ڕێژیمدا ناشکێتەوە..! بگرە بەسەر خۆیدا دەشکێتەوە، کە وێڕای هەموو نەهامەتییەکان هێشتا چاوی هەر لە دووی بەلقیسە، بەلقیسێک کە دوای شووکردنی بە کوڕە کەچەڵە و چوونی بۆ سعوودیە، بۆ سلێمان و خەڵکی تریش دەردەکەوێ کە جگە لە سلێمان چەندان کوڕی تریشی بەتەما و دەسخەڕۆ کردووە.

سلێمان لە خوێندنی زانکۆییش دوا دەکەوێ و سێساڵی لەسەر یەک مۆڵەت وەردەگرێ و لە کاتێکدا ئیبراهیم - برۆ دەچێتە چیا و دەبێتە پێشمەرگە ئەم سلێمان - لە دەرەوەی سۆبارتۆ دەبێتە سەرباز، بەڵام بەکۆمەک و ئیفلاس پێکردنی باوکی، واتا بە ڕەشوەت لە جێیەکی وای دادەنێن کە وەکو فەرمانبەرێک دەوامێکی هاکەزایی بکات. لە ماڵی مستۆ قۆپ - شەلیش، ژوورێک بەکرێ دەگرێ.

ئیتر واز لە خوێندنەوە و هەموو شتێک دێنێ، بەڵام هەرگیز ناتوانێ ئازارەکانی ئەو ئەزموونەی خۆی لەگەڵ بەلقیسدا لە بیر بکا و دەبێتە گوێگرێکی شەوانەی مستۆی قۆپ، کە ئەویش کۆنە سۆبارتییەکی خاوەن ئەزموونی خۆشەویستییەکی یەکلایەنەی بێ ئاکامە و ئەویش هەر لەو جوغزەدا دەخولێتەوە.

مستۆ ئەوەندە سۆبارتۆچێتی دەکا بەڕادەیەک وەخت و ناوەخت دەرگەی ماڵی بۆ هەر سۆبارتییەک کراوەیە کە ڕێی بکەوێتە ئەو شارە، تا ڕۆژێکیان یەکێک لەو سۆبارتییانە بەسەر ژنەکەیەوە دەگرێ، کابرا دەرباز دەبێ و ژنەش خۆی لە قاتی پێنجەمی ماڵەکەیانەوە بەردەداتەوە و دەمرێ و مستۆش بە لێقەوماوی بەخۆی و هەردوو کچەکەیەوە (هەمرین) و (لەیلا) و بە یەکجاری دەگەڕێتەوە سۆبارتۆ.

سلێمان پێش ئەو کارەساتەی مستۆ بە ماوەیەکی کورت ئەسکەرییەکەی تەواو

دەکا و دەگەڕێتەوە سۆبارتۆ، وەلێ پێش ئەوە بە ڕێکەوت فریالی کۆنە سۆزانی لەگەڵ مێردە نوێیەکەیدا دەبینێتەوە و لە ڕێی ئەویشەوە لەگەڵ (سیلڤا)ی کچە مەسیحیدا شوناسی پەیدا دەکا، دواتر دەردەکەوێ سیلڤایش قوتابییەکی تری فاشیلی کۆلێجی فەلسەفەیە و کاتی خۆیشی لە زانکۆ دووراودوور حەزی لە سلێمان کردووە، بەڵام سلێمان هەستی پێ نەکردووە.

سیلڤا و سلێمان لەو ماوەیەدا کە سەربازە، پێوەندییەکی جەستەیی گەرموگوڕ دادەمەزرێنێ و سیلڤا بە تکا و پاڕانەوە (!) کچێنیی خۆی بە سلێمان دەدا بەبێ هیچ بەرامبەرێک، دواتر سکیشی لێ پڕ دەبێ، بەڵام سلێمان ڕازی نابێ باوکاریی ئەو منداڵەی بکا و سیلڤا لەسەر داوای سلێمان لەباری دەبا و بۆ خۆیشی دەچێتە ئەمەریکا بۆ لای کەسوکاری و ئیتر ناگەڕێتەوە، سلێمانیش کە لە ئەسکەری دەبێتەوە دەچێتەوە سۆبارتۆ و بۆ ساتەوەختێکیش ناتوانێ لە خولیای بەلقیس خۆی دەرباز بکا.

لەو سەروبەندەدا بەلقیسیش بە تۆراوی دێتەوە سۆبارتۆ و لە کەچەڵەی مێردی دادەبڕێ، لەگەڵ سلێمانیشدا مەیل نوێ دەکەنەوە و ئەمجا پێوەندییەکی جەستەیی گەرموگوڕیشی لێ دادەمەزرێنن و لە سەری بەردەوام دەبن.

ڕۆژ بە خەیاڵ و فەنتازیا، شەو بە خەونی ئەرخەوانی و دەسلەملانێ و ماچ و ڕاز و گلەیی و خۆشاوی ئۆخەی لە یەکترکردن بەڕێ دەکەن، سنووری هەرچی داوونەریت و ڕەسم و یاسا و حەڵاڵ و حەرام و ئاسایی و نائاسایی و نهێنی و ئاشکرایی و پەسەند و ناپەسەند و جوان و ناشرین، دەبێ و نابێ هەیە، هەمووی پێشێل دەکەن.

حورمەتی پەرژین و دەرگە و دیوار و پیرۆزیی ماڵ و تایبەتمەندییەکانی خێزان و بنەماڵە و واقیع و هەموو هێڵە سوورەکان دەبەزێنن.

پاساو بۆ تاوان و خیانەت و جەور و جەفا دەکەن. دەروونشیکاری و سۆسیۆتوێکاری بۆ هەڵسوکەوت و بڕیار و کردەوە شیرین و ناشیرینەکان دەکەن.

پەیمانی دڵسۆزی و خۆشەویستیی هەمیشەیی و بەڵێنی ڕاستکردنەوەی چەوتییەکان و پڕکردنەوەی کەموکورتییەکان و بەرەودواگێڕانەوەی مێژووی لەدەس چوو و سڕینەوەی ئەزموونی ڕابردوو و سەرەتایەکی نوێ و دووبارە تێهەڵچوونەوە

بۆ یەکتـر دووبارە و سـەدپات دەکـەنەوە. بەڵام هەر کـە دەگـەنە تـەزووی ئارامی و پۆپەی کـار، سلێمـان بیری بۆ ئەو سـاتـە هاوچەشنانە دەچێ کـە لەگـەڵ سـیلڤـادا جـووت دەبوو و بەبەراوردی خـێرای بـرووسکەیی و لەگـەڵ تەزووە خـۆشـەکـەدا، یا ڕاسـتـر بڵێم لەویش خـێراتر بۆی دەردەکەوێ بەلقیس لە ژنداریدا ناگا بە سیلڤا. بەلقیسیش لە گەرمەی هەڵچوونی لافاو و کەفوکوڵی خۆشیدا خـەریکی بەراوردی دەمـوپل و چاو و بـرۆ و پرچ و کـەچەڵی و تەمـەن و توانای سـەفـەری مـێـردی و سلێمانی دۆستی دەبێ..!. بەلقیس بیری بۆ لاوی و کچێنیی لەدەستچوو و تەنیایی و ژیانی پەراوێز و ساردوسڕیی کەچەڵەی مێردی دەڕوا و سلێمانیش بیر لە ژنێکی تر دەکاتەوە، کە هەردوو سیلڤا و بەلقیسیشی تێدا بێت..!.

لە ڕاستیشدا ئەو لاپەڕانەی کۆتاییی دەرگەی پێنجەمی ڕۆمانی سۆبارتۆ، کە لە چاپەکوردییەکەدا لە پایینی (ل /١٧٢) دەس پێ دەکا و لە چاپە عەرەبییەکەشدا لە (ل / ١٩٥)ەوە، کـە درێژترین گـفـتـاری بەلقـیـسـە لە دەقـەکـەدا و بە نامـەکـانەوە نزیکەی (١٠) لاپەڕەی کتێبەکە دەکێشێ و ئەمەش لە سنووری ئاساییی دایالۆگی ناو ڕۆمـان تێ دەپەڕێنێ، بەڵام بەڕاسـتـی شـاکـارێکی بێ وێنەیە لە مـورافـەعـە و داکـۆکی لەخـۆکردن، تۆمـارێکە بۆ دەروونشـیکاری و توێکاریی سـۆسـیـۆلۆجی و سایکۆلۆجی کچێکی لەخشتەبراوی دەستی دایک و باب و برا، لەژێر پاڵەپەستۆی کۆمـەڵایەتی و داوونەریت و ئاین، کـچێکی بێ ئەزمـوونی ژێر پاڵەپـەسـتـۆی حـەز و ئارەزووی سـێکسـی و هەڵوەدای دوای زێڕ و سـامـان و مـۆدێلی جلوبـەرگ و خـۆشگوزەرانیی ژیان. پاکـانەیەکی پەسـەندە بۆ هەڵخـەڵەتان و لەخـشـتـەچوونی کـچـێک و خـیـانەتکردنی لە سلێـمـانی دڵداری نەدارا و هێـشـتـا قـوتابی، کـە بۆ خـوێندنی زانکۆیی دەڕوا و بە جێی دەهێڵێ، سلێمـانێک کە دایک و باوک و برای کچـە بە زاوایەتی ئەو نـاڕازین.. لە هەمـان کـاتدا پاسـاوە بۆ خـیـانەتی بەلقـیس و پێـوەندییـەکـانی پاش شـووکـردنی لەگـەڵ (مـورادی یەکـەم) و (مـورادی دووەم) ئەگەرچی ناشگەنە ئاستی پێوەندیی ڕاستـەوخـۆی جەسـتـەیی و، یەکەمـیـان کە دەگـاتە ڕادەی (سێکسی تەلەفـۆنی) ڕادەوەسـتێ، بەڵام لەگـەڵ سلێـمـاندا هەمـوو سنوورێک دەبەزێنێ.

پاکانە و پاساوەکانی بەلقیس، ئەگەر هەڵسوکەوتەکانی سلێمانیشیان بچێتە سـەر لەگەڵ ژنانـی وەک سەلما و فریال و نێرگز و دواتـر سیلڤـاش، ئەوا بۆ خـوێنەر

کە تا دەگاتە کۆتاییی دەرگەی پێنجەم و دەرگەی شەشەمی ڕۆمانەکە هێند ڕاستگۆیانە و مەنتیقییانەن، کە ئیتر باوەڕ بە قسەکانی بەلقیس و بێگوناهی و بێتاوانیی ئەو و لێبوردەیییەکەی سلێمان و دووبارە تێهەڵچوونەوەیان بێنێ و سەرجەم پرۆسەکەی لەلا ئاسایی و پەسەند بێ.

لەسەر ئاستی گێڕانەوەش ئەم دایالۆگە درێژەی سەرەوە، وردەکارییەکی هونەریی گەورەیە و وا دارێژراوە کە خوێنەر هەست بە بێزاری و درێژیی دایالۆگەکە نەکات کە بەخوڕەم و بەبێ برین و بەبێ پرسیار و وەڵامی سلێمان بەردەوام دەبێ و ڕێک وەکو (مورافەعەی پارێزەرێکی بەرگریی) شارەزا خۆی دەنوێنێ کە بەرامبەر قازییەکی تاوانبار بەرگری لە خودی پارێزەرێکی گوناهبار بکا، نهێنیی جوانی و سەرکەوتوویی ئەم دایالۆگەیش لەوەدایە کە (دایالۆگێکی بنیادنەر)ە و ڕەوتی بەرەوپێشچوون لە گێڕانەوەکە ناگرێ، بگرە بەپێچەوانەوە بەهۆی ئەوەوە کە نهێنییەکانی ئەو ڕۆژانە ئاشکرا دەکا کە سلێمان و بەڵقیس و تەنانەت خوێنەریش ئاگایان لێ بڕاوە، بەردەوام ڕووداو و پرۆسەی گێڕانەوەکەش بەرەوپێش دەبا.

ئەمە لەسەر ئاستی وەزیفە و سروشتی دایالۆگی سەرکەوتووی نێو ڕۆمان، لەسەر ئاستی وردەکاری و جوانکاری و جوانناسی و ئیستیعارە و مەجاز و لێکچوواندن و تەنانەت ڕێنووس و ڕستەسازی و وشەڕۆنان و بەکارهێنانیشدا، ئەم دایالۆگە درێژەی کۆتاییی دەرگەی پێنجەمی ڕۆمانی سۆبارتۆ نموونەیەکی باڵا و زیندووی بەبڕشتی و بەپێزیی دیالێکت / شێوەزاری کرمانجیی ژووروەوە، ئەگەرچی سەرجەم پەخشانی حەلیم یووسف و هەروەها کارەکانی (محەمەد ئۆزون)یش سەرنجڕاکێش و هونەرین و بەڵگە و گەواهی زیندوویی و هاوچاخی شێوەزاری کرمانجی باکور دەدەن و دەیسەلمێنن کە گەنجینەیەکی نەتەوەیی گرنگە و تا زووترە لە هاوشانی کرمانجی خوارووا بخرێتە کار هێشتا درەنگە. وەک چۆن شارامی قەوامی لە ڕۆمانی (پیربا و، سوەیلا) و، فەتاح ئەمیری لە ڕۆمانی (زیندخەو)دا و (خوسرەو جاف)یش لە ڕۆمانی (دەربار)دا مامەڵەیەکی ئاوای بە مەسئوولییەتیان لەگەڵ شێوەزار / دیالێکتی (جیا جیای کوردیدا)دا کردووە، کە لە تەک کرمانجیی خوارووا لەو تێکستانەدا بە سەرکەوتوویی بەکاریان بردوون.

ئەمە لەوانەشە ئەركى ڕاستەوخۆى (ڕۆمانووس) نەبێ، بەڵام بەدڵنیاییەوە دەڵێم (ڕۆمان) باشترین و لەبارترین شوێنێکە ئەم هەوڵەی تێدا بدرێ، ئەگەر پەروەردەکاران و زمانزانزانان و کۆڕی زانیاری و سەرجەم دەسەڵاتی سیاسی ئەو هەستە نەتەوەییەیان نەبوو و ئەو ئەرکە پیرۆزەیان بەجێ نەهێنا. پێشمەوایە ئەوەی دیالێکت، یا زمان بەگشتی بەزیندوویی دەهێڵێتەوە و گەشەشی پێ دەکا ئەوەیە کە پێی بنووسرێ، نووسینیش پیشەی تاکە کەسی نووسەرانە نەک داوودەزگاکان.

با لەمە زۆرتریش دوور نەکەوینەوە، هەر ئەم (موراقەعە)یەشە، کە لەسەری وەستاوین، وا دەکا سلێمان متمانە بە بەلقیس بکاتەوە و لەسەر داوای ئەو جارێکی تر بچێتەوە بەر خوێندنی زانکۆیی، لێ لە گەرمەی دوا تاقیکردنەوەکانداییە کە بەلقیس بەشێوەیەکی کتوپڕ و بۆ جاری دووەم و لێ دەکاتەوە و بەدەستێکەڵکردن لەگەڵ (فەلەک)ی ڕمووزندا، فەلەکی هەردەم لە شێوەیەک و هەر کات لە بەرگێک و هەر وەخت لەسەر سەودایەک، سلێمان نائومید دەکاتەوە لە خۆی و لە مەملەکەتە پڕ لە نهێنی و عەجایەبەکەی فەلەکدا دەبێتە (شاژنی ڕابواردن)، سلێمان کە لەم دۆخە نوێیەدا دەبینێ و کە مردنی دایکی و مستۆ شەلیشی بەسەردا دێت، ئیتر حیکمەتی خۆی لەدەست دەدا و پێی لە زەویی واقیع دەبڕێ و لە فەنتازیایەکی کاریکاتێرییانەدا دەچێتە کراسی (سلێمانی حەکیم)ەوە و هەموو هێزە نهێنی و سروشتی و کەرەستە و ئامرازەکانی ئەو، لە (پەپلە سلێمانی) و (ئەنگوستیلە) و (دێو و درنج) و (پەلەوەر) و (جنی) و (تاج و تەخت و عەرش)، بۆ خۆی دنیایەکی فەنتازی بۆ تۆڵەکردنەوە و چەسپاندنی دەسەڵات دادەهێنێ، تووڕە دەبێ، گەف دەکا، بڕیار دەدا، فەرمان دەردەکا، بەڵام دەخوڕێ و نابڕێ، هێزێک لەو هێزە ئەفسانەییانەی سلێمانی حەکیم، سلێمانی پێغەمبەری دێرین بەدەنگ سلێمانی هاوچاخی سۆباریەوە ناچێ، دێو و درنج، پەپلەسلێمان، تەیروتوور و هێزە پەنهانە ئەفسانەییەکان هیچ کامێکیان بەگوێی ناکەن و ئامادە نین هەتا سەر لە کەوتنە بەردەوامەکانیدا باربووی بکەن.

ئاکامیش خۆی لە ڕاڕەوەکانی خەڵوەتخانە هەزارلۆغانە و پڕ لە نهێنییەکەی (فەلەک)ی جادووکار و لە دەروازەی کابینە تایبەتییەکەی بەلقیسی شاژنی ڕابواردندا دەبینێتەوە، کە بەجەستەی ڕووت و گەڵی داپچڕاوەوە پێشوازیی لەو

شەواڵپلیتە دەسڕۆیانە دەکا، کە ڕیزیان بۆ گرتووە.

سلێمـانی (نا) حـەکیـمی هاوچاخی سـۆبارتی ئیتـر لێرەدا کۆتـایی دێت و لە سرووتێکی (نێرڤانا) ئاسـادا دەسـووتێ، بابی عـەمشـەی شـاخداری جێکێشـیش لەسـەر فەرمـانی بەلقیس خۆڵەمێشەکەی گەسک دەدا، کە بێدەربەسـتانە بەلقیس گازی لێ دەکا:

(– وێ مێرێ دەرباس بکە، ئەڤـ هەفتـەیەک قەدیا کو ئەڤـ پەپوک ل بەر دەرێ، ل سـەر دۆرێ یە).

واتا ئەو پیاوەم بۆ بکەرە ژوورەوە کـە ئەوە هەفتـەیەکە لە سرەدایـە ئیتـر کـابرای ناوداری خاوەن پێکەنینە ناسـراوە سـەر لاکێشـەییەکە خۆی بـە ژووردا دەکا، کە لە زەینی هـەموو سـۆبارتییەکدا وێنەی (شـێرێکی !) دەموچاو درێژی لاکێشـەیی، بەڵام بە سروشت ڕێوی وێنا دەکا. سلێمـانی سـۆبارتی ناحـەکیـمی هـاوچاخ لێرەدا لە کـۆتایی دەرگـەی شـەشـەمی ڕۆمـانەکـەدا کـۆتایی دێت، بەڵام ڕۆمـانەکـە بەخـۆی کۆتاییی نـایەت، بگرە حـەلیم یووسف لە هـەنگاوێکی داهێنەرانەدا ئێـمـەی خـوێنەر دەباتـە بەردەرکـەی دەرگـەی حـەوتەمی ڕۆمـانەکـە و بەپێـچـەوانـەی حـیکایـەتی کـەلەپووری کـوردییـەوە، کـە هـەردەم کـردنەوەی (دەرگـەی حـەوتەم) لە پاڵـەوانی حیکایەت قەدەخە دەکا، حەلیم بە ئێمەی خوێنەر دەڵێ:

(.. ژ بەر کو ئەز وە ل بەر دەرێ هـەفتـان بهێلم، لێـبوورێنێ دخـوازم، هێڤیا من ئەوە کو هوێن بخوە دەرباس بن.. فەرموو!.

واتا بە داوای لێبووردنەوە من بەجێتان دەهێلم، ئەوە دەرکەی هـەفتـەم و بۆ خۆتان وەژوورکەون... دەفەرموون).

لێرەشـەوە ئیتـر دەرگەی فەنتازیا و خـەیاڵی بڵاو بۆ وێناکردنی ئەودیوی دەرگە زۆرە داخـراوەکـانی تر و کـونج و شـوێنە تاریکەکـانی تری ئێـسـتـا و داهـاتووی سـۆبارتۆ لـە بەردەم خـوێنەری داهێنەردا دەکـرێتـەوە، بۆ ئەوەی مـەزەندەیەک لە داهاتووی بدا.

لە ڕاسـتـیـشـدا حـەلیم یووسف لە گـێـڕانەوەی سـۆبـارتۆدا ئەگـەر بشـێ دەڵێم تەکنیکی (گـێـڕانەوەی هـەمـەلایەنەن)ی بەکـار بردووە، ڕۆمـانەکـە بەشـێـوەیەکی سـەرکی بە ڕاناوی کەسـی یەکەمی تاک (من) دەگێڕدرێتەوە، وەگێڕەکەشی خـودی

کارەکتەری سەرەکیی ڕۆمانەکە (سلێمان)ە، لێ سلێمان بەتەنیا شێوەی گێڕانەوەی زاتی پێڕەو ناکات، بگرە هەندێ جار وەک (وەگێڕی شایەت حاڵ) و هەندێک جار وەکو (وەگێڕی ئۆڵۆمپی)یش گێڕانەوەکە ڕادەپەڕێنێ.

یا وەکو تر بڵێم لەسەر سێ ئاست و لە نێوان سێ گۆشەنیگای جیا جیاوە ڕۆمانەکە دەگێڕێتەوە: وەک وەگێڕێکی زاتی کاتێک کە باس لە خۆیەتی، وەک وەگێڕێکی شل یەت عەیان کاتێک باس لە دەوروبەرەکانی دەکا و وەک وەگێڕێکی فرەئاگایش کاتێک باس لەوانەی دوورتر دەکاو، نەک هەر وەسفی دیوی دەرەوەیان بگرە لە ڕووی دەروونیشەوە هەڵیان دەسەنگێنێ و لە چاوی ئەوانیشەوە شتەکان دەبینێ.

سلێمان هەر بەتەنیا باس لە زاتی خۆی و ئەو ڕووداوانە ناکات کە بەسەر خۆیدا هاتوون، یا بەخۆی بیریان لێ دەکاتەوە، بگرە باس لە مەوزووعی ساتی ئێستای (ئەوانی تر)یش دەکا کە (دەیانبینێ) وەک ئەوسای کە بەسەرهاتی برۆ و شێرۆ و بابی عەمشە و فاروق و ڕەشۆ و هاوتەمەنەکانی تری خۆی دەگێڕێتەوە، هەروەها باس لە مەوزووعی غائیبیش دەکا، ئەوانەی کە خۆی تێدا کارانییە و ناشیان بینێ واتا هاوچاخیان نییە، بگرە (دەیانبیستێت) وەک ئەوەی کە لەبارەی مستۆ شەلەوەی دەگێڕێتەوە.

ئەوەیشی ئەم هاتوچۆیەی نێوان ئەم سێ گۆشەنیگای گێڕانەوەیەی بۆ سلێمان ئاسان و لای خوێنەر پەسەند و بێگرفت کردووە، ئەگەرچی وەگێڕ و لەپشتی ئەویشەوە حەلیمی ڕۆماننووس هیچ ئاماژەیەکی چاپەمەنی وەک کەوانەی گەورە و داش و جووتەکەوانە و هیی تریش بەکار نابەن بۆ جیاکردنەوەی ئاست و جۆر و سەرچاوەی گێڕانەوە جیا جیاکان، ئەوەیە کە لە سەر ئاستی (شێواز – ئسلووب)دا حەلیم بۆ گێڕانەوەی زاتی (قسەی ڕاستەوخۆ –diret speech) و بۆ گێڕانەوەی مەوزووعی (قسەی ناڕاستەوخۆ – indirect speech) بەکار دەبا و ئەم شێوازەیەش ڕێگە بە (وەگێڕە زاتییەکە – سلێمان) دەدا بەبێ ئاماژەی چاپەمەنی قسە و بەسەرهات و دایالۆگی ئەوانی تر بۆ خۆی داگیر بکا و پاش تێپەڕاندنیان لە فلتەری خۆیەوە بە (زاتییەتێکی) خۆیەوە بیانگێڕێتەوە، بۆیە ئیتر پێویستیان بەوە نییە بە ئاماژەی چاپەمەنی – ئیشاراتی تیباعی وەک کەوانە و شتی تر لە

قسەکان – گفتار – خیتابی خۆی جیا جیا بکاتەوە و ئەم دیاردە لە زۆر بەشی ڕۆمانەکەدا هەستی پێ دەکرێ، بەتایبەتیش لە شەش شەوبێرییەکەی مستۆی قۆپدا، کە خوێنەر ڕاستەوخۆ لە مستۆوەی نابیستێ، بگرە لە پاش تێپەڕبوونی بە فلتەری سلێماندا پێی دەگا، کە ئەم بە خۆی لە ڕووداوەکانی پێش ناسینیدا نائامادەیە و بەخۆیشی نەیدیون، بگرە لە مستۆیان دەبیستێ و دەیانڵێتەوە.

ئەم تەکنیکە لەلایەکی ترەوە ڕووبەرێکی فرەوانی زۆری بۆ ڕۆماننووسەکەش هەڵخستووە کە لە نێوان شوێنی جیا و، کاتی جیادا سەربەستانە بێت و بچێت، لە ڕووی بەکارهێنانی زانیاری و کەرەستەکانی تریشەوە ئازادانە سوود لە مێژوو و ئەفسانە و کەلەپوور و کولتووری خۆماڵی و بیانی و زانستەکانی سایکۆلۆجی و سۆسیۆلۆجی و ئەنتەرپۆلۆجیا و ئەتنۆگرافی و زۆر بواری تریش لە ئەدەبی نووسراو و سەرزارەکیش ببینێ و لەگەڵ ڕۆشنبیری و داهێنانی خۆی و ئەوانی تردا تێکەڵیشیان بکا، واتا بە (تەناس) دووبارە بەو شێوەیەی خۆی دەیەوێ و بەو مەبەستەی خۆی گەرەکێتی دووبارە بیانئافرێنێتەوە.

ئەوەیشی کە جگە لە سلێمان لە ڕۆمانی سۆبارتۆدا گوێمان لە دەنگی ڕاستەوخۆی دەبێ بەلقیسە لە کۆتاییی دەرگەی پێنجەمدا کاتێک کە بەسەرهاتی خۆی لە شێوەی مورافەعەیەکدا بۆ پاکانەکردن بۆ سلێمان باس دەکا.

وەلێ ئەوەی بەشێوەیەکی چاوەڕواننەکراو و کتوپڕ دێتە پێشەوە و ڕاستەوخۆ قسە بۆ خوێنەر دەکا خودی حەلیم یووسف – ی ڕۆماننووسە، کە لە ئەنجامی سووتانی بەندیخانە و مردنی نزیکەی (٦٠) پیاوی یەکی یەکی ئامووەدەدا، ڕاستەوخۆ و بەناوی خۆیەوە لە (ل ١١٤) دا دەکەوێتە ئاخاوتن:

(.. ئو تو ئەی حەلیم یووسف چی ئیشێ تە پێکەتییە؟ تو چما دەنڤیسێنی؟ گاڤا خەلک دشەوتین، جەهـ دشەوتین، سلێمانی داوێ دشەوتی ئو هەزار گرێی دی دلێ تە دە دشەوتین ئو تو کەس نابینی، تو کەس نابیستی، تو کەس پێ هەست نابە، ئو تو کەس بێهنا شەواتا ڤێ گۆشتێ چار هاوێر ل بەر دەست و ئاگری نەکە، ما گەلو نڤیساندن ژی بو چی یە؟ (...) ما نەچێترە پێنڤیسا خوە ژی باڤێژی ناڤ ئاگر و بشەوتینی؟!..).

ئەمە دەشێ وەک قسەی خودی حەلیم یووسف تەماشا بکەین کە لەژێر کاریگەریی ڕووداوی سووتانی بەندیخانەکە و لەدەستدانی ئازیزانیدا لە ئەتەکێتی باوی نووسینی ڕۆمان و لە کۆنترۆڵ و فلتەری کارەکتەری سەرەکی و هەم ڕۆمانبێژی سەرەکی (سلێمان)یش خۆی دەرباز دەکا و بەجێگۆڕکێکردن بە ڕاناوی (من) و (تۆ) واتا گۆڕینەوەی کەسی یەکەمی تاک بە کەسی دووەمی تاک خۆی قسە بۆ خودی خۆی دەکا، ئەمیش شێوەیەکە زمانی کوردی ڕێی پێ دەدات بەتایبەتیش لە کاتی سەرزەنشتکردنی خۆدا وەک ئەوەی یەکێک بەخودی خۆی بڵێ: (کورە نامەردت نەکەن تۆ کەی ئەوەندە ترسنۆک بووی؟!)، ئەگەرچی (ڕۆبەرت هەمفری) لە کتێبەکەیدا (تيار الوعی) و لە کاتی دیاریکردنی شوێن و کات و دۆخی جێگۆڕکێ پێکردنی (ڕاناوەکان) دا هەستی بەم جۆرە جێگۆڕکێکردنەی (من) و (تۆ) نەکردووە، کە لەوانەیە لەو زمانەدا نەبێ کە ئەو پێی دەئاخڤێ! وەک لە زمانی کوردیدا بواری پێ دەدرێ.

یا لەوانەشە دیالۆگەکە هەر ئەسڵەن هیی کارەکتەرو وەگێڕی سەرەکیی ڕۆمانەکە بێت، کە ئەویش لە ساتەوەختێکی هەڵچوونی دەروونیدا و لەژێر قورسایی و تیژیی گڕتێبەربوونی زیندان و سووتانی ئەو (٦٠) کەسایەتییەدا ئەویش (سلێمان) لە داهێنەرەکەی (حەلیمی ڕۆماننووس) یاخی بووە و وەک نارەزایی دەربڕینێک لەو هەموو کارەساتەی کە لە تێکستەکەدا بەسەری دەهێنێ بەگژیدا بچێت و لە ڕووی بوەستێ و لێی هەڵگەڕێتەوە، هەردوو ئەگەرەکە ڕێیان تێ دەچێت و بۆ ڕۆمانی نوێ لەبارن، بەڵام بەدڵنیاییەوە دەڵێم حوزووری ڕۆماننووس ئاوا بەناوی خۆیەوە لە تێکستدا بۆ خوێنەری ڕۆمانی کلاسیکی کارێکی نائاسایی دەبێ، چونکە ڕۆماننووسی کلاسیکی هەردەم لە هەوڵی خۆشاردنەوەن لە خوێنەر.

لێرەدا با ئەوەش بڵێم کە حەلیم یووسف لە ڕۆمانی سۆبارتۆدا لانی کەم دووچاری غەفڵەتێک بووە ئەویش کاتێک لە لاپەڕەکانی (١٥٣ و ١٥٤) دا هەردوو کەسایەتیی (سدیقۆ) و (هۆڤۆ)ی وەک یەک کەس لە ڕووداوی مانگاکەدا باس کردووە، بەڵام لەلاپەڕە (٣٠) دا لەسەر فرەژنی و فرەمێردی ئەم دوو کەسایەتییە (سدیقۆ) و (هۆڤۆ) دیالۆگ و گەنگەشەیان هەیە. جگە لەمە هەرگیز لە تێکستەکەدا ناوی فەرمیی (هۆڤۆ) نەهاتووەو هەر لە سەرەتاوە بە (هۆڤۆ – گەوج) باسی هاتووە، بەڵام (سدیقۆ) ناوی سدیقە و دواتر نازناوی (مەلا)ی بەسەردا

دەبڕدرێ، چونکە دەم لە کاروباری ئاین و شەرع وەردەد او قەتیش بە درێژاییی تێکستی ڕۆمانەکە پێی نەگوتراوە (هۆڤۆ)، کەچی ئەم غەفڵەتییە لە دەقە عارەبییەکەشدا بەسەر حەلیمدا تێپەڕیوە کە بەخۆی وەری گێڕاوەتە عەرەبی.

پاش ئەم گەشتەم بە نێو (٢٠٣) لاپەڕەکەی ڕۆمانی سۆبارتۆی حەلیم یووسفدا بەدڵنیایی و بە شانازییەوە دەڵێم شاکارێکی داهێنەرانەی ئەقڵێکی ناوازەیە، هەر بەتەنیا کارەساتی سلێمانی هاوچاخی سۆبارتی – ئاموودە نییە، بگرە تۆماری مێژووی پڕ لە نهێنی و خەفەکراوو لەبیرکراوی تەواوی خاک و گەلی سۆبارتۆ / کوردستانە. هەر بەتەنیا تراجیدیای پیاوان (نێرینەکان)ی سۆبارتۆیش نییە، بگرە مێژووی سەرکوتکردن و پەڕاوێزخستنی تەواوی ژنانی ئیرادە زەوتکراوی سۆبارتۆ / کوردستانە، کە ئەمان بەدەستی پیاوانی خۆیانەوە و پیاوانیشیان بەدەستی دەسەڵاتی داگیرکار و سەرکوتکارەوە ژیانێکی کۆیلەیی و پڕ لە کوێرەوەریی بەسەر دەبەن.

سۆبارتۆ پەیامی مرۆڤی ڕۆشنبیری کوردە بۆ جیهانی شارستانی، دیاری و بەشداریکردنی داهێنەری تاکی کوردە لە دەوڵەمەندکردنی کەلەپوورو کولتووری مرۆڤایەتیدا، بەتایبەتیش لە بواری ڕۆماندا، سۆبارتۆ لە بیرەوەری و لە ویژداندا دەمێنێ.

* لە کۆواری ئاینده – ژمارە (٨٠) ی (ئەیلوول) ی ٢٠٠٨ دا بڵاو کراوەتەوە.

ڕۆمانە شیعریی..

"ئەڤین ئاوی ژیانە"ی مەهاباد قەرەداغی

(ئەڤین ئاوی ژیانە)، ڕۆمـانـی شـیـعـریـی (مـەهـابـاد قـەرەداغی)یە، لە چاپەکـەی بەردەستی مندا نەنووسراوە کەی و لە کوێ و چ دەزگایەک چاپی کردووە و بلاّوی کـردووەتـەوە، ئـەم ڕۆمـانـە لە مـاوەی ٢٠ / ٤ / ٢٠٠٤ تا ٣٠ / ٤ / ٢٠٠٤ لە ستۆکهۆڵمی پایتەختی سوێد نووسراوە. دیارە نووسینەوەی ڕۆمانێکی شیعریی ئاواش لە مـاوەی تەنیـا ١٠ دە ڕۆژدا خـۆی لە خـۆیدا جـێی سـەرسـوڕمـان و پرسیارێکی گەورەیە، بەلاّم مەهاباد لەبارەی میکانیزمی نووسینی خۆی بەگشتی و ئەم ڕۆمـانی (ئەڤین ئاوی ژیانە)شـەوە بەتایبـەتی لە لاپـەڕە (١٦)ی بەشی یەکـەمی بیرەوەرییەکانی خۆیدا کە بەناوی (ساڵێک لە دۆزەخ)ەوە بلاّوی کردووەتەوە دەڵێ:

(سـالاّنێک بـوو ڕووداوەکـانی لـەناو مـێـشکمـدا دەسـووڕانەوە و کـە دەهاتم بیانـنووسـمـەوە و چەند دێرێک یان لاپەڕەیەکم دەنووسی و ئیدی بەجێم دەهێشت (...) بەلاّم کـە کـاتی هات ئیـدی (...) دانیـشـتـم و یەک هەناسـە نووسـیـمـەوە، نووسـینەوەی ئەم ڕۆمـانە، یان ڕاسـتـتـر بڵێـم ژانی لەدایکبـوونی ئەو بەرهـەمـە دە ڕۆژی خـایاند.)، بەمـەشـدا دەردەکەوێت کە داڕشتنی ئەڤین ئاوی ژیانە لە (زەینی) مـەهابادا سـالاّنێکی خـایاندووە، بەلاّم نووسـینەوەی لەسـەر (کـاغـەز) تەنیـا ١٠ دە ڕۆژی بردووە، لێـرەشـەوە سـەرسـوڕمـانەکـەشـمـان دەڕەوێتـەوە و وەلاّمی پرسـیـارە گەورەکەشمان چنگ دەکەوێت.

بڕوای تەواویشم بەوە قـایمە کە دەزگاکەی چاپی کردووە لە بیری نەچووە ناوی خـۆی بخـاتە سـەر کـتـێبـەکە، بەلاّم نەیویسـتـووە خـۆی بخـاتە بەر کـاردانەوەی ئەو بوێرییـەی کـە مـەهاباد لە بواری باسکردنی ئاین و ئەڤـیندا لە ڕۆمـانەکـەدا نواندوویەتی.

ڕۆمانەکە ١٢٤ لاپەڕەی قەوارە ناوەندییە و بریتییە لە پێشەکییەکی پەخشان کە بە نامەی هەزار و یەک ناوزەد کراوە، هەروەها سێ وێستگەی یەکەمی لەژێر ناونیشانی (ژووانێک لە دۆزەخ) دایە و وێستگەی دووەمی بە ناونیشانی (کەناری دۆزەخ)ە و دوا وێستگەشی بەناوی (دوورکەوتنەوە لە هەسارەی دۆزەخ)ەوەیە.

لە بەرایی و لە سەرەتای وێستگەکان و لە لاپەڕەکانی کۆتاییشدا وەکو پاراتێکست هەندێ وتەی هەڵبژاردە لە وتەکانی چەند شاعیر و فەیلەسووف و ڕۆشنبیرێکی کورد و بیانی تۆمار کراون، کە دیارە ڕووناکییەکی بەرچاو دەخەنە سەر نێوەڕۆکی ڕۆمانەکە، لەو نووسەرانەش: فلۆرەنس ئەلسبۆرن، ڕینهۆڵد نایبوور، مەستوورە کوردستانی، نالی و نیتچە، لە دوای تەواوبوونی دەقەکەیش، واتا لە دەرەوەی دەقەکەشدا وتەکانی ستانسلاڤ جێرسی لێک، گ. وێنەر، ئێکەلویف، هێنری تۆرۆ، ئێریک نیوومان، نالی، پاول مۆکسنێکس، مەسیح، بودا، ئاراگۆن و قسەیەکی خودی پاڵەوانێکی ڕۆمانەکە (سێوە)ش تۆمار کراوە لەژێر ناونیشانی (سێوە... پێغەمبەری هەسارەی ڤینۆس) کە لە دەقی ڕۆمانەکەدا نییە و دەڵێ: (مرۆڤ پێویستی بە ئاوە، ئەڤین ئاوی ژیانە.) کە پیاوە بووەتە ناونیشانی ڕۆمانەکە، ڕۆمانەکەش پێشکێش بە (عاشقانی ئەنفالکراو) کراوە، لێرەشەوە خوێنەر دەتوانێ تێمەی سەرەکیی ڕۆمانەکە لە زەینی خۆیدا بەرجەستە بکا و سەرتاسەری مەبەست و ئامانج و نێوەڕۆکی ڕۆمانەکەش بهێنێتە بەرچاو.

(ئەڤین ئاوی ژیانە) لەسەر بەرگەکەی نووسراوە (ڕۆمانی شیعر)، بەلام لە ڕاستیدا دەتوانین بڵێین لە ڕووی هونەرییەوە تێکەڵەیەکە، یا پێکهاتەیەکی هونەری موعەقەدی هەر سێ ژانرە سەرەکییەکەی ئەدەبە کە (شیعر و دراما و ڕۆمان)ن. بەزاندنی سنووری ئەم ژانرانە و تێکەڵ کردنەوەیان بەڕای من گەڕانەوە، یا گێڕانەوەی ئەدەبە بۆ ڕۆژانی سەرەتای پەیدابوونی ئەم داهێنانە مەزنەی مرۆڤ و ڕای منیش لەبارەی تێکەڵکردنەوەی ژانرە ئەدەبییەکان لەو بابەتەدا بەڕوونی باس کراوە کە هەر لەو کتێبەدا بە ناوی (شێرکۆ بێکەس و ون بوون لە نێوان داستان و درامای شیعریدا)، بۆیە بە پێویستی نازانم لێرەشدا بە دوور و درێژی دووبارەی بکەمەوە ئەوەنەی نەبێ کە کارێکی ناپەسەندە، چونکە هەر ژانرێکی ئەدەبی بۆ خۆی ناسنامە و کەرەستە و تەکنیک و تەنانەت ئامانجی جیاوازیشیان هەیە کە نابێ و ناکرێ لەیەک بەرهەمی ئەدەبیدا هەموو بسڕدرێنەوە.

دەقەکە بە زمانێکی ناسک و شیعریی نووسراوە، هەندێ جار تەنانەت کێش و سەروایشی تێدا ڕەچاو کراوە وێڕای ڕەزم و ئەو زاتیەتەشی کە بۆ دەقی شیعریی پێویسترن تا ڕۆمان.

بەڵام وێڕای ڕاستیی ئەم زاتییەت و زمانە شیعرییە بەرزەش، بە ڕاشکاوی دەتوانین بڵێین (ئەڤین ئاوی ژیانە) ڕۆمانە، چونکە بەسەرهاتە، بگرە بەسەرهاتی هەزارەها کەپڵی ئاشق و ماشووقی قوربانییەکانی پرۆسەی ئەنفالی قەڵاچۆکردنی توخمی کوردن، کە بەبێ ئەوەی تەرەف بن لە هیچ ململانێیەکی توندوتیژیدا ڕاپێچی توونی مەرگی بەکۆمەڵ کراون و لە هاوکێشەیەکی لاسەنگدا گیانیان لەدەست دا بەبێ ئەوەی هیچ کەرەستەیەکی، یا هیچ مافێکی بەرگری لەخۆکردنیان هەبێ.

وەکو ژمارە و وەکو ئینتیمای ئەو هەزاران مرۆڤە و وەکو ڕووبەری شوێن و قەوارەی کارەسات و بابەت و کەرەستەی تاوانەکەش بە دڵنیاییەوە دەتوانین بڵێین (ئەڤین ئاوی ژیانە) ڕۆمانە، بەڵام ڕۆمانێکی نوێی هاوچاخ کە لە دەرەوەی لۆجیکی ئاساییدا ڕوو دەدا و بە زمانی شیعر و پەخشانەشیعر نەبێ تەعبیری لێ ناکرێ.

وێڕای ئەم شیعرییەت و ئەم ڕۆمانییەتەش کە باسمان کرد، دەشێ وەکو بەرهەمێکی درامیش تەماشای (ئەڤین ئاوی ژیانە) بکرێت، کە ئەمەش هەر لە دێرەکانی سەرەتای پێشەکییەکەیەوە بەدەر دەکەوێ کاتێک (کات) و (شوێن)ی ڕووداوەکە، لە شێوەیەکی شانۆگەریی ئاوادا تۆمار کراوە:

" شوێن: ئۆرانۆس.

کات: کە بیر لە تۆ دەکەمەوە، هەموو کاتێک."

لەبەر ڕۆشنایی ئەمەشدا ئەوجا دەتوانین پێشەکییەکە و هەرسێ بەشەکەی تر وەکو چوار (دایالۆگ)ی درامیی درێژ مامەڵە بکەین، کە پێشەکییەکە و بەشی یەکەمی و سێیەمی حیواری خەزاڵن و بەشی دووەمیش حیواری (لاس)ە.

هەرچەندە ڕۆماننووس لە سەرەتا و لە کۆتاییی دەقەکەشدا وای دەربڕیوە کە هەرچوار بەشەکە پێکەوە نامەی (هەزار و یەک)ەمی خەزاڵ پێک دێنن بەتایبەتیش لە کۆتاییدا کە دەنووسێ: گرینگە کە فریاکەوتم نامەی هەزار و یەکەمینیش تەواو بکەم."، ئەوە بوو لە سەرەتاشدا لە پێناسەی دەقەکەدا نووسیویەتی: " نامەی

ژماره: هەزار و یەک." دەڵێم وێڕای ئەو دوو تەئکیدکردنەوەیەش، لەوەی کە دەقەکە نامەی هەزار و یەکی خەزاڵە، بەڵام زۆر بە ڕوونی دیارە کە بەشی دووەم، یا وەک ڕۆمانووس خۆی پێی دەڵێ:" وێستگەی دووەم " سەرلەبەر حیوار، یا نامەی (لاس)ە، کە ئاوا دەست پێ دەکات:

" خەزاڵەکەم،

هەر لە یەکەم دڵۆپی ئەو بارانەوە

هۆشم گەیشتە دۆزەخ و،

هەستم لای دەنگت مایەوە.."

لە دێرەکانی دواتریشدا هەر ئاوا (لاس) بە ناو گازی (خەزاڵ) دەکاتەوە و بە ڕاناوی کەسی دووەمی تاک قسەی بۆ دەکات، بەشێوەیەک کە گومان لەوەدا نامێنێ دەقەکە دیالۆگی نێوان دوو کەسە، نەک مەنەلۆگی تەنیا کەسێک.

با ئەوەش لەبیر نەکەم کە شانۆی شیعری و ڕۆمانی شیعرییش پێش (ئەڤین ئاوی ژیانە) لە ئەدەبی جیهانی و لە کولتوور و تەنانەت لە ئەدەبی هاوچاخی کوردیشدا هەبوون و هەن و لەم دوو بوارەشدا بۆ نموونە دەشێ بەهەردوو شانۆی شیعریی (کاوەی ئاسنگەر) و (ئاسک) ی (شێرکۆ بێکەس) و ڕۆمانی شیعریی (ژوانگەی هەژان و ژان)ی جەمال شارباژێڕی بدەین. دیارە لە لاوک و حەیران و بەیت و بەندی کوردیشدا بناخەیەکی بەرچاوی ئەم شیعرییەت و حیوارییەت و ئەم جۆرە گێڕانەوانە لە یەک دەقدا پێکەوە هەن.

بۆ بەکارهێنانی تەکنیکی (نامە)ش ئەوە دەتوانین ئاماژە بە کۆنترین ڕۆمانی ئینگلیزی (بامیلا - یا پاداشتی چاکە)ی ڕیچاردسۆن بکەین کە لە ساڵی ١٧٤٠ لە لەندەن چاپ و بڵاو کرایەوە و وەک ئاگرێک لە پووش بەربێ ئاوا هەموو بەریتانیای گرتەوە و هەر زوویش پەڕییەوە ئەم بەری ئەورووپا و وەرگێڕدرایە سەر زۆربەی زمانە زیندووەکان، بەڵام دیارە نامەکانی بامیلا کە لە ماڵێکدا کارەکەریی دەکرد بۆ کەسانێکی دیاریکراو (دایک و باوک)ی باڵەوانەکە بوون و بابەتەکەشی ئەو بارودۆخە بوو کە لە ماڵی خانەخوێیەکەیدا دووچاری دەهات و باسی لە حاڵی حازر و داهاتوو دەکرد، واتا نامەگەلێک بوون نێرەر و بۆ نێردراو، یانی نووسەر و خوێنەریان هەبوو، بەڵام نامەکانی خەزاڵەکەی (ئەڤین ئاوی ژیانە) کەی مەهاباد،

نێرەریان هەیە، کەچی مەرج نییە خوێنەریان هەبێ و زۆرتر لەو نامە هاوچاخانە دەچن کە ئێستا هەندێ دەزگای ئاسمانیی سەر زەوی بۆ گیانلەبەرە موفتەرەزەکانی هەسارەکانی تری دەرەوەی زەوییان دەنێرن، کە مەرج نییە بگەنە جێ و وەڵامیان بدرێتەوە، خەزاڵ لە پێشەکیی نامەکەیدا بۆ لاس دەنووسێ:

"نازانم دەتوانم ئەم نامەیە تەواو بکەم یان نا، تەمەن مەودا دەدا یان نا، نازانم دەتوانم بۆتی بنێرم یان، ئەگەر بینێرم دەگاتە دەستت یان نا، ئەگەر بگاتە دەستت کاتت هەیە بۆ خوێندنەوەی یان نا، ئەگەر خوێندتەوە کاتت هەیە بۆ وەڵامدانەوەی یان نا، ئەگەر وەڵامت دایەوە دەگاتە دەستم یان نا، بەڵام من دەینوسم..."

بەڕاستی لەلایەکەوە بێهیواییەکی ترسناک و لەلایەکی تریشەوە سووربوونێکی بوێرانەیە بەم خواستە بتەوێت نامە و پەیام ڕەوانە بکەی کە بە دەیان (ئەگەر) و (نازانم) دەوری تەنراوە، ئەمەش ڕەنگە جیاوازی کات و بارودۆخی نووسینەوەی (بامیلا) و (ئەڤین ئاوی ژیانە) هێنابێتە کایەوە و، دەرهاویشتەی هەرە دیاریشی ئەوەیە کە مرۆڤ ڕۆژ لە دوای ڕۆژ هەست بە تەنیایی و بێ هاودەنگی و نەبوونی گوێگر دەکات لە دەوروبەری خۆی. لە سەرێکی تریشەوە پاڵەوانی بامیلا لە نامەکانیدا باسی بارودۆخی ئەو شوێنە دەکات، بەڵام بەپێچەوانەوە خەزاڵ زۆر کەم باسی ئەو شوێنە دەکا کە نامەکەی لێوە دەنووسێ، ئەویش هەر لە پێشەکییەکەیدا، کەچی زۆرتر باسی ئەو بارودۆخ و ڕووداو و یادگارە تاڵ و شیرینانە دەکا کە لەگەڵ لاسدا پێکەوە لەسەر زەوی و پێشتر دیویانن، دیارە ئەمەش تا ڕادەیەکی زۆر ڕیتمی ڕووداوەکانی (ئەڤین ئاوی ژیانە) خاو دەکاتەوە، کە ئەویش بە دەوری خۆی دەبێتە هۆی کەمکردنەوەی ڕادەی تەشویقی خوێنەر، ئەمەش پێوەندییەکی توندوتۆڵی هونەری بە (زەمن)ی ڕووداو و گێڕانەوەکەیەوە هەیە، کە لە ڕاستیدا لە زەمەنی فیزیکی ڕووداوەکەدا، کە خەڵکە ئەنفالکراوەکە دەدرێنە بەر ڕێژنەی گوللە لە چەند ساتێک تێ ناپەڕێت و، بەخێرایی دەرچوونی ئەو گوللانەیە کە لە لوولەی تفەنگەکانەوە دەردەپەڕن تا دەگەنە جەستەی قوربانییەکان، بەو خێراییە هەموو شتێک لە ڕووداو، و لە گێڕانەوەکەشی کۆتایی دێت، دیارە ئەم خێراییەش کە لە خێرایی دەنگ پترە بەشی ئەو گێڕانەوە ئاساییە ناکات کە لە ڕۆمانی کلاسیکیدا باوە، بۆیە گێڕانەوەی (سلۆمۆشن) لێرەدا وەکو پێویستییەکی هونەریی خۆی دەسەپێنێ، ئەویش بە گۆڕینی خێرا خێرای بابەتەکان و بە بەکاربردنی وشەی

ئاوسی پڕ دەلالەت و ڕستەی کورت و، بەدوای یەکداهێنانی دیمەنەکانی ڕابردوو و ئێستا و داهاتوو، کە بەو موغامەرە شیعرییە نەبێ ئەنجام نادرێ، کە ڕۆماننوس لە بەرهەمهێنانی دەقەکەدا بەکاری هێناوە.

دوای هەموو ئەم تاوتوێیانە ئێستا بەدڵنیاییەوە دەتوانم بڵێم بەهەموو پێوەرە باوەکان ڕۆمانەشیعری (ئەڤین ئاوی ژیانە) بە ڕۆمانێکی ئاسایی دانانرێ، چونکە هەڵسوکەوت لەگەڵ ڕووداوێکی واقیعی، بەڵام ناماقوڵدا دەکات و، لەبەرئەوەی پاڵەوانەکانی کەسی کارا نین لە ململانێکەدا، بگرە قوربانین، بۆیە نابەجێ دەبوو ئەگەر بە کەرەستەی ماقوڵ و ئاسایی و تەکنیکە باوەکانی ڕۆمانی کلاسیکی بنووسرایەتەوە، یا وەکی تر دەشێ بڵێین ڕۆماننووس بە دەستی ئەنقەست نییە ئەو تەکنیک و پێکهاتەیەی لە نووسینەوەی ڕۆمانەکەدا بەکار بردووە، بگرە خودی بابەت و تیمەی ڕووداوەکەیە ئەو شێوە و شێوازە تێکەڵەی بۆ خۆی دۆزیوەتەوە و سەپاندوویەتی.

(ئەڤین ئاوی ژیانە) فەنتازیای کەسێک، خێزانێک، یا تەنانەت میللەتێکیشە کە لە مەرگەساتێکی بەکۆمەڵدا چاوی بڕیبێتە لوولەی تفەنگێکی مەرگپڕژێن، کە لە چاوتروکانێکدا دەتوانێ کۆتایی بە ژیانی سەدان هەزار و هیوای هەزاران کوڕ و کچ و خێزانی ئاسوودە بێنێ و خەون و خەیاڵیان زیندەبەگۆڕ بکا..

لە هەمان ساتیشدا بەرەنگاربوونەوە و، فەنتازیای تەحەدای مەرگێکی سووری موحەقەقە کە بە خێراتر لە خێرایی دەنگ لە لوولەی تفەنگێکەوە ڕوو لە قوربانی دەکا و هەر بەهەمان ئەو خێرایی لە دەنگ تیژترە هەموو شتێک دەبڕێتەوە بۆیە دەبێ جیاوازییەک لە نێوان کاتی فیزیکی ڕووداوەکە و، کاتی هونەریی گێڕانەوەکەیدا هەبێ، ئەڤین ئاوی ژیانە کارەسات و فەنتازیای ڕووبەڕووبوونەوەی مرۆڤە لەگەڵ مردنێکی ناسروشتی و، خەونی کەسێکە بە ژیانی هەمیشەییەوە، با لە دنیایەکی تر و تەنانەت ئەگەر لە ئەستێرە و لە هەسارەیەکی فیزیکی تری ڕاستەقینە ، یا میتافیزیکی ناڕاستەقینەش بێ.

(ئەڤین ئاوی ژیانە) ڕاکردنی مرۆڤی زوڵملێکراوە لە دۆزەخی زەوی و دنیای فانییەوە بەرەو دنیای هەمیشەیی و ئازادی و ڕووناکی، دنیایەک کە ئیتر مرۆڤ تێیدا هەست بە سەربەستی بکا، چەوساندنەوەی تێدا نەبینێ، خەون و

خەیاڵەکانی بێنێتە دی، بەهەشتێک بێت پڕبەپێستی وشە.

با وەبیریشی بێنێتەوە کە دنیای جاویدانی پاش مردن و پرەنسیپەکانی سزا و پاداشت و بەهەشتی کامەرانی و یەکسانی لە داهێنانی مەهاباد قەرەداغی نین، بگرە پێش ئەو هەموو ئاینەکان، زۆربەی ئەفسانەکانی گەلانی میزۆپۆتامیا و، میسر و هیند و گریک و ئەوانی تریش بۆ کەمکردنەوەی ئاسەواری مردن بەڵێنی ژیانی دووەم و بەهەشتیان بە مرۆڤ داوە، دوای ئەوانیش داستان و دەقی داهێنراوی زۆر بەم ئاراستەیەدا بەرهەم هێنراون لەوانە: باس و خواسی فیردەوس لە کن زەردەشتییەکان و پایە و پێتەختی ئاورمازدا لە مەملەکەتی ڕووناکی لە ئاسمان، کە لەوانەیە ئەم (مەملەکەتی ڕووناکییە) ئەوە بێ کە خەزاڵ لە ئۆرانووس تێیدا دەژی، هەروەها سەفەرەکەی (ئەرداویراف) کە بە نیازی خاوێنکردنەوەی ئاینی زەردەشتی بەنوێنەرایەتی گەورەموغان دەچێتە مەلەکوتی ئاسمان و لە سەفەرێکی ڕوحی حەوت ڕۆژەدا کە بە جەستە بە خەوتوویی لە جێی خۆی لەسەر زەوی دەمێنێتەوە، بەڵام بە ڕۆحیانەت دەچێتە دیوانی ئاهورامەزدا و بیر و ڕاسپاردەی ڕاست و ڕەوانی ئاینی زەردەشتی دەهێنێتەوە. بۆ زەوی و بۆ پێڕەوکارانی ئاینی زەردەشتی.

لە ئاینە هیندییەکانیشدا (ئەرجنا)ی قارەمان دەچێتە دیوانی خوا لە ئاسمان و، (یودیهشتریا)ش دادەبەزێتە قووڵایی دۆزەخ.

هۆمیرۆس لە (ئیلیادە) باس لە دەروازەکانی ئاسمان و بەهەشت و دۆزەخ دەکات، لە (ئۆدیسە)یشدا بەهەمان شێوە باس لەوەی دەکا کە چۆن (ئەولەسیس) سەردانی دنیای ژێرەوەی کردووە و مەرگەساتەکانی دۆزەخی دیووە، لە ئینجیل و تەورات و قورئانیشدا زۆرتر و بە وردتر باس لەو دنیا و سزاکانی دۆزەخ و پاداشتەکانی بەهەشت کراوە، هەڵکێشانەوەی حەزرەتی عیسا بۆ ئاسمان و ڕووداوی ئیسرا و میعراجی پێغەمبەری ئیسلامیش بە وردی باس لەو دنیا و بەهەشت و دۆزەخ دەکا و لەم بوارەشدا دەتوانین دەقی ئەو مەولودنامەیە کوردییەش وەبیر بهێنینەوە کە تێکەڵەیەکی سەیرە لە زۆربەی ئەفسانەکانی ڕۆهەڵات.

لە ئەفسانەی (ئینانا) و (دەموزی) سۆمەریشدا باس لەوە دەکرێ کە چۆن

ئینانای خواوەندی ئاسمان دێتە خوارەوە بۆ جیهانی ژێرەوە کە (ئیرشیـخیکال)ی خوشکی حوکمی دەکا.

دوای بڵاوبوونەوەی ئاینی مەسیحیش لەبارەی ئەو دنیا و بەهەشت و دۆزەخەوە بەرهەمی زۆری ئەدەبی بڵاو بوونەوە لەوانە: نووسینەکانی قەشە براندانی ئێرلەندی و قەشە ئەلبیرگۆ دی مۆنتی کاسینۆ کە باسی پردی میعراج دەکا بۆ ئاسمان، هەروەها بۆنڤیزین داریڤا، لە ئیتاڵیاش نووسینەکانی ماتیلدا دی ماگدبورگ و ماتیلدا دی هاکنبۆرن و جرتورد دی ئیسلیبین و زۆری تریش کە لە ژمارە نایەن.

بەڵام لە هەموو ئەمانە نزیکتر بۆ (ئەڤین ئاوی ژیانە) و سەفەرکردنی (خەزاڵ) بۆ هەسارەی (ئۆرانووس) و (سێوە)ی کچی بۆ هەسارەی (ڤینۆس)، ئەو شاکارەی (دانتی)یە کە بە (کۆمیدیای ئیلاهی) ناسراوە. دانتی ئەو شاعیرە مەزنەیە کە بەهەشت و دۆزەخی لە جیهانی غەیب و میتافیزیکاوە هێنایە سەر هەسارەکانی دەوری خۆر، کە بریتین لە: عەتارد–میرکوری، زوهرە–ڤینۆس، زەوی، مەریخ–مارس، موشتەری–جوبیتەر، زوحەل–ساتۆرن، ئۆرانوس، نیبتۆن و پلۆتۆ، ئەوە بوو لە بەهاری ۲۰۰٥دا هەسارەی دەیەمینیش دۆزرایەوە کە تا نووسینی ئەم بابەتەش هێشتا هیچ ناوێکی لێ نەنراوە، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا دانتی هەر بە سەلیقەی هونەریی خۆی هەستی کردبوو کە هەسارەی ئاسمان دە دانەن کە ئەو دەیەمیانی بە (ئەمپریۆم)ی ناوزەد کردووە و بە (ئاسمانی ئاسمانکان)ی دەزانی و، پێی وابوو کە لە دەرەوەی (کات) و (شوێن)دایە و جێی خوا و گەورە پەیامبەر و نزیکەکانی خوایە و لە شێوەی گوڵێکی مەزن، لە نوور پێک هاتووە، بەڵام دیارە دانتیش لەسەر بۆچوونەکەی بەتلیمۆس پێی وابووە (زەوی) مەرکەزی ئاسمانە و ئەو هەسارەکانی دیکە بە پێی دوورییان لە زەوییەوە هەر یەکەیان بە خێراییی تایبەتیی خۆی بە دەوری زەویدا دەخولێتەوە.

بەڵام لە کن مەهاباد زەوی خۆی لە خۆیدا دۆزەخە و، لە ناونیشانی سێ لە بەشەکانی (ئەڤین ئاوی ژیانە)دا وشەی (دۆزەخ) بەم شێوازە دووپات بووەتەوە.

(ژووانێک لە دۆزەخ، کەناری دۆزەخ، دوورکەوتنەوە لە هەسارەی دۆزەخ) لە هەر سێ شوێنەکە و لە چەندان شوێنی تریشدا کە وشەی (دۆزەخ) دێتە بەکارهێنان

ڕێک و ڕەوان لە جێگەی وشەی (زەوی)، یان وەک موورادیفی ئەو بەکار براوە، یا تەنانەت بە خراپتریش لە دۆزەخ تەماشای زەوی کراوە، وەک ئەوەی لە پێشەکییەکەدا خەزاڵ بە لاس دەڵێ: (تێگەیشتنم هەیە بۆ ئەو دۆخە دۆزەخییەی کە تۆی تێدای، ئاخر تۆ لەسەر زەویت و زەویش جەنجاڵترە لە دۆزەخ).

لە ڕاستیدا ئەم تێزە بۆچوونەی مەهاباد لەبارەی بەدۆزەخ دیتنی زەوییەوە بێ بناخە و هەروا لە خۆڕا دروست نەبووە، بگرە بەرەنجامی خودی ئەو دۆخە ناهەموارەیە کە خودی ڕۆماننووس و پاڵەوانەکانیشی تێدا لەدایک بوون و ژیاون.

مەهاباد قەرەداغی ساڵی ١٩٦٦ لە گەرمەی شەڕی شوومی قەلاچۆکردنی گەلی کوردستان و شۆڕشی ڕزگاریخوازی گەلی کورد و، لە سەرەتاکانی شەڕی براکوژی کورد لەدایک بووە، لە پیلانەکەی جەزائیری ١٩٧٥ و سەرەتای بەعەرەبکردنی گەرمیان و کەرکووکدا هەرزەکار بووە. لە ساڵی ١٩٨٠دا ساڵێکی ڕەبەق زیندانی کراوە و، لە هەموو جۆرە ئازار و ئەشکەنجە دەروونی و ڕۆحی و جەستەییەکانی چەشتووە کە ڕێژیمی دیکتاتۆری سەدام لە چوار ئیقلیمی دنیایەوە بۆ سەرکوتکردنی خەڵکی کوردستان دەیهاوردن.

مەهاباد کارەساتەکانی شەڕی عێراق- کوێت، عێراق- ئەمەریکا و هاوپەیمانەکان ژیاوە، کیمیابارانی هەڵەبجەی دیوە، لەگەڵ مەرگەساتەکانی ئەنفالدا سووتاوە و برژاوە، کە زۆربەی خەڵکی گەرمیان و کفری گرتەوە، کە زێد و ژینگەی مەهابادە، بۆیە بە دۆزەخ دیتنی زەوی لەلای ئەو و لەلای قارەمانەکانی ئەو، لە بەرهەمەکانی تری ئەویشدا سەیر نییە، هەرچەندە ئەو لە (هۆشداری)ەوە هەوڵی ئەوە دەدا خۆی لەو بارە ناهەموارە دەروونییە ڕزگار بکا. چەند مانگێک پێش بڵاوکردنەوەی (ئەڤین ئاوی ژیانە)، مەهاباد لە سەرەتای مانگی ئەیلوولی ٢٠٠٥دا بەشی یەکەمی بیرەوەرییەکانیشی هەر بەناونیشانی (ساڵێک لە دۆزەخ) بڵاو کردەوە و لەوێشدا وەک شارەزایەکی دەروونی و کۆمەڵایەتی زۆر بە وردی بۆ ئەم مەبەستە چووە کە دەنووسێ: (لەم ڕۆژانەدا ژانێکی سەخت و خەستی وا بوون بە سۆنگەی لە دایکبوونی ڕۆمانێک "ئەڤین ئاوی ژیانە" ڕۆمانێکی شیعری کە ئەویش سەرچاوەکەی دۆزەخە و، ڕووداوەکانی لە کارەساتەوە هەڵدەقوڵێن.). (ل١٦-ساڵێک لە دۆزەخ).

لێرەشەوە خوێنەر ئیتر دەزانێ بۆ مەهاباد هێندە لە پەسنی (دۆزەخ)دا کارامە و وردەکار و هونەرکاری دەنوێنێ، بەڵام کە دێتە سەر وەسفکردنی بەهەشتەکەی سەر ئۆرانووس و ڤینۆس ئەو برشتەی نامێنێ و، وشە و رستەکانی لە کورتی دەدەن، لە کورتی دەبڕدرێنەوە.! چونکە ئەو لەسەر زەوی بە کردەوە دۆزەخی بەچاو دیوە، بەڵام بەهەشت نا..!.

هۆی ئەم دیاردە دۆزەخییەی زەویش بەلای دانیشتوانی هەسارەی ڤینۆس و (سێوە)وە کە پەنای بۆ ئەوێ بردووە پاساوێکی سەیری هەیە کە لە (جوانی بابیز-حوسنی تەعلیل) و چارەسەری ئەدەبی دەچێ تا چارەسەری لۆجیکی. خەزاڵ لەم بارەیەوە لە پێشەکییەکەدا بۆ لاسی نوسیووە و دەڵێ:

"سێوە ئێستا لە گەورەترین زانکۆی هەسارەی ڤینۆس بەشی ئەندازەسازیی گەردوون خوێندکارە، ئەوان پێیان وایە فۆرمی تۆپ ئاسای زەوی خەوشێکی گەورەیە و زەوینە بۆ خلیسکان خۆش دەکات.

ئەوان بە بەرئەنجامێکی گرینگ گەیشتوون و پێیان وایە ئەگەر زەوی تۆپ ئاسا خڕ نەبووایە ئەو هەموو فتبۆڵێن و بالەیەی پێ نەدەکرا. ئەوان لە ئەزموونکارییەکی بەردەوامدان و هەموو جۆرێکی فۆرمە ئەندازەییەکانیان تاقیکردووەتەوە بۆ گۆڕینی نەخشەکە، چوارگۆشە، لاکێشە، قوقز، لوولەی، لەولەبی، بەڵام لەسەر هیچ کام لەمانە کۆک نین و ئێستا لەسەر پێشنیازی سێوە و بە یارمەتی بیرۆکەکانی ئەو، خەریکن بیر لە سێگۆشە دەکەنەوە، وێنای بکە زەوی سێگۆشە بێ؟"

ئەم دەقە وەرگیراوە پێویست دەکا زۆری لەسەر بوەستین جارێ بەر لە هەموو شتێک ئەو پەیامە دەردەخا کە خەزاڵ و سێوە بۆ زەوی و خەڵکی زەوی پێیانە، ئەمانە هەردووک وەک ئەوانی پێشتر بۆ ئاسمان هەڵکشاون، بۆ پاداشتکردن، یا بۆ سزادانیان بانگهێشتی بەهەشت یان دۆزەخ نەکراون، بگرە خەزاڵ لەسەر دەستی (ئیڤا و ئادەم) لەسەر هەسارەی ئۆرانوس و لە قوتابخانەی (هەتاو) کە کینایەیە لە (ڕاستی) فێری (زمانی ڕووناکی) و (ئاینی ئەڤین) دەبن و وانەی (لۆجیک و ڕەوانبێژی عەشق) دەخوێنن.

گەڕانەوە بۆ (ئادەم و حەوا- ئیڤا) کە ڕۆماننووس بە مەبەستەوە پاشوپێشی زنجیرە باوەکەی ناوەکانیانی کردووە و کردوویەتی بە(ئیڤا-حەوا = ئادەم) واتە

حەوایەکەی پێش ئادەم خستووە، گەڕانەوەیە بۆ سەرەتاکان و هەڵوەشاندنەوەی هەموو ئەو شتانەیە کە زەوییان کرد بە دۆزەخ و، خۆئامادەکردنەوەیە بۆ دەستپێکردنەوەیەکی نوێ، کە لەسەر بناخەی لۆجیک و ئەڤین-خۆشویستی بنیات بنرێ.

کە دێینە سەر (سێوە)ی کچیشیان دەبینین ئەویش لەگەڵ هاوڕێ نوێیەکانی ئەوێیدا لە هەسارەی (ڤینۆس) سەرقاڵی گۆڕینی نەخشەی زەوی و دووبارە بنیاتنانەوەیەتی، لێرەشەوە مرۆ دەتوانێ بڵێ خەزاڵ و سێوە بۆ ئەوە زەوییان بەجێ نەهێشتووە بچن لە بەهەشدا پاداشت بکرێن، یا لە دۆزەخ سزا بدرێن وەکو هەموو ئەوانی تر کە لە کارە ئەدەبی و ئاینییەکانی پێشتردا باس کراون، بەڵکو ئەمان بۆ ڕزگارکردنی مرۆڤی سەرزەوی و دابینکردنی پاشەڕۆژێکی باشتر بۆ زەوی کار دەکەن.

نەخشە و بەجێگەیاندنی پلانی گۆڕینی شێوەی زەوی لەلایەن (سێوە) و هاوەڵەکانی دیارە لەسەر هەسارەی (ڤینۆس)ەوە دەکرێ، بەڵام بۆ (ڤینۆس) و هەسارەکانی تر نا.. بۆ لە (ئۆرانس)ەوە ناکرێ کە (خەزاڵ)ی پاڵەوانی سەرەکی، خۆی لەوێ پەناهەندەیە..؟.

ڤینۆس، هەسارەی دووەمی دەورەی خۆرە و پتر لە شەش هەزار ساڵە لەلایەن مرۆڤەوە وەکو هێمای خواوەندی مێینە و ڕەمزی (خۆشەویستی) و (ئەڤینی گیانیبەگیانی) نێر و مێ تەماشا کراوە و، جارێک وەکو خوای خۆشەویستی پەرستراوە و، جارێک وەکو پێتەختی خوای ئەڤین بە پیرۆزی ڕێز گیراوە، لە هەمان کاتیشدا چوار هەزار ساڵ پتر پێش زاین، ئادەمیزدا زانیویانە گشت چوار ساڵ جارێک (ڤینۆس) لە شێوەی ئەستێرەیەکی (پێنج)گۆشەدا خۆی نیشانی دانیشتوانی سەر زەوی دەدا، هەر لەبەرئەوەش گریکی کۆن چوار ساڵ جارێک یارییەکانی ئۆڵۆمپیادیان ئەنجام دەدا و، ئێستاشی لەگەڵدا بێت مرۆڤ لەسەر ئەم پێڕەوە دەڕۆن، بەمەش (ڤینۆس) جگە لە ڕەمزی ئەڤین، واتا و هێمایەکی تر لە خۆی دەگرێ، کە ڕوحییەتی وەرزشییە، ئەو ڕوحییەتەی کە دەبێتە مایەی دۆستایەتی و خۆشەویستی و دڵگەورەیی و لە خۆبوردەیی و، لە یەکتر بوردنی مرۆڤ و پێکەوەژیان و یەکتر قبووڵکردن و، مەزنبوونی گیانی مونافەسەی شەرەفمەندانە و، پەسەندکردنی سەرکەوتن و پێشڤەچوونی ئادەمیزاد هەریەکەو بە

گوێرەی توانا مادی و مەعنەوی و خودیە تاکەکەسییەکان.

ماوە ئەوەش بڵێم کە ڕەمزی ڤینۆس (ئەستێرەی پێنج گۆشە)یە کە هێمایەکی دێرینی بزاڤی ماسۆنیەتە و، لە چاخی نوێدا بووەتە ڕەمزی شۆڕش و شۆڕشگێڕیی و ڕادیکاڵیەت و چەپڕەویی، دارشتنەوەی نەخشەی هەسارەی زەوی لەسەر (ڤینۆس)ەوە کە ئەم هەموو واتا و هێما پەسەندانەی خۆشەویستی و ئەڤینی گیانیبەگیانی و، بەم هەموو ڕوحە ڕیازییەوە دیارە ڕەمزیەتێکی قووڵ بە چوونی (سێوە) بۆ (ڤینۆس) دەدا، (سێو)ەیەک کە خۆی بۆ خۆی هێمای نەوەکانی بێ گرێوگۆڵی داهاتووی مرۆڤە.

بەڵام ئەوان بۆ ئەو پاشەڕۆژە پرشنگدارەی زەوی لە شێوەی سێگۆشەدا دەبینن و، بۆ سۆنگەی مەرگەساتەکانی زەوی دەخەنە ئەستۆی شێوە ئەندازەییەکەی ئێستای کە (گۆ)یە، یا وەک خەزاڵ دەڵێ: (تۆپ ئاسایە)؟! ئاخۆ هەر لەبەرئەوەیە کە تۆپ (گۆ)یە و هەلپەرستە و بەهەموو لایەکدا دەسووڕێ، یا وەک کورد دەڵێن تۆپ ڕوو و بەروپشتی بۆ نییە و کە ڕووی نەبوو ڕووگەشی نییە؟.

باوەڕ ناکەم بۆ بەرهەمێکی جیدی و مەرگەساتی وەک (ئەڤین ئاوی ژیانە) نووکتەیەکی کاڵوکرچی ئاوا خۆی لە خۆیدا مەبەست بێت.

ئەڵتەرناتیڤەکەشی کە سێگۆشەیە، باوەڕ ناکەم وەک شێوەیەکی ئەندازەیی کلیلی ئەفسوناوی چارەسەری ئەو هەموو مەرگەساتە بێ کە خەزاڵ و سێوە و لاس و خەڵکانی دەوروبەریان لەسەر دۆخی زەوییان بەجێ هیشتووە، بۆ دەرچوونیش لەم تۆێژە واتا ڕووکەشە کۆمیدییە نەویستراوە ماتماتیک و ئەندازەسازییەش، پێویستە زیاتر ڕۆبچین و لە هێما ئەدەبی و هونەری و شێوەکاری و ئاینییەکاندا بۆ بەها ڕاستەقینەکانی سێگۆشە و تۆپ/ گۆدا بگەڕێین.

بەپێی ئەندازەسازی شیکاری پلیکانەی ئەو گۆڕانکارییانەی کە بە زنجیرە ڕوو دەدەن بۆ ئەوەی (خاڵ) ببێتە (گۆ)، دەشێین بڵێین غایەتی هەموو (خاڵ)ێک ئەوەیە کە ببێتە (ڕاستەهێڵ). هەموو ڕاستەهێڵێکیش غایەتی ئەوەیە ببێتە (گۆشەدار) کە یەکەم پلەی بە (سێگۆشە) دەست پێ دەکات و دوای ئەویش ئیتر (چوارگۆشە) و (پێنج گۆشە) و گۆشەدارەکانی تریش لە دوای یەکتر دێن و لە (مالانیهایە-ئینفینیتی)دا دەبێتە (بازنە) واتا غایەتی هەموو گۆشەدارێک ئەوەیە کە لە بێکۆتادا

ببێتە بازنە و غایەتی هەموو بازنەیەکیش ئەوەیە لە مالانهایەتدا ببێتە (گۆ-تۆپ)، کە لە دنیای شێوەکاری و ئەدەب و ئایندا بە پۆپەی گۆڕانکاری تەماشا دەکرێ، کە کۆتاییی کەماڵی موتڵەقە و لەوێدا هەموو شێتک مادی و مەعنەوی دەگاتە ڕادەی پیرۆزیی و قودسییەتێک کە ئیتر ڕێگەی ڕای جیاواز و دژ و تەنانەت ناکۆکی و گومان و ختورەیەکیش بەوەی بەرامبەری ڕەوا نەبینرێ.

من پێم وایە مەهاباد بە دۆزەخبوونی زەوی دەخاتە سەر ئەو بنیات و ئەو بەها تۆپ ئاساییانەی کە حوکمی ژیانی سەرزەوی دەکەن و، ئەوەندە موتڵەقن کە ڕێگەی گۆڕین و پێشکەوتن لە مرۆڤ دەگرن و، ئەقڵە داهێنەرەکان پەک دەخەن و تەنیا، تێکدانی ئەم تۆپە موتڵەقە و لەبەریەکترازاندنی بنیاتە تۆ پێئاساکانە کە ڕێگەی گۆڕانکاری لە ڕێی پێشکەوتنی مرۆڤایەتیدا دەکاتەوە و، زەوی دەکا بە شوێنێک کە کەماڵی موتڵەقی تێدا نەمێنی و، هەموو بەهاکان وەک یەک جێی گومان و هەڵسەنگاندنەوە و ڕاستکردنەوەی بەردەوام بن. لێرەشدا سەدایەکی کۆجیتۆ بەنێوبانگەکەی (دیکارت) دێتە گوێ کە دەڵێ: من گومان دەکەم کەواتە هەم. لەم بانگەشەیەشدا هیچ (کەماڵ) و هیچ (موتڵەق)ێکی نەبواردووە.

بەڵام بۆ مەهاباد لە جێی (گۆ) شێوەی (سێگۆشە)ی بۆ زەوی پێ باشترە لە گۆشەکانی تر؟.

بەر لەوەی لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا هیچ بڵێم ئەم چەند دێرە لە کۆتاییی ڕۆمانەکە هەڵدەبژێرم کە ڕووناکی زۆر دەخەنە سەر بۆچوونەکانی دواترم، خەزاڵ لە دوا دێرەکاندا بۆ لاس دەنووسێ:

"گرینگە کە ئیدی ژینگەی ئێمە خڕ نییە وەکو تۆپ، فتبۆڵێنی پێ ناکرێ.
ژینگەی ئێمە وایە،
ژوانگەیەکی سێگۆشە لە ئۆرانووس، یان لە ڤینۆس.
...
گرنگە لە شوێنێکی ئەم گەردوونەدا سێوێ هەیە و،
هێدی هێدی پێ دەگات و، گەورە دەبێ
دەبێتە پێغەمبەرێک و،
فریای ئاوەزمان دەکەوێ، بیرێکی نوێ، پەیامی نوێ"

دەســتــەواژەی (ســێــوێ هەیە و هێــدی هێــدی پێ دەگــات) دەســتــەواژەیەکی (تەوریــە)ی دوو دیوە، هەم ئامــاژەیە بۆ(ســێــوە)ی کــچی (خــەزاڵ) کــە وردە وردە (گەورە دەبێت و دەبێتــە پێغەمبــەرێک) و، زەردەشت ئاسا بە (بیرێکی نوێ) و بە (پەیامی نوێ) دەبێــتــە (فــریاد)ڕەس، هەم لە هــەمــان کــاتدا ئامــاژەیەکە بۆ ئەو (سێوە)ی کە حەوا و ئادەمی لەسەر خۆشەویستیی سێکس و زگوزا و پێکەوەنانی خێزان پێک هێنا و بووە هۆی لە بەهەشت دەرکردنی خۆیان و نەوەکانیان، کە لە سەرەتای ڕۆمانەکەشدا دیارە ئاماژەیان بۆ کراوە کە لەسەر ئورانۆس وانەی ئەڤین بە خەزاڵ دەڵێنەوە.

ئەم تەوریە جوانە و ئەم هەموو واتایەش لە گەمەیەکی زمانەوانی ورددا هاتووەتە بەرهەم کە لەگەڵ وشەی (سێو)دا کراوە. چونکە ئەگەر پاشگری (ەیەک)ی لەگەڵ بایە بە تەنیا مەبەستی ناوی کچەکە (سێوە)ی لە خۆ دەگرت، ئەگەر پاشگری (ێک)یشی بخرایەتە سەر ئەوسا هەر واتای یەتاکێکی نادیاری (سێو)ی دەدای وەکو ناوی میوە ناسراوەکە، بەڵام مەهاباد هیچ کام لەم پاشگرانەی نەخستووەتە سەر، بگرە (ێ)یەکی قەڵەوی بۆ کردووەتە پاشگر کە هەردوو واتاکە پێکەوە دەدا.

دووبارە دەگەڕێمەوە سەر کۆپلەکە و سەرنج بۆ ئەم وشە و دەستەواژانە ڕادەکێشمەوە: (ژوانگەیەکی سێگۆشە)، (سێوێ دەبێتە پێغەمبەری بیری نوێ و پەیامی نوێ)، سێوێ (فریا)مان دەکەوێ..!

لێرەشەوە بە ڕاشکاوی دەشێم بڵێم (سێگۆشە) لەم دەقەدا هەر بە تەنیا هێمای بەشێک نییە لە کۆئەندامی زاوزێی نێر و مێ، ئەگەرچی تا ڕادەیەکیش مەبەست بێ، یا لە مەورووسی ڕۆشنبیریی میللیماندا ئەو ئاماژەیە بدا، بەڵام بەدڵنیاییەوە دەتوانم بڵێم (سێگۆشە) کە لە هەرکوێی دەقی (ئەڤین ئاوی ژیانە)دا هاتبێت، وەک ئاماژەیەکی بەهێز بۆ (سالوسی موقەدەس)ی مەسیحی هاتووە، بەڵام (سیانە یان سێگۆشە)یەکی پیرۆزی نوێ، کە ئەم جارەیان (ژن) دوو لەسەر سێینەی دەگرن.

لە سالوسی مەسیحیدا پلە و پایەی مەریەم سڕدراوەتەوە و باوکسالاری زۆر بە ڕوونی پێوە دیارە (باوک-کوڕ-ڕوح ئەلقودس)، بەڵام لەم سالوسە نوییەدا، لەم سێینە ئەڵتەرناتیڤەی (ئەڤین ئاوی ژیانە)دا کە مەهاباد پێشنیازی دەکا سالووسەکە سەروبن دەبێ و دەبێتە: (دایک-کچ-باوک) واتە دایک جێی باوک و،

کچ جێی کوڕی تێدا دەگرنەوە و لە جیاتی ئەوەی (کوڕ) ڕۆڵی فریادڕەسی تێدا ببینێت (کچ) ئەو ڕۆڵە دەگێڕێ و، (ڕوح ئەلقودس)ە، میتافیزیکییە میسالییەتەکەش بە تەواوەتی دوور دەخرێتەوە و دەدرێتە (باوک)ێک، کە لە هاوکێشە و سێینە نوێیە پێشنیازکراوەکەدا، بە پلەی سێیەم دێت و، پاشکۆیەتییەک بەسەر (پیاو)دا دەبڕێت، کە ئیتر باوکسالاری پێ نەکرێ. ئەمەش دیارە پەیامی کۆمەڵایەتی و سیاسی مەهاباد قەرەداغییە، ئەگەر وەک چالاکێکی بواری مافی ئافرەت تەماشای بەرهەم و نووسینە کۆمەڵایەتییەکانی بکەین. ئەوەش ئەم بۆچوونەمان لەلا دەچەسپێنێ، ئەم پەرەگرافەیە کە لە سەرەتای پێشەکییەکەی ڕۆمانەکەدا هاتووە و خەزاڵ بە زمانی (سێوە)وە بۆ (لاس) دەنووسێ و دەڵێ:

(سوپاس بۆ نیگا نیانەکانی لاس، کە ئەوەندە بە سلیقە و سۆزەوە ڕژاوەتە ناو نیگا نەرم و گەرمەکانی تۆوە و من دروست بووم.)

لێرەشەوە ئیتر هێمای نێر (٨) و هێمای مێ (٧) هەردووک ڕاست دەبنەوە و، بەهای سەرمەدیی و لە مێژینەی پێش سەردەمی باوکسالاریی خۆیان بەدەست دەهێننەوە. دیارە ئەم ئاماژەیەش چەند لە ڕووداوی سکپڕبوونی مەریەمی پاکیزە و، لەدایکبوونی حەزرەتی مەسیحەوە نزیکە، کە لە ڕێی ئەندامەکانی زاوزێی ئاسای مرۆڤەوە نەبووە، لەگەڵ جیاوازی ئەوەشدا کە مەسیح لە ڕێی نەفخی ڕوحەوە کەوتووەتە سکی مەریەمەوە، بەڵام خەزاڵ لە ڕێی (نیگا)وە سکی لە (لاس) پڕبووە و، (سێوە)ی کەوتووەتە سک، واتا ئەمیش بە شێوەیەکی نائاسایی وەکو پەیامبەرێک (عیسا ئاسا) و بە پەرجوو هاتووەتە دنیاوە بۆیە لە دەقەکەشدا بە ناوی (لاس)ەوە باس لە باوکی دەکا و وشەی (باوک)ی بۆ بەکار نابا.

بۆ ئەفراندنی ئەفسانەی تایبەتمەندی خۆی، مەهاباد خان دەیتوانی لە جێی بەکاربردنی ناوی (خەزاڵ) و(لاس) و (سێوە) کە پاڵەوانی سێینەی ڕۆمانە شیعرییەکەین، دەڵێم لە جێی بەکاربردنی ئەو ناوە کەلەپوورییانە، مەهاباد دەیتوانی ناوی هاوچەرخی کوردی بەکار ببردایە و ئەو مۆرکە فۆلکلۆرییەی لە دەقەکە دوور بخستایەتەوە، بەڵام پێم وایە مەهاباد بە هەڵبژاردنی ناوی (لاس و خەزاڵ) لە بەیتی بەناوبانگی (لاس و خەزاڵ) و، (سێوە)ش لە بەسەرهاتی (کوێخا سێوە)وە، کە عەزیزی مەلا ڕەش وەکو ڕۆمان دای ڕشتووەتەوە، دوورییەکی تری بە دەقەکە بەخشیوە، چونکە خەزاڵ ژنە قارەمانێکی سەردەمی دایکسالاری نێو کۆمەڵگەی

کوردەواریی بووە و ئەوەندەش دەسڕۆ و، دەسەڵاتدار و سەربەست بووە کە بتوانێ (مێرد) بۆ خۆی هەڵبژێرێ و لە جیاتی ئەوەی پیاو داوای بکا ئەو بۆ خۆی داخوازی (پیاو) بکا و، داوای خۆشەویستی لێ بکا، ئەمەش تا ڕادەیەکی زۆر خزمەت بە دەقی ڕۆمانەکە و، بیر و بۆچوون و چالاکییە فیمنستی و کۆمەڵایەتییەکانی خودی مەهابادیش دەکا لە بواری خەبات بۆ سەربەستی و وەدەستهێنانەوەی مافی ئافرەتدا.

جگە لە ناوی قارەمانەکان، ڕۆماننووس لە زۆر جێگەی تردا سوودی لە کەلەپوور و، فۆلکلۆر دیوە کە ناکرێ تاک تاک لێرەدا هەمووی بژمێرین و بیانگەڕێننەوە سەرچاوەکانی خۆیان، دیارترینیشیان خودی ناوی ڕۆمانەکە و دەستەواژەی (ئەڤین ئاوی ژیان)ەیە، کە دەستەواژە و چەمکێکی زۆر زۆر کۆنی سۆمەرییە و لە ژینگەی پڕ لە ئاو و زۆنگاوی خۆیانەوە وەریان گرتووە و گەیشتوونەتە بڕوایەک کە (هەموو شتێک لە ئاوەوە پەیدا بووە و پەیدا دەبێت). ئەو بیرۆکەیەی کە ئێستاش تایفەی سائیبەی مەندائی بڕوای پتەویان پێی هەیە و، خواش لە قورئانی پیرۆزدا تەئکیدی لێ دەکاتەوە کە دەفەرمووێ (و جعلنا من الما ٔ كل شي حي).

پرسیارێکی تریش هەیە کە بە زۆر خۆی لە زەینی خوێنەری ڕۆمانی (ئەڤین ئاوی ژیانە) دەکوتێ، ئەویش ئەوەیە (خەزاڵ) و (سێوە) خۆیان بۆ ئاسمانی پڕ ڕووناکی و ئازادی و داهێنان و ئەڤین و خۆشەویستی هەڵدەکشێن، بەڵام (لاس)ی پیاو و مێرد و باوک لە (دۆزەخی زەوی) بۆ چارەنووسێکی نادیار بەجێ دەهێڵن؟.

بەبۆچوونی من ئەم پرسیارە سەرسوڕهێنەرە وەڵامی نییە، ئەگەر نەگەڕێینەوە بۆ ئەفسانەی سۆمەری (ئینانا) خوای ئاسمان، کە بۆ سەردان و دەستبەسەراگرتنی (ئەو دنیا) دێتە دنیای ژێرەوە، بەڵام لەوێ دەسبەسەر دەکرێ و دواتر بەپێی یاسا دنیای ژێرەوە = دۆزەخ، بەمەرجێک ڕێگەی گەڕانەوەی دەدرێ کە یەکێک لە (وێنەی-شەبیهی) خۆی لە دۆزەخ بەجێ بهێڵێ و لەگەڵ چەند جنۆکەیەکدا بۆ ئەو مەبەستە دەینێرنەوە سەر زەوی بۆ ئەوەی شەبیهەکەی خۆیانی بەدەستەوە بدا و خۆی ئازاد بکەن، ئەویش پێشنیازی خودی جنۆکەکان بۆ دەستگیرکردنی سێ کەسی تر ڕەت دەکاتەوە، چونکە زۆر بەڕێزەوە پێشوازی لێ دەکەن، بەڵام کە دەگەنە (دموزی) مێردی و، دەبینێ بەخەمساردی و

بێحورمەتییەوە پێشوازی لێ دەکا، وەکو بەدیلی خۆی تەسلیم بەجنۆکەکانی دەکا، ئەو بۆ دەزەخ دەبرێ و (ئینانا)ش دەگەڕێتە تاج و تەختی خۆی لە ئاسمان.

پێم وایە لەبەرئەوەی (لاس)یش وەکو پیاو (!) و، بەگوێرەی پێویست لە دژی ئەنفالی بەرگری لە خەزاڵ خانی (ژن) نەکرد، بۆیە ئەویش لە (دۆزەخی) زەوی بەجێی هێشتووە، ئەگەرچی هێشتا دڵسۆزی بۆی ماوە و لەگەڵ (سێوە)دا بۆ گۆڕینی ئەو دۆزەخە کار دەکەن. ئەمەش لە دەقی ڕۆمانەکەدا پەیمان و پەیامە ئەگەرچی هێشتا (لاس) لە دۆزەخەکەدایە و زەویش لە دۆزەخییەتی بەردەوامە.

٢٠٠٥/٩/١٥

* لە ٢٠٠٥/١٢/١٠ لە یادی ٢٠٠ساڵەی لەدایکبوونی مەستوورەی ئەردەڵان خوێنرایەوە
* لە کۆواری ڕامان-ژمارە (١٠٩)ی (حوزەیران)ی ٢٠٠٦دا بڵاو کراوەتەوە.

پێشەکی بۆ ڕۆمانی بەهاری ڕەش

بەهاری ڕەش، کارەساتی هەرە ترسناکی کۆتایی سەدەی بیستەم و سەرەتای سەدەی بیست و یەکەمی مێژووی مرۆڤایەتییە، کە نزیکەی (٢٠٠) هەزار قوربانیی لێ کەوتەوە، بەبێ ئەوەی بزانن بکوژەکانیان چیان لێیان دەوێ و لەسەر چی و لەپێناوی چیدا کۆمەڵکوژیان دەکەن.

بەهاری ڕەش، ئاه و نزا و هەناسەی ساردی سەرەمەرگی ئەو هەزارەها ئافرەتە ڕووسوور و منداڵە بێ گوناه و کوڕە دڵ پڕ لە ئاوات و ئارەزووی ژیان و ئەو بەساڵاچوو پەککەوتە کوردانە تۆمار دەکات کە بەهاری ساڵی ١٩٨٨ لە ناکاودا بەر بەڵای ناگەهانی (ئەنفال)ی ناو زڕاو کەوتن.

لە کارەساتەکانی بەهاری ڕەشدا هەزارەها مرۆڤی بێ تاوان ڕاپێچی مەرگ دەکرێن، هەزارەها ئاوایی وێران دەکرێن، هەزارەها باخ و ڕەز دەسووتێنرێن، هەزارەها کانی ڕوون کوێر دەکرێنەوە، بەری ڕەنجی ملیۆنەها کورد و شاکار و دەستکردی پڕ لە داهێنانی چەندان پشت و وەچە خاپوور دەکرێن، داوونەریت و فۆلکلۆر و کەلەپووری هەزاران نەوەی یەک لەدوای یەکی کوردستان دەسڕدرێنەوە، هەزارەها مزگەوت و وەجاخ و کوانوو کوێر دەکرێنەوە، بەڕاستی لێقەومانێکی بێ وێنەی ئەوتۆ دەخوێنینەوە کە لە ئەنجامدا گومان دەخاتە سەر مرۆڤایەتی خودی مرۆڤیش.

لە بەهاری ڕەشدا مرۆڤی بێ دەسەڵاتی کورد بە تینووکردن و برسیکردن، بە تاقیکردنەوەی چەکە قەدخە کراوەکانی کیمیایی و بایەلۆجی شەهید دەکرێن و کار دەگاتە ڕادەی ئەوەی کە تەرمە بێ نازەکانیشیان فرێ بدەنە بەردەم سەگ، کە هیچ یاسا و ڕێسایەکی زەوی و ئاسمانی قەبووڵی ناکات.

بەهاری ڕەش پانۆرامایەکی ترسناکی پێشێلکردنی هەموو ماف و بەهاکانە و دڕندەییی مرۆڤی دەسەڵاتدار و دەستڕۆ و، لێقەوماویی مرۆڤی بێ دەسەڵات بەرجەستە دەکات.

که دەڵێم مرۆڤ، مەبەستم لە تاک و کۆشە، کارەساتی ئاوا لە مێژوودا هەر بەسەر کەسێک یا چەند کەسێکی دیاریکراودا هاتووە و، مرۆڤ ئەگەر لە تەنیایی و تاکەکەسیشدا دووچاری زوڵم و زۆریی گەورە و کردەوەی دڕندانە هاتبێ، بەڵام کە (کۆ) بووە، هێزێکی لەو (کۆ)ییەی خۆی پەیدا کردووە و توانیویەتی لەگەڵ هاومالاندا لە هەمبەر ڕووداوی گەورەی سروشتی، شەڕوشۆڕی بێ ئامان بووەستێ، لێ پێ دەچێ تەکنەلۆجیا، بەتایبەتیش (تەکنەلۆجیای شەڕ) و پەیدابوونی چەک و دەزگاکانی کۆمەڵکوژیی ئەو ماف و ئەو خەسڵەتەشی لەدەست مرۆڤ (هەر هیچ نەبێ لە دەست مرۆڤی هاوچاخی کورد) دەرهێنابێ، کە بەبەرچاوی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتییەوە، لە بەهاری ڕەشی ١٩٨٨ و لە کرداری ناوزڕاوی (ئەنفال)دا جینۆساید دەکرێ و تەنیا تاوانیشی هەر ئەوەندەیە کە نەوت لە نیشتمانەکەیدا هەیە و لە داڕشتنەوەی جوگرافیای سیاسی پاش هەردوو شەڕی یەکەم و دووەمی جیهانیدا قەوارەیەکی بۆ نەڕەخساوە و نیشتمانەکەی بووەتە سەربەشی گەلانی دراوسێی و ئەوانیش بە تەماحی نیشتمانەکەی و سامانە نەتەوایەتییەکەیەوە خەڵکەکەی قڕ و ڕەشەکوژ دەکەن. چەک و جبەخانەی خۆیانی پێ تاقی دەکەنەوە، لە قەرەبووی شکستییە مێژووییەکانی خۆیاندا، (خود سەلمێنی) خۆیانی پێ ئەنجام دەدەن.

قوربانییەکانی بەهاری ڕەش، توێژ و چین و ئاین و مەزهەب و بیر و بۆچوونی سیاسی و تەنانەت سەروسیمای تاکەکەسی و زۆرجار تەمەن و حەز و ئارەزوو و تاقیکردنەوە و شتەکانی تریشیان پێوە دیار نین، چونکە لە ڕاستیدا پێویستیان بەوە نییە، ئەوان کە ڕووبەڕووی ئەو چارەنووسە ڕەشەی ئەنفالکردنە دەبنەوە لەبەرئەوە نییە کە سەر بە توێژ و چینێکی کۆمەلایەتی و ئاین و مەزهەبێک، یا هەڵگری بیروڕایەکی تایبەت، یا خاوەنی کەسایەتییەکی دیاریکراو، یا خاوەن حەز و ئارەزووی تایبەتن، بگرە تەنیا و تەنیا لەبەرئەوەی کە (کورد)ن، کە نەک هەر تەنیا بۆ خۆی تاوانە (!)، بگرە دایکی تاوانەکانیشە بەلای داگیرکارانیەوە، ئیتر مەبەست نییە، ئەو کوردە نێر بێت، یا مێ، گەورە بێ یا منداڵ، چەکداربێ یا بێ چەک، گوناهێکی کردبێت یان نا.. بگرە ئەوەندەی بەسە (کوردە) بۆ ئەوەی بە دڕندانەتریی شێوە بکوژرێت.

پاڵەوانانی بەهاری ڕەش خەڵکێکی سادە و ساکاری یەک دیوی لادیینو بەبێ

ئەوەی هیچ پەلەقاژێیەکی شیاو بنوێنن، بەوپەڕی واق وڕماوی و ئارامیشەوە خۆیان داوەتە دەست مردنەوە و لە بارودۆخێکدا کە هیچ مەرجێکی ژیان و مانەوەی تێدا نییە، چاوەڕێی مەرگێکی سەیر و نامۆ دەکەن و شوکری خوا دەکەن.

زمانی قسەکردنیشیان وەکو خۆیان سادە و ساکارە و لە ئاستی بەرجەستەکردن و دەربڕینی ئەو کارەساتە گەورەیەدا نییە، کە چاوەڕوانیان دەکا و لێی تێ ناگەن.

کە دەڵێم پاڵەوانەکان سادە و ساکار و یەک دیون، مەبەستم ئەوەیە بڵێم کە ئەوان چ لە ناوەخۆیاندا و چ لەگەڵ بکوژانیشیاندا ململانێیەکیان نییە، ئەوەی کە تێیشی کەوتوون تەنیا هەڵوێستێکە و بەس، خۆیان نە دەستیان تێدایە و نە ڕەهەندەکانیشی دەزانن و نە دەشتوانن ڕای بگرن، یا تەنانەت لە دژیشی بۆستن، ئەوەی لە بەهاری ڕەشـدا ڕوو دەدات (شەڕێکی یەک لایەنەی نا بەرابەرە) ئەو دوژمنە دەرەکییە بەسەر ئەو کوردە لێقەوماوانەدا سەپاندوویەتی و لە هەموو ڕوویەکی چۆنیەتی و چەندایەتیشدا تێدا باڵادەستترە.

بێگوناهی و بێ تاوانی قوربانییەکانی ئەنفالیش لە دەقی ئەم ڕۆمانەدا لەوێوە سەرهەڵدەدات کە هیچ حەز و ئارەزوو، دەسەڵاتێکی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و داوایەکی نابەجێ و نایاسایی و ناشەرعییان نییە، جگە لە بیرکردنەوە لە مافی ژیان و بەردەوامی ئەو ژیانە کولەمەرگییەی کە لەسەر خاکی باو وباپیرانی خۆیاندا بە ئارەقی نێوچەوان و بە ڕەنج و بە نینۆک ڕۆژانە بانیاتی دەنێن، لە کاتێکدا وڵاتەکەیان بەسەر دەریایەک نەوتەوە مەلە دەکات، ئەو نەوتەی کە ژیانی کۆمەڵگە پێشکەتووەکانی لەسەر بەندە و پێی هەڵدەسووڕێن، ئەو نەوتەی کە دوژمنان تاڵانی دەکەن و خۆیانی پێ دەوڵەمەند و دەسترۆی ئابووری و سیاسی دەکەن، بەڵام بۆ کوردەکەی کە خودانێتی بووەتە مایەی مەرگی بە کۆمەڵ و قەڵاچۆکردن و ڕاگواستن و نەهامەتی.

لە بەهاری ڕەشـدا هەست بە مەرگی لەسەرخۆی هاوڕەگەز و هاوئاین و هاووڵاتییە بێ گوناهەکانمان دەکەین، لە زمان و قسە و حەز و ئارەزووەکانی سەرەمەرگییاندا هەست بە سادەیی ژیان و خواست و بیر و بۆچوون و کوێرەوەریی ئەو مرۆڤە بێ دەسەڵاتانە دەکەین، کە بەخۆشیان نازانن لەبەرچی

کەوتوونەتە ئەو هەڵوێستەوە و تەنیا ئاوات و خواستێکیان ئەگەر مابێ، هەر ئەوەیە کە شەرەف و کەرامەت و ناموسیان پارێزراوبێ، هەتا دەشمرن و تەرمەکانیان لە پاڵ دیوارە بێ هەست و سۆزەکانی بەندینخانەدا فڕێ دەدەن، چاویان لە گەڕانەوەیانە بۆ زێدی خۆیان، لێرەشەوە زنجیرە پێوەندییەکانی مرۆڤ-خاک، مرۆڤ- ژینگە دەست پێ دەکەن، کە هەست و نەستی مرۆ لە تێکەڵبوون و ئاوێتەبوونیان پێک دێت، لێرەشەوە تێ دەگەین "دوورخستنەوە" ڕاگواستن" بۆ بووەتە مەزنترین و کاریگەرترین سزا بۆ مرۆڤ و بۆ (نەفی).

دابڕانی مرۆڤ لە زێدی خۆی، وا دەکا مرۆڤ وردە وردە خۆی بەدەست مردنەوە بدات و مردن بە(ڕزگار)بوونی خۆی بزانێ.

لەلای لێقەوماوانی بەهاری ڕەش مردن چارەسەری کۆتایی هەموو کێشە دیار و نادیارەکانە، بۆیە بە بێدەنگی دوور لە ئێمەی خوێنەر دەمرن، بەبێ ئەوەی وەکو هەموو مرۆڤێکی تری ئەم سەرزەمینە، ئامۆژگارییەک، یا وەسیەتنامەیەک بەجێ بهێڵن، ئەمەش ئاماژەیەکی هونەرییە کە ئەم لێقەوماوانە هیچ کێشەیەکیان لە شوێن بەجێ نامێنێت، لە سەروەتی دنیا و لە کوڕ و کچ و دۆست و برادەر و یادگاری و کێشە و خۆشی و ناخۆشی هیچیان لە دوا بەجێ نامێنێ قسەی لە بارەوە بکەن، گەورەیی کارەسات و کۆمەڵکوژییەکەش لێرەدا بەرجەستە دەبێ و یەکسانی (ڕزگاریی) و (مردن)ەکەش لەوەوە سەرچاوە دەگرێ، کە ئەو کۆمەڵگەیەی بەر ئەنفال کەوتووە هەر لە بیرەوەرییەکانی مرۆڤە تاکەکاندا بوونی ماوە و بە (مردن)ی ئەو مرۆڤە تاکەش هەموو گرفتە تاکەکەسی و کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتی و ئەزەلییەکانیش پێکەوە کۆتاییان دێت، بۆیە بەبێدەنگیش دەمرن و لە شێوەی تارماییەکی سپی بێ ڕەنگ و بێ دەربەستی ئەوتۆدا دێنەوە بەرچاو کە هیچ سنوور و دیوار و تەلبەندێک ناتوانێ ڕێگەی سەردانەوە و بەسەرکردنەوەی هاومەرگەکانی وەک خۆیان لێ بگرێت.

دەستخۆشانە لە (ئەحمەد) دەکەم و هیوادارم بەم بەرهەمەی دەرگە لەسەر قۆناخێکی تری ئەدەبی ڕەسەنی کوردی کردبێتەوە کە لێقەوماویی مرۆڤی تاک و کۆی کورد بەرجەستە بکا و دۆست و هاوسۆزی لە جیهاندا بۆ زۆر بکا.

هەروەها دەرگەی لەسەر ئەدەبێکی ڕەسەنی کوردانەی دوور لە ئیدیعا و

خۆهەڵکێشان و هەڕەشە و ئەو وێنە دەست هەڵبەستانە کردبێتەوە کە کورد بە بکوژ و ببڕ و فسفس پاڵەوان لە قەڵەم دەدەن، لە کاتێکدا کورد بێ پشت و پەنا و بێدەسەڵاتترین مرۆڤی سەر زەوییە، کە وڵاتەکەی بەش بەش دەکرێتەوە و خۆی کۆکوژ دەکرێ و شوێنەوارەکانی دەشێوێنرێن و کەلەپوور و کولتوورەکەی زەوت دەکرێن.

نووسەری دەست ڕەنگین، تەنانەت ئەگەر بە تاکە سوارەش بووە دەتوانێ بەرگری لە میللەتێک بکا، بەڵام دەبێ ڕاستگۆ و واقیعبین بێ و بوێرانە ببینێ و بنووسێ.

ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل لەم بەرهەمەیدا ڕەچەیەکی واقیعییانەی گرتووەتە بەر و ئەوەی سەلماندووە کە کورد لە کۆتایی سەدەی بیست و لەگەڵ هاتنی سەدەی بیست و یەکەمدا حیسابی ئەو گیانلەبەرانەشی بۆ ناکرێ کە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بۆ (تۆو) دەیانپارێزێ، بگرە لە جیاتی هەندێ گیانلەبەر موختەبەرەکانی چەکی کیمیاویی و بایەلۆجی و شێوە نوێیەکانی تری کوشتن و بڕینیان پێ تاقی دەکەنەوە.

بەهاری ڕەش، کارەساتی مرۆڤی هاوچاخی کوردە، کە دەبێ بخوێنرێتەوە.

هەولێر-٢٠٠٣

زمانی لۆکاڵی لە ڕۆمانی کوردیدا

بەکارهێنانی زاری ناوچەیی لە ڕۆمان و چیرۆکدا بابەتێکی هەستیارەوە، زمان لەسەر ئاستی فۆنیم و مۆرفیم و وشە و تەنانەت ئیدیۆم و تا دەگاتە بنەماکانی ڕێزمانیش سامانی نەتەوایەتی و مۆڵکییەتی گشتی/موشاعن، بەڵام لەسەر ئاستی گفتار/ خیتاب ئیتر زمان دەبێتە بابەتێکی بەرهەمهێنراو کە لەو کەرەستە خاوانەی سەرەوە و شێوە و شێواز و چۆنەتیی بەکابردنی تاکە کەسیی مرۆڤێک پێک دێت، سیمای هونەریی و ڕەهەندی تایبەتمەندانە بەخۆیەوە دەگرێ تا ڕادەی ئەوەی بەرهەمی مرۆیەکی پێ لە بەرهەمی مرۆیەکی تر جیا بکرێتەوە.

هەروەها دەبێ جیاوازیی وردی نێوان هەردوو زاراوەی (شێوەزار= لەهجە= دیالێکت) و زاراوەی (زاری ناوچەیی= بێچووە زاراوە)ش لە بەرچاو بگرین، بۆ نموونە جیاوازییەکی ڕەوا/ مەشروع لەوەدا دەبینم کە محەمەد ئوزون، یا حەلیم یووسف ڕۆمانێک، یا هەر دەقێک بە کرمانجی سەروو دەنووسن و محەمەد موکری و غەفوور ساڵح بە کرمانجی ناوڕاست ڕۆمان دەنووسن، ئەمەیان بۆ زمانی کوردی زۆر تەندروستە کە هێشتا زمانێکی ئەدەبی ستاندەری تۆکمەی نییە، بەڵام ئەوەی کە یەکێک بێت و لەناو دیالێکتی کرمانجی سەرووددا دەقێک بە زاری ناوچەیی هەوارمی و یەکێکی تریش بە زاری ناوچەیی زەنگنە بنووسێت، ئەمەیان بەدڵنیاییەوە دەڵێم هەڵوێستەیەکی دەوێ، چونکە لەلای سیاسی و پەروەردەکارانی نەتەوەش فرە دیالێکتێکی و فرە شێوازی ناوچەیی دەبێتە هۆکارێک بۆ پەرتبوونی یەکەتی نەتەوە و، لای پەروەردەکارانیش دەبێتە مایەی سەرقاڵی و سەرلێشێواندنی منداڵانی خوێندکار، بۆ بەدبەختیش ئەوەی پلانی خوێندن و پەروەردە و پەرەپێدانی زمانیش دادەڕێژن و جێبەجێشی دەکەن سیاسەتمەدار و پەروەردەکارانن نەک دەقنووسەکان.

بەڵام من بەشبەحاڵی خۆم ئەم بۆچوونە بە هەڵەیەکی سیاسی و باو دەزانم، بۆیە

هەر سەرکێشییەک نووسەرێک بەپێچەوانەیەوە بیکات، بە ڕاست و باش دەزانم بەتایبەتی لەسەر ئاستی دوور و ئیستراتیج و سیاسیش، چونکە کارکردن لەسەر شێوەزار و، زاری ناوچەیی لەسەر ئاستی دوور لە دژی ناوچەگەریی خودی دیالێکتەکە کار دەکا کاتێک لە ڕێی بەکاربردنی وشە و پێکهاتە زمانەوانییەکانەوە بە دەیان و بە سەدان وشە و پێکهاتەی زمانەوانی نەزانرا و نەبیسترا و لە بازنەی شێوەزاری ناوچەیی ئازاد دەکا و، فرێی دەداتە ئۆقیانووسی زمانە ئەدەبی و فەرمییە باوەکە، کە سیاسەتمەداران و پەروەردەکاران هەردەم پارێزگاری لێ دەکەن و، وەک بەهایەکی پیرۆزی نەتەوایەتی هەوڵی مۆمیاکردنی دەدەن، نموونەی زیندوو نویشمان بۆ ئەم بۆچوونە، بڵاوبوونەوە و ئاشناکردنی سەدان وشە و پێکهاتەی زمانەوانی شێوەزاری ناوچەیی موکریانە، کە لە دوای حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا لەسەر دەستی چەند نووسەر و شاعیرێک (هێمن و هەژار وزە، بیحی و قزڵجی) بە نووسەر و خوێنەرانی کورد ئاشناکران و تێکەڵ بە سامانی ئەدەبی و فەرمی زمانی باوی کوردی بوون، دیارە شێوەزار و زارەناوچەییەکانی تریش هەمان کەڵک و برشتیان دەبێ لە بارودۆخی لە باردا.

لێرەشەوە دەڵێم بەکارهێنانی وشەی زاری ناوچەیی دەبێتە هۆی دەوڵەمەندبوونی فەرهەنگ/قاموسی زمانی نەتەوەیی و، بەبرشتبوونی زمانەکە و، دەرخست پتری نهێنییەکانی زمان و ڕوونکردنەوەی، مێژووی زمان لە ڕووی گۆکردنی وشە و ڕێزمان و تەنانەت دۆزینەوەی پێوەندیی خودی زارە ناوچەییە جیا جیاکان خۆشیان، کە بە قازانجی یەکەتیی زمانی نەتەوەیی دەشکێتەوە، نەک پەرتبوون، ئەمە لە ڕووی سیاسییەوە، لە ڕووی هونەریشەوە بەکاربردنی شێوەزاری ناوچەیی بۆ زمانێکی چەند دیالێکتی جیا جیای ناوچەیی و، زمانێکی ئەدەبی لە حاڵەتی سەیرورەی وەکو زمانی کوردیدا، دەشێم بڵێم هەموو جارێک هەر بۆ مەبەستی سیاسی ناکرێ، بگرە هەندێ جار پێویستی هونەریش دەیسەپێنێ و زۆر مەدلولی هونەری و واتای زۆر گرینگ بە دەق دەدا وەک: دەرخستنی باری دەروونی، ئینتیمای ناوچەیی، کار و پیشە، ئینتیمای ئاینی و ئاینزایی، باری کۆمەڵایەتی، تەنانەت هەندێ جار ناتەواوییە خولقییەکانیش لەلای کارەکتەر وەدەر دەخات وەک ئەو کەسانەی (س) دەکەن بە (ش) یا بە (پ)، یا (ر) دەکەن بە (غ)، یا وەک (ڵ) یا بەپێچەوانەوە گۆی دەکەن.

بەپێی شارەزاییی من (خوسرەو جاف) لە زۆر لە ڕۆمانەکانیدا زۆرێک لەم مەبەستانەی ڕەچاو کردووە، بەتایبەتیش لە (دیالۆگ)دا، کە ڕوونە بە وشیاری و بۆ دەرخستنی باری کۆمەڵایەتی و سروشتی دەروونی و تایبەتمەندییەکانی کارەکتەرە تاکەکان بەکاری بردووە، نەک بەنیازی پاراستنی شێوەزارە ناوچەیی و دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگ/قامووسی زمان و ڕێزمانی کوردی کە پێم وایە لە ڕۆماندا ئەرکێکە بە پلەی دووەم دێت لە چاو ڕەچاوکردنی وێناکردنی هونەری باری تاکەکەسی کارەکتەرەکاندا.

بەڵام بەکاربردنی زاری ناوچەیی لای عەزیزی مەلای ڕەش بە نیازی ڕزگارکردنی هەندێ وشەیە لە مەترسی لە بیرچوونەوە و بە مەبەستی دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگ/ قاموسی زمانی کوردی وشەی زاری ناوچەیی بەکارەبرێ، نەک بۆ وێناکردنی باری کەسایەتی و کۆمەڵایەتی، کارەکتەرەکانی ڕۆمانەکان/ بەڵگەشمان ئەوەیە کە ئەم زۆرجار ڕوو دەدا وشەیەکی عەرەبی بەو پیتانەشەوە، بەکار دەبا کە لە ڕێنووسی کوریدا ددان بە بوونیاندا نانرێ وەک (غ، ع، ق، و....) و هەر ئەوەندەییەیان بەسە کە لە ناوچەی دەشتی هەولێردا باون، هەروەها هەندێ وشەی کوردی ڕەسەنی کوردیش هەر بەو شێوەزارە ناوچەییە بەکار دەبا، کە لە دەشتی هەولێردا گۆ دەکرێ لە کاتێکدا وشەکە لە ناوچەکانی تر و تەنانەت لە زمانی نووسینیش بە لەفزی دروستی خۆیەوە بەکار دەبرێ، بەڵام عەزیزی مەلای ڕەش بە لەفزە شکستەکەیەوە بەکاری دەبا.

لە هەمووشی گرینگتر ئەوەیە کە خوسرەو جاف وەک داڕشتنی هونەریی ڕۆمان پێویست دەکا ئاوا زاری ناوچەیی بە تەنیا لە دیالۆگدا بەکار دەبا، بەڵام عەزیزی مەلای ڕەش بەبێ جیاوازی و ڕەچاوکردنی پێداویستی هونەریی زاری ناوچەیی لە دیالۆگ و، لە پرۆسەی گێڕانەوە (سەرد)یشدا وەکو یەک بەکاری دەبا.

لێرەشەوە دەشێ بڵێین خوسرەو جاف لەبەر پێداویستی هونەریی زاری ناوچەیی، یا شێوەزار بەکار دەبا، بەڵام عەزیزی مەلای ڕەش یا لەبەر کەمبڕشتی خەزینی زمان، یا بە مەبەستێکی سیاسی، یا قاموسی شێوەزاری ناوچەیی بەکار دەبا، ئەگەرچی ناو بەناو لە هەندێ شوێنیشدا بە ڕێککەوت هەندێ حاڵەت وا ڕوو دەدا کە بەکارهێنانی هەندێ وشە و ئیدیۆم لە هەمان کاتدا کە خزمەتی نیازی

سـیاسـی و، مـەبەسـتی قـامـووسـی دەکـەن لە هەمـان کـاتـیشـدا خـزمـەتـی لایەنی هونەریی دەقـەکـانیشی دەکەن، بەڵام دیار تەنیـا لە دایالۆگەکاندا ئیحـتیمـالی ئاوا دێتە پێشەوە.

لە هەمـوو حـاڵەتەکـانیـشـدا لێکۆڵەرەوە لەم دیاردەیە دەبێ جیـاوازیی لە نێـوان شـێـوەزار و، زاری ناوچە و، زمـانی ئەدەبی باو و، لەهـەجـەی عـامـی بکا ئەو ڕاسـتـیـیـەش لـە بەرچاو بگرێت کـە زمـانی ئەدەبی کـوردی هێـشـتـا لە قـۆناخی گەڵەلابوونی بەردەوامدایە و، هەمـوو دیالەکتەکانیش لە یەک ئاست و وەکو یەکتر وەک سەرچاوەی ڕەسەنایەتی ئەو زمانە یەکگرتووە تەماشا بکا.

جگە لەمـانیش زۆر چیـرۆکنووس و ڕۆمـاننـووسی تر زاری ناوچەیی و دیالێکتی جیاوازیان لە بەرهەمـەکانیـاندا بەکار بردووە لەوانەش شـارامی قـەوامی و زەینەب یووسـفی و کامـەران حامیدی و، فـەتاح ئەمیری لە کوردسـتانی ڕۆهـەلات و، حـەلیم یووسف لە کـوردسـتـانی خـۆرئاوا و، دەتـوانم بڵـێم کـەم، زۆر کـەم چیـرۆکنووس و ڕۆمـاننووس هـەن توانیبێتیـان خـۆ لە بەکارهێنانی وشـەی زاری ناوچەیی بپـارێزن وەک جەلیل کاکەوەیس و ئەحمـەد محەمەد ئیسماعیل و موکری و غەفـوور ساڵح و حوسەین عـارف و ڕەئووف بێگەرد، بەڵام خـوسـرەو جاف و عەزیزی مـەلای ڕەش و شارامی قەوامی بەمەبەست و بەڕێژەیەکی لە هەمووان پتر.

هەڵکشان بەرەو لووتکە.. هەڵوێستەیەک

دۆستی هێژا و، شاعیری نوێخوازی سەرەتای حەفتاکان (فەریدوون مەحموود)یش پاش نزیکەی بیست ساڵ دابڕان و شوێن کەوتنی بێدەنگانەی چالاکی ڕۆشنبیری و خوێندنەوە و خۆ پێگەیاندن، بەخوێندنەوەی ڕۆمانی (هەڵکشان بەرەو لووتکە)ی (عەبدوڵا سەراج) و گەشانەوەی یادگارەکانی منداڵی و لاوێتی و، بیرکەوتنەوەی ڕووداو و شوێنەوار و ڕۆژانی ڕابردووی شاری کەرکووک: گەڕەکەکانی (سەی سەروەر و زێویێ و ئیمام قاسم و ڕەحیمئاوا و پیریادی و چوارباخ و یادگار شۆریجە و قەڵا و حەسیرەکە و لێواری خاسە و گۆڕستانی شێخ محێدین.. هتد) هاتەوە نووسین، بەڵام ئەم جارەیان لە دەرگەیەکی ترەوە هاتەوە، لە دەرگەی ڕەخنەوە، بە گوتارێکی ڕەخنەیی کە لە ڕاستیدا لە وردەکاری و، ئاماژەی زیرەکانە خاڵی نییە و لەژێر سەردێری (سەرنجێکی ڕەخنەیی و ڕۆمانی هەڵکشان بەرەو لووتکە) بەدوو بەش (لە پاشکۆی عێراق)ی ژمارە (١٤٢-٢٠/٦/١٩٩٠ و ١٤٣ی-٢٧/٦/١٩٩٠)دا بڵاو کرایەوە، یەکەم هەنگاوی دووبارە تێهەڵچوونەوەی هەڵهێنانیەوە، لە ڕووی بەتەنگەوەهاتن و لەپێناوی گفتوگۆی بەسوود و زانستیدا ئەم چەند سەرنجەش ئاراستەی نووسینەکەی دەکەین کە بەبێ گەڕانەوە بۆ ڕای شارەزایانی هونەری ڕۆمان و تەنانەت بەبێ گەڕانەوەش بۆ دەقی ڕۆمانی (هەڵکشان...)یش هەر لە خودی نووسینەکەی فەریدون خۆیەوە هەڵیان دەگوێزین.

١

هەر لە نووسینەکەی فەریدوون خۆیەوە ئەوە تێ دەگەین کە پاڵەوانی سەرەکی و چیرۆکبێژی ڕۆمانی (هەڵکشان....) تۆفەی قالە هەرزانی مرۆڤێکی خاوەن پەیامی نەتەوایەتی و نیشتمانی و مرۆڤایەتیشە. لەسەرێکەوە لە دژی چەوساندنەوەی مرۆڤ و لە سەرێکی ترەوە دژی دیکتاتۆرییەتی (قاسم) بە هزر و بە کردەوەش دەجەنگێ. لە بنەڕەتیشدا لە خێزانێکی چەوساوەی دەستی ئینگلیزی داگیرکەر و،

قـوربانییـەکانـی کوشـتـارە بەنێـوبانگەکـەی (گـاور بـاغی) هەڵکەوتووە. فـەریدوون خـۆشـی ئەمــە دەزانـێ و سـەبارەت بـە کـەســایەتی (تۆفــە) زۆر بە ڕوونـی دەڵێ: (..کـەسـێکە داوای مـافـی چەوسـاوانـی دەکـرد و داکـۆکی لـە مـافـیـان دەکـرد و، نیشتمانپەروەری هەڵبژاردووە وەک ڕێگە لە ژیانیدا..).

ئەمە گەوهەری ڕاستەقینەی کەسایەتی خەباتگێڕانەی تۆفەی قالە هەرزانییە، بەڵام ئەوەی لەگەڵ ئەمەدا ناگونجێ یا بگرە بەپێچەوانەی دەوەستێتەوە ئەوەیە کە فەریدوون لە سـەرەتای باسەکـەیدا دەڵێ: (... بێگومـان ناتوانین سـەوای ڕۆمانـی ئاسایی، لەگەڵ ئەم ڕۆمانەدا بکەین، هیچ نەبێ لەبەرئەوەی کە ململانێی تێدا نییە...).

ڕۆمـانـی (هەڵکشـان..) نـائاسـاییـیـە، ئەوە نکووڵی لـێ ناکـرێ، بەڵام ئەگـەر ئەو نائاسـایەتییـە بـخـرێتـە ئەسـتـۆی ئەوەی کـە (ململانێی تێدا نیـیـە)، ئـەمـەیان پەرچدانەوەی ئەو دەستنیشانکردنەیە کە فـەریدوون بۆ کەسایەتی (تۆفەی) کردووە و مادامـێکی (داکۆکی لە چەوساوە) کردن و (نیشـتمـانپەروەری) لە گۆڕێدا هەبێ، دەبێ لەبەرەکـەی تریشـەوە (چەوسـێنەر) و (داگـیرکـەر)یش هەبێ یا هـەبووبێ، کە لێرەدا کۆمـپـانیـایی نەوتی مۆنۆپۆلی و، داگیرکەری ئینگلیز و، دواتریش ڕژێمی دیکتاتۆری قـاسـمە و بەبوونی ئەمـانەش تەواوی لایەنەکانی ئەو (ململانێ)یە ئامادە دەبن و ئەو زۆرانبــازییــە تەواو گــەرم دەبێ کــە فــەرەیدوون هەر لە ســەرەتای گوتارەکەیدا نکووڵی لێ دەکات، ئەگەر وا نەبووایە ئەو (نیشتمانپەروەری) (بەرگری و داکــۆکــیکردنەکــەی تۆفــە لە مــافی چەوســاوان) دەبووە هەڵســوکــەوتێکی دۆنکیشۆتانە و لە هەموو واتایەک بەتاڵ دەبوو.

٢

تۆفـەی قـالە هـەرزانی دەڵێ: (یەک دووانێک پەلامـاریان دام. من خـۆم ڕاسـپکاند و دەربازبووم..).

لە شـــوێنێکی تریش وتوویەتی: (لەوە زیاتر نـەمــوێرا لەوێ بمێنمــەوە نـەبادا خومەکە لەوە زیاتر بشێوێ و ئاواوئاو بچم).

فـەرەیدوون دەڵێ: (بەڵام تۆفیق وەک ڕۆماننووس پێناسـەی دەکات، ئازایە و هـەر لە منداڵییەوە شکۆمەندی خۆی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتووە).

ئەو لە بەراوردکـردنی ئەم پێناسـەیەی ڕۆمـاننووس- کە مـن لە دەقی ڕۆمـانـەکـەدا

نەمدۆزییەوە و ئەو قسانەی پێشووی تۆفەوە دەگاتە ئەوەی بڵێ: (ڕەوتی سایکۆلۆجی تۆفیقی قالە هەرزانی لە هەندێ شوێندا دەروونی شڵۆقە و ترسنۆکی دەنوێنێ.) و پێی وایە ئەمەش (لە ڕۆمانەکەدا لەنگ دەکەوێتەوە.) لە شوێنێکی تری نووسینەکەی فەرەیدووندا لەبەرئەوەی (حەمەشین)ی نۆکەری بێگانە و داردەستی ئینگلیز تفێک لە ڕووی تۆفە دەکات و تۆفەش ناتوانێ ڕاستەوخۆ تۆڵەی خۆی لێ بکاتەوە، دەگاتە– فەرەیدوون– ئەو ڕایەی کە تۆفە (شیاوی ئەوە نییە بەرەو لووتکە هەڵکشێ.) و بۆ (حەمەشین)یش دەڵێ نەدەبوو نۆکەرێکی بێگانە زاتی کردەوەی وا بکا.

فەرەیدون لە هەموو ئەم بۆچوونانەیدا لەبارەی سروشتی پاڵەوانەوە لە گۆشە نیگایەکی کلاسیکییەوە دەڕوانێتە مەسەلەکە دەنا دەمێکە پاڵەوان، یا کەسایەتی یەک بینە، ئازا تاسەر ئازا، ترسنۆک تا سەر ترسنۆک، باش تا سەر پاش، خراپ تا سەر خراپ... هتد، لە ڕۆماندا باوی نەماوە، پاڵەوانی هاوچاخی ڕۆمان و چیرۆک و شانۆیش ئەو سوپەرمانە نەماوە کە لە حیکایەتی ئەفسانە و داستانی کۆندا هەبوو، نە بخوا و نە بخەوێ و نە بترسێ و نە بشکێ و نە حەزی هەبێ و، نە ویستی تایبەتی، نە کەس بتوانێ ڕووشکێنی بکا و نە کەس بتوانێ مافی بخوا و نە کەس زۆری لێ بکا.

تەنانەت لە ڕووی سایکۆلۆجی و لە ژیانی واقیعشدا مەرج نییە مرۆڤ هەموو کاتێک لەسەر مێرد خۆیی بێ و وەڵامی مشتێک بە دووان بداتەوە. نازانم فەرەیدوون بۆ پێی سەیرە (حەمە شین)ی نۆکەر بە پشتنیوانی (بەریتانیای عوزما)وە بتوانێ (تفێک) لە ڕووی کرێکارێکی بێ پەنای وەک تۆفیق بکا؟! یاخیبوونەکەی تۆفیق چ واتایەکی دەبوو ئەگەر ئەنجامی کردەوەی نامرۆڤانەی ئاوا نەبووایە؟!. جگە لەوەش خۆ تۆفیق کابرایەکی ئاسایی نییە بە شەڕەدەست، یا بە شەڕی حیساب بۆ نەکراو کێشەی گەورەی وەک نیشتمانپەروەری چارەسەر بکا و بە تاکە سوارە بچێت بە گژ داگیرکەر و دارودەستەکانیدا.

فەرەیدوون هەر لەو ڕوانگەیەوە ئامۆژگاری ڕۆماننووس دەکا و دەڵێ: (ڕۆماننووس دەتوانێ گەش بە پاڵەوانێک بدا لە ئاستێکی نزمەوە هەڵی بگرێ بۆ ئاستێکی بڵند، لە باری دەرونێکی گەن و شلۆقەوە ئالشتی بکا بۆ بارێکی دەروونی پوخت و پتەو..).

ئەمە ڕاستە، بەڵام حاڵەتێکە لەو حاڵەتانەی کە ڕۆماننووس دەتوانێ هەڵیان

بژێرێ. پاڵەوانی درامی گرینگ ئەوەیە لە بزووتنەوەدا بێ و هیچ مەرجیش نییە ئەو بزووتنەوەیە- وەک فەرەیدوون دەڵێت- هەموو جارێک لە نزمەوە بێ بۆ بڵندی، یا لە شلۆقییەوە بێ بەرەو پتەوی، ئەوە ڕەوتی دەقە دەستنیشانی ئەوە دەکات.

(فۆلۆبیر) لە ڕۆمانی (مەدام بۆڤاری)دا بەپێچەوانەی ئامۆژگارییەکەی (فەرەیدوون)ەوە، پاڵەوانی سەرەکی ڕۆمانەکە (ئیما بۆڤاری) لە ئاستێکی بەرزەوە بەرەو ئاستێکی کۆمەڵایەتی و دەروونی و ئەخلاقی نزمتر دەبا و سەرئەنجام دەیگەیەنێتە بڕیار و ئەنجامدانی خۆکوشتن و ئەمەش هیچ لە ئاستی هونەری و سەرکەوتن و گەیشتنی پەیامی ڕۆمانەکە و ڕۆماننووسەکە کەم ناکاتەوە.

ڕۆماننووس خۆی تەواو سەربەستە لەوەی کە لەم بازنەیەی ئەم نەخشەی خوارەوەدا کە جووڵەی پاڵەوان دیاری دەکا بەتایبەتی لە ڕۆماندا، خاڵی سەرەتا و کۆتایی و ئاراستە و خێرایی پاڵەوان هەڵبژێرێ، لە هەڵکشانەوە بۆ داکشان، یا لە داشکانەوە بۆ هەڵکشان، یا لە ئاساییەوە بۆ داکشان و بۆ هەڵکشان و ئاسایی بوونەوە، یا بەپێچەوانەوە لە ئاساییەوە بۆ هەڵکشان، بۆ داکشان، دیسانەوە بۆ هەڵکشان... ئیتر ئاوا بەبێ خۆبەستنەوە بەهیچ هێڵێکی دەستنیشان کراوەوە.

هێڵی (بەیان = کێرڤ)ی جووڵەی پاڵەوانی ڕۆمان دەبێ ڕەوتی گەشەکردنی خودی دەقەکە پێویستی بکا و هۆکاری هونەری لە پشتەوە بێت و بیسەپێنێ. نەک یاسایەکی گشتی پێشوەختە داڕێژراوی وەک ئەوەی کە فەرەیدوون دەیڵێ.

بەپێی ئەو نەخشەیەی سەرەوە دەتوانین بڵێین: ڕۆماننووس تا ئەوپەڕی سنوور سەربەستە لە سوود وەرگرتن لە پێوەندییە بێ ژمارەکانی نێوان هێڵی ڕەوتی ئاسایی نادرامی (ئاسۆیی) و هێڵی ڕەوتی ئەستوونی میلۆدرامی، جووڵەی هەڵکشان و داکشانی پاڵەوان و بنیاتنانی کەسایەتییەکی درامی ئەوتۆ کە بتوانێ لە نێوان ئەو هێڵەدا ڕۆڵێکی درامی بەسەرکەوتوویی بگێڕێ.

عەبدوڵا سەراج بەر لە بڵاوکردنەوەی ڕۆمانی (هەڵکشان بەرەو لووتکە) چیرۆکی (گەڕانەوە -بەیان-١٤) و (ڕاچڵەکین- کاروان-٦) و (من و ڕیشۆڵە و حەمە شین- کاروان-١٣) و (گەرماوەکەی داوێن گۆڕستانەکە- نێرگز- چەپکی) بڵاو کردووەتەوە و هیچ کامێکیشیانی نەخستووەتە نێو کۆ چیرۆکەکانییەوە، بەڵام دواتر هەموویانی لەگەڵ ڕۆمانی (هەڵکشان.....)دا تێکەڵکێشکردن، هەر یەکە و بە ڕێژەیەک.

فەرەیدوون هەر بە سەلیقەی هونەری خۆی، بۆ (ڕاچڵەکین) و، (گەرماوەکەی داوێن گۆڕستانەکە) هەستی پێ کردووە کە چیرۆکی سەربەخۆن و دوایی لەگەڵ ڕۆمانەکەدا جۆش دراون و لەم بارەیەوە دەڵێ:

{... باسی سۆفی محێدین و ڕەشە دۆم و جەلالە شێت بەوە دەچێ چیرۆکی کورت بن ئاخێزابێتنە نێو ڕۆمانەکەوە و، بەسەرهات و ئەو ڕووداوانەی تایبەتن بەم پاڵەوانانەوە خۆی لە خۆیدا شێوە سەربەستییەکیان پێوە دیارە، سۆزی تایبەت و تاک دەنوێنن و پێوەستییانیش بە ڕۆمانەکەوە زۆر بەهێز نییە}.

تا ئێرە وایە و مامۆستا سەراج نەیتوانیوە ئەم کورتە چیرۆکانە بەتەنی ڕۆمانەکەیەوە وا جۆش بداتەوە کە ئیتر هەست بە سەربەخۆییان نەکرێت، بەڵام فەرەیدوون هەر دوای ئەو قسانە و پاش ئەوەی هەر خۆی پاکانەیەکی هونەری بۆ تێکەڵکێشکردنەوەی ئەو چیرۆکانە لەگەڵ ڕۆمانەکەدا دەکات و، ئەوجا هەڵدەگەڕێتەوە دەڵێ:

{.. لە ڕووی ئەم چیرۆکانەوە، دەمێنێتەوە بڵێم بە جوانی مۆنتاج کراوە لەنێو ڕۆمانەکەدا و بە ڕێکوپێکی دابەش کراون..}.

جا ئەگەر بۆچوونی یەکەم ڕاست بێ و (پێوەستی ئەو چیرۆکانە بە ڕۆمانەکەوە زۆر بەهێز نەبێ)، یا (ئاخێنرابێتنە) نێویەوە، ئیتر چۆن بە (جوانی مۆنتاج کراون) و (بە ڕێکوپێکی دابەش کراون) لەنێو ڕۆمانەکەدا؟ یا ئەگەر بە جوانی مۆنتاج کراون و بە ڕێکوپێکی دابەش کراون ئەی ئیتر بۆ پێوەستییان بە ڕۆمانەکەوە بە هێز نییە؟.

ئەگەر چۆنێک بێ ئەم سەرەنجانە لە دەقی نووسینەکەی فەرەیدوونەوە هەڵێنجراون و ئاراستەی خودی دەقەکەی خۆی کراونەتەوە و نابێ وەک بەرگرییەک لە ڕۆمانی (هەڵکشان..)ی سەراج تەماشا بکرێن.

* لە ڕۆژنامەی عێراقی کوردی ٥ی کانوونی دووەمی ١٩٩١دا بڵاو کراوەتەوە.

گەردەلوولی کانزایی

سیناریۆی شەڕێکی پێشبینیکراو لە کەرکووکەوە هەڵدەگیرسێ

دەوڵەتی تورکیا لە دامەزرانەوە (١٩٢٣) و بەتایبەتیش لە دوای دەکەوتنی سەرەتاکانی شەڕی ساردی نێوان هەردوو بلۆکی ڕۆئاوا و ڕۆهەڵات، سوودێکی زۆری بنەڕەتی و ئیستراتیجی لە هەڵکەوتی باری جیۆپۆلۆتیکی خۆی دیوە بۆ چەسپاندنی قەوارەی سیاسی و ژیانی ئابووری و، تەنانەت لە سەرکوتکردنی گەلانی تورکیادا بە خودی تورکەکەشیەوە، پشتی بەو شوێنە جوگرافییە سیاسییەی خۆی قایم بووە و، لە بواری پێوەندییە نێودەوڵەتییەکانیشدا وەکو ئەندامێکی پەیمانی ئەتڵەسی گەمەیەکی هەلپەرستانەی، تا ئێستا سەرکەوتووی کردووە، تەنانەت لە بواری سەربازیشدا گرەوی لەسەر ئەو پێوەندییە کردووە، بەتایبەتیش بەو پێوەندییەوەی کە لەگەڵ ئەمەریکادا هەیبووە و هەیەتی، کە هەندێ جار پێیشی لێ هەڵبڕیوە و، پەلاماری سەربازیی دراوسێیەکانیشی داوە وەک ئەو سنووربەزێنیانەی کە لە هەشتاکانەوە تا ئێستا لە دژی سەروەریی خاکی کوردستانی عێراق و، وەک ئەو داگیرکاریەشی کە لە هەفتاکانەوە لە دژی سەروەری و یەکەتیی خاکی قوبرس لەسەری بەردەوامە، گیف و هەڕەشەکانی لەسەر ئەرمینیا و یۆنان و سووریا و بولگارستان و ئەو دراوسێکانی تریشی ئەوە هەر مەپرسە!.

زۆر چاودێری سیاسی پێیان وابوو کە لەگەڵ خاوبوونەوەی شەڕی سارد و پەیدابوونی جیهانی تاک جەمسەریدا، جیۆپۆلۆتیکای تورکیاش ئیتر ئەو بەها گرینگەی نامێنێ و ئەمەریکا و پەیمانی ئەتڵەسیش ئیتر ئەو کەڵەگاییە لە تورکیا قبوول ناکەن، کە تا داڕووخانی سۆڤیەتی جاران لە سەرەتای گرێسالی نەوەتەکاندا، لێیان قبوول دەکرد، لە ٢٠٠٣ لە کاتی پەلاماردانەکەی عێراقی سەردەمی دیکتاتۆریشدا لەلایەن ئەمەریکا و هاوپەیمانەکانیەوە، کە تورکیا ڕێگەی

نەدا سوپای ئەمەریکا و تەنانەت چەک و تەقەمەنیش لەناو خاکەکەیەوە سنووری عێراق ببەزێنن، ئیتر زۆر لێکۆڵەرەوەی سیاسی بڕوایان بەوە هێنا کە ئەوە کۆتایی پێوەندییەکانی ئەمەریکا و حکوومەتی (ئەردۆگان)ی تورکی بێ، کە ئیستا بە نەفەسێکی (ئیسلامی)یەوە حوکمی ئەو وڵاتە دەکا.

هەرچەندە بەهۆی درێژەکێشانی شەڕی جیهانی دژەتیرۆر و، موزاعەفاتی شەڕەکانی ئەفغان و عێراقەوە، ئەو بۆچوونانەش- تا ڕادەیەک ڕاست دەرنەچوون، لێ پێ دەچێ دەسەڵاتی سەربازیی تورکیا، کە خاوەنی دەسەڵاتی ڕاستەقینەی وڵاتەکەن، سیاسەتمەدار و ڕۆشنبیرانیشیان هەست بەنزیکبوونەوەی ئەو ڕۆژە بکەن کە ئیتر ئەو جێوپۆلیتیکییەی وڵاتەکەیان هەیەتی نەک هەر بەکەڵکیان نایەت، بگرە دەبێتە هۆکاری شەڕێکی چارەنووسساز و درەنگ یا زوو بە سەریاندا دەبارێ و، ئەو ماوەی هەنگوینییەشی کە لەگەڵ ئەمەریکادا بەسەریان بردووە بگاتە (تەڵاق)، ئەوەشی ئەم ترسەیان لە دڵدا گەورە و گەورەتر دەکا:

١- ڕازینەبوونی ئەمەریکایە کە خۆی، یا بە هاوکاری تورکیا لە بنکەکانیP.K.K بدات و لە سنوورەکانیانی دوور بخاتەوە، ئەگەرچی بە ڕێکخراوێکی تیرۆریستیش ناوزەدی کردوون.

٢- پێداگرتنی ئەوروپا لەسەر ئەوەی کە تورکیا لە ئەندامەتی یەکەتیی ئەوروپادا وەرنەگیرێ، هەتا دان بە مافەکانی گەلی کورددا نەنێ و مافەکانی مرۆڤ بەگشتی نەسەلمێنێ.

٣- هەتا سوپاکەی لە باکوری قوبرس نەکێشێتەوە و دان بە سەروەری و یەکەتیی خاکی ئەو وڵاتەدا نەنێ.

٤- یارمەتیدانی ئەمەریکا و وڵاتانی ئەوروپا بۆ کوردستانی باشوور و، پارێزگارییکردنی و، کۆمەک و یارمەتیدانی بۆ بنیاتنانی ئەزموونێکی دیموکراتی لە هەرێمەکەدا بە ناسنامەیەکی نەتەوەییەوە.

٥- بەربەستکردنی تورکیا لە دەستێوەردانی کاروباری کوردستانی باشوور و، دیاریکردنی سنوورەکەی و، پێداگرتنی ئەمەریکا و دەوڵەتانی ئەوروپا لەسەر ئەوەی کێشەی (کەرکوک) کێشەیەکی ناوخۆیی عێراقە و، گەلی عێراق بە پێی دەستوور چارەسەری دەکا، تورکیا بۆی نییە بەهیچ بیانوویەکەوە دەست

لەو کارە و کاروباری تری هەرێمی کوردستان و سەرجەم عێراقەوە وەربدا.

ئەمــانە و، ڕەنگە زۆر هۆی تریش هەبن بۆ ئەوەی هەردوو نووســەری تورک: (ئۆرکــون ئۆگــار و بوراک تورنا) کە دوو ڕۆژنامــەکــار و دوو ڕۆمــاننووسی بە ئەزمــوونی تورکن لەم یەک دوو ســاڵەدا لە ڕۆمــانی (گــەردەلوولی کــانزایی)دا پێشبینی شەڕ/ شەڕێکی گەورەی ستراتیجی بکەن، کە ئەوان پێیان وایە لە کاتژمێری (١٠ . ١٢) پاش نیوەشەوی ٢٣/ئایاری/٢٠٠٧دا بە شێوەیەکی کتوپڕ لە نێوان هەردوو وڵاتی کۆنە دۆست، ئەمەریکا و تورکیادا دەقەومێت.

شەڕەکە ناوی (سیڤەر)ە، ئاکامەکەی وەک ڕۆژنامەکە دەیڵێ ئەوەیە کە ئەمەریکا دەست بەسەر سەرچاوەکانی کانزاکانی (بور) و (تۆریۆم) و (یۆرانیۆم)دا بگرێت لە تورکیادا، بەتایبەتیش ئەوەی یەکەمیان (بور) کە گوایە لە ٧٠-٨٠٪ ئیحتیاتەکەی لە جیهاندا دەکەوێتە نێو سنووری ئێستای تورکیایەوە و، لە پاشەڕۆژێکی نزیکدا دەبێتە جێگرەوەی نەوت بۆ وەدەست هێنانی وزە لە سەرتاسەری جیهاندا و، ئەمریکا بەو نیازەی دەست بەسەر سەرچاوەکانیدا بگرێت و دەوڵەتانی تری لێ بێبەش بکا لە پەلامارێکی چاوەڕوان نەکراودا لە ٢٣/٥/ی ساڵی ٢٠٠٧دا هەڵدەکوتێتە سەر خاکی تورکیا.

هەندێک لە تورکان و چاودێرانی سیاسی و، هەندێک لە پایتەختەکانیش سەرەتا پێیان وایە کە ئەمەریکا دەیەوێ تورکیا داگیر بکا و حکوومەتێکی کارتۆنی دەسنێژی تری تێدا دابمەزرێنێ و حکوومەتی ئێستای (ئۆردۆگان) و داروودەستە و حزبە (ئیسلامی)یەکەی بەر کەنار بکا و دواتر سوپاکەی لێ بکێشێتەوە.

بەڵام پاشان کە پرۆسە سەربازییەکە دەچێتە پێش و، ڕاپۆرتێکی تایبەتی لە ئامانجەکانی پەلامارەکەوە دەست هەواڵگری تورکیا دەکەوێ، دەردەکەوێ کە نیاز لە هێرشەکەی ئەمەریکا بریتین لە:

١- دەست بەسەراگرتنی سەرچاوەی کانزاکانی بور و تۆریۆم، یۆرانیۆم.

٢- ڕووخاندنی دەوڵەتی تورکی و دەرکردنی یەکجارەکەی تورکان لە تەواوی ئەنادۆڵ.

٣- پێکهێنانی دەوڵەتێکی ئەرمەنی لەناو خاکی ئێستای تورکیا.

٤- دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی نەتەوەیی لە ڕۆهەڵاتی ئێستای تورکیا.

٥- دروستكردنی دەوڵەتێكی ڕۆمی/ یۆنانی لە كەناری دەریای ڕەش.

٦- گـێـڕانەوەی نـاسنامــەی بیــزنەتیـــانە و، بوژاندنەوەی شــارســتــانیــەتی مـەسیـحییانـەی شاری دێرین و سـتراتیـجیكی ئەسـتەمبوڵ، كە لە ڕۆمانەكەدا وەك (دڵی دنیا) باس كراوە.

٧- دابینكردنی ئاوی شرین/ ئاوی خواردنەوە بۆ وڵاتانی عەرەبی و ئیسرائیل.

وەك دەبینـین هەمـوو ئارمـانجـەكانی هێـرشـەكـەی ئەمـەریكا بۆ سـەر توركـیا ئارمانجـی ماقول و پاسـاودراون و، ڕوونیشـە ئەگەر تێیدا سەركەوێت ئەوا زۆربەی كێشە سەرەكییە هەنوكەی و داهاتووەكانی ناوچەكە، ناوچەی ڕۆهـەڵاتی ناوەڕاست چارەسـەر دەبن.

ئەم ئاكامـە بۆ پێوەندیی نێوان ئەمـەریكا و توركیـا، كە قوربـانییـەكانی توركیا خـۆیان بیـری لـێ ناكەنـەوە و بە تەمـای نـین، دیارە نەك هـەر لای ئەم دوو نووسـەرە توركە (ئـۆركون ئۆگار و، بوراك تـوڕنا) و لەكن ڕۆشنبـیـران و سـیاسـەتمەدارانی تورك، بگرە لە دڵی تەواوی توركانی توركیادا ترسێكی ڕاستەقینەی هەمیشەییە و، ئەوان بۆ خـۆیـان لە هەمـوو نەیارانیـان چاكـتـر دەزانن دەوڵەتێك ئاوا وەك ئەوەی توركیای ئێستا، كە لەسەر سیاسەتی داگیركردن و هەڕەشە و پێشێلكردنی مافی گەلانـی ژێر دەسـتـەیان و بەكارهێنـانی ئاگر و ئاسنەوە بەڕێوە دەچێ، تەمـەنی تا سـەر نابێ و، هیچ بـە دووری نازانن هەر ئەو ئەمـەریكایـەی كە بۆ هەمـوو شـتـێك پشـتـی پێ دەبەسـتن، لە بارودۆخـی خـۆیدا نەك هـەر پشـتـیـان تێ بكا، بگرە لە كردەوەیەكی كتوپڕدا قەوارە سیاسییـەكەشیان تێك بشكێنێ و، مـافی هەر یەك لەوانەی لە دامەزراندنی توركیادا زەرەرمەند بوون، بداتەوە دەست خاوەنەكانیان.

بەڵام ئەوەی سـەرنجڕاكێشـە ئەوەیە كە ئەم شـەڕەی نێوان توركیا و ئەمـەریكا لە (١٥) كـیلـۆمـەتری بـاكـوری ڕۆهـەڵاتی كـەركــوك/ ناوچەی شــوانـی دەوروبەری ناوچەی نەوتـخـیزی بـاوە گورگـوڕەوە دەست پـێ دەكا، كە (٣) بـەتالیـۆنی سـوپای توركیـای تێدا جێگیـر بوون بەو بیـانووەی گـوایە (توركمـان) لە مـەترسـییـەكانی (دەوڵەتی كوردی) دەپارێزن. سێ بەتالیۆنەكەش كە هەریەكەیان (٢٠,٠٠٠) بیست هـەزار سـەربازن و، بە فـەرماندەی (جـەنەراڵ ئەركان)ی كوڕی جەنەراڵ (حـیكمـەت بارس)ی سـەرۆك ئەركـانی سـوپای توركـیـا لە دەوروبەری كـەركـوك مـۆڵیـان

خـواردووه، بریتین له ١- بـەتالیـۆنـی پیـادەی دەریایی کـه هەڵبـژاردەی سـوپای تورکیـایه و به فـەرمـاندەی جەنەڕاڵ ئـیحسـان ئیـرە. ٢- بەتالیـۆنی هێزی تایبـەتی تورکیا، ٣- بەتالیۆنی زرێپۆشی (٢٠).

له ئەنجامی بـه بنبەست گەیشتنی وتووێژی هـەردوو لایەن، حکوومەتـی ئەمەریکا و، حکوومـەتی کـوردی لەلایەک (وەک لـه دەقی ڕۆمـانـەکەدا هـاتووە) و، حکوومـەتی تورکیـا لـەسـەر کێشـانەوەی هێـزەکانی له دەوروبەری کـەرکووکەوە بـۆ ناو خـاکی خۆی، شـەوی ٢٠٠٧/٥/٢٣ لـه کاتژمێری سـفردا له (١٠-١٢)ی شـەودا، هێزێکی هـاوبەش له تیـپی (١٠١)ی سـوپای حکوومـەتی ئەمـەریکا و، (پێـشـمـەرگـەی حکوومەتی کوردی) هێرشێکی کتوپڕ دەکەنە سەر ئەو (٣) بەتالیۆنەی تورکیا و، له مـاوەیـەکی ئەندازەیی کـورتی چەند سـەعـاتێکدا، ئەو (٦٠,٠٠٠) شـەست هەزار سـەربازە تـورکە تەفروتونا دەکەن و، ئەو تاکوتەرایـەشیـان کە ڕزگـار دەبن بەرەو سنوورەکانی تورکیا بۆی دەردەچن و له ناوچەی (هەکاری) خۆیان حەشار دەدەن.

هەر دوای چەند سـەعاتێکی تر تیپی (١٠١) و تیپی (٨٢)ی هەوابوردی سـوپای ئەمـەریکا ڕوو لـه سنوورەکـانـی سـووریا دەکـەن و، دوای ڕێککەوتنێک لەگـەڵ (ئەسەد)ی سـەرۆک کۆماردا، سووریا سـوپای خۆی له سنوورەکانی باکوری نێوان سووریا و تورکـیـا دەکشـێنێتـەوە و، هەردوو تیپی ئـەمـەریکایی دەچنە نێـو خـاکی سـووریـاوە و لەوێـوە پەلامـاری نـاوچەی (ئـەسکەندەرۆنە)ی تـورکـیـا دەدەن و، لەوێشـەوە بەپێی نەخـشـەیەکی تۆکـمـە و بە پشـتـیـوانـی هێـزی ئاسـمـانی و بە بەکـاربـردنی چەکی پێـشکەوتـه و تەکنەلـۆژیای ئەلیکتـۆرنی بە خـێـرایی ڕووە و (ئەنقـەرە)ی پایتـەخـتی تورکـیـا ملدەنێن و، لـه مـاوەی یەک بۆ دوو ڕۆژێکدا بەبێ بەرگرییەکی ئەوتۆ دەیگرن.

له هەمان کاتیشدا هێزێکی دەریایی ئەمـەریکا کە بریتییە لە (٥) فرۆکە هەڵگر و (٢) ژێر دەریـایی ئەتـۆمـیـی و، دەیان پاپـۆڕی تری شــەرکــەر بە دەریـایی سـپی و دەریـایی ئیــجـــەدا، بە هـاوکـــاری هـەردوو تیـــپی (١٠١) و (٨٢) کـــه تازە لـه کۆنترۆڵکردنی پایتەخت (ئەنقـەرە) بوونەتەوە، ڕوو لە شـاری ئەستـەمبوڵ دەکەن و پاش تەنها (١٢) ڕۆژ له دەستپێکی شـەڕ ئەستـەمبوڵی (دڵی دنیا)ش دەگرن.

نەخـشــەکـەش تـەواو له نەخـشــەی (سـەرپان کـردنـەوەی مـارەکـه) دەچێ کـه

هێـزەکـانـی ئەمـەریکا بۆ گـرتنی بەغـدا و ڕووخـانـدنی ڕێژیمی دیکتـاتۆری سـەدام پێشتر لە عێراقدا بەکاریان برد، بۆیە لە تورکیاشـدا دوو ئامانجی سەرەکی دەدەنە چاو (ئەنقەرە و، ئەستەمبوڵ) و ئیتر خۆیان بە شارەکانی ترەوە خەریک ناکەن، بەو حیسابەی کە ئەگەر سـەری مارەکە پانکرایەوە ئیـتر پەلوپۆیەکانیشـی ئۆتۆمـاتیکی لە کار دەکەون.

لەلایەن ئەمـەریکاوە سەرۆکی ئەمەریکایی، فەرماندەی هێزە چەکدارەکان جۆرج بۆش و، وەزیری بـەرگـری ڕامـسـفـێـڵـد و سـەرۆکی ئەرکـانـی سـوپاکـان هەوارد سـتـریکەوە سـەرپـەرشـتـی دەکـرێ و (کـۆندالیـزا ڕایس)ی وەزیری دەرەوەش هـاریکارییـان دەکـات، لەلایەن تورکیـاشـەوە هـەر کە شـەڕەکە دەست پێ دەکا، وەکو سروشـتی ڕێژیمی تورکیا سـەرۆکی ئەرکان (حیکمـەت بارس) سـەروکاری شـەڕەکە دەگـرێتـە دەست و، ڕەجـەب تەیب ئەردۆگـانی سـەرۆک وەزیرانیش جـاروبارە سـەردانی ژووری عەمـەلیات و حەشـارگەکانی سەرۆکی ئەرکان دەکا و لە ڕۆڵێکی لاوەکی زیاتر بەولاوە بەدەر ناکەوێ، هەرچی وەزیری دەرەوەی ئەوسـای تورکیاشـە (عەبدوڵا گوڵ) لەگەڵ دەسـتپێکی شـەڕدا بۆ وتووێژ دەچێتـە ئـەمـەریکا، بەڵام هیچ شـتـێکی بەرچاوی پێ ناکـرێ. بە کـورتـی سـوپای تورک هەمـوو شت لـە دەست دەگرێ.

ئۆردۆگانیش کە لە سوپا و هەوڵە دیپلۆمـاسییەکان بـێ هیـوا دەبێ، پەنا وەبەر کاری مـوخابەراتی سـەودای سیاسی دەبا و ڕووسیـا (بۆتین) و فرەنسـا و ئەڵمانیا لە نیـازی ئەمەریکا لە دەس بـەسـەرا گرتنی سەرچاوەکانی کانزای (بور)ی تورکیا ئاگەدار دەکاتەوە و، لەسـەر ڕێژەیەکی بەرز سەودایان لەگەڵ دەکا ئەگەر بتوانن بەر لە دارووخـانی ڕێژیمەکەی سـوپای ئەمـەریکا بخـەنە ژێر پاڵـەپەسـتۆ و لە تورکیـای وەدەرنێن، ئەم کـەینوبەینەیە (بۆتین) لە ئەسـتـۆی دەگرێ و بە ڕێککەوتنی هـەر سـێ دەوڵەت لەگەڵ (چین)یشـدا پاڵـەپەستۆ بۆ ئەمـەریکا دێن و نوێنەری هـەر چواریان لە نیـویـۆرک لە کـۆبوونەویـەکی نـهـێنیـدا بە نوێنـەری ئەمــەریکا ڕادەگـەیێنن ئەگـەر شـەڕەکەیان ڕانەگرن و سوپاکەیان لە خـاکی تورکیا وەدەرنەخـەن ئەوا سوپای هـەر چوار دەوڵەت (ڕووسـیـا، ئەڵـمانیا، فرەنسـا، چین) لە هـەمـوو لایەکەوە بەرێکەوتوون بۆ لێدانی هێرشبەرانی ئەمریکا و تێکشکاندنی.

هەر لەو ساتانەشدا وەزیری بەرگری ئەمەریکا (ڕامسفیلد) و سەرۆکی (FBI) و سەرۆکی (CIA) و سەرۆکی ئەرکانی سوپا و وەزیری دەرەوە کۆندالیزا ڕایس لە جێیەک و لە غیبابی سەرۆک جۆرج بۆشدا کۆ دەبنەوە و، بوش لەسەر کار لادەچێ و ڕامسفیلد دەبێتە سەرۆکی نوێی ئەمەریکا، چونکە (دیک چینی) جێگریشی لە هێرشێکی موخابەراتی تورکیادا بۆ سەر واشنتۆنی پایتەختی ئەمەریکا پێشتر گیانی لەدەست داوە، لەو تاکە هێرشە نەزۆکەدا عەمیلێکی موخابەراتی تورکی (گوگهان) دەتوانێ دوو بۆمبی ئەتۆمی لە ڕێی سنووری مەکسیکەوە بباتە نێو ئەمەریکاوە و یەکێکیان لە واشنتۆندا بتەقێنێتەوە و ببێتە هۆی کوشتارێکی دەستەجەمعی، بوش کۆڵی بۆ نادا و، گوگهان بۆ خۆی بە یارمەتی موخابەراتی ئەڵمانی و بەزەحمەت گیان بەدەردەبات، بەڵام بۆمبا ئەتۆمییەکەی تری پێش تەقاندنەوە دەست ئەمەریکاییەکان دەکەوێ.

لە کاتی گەرمەی شەڕەکانیشدا سوپای ئەرمینیا و یۆنانیش بەخۆ دەکەون و دوو بەتالیۆنی تری سوپای تورکیا لە باکوری قوربرس دەکەونە بەر گەمارۆ، وەلێ هیچ کردەوەیەکی سەربازی ڕوو نادات. بەڵام ئەوەی سەیرە ئەوەیە کە کاتێک سوپای ئەمەریکا ئەستەمبوڵ بۆردومان دەکات گەلی یۆنانی بۆ نارەزایی نیشاندان دەرژێنە سەر شەقامان و لە دژی سوپای ئەمەریکا دەست بە خۆ پیشاندان دەکەن.

لەلایەکی تریشەوە لە شارەکانی تورکیادا هیچ ڕاپەڕین و بزاڤێک لە دژی ڕێژیمەکە ڕوو نادات و هیچ کۆمەڵەیەکی سیاسی و جوداخوازی و ئەتەنیش لە دەسەڵاتدارانی مەحەلی ڕاناپەڕن وەک ئەمەریکاییەکان چاوەڕوانی دەبن، تەنیا لە دیاربەکر جەماوەرێکی نارازی پەلاماری شارەوانی دەدەن، بەڵام هەر زوو لەلایەن هەندێک چەکداری تورکی غیرەنیزامییەوە بڵاوەیان پێ دەکرێ و ئیتر هیچی تری بەشوێندا نایەت.

ئەوەیشی سەرنجڕاکێشە ئەوەیە کە لەناو هێزی ئاسمانی ئەمەریکادا ئەفسەرێکی فڕۆکەوانی کوردنەژاد (جیڤان هۆکسلی) بەرچاو دەکەوێ کە باوکی کوردە و لە شەڕی یەکەمی کەنداوەوە کەوتووەتە ئەمەریکاوە و دایکیشی هەر تورکمانی عێراقە و (جیڤان/شیڤان)یشی بۆ خۆی لە کاتی سەردانەوەی دایک و باوکیدا بۆ عێراق، لە ڕێگە لە (دیاربەکر) لەدایک بووە و، ماوەیەک لەوێ ژیاوە.

کاپتن هۆکسلی بۆ ئەنجامدانی هێرشێکی ئاسمانی بۆ سەر نەسبی (ئەتاتورک) لە ئەنقەرە بە فڕۆکەیەکی (F-١٨)ەوە دێتە ئاسمانی شارەکە، بەڵام وەک لە دەقی ڕۆمانەکەدا هاتووە (جیفانی دیاربەکرلی لە ئامانجەکە نزیک دەبێتەوە و کە دەزانێ نەسبی ئەتاتورکە، خوێنی نیشتمانی دایک لە لەشیدا دێتە کوڵ و، ئەتاتورک بە خەیاڵ دێتە بەرچاوی و پێی دەڵێ: کوڕم تۆیش وەرە سەنگەری خۆمانەوە..!.)

ئیتر جیڤان/ شیڤان بڕیاری خۆی دەدا و گوێ بەو فەرمانانە نادات کە لە بنکەکەیەوە/ لە فڕۆکە هەڵگری نۆشەوە بەردەوام داوای لێ دەکات لە ئامانجەکە (نەسبەکەی ئەتاتورک) بدا، لە جیاتی ئەوە بەخۆی و فڕۆکە و بۆمبە یەک تەنییەکانی کە هەڵی گرتوون دەگەڕێتەوە و خۆی بە فڕۆکە هەڵگری جۆرج بوشدا دەدات و، خۆی و فڕۆکەکەی و، فڕۆکە هەڵگرەکە دەتەقێنێتەوە و، دۆزەخێک بۆ سەربازانی ئەمەریکایی دادەخات و بەم جۆرە بۆ یەکەم جار لە مێژووی سەربازیی ئەمەریکادا هەڵدەکەوێ فڕۆکە هەڵگرێکی زەبەلاحی ئەتۆمی ئاوا لە شەڕ دەربکرێت، بۆیە لە هەموو میدیاکانی ئەمەریکا و دنیاشدا دەنگدەداتەوە. هەموو ئەمانەش دیارن کە خەونی حوشترن و تورکانی ڕەگەزپەرستن دڵی خۆیانی پێ خۆش دەکەن.

تەقاندنەوەی فڕۆکەهەڵگرەکە تاکە زیانێکی گەورە و ستراتیجییە، کە لە شەڕی تورکیا- ئەمەریکادا لە سوپای ئەمەریکا بکەوێت، ئەویش گوایە بە دەستی کوردێک..!.

من ئەمە بە پەیام و پێشبینییەکی چەند دیوە دەزانم:

* بۆ ئێمەی کورد: کە لە کاتی زەبوونیی دوژمناندا هەموو زوڵم و زۆری ڕابردوو لە بیر دەکەین و، لەگەڵ چەوسێنەرانماندا تەماهی دەکەین و، بەرژەوەندی خۆمان لە بیر دەکەین.
* بۆ ئەمەریکاییەکان: کە پشت بە کورد نەبەستن و، لە بارودۆخی خۆیدا ئەوان هەر موسڵمان ڕۆهەڵاتین و، لە خزمەتی تورکدان.
* بۆ خودی تورکان: کە کورد هەر چییەک بن دڵسۆزی نیشتمان و دەسەڵاتن و چاوەڕێی کەم فرسەتی و هەلپەرستییان لێ ناکرێ، هەتا لە دژی (پەیکەری بەردینی خودی ئەتاتورکیش)، کە مەزنترین زوڵمی مێژوویی لە کورد کردووە.

ئەگەرچی لە ئەنجامیشدا دەوڵەتی تورکیا بە هۆی مساوەمە و تەنازولکردن لەسەر سەروەری و سامانی نەتەوایەتی خۆی دەگەڕێتەوە، بەڵام ئەم جارەیان بە دەستێوەردانی ڕووسیا، ڕێک وەک ئەوەی لە ١٩٧٥دا بۆ حکوومەتی بەعس و لە دژی کوردیان کردن، بەڵام سیناریۆی ئەم ڕۆمانە لانی کەم دوو ڕاستی دەچەسپێنێ:

١- لە ڕووی سەربازییەوە، دەری دەخا کە تورکیا ئەو دەوڵەتە بەهێز و تۆکمە نییە کە نەشکێت، ئەگەر بشکێتیش دیارە کە چۆن پارچە پارچە دەبێ.

٢- لە سیاسەت و دنیای داهاتوودا هیچ شتێک موستەحیل نییە و، ئەوانەشی کە مافیان زەوت کراوە نابێ بێ هیوابن.

لە ڕووی تەکنیکیشەوە ڕۆمانی (گەردەلوولی کانزایی) لەسەر شێوازی بەلاغی سەربازی نووسراوە و، سەرجەم کارەکە لە شێوەی ڕووداوێکی چارەنووسازی پێشبینیکراوی گریمانەییدا خۆی دەنوێنێت، ڕێک وەک ئەوەی کە (جۆرج ئۆرێوڵ) لە ڕۆمانی (١٩٨٤)ی پێشبینیکراودا بەکاری بردووە.

قەوارەی ڕۆمانەکە بریتییە لە (٣٥٥)لاپەڕەی ناوەندی و، محەمەد مەولود فاقی وەری گێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی و، دەزگای (نەینەوا) بۆ لێکۆڵینەوە و بڵاوکردنەوە، لە دیمەشق/سووریا بە تیراژی (١٠٠٠)دانە، لە ٢٠٠٦دا چاپ و بڵاو کردووەتەوە.

نووسەرەکانیشی: ئۆرکۆن ئۆگار لەدایکبووی ١٩٦٩ی ویلایەتی قۆچەعەلییە و، لە بوارەکانی ڕاگەیاندندا کار دەکا و چیرۆکی کورت و... چیرۆکی زانستی دەنووسێ.

بوراک تورنایش لەدایکبووی ١٩٧٥ی ئەستەمبوڵە و لە ڕاگەیاندندا کار دەکا و بابەتی فەلسەفی و سیناریۆش بە هەردوو زمانی تورکی و ئینگلیزیش دەنووسێ.

* ئەم نووسینە لە گۆواری (نووسەری نوێ)ی ژمارە (٣٧)ی (مایسی) ٢٠٠٧دا بڵاو کراوەتەوە. هەولێر ٢٠٠٧/٤/٧

شلۆمۆ کوردی و
من و ڕۆژگار خوێندنەوەیەکی کوردانە

گەلی کورد هەند لەمێژە تایبەتمەندیی ئاینی خۆی لەدەست داوە و، ئەوەندەش ئەم ئاین و ئەو ئاینی تری بەسەردا سەپێندراوە، کە مێژوونووس و کەمتر ڕۆشنبیری کورد بەبیریاندا دێت کە زۆرینەی کورد لە سەرەتایی ئاینە یەک خواناسەکانەوە لە پێشدا زەردەشتی بوون و لە قۆناخێکی تری پێش لە دایکبوونی مەسیحدا جوبوون (جوو وەک ئاین)، لە دوای بلاوبوونەوەی ئاینی مەسیحییەتیشدا بەتایبەتی لە سەدەی سێیەمی زاینیدا زۆربەی خەڵکی کوردستان بوونەتە مەسیحی و پاشانیش لەگەڵ غەزەوات و فتوحاتی ئیسلامیدا زۆرینەی خەڵکی کوردستان نەک هەر چوونەتە سەر دینی محەمەد (د.خ)، بگرە دوای عەرەب بوون بوونەتە نەتەوەیی سەرەکی دووەمی ئالا هەڵگری ئیسلامەتی و زۆر لە گەلانی شام و ئێران و ئاسیایی ناوەڕاست بەگشتی لەسەر دەستی شەڕوانانی کورد شایەدمانیان بە ئاینی ئیسلامدا هێناوە.

بۆیە مرۆڤ بۆی هەیە لە کاتی شێنەییدا بپرسێت: ئەرێ خەڵکی ئەم کوردستانە دەشێ هەموو لەگەڵ پەیدابوونی هەر ئاینێکدا سەرجەم وازیان لە ئاینی پێشوو هێنابێت و بە خوایشت، یا بەزۆر چوبێتنە سەر ئاینە نوێیەکە، یا خەڵکی ناوچەیەک، یا هەندێ بنەماڵە، یا هیچ نەبێت کەسانێک ئەگەر بە تاک تاک و بە زەحمەتی زۆریش بووە دەستیان لە ئاینەکەی پێشوو بەرنەداوە و، بە هەر نرخ و شێوە و شێوازێک بووە لەسەر ئاینی پێشووتریان ماون و، پشتاوپشت لەگەڵ ئەو دواییی خەڵکی کوردستاندا هەتا ئێستا هێناویانە؟! ڕاستییە مێژووییەکان و واقیعی حاڵی گەلی کوردستان و گەلانی تری جیهانیش ئەوە دەسەلمێنن کە هیچ ئاینێکی نوێ ناتوانێ ئاین/ ئاینەکانی پێش خۆی ڕیشەکەن بکا، لێرەشەوە ئیتر سەیر نییە ئەگەر لەناو ئەم کوردستانەدا یەکێک ئیدیعای ئەوە بکا کە ئەو کوردێکی

زەردەشتی، یا جوو، یا مەسیحییە، لەگەڵ زۆرینە موسڵمانەکەی گەلەکەیدا بە هەرچ شێوەیەک بووە ژیان بەسەر دەبا.

خوا لێخۆشبوو (قەشە سلێمان سایغ) لە ڕۆمانە مێژووییە ئاینییەکەیدا (یەزداندووخت- الشريفة الاربلية - ١٩٣٤)دا، ئەگەرچی لەبەر هەر هۆیەک بووە ناوی کورد و کوردستان نابات، بەڵام زۆر بەوردی باسی ئەوە دەکات کە چۆن لە سەدەی سێیەمی زاینیدا خەڵکی کوردستان (لە کەرکووک و هەولێر و بەغدا و شام)یشدا، بە چ قوربانیی و باجێک چوونەتە سەر ئاینی مەسیحی، بەڵام ئەمەیان باسێکی تری سەربەخۆی دەوێ و، ڕۆمانەکەی سلێمان سایغیش (یەزداندووخت) لە ٢٠٠٣دا لەلایەن (خانەی ئەدیشر)ەوە چاپی سێیەمی چاپ و بڵاو کرایەوە و، لە بەردەستی خوێنەراندایە، بۆیە جارێ لەسەری ناوەستم.

بەڵام لە ٢٠٠٤دا پەخشانناماەی (ئەلجەمەل) لە کۆڵۆنیایی ئەڵەمانیدا ڕۆمانێکی (سەمیر نەقاش)ی بە عەرەبی چاپ و بڵاو کردەوە، کە باس لە کوردە یەهوودی/ جووەکانی سابڵاغی کوردستانی ڕۆهەڵات (مەهابادی ئێستا) دەکا.

سەمیر نەقاش جوویەکی بەڕەسەن عێراقییە و، ساڵی ١٩٣٨ لە گەڕەکی بەتاویینی بەغدا لەدایک بووە و لە ١٩٥١دا لە عێراق دەرکراوە و لەوساوە لە نێوان ئیسرائیل و هیندستان و ئێراندا دێت و دەچێت، دوا جاریش لە بەریتانیاندا جێگیر بووە، کە لە بوارەکانی ڕۆمان و شانۆدا چەندان بەرهەمی بەرچاوی هەیە لەوانەش: أنا و هؤلاء والخصام، قصصي عراقية-١٩٨٧، نزولة و خيط الشيطان، رواية عراقية-١٩٨٦، فوة يادم، نوڤيلا عراقية-١٩٨٧ الرجس، رواية-١٩٨٧، المقرورون، مسرحية-١٩٩٠، و لە ١٩٩١یشدا بڵاوکراوەکانی ئەلجەمەل ڕۆمانی (عورة الملائكة)ی بۆ بڵاو کردەوە.

ڕۆمانەکەی سەمیر نەقاشیش کە لێرەدا مەبەستمانە، ڕۆمانی (شلۆمۆ کوردی و من و ڕۆژگار)ە، کە وەک گوتم: لە ٢٠٠٤دا چاپ و بڵاو کراوەتەوە.

(شلۆمۆ کوردی و من ڕۆژگار) ڕۆمانێکی مێژووییە، سەربوردە، یا ڕاستتر بێژم کارەساتی ژیانی مرۆڤێکی کوردستانی (شلۆمۆ یەهوودا کەتانی کوردی) بازرگانی خەڵکی سابڵاخی جاران و (مەهاباد) دواتر و ئێستای کوردستانی ڕۆهەڵاتە، جا ئەگەر بە ملیۆنەها کەس هەر لەبەرئەوەی کە (کورد)ن و کورد بوون

چەوسێندرابێتنەوە، ئەوا شلۆمۆ هەم (کورد) بووە و هەم (یەهوود-جوو)یش بووە، لە سەردەمێکیشدا لەدایک بووە کە هەردوو سوپای ڕووسی مەسیحی لەلایەک و، سوپای هاوبەشی ئەڵمانی و عوسمانی لەلایەکی ترەوە لە ساڵانی ١٩١٤ تا ١٩١٨دا سابڵاخی ئەوسا و مەهابادی ئێستا دەکەنە گۆڕەپانی شەڕێکی بێ ئامان و، لە غیابی سوپای ئێرانی سەردەمی شاه ئەحمەدی قاجاریدا، کە لە سابڵاخ دەکشێتەوە و بەرگری لێ ناکا، کوردی شارەکە و سەرجەم دەڤەرەکە بە موسڵمان و مەسیحی و جووەکانییەوە دەکەونە بەر گەمارۆ و شەڕوشۆڕێکی بێ بەزییانەی هەردوو سوپای ڕووسی و عوسمانییەوە و لە ماوەی ئەو ساڵانەی شەڕەکەدا (١٩١٤-١٩١٨) کە کوردەکان هیچ خواست و بەرژەوەندییەکیان تێدا نەبووە، ڕووسەکان چەندان جار عوسمانییەکان و ئەڵمانە هاوپەیمانەکانی لە مەهاباد/سابڵاخ دەردەکەن و عوسمانی و ئەڵمانییەکانیش چەندان جار ڕووسەکانی لێ وەدەردەنێن و دەیگرنەوە.

کە ڕووسە مەسیحییەکان سابڵاخ دەگرن کوردە مەسیحی و جووەکان دەلاوێنن و دۆستایەتییان دەکەن، بەڵام کوردە موسڵمانەکان کۆمەڵکوژ دەکەن و خەڵکەکەی تری پێ ئیرهاب و برسی دەکەن، کە عوسمانییەکانیش سابڵاخ داگیر دەکەنەوە وەزعی کوردە موسڵمانەکان چاکتر دەبێ، بەڵام کوردە مەسیحی و جووەکان ڕاوەدوو دەنێن و تاڵان و بڕۆیان دەکەن.

لەم تەراتێنەدا کە پتر لە سێ-چوار جار دووبارە دەبێتەوە و کوردە موسڵمانەکان تێیدا لایەنگری عوسمانییە موسڵمانەکان (!) دەکەن و، هەموو جارێک لەسەر ئەو هەڵوێستەیان دووچاری تۆڵەلێکردنەوەی ڕووسەکان دەبنەوە کە کاتێک سابڵاخ دەگرنەوە، کوردی سابڵاخ بە موسڵمان و مەسیحی و جووەوە باج و قوربانییەکی زۆری ماڵی و گیانی دەدەن، تا شلۆمۆ کوردی لە کۆتاییی کارەساتەکەدا قەناعەت بە خەڵکەکە دەکات کە لە کاتی گەڕانەوەی عوسمانییەکان بۆ سابڵاخ کوردە موسڵمانەکان برا مەسیحی و جووەکانیان حەشار بدەن و، کاتێکیش کە ڕووسەکان دێنەوە و دەیگرنەوە کوردە مەسیحی و جووەکانیان برا موسڵمانەکانیان بپارێزن، بۆ خۆیشی بە کردەوە ئەم سیاسەتە نوێیە جێبەجێ دەکا و، چەندان خێزانی کوردی موسڵمان لە ماڵی خۆیدا دەپارێزێ و دەژێنێ، بەتایبەتیش میر عەلی شەریکی کە کوردێکی موسڵمان و دەوڵەمەندێکی گەورەی

سـابلاخـە و، لە سـەرەتای شـەڕەکـەدا هـەرچی هـەیـە دەیکا بە زێڕ و هـەڵی دەگـرێ، بەڵام دواتر کـە لە ئـەنجـامی شـەڕ و گـەمـارۆدا زەخـیـرە و خـواردن لە شـارەکـەدا نامێنێ، خۆی ماڵ و منداڵی تووشی برسێتی دەبن تا شلۆمۆ بە هانایانەوە دەچێ، کە لە سەرەتای شەڕەکەدا بەپێچەوانەی میر عەلی شەریکییەوە هەموو سامانەکەی دەدات بە زەخیرە و خواردن و دواتر نەک هەر خۆی ئیحتیاج نابێ، بگرە خەڵکێکی زۆری تری مەسیحی و موسڵمان و جوویشی پێ دەژێنێ.

لەم دۆخەشدا کە شەڕ و برسێتی وەکو دەستار کوردی سابلاخ دەهارن، دوو دەرەبەگی کوردی موسڵمانی سابلاخی (وەلی و مورتەزای حاجی زادە)، کە برای دایکی و باوکیشن لەسەر (زەعامەت)ی شارەکە لێیان دەبێ بە ناکۆکی و هەر یەکەیان کۆمەڵێک دز و ڕێگر و پیاوکوژ و شەوکوت لە خۆیان کۆ دەکەنەوە و ئاکام هەرچییەک سامان و دانەوێڵە و خواردەمەنییان پاشەکەوت کردووە بۆ ئەوەی دواتر بە گرانتری بە خەڵکەکە بفرۆشنەوە و دەسەڵاتی خۆیانیان پێ بەسەر سابلاخدا بسەپێنن، هەمووی لە دەست دەدەن و لە کاتێکدا کارەساتی شارەکە گەیشتووەتە ڕادەیەک کە ژن گۆشتی جەستەی مێردەکەی، دایک لاشەی منداڵەکەی دەخوات..! هەردوو ئاغای برا(!) کۆگا و کێڵگەی یەکتر دەسووتێنن و توانا و سامانی خۆیان و خەڵکەکە بە فیڕۆ دەدەن و، بۆ بۆڕدانی یەکتر پەنا وەبەر دوژمنان دەبەن، ئاکامیش سوپای ئێران سابلاخ دەگرێتەوە هەردوو برای دوژمنیش مایەپووچ لێی دەردەچن و کەسیان ناگات بە (زەعامەت).

پێش دەستپێکردنی شەڕی عوسمانی و ڕوس لەسەر خاکی سابلاخ کە هیی هیچ کامیان نییە، شلۆمۆ کوردی بازرگانێکی گەورەی سابلاخ بووە، سەرێکی تاران و، سەرێکی ئەستەمبوڵ و، سەرێکی سان پوترسبێرگ بووە، لە یەکێک لە سەفەرەکانیدا چەند پارچە چەکێک لە ڕووسیای قەیسەرییەوە بۆ فرۆشتن دێنێتەوە بۆ سابلاخ، لەسەر ئەمە بەتۆمەتی هاندانی خەڵکی ناوچەکە بۆ یاخیبوون شای ئێران، شا ئەحمەدی قاجاری بانگی دەکاتە تاران و پاش ئەشکەنجەدانێکی زۆر فەرمانی زیندانیکردنی دەدا، بەڵام شلۆمۆ بەهۆی پارەوە و، بەیارمەتی پیاوێکی دەرباری شاهانشاهی تازە موسڵمانی شیعەی کۆنە جووەوە (جەلال رافزی) دەرباز دەبێ و دەگەڕێتەوە سابلاخ. لەسەر ئەمە و، لەسەر ئەوەی کە ڕووسەکان لە کاتی داگیرکردنی سابلاخدا ڕێزیان (تاڕادەیەک) لێ گرتووە، شای قاجاری

جارێکی تر غەزەب لە شلۆمۆ کوردی دەگەڕێتەوە و فەرمانی کوشتنی خۆی و هەرچی جوویەک کە لە سابڵاخدا هەن دەدا، پاش ئەوەی پێشتر زۆربەیان بەرەو قووڵاییی ئێران ڕەو دەکەن.

جەلال ڕافزی، شلۆمۆ کوردی لەم بڕیارەی شا ئاگەدار دەکاتەوە و، ئەو و ئەو مەسیحی و جووەکانی تریش بەخۆ دەکەون و پاش شکانی یەکجارەکی عوسمانییەکان و داڕووخانی دەسەڵاتی قەیسەری ڕووسی نیکۆلای دووەم و سەرکەوتنی بولشەفیکەکان و کشانەوەی سوپای هەردوو دەوڵەت و، پێش گەڕانەوەی سوپای ئێران بۆ سابڵاخ، کە پێشتر هیچ بەرگرییەک لە سابڵاخ و خەڵکەکەی ناکات، شلۆمۆ کوردی و هەرچییەک جوو و مەسیحیی کوردیش کە لە سابڵاخ ماون لە ١٩١٨دا ڕوو لە عێراق دەکەن و، لە بەغدا نیشتەجێ دەبن.

شلۆمۆ کوردی خانەدان و گەورە بازرگانی سابڵاخ و، زۆر لە جووەکانی تریش لە بەغدادا ناچار دەبن بە (گوو ڕەشێنی) ئۆردوگای سەربازە ئینگلیزەکان ماڵ و منداڵەکانیان بژێنن، بەبێ ئەوەی شلۆمۆ بە (ئەسمەر)ی ژنی بڵێ کە چی کاسبییەک دەکات، بەڵام کە ئەسمەر لای ڕوون دەبێتەوە شلۆمۆ بە گوو ڕەشێنی دەیانژێنێ زێڕەکانی خۆی دەداتێ بۆ ئەوەی بیکاتە دەستمایە و کەسابەتی پێوە بکا.

شلۆمۆی کاسب بەو پارە و بە یارمەتی جووەکانی هیندستان لە ١٩٢٤دا بازرگانییەکی گەورەی (لەنگە)فرۆشیی لە نێوان بەغدا و بۆمبایدا دادەمەزرێنێ و، سەروەت و سامانێکی زۆریش وەدەست دێنێتەوە و خۆی گوتنی دەبێتە ناوێکی گەورەی بازرگانی لە بەغدا و هەمیشەش شانازی بەکوردبوونی خۆیەوە دەکات و لە تابلۆی سەر مەحەلەکەی دەنووسێ (شوێنی شلۆمۆ کوردی) و، خۆی بەوە وەسف دەکا کە شلۆمۆ کوردی یەکەم کەسە کە لەنگەی بۆ هەژارانی عێراق هێناوە و هەموو کاتیش کە باس لە خۆی دەکا وەکو کوردێکی یەکلا و ڕاستگۆ و دەستپاک و ڕەسەن و.. خوێنگەرم و عیناد باس لە خۆی دەکا.

شلۆمۆ کەتانی کوردی دوو ژنی هەبووە، بچووکەکەی (ئەستێر) و ئەو کوڕ و کچەی لەوی هەبوون لە ١٩١٨دەدا لە سابڵاخ دەکوژرێن، بەڵام ژنە گەورەکەی (ئەسمەر) و هەردوو کوڕ و کچەکەی تری کە لەگەڵ خۆیدا دێنێتە بەغدا لە ١ و ٢ی

حوزەیرانی ١٩٤١دا و لە جەژنی زیارەتی جووانـدا و، لە هەراکەی ڕەشـید عـالی گەیلانیدا کە لە بەغدا دەبێتە جوو قڕان، شلۆمۆ کوردی (باوکی سەلمان) جارێکی تر کۆسی دەکەوێت و ژنە هەرە دڵسۆز و بەتەگبیرەکەی (ئەسمەر) لە پەلامارێکی وەحشییانەی خەڵکە هەڵچووەکەدا بە چەقۆ و بەرد و دار دەکوژرێ و، بەمەش ئەو کارەساتە بەسەر جووەکانی بەغدادا دێت، کە مجێوری مەرقەدی (ناحوم) پێغەمبەر لە (ئەلقوش)، موردەخای حای کوردی پێشتر لە خەوندا دەیبینێ.

شلۆمۆ کوردی جارێکی تر لانە و بانەی لێ تێک دەچێ و، ئاکام ژنی سێیەمی (دایکی عەزیزە) دەخوازێ، لێ دایکی عەزیزە هەتا بڵێی نەگریس و ناکڵۆکە و بەیەکجاری ژیان لە باوکی سەلمان (شلۆمۆ کوردی) تاڵ دەکات، بەڵام دیارە لەگەڵ ئەوەدا بازرگانییەکەشی ڕوو لە کزی دەکات و زۆربەی سەرمایەکەی لە دەست دەچێت هەتا ڕۆژێک لە ڕۆژانی ١٩٥١دا کەسانێکی سەر بە ڕێژیمی ئەو ڕۆژگارەی بەغدا دەچنە بەر دووکانەکەی و پێی دادەخەن و، بەبێ ئەوەی دەرفەتی ساغکردنەوەی سەروەت و سامان و قەرزەکانی پێ بدەن بە تاوانی (ئێرانی)بوون بە زۆر دەینێرنەوە ئێران و، سەرەتای نەهامەتییەکی تر ڕوو لە شلۆمۆ کوردی دەکاتەوە.

زەمەنی گێڕانەوەی ڕۆمانەکە زەمەنی ئێستای لە (١٩٨٥)ە کە شلۆمۆ کوردی لە تەمەنی (١٠٠)ساڵیدایە و، لە (ڕاماتکان)ی ئیسرائیلدا نیشتەجێیە و ئاوات بەوە دەخوازێ کە بتوانێ سەرێک لە زێدی خۆی سابلاخی ئەوسا، مەهابادی ئێستا بداتەوە، کە تێیدا یەکە بازرگان و دەم ڕاستی جووەکان بووە، ئەو دینداری دەکا بەڵام بڕوای بەوە نییە ئاین و خوا لەو کارەساتانەدا بە کەڵکی مرۆڤ دێن و لە چارەنووس دەیپارێزن، بۆیە هیچ ڕزگارییەک لە ئاینەکەیدا نابینێ و بانگەشەی بۆ ناکات، لە کۆتاییی ژیانیشیدا هەر پشت ئەستووری خۆی و توانای خۆی و مرۆڤەکانی دەوروبەرێتی.

لە گێڕانەوەی ڕۆمانەکەشیدا (سەمیر نەقاش) نەخشەیەکی سەرکەوتوو و تەکنیکێکی نوێی بەکار بردووە.

ڕۆمانەکە لەسەر شێوازی ڕۆمانێکی پۆلیسی لە کۆتاییەوە دەست پێ دەکات، واتا لە ١٩٨٥ەوە، دەست پێ دەکا و وردەوردە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی ١٩٢٤ و

پاشـان بۆ ١٩٤١ و لەوێشەوە بۆ سـاڵانی ١٩١٤–١٩١٨ و، لە شـێوەیەکی بازنەییدا دارێژراوە، کە ڕووداوەکان لە ئێرانەوە دەست پێ دەکەن و لە ئیسرائیلدا کۆتاییان دێت، بەڵام بـازنەیەک کـە ڕەگەزی (شـوێن) تێیـدا بەپێچـەوانەی ڕەگـەزی (کـات) دەسووڕێ.

سـەرجـەم پرۆسـەی گێڕانـەوەکەش لە یەک گۆشـە نیگاوە نییە بگرە لە سێ گۆشـە نیگای جیا جیاوە دەگێڕدرێتەوە: شلۆمۆ کوردی بەخۆی لایەنی زاتی و ئەو ڕووداو و بەسـەرهاتانە دەگێڕێتـەوە کە خـۆی کردوونی، یا دیونی، یا بیسـتوونی، (من)ی گێڕەرەوەی چیرۆکبێژی ئۆڵۆمپیش کە ئاگای لە دیوی ناوەوە و دەرەوەی کـەس و ڕووداوەکـان و، دیاردە دوور و نزیک و ناکـۆکەکـانە و شـتـە شـاراوەکـان دەبینێ و پێکەوەیان گرێ دەدا.

(ڕۆژگار)ەکەش، ئەوە چاوەدێر و گێڕەرەوە و چیرۆکبێژی ڕووداوە مێژووییەکانە و ئەم سێ گێڕەرەوەیەش زۆر لە دەقەکەدا بەدەر دەکەون و، هـەنـدێ جار دووڕدونگ و ناکۆکیش دەوەسـتنەوە و تەنـانەت لەگەڵ یەکتردا مشـتومڕیش دەکەن، بەمـەش نەخشەی گێڕانەوەی ڕۆمانەکە تایبەتمەندییەک بەخۆیەوە دەگرێ کە دەستڕەنگینی و سـەمیر نەقاشی ڕۆماننووسی جووی پێوە دیارە.

بنیـاتی حـیکایەتەکـە لە ڕووی کـاتی فـیزیکیـیـەوە نزیکەی سێ چارەکە سـەدە دەکێشێ، بەڵام لەسـەر ئاستی بنیاتی گێڕانەوەکەیدا کە لەسـەر کـاغـەز (٣٦٠) لاپەڕەی ناوەندی بردووە، هەر زەمەنی خوێندنەوەکەی پێ دەچێ.

ڕۆمانی (شـلۆمۆ کوردی و من و ڕۆژگار–زەمەن) هەر بە تـەنیا کارەسـاتی ژیانی شلۆمـۆ کوردی و خـێزانـەکەی و سـەرجـەم مـوسـڵـمـان و جوو مـەسـیـحـیـیـەکـانی سـابڵاخی سـەردەمی ١٩١٤–١٩١٨ی شـەڕی یەکـەمی جیـهـانی نییـە و بەس، بگرە تراجـیـدیـاییی مـرۆڤی کـورد و نیـشـتـمـانەکـەیەتی، کـە نە لـە سـایەی ڕژێمی شـاهەنشـای ئێران و نە لە سـایەی ڕووسـیـاییی بولشـەفی سـۆشـیـالیست و، نە لە سـایەی دەوڵەتی عوسـمـانی و نە لە سـایەی دەوڵەتی تورکیـای نوێ و نە لە سـایەی دەوڵەتی نوێی داتاشراوی عێراق و نە لە سایەی سـوپای داگیرکەری ئینگلیز و، نە لە سـایـەی نەتەوەپەرسـتـانی عـەرەبی عێـراقدا ڕێز لە مـاف و تـایبـەتمەندییـەکـانی دەگیرێ.

شلۆمـۆ کوردی و من و ڕۆژگـار چیرۆکـی میللـەتێکە کـە لـەبەر سـامـان و، لەبەر ئینتـیمـای ئـاین و مـەزهـەبی و لـەبەر تایبـەتمـەنـدییـە نـەتەوایەتـییـەکـەی بووە بە دوو توێی دەسـتاڕی ناکۆکییـەکانی ناوەخـۆ و، ژێر پـێ و پۆستاڵی داگیرکارانی دوور و نزیکیـەوە، دەسـتـاڕێک و ئاشـێک کـە ئێـسـتـا و ئێـسـتـاش دەگـەڕێ و ئێـسک و پرووسکی کوردان دەهاڕێ و دەهاڕێ.

هەولێر- ٢٠٠٧/٧/٧

* لە کۆواری (نووسەری نوێ)ی ژمارە (٣٨)ی (ئابی) ٢٠٠٧دا بڵاو کراوەتەوە.

بەفر
قارس و پامووک و.. هەڵگەڕانەوەی ئەژدیها

ڕۆمانی (بەفر)ی ئۆرهان پامووک بە ڕەواڵەت چیرۆکی ئاشکراکردنی چۆنیەتی و هۆی کوشتنی شاعیر و ڕۆژنامەنووسێکی تورکیی ئەستەمبوڵییە، کە ماوەی (١٢) ساڵ لە ئەڵمانیا وەک پەناهەندەیەکی سیاسی دەژێ و ڕەگەزنامەی ئەو وڵاتە بەدەست دێنێت و، پێش چەند ساڵێک لە کاتی گێڕانەوەی ڕۆمانەکە بۆ پرسەی دایکی دێتەوە ئەستەمبوڵ و پاش چەند ڕۆژێکیش لەسەر خواستی ڕۆژنامەی (جمهورییەت) بۆ بەدواداچوونی هەڵبژاردنی سەرۆکی نوێی شارەوانی لە جێی سەرۆکە کوژراوەکەی پێشووی، بۆ بەسەرکردنەوەی دیاردەی سەرنجڕاکێشی خۆکوژی کچانی عازەبی کوردستانی باکور-تورکیا، ڕوو لە شاری (قارس)ی سەر سنوورەکانی ئەرمینیا و تورکیا دەکات، پاش سەفەرێکی دوور و درێژ لە ئەستەمبوڵەوە بۆ ئەرزەڕۆم لەوێشەوە دەچێتە قارس، لە قارس بەفر ڕێی گەڕانەوەی لێ دەگرێ و ماوەی (٣) ڕۆژ لەوێ گیر دەخوا، بەڵام لەو ماوە کورتەدا خۆشەویستییەک لەگەڵ بێوەژنێکدا (ئیپەک)دا دادەمەزرێنێ و، ڕادەی کارەساتی ئەو شارەی بۆ دەردەکەوێ و، بۆ خۆیشی دەبێتە بەشێک و هۆکارێک بۆ زیادکردنی کارەساتی خەڵکە کوردەکەی ئەوێ.

(کەریم ئەڵەقوش ئۆغڵو)، کە ئەم ناوە درێژەی لێ خۆشنایەت و، پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ پێی گوترێ (کا)، کە بریتییە لە پیتەکانی یەکەمی ناوی خۆی و خانەوادەکەی، لە تەمەنی (٤٢) ساڵیدایە و، ژنی نەهێناوە و ناشیهێنێ، لە خێزانێکی برژوازی ئەستەمبوڵی لەدایک بووە و، هەوایەکی چەپڕەویی و خوانەناسینیشی هەیە، کە دەسەڵاتی سەربازی بە پەلەپرووزێ لە (قارس)ی دەردەکەن و، ئیپەک وازی لێ دێنێت و لەگەڵیدا ناڕوا، بەنائومێدی دەچێتەوە کونجەکەی- شوقەکەی لە ئەڵمانیا، دەست بە کۆکردنەوەی شیعرەکانی دەکات

بەتایبەتی ئەوانەی ئەو چەند ڕۆژەی قارس نووسیووینی، تا شەوێک کەس نەدی و کەس نەبیست لە پاش تێپەڕبوونی (٤) ساڵ، لە فرانکفۆرت لە نزیک کونجەکەی خۆیدا بە گولله دەیکوژن بەبێ ئەوەی بەڵگەیەک لەسەر بکوژان و هۆی کوشتنی بەجێ بمێنێ.

ڕووداوەکە (بەسەرهات-حیکایەتەکە) پێش پتر لە (٤) ساڵ ئاوا ڕووی داوە، لێ گێڕانەوەکەی پاش ئەو ماوەیە لە شێوەی (لێکۆڵینەوەیەکی تایبەتی)دا، کە جۆرێکە لە شێوازی ڕۆمانی پۆلیسی، لەلایەن دۆستێکی (کا)وە دەگێڕدرێتەوە کە (ئۆرهان)ی ڕۆماننوسی ئەستەمبوڵییە، کە هەرگیز مەرج نییە کەسی ئۆرهان پامووکی ڕۆماننوس خۆی بێ، کە ئەمیش هەر ئەستەمبوڵییە.

بەشێوەیەکی تر دەشێ بڵێم ڕۆمانی بەفر گێڕانەوەی بەسەرهاتی (کا)یە، بەڵام لە کۆتاییییەوە بۆ سەرەتا و بۆ کۆتایی و جارێکی تر بۆ ناوەڕاست-پۆپە و دیسانەوە بۆ کۆتایی، بەم جۆرەش گێڕانەوەکەی شێوەی (شەپۆل) وەردەگرێ، نەک شێوەی ڕۆمانی پۆلیسی کلاسیکی کە وا باوە بەپێی هاوکێشەی (کۆتایی-ناوەڕاست-سەرەتا)یە.

ئۆرهانی ڕۆماننوسی ناو دەقەکە کە ڕۆمانەکە دەگێڕێتەوە خۆی لە لاپەڕەکانی سەرەتادا نەخشەی گێڕانەوەکە ئاشکرا دەکات کە دەڵێ: نامەوێ هەڵتان بخەڵەتێنم، من دۆستی دێرینی (کا)م و، پێش ئەوەی دەست بە گێڕانەوەی ئەم ڕووداوە بکەم، دەزانم لە قارس چی لێ بەسەرهاتووە.

ئەمە سەبارەت بە بنیاتی گێڕانەوەی ڕۆمانەکە، بۆ بنیاتی ڕوداوەکەش ڕۆماننوس وای کردووە کە بەسەرهاتی (کا) ڕووبەرێکی زۆری ڕووداوەکە داگیر بکا، واتا وەک ڕووداوی سەرەکی نیشانی داوە و ڕووداوەکانی خودی شاری قارسی وەک ڕووداوی لاوەکی لە ڕووبەرێکی تەسکتردا نیشان داوە، بەپێی پێناسەی کلاسیکی ڕووداوی سەرەکی و ڕووداوی لاوەکیش بووایە دەبوو بەسەرهاتی شاری قارس لە خزمەتی بەسەرهاتی (کا)ی بە ڕواڵەت کەسایەتی ڕۆمانەکەدا ببووایە، کەچی لە ڕۆمانی بەفردا ئەم بنەمایە ئاوەژوو-سەروبن کراوەتەوە و ئۆرهان پاموک لە پەنای بەسەرهاتە (٣) ڕۆژییەکەی (کا)وە، مێژووی پڕ لە کارەساتی نزیکەی سەدەیەک شاری قارسی بەرجەستە کردووە، کە

وەک لە ڕۆمـانەکەدا هـاتووە پـاش ئەو هـەموو شـەڕ و شـالاوی گۆڕینی ناسنـامـەیەش کە لـە مـاوەی (٨٠) سـاڵەی حـوکمی ئەتـاتورکیـدا بـەسـەر کوردسـتـانی تورکـیـادا هـاتووە، هێـشـتـاش لـە ٤٠٪ی دانیـشـتـووانی قـارس کـوردن، ئەوەشی لـە دەقی ڕۆمانەکەدا دەچەوسێندرێنەوە، بێ سەروشوێن دەکرێن، دەکوژرێن، یا خۆ دەکوژن هـەر لـەو ٤٠٪ کـوردەی شـارەکـەیە، نـەک ئەو ئازەرییـە عـەلـەوی و ئەو تـورکـە فەرمانبەرانەی کە لە ٦٠٪ی تری شارەکە پێک دەهێنن.

پێم وایە ئەم شێوە هونەرییە نەبووایە کە دانانی ڕووداوی سەرەکییە لە خزمەتی ڕووداوی لاوەکیدا، ئەویش بە دانی ڕووبەرێکی فراوان لە بنیاتی گێڕانەوەکەدا بە بەسـەرهاتە لاوەکییەکە و تەرخانکردنی ڕووبەرێکی کەمتر بۆ گێڕانەوەی ڕووداوە سـەرەکییەکە، کە لە ڕاستیدا ئەمـەیان مەبەستی سەرەکیی ڕۆمـاننووسەکە نییـە، ئۆرهـان پامووک لە ڕووی ئاسـایشی خۆیەوە نەدەیتوانی باری کوردی شـارەکە وێنا بکا و بۆ خۆیشی لە ئەستەمبوڵ دابنیشێ.

ئەم هـەموو هونەرکارییەش لە کاتێکدا کراوە کە لە سەرەتای ڕۆمانەکەدا ئیحای ئەوە دراوە کـە ڕۆمـانەکـە لەسـەر شـێـوەی (ڕێپـۆرتاژ) یا (نامـە)دا بێ، بەتایبـەتی کـاتێک (کـا) مـەبەسـتی خۆی لە سـەردانەکەی خۆی بۆ قـارس وا باس دەکا کە بۆ ئامادەکردنی ڕێپۆرتاژە لەسـەر هەڵبژاردنی سـەرۆکی شارەوانی شـارەکە، یا دواتر کە ئیدعـای ئەوە دەکا کە ڕێپۆرتاژێک بۆ ڕۆژنامـەیەکی ئەڵمانی بەنێوبانگ ئامـادە دەکـا و بۆ خـۆیشـی پێی پێـویسـتـە بەدواداچوونێک لەسـەر دیاردەی زیادبوونی خـۆکوژی کچـانی هـەرزەکاری قـارس ئامـادە بکا کە زۆر لە ڕادەی ڕێژەی خۆکوژی پیاوانی تێ پەڕاندووە، لە هەلومەرجێکدا کە خودی ڕێژەی خۆکوژی لەنێو سەرجەم پیـاواندا چوار بەرامـبـەری ڕێژەی ئاسـایی خـۆکـوژیی ژنانە لـە دنیـادا وەک لە دەقـەکـەدا هاتووە، کـەچی لە تـورکیـادا هێـشـتـا ڕێژەی خـۆکـوژیی ژنان چوار بەرامبـەری پیـاوانە بەتایبـەتیش لە کوردسـتـانی باکور، وەک لە دەقـەکەدا هـاتووە. بەڵام تـا ڕۆمــانەکــەش دێتــە کــۆتایی ئەو ڕێپــۆرتاژانـە نانووســرێت و نایـەنە بڵاوکـردنەوە. لێـرەشــەوە دەشێ بڵـێین پـەیامی ڕاگـەیەندراوی ڕۆمــانەکـە بـەهیچ جـۆرێک ئەوە نییـە (کـا)ی کاراکتـەری سـەرەکی باسی دەکـا، (کـا) بۆ خـۆیشـی ئەو سـەنگەی کە لە دەقـەکەدا پەیدای دەکا هینی کار و ئەرکە ڕۆژنـامـەنووسـییـەکەی نیـیـە، بگرە لەو ڕووداوانـەوە سـەرچاوە دەگـرێ کـە (کـا) بـەخـۆی دەبێـتــە هۆی

بەرپاکردنیان لە دەقەکەدا، بەمەش جارێکی تر ئەوە دەسەلمێتەوە کە ئۆرهان پامووک لە ڕێی ڕووداوێکی تاکەکەسییەوە کە بەسەر (کا)دا دێت کارەساتی شاری قارس، یا تەنانەت هەموو کوردستانی باکور وێنا دەکا و، سیاسەت و هەڵوێستی ڕەگەزپەرستانەی تورکیای بەناو (عیلمانی)ش ڕیسوا دەکا و لە سانسۆری توندی دەزگا سەرکوتکارەکانی تورکیاشی دەپەڕێنێتەوە.

گەمەیەکی تەکنیکی-هزریی تریش لە ڕۆمانی (بەفر)دا کراوە کە شیاوی ئاماژە پێدانە ئەویش لە هەڵبژاردنی کارەکتەرە سەرەکییەکانی ڕۆمانەکەدا بەرچاو دەکەوێ:

١- (کا-کەریم ئەڵەقوش ئۆغلۆ) کۆنە چەپ و، شاعیر و ڕۆژنامەنووسێکی گومناویی خەڵکی ئەستەمبوڵە.

٢- سۆنای زائیم، کۆنەچەپ و شانۆکارێکی فاشیل و گەڕۆکی گوندانی خەڵکی ئەستەمبوڵە.

٣- فۆندا ئیسر، خێزانی سۆنای، سەماکەر، خەڵکی ئەستەمبوڵە.

٤- ئۆرهان، چیرۆکبێژی دەقەکە، کە لە دەقەکەدا ڕۆماننووسە ئەویش دیسان خەڵکی ئەستەمبوڵە.

٥- کۆلۆنێل عوسمان نووری چولاق، ئەمیش ئەستەمبوڵییە، کە سەرکردەی کودەتا سەربازییە وەهمییەکەیە، کە لە قارس بەرپای دەکا و، دەسەڵاتە سەربازییەکانی خۆی دەدات بە سۆنای زائیمی شانۆکاری فاشیل.

ئەگەر خودی ئۆرهان پامووکی ڕۆماننووسیشیان بچێتە سەر کە ئەمیش هەر ئەستەمبوڵییە، ئەوا ڕۆمانی بەفر لە شێوەی ئەژدیهایەکی گەورەدا خۆی نمایش دەکات کە لەوپەڕی خۆرئاوای تورکیا و، لە ئەستەمبوڵەوە سەری هەڵبڕیوەتەوە بۆ ئەوەی لەمسەری ڕۆژهەڵات کلکی خۆی لە قارس بگەزێ و بەخۆیەوە بدا و، شێوەیەکی بازنەیی دروست بکا کە ئێسکەبەند-هەیکەلی ڕۆمانەکە دیزاین دەکا.

قارس بەبێدەنگی لە کارەساتی خۆیدا، لەژێر کاریگەری کەشی سارد و برسێتی و دواکەوتوویی و بێ یاسایی و تیرۆر و لە سایەی حوکمی عورفی و دەسەڵاتی بێ سنووری سەربازیدا دەژی، بەڵام کەس پێنەزان، هەتا (کا)ی ڕۆژنامەنووس و شاعیری نەناسراو و، کۆنە چەپڕەو، کە لە دەقی ڕۆمانەکەدا دەقێکی شیعریی ئەو

تۆمــار نەکــراوە هەتا ســۆنای زائیــمی ســەرســام بە ئەتاتورک تا ڕادەی تەقەموسکردنی کەسایەتیی ئەو، بە جیا جیا و بێ ئاگا لە یەکتر، دەگەنە شارەکە و لەوێ لەگەڵ کۆڵۆنێل چۆلاقی هەستنەکەر بەبەرپرسیارەتی، کە ئەویش هەر لەو چەند ڕۆژانەدا فەرماندەیی سوپای قارس بەوەکالەت دەگرێتە دەست و، کە هەر هەموو خەڵکی یەک گەرەک و قوتابیی یەک قوتابخانەی شاری ئەستەمبوڵن یەک دەگرنەوە و، ئیتر شاری قارس دەبێتە شانۆی کۆدەتایەکی وەهمی و شیرازەی تێدا تێک دەچێت و چەندان لاوی شارەکە کە بە زۆری قوتابیی ئامادەیی پێشنوێژان و خوتبە خوێنانی ئیسلامی شارەکەن، لە شەقام و کۆڵانان تەنانەت لە بەرچاوی کامیراش بەبێ تاوان و بەبێ لەدادگەدان دەکوژرێن و لە دۆخی ناهەمواردا بەبێ ئاراستەکردنی هیچ تاوانێک لە بەندیخانەکاندا زیندانی دەکرێن و دەخرێنە بەر ئازار و ئەشکەنجەدانەوە، لە کەشێکی سروشتیی زۆر نالەباریشدا کە بەفر هەموو ڕێگەوبانەکانی دەوروبەری قارس و هەموو پێوەندییەکانی تری شارەکەی بڕیوە، ئەمە بەرەی ئەو کەسانەن کە لە دەرەوەی قارسەوە سەرەتا بۆ کاری ڕۆژنامەوانی و شــانۆیی و هونەری دێنە شــارەکــەوە، بەڵام دیارە دەزگــای ســەربازی و هێــزە ئەمنییەکان لە پشتەوە کاریان تێ دەکەن و سەرئەنجام لە سەرکوتکردنی خەڵکە کوردەکەدا تێوەیان دەگلێنن و دەیانکەن بە ئامرازێکی زیاتری تر بۆ دەستێوەردان لە کاروباری کۆمەڵایەتی بەربەست کردن و سەرکوتکردنی بیر و باوەڕی نەتەوەیی و ئایینییان و، تەنانەت جلوبەرگیشیان، تا کار دەگاتە مەسەلەی قەدەغەکردنی سەرپۆشی کچانی شارەکە لە قوتابخانەکاندا، کە سۆنای زائیم وەک بابەتی سەرەکی و پەیامی دووەمی کاری شانۆیی تیمەکەی کاری لەسەر دەکا، ئاکام ئەو بۆ خۆیشی لە کاتی نمایشەکەدا دەکوژرێ و ئامادەبووانی هۆڵەکە و خەڵکێکی زۆری تری شارەکەشی تێدا دەکوژرێن یا دەستگیر دەکرێن، بەتایبەتیش قوتابیانی ئامادەیی پێشنوێژان و خوتبەخوێنانی قارس.

لە بەرەی کوردەکانی شارەکەش هەرچەند کەسێکی سەرەکی لە دەقەکەدا بەرچاو دەکەون، کە پێ ناچێت هاریکارییەکیان لە نێواندا هەبێ، یا هێزێکی کاریگەریی ناوەکی یا دەرکییان لە پشت بێت، یا تەنانەت ئامادەگییەکی بەرچاویان تێدا هەبێ و بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو هەموو هێزەی کە دەسەڵاتدارانی تورک لە قارس بۆ سەرکوتکردنیان هەیەتی و بەکاری دێنێ.

پەیامی ئەو کوردانەی کە لە دەقەکەدا وەدەردەکەون پەیام و پرۆژەیەکی نەتەوایەتیی تۆکمە و نەخشە بۆکێشراو نییە، بگرە لە پێشاندا پەیامێکی مارکسیانەیە کە خۆی لە چالاکییەکانی پەکەکە (PKK)دا ڕاگەیاندووە، بەڵام لە ئێستای دەقەکەدا پەیامێکی ئاینی ڕووتە و هەمووی لە خاڵی دانان، یا لابردنی (سەرپۆش)ی ژناندا چڕ کراوەتەوە، کە پێ دەچێت هەر ئامرازێک نەبێت بۆ شاردنەوەی (پرچ)ی خانمانی کوردی شارەکە بەڵکو لە ڕاستیدا هۆیەکیش بێت بۆ پەردەپۆشکردنی خواستی نەتەوایەتی و دژایەتیکردنی دەسەڵاتی تورکی ئەتاتورکییانە کە ئیدیعای عیلمانیەت دەکا و ئەویش لەژێر ئەم پەردەیەدا گەلانی تورکیا سەرکوت دەکا و لە بزاڤی مارکسییەت و ئاین و ئاینزانیدا هەڕەشەیەکی گەورە لە بەرامبەری سیستەمە تۆتالیتارییە ڕەگەزپەرستانەکەیدا دەبینێ، کە هەردووک لە یەک ئاستدا کاری سلبی لە گیانی نەتەوەپەرستی دەکەن، نەتەوەپەرستییەک کە پاش خەلافەتی وەسمانلیی ئاینی، قەوارەی تورکیای نوێی لەسەر دامەزراوە.

لەو کەسانەشی کە لەناو خودی قارسەوە ڕۆڵ لە ڕووداوەکاندا دەگێڕن، هەرە کاریگەرەکانیان ئەمانەن:

١- ئیپەک خان، بێوەژن و کۆنە ژنی کۆنە شارداری قارس و کچی تورگێتی خاوەنی ئوتێلی (بەفر پەلاس)ە، لەوێ لەگەڵ (قەدیفەخان)ی خوشکیدا پێکەوە دەژین، کە (کا) دەچێ لەوێ دادەبەزێت پێکەوە پێوەندییەکی خۆشەویستی دادەمەزرێنن و پەیمان بە یەکتر دەدەن کە پێکەوە بچنە ئەڵمانیا، واتا ڕوو لە ڕۆئاوا بکەن.

(کا) لە ئەستەمبوڵ، لە کاتی خوێندنی زانکۆدا سەرسامی جوانی ئیپەک بووە، بەڵام یەک لایەنە. لە ڕاستیداشدا ئێستا بۆ دیتنەوەی ئەوە کە هاتووتە قارس کاتێک کە کۆنە هاوڕێیەکی چەپڕەوی هەردووکیان لە ڕۆژنامەی جمهورییەت پێی دەڵێ بچۆ بۆ قارس ڕیپۆرژتاژێک بۆ ئێمە ئامادە بکە و، ئیپەکیش دەبینیت کە ئێستا لە (موختار)ی مێردی جیا بووەتەوە.

٢- موختار، کوردێکی قارسییە و سەرۆکی پێشووتری شارەوانیی شارەکەیە، لە ڕێکخراوێکی چەپڕەویدا لەگەڵ ئیپەکدا کاریان کردووە و دواتر خواستوویەتی.

له ئێستای دەقەکەدا ئیسلامییە و، دەروێشی شێخ ئەفەنی قارسە، له ئیپەک جیا بووەتەوە و، هەوڵی هێناوەی ئیپەک دەدات و پاش کوژرانی سەرۆک شارەوانی دوای خۆی، لەسەر لیستی حزبی (ڕەفاه) خۆی بۆ ئەو پۆستە کاندید کردووە، بەڵام لەگەڵ بەربەرەکانێکردنی حزبەکەیدا دەسەڵاتی موخابەراتی قارس موختاریش ناچار دەکەن خۆی لەو کارە بکێشێتەوە.

موختار، پیاوێکی گەمەژە دیارە و لە کاتێکدا کە ئیپەکی کۆنە ژنی سەرگەرمی خۆشویستنە لەگەڵ (کا)دا، موختار داوا لە (کا) دەکا کە لەگەڵ ئیپەکدا پێکیان بێنێتەوە و ببنەوە بە ژن و مێردەکەی جاران.

٣- کوحلی (شینە)، کە لەوانەیە لە دەقە تورکییەکەدا وشەیەکی تر بێت، کوڕی فەرمانبەرێکی دارایی ئەستەمبوڵ بووە، ماوەیەک شەقاوە و ئەوجا چەپڕەو و خوانەناس (ملحد) بووە، لە تورکیاشدا باوە خەڵکی شەقاوە بەناوی (ڕەنگ)ەکانەوە ناو دەنرێن، فڵانی شین، ئەوی سوور و..... بەڵام کوحلی لە ئێستای دەقەکەدا ئیسلامییەکی توندڕەوی نەتەوەیی کوردە و، لەناو قارسدا بەنهێنی دەژێت و ڕابەری ئەو گرووپە ئیسلامییە لاوە توندڕەوە دەکات کە لە شارەکەدا بەربەرەکانی دەسەڵاتی تۆتالیتاری تورک دەکەن بەتایبەتیش خوێندکارانی کوردی ئامادەیی پێشنوێژانە و خوتبەخوێنانی قارس، کە خەمی گەورەیان بووەتە بەرگریکردن لە خوا و ئیسلام و کێشەی دانانی سەرپۆشی ژنان.

کوحلی ماوەیەک بۆی فرێندی (ئیپەک) بووە و ئێستاش بۆی فرێندی (قەدیفە)ی خوشکی گچکەی ئیپەکە.

٤- قەدیفە، کچی تۆرکێت و، خوشکە گچکەی ئیپەکە، دایکیان نەماوە و، برایشیان نییە، قەدیفە ئیسلامییەکی سەرپۆشدارە و پێوەندییەکی خۆشەویستی و ڕێکخراوەیی لەگەڵ کوحلیدا هەیە.

٥- لەو قوتابییە کوڕ و کچە لاوە کوردە ئیسلامییانەشی کە ناویان لە دەقەکەدا دێت و کەپڵی یەکترن و لە ڕێکخراوە ئیسلامییەکەی کوحلیدا کار دەکەن، ناوی: نەجیب و خاتوو هیجران، مەسعوود و هاندا، فازیل و تەسلیمە خان، کە دواتر لە هەراکەی شوباتی قارسدا نەجیبەکەیان دەکوژرێ، هاندا خانیش

لەگەڵ کوحلیدا تیرۆر دەکرێ و، تەسلیمە خانیش خۆی دەکوژێ.

(کا) لە دیدارێکدا چاوی بە کوحلی دەکەوێ، بەڵێنی دەداتێ خواست و داوای ئەوان و کێشەی قارس بگەیەنێتە ڕای گشتی ئەڵمانیان و لە ڕۆژنامەی (فرانکفۆرتەر ڕۆندشاو)دا بڵاویان بکاتەوە، بەڵام ئەمە ئەسڵێکی نییە و، پاشان کوحلیش دەست دەسەڵاتدارانی تورکی قارس دەکەوێ.

کۆڵۆنێل چولاقی تازە فەرماندەی سوپای قارس و دۆستی دێرینی سۆنای زائیمی دەرهێنەر، کە چولاق چارەنووسی شارەکەی دەداتە دەست بە چارەنووسی کوحلیشەوە، لە ڕێی (کا)وە قەناعەت بە کوحلی دەکا ئەگەر (قەدیفە)ی دۆستی کە یەکێکە لەو کیژانەی قارس کە سەرسەختانە بەرگری لە سەرپۆش دەکا ئامادە بێت لەسەر شانۆدا سەرپۆشەکەی لە دیمەنێکی درامیدا بە بەرچاوی ئامادەبووان و خەڵکی شارەکەوە فڕێ بدات و نەفرەتی لێ بکا ئەوا کوحلیش بەرامبەر بەوە لە زیندان ئازاد دەکرێ، پاش هێنان و بردێکی زۆر کوحلی و قەدیفە بەو کارە ڕازی دەبن، بەڵام لەسەر شانۆ کە خەڵکی شارەکەش بۆ یەکەم جارە لە ڕێی گواستنەوەی ڕاستەوخۆوە لە ماڵەکان لەسەر پەردەی تەلەفزیۆن دەیبینن، قەدیفە پاش فڕێدانی سەرپۆشەکەی، وەک ڕۆڵە شانۆییەکە دەیەوێ، ڕووی دەمانچە لە ئەکتەری سەرەکی بەرامبەری دەکا کە چەند جارێک دەست بە پیتکەکەیدا دەنێت ئەکتەرەکەی بەرامبەری کە خودی دەرهێنەری شانۆییەکەیە (سۆنای زائیم) بەڕاستی خەڵتانی خوێن دەبێ و دەکوژرێ، ئیتر مەرگ بەسەر ئامادەبووان و خەڵکی شاری قارسدا دەبارێ بەتایبەتیش خوێندکارانی ئامادەیی پێشنوێژان و خوتبەخوێنانی قارس، کە بەزۆر و بۆ چاوشکاندن ئامادەی نمایشەکە کراون، دواتریش دەردەکەوێ کە دەرهێنەر خۆی دەمانچەکەی ئاوا داوەتە دەست قەدیفە، ئیتر بەهەڵەبێت یا بە مەبەست، لێ کوشتن و گرتن بەردەوام دەبێ و قەدیفەش لە زیندان توند دەکرێ.

چەتە نافەرمییەکانی (ز- دەمیر قۆڵ-قۆڵ ئاسنین)یش کوحلی دەسگیر دەکەن و لەگەڵ هاندا خاندا دەیان کوژن، ز- دەمیر قۆڵ و چەتەکانی کۆمەڵە پیاوکوژێکی ڕەگەزپەرستی تورکی خۆبەختکارن کە سەربەخۆیانە گوایە (بەرگری) لە تورکیایی کەمالی دەکەن و بەبێ گەڕانەوە بۆ ئەرک و فەرمان و دادگە دوژمنانی تورکیایی عیلمانی لەنێو دەبەن.

کــە ڕێگەوبان دەکــرێتــەوە، بـارودۆخــەکــە خــاو دەبـێـتــەوە (کــا)ش لـەلایەن دەسـەڵاتدارانی قـارسـەوە بە پەلەپەل دوور دەخرێتـەوە، کە لە دووی (ئیپـەک) دەنێرێ لە تەکیا بڕوات، ئیـپـەک ناڕوات و لـە قـارس دەمـێنـێ، لە کۆتاییی لێکۆڵینـەوەکـەی (ئۆرهـانی چیرۆکبێژی) ڕۆمـانەکـەشدا دەردەکـەوێ (کا) کوحلـی بەدەسـتـەوە داوە، پاش ئەوەی لەوە دڵنیا بووە کـە کـوحلی و ئیپـەک خۆشـەویسـتی و پێوەندییـەکی جەستەییـان لە نێواندا بووە. لەسـەر ئەو تاوانەی بەگرتدانەی کوحلیشە کە پاش (٤) ساڵە کوردە ئیسلامییەکان لە فرانکفۆرت تیرۆری دەکەن.

هەموو ئاماژەکان بەو ئاراستەیەدان:

١- کـە ئیـپـەکی جوان و دڵگیر و نـەزۆک هێـمـای کـوردسـتـان/ نیشـتـمـانی بێ سـەروەری و خاکی بێ پەرژین و بێ دەسـەڵات بێت، کە سـەرەتا شوو بە موختار دەکا و بێ ئەوەی منداڵێکی لێی ببێ لێی جیا دەبێتەوە.

٢- مـوختـار نموونـەی ئەو سیـاسـیـیـە کوردە لیبـراڵانەیە کە پێیـان وایە دەتوانن لە ڕێی هەڵبـژاردنەوە دەسـەڵات (سـەرۆکـایەتـی شـارەوانی) و، لە ڕێی هـێنانەوەی (ئیپەک)ەوە سەروەری نیشتمان بەدەست بهێنێتەوە.

٣- سۆنای زائیمی شانۆ کاری فاشیل کە لە هەمـوو تورکیـادا ڕای گشتـی لەسـەر ئەوەیە کە لـە فیلمێکی نـەتەوەیی مێژووییـدا ڕۆڵی (ئەتاتورک) ببینـێ، چونکە کـەسـایەتی زۆر لـەوەوە نزیکە، لـەم ڕۆمـانـەدا لە ئەنجـامی کـارێکی خـۆیەوە دەکوژرێ، کاتێک پێی لەسـەر دژایەتیکردنی ئاین و چەسپاندنی عیلمـانییـەتە ڕەگەزپەرستانەکەی ئەتاتورک دا دەگەڕێ.

٤- (کا) هێمای ئەو تەیارە تورکەیە کە پێیان وایە ڕزگاری تورکیا لەوەدایە کە ڕوو لە ئەورووپا بکا.

ئیپەک سـەرەتا شـوو بە مـوختـاری لیبراڵـی دەکات، ئەوجا پێوەندیی جەسـتـەیی لەگەڵ کوحلی کە هـێمـای تەوژمی ئیسـلامی توندڕەوی ئێرانییە، پاشـان مـاوەیەک خۆشەویستی لەگەڵ (کا)دا دەگۆڕێتـەوە کە هێمـای ڕوو لە ڕۆژئاواکردنی زۆرینەی گەلانی سـەرکوتکراوی تورکیـایە. بەڵام هـیچ کام لەمـانە ئیپـەک ناگـەیەننە کـەناری ئازادی و ڕزگاری.

٥- قـەدیفـەش دوای کـوژرانـی کـوحلی شـوو بە قـوتـابییـەکی کـوحلـی (فـازیل)ی

قوتابیی ئامادەییی پێشنوێژان و خودبەخوێنان دەکا و کوڕێکیان دەبێ کە ناوی دەنێن (عومەر جان)، کە ڕەنگە ئەمیش هێمایەک بێت بۆ ململانێی نەوەکانی داهاتووی کوردانی سوننە و، عەلەوییە شیعە ئازەرییەکانی قارس.

پێم وایە پەیامی سەرەکی ئۆرهان پامووەکی ڕۆماننووس لەم بەرهەمەیدا ئەوەیە بەدەسەڵاتدارانی کەمالیزمی تورکیا بڵێ پێداگرتنتان لەسەر (عیلمانییە) ڕەگەزپەرستانەکەی مستەفا کەمال وەکو ئەوە وایە بەدەستی خۆتان (چەکی ڕەگەزپەرستی) بدەن بە دەست کوردانەوە، بۆ ئەوەی ئەوانیش بەهەمان چەک تورکیای ئەتاتورک لەنێو بەرن، وەک چۆن سۆنای زائیمی دەرهێنەر و کەمالیست بەدەستی خۆی چەکی کوشندەی دایە دەست قەدیفە خان و چووە خوێنی خۆی.

ئۆرهان دەیەوێ بەدەسەڵاتدارانی تورک بڵێ لێگەڕێن با خەڵک بە ئازادی و لەسەر بیروباوەڕی خۆیان بژین با (عیلمانییەکەی) ئێوەش نەبێت، پێیان دەڵێ مافی خەڵک زەوت مەکەن با کوردیش بن، با بەزۆر لێتان نەسەندنەوە. هەموو ڕووداو و کارەساتەکانیش لە چوارچێوەیەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری دواکەوتوو و لە کەشێکدا ڕوو دەدەن کە قارس، یا لەوانەیە هەموو کوردستانی باکوریش لە ڕووەکانی بێکاری و خزمەتگوزارییە تەندروستی و پێوەندی و هاتوچۆ و بیناسازی و خوێندنەوە لەوپەڕی دواکەوتندایە، ئەوەی ئاوەدانە تەنیا چایخانەکانە کە سیخناخە لە بێکاران، دەزگای هەرە پایە بڵندی شارەکە ئامادەییی پێشنوێژان و خوتبەخوێنانە، کەچی قوتابییەکانی، دەرچووەکانی بەردەوام لەژێر چاودێری و فشاردان و هەندێ جاریش دەستەدەستە دەگیرێن و دەکوژرێن.

دەزگایەکی ڕۆشنبیری لە شارەکەدا نییە، قوتابییەکان بە زۆری لە دوو چایخانەدا کۆ دەبنەوە لەوێش هێزە ئەمنییەکان لێیان ناگەڕێن.

هێزی ئەمنی و سیخوڕ هەند زۆرن، کە هەر شتێک لە ژمارەی خەڵکی شارەکە کەمترن: سوپا هەیە، پۆلیس، دەزگای ئەمن، دەزگای موخابەرات، هەندێ چەتەی خۆبەخش وەک ئەوەی (ز-دەمیر قۆڵ) کە بەبیانووی نەتەوەپارێزی و پاراستنی کەمالییەتەوە بۆیان هەیە بەبێ هیچ ڕەسمییاتێک کورد بکوژن، سەیر ئەوەشە هەموو ئەم دەزگا ئەمنییە سەرکوتکارانە سەربەخۆ کار دەکەن و ئەو کەسەی لە دەست یەکێکیان دەربازبێت ئەوانی تر دەیقۆزنەوە.

شەقامەکانی شارەکە، کە لە ڕاستیدا هەر بە شەقام ناچن، یەکێکیان ناوی ئەتاتورکە و، ئەویدی (ئۆردۆ-سوپا)یە و، پێنج شەقامەکەی تریش بە ناوی پێنج (پاشا-جەنەڕاڵ)ەوە ناونراون کە پێشتر بە ئاگر و ئاسن حوکمی قارسیان کردووە یەکێکیان (جەنەڕاڵ کازم قەرەبەکر)ە کە ساڵی ١٩٢٠ بە شەڕ قارسی داگیر کردووە و خستوویەتییە سەر تورکیای ئێستا.

نەک هەر ئەو دیمەنانە، بگرە پامووک ناسنامەی شوێن و مێژووی بینا کۆنە دارِزاوەکانی شاری قارسی زۆر بە سەرکەوتوویی لە دەرخستنی کارەساتی شارەکەدا بەکار بردووە، بەتەواوەتی ئەوە دەسەلمێنێ کە ئەو شارە هیچ پێوەندییەکی مێژوویی و ڕۆشنبیری بە تورکیایی نوێوە نییە و ئەوەی پێوەی گرێی دەدا هەر هێزە سەربازیی و حوکمە عورفییەکەیە.

(کا) کە بەناو قارسدا دێت و دەچێ ئەوەی دەیبینێ خانووی چۆڵ و کەلاوەی بێژماری ئەرمەنییەکانە، بینای دارِزاوی تەرزی ڕووسی بەلتیقییە، کەنیسەی هەزار ساڵەی ئەرمەنییە ئەرسەدۆکسەکانە.

بینایەی ئەمن و جێی بەندینخانەکەی ئێستای قارس (١٠٠) ساڵ پێشتر نەخۆشخانەیەکی ئەرمەنیی بووە، لە چلەکانی سەدەی ڕابردوودا ئامادەیی بووە بەڵام ئێستا بەڕێوەبەرایەتی ئاسایش و زیندانە و خەڵکی تێدا ئەشکەنجە دەدرێ.

ئوتێلی بەفر پەلاس بینایەکی کۆنی ڕووسییە کە ئێستا وەکو ئوتێلی هەرە (نێوداری) شارەکە ماوەتەوە. ئیتر ئاوا شارەکە ڕۆژ بەڕۆژ بەرەو وێرانەیی دەڕوا و ئەو بینایانەشی کە کۆن دروست کراون، واتا پێش دەسەڵاتی ئێستای تورکیا هەبوون دەزگاکانی سوپا و ئاسایش داگیریان کردوون و هیچ شوێنەوارێکی ئاوەدانکردنەوەی نوێی سەردەمی کەمالیتی پێوە نابینرێ.

لایەنی هونەری و ئەدەبی و ڕۆشنبیری شارەکەش لە دەقەکەدا هەر ئەوەندەیە کە تیپە شانۆییە فاشیلە گەڕۆکە ئەستەمبوڵییەکەی (سۆنای زائیم) پێشکێشی دەکەن، کە بریتییە لە تەنیا دوو شانۆیی ئایدۆلۆجی ئەتاتورکی کاڵوکرچ، کە دەبنە هۆی کوشتاری خەڵکی شارەکە.

چاپ و دەزگای چاپەمەنی قارسیش هەر ڕۆژنامەی (سەرهات)ە کە تەنیا (٣٢٠) لێ چاپ دەکرێ، چاپخانەکەیشی نزیکەی (١٠٠) ساڵ پێشتر دروست کراوە و

(٢٥) ساڵ لە ئەڵمانیا و (٤٥) ساڵ لە ئەستەمبوڵ کاری پێ کراوە و لە (١٩٥٥)یشەوە هێنراوەتە قارس.

هەموو پێوەندی قارسیش بە جیهانی ڕۆژنامەوانی تورکیای (نوێ)ەوە تەنیا لە ڕێی (سەردار)ی سەرنووسەری سەرهات و تاکە پەیامنێری ڕۆژنامەی جومهوریيەتەوەیە کە (زۆربەی کات پەیامەکانی بڵاو ناکرێتەوە). پاموک کاریگەری سروشت و مرۆڤ و خواناسی لەسەر یەکتر فەرامۆش ناکات و، (کا)ی چەپڕەو و خوانەناس کاتێک ڕادەی بەفربارین و سەرمای شارەکە/ قارس دەبینێ زۆر بێدەسەڵاتانە دەڵێ (بەفر خوا وەبیر دێنێتەوە)، ڕەنگە ئەمەش پاکانەیەک بێت بۆ دینداریی کوردی قارس، کە پاموک لە بیری ناکات ئەوەشمان پێ بڵێ کە (ڕۆژێک لە مێژووی نزیکدا قارس دەوڵەتێکی سەربەخۆ بووە)، بەڵام لە سەردەمی تورکیای (نوێ)ی کەمالیدا، کە سەربەستی و ئازادی خۆی لە دەست دەدا، ئەوە ئیتر ئاوا دەبێتە وێرانە و جێی شەڕوشۆڕ و شۆڕش یاخیبوان و، هەموو پەیامەکەیشی لە یەک خاڵدا کۆ دەکاتەوە، کە کێشەی (سەرپۆش)ە، کە پێم وایە هەموو کارەساتە نیشتمانی و نەتەوەییيەکەی خەڵکەکەی پێ پەردەپۆش دەکرێ.

* بەفر/ نووسینی ئۆرهان پاموک- لە بڵاوکراوەکانی- الجمل- وەرگێڕانی: عەبدولقادر ئەللی، ئەڵمانیا- کۆڵن- , ٢٠٠٥

* ئۆرهان پاموک، لە ٧ی حوزەیرانی ١٩٥٢ لە ئەستەمبوڵ، لە تورکیا لەدایک بووە، لە بەرهەمەکانی: جەودەت بەگ و منداڵانی، ئەستەمبوڵ، قەڵای سپی، کتێبی ڕەش، ژیانی نوێ، ماڵی بێدەنگ، ناوم سورەیە، بەفر....

* لە کۆواری (نووسەری نوێ)ی ژمارە (٣٩)ی (ت-٢)ی ٢٠٠٧دا بڵاو کراوەتەوە.

جاین ساسۆن.. خۆشەویستی لە وڵاتێکی پەرتکراودا

بەسەرهاتی شێرەژنێکی پێشمەرگە

جاین ساسۆن کێیە؟!.. لەوانەیە تۆ بیناسیت، بەڵام من ئەمە یەکەم بەرهەمی ئەو ژنە ئێسکسووکەیە بیخوێنمەوە، وەلێ پێ دەچێ ئەو (تا ڕادەیەکی باش) ئێمەی کورد بناسێ.

لە ڕۆمانەکەیدا (خۆشەویستی لە وڵاتێکی پەرتکراودا) هەر ئەوەندەیە گوتراوە، کە جاین نووسەر و وانەبێژێکە و (٧) کتێبی هەیە کە پڕفرۆشترین کتێبی دنیان، تا ئێستا لە چەند بەرنامەیەکی تەلەڤزیۆنی بەناوبانگیشدا دەرکەوتووە وەک: ئۆپرا، تودەی، ٤٨ کاتژمێر، cnn و npr.

لەوەش بترازێت ئیتر نەگوتراوە کەی و لە کوێ لەدایک بووە، یا ناوی کتێبەکانی چین و یا وانەی چی و لە کام زانکۆ و کۆلێج و دەزگایەکدا وانەبێژی دەکا، بەڵام لەگەڵ ئەمانەشدا بوێرانە ناونیشانی پۆستی ئەلیکترۆنی خۆی لەسەر کتێبەکە بۆ خوێنەران بەجێ هێشتووە کە هانیان دەدا پێوەندی پێوە بکەن.

خۆشەویستی لە وڵاتێکی پەرتکراودا، ڕۆمانێکە لە (٦٠٠) لاپەڕەی قەوارە ناوەندیدا، ساڵی ٢٠٠٧ لە نیویۆرک- ئەمەریکا بە زمانی ئینگلیزی لەژێر ناوی love in a torn landدا بڵاو کراوەتەوە، کە لەلایەن سەعید محەمەد ئەلحوسێنییەوە بەناونیشانی (مغامرة حب في بلاد ممزقة-پرکێشی خۆشەویستی لە وڵاتێکی پەرتکراوەدا) کراوەتە عەرەبی، کۆمپانیای چاپەمەنی بۆ دابەشکردن و بڵاوکردنەوە لە ٢٠٠٨دا چاپی یەکەمی لێ بڵاو کراوەتەوە و لەسەر بەرگی دەرەوەشی جگە لە ناونیشانی سەرەکی، پێناسەیەکی کورتی ڕۆمانەکەش کراوە بەوەی کە (چیرۆکی ڕاستەقینەی جوانا-جوانەیە، کە ژنێکی کوردستانی و تێکۆشەرێکە لەپێناوی ئازادیدا و لە عێراق ڕای کردووە)، لەژێر ناونیشانەکەشدا نووسراوە (یەکێکە لە پڕفرۆشترین کتێبەکانی دنیا)، بەڵام بەداخەوە هێشتا نەکراوەتە کوردی.

جگە لەم نۆتە سەرنجڕاکێشانە (لانی کەم بۆ خوێنەری کورد) لە ناوەوەی کتێبەکەدا کۆمەڵێک بابەتی تریش لە دەرەوەی دەقەکەدا واتا وەک (پارا تێکست) هەن وەک: پێشکێشی کە جوانە پێشکێشی پێشمەرگە و پلە عایشە و ژنانی پێشمەرگەی کردووە، هەروەها پەند و قسەیەکی باو کە بانگێشە بۆ تۆڵەسەندنەوە دەکا و، پێرست و پێشەکییەکەی جاین ساسۆنی نووسەری ڕۆمانەکە و شایەتییە (زیندوو)ەکەی جوانە عەسکەری کەسی سەرەکیی ڕۆمان و ڕووداوەکە و، سوپاسنامەکەی جاین بۆ ئەوانەی کە لە نووسینی دەقەکەدا یارمەتییان داوە، ئەوجا نەخشەیەکی جوگرافیای عێراق و کوردستان و وڵاتانی دراوسێ کە ڕووبەری جوڵەی کەس و ڕووداوەکان دیاری دەکا.

لە کۆتاییی ڕۆمانەکەشدا هەر بەهەمان شێوە بابەتێک لەبارەی شوێن و ژیانی کەسایەتییەکان لە دوای تەواوبوونی ڕۆمانەکە بەرچاو دەکەوێ، لەگەڵ خشتەیەکی زەمەنی بۆ ئەو ڕووداوە مێژووییانەی کە لە چاخی نوێدا بەسەر کوردا هێنراون، دوای ئەوە بیۆگرافیایەکی کورت بۆ ئەو کەسایەتییە بەنێوبانگانەی عێراق و کوردستان کە لە دەقەکەدا ناویان براوە، ئەمە وێڕای پتر لە (٣٠) وێنەی فۆتۆگرافی جوانا و باب و داک و خوشک و برا و کەسوکار و مێردی جوانا و برادەرانیان لە بەغیا و سلێمانی و لە لادێ، بە جلی سفور و پێشمەرگایەتی، بە منداڵی و بە قوتابێتی و بە گەورەی، کە لە دوو توێی دەقەکەدا وەشێنراون و، لەگەڵ بابەتەکانی تری دەسپێکدا پێکەوە واقیعییەتێکی دیکۆمێنتاری بە دەقەکە دەدا، بەتایبەتیش کە دەبینین لە سەرەتای بەشەکانی دەقەکەشدا مێژووی ڕووداوی ناو بەشەکە بە ڕۆژ و بە مانگ و بە ساڵ دیاری کراون، ناوی شار و دێهات و زۆربەی کەسایەتییەکانیش ناوی ڕاستەقینەن، بەمەش لایەنی مێژووییبوونی دەقەکە زاڵ دەبێ و تا ڕادەیەک لە سەرگوزەشتە و ڕۆژژمێری نێزیک دەکاتەوە تا ڕۆمانێکی ڕۆمانسی و خەیاڵی ڕووتی زادەی بیر و فەنتازیاییی نووسەرێک.

ڕەنگە لە سۆنگەی ئەمەشەوەیە کە ڕۆمانەکە وەک دەقێکی یەک دیوی (موسەتەح) خۆی نمایش دەکا، یەک دیو بەو واتایەی کە ڕەهەندی فیکری و فەلسەفی لە پشتەوە نییە، یا بە واتایەکی تریش دەتوانم بڵێم گوزارە لە تەنیا یەک واتا دەکا، کە واتای خودی ڕاستەوخۆی ڕووداوەکانە، ئیتر بەها و، هێمایەکی قووڵتر و دوورتری کۆمەڵایەتی و ئاینی و ئەفسانەیی و دەروونی لەوە پتر لە خۆی

ناگرێ کە لە ڕووکەشی ڕووداو و، لێکدانەوەی خودی کەسەکان و، ئاستە واتای یەکەمی ڕاستەوخۆی دەقەکەدا دەبینرێن.

جگە لەم بابەتە دەرەکییانەی دەرەوەی تێکستەکە لە لاپەڕە (٢١)یشەوە بابەتێکی تر بە ناوی (ڕێخۆشکەر-تمهید)ەوە دەست پێ دەکا و تا کۆتاییی لاپەڕە (٢٦) درێژە دەکێشێ، کە لە ڕاستیدا سەرەتا، یا دەستپێکێکی ڕێخۆشکەری تەقلیدی نییە تیشک بخاتە سەر پێشینەی بەسەرهاتەکە، یا کورتەیەک بێ بۆ ئامادەکردنی زەینی خوێنەر، یا پێناسەکردنی کەسەکان، یا بەنیازی دروستکردنی (بۆنە)یەک بۆ ڕێخۆشکردنی گێڕانەوەی ئەو دواییی بەسەرهاتەکە، وەک لە (چیرۆکی مۆباسانی)دا باوە، بەڵکو ئەم ڕێخۆشکەرییەی کە لە سەرەتای (پڕ کێشی خۆشەویستی.....)دا هاتووە لە ڕاستیدا دووبارەکردنەوەی، یا ڕاستتر بێژم دووبارە چاپکردنەوەی چەند پەرەگرافێکە کە لە بەشی (١٨)ی پاری سێیەمی ئەسڵی تێکستەکەوە لە لاپەڕەی ٣٩٨ تا لاپەرەی ٣٩٥، هەڵپچڕێنراوە کە باسی هێرشی کیمیاوی ڕێژیمی فاشی سەدامە لە پایزی ساڵی ١٩٨٧بۆ سەر (سەرگەڵو)، کە تێیدا جونا بۆ ماوەیەکی کاتی توانای بینین لە دەست دەدا، ئەم گەمە تەکنیکیەش دیارە بۆ سەرنجڕاکێشانی خوێنەر و بۆ هێنانەکایەی تەوتورێکێ دەروونییە کە خوێنەر بۆ خاوکردنەوەی ناچاربێ بە دوای دەقەکەدا بڕوات.

تێکستی ڕۆمانەکە لە سێ پاری سەرەکی پێک هاتووە: پاری یەکەم بەناوی: قۆناخی مناڵی، پاری دووەم: قۆناخی هەرزەکاری، پاری سێیەم: قۆناخی دڵداری و مەرگەسات لە کوردستان، کە تێکڕا لە (٢٤) بەش و (کۆتایی)ەکە پێک هاتوون.

لەگەڵ ئەم هەموو گرێوگۆڵەشدا کە لە دەرەوەی دەقەکەدا کراوە، کەچی گێڕانەوەی خودی تێکستەکە گێڕانەوەیەکی سادەی زنجیرەییە و لە ڕۆژی شەموو ٨ی تەمووزی ١٩٧٢ەوە دەست پێ دەکا و تا ڕۆژی ٢٠ی تەمووزی ١٩٨٩ پلە بە پلە و پێ بەپێ درێژە دەکێشێ لەگەڵ هەندێ یادکردنەوەدا کە بواری گەڕانەوە بۆ بگێڕەوەی سەرەکی دەڕەخسێنی تا هەندێ یادەوەری ڕابردووی خۆی لەگەڵ ڕووداوەکانی (ئێستا)ی بەسەرهاتەکەدا تێکەڵکێش بکا، بەتایبەتیش لە بەشەکانی هەردوو پاری یەکەم و دووەمدا، وەگێڕی سەرەکی، یا دروستتر بڵێم تاکە وەگێڕی دەقەکەش خودی کارەکتەری سەرەکی ڕۆمانەکەیە کە جوانا (جوانا-جوانە)یە، ئەو

جگه لەوەی کە وەک وەگێڕێکی زاتی هەموو ئەو رووداوانە دەگێڕێتەوە کە بە سەرخۆیدا دێن، رووداو و، هەڵوێست و، دیالۆگی ئەو کەسەکانی تریش دەگێڕێتەوە، کە دیارە ئەوسا وەک وەرگێڕێکی ئۆڵۆمپی و بە شێوازی (ناڕاستەوخۆ - ئیندایرێکت).

گەورەترین شکستی هونەری تەکنیکی ئەم جۆری گێڕانەوەی زاتییەی کە تەکنیکی سەرەکی (پرکێشی خۆشەویستی...)ە، لە دوو حاڵەتدا لە جوانای وەگێڕ وەدەردەکەوێ: کاتێک باس لە حاڵەتی دەروونی و سەردەمی منداڵی خۆی دەکا و وەک گەورەیەکی رۆشنبیر و شارەزای (ئێستا)ی خۆی هەڵیان دەسەنگێنێ و، بە هۆش و فامی ئێستایەوە خۆی دەبینی.

هەروەها کاتێکیش وەگێڕ باس لەدیوی دەرەوەی جوانای کارەکتەر دەکا و، پەسنی باڵا و شکڵ و شەمایل و جوانی ئەو دەکا، کە هەندێ جار نامەقوڵ و ناپەسەند دێنە بەرچاوی خوێنەر، چونکە ناتوانێ وەک پەسنێکی بێلایەن خۆی نیشان بدا و ئەو متمانەیەی پێ ناکرێ وەک ئەوەی وەگێڕێکی فرەئاگا لە حاڵەتی وەهادا بڕوای پێ دەکرێ. ئەمە لەگەڵ زانینی ئەوەشدا کە لە واقیع و لە دەرەوەی دەقەکەشدا جوانا هەر بۆ خۆی بەسەرهاتەکەی بۆ رۆمانووس جاین ساسۆن گێڕاوەتەوە و، پێشم وادێ کە جوانا چۆنی گێڕاوەتەوە بۆ جاین، جاینیش ئاوای لەسەر کاغەز گێڕاوەتەوە، بەڵگەش ئەو زانیارییە ڕاستی و هەڵانەیە کە بەتایبەتی لەناو رۆڵ و پێناسەی هەندێ کەسایەتی ناوداری سەرکردایەتی بزاڤی کوردایەتی و، لەبارەی حزبە سیاسییەکانی کوردستان و مێژووی هەندێ رووداوەوە لە تێکستەکەدا هاتوون و، پێم وایە ساسۆن چۆنی لە جوانا بیستوون ئاوای تۆمار کردوون و لە دوای ساغکردنەوەیان نەبووە. تەنانەت ئەو ڕستە و وەسف و وشانەشی لە دەقەکەدا دەناسرێنەوە کە ساسۆن لە دەمی جوانەوەیان دەگێڕێتەوە، لەوانی تری کە بەخۆی دایان دەڕێژێت بۆ نموونە:

لە لاپەڕەی (١٦١) تێکستەکەدا دوعایەکی جوانا دەبینین کە بەرامەیەکی غەیرە ئیسلامی تێدایە کە دەڵێ: (ناوی خوا شکۆدار بێت) لە کاتێکدا جوانا بە ئاین موسڵمانە و ئەم جۆرە دوعایانە لە کولتووری ئیسلامیدا نییە.

لە لاپەڕە (٢١٣)شدا کە لە ماڵەکەیاندا دەبێتە قیژوپاڵ و سەعد دەیەوێ لە جوانا

بدات، جـوانـا دەپرسێ: (سـەرم سـوڕمـا دواتر، چۆ دراوسـێکان داوای هاتنی پۆلیسیان نەکرد). ئەمەش هەمدیسان لە کولتووری ڕۆژئاوای ساسۆنەوە پەڕیوەتە تێکستەکەوە، دەنا لە کولتووری کۆمەڵایەتی و یاسایی جوانای عێراقیدا (سەرسوڕمان) لە شتی ئاوا نایەتە کایەوە و خەڵک لە وڵاتی ڕۆژهەڵاتیی ئێمەدا زۆر ئازادە لەوەی کە لە منداڵی خۆی بدات و لە ماڵی خۆیدا هەموو ئەندامی خێزانەکە بە گەورە و بچووکەوە ئازار بدات و دووچاری هیچ لێپرسینەوەیەکیش نەبێت، ڕەنگە غەفڵەتی تری ئاوا لە دەقەکەدا هەبن کە دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازیی شارستانی نێوان ڕۆماننووسەکە و ئەو کەسایەتی و بارودۆخەی کە هەڵسوکەوتیان لە تەکدا دەکا لە تێکستێکدا.

لە دەقی ڕۆمانەکەدا ناوی زۆر لە سەرکردە ناسراوەکانی کورد: شێخ مەحموودی حەفید و مەلا مستەفای بارزانی و مەسعوود بارزانی و جەلال تاڵەبانی بەڕێز و شایستەوە هاتووە، بەڵام لێرەشدا زانیاری هەڵەی مێژوویی ڕووی داوە کە پێم وایە هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ کەم دیقەتیی جوانای وەگێڕی بەسەرهاتەکە: لە (ل ١٠٦)دا ناوی شێخ محەمەد بەهەڵە لە جێی شێخ مەحموودی بەرزنجی هاتووە، لە (ل ١٠٧) دا وا نیشان دراوە کە بارزانی نەمر لە (١٩٥١)دا بووەتە سەرۆکی بزاڤی کوردایەتی نەک لە ١٩٤٦ بە سەرۆکی پارتی و لە زۆر شوێنیشدا ناوی پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتیی نیشتیمانی کوردستان و، یەکێتی قوتابییانی کوردستان و حزبی بەعس و حزبی دەعوە و، و کەسانی وەک: ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر و سەدام حوسێن و عەلی حەسەن مەجید و خەیروڵڵا تڵفاح و، مەلیک فەیسەڵ و، قاسم و ئەمانە هاتوون، بەڵام لە خشتەی زەمەنی ڕووداوەکاندا کە وەک پاشکۆ لە دوای دەقەکەوە دێت هەڵەی زۆر هەیە ئەگەرچی ناشبێ لەسەر دەقی ڕۆمانەکە حیساب بکرێن و ڕۆماننووس جیاوازی لە نێوان شۆڕشەکانی شێخ ئەحمەدی بارزانی و مەلا مستەفای بارزانی و مەسعوود بارزانیدا ناکا، لە (ل ٥٩٠ و ٥٩٨) دا دەڵێ (مەسعوود بارزانی لە ١٩٤٦ دا پارتی دیموکراتی کوردستانی دامەزراند). لە هەمان لاپەڕەشدا دەڵێ (لە ١٩٥١ بارزانی بە سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان هەڵبژێردرا لە کاتێکدا خۆی لە یەکەتیی سۆڤیەتدا پەناهەندە بوو) دیارە مەبەستیشی لە مەلا مستەفای بارزانی نەمرە کە هەر لە کۆنگرەی دامەزراندنەوە، واتا لە ١٩٤٦ەوە سەرۆکی پارتی بووە نەک لە ١٩٥١ەوە

دەربارەی عەلی حەسەن ئەلمەجید نووسیویەتی (١٩٤١-٢٠٠٧) واتا لە ٢٠٠٧دا دەبێ مردبێ، ڕاستیشە ئەو لەو ساڵەدا حوکمی لە سێدارەدانی بەسەردا درا بەڵام هێشتا حوکمەکەی بەسەردا جێبەجێ نەکراوە.

ئەم هەڵانە بە زۆری لە پاشکۆی زانیارییەکان، واتا لە پاراتێکستەکاندا و لە دەرەوەی دەقەکەدا کراون و ڕەنگە گرینگییان بەسەر دەقەکەوە نەبێت بەتایبەتیش بۆ خوێنەری غەیرە کوردزمان، کە خۆزگە هەر تۆمار نەدەکران، یا لە چاپی تردا ئەو پاشکۆ ناپێویستانە لادەبران.

وەک گوتم لەناو تێکستەکەشدا هەڵە کراوە لە هەندێ ناو و مێژوو جگە لەوانەی پێشووتر باسم کردن، وەک ئەوەی لە (ل ١٠٦)دا ناوی شێخ محەمەدی بەرزنجی لە جیاتی شێخ مەحمودی بەرزنجی هاتووە و لە (ل ١٠٧)دا گوتراوە بارزانی نەمر (باوک) لە ١٩٥١ بە سەرۆکی پارتی هەڵبژێردراوە، لە (ل ٤٥٨)یشدا کە باس لە مام جەلال و دامەزراندنی یەکێتیی نیشتمانی دەکا دەڵێ:

مام جەلال لە ١٩٥٩ کۆلێجی تەواو کرد و لە سەرکردایەتی پارتی جیا بووە و لە (١٩٥٩)دا یەکێتیی نیشتمانیی کوردستانی لە ئەنجامی ئەو جیابوونەوەیەوە دامەزراند، لە کاتێکدا لەناو مەتنەکەدا ئاوا باسی مام جەلال و یەکێتیی نیشتمانی دەکا، کەچی لە پاشکۆکاندا لە (ل ٥٩١ و ٥٩٥) دەڵێ جەلال تاڵەبانی لە ١٩٧٥دا (ی. ن. ک)ی دامەزراندووە، کە دیارە هەندێک لەو مێژووانە ڕاست نییە کە پێشتر لە مەتن و پاشکۆکانی ڕۆمانەکەی ساسۆندا هاتوون، لە (ل ٢٣٠) مەتنەکەدا ناوی خەیروڵڵا تلفاحی خاڵ و خەزووری سەدامی دیکتاتۆر بە (خیرالله طلبە أو طلفە) هاتووە.

لە (ل ١٥٠)دا گوتراوە: (١٤ی تەمووز) ڕۆژی یادی ئەو شۆڕشەی بەعسی هێنایە سەر حوکم، کە وا نییە و بەعس یەکەم جار لە ١٩٦٣/٢/١٨ و دووەم جاریش لە ١٧ی تەمووزی ١٩٦٨دا دەسەڵاتیان داگیر کرد نەک ١٤ی تەمووز کە یادی شۆڕشی ١٩٥٨ و عەبدولکەریم قاسمە.

لە (ل ٤٩٧)دا ناوی (کەریم) لە جیاتی (کامەران) هاتووە.

لە (٤٤)یشدا وشەی (عائدین)ی وا لێکداوەتەوە کە گوایە بۆ بەعسییەکان بەکار هاتووە، چونکە لە ١٩٦٣دا گەیشتوونەتە دەسەڵات و دواتر لێیان سەنراوەتەوە،

بەڵام بەعسییەکان لە (١٩٦٨)دا جارێکی تر (عەودەیان کردوەتەوە) واتا گەڕانەوەتەوە سەر حوکم، بەڵام لە ڕاستیدا (عائدون) وشەیەکە لە دوای پیلانەکەی ١٩٧٥ی جەزائیرەوە وەک زاراوەیەک بۆ ئەو پێشمەرگانە بەکار دەبرا کە لە ئەنجامی ئەو پیلانە شوومەوە ناچار بوون چەک فڕێ بدەن و بگەڕێنەوە ژێر دەسەڵاتی عێراقی، لە ڕاستیدا وشەی (عائدون) کورتەی پارستەی (العائدون الى الصف الوطني)یە و بۆ ماوەیەکی زۆر و تا سەروبنبوونی ڕێژیمی سەدامی دیکتاتۆر لە ٢٠٠٣دا، ئەم (عائدون)ە وەک تۆمەت و تاوانێک و بۆ سووکایەتی پێکردن و چەوساندنەوەی پێشمەرگەکانی شۆڕشی ئەیلوولی گەلی کوردستان و، بۆ جیاوازیکردنیان لەگەڵ خەڵکانی تر لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە بەکار دەبرا.

بەڵام بەڕای من هەڵەی گەورە و ستراتیجی جاین ساسۆنی ڕۆماننووس لەم بەرهەمەدا لەوەدایە کە ئەو ناتوانێ پاسەوایێکی ماقوڵ بۆ خۆ بەکوردزانینی جوانا و خۆشەویستی زگماکی ئەو بۆ کورد و بۆ پێشمەرگە و پێشمەرگایەتی بهێنێتەوە، کە تەنانەت دەگەڕێتەوە بۆ پێش ناسین و خۆشەویستی ئەویش لەگەڵ (سەربەست)ی پێشمەرگە، کە بە درێژاییی دەقی ڕۆمانەکە بە هەڵە بە (شارباست) ناو دەبرێ، کە ناتوانم بڵێم هەڵەی ڕۆماننووسەکەیە، یا هیی وەرگێڕەکەی.

جوانا لە دێرەکانی یەکەمی بەشی یەکەمی پاری یەکەمدا لە (ل ٢٩)دا ئینتیمای نەتەوایەتی خۆی ساخ دەکاتەوە کە دەڵێ: (.. بەغدا شاری باوکە عەرەبەکەمە، سلێمانیش جێی لەدایکبوونی دایکە کوردەکەم) و، لە چەندان شوێنی تری دەقەکەدا ئەوە دووپات دەکاتەوە کە باوکی عەرەبە و لە (خێڵی نێوداری عەسکەری)ە و، باوکی برازای ئەفسەر و وەزیری بەرگری پێشووتر، بەڵکو دامەزرێنەری سوپای عێراق و، پاشانیش سەرۆک وەزیرانی پێشووتری عێراق (جەعفەر عەسکەری)یە، واتا جەعفەر عەسکەری مامی هەقی باوکێتی کە (حوسێن عەسکەری)ە.

بەم واتایە بێت و ئەگەر جەعفەر عەسکەری و هەموو عەسکەرییەکانی تر عەرەب بن نەک کورد، وەکو هەندێ سەرچاوە بۆی دەچن کە ئەوە ڕاست نییە، ئەوا دیارە جوانا لە باوکەوە عەرەبە، بەڵام دایکی کوردی سلێمانییە.

کەچی لە (ل ٧٢)دا هەر جوانا بە خۆی دان بەوەدا دەنێ کە باپیری لە دایکەوە

ئەو دایکە کە پێشتر دەڵێ کوردی سلێمانییە، کە ناوی (حەسون عەزیز) (لە بنەماڵەیەکی زۆر ناودارە و، خانەوادەکەی بریتییە لە تێکەڵەیەکی تورک و عەرەب)، کەواتە دایکی جوانا (کافیە حەسون عەزیز)یش کورد نییە، چونکە باوکی ئەویش عەرەبە، یا تورکە و، ئەوەشی دەمێنێتەوە بە کورد حسێب بکری تەنیا (ئامینە)ی دایکی دایکی جوانایە و، بەمەش جوانا نابێتە کورد و، ئەوێک ئەگەر ماڵباتی باوکی (عەسکەرییەکان) بە عەرەب بزانێ و باوکی دایکی بە عەرەب بزانێ کەواتە لە هەردوو سەرەوە، هەر عەرەبە، ئاخر نەک هەر لە کوردستاندا، بگرە لە هەموو ڕۆهەڵاتی موسڵماندا بۆ ساغکردنەوەی ئینتیمای نیشتمانی و نەتەوایەتی و ئاینی و تەنانەت ئاینزایش منداڵ شوێن (باوک) دەکەوێ نەک (دایک)، کە لێرەدا دایکەکەش هەمدیسان کورد نییە.

من ئەم هەڵەیە دەگێڕمەوە بۆ ئەوەی کە جوانا بە تەواوەتی ئینتیمای نەتەوایەتی عەسکەریان نازانێ و، لەبەر جیاوازی کولتووری و شارستانیی جاین ساسۆنی ڕۆماننووسیش لە ڕاستیی ئەم وردەکارییە کۆمەڵایەتییانەی ناو عێراق بە هەڵەدا چووە و، نەیتوانیوە دافیعێکی بەهێز و ڕاستەقینەی ئەم هەستی کوردایەتی و خۆشەویستییەی جوانا بۆ پێشمەرگە، بگەیەنێتە خوێنەر و قەناعەتێکی لەلا دروست بکا سەبارەت بەو هەستە نەتەوایەتییەی کە تەواوی تێکستی ڕۆژنامەکەی لەسەر ڕۆنراوە و، لە هەندێ شوێندا لەلای هەردوو جەمسەری ململانێیەکە دەگاتە ڕادەی شۆڤینییەتێکی ئاشکرا.

با ئەوەش لە بیر نەکەین کە جوانا لە (شایەتییەکی زیندوو)دا و لە (ل ١٥)دا، واتا لە پاراتێکستەکەدا، دەڵێ:

(.. تەواوی ژیانم بۆ جاین ساسۆنی نووسەر گێڕایەوە... ئەوەی لەم ڕۆمانەدا دەیگێڕمەوە، هەر خەیاڵێکی ڕووت نییە، بگرە ڕۆژژمێرێکی ترسناکە بە کردەوە بە سەرم هاتووە، کە تێیدا سەرگەرمی تەنیا مانەوە بووم، ئەو کات یاداشتم نەکردوون... بۆیە لەوانەیە لە دیاریکردنی مێژووی دروستی هەندێ ڕووداوی دیاریکراودا بە هەڵەدا چووبم... خوێنەر دەتوانێ لەوە دڵنیا بێت کە ئەوەی بە نووسەرەکەم گوتووە هەموو بەڕاستی تێیاندا ژیاوم...).

بەمەش دیارە جوانا هەموو ئەو هەڵانەی لە ڕۆمانەکەدا ڕوویان داوە دەیانخاتە

ئەستۆی خۆی و، هۆیەکەشی دەگێڕێتەوە بۆ ئەو دۆخە ناهەموارەی پێیدا تێ پەڕیوە.

لە (ل ٩) و بەر لە دەستپێکردنی تێکستی ڕۆمانەکە (پەندێکی باو) تۆمار کراوە، کە دیار نییە لە کوێدا باوە، و نەگوتراوە هەڵبژاردەی ساسۆنی ڕۆمانووسە، یا هیی جوانا، پەندەکە دەڵێ:

(...کە منداڵ بووم دیوارێکی لە ڕقم بە دەوری خۆمدا کێشا، کە پرسیشیان: ئەو دیوارەت لە چی هەڵچنی؟. گوتم: لە بەردی سووکایەتی پێکردن.) پەندەکە دیارە کە لەناو کوردا باو نییە، بەڵام لەم شوێنەی بەر لە دەستپێکی ڕۆمانەکەدا، دەبێتە دروشمێک و، خوێنەر بەو ئاراستەیەدا دەبا کە لەم چوارچێوەی کاری سووکایەتی پێکردن و پەرچەکاری ڕقەدا ڕۆمانەکە بخوێنێتەوە.

بە کردەوەش هەر ئاوا دەکەوێتەوە کاتێک کە خوێنەر لە دێری یەکەمی دەقەکەدا (ل ٢٩) ئەم دێرە دەبینێ: وەکو کچە کوردێک لە وڵاتێکدا ژیاوم کە ڕقی لە کوردە.

ئەم بۆچوونە لە (ل ٣٧) دا بەو دیمەنە پشتڕاست دەکرێ کە منداڵە چەقاوەسووە، پێخاوسەکانی گەڕەک (لە بەغدا) بە گاڵتە پێکردن و تەوزەوە دوای جوانا دەکەون و دەڵێن (..ماڵە کوردەکە!..ماڵە کوردەکە!..کچە کوردەکە.) تا جوانا ناچار دەبێ بە بەردەوە بکەوێتە سەریان.

ئەمە لە (ل ٥٠)شدا لەو دیمەنەدا دووپات دەکرێتەوە، کە کاتێک دایکی جوانا لەناو پاسەکەدا دەیەوێ شیرنەمەنی بەو دوو منداڵە (عەرەبە) بدات کە لەگەڵیاندا لە پاسەکەدان بەرەو کەرکووک و سلێمانی، بەڵام دایک و باوکی منداڵە عەرەبەکان زۆر بە قێزنە و بێزنەوە چاکەکەی ڕەت دەکەنەوە.

لە (ل ٥١) دا جوانا ئەو ڕق و کینەیە دەگەیەنێتە ڕادەی دژایەتی و دوژمنایەتی هەردوو نەتەوەی کورد و عەرەب کاتێک ئاوای خەست دەکاتەوە: (بابی ئەوەندە گەورە بووم ئەو ڕاستییە لە ڕاستییەکانی ژیان تێ بگەم کە زۆرینەی عەرەبی عێراق قینیان لە کوردە).

لە زۆر شوێنی تری ڕۆمانەکەدا ئەم بۆچوونەی جوانا بەشێوەی جیا جیا وەدەردەکەوێتەوە بەتایبەتیش کە کار دەگاتە ڕادەی تۆپبارانکردن و کیمیابارانکردن و ئەنفالکردنی خەڵک و خاک و وێرانکردنی شار و گوندەکانی

کوردستان و ڕەوکردنی ڕزگاربووان.

ئەوەندەی من ئاگەداربم نەمدیوە ئەدەبی کوردی بەم زەقییە خۆی لەم بابەتە دابێ، ئەگەرچی بەشی هەرە زۆری دەقی کوردی لەم چوارچێوەیەدا، واتا لە چوارچێوەی چەوسانەوەی میللەتی کوردا دەخولێتەوە، بەڵام هەردەم وای وێنا کردووە کە چەوسێنەرەکە تەنیا چینی باڵادەستی ڕێژیمی بەغدایە نەک گەلی عەرەبی عێراق.

من وای دەبینم جوانا بۆ خۆی لەم جیاوازی و وردەکارییە سیاسییە زۆر ئاگەدار نییە، بەڵام پێم وایە جاین ساسۆن بە وشیارییەوە ئەم تێزە نوێیە ڕەگەزپەرستانەیە بۆ بەرجەستەکردنی ململانێی کورد و عەرەب پێشنیاز دەکا، یەکەمیان وەکو نەتەوەیەکی چەوساوە و دووەمیشیان وەکو نەتەوەی باڵادەستی چەوسێنەر.

من وەک پێشتریش گوتم جاین ساسۆن ناناسم، بەڵام بەگوێرەی ناوەکەی پێ دەچێ ئەو بۆ خۆیشی لە نەتەوەیەک بێت کە لەگەڵ عەرەبدا مێژوویەکی دوور و درێژی تاڵی چەوساندنەوەی یەکتریان لە نێواندا هەبێ، لەم بەسەرهاتەی جوانا بەتایبەتی و کورد بەگشتی دەرفەتێکی بۆ لوا بێت لەسەر بنەمای دوژمنی دوژمنەکەم دۆستمە، هاوخەمی و هاوچارەنووسی و هاوپەژارەیی خۆی بۆ جوانای (هاو قوربانیی) خۆی دەرببڕێ و ئەوەی جوانا بە خۆیشی لە کارەساتەکەی خۆی نەگەیشتووە، ئەم، واتا جاین ساسۆن لە ئەزموونی گەلی خۆی و لە تاقیکردنەوەی شەخسیی خۆیەوە بۆی ڕاست بکاتەوە لەوانەیە ئەم بۆچوونەی من ڕاستیش نەبێ و جوانا ڕاست بێژێ، واتا ئەوەی ئەو گوتوبێتی و ساسۆنیش وەکو خۆی بۆی داڕشتبێتەوە و، ئیتر بۆ خۆی لەم کارەیدا ئامانج و پەیامێکی نەبێ جگە لە تۆمارکردنی دەقاودەقی کارەساتەکەی جوانا..!، ئەمەش ئەقڵ نایگرێ بۆ نووسەرێکی بە ئەزموون و، خاوەن پڕفرۆشترین کتێبەکانی دنیا..!

بە سەرهاتی جوانا لە (١٠) ساڵانی و ڕێک لە ڕێککەوتی شەمووی ٨ی تەموزی ١٩٧٢-و، لە بەغدای پایتەختی عێراقەوە دەگێردرێتەوە و، تا لە ٢٠ی تەموزی ١٩٨٩دا دەگەنە لەندەنی پایتەختی بەریتانیا درێژە دەکێشێ.

لەو ماوەیەشدا جوانای هەرزەکار تەنانەت پێش ئەوەی لەگەڵ (شارباست-سەربەست)ی قوتابیی شۆڕشگێڕ و دواتر پێشمەرگەی یەکێتیی نیشتیمانیدا

یەکتر بناسن و دڵیان لە یەکتر بچێت، کە خوارزای زاواکەیانە، ئەو (جوانا) هەر لە منداڵییەوە یەکلایەنە دڵی دەچێتە (پێشمەرگە-پێشمەرگەی نەناسراو) بەبێ ئەوەی ناوێکی دیاریکراوی دابێتە چاو، تا شوو بە سەربەست دەکا و دەچێتە سلێمانی و لەوێشەوە بۆ دۆڵی جافایەتی: مەرگە، سەرگەڵو، بەرگەڵو و، لەوێ سەرەتا دەبێتە تیزەوانی ژنانی گوندنشین و پاشان لەگەڵ ژنە پێشمەرگەکانی تردا لەو ژیانە نوێیەی لادێ ڕادێت کە لەگەڵ ژیانی بەغدادا هەرگیز لە بەراورد نایەن، بەڵام جوانا وەک هەموو پێشمەرگەیەکی خەباتکار و وەکو سەرجەم خەڵکی کوردستان بەوپەڕی شانازی و لەخۆڕازیبوونەوە بەرگەی ئەو گۆڕانە گەورەیە دەگرێ و لەگەڵ سەربەستی مێردیدا کە میدیاکارێکە لە ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستانی یەکێتیدا، بە بەختەوەری دەژێت.

لە پایزی ١٩٨٧دا کە ڕێژیمی فاشی سەدام دۆڵی جافایەتی کیمیاباران دەکا، جوانا بە سکی پڕەوە لە بەرگەڵو بەر دەکەوێ و، بۆ ماوەیەکی کاتیی توانای بینینی نامێنێ. کە لەوێش هەڵدێن و دەچنە (مەرگە)، لەوێش بەر هێرشێکی ئاسمانی دەکەون و جوانا لە کاتێکدا لە حەمامدایە بە توندی بەر دەکەوێ، بەڵام بە برینێکی سووکەوە ڕزگاری دەکەن. ئیتر کە ڕۆشنایی و هیوا لە کوردستاندا وەدی ناکەن لەگەڵ سەربەستی مێردیدا، سەرەتا لەگەڵ ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستاندا و، دواتر لە قەندیلەوە بەرەو (سەقز)ی کوردستانی ئێران وەڕێ دەکەون، بەڵام کە دەگەنە ترۆپکی قەندیل و بە دیوی ئێراندا دەڕوانن، جوانا بەرەون دەبێ و لەوێ منداڵەکەی لەبار دەچێ. ماوەیەک لە بارودۆخێکی زۆر ناهەمواردا لەوێ لە سەقز دەمێننەوە و جوانا کوڕێکی دەبێ (کۆشا)، تا لە ٥ی تەمووزی ١٩٨٩دا بە پەناهەندەیی دەگەنە لەندەن و، لەوێ کوڕی دووەمیشی (دیلان) لەدایک دەبێ، ئێستاش لە هێڵی ئاسمانی بەریتانیادا (بریتچ ئێروەی) کارمەندە و سەربەستی مێردیشی لە نێوان کوردستان و بەرتیانیادا دێت و دەچێ، کوڕە گەورەکەی ئێستا لە ٢٠٠٨دا (١٩) ساڵانە و بچووکەکەیشی (٧) ساڵان، باوکیشی (حوسێن عەسکەری) کە هەر بە منداڵی کەڕوولاڵ دەبێ هەر زوو لە بەغدا دەمرێ، بەڵام دایکی (کافیەخان) هێشتایش لە بەریتانیادا دەژێ، هەروەها عالیای خوشکی و هادی زاوایان و منداڵەکانیشیان هەر لەوێن.

ڕەعدی برای کە لە بەندیخانەی بەعس دەرباز دەبێ هەڵدێ بۆ ئەوروپا و ئێستا

لەگەڵ خێزانەکەیدا لە نێوان سویسرا و دوبەیدا گوزەران دەکەن، بەڵام سەعدی برایان کە لە شەڕی عێراق- ئێراندا سەقەت دەبێ لەگەڵ منداڵەکانیدا هەر لە بەغدادا دەژێن.

لە ڕاستیدا خێزانی جوانا ئەگەرچی لە بنەماڵەی بەنێوبانگی (عەسکەری)شن، بەڵام لە شۆڕشی ١٩٥٨دا کە کارگە تایبەتییەکەی باوکی تێک دەدرێ ئیتر نایەنەوە دۆخی خۆیان، ئەندامانی خێزانەکەشیان (دایک و باوک و سێ خوشک و دوو برا) هەردەم تەنانەت پێش پێوەندی جوانا و (ی. ن. ک)یش، پێوەندییان بە شۆڕشی ئەیلوولەوە هەبووە، ئەویش لەژێر کاریگەریی (عەزیز)ی خاڵیان و هاتوچۆکردنیانەوە بۆ سلێمانی، ڕەعدی براشیان ئەندام بووە لە یەکەتی قوتابیانی کوردستان و، لەسەر کوردایەتی لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە زیندانیش کراوە لەگەڵ هادی مێردی عەلیای خوشکی گەورەیدا.

جوانا بە خۆیشی پاش تەواوکردنی کۆلێج و دامەزراندنی لەسەر کار لەلایەن دەزگای موخابەراتی سەدامەوە تەنگی پێ هەڵدەچنرێت، بەڵام پێش ئەوەی کار لە کار بترازێت ڕوو لە شاخ دەکا.

ئاکام دەشێ بڵێم (خۆشەویستیی لە وڵاتێکی پەرتکراودا)ی (جاین ساسۆن) لە واقیعدا چیرۆکی کچێکی خوێنەواری دەرچووی زانکۆی شۆڕشگێڕە لەپێناو وەدەستهێنانەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی و خۆناسینەوەدا، بەسەرهاتی پڕ لە کارەساتی شێرەژنێکە کە لەپێناوی ژیان و خۆشەویستی و گەیشتن بە ئازادی و سەربەستی لەگەڵ دڕندەترین ڕێژیمدا، ڕێژیمی سەدامی دیکتاتۆردا بەرەنگار دەبێتەوە، شێرەژنێک پاش قوربانییەکی لە ڕادەبەدەر ناسنامەیەک وەدەست دێنێ، بەڵام نیشتمانەکەی لە دەست دەدا و دەکەوێتە مەنفا.

* لە کۆواری (هەنار)ی ژمارە (٣٠)ی تەمووزی ٢٠٠٨ بڵاو کراوەتەوە.

جاین ساسۆن کچە شازادەکان لە دۆژەی بنەماڵەدا

١

خوێندنەوەیەکی وردی کارەکانی (جاین ساسۆن) بە ڕوونی ئەوەمان بۆ دەردەخات کە ئەم ژنە نووسەرە ئەمەریکاییە بە دواداچوونێکی وردی بۆ پرسی ژنی ڕۆهەلاتی هەیە، وەک ئەوەی لە لاپەڕەکانی پێشوودا سەبارەت بە بارودۆخی ژیانی ئافرەتی کورد لە ڕۆمانی (خۆشەویستی لە ولاتێکی پەرتکراو)ی هەمان ڕۆماننووسدا دیتمان.

ئاخر ساسۆن بەسەریەکەوە نزیکەی (١٢) ساڵ لە (مەملەکەتی سعوودیە)دا ژیاوە کە ناوەندی حوکمی ئیسلامی و، نموونەیەکی لەباری بەرجەستەیە بۆ سەرنجدان و لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی بنەماکانی تێڕوانینی کۆمەڵگەی ڕۆهەلاتی ئیسلامی لەبارەی ژن و پرسەکانی ئازادیی بەگشتی.

ئەو لە ماوەی ئەم (١٢) ساڵەی ژیانی لە سعوودیەدا پەی بە زۆر لەو نهێنییە وردانە بردووە کە لە ژێرخانی بنیاتی ئاینی و کۆمەلایەتییەوە دەبنە کۆسپ و مایەی نەهامەتییەکانی ژن و چەوساندنەوەیەکی لە ڕادەبەدەری توخمی مێینەی کۆمەڵگەی ڕۆهەلاتی ئیسلامی.

بەرهەمی ئەم ژیان و تێکەڵییەی ساسۆن لەگەڵ ژنی سعوودیەدا لە ڕێی ژنیشەوە لەگەڵ تەواوی کۆمەڵگەی سعوودیەدا هەیەتی بە نێر و مێیەوە، تا ئێستا (٢) ڕۆمان و کتێبێکی مێژوویی کاریگەر و پڕ دەنگدانەوەن، کە جگە لەو زمانەی ساسۆن پێی دەنووسێ (ئینگلیزی) وەرگێڕدراونەتە سەر چەندان زمانی تری جیهانی لەوانە زمانی عارەبیش بۆ ئەوەی خەڵکی عارەب و تەواوی جیهانی ئیسلامی لەو دۆژە = دۆزەخە ڕاستەقینەیە ئاگەدار بن کە کۆمەڵگەی پیاوسالاریی عەرەبی سعوودیە لە چەقی ئیسلامەتی و لە پەنا پەردەی ئیسلامەتییەوە بۆ ژن و خێزان و منداڵی خۆیان داخستووە و ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژیشدا پتر ئاگری دەدەن، کتێبەکانیشی ئەمانەن:

١- ڕۆمانی سوڵتانە (بەسەرهاتی کچە شازادەیەکی سعوودیە).

٢- ڕۆمانی کچانی سعوودیە (بەسەرهاتی مەها و ئەمانی کچانی شازادە سوڵتانە).

٣- بیابانی مەلەکیەت، کە بابەتێکی مێژووییە.

لەمانەیش ئەوەی کە لێرەدا لەسەری دەوەستین ڕۆمانی سوڵتانەیە، سوڵتانە ڕۆمانێکە لە (٢٦٦) لاپەڕەی قەوارە ناوەندیدا، کە (نەزیر جزماتی) وەری گێڕاوەتە عەرەبی و، خانەی (نور) لە دیمەشق ساڵی ٢٠٠٨ چاپ و بڵاوی کردووەتەوە.

سوڵتانە، بەسەرهاتی ڕاستەقینەی کچە میرزادەیەکی سعوودیەیە و لە بنەماڵەی نزیکی مەلیکە یەک لە دواکانی ئەو وڵاتەیە، کە تا ئێستا برا بوون بە زۆری، لێرەشەوە دەشێ بڵێم بەرهەمەکە کارکردێکی ناڕاستەوخۆیشە لەسەر تەنگژە دەروونی و کۆمەڵایەتییەکانی سەرجەم ئەندامانی بنەماڵەی پاشایانی سعوودیە بە نێر و مێیانەوە، ئەگەرچی لە ڕووی دەسکەوت و داهاتی داراییەوە ڕاستەوخۆ لەسەر داهاتی نەوت دەژێن، کە ڕۆژی ئەمڕۆ دەگاتە بەهای فرۆشتنی پتر لە (١٠.٥) دە ملیۆن و نیو بەرمیل نەوتی ڕۆژانە کە نرخی هەر بەرمیلێکی هەندێ جار لە (١٠٠) دۆلاری ئەمەریکی تێ دەپەڕێت.

سوڵتانە، خوێندنەوەیەکی زیرەکانەی واقیعییانەی ئەودیو پەردەکانە: پەردەی ئایینی و پەردەی نەتەوەپەرستی، کە دەسەڵاتی سعوودیە ساڵانە بە ملیار دۆلار لە پەرەپێدانیاندا بە خەرج دەدا، لە هەمان کاتیشدا خوێندنەوەیەکی ورد و زانستییانەی سایکۆلۆجی و ساسیۆلۆجیانەی ئەو هەموو گرێکوێرە دەروونی و تەنگژانانەیە کە ژنانی سعوودیە لەژێر زەبری داوونەریت و پاڵپەستۆی خۆبەخشکارانی (لیژنەی ئەمری مەعروف و نەهی لە مونکەر)دا ناچارن لە پشتەوەی ڕووبەندە ئەستوورەکانیاندا شوێنبزریان بکەن، ژنانی سعوودیە پێش تەمەنی (بالقبوون) و بەبێ ویست و ئارەزووی خۆیان، لە ڕێی باوک، یا گەورەی ماڵەوە بەشوو دەدرێن، لەو کارەشدا جیاوازیی تەمەن ڕەچاو ناکرێ، ئەگەر بشکرێ لە بەرژەوەندیی پیاودا دەکرێ، کچێکی هەشت ساڵە بۆ پیاوێکی پەنجا ساڵە، کچێکی شازدە ساڵە بۆ پیرێکی شەست ساڵە، زۆربەی کاتیش ئەو پیاوانە پەسەندترن کە پتر لە ژنێک و دووان و سیانیان هەبێ، ژن هەتا لە ماڵە باوکیشە

کۆیلەی دەستی باوکە، مامەیە، برایە چەند بە تەمەن لە کچیش منداڵتر بێت، وەک ئەوەی لە نێوان (عەلی) و (سوڵتانە) و نۆ خوشکەکەی تریاندا دەقەومێ و دەبێتە فاکتەری ئیرەیی و دووبەرەکی و ململانێ و پیلان لە یەکتر گێڕان، ئاکام سووککردنی خێزان و دەسڕاکێشانی لایەنی دەرەکی بۆ ناو کاروباری خێزان.

کچان لە سعوودیەدا ئەو ڕۆژەی (بێنوێژی دەشۆن) دەبێ باوک یا گەورەی خێزان لەو گۆڕانە گرینگە (!) ئاگەدار بکەنەوە، ئەگەر تا ئەو ڕۆژە بە شوو نەچووبن، ئەگەر لە ماڵە بابیش بن ئەوە هەر لەو ڕۆژەوە دەبێ عەبا و پێچە بپۆشن و ئیتر دەستوپێیان وەدەرنەکەون، لە حەرەم دەرنەچن و تێکەڵ پیاوانی خێزانیش نەبن، چوونە دەرەوە قەدەخە دەبێ بۆ هەر شتێک و بۆ هەر کارێک بێت نابێ لە ماڵ دەربچن، مەگەر بۆ کاری زۆر پێویست ئەویش بە یاوەری دایک و زڕدایکان، تەنانەت لە ماڵ و ڤێلا خێزانییەکانیشدا باخچەی ژنان و باخچەی پیاوان و باخچەی تێکەڵاوبوون جیاوازن و لە هەندێ حاڵەتدا نەبێ ئیتر نابێ ژن و پیاو تێکەڵاوی یەکتر ببن.

ئەمە نەک هەر بۆ ئافرەتانی خێزانی مەلیک و ڕەشە خەڵکەکە، بگرە ئەو ژنە کارەکەرانەش پێڕەو دەکرێ کە لە مالیزیا و هیند و ئەندەنووسیا و تایلاند و کۆریا و فلیپینەوە بە ڕەو بۆ خزمەتگوزاری دەهێنرێنە سعوودیە، لە ماڵی وادا هەیە ژمارەیان دەگاتە دەیان، کە هەندێکیان بەتایبەت بۆ کاری سێکسی مێرمنداڵانی هەرزەکار ڕادەگیرێن، ئەوەی کە لە (مادلینی فلیپینی) دەقەومێ کاتێک بە باب و دوو کوڕیەوە بۆ سێکس بەکاری دەبەن.

کارەکەر، لە ماوەی گرێبەستەکەیدا نابێ لە ماڵی خانەخوێ وەدەرکەوێ، نابێ پێوەندیی تەلەفۆنی بە کەسەوە هەبێ، تەنانەت بە کەسوکاری خۆیشیەوە لە وڵاتانی تر، نابێ هاووڵاتییان و دەستە خوشکەکانی کە لە ماڵانی تردا کار دەکەن پێوەندی پێیانەوە هەبێ، نابێت شت بۆ وڵاتانی خۆیان بنێرنەوە، یا لەوێوە دیاری و شتیان بۆ بێ، پۆلیس و دادگە و کۆمپانیاکانی عەماله لە خواست و داوا و شکایەتیان ناکۆڵنەوە، هەتا ماوەی گرێبەستەکەیان لە کاردا بێت، لێیان دەدرێ، ڕووشکێن دەکرێن، کرێیان دەخۆن، هەندێ جار پیاوانی خاوەن ماڵ لە نێوان یەکتردا بۆ ڕابواردن دەیانگۆڕنەوە، کچە سعوودی دەبێ بە هەر نرخێک بووە پەردەی کچێنی

بپارێزێ، خەتەنە بکرێ، خۆی لە دڵداری بپارێزێ، ئەوەیشی لێی بقەومێ لەگەڵ کوڕێکدا بگیرێ، یا خوانەخواستە لەبەر هەر هۆیەک بێت پەردەی کچێنی بپژێ، یا بەبێ شووکردنی فەرمی سکی پڕ بکرێ، ئەوە سزای جەڵدەکردن و ئەوسا کوشتنە وەک ئەوەی لە دەقەکەدا ڕوو دەدا کاتێک (نادیە) بە هۆی پێوەندییەکی زارەکییەوە لەلایەن باوکیەوە و لە ئاهەنگێکی (!) خێزانیدا لە ئاوی حەوزی ڤێلاکەی ماڵی باوکی دەخنکێنرێ، یا وەک ئەو کچە نابالقەی کە برادەرەکانی براکەی لە ئاهەنگێکی نهێنی خواردنەوە و تلیاککێشاندا دەستیان دەیگاتێ و خراپی دەکەن، بەڵام کە سکەکەی لێ جیا دەبێتەوە ئەویش لە ئاهەنگێکی جەماوەریدا کە بە فەرمی و بە ئاگەداری دەسەڵات بە گەڵابە بەردی بۆ دەهێنرێ، سەنگباران دەکرێ!.

بەرامبەر بەم توندوتیژییەی لەگەڵ کچان و ژناندا دەکرێ، دەبینین کوڕان و پیاوان تا ئەوپەڕی سنوور ئازادن لە مومارەسەکردنی سێکسدا، ئیتر لەگەڵ ژنە کارەکەرە بیانییەکاندا بێت لەناو ماڵی خۆیان، یا لە ڕێی ئەو گەشتوگوزارەوە بێت کە لەگەڵ برادەراندا دەیکەن، یا تەنانەت لەو کاتانەشدا بێت کە لەگەڵ باوکیاندا ساڵانە دوو، سێ جاران بەتایبەت بۆ ئەو وڵاتانەی دەکەن کە بە گەشتوگوزاری سێکسییەوە ناسراون، وەک ئەو ڕیسواییەی کە (عەلی) و (هادی) لە میسر دەیکەن، لە کاتێکدا هادی لە وڵاتی سعوودیەدا لە لیژنەی ئەمر بە مەعروف و نەهیکردن لە خراپەیە، کەچی لە میسر بە پارە کچێکی (٨) ساڵانە لە دایکی دەکڕنەوە و کچێنی دەپژێن و بە خوێنوخوڕەوە دەیدەنەوە خاوەنی، یا وەک ئەو سەفەرە وەرزییانەی (عەلی) و باوکی بۆ وڵاتانی ئاسیای ڕۆهەڵات دەیکەن و زۆر درەنگ (سوڵتانە) لە مەبەستەکەی تێ دەگات و دەزانێ بۆ برا و باوکی بە ڕێکوپێکی درێژە بەو گەشتە سێکسییانەیان دەدەن و بێشەرم پێکەوە ئەنجامی دەدەن.

لە سعوودیەدا بازرگانی سێکسی شاز، فیلمی سێکسی، کۆواری سێکسی، سێکسی بە تەلەفۆن، سێکسی بە ئەنتەرنێت، دوورینەوەی پەردەی پژاوی کچێنی و زۆر کاری پێوەنداری تر لە بەرەودایە وەک بازرگانی مەی و بیرە و ویسکی و مادە بێهۆشکەرەکانی تری وەک تلیاک و هیرۆئین و مارمایۆنا و.... کارە خزمەتگوزارییە دەرەکییەکانیش وەک چاودێری ڤیلاکان و، سایەقی و، باخەوانی و... ئەوە بە خزمەتکارە پیاوە بە ڕەگەز میسری و سوودانی و بەتایبەتیش بە

یەمەنییە توندوتیژە خەنجەر لە پشتەکان دەسپێردرێ، کە هەندێ لەمانە تەنانەت دەست لە کاروباری ژنانی بنەماڵەش وەردەدەن، وەک عومەر میسری لە ماڵی باوکی سوڵتانەدا، ئەوەی وتن هەڵدەگرێ ئەوەیە کە هەر ژن و خزمەتکارە پیاو و، ژنە کارەکەرە بیانییەکان نییە کە لە سعوودیەدا دەچەوسێنرێنەوە، بگرە لە ڕاستیدا کۆمەڵە کۆیلە عەبدێکیش لەوێدا هەن کە نەوەی ئەو حاجییە سوودانی و نایجیرییە موسڵمانن کە لە وەرزی حەجدا لە ئەفریقیاوە منداڵی کوڕ و کچی خۆیان لەگەڵ خۆیاندا دەهێنن و، لە دوای حەج بە سعوودیەکایان دەفرۆشن بۆ ئەوەی بە پارەکانیان بتوانن بچنەوە بۆ ولاتی خۆیان، وەک (هودا) کە خۆی و چەندان کەسی وەک ئەو لە ماڵی باوکی سوڵتانەدا خەریکی کارەکەری و خزمەتکاری ماڵەکەن، کە تەنانەت پاش دەرچوونی یاسای ئازادکردنی کۆیلەکانیش لە ١٩٦٢دا لەسەر داوای خۆیان و بە تکا و پاڕانەوە (!) لەو ماڵانەدا ماونەتەوە و لەبەرئەوەی خانەوادەکانی خۆیان پێ نازانن لە ولاتی خۆیاندا بۆیە، ناتوانن بگەڕێنەوە ناو کەسوکار و زێدی خۆیان بەمەمنونیشەوە لەسەر ئەو کۆیلەیەتییە بەردەوامن و ئیستایش کۆیلە دەخەنەوە لە ڕۆمانی سوڵتانەشەوە تێ دەگەین تا ساڵی ١٩٦٢ خوێندنیش لە قوتابخانە لە کچان قەدەخە بووە، ئەو ژنەشی کە کچ دەهێنێ دەکەوێتە بەر تانە و تەشەر، کارکردن چ لە شوێنە تایبەتییەکان و چ لە شوێنە گشتییەکاندا بێت لە ژنی سعوودیە قەدەخەیە.

کە لە ساڵی ١٩٦٥دا یەکەم ئێزگەی تەلەڤزیۆن لە سەردەمی مەلیک فەیسەڵدا دەکرێتەوە، پیاوانی ئاین لە دژی دەوەستن و لە خۆپێشاندانێکی گەورەدا یەکێک لە بنەماڵەی دەسەلاتدار دەکوژرێ کە سەرکردایەتی خۆپێشاندانەکە دەکا و، لە ١٩٧٥یشدا برازایەکی ئەو کوژراوە، لە تۆڵەی مامیدا، مەلیک فەیسەڵ لەسەر ئەو میرزادەیە دەکوژێ.

لە ١٩٧٧دا مەلیک خالید دوو بڕیار دەردەکا:

یەکەم نابێ ئیتر ژن بەبێ هاوڕێتی پیاوەکەی لە ماڵ بچێتە دەرەوە. دووەم: بەهیچ شێوەیەک نابێ کچ بۆ خوێندن بچێتە دەرەوەی سعوودیە، ئەویش بەهۆی ڕووداوەکەی شازادە سەمیرەوە، لە کانوونی دووەمی ٢٠٠١یشدا ئەوجا حکوومەتی سعوودیە ڕازی دەبێ ناسمانە بۆ ژن دەربکا.

سـولّتـانـه تۆمـارگـەی پڕ لـه كـارەسـاتی ژنانی سـعـوودیه و، نهـێنیـیـەكـانی دەسـتەوەسـتانكردنی دەسەلاّت و مەلیكەكانی سعوودیەیە، پانۆرامـایەكە بۆ كـار و كردەوە دزێو و نایاسـاییـیەكـانی میـرانی بنەمـاڵەی دەسـەلاّتدار و وەدەسـهـێنانی سامـانی ناشەرعی و پەخشـان و تەخشانكردنی ملیارەها دۆلاری داهاتی ئەو ولاّتە لە شارەكانی پاریس و لەندەن و نیورك و ڕۆهەلاّتی ئاسیادا.

سـولّتـانـه ڕۆمـانێكە بەسـەرهـات و سـەرهـەڵدانی بنـەمـاڵەی ئالسـعـوود دەردەخـا، نزیكەی نیـو سـەدە لە ڕووداوی سیـاسـی و ئابـووری و كـۆمـەلاّیـەتی پڕ لە ناكـۆكی و ململانێی ناوەخـۆی میـرزادەكـانی ئالسـعـوود لەسـەر دەسـەلاّت و، ناكـۆكی ئەوان و چینی ناوەڕاسـتی ئەو ولاّتە وێنا دەكـا، كـە زۆرجار لەژێر پەردەی پارێزگـارییكردنی ئایندا خـۆی دەنوێنێ، ئاینپـەروەرییـەك كـە بە تـەنیـا لەناو سنووری سـعـوودیەدا بانگەشــەی بۆ دەكــرێ، بەلاّم لە پـشـتـی دەرگـە داخــراوەكـانـەوە و، لە دەرەوەی سنوورەكانی سعوودیەدا پیرۆزییەكانی پێشێل دەكرێ.

سولّتانە كچە شـازادەیەكی سـەركێش و ڕچەشكێن و یاخییە و بوێرانە بـەرگری لە مافـەكانی خۆی دەكا، یارمەتی و، هانی ئافرەتانـی تریش دەدا بۆ ئەوەی خۆ لەو بارودۆخـە ڕزگار بكەن كە تێیـدا دەچەوسـێنرێنەوە، بـەلاّم هاوارەكـەی هـاوارێكی تاساوە و، هـەر بۆ خۆی و، بە خۆڕاگری خۆی لە سنووری ماڵ و خێزانەكەی خۆیدا یۆتۆبیایەكی ئێرەتی پێ دروست دەكرێ. ئەویش كاتێك كە نۆبەرەكەی كوڕ دەبێ.

سـولّتــانە بەسـەرهـاتێكی ڕاسـتـەقـینـەیە، بەلاّم سـاسـۆنی ڕۆمـاننووس بۆ پارێزگـارییكردنی ژیانی نـاچار بووە ناوی كـاراكـتـەر و شـوێنـەكـان و هـەندێ لە ڕووداوەكـان یا بگۆڕێ، یا بـۆی زیاد بكا، یا لێی دەربكا، یا پاش و پێـشـیـان بكا، بەپێـچـەوانەی ئەوەوە كـە لـە ڕۆمـانی (خـۆشـەویسـتی لە ولاّتێكی پەرتكراو)دا كردوویەتی.

خۆشەویستی لە ولاّتێكی پەرتكراویشدا دیسانەوە ڕووداوێكی ڕاستـەقینەیە و، سەركێشی و یاخیبوونی كچە كوردێك (جوانە) دەگێڕێتەوە كە شەیدای پێشمەرگە و پێشـمـەرگایەتی دەبێ و لەپێناوی ئازادیی خـۆی و گـەلەكـەیدا پەنا وەبەر چەك و چیا دەبا.

لە (خـۆشـەویسـتی لە ولاّتێكی پەرتكراودا) ناوی جـوانە و كـارەكـتـەرەكـانی تر،

ناوی چیا و گوند و دۆڵ و شوێنەکان هەموو ڕاستەقینەن، نەک هەر ئەوەندە، بگرە دەیان وێنەی دیکۆمێنتی فۆتۆگرافی جوانە و خەڵکەکانی تریشی لە پاراتێکستەکاندا تێدا بڵاو کراونەتەوە، بەناونیشان و کاری (ئێستا)ی جوانەشەوە کە لە فڕۆکەخانەی (هیسرۆ)ی بەریتانیادا کارمەندە، لێرەشەوە خوێنەر، دەتوانێ بەراوردێک لە نێوان بارودۆخی ژیانی کۆمەڵایەتی ژنانی سعوودیە و ژنانی کورددا بکا، لەگەڵ ڕەچاوکردنی ئەوەدا کە نەک هەر ژنی کورد، بگرە خاک و خەڵکی کورد هێشتا ژێردەستەی وڵاتانن، لە کاتێکدا سوڵتانە هاووڵاتیی وڵاتێکی بەناوە (سەربەخۆ)یە (!).

جاین ساسۆن هەردوو ڕۆمانەکەشی لە ڕێی وەرگێڕێکی زاتییەوە و، بە شێوازی کەسی یەکەمی تاک (من)ەوە گێڕاوەتەوە، ڕستەکانی، وێنەکانی، ڕووداوەکانی، کارەکتەرەکانی هەردوو ڕۆمانەکەش سادەن، گوزارە لە ڕووداوی ڕۆژانە و پەژارەی ڕۆژانە و چارەسەری ڕۆژانە دەکەن، بەو واتایەی تر دەقی یەک دیون و، دەلالەتێکی قووڵتری فەلسەفی، سایکۆلۆجی، یا ئاینی و ئەفسانەیی لەخۆ ناگرن و، ئاماژەیەکیان تێدا نییە خوێنەر بۆ جیهانێکی تر، یا چینەواتایەکی تری قووڵتری شاراوە پاڵ بدەن.

لێکچوونێکی تری شیاوی سەرنجی هەردوو ڕۆمانەکە: سوڵتانە و، خۆشەویستی لە وڵاتێکی پەرتکراودا، ئەوەیە کە هیچ کام لە کارەکتەری سەرەکی بە ئاواتی خۆیان ناگەن، نە (جوانە)ی کورد و نە (سوڵتانە)ی عەرەبیش، ڕۆمانی خۆشەویستی لە وڵاتێکی پەرتکراودا، بە کیمیابارانی کوردستان و ئەنفالی خەڵک و شکستییەکانی ١٩٨٨ و ڕەوکردنی خەڵکی کوردستان و، ئاودیوبوونی جوانە و خێزانەکەی بۆ کوردستانی ڕۆژهەڵات بۆ (سەقز) کۆتایی دێت. ڕۆمانی سوڵتانەش بە ئازار و ئەشکەنجە و نەهامەتی ئەو (٧٤) ژنە سعوودیە کۆتایی دێت، کە هاتنی سوپای ئەمەریکایی و دیتنی سەرباز و ئەفسەر و فەرماندە و فڕۆکەوان و سائیقی ژن تێیاندا، کە لە ١٩٩١دا بۆ ڕزگارکردنی کوێت دەڕژێنە سعوودیە، ئاماژەیەک بۆ گۆڕانکاری بنەڕەتی ڕەوتی ژنانی سعوودیە وەردەگرن و، ئەمانیش وەک ئەوان دەکەونە هاژۆشتنی سەیارەی خۆیان بە شەقامەکانی ڕیاز و جەدە و شارەکانی تری سعوودیەدا، بەڵام خۆبەختکارانی لیژنەکانی ئەمر بە مەعروف و نەهی لە مونکەر و پیاوانی دەسەڵاتدارانی ئاینی لێیان دێنە دەست و، هەموویان دەسگیر

دەکەن و پاش ئازار و ئەشکەنجەیەکی زۆر بزاوەکە کۆنترۆڵ دەکەن و سەرئەنجام یەکێکیش لەو (٧٤) ژنە گیان لە دەست دەدا.

ئەم بەراوردکردنە لە نێوان هەردوو ڕۆمانەکەدا ڕەنگە پێویست نەبووایە، بەڵام جاین ساسۆن بەخۆی لە لاپەڕە (٢٤٥)ی ڕۆمانی (سوڵتانە)دا ئاماژەی بە کۆڕەو و ڕووداوەکانی ١٩٩١ی کوردستان کردووە کە بە هاوشێوەی جموجۆڵە نەزۆکەکەی ژنانی سعوودیە، وەک ئەنجامی یەک کرداری سەربازی دەیانبینێ، ماوە ئەوەش بڵێم کە جاین ساسۆن لە هەردوو ئەم ڕۆمانەیدا: سوڵتانە و، خۆشەویستی لە وڵاتێکی پەرتکراودا، چ لە سەرەتا و چ لە پاشکۆی دەقەکەشدا کۆمەڵێک نامەی کەسی سەرەکی و، دۆکۆمێنت و، بیۆگرافیای کەسان و ڕووداوی مێژوویی لە پاراتێکستەکانیاندا بڵاو کردووەتەوە، کە لەوانەیە بۆ سەلماندنی ڕاستگۆیی و مەبەستی دیکۆمێنتی پێویست بن، یا بۆ پتر ڕێنوێنیکردنی خوێنەر لە تێگەیشتنی دەقەکان کەڵکێکیان هەبێ. با ئەوەش لە بیر نەکەم کە لە چاپە عەرەبییەکەی (سوڵتانە)، لە لاپەڕە (١٨٣)دا سوڵتانە دەڵێ (عومەری برام..) بەڵام لە ڕاستیدا عومەر سایقیانە و، سوڵتانە تەنها یەک برای هەیە کە (عەلی)یە، ئیتر نازانم هەڵەی وەرگێڕەکە، یا هیی خودی نووسەری ڕۆمانەکەیە؟.

بەهەرحاڵ وای بۆدەچم کە جاین ساسۆن لە ڕۆمانەکانیدا ئەوەندە بە پەرۆشی گەیاندنی پەیامە کۆمەڵایەتی و مرۆڤانەوەکەیەتی، ئەوەندە لە خەمی وردەکاریی هونەریی پرۆسەی گێڕانەوەی دەقدا نییە، ئەگەرچی تا ڕادەیەکی زۆریش دەقەکانی سەرکەوتووان، بەڵام دیارە ئەولەویەت لای ئەو گەیاندنی پەیامەکەیەتی، بۆیە زۆرجاریش، لە هەردوو ئەم ڕۆمانەیدا دەبینین گرینگی بە هەندێ ڕووداوی ڕاستەوخۆی ئەوتۆ دەدات کە هەستی دەسهەڵبەستییان لێ دەکرێ، وەک ئەو هەڵسوکەوتانەی منداڵانی گەڕەک، منداڵانی عەرەب لە بەغدا لەگەڵ (جوانە)ی کورد و کارەکتەری سەرەکی (خۆشەویستی لە وڵاتێکی پەرتکراو)دا دەیکەن و دەبنە بنەمای هەڵوێست و کاردانەوەکانی ژیانی پاشەڕۆژی، یا وەک هەڵسوکەوتە سادییەکانی (عەلی) لەگەڵ خوشک و، پەلەوەر و، گیانلەبەراندا لە ڕۆمانی (سوڵتانە)دا دەیکات و ئیرەیی و ڕقی سوڵتانە و خوشکەکانی تری لە خۆی دەوروژێنێ، خزمەتی ڕاستەوخۆی مەبەستەکەی خودی ساسۆنیش دەکەن کە گەیاندنی پەیامە مرۆڤانەکەیەتی، کە لە ڕۆمانی (سوڵتانە)ی بابەتی بەردەستماندا

بریتییە لەوەی بڵێ: سامان و دەسەڵاتی بێ سنووریش ناتوانن بەختەوەری و دڵنیایی و بەردەوامی و ئازادی بۆ بنەماڵەی میران دابین بکەن، بەتایبەتیش بۆ ژنەکانیان، کە لە هەموو کات و شوێنێکدا بۆ پارێزگاریکردنی ئەو سامان و دەسەڵاتە دەکرێنە قوربانیی.

٢

کچانی سعوودیە، یا کچە شازادەکانی عەرشی سعوودیە، وەک (خانەی ئەلحوریە) لە ساڵی (٢٠٠٠)، لە (٢٥٢) لاپەڕەدا چاپ و بڵاوی کردەوە، دووەم ڕۆمانی ژنە ڕۆماننووس (جاین ساسۆن)، دوای (سوڵتانە)، کە وەکو ڕۆمانێکی واقیعییانە لەسەر دۆخی ژیانی ژنانی دەرباری شانشینی سعوودیەی نووسیون، یا ڕاستتر بێژم (کچانی سعوودیە) بەسەرهاتی نەوەی دوای سوڵتانەیە، کە ژیانی کچانی سوڵتانە (مەها و، ئەمانی) وێنا دەکا، کە پێ ناچێت جیاوازییەکی ئەوتۆی لەگەڵ ژیانی دایکیان، یا تەواوی ژنانی ئەو مێژووەی سعوودیەدا هەبێ، کارەسات هەمان کارەساتە، پێشێلکاری مافی ژنان، تەماشاکردنیان لەلایەن پیاوەوە، لەلایەن یاساوە وەک هاووڵاتیی پلە دوو یا تەنانەت وەک ئاژەڵ نەک هەر لە شەقام و دەرەوەی ماڵدا، بگرە لەناو خودی خێزانیشدا، بەکاربردنی ئیستیهلاکی خزمەتکارانی بیانی، بەکاربردنی سێکسیانەی ژنانی کارەکەری بیانی لە ماڵەکاندا، کە هەندێ جار ژمارەیان لە (٥٠)یش تێپەڕ دەکا لە کۆشکێک لە کۆشکەکاندا، دەوڵەمەندی و دەسکەوتی ناشەرعی و خواردنی سامانی نەوت و بەفیڕۆدانی ئەو داهاتە سروشتییە و خەرجکردنی لە ڕابواردن و خواردن و خواردنەوەدا، لە پاڵپشتیدا بە ناهەق ئیدیعاکردنی خواپەرستی و ئاینپارێزی و، زوڵموزۆری لە ڕادەبەدەر لەژێر ئەو پەردە پیرۆزەدا، هێشتا بەگەرمی و زیاتر لەوەیشی کە لە (سوڵتانە)دا تۆمار کراون، بەردەوامن.

کاراکتەرانی (کچانی سعوودیە) هەمان کاراکتەرانی ڕۆمانی (سوڵتانە)ن، وەگێڕ-چیرۆکبێژی (کچانی سعوودیە)ش هەمان وەگێڕی ڕۆمانی (سوڵتانە)یە کە شازادە سوڵتانەیە، لەگەڵ جیاوازی ئەوەدا کە لە ڕۆمانی (سوڵتانە)دا، شازادە سوڵتانە بە خۆی کاراکتەری سەرەکییە و بە خۆیشی وەکو وەگێڕێکی زاتی بەسەرهاتەکە دەگێڕێتەوە، زۆربەی کاتیش بەخۆی وەکو کاراکتەرێکی سەنتراڵ لە

چەقی بەسەرهاتەکەدایە، بەڵام لە ڕۆمانی دووەم، لە (کچانی سعوودیە)دا لەو جێگە سەنتراڵەدا نامێنێ و، دەکشێتەوە هێڵی پشتەوە و، لەوێوە وەکو کاراکتەرێکی لاوەکیتر و زۆرجار یارمەتیدەر کار لە ڕووداوەکان دەکا و، بەسەرهاتەکەش هەندێ جار لە گۆشەنیگایەکی زاتییەوە و، زۆرجارانیش لە گۆشەنیگایەکی مەوزوعی و، وەکو وەگێڕێکی ئۆلۆمپی دەگێڕێتەوە کە ئاگەداری دیوی ناوەوە و دەرەوەی کەسەکان و ڕووداوەکانیش بێ.

ڕۆمانی (کچانی سعوودیە) بە ئاشکرابوونی نهێنیی نووسین و بڵاوکردنەوەی ڕۆمانی (سوڵتانە) دەس پێ دەکا کاتێک کە (عەلی) برای سوڵتانە لە هەندەران چاوی بە نووسخەیەکی وەرگێڕدراوی ڕۆمانەکە دەکەوێ و بە پەلە دەگەڕێتەوە سعوودیە و کۆبوونەوەیەکی خێزان بۆ تاوتوێکردنی بەرئەنجامەکانی ئەو کارە لە خێزانەکەیان، ڕێک دەخەن بە سەرۆکایەتی باوکە توندوتیژەکان، لێ ئەنجام دەگەنە ئەوەی کە وا چاکترە ئەو نهێنییە پەردەپۆش بکەن و، بەخۆیان لە خۆیانی نەکەن بە هەرا، لەبەر بەرژەوەندیی بنەماڵەکەیان و، بە پشتبەستن بەوەی کە میران و، خەڵکی سادەیی سعوودیە ناخوێننەوە و، بشخوێننەوە ناچنەوە سەر ناوەگۆڕاوەکان و پەی بە وردەکارییەکانی ڕووداوەکان نابەن، کارەکەی سوڵتانە دیزەبەدەرخۆنە دەکەن، پێم وایە ئەرکی ئەم مۆتیفەی سەرەتا لە ڕووی هونەرییەوە هەر ئەوەندەیە کە هەردوو ڕۆمانی (سوڵتانە) و (کچانی سعوودیە) پێکەوە بە توندی گرێ بدات، بۆیە هەر زوویش دەبڕدرێتەوە و زوویش لە بیر دەکرێ و تا کۆتاییی ڕۆمانەکەش ئیتر سەرهەڵناداتەوە، ئەمەش بەکارێکی سروشتی دەزانم، چونکە ڕۆمانی (کچانی سعوودیە) بەسەرهاتی (مەها) و (ئەمانی)ی کچانی شازادە سوڵتانەن، نەک سوڵتانە خۆی.

مەها، لە گەرمەی هەرزەکاریدا، بە ئیلهام وەرگرتن لە بوونی سەدان، بگرە هەزاران کچە ئەمەریکایی سەرباز و ڕۆژنامەنووسی کچی بیانی، کە بەهۆی شەڕی یەکەمی کەنداوەوە هاتوونەتە سعوودیە و، وەکو پەرچە کاردانەوەیەکیش بۆ داوونەریتی توندوتیژی ئاینی و کۆمەڵایەتی و، بەکاریگەری ڕاستەوخۆی هاوتەمەنێکی خۆی لە ڕەشەخەڵکەکە (عائیشە)، لە هەموو بنەما کۆمەڵایەتییەکان و، تەنانەت تا ڕادەی خوانەناسی ئیلحادیش لە ئاین یاخی دەبێ و، لەگەڵ ئەو دەستەخۆشکەیدا جگە لە سیکسی شاز (پانپانکێ-سوحاقیەت)، بە دزینی چەک

له باوکی عائیشه خۆیان لەسەر بەکارهێنانی چەکیش لە دژی پیاوانی خۆبەخشی لیژانی ئەمر بیلمعروف و نەهی لە مونکەریش ڕادەهێنن، کاتێکیش حاڵەتەکەی لێ ئاشکرا دەبێت تووشی هیستریایەکی توند دەبێ و، دایک و باوکی بە پەلە دەیگەیەننە لەندەن و، پاش چارەسەرکردنێکی درێژخایەن ئەوجا دێتەوە دۆخی خۆی، بەڵام تا سەر ئێسک لەسەر خوانەناسی و کوفر و دژایەتیکردنی ئاین بەردەوام دەبێ.

حاڵەتەکە لە کن (ئەمانی) خوشکە بچووکی مەها بەپێچەوانەوە دەکەوێ، ئەمانی سەرەتا خوو بە بەخێوکردنی پشیلەی بەرەڵڵا و، سەگە خوێڕییەکانی سەر شەقامانەوە دەگرێ، تا وای لێ دێت ئەندامانی خێزانەکەی بێزار دەکا، دایک و باوکیشی بۆ ئەوەی پێداویستییەکانی هەرزەکارییەکەی بەخراپتر پڕ نەکاتەوە، چاوپۆشی لێ دەکەن، تا ژمارەی سەگ و پشیلەکانی لە دەیان تێ دەپەڕن و، وەکو حاڵەتێکی نەخۆشییانە لێی پیس دەکا.

کێشەیەک کە (ئەمانی) لەنێو ماڵ و بنەماڵە و دەستەخوشکەکانیدا دەینێتەوە هەر پشیلەبازی و سەگبازییەکەی نییە بە تەنیا کە لەلای موسڵمانان بەگشتی وەک بوونەوەرێکی هەرگیز لە پاکبوونەوە نەهاتوو (گڵاو) مامەڵە کراوە و دەکرێ، بگرە کێشەی ڕاستەقینە ئەوەیە کە لەناو دەوروبەرەکەیدا وەکو (داعیە)یەکی ئاینی توندڕەو و، ئوسوڵییەکی سەلەفی سەد دەرسەد خۆی نمایش دەکا.

دەستەخوشکەکانی لە بنەماڵە و لە هاوەڵەکانی لە ماڵی خۆیان کۆ دەکاتەوە، وەعزیان بۆ دادەدات، ڕۆڵی خۆبەشکارانی ئەمر بیلمەعروف و نەهی لە مونکەریان لەگەڵ دەگێڕێ، لە پشت دەرگەی داخراوی ژوورەکەیەوە دەست دەکا بە خوێندنەوەی قورئان و فەرموودەکان، لە پێشدا بەسەر (مەها)ی خوشکە گەورەیەوە خۆی دەکا بە (سانسۆر) تا ڕۆژێکیان مەها لێی وەدەست دێت و لێدانێکی باش لێی دەدات، بەڵام هەر کۆڵ نادات و بازنەی (دەعوە)کەی وا گەورە دەکاتەوە تەنانەت (عەبدوڵا)ی برای و سوڵتانەی دایکی و کەریمی باوکی و میمەکانیشی دەگرێتەوە، تا لە قۆناغێکی تردا دەگاتە ڕادەی بانگهێشتکردنی خزمەتکار و کارەکەرە بیانییە غەیرە موسڵمانەکانیش بۆ ئەوەی واز لە ئاینی خۆیان بێنن و ببنە موسڵمان، چاوەدێری هەڵسوکەوتیان دەکا، لە پێوەندییە تایبەتییەکانی نێوانیان دەکۆڵێتەوە، بێزاریان دەکا.

بەڵام هەرچی (عەبدوڵا)ی کوڕە تاقانەی سوڵتانەیە ئەوە ڕەوتێکی میانڕەوانەی نێوان هەردوو خوشکەکەی دەگرێ، نە وەک (مەها) خوانەناس، نە وەک (ئەمانی)ش سەلەفییەکی توندڕەو، ئەمەش بەتایبەتی لەو هەڵسوکەوتە شارستانیەدا وەدەر دەکەوێ کە عەبدوڵا لەوە یەکتر گەیاندنەوی هەردوو ئاشقی ڕاستەقینە (جەعفەر)ی فەڵەستینی و کرێکار و، (فایزە)ی کچە سعوودی دەوڵەمەند و کچی خاوەن کار، کە بەبێ ڕەزامەندی دایک و باوک و بنەماڵەی (فوئاد)ی کارساز-رەجولولئەعمال هەڵدێن بۆ ئەمەریکا، بەڵام دەستی فوئادیان دەگاتێ و کچەکەی لێ دەستێنێتەوە، کەچی عەبدوڵا بە پارە و بە هەوڵی خۆی لە لبنان پێکیان دەگەیەنێتەوە و دواتر لەگەڵ باوک و دایکی کچەشدا ئاشتیان دەکاتەوە.

فوئاد خۆی لە بنەماڵەی شاهانی سعوودیە نییە، بگرە زاوایانە، بەڵام بەپێی یاسای ئەو وڵاتە کوڕی سعوودیە دەتوانن ژنی غەیرە سعودی بخوازن، کەچی کچانی سعوودیە نابێ شوو بە کوڕانی بیانی بکەن، لێرەوەیە کە شووکردنی (فایزە)ی سعوودی بە (جەعفەر)ی فەڵەستینی بە کارێکی نایاسایی دەژمێردرێ، لە هەمان کاتدا لە ڕووی کۆمەڵایەتیشەوە بە کارێکی نەفرەت لێکراو دەژمێردرێ کچی خاوەنکارێکی دەوڵەمەند شوو بە کوڕە هەژارێکی کرێگرتەی باوکی بکا، بەتایبەتیش بەبێ پرسی ئەو باوکە و، بە (هەڵگرتن) کە ئەمە یاخیبوونێکە سزاکەی جەڵدکردن و سەنگەسار-بەردبارانکردنە.

چاوپۆشیی فوئاد و خێزانەکەی لەم تاوانەی (فایزە) و لێخۆشبوونیان لەو یارمەتییەی کە عەبدوڵا پێشکێشی کردوون بۆ ئەوەی فایزە بۆ جاری دووەم بتوانێ لە دەستی بنەماڵەکەی هەڵبێتەوە و بگاتەوە بە مێردەکەی لە لبنان، ئەمانە هەموو ئاماژەن بۆ گۆڕانکارییەکی خوازراو و چاوەڕوانکراوی یاسایی و کۆمەڵایەتی کە نەوەی نوێ بتوانێت لە سعوودیەی داخراودا بیکات.

بەڵام ئایە وەدی هاتنی ئەم ئاواتە ئاوا نزیکەدەستە؟!. ئایە تەنیا بوونی کچان و کوڕانی سەربازی ئەمەریکایی کە لە جێی خۆیدا بۆ پشتیوانیکردنی سیستەمەکانی حکووم لە کەنداو هاتوونەتە سعودیە، لەگەڵ بوونی ئێرەتی چەند ڕۆژنامەنووسێکی کوڕ و کچی بیانی، وەک فاکتەرێکی دەرەکی بەسن بۆ ئەوەی سیستەمی یاسایی و ئاینی و کۆمەڵایەتیی سعوودیە بە قازانجی ژنانی ئەو وڵاتە

بەرەو چاکسازییەکی بنەڕەتی بەرن؟.

بەڕاستی ئەمەیان جێی گومانە، ئەوەیشی ئەم گومانە پشتڕاست دەکا هەندێ ئاماژەی ترن کە لە دەرەوەی بنەماڵەی سوڵتانەدا ڕوو دەدەن، بەڵام ڕەهەندێکی گشتگیری نیشتمانی و نەتەوایەتیی مێژوویی و بەربڵاوتر و کاریگەرتر بە کارەساتە مرۆییانەکە دەدەن، کە لە ڕووداوی خەتەنەکردنی (ئەلحان)ی کچە میسریدا، کە سوڵتانەش وەک میرزادەیەک، ناتوانێ ڕای بگرێ، چونکە ڕای خودی خانەوادەکەی لەسەرە، ڕەهەندێکی نەتەوایەتیی عەرەبی وەردەگرێ، کە ڕەگوڕیشەی دەچێتەوە زەمانی فیرعەونییەکان.

ڕووداوی تەعداکردنە سێکسییە شازەکەی (سەلیم)یش هەیە، کە دەبێتە هۆی پەککەوتەیەکی هەمیشەیی (ڕیم)ی ژنی، کە خوشکی سوڵتانەیە، چەندان منداڵی لێی هەیە. بەتایبەتیش کاتێک کە باوکی و عەلیی برایی و خوشکانی بە سوڵتانەی هەردەم یاخیشەوە، کۆمەڵگە و، تەنانەت ڕیمی مودەعی و دەسەڵاتی شەرعی و یاساییش لە کردەوە شازەکەی (سەلیم) و تاوانی لە کارخستنی هەتا هەتاییی ڕیم دەبوورن، ئەوانە بە بیانووی ئەوەوە کە ژن موڵکی مێردە و، مێرد بۆی هەیە کەی و چۆن و لە کوێیەوە، سێکسی لەگەڵدا بکا، ڕیمیش لە ترسی ئەوەی نەوەک (سەلیم) تەڵاقی بدا و منداڵەکانی لێ زەوت بکا، وەکو یاسای باری کەسی لە سعوودیە ڕێ بە مێرد دەدا لەو تاوانە چاوپۆشیی دەکەن.

هەروەها ڕووداوی مردنی (سەمیرە)یش لە زیندان، یا وەک لە سعوودیە پێی دەڵێن (ئۆدەی ڕەش)، کە دیارە هەموو ماڵێک هەیەتی بۆ بەندکردنی ئافرەتە سەربزێوەکانی.

سەمیرە، لەسەر شکاندنی نەریتێکی کۆمەڵایەتی، لە سەردەمی ڕۆمانی یەکەمەوە (سوڵتانە)، بە دەستی مامێکیەوە (باوکی خۆی نەماوە) لە ئۆدەیەکی ڕەشدا زیندانی تاکەکەسی- ئینفردیدایە و پاش تێپەڕبوونی (١٥) ساڵ هەر لەو ئۆدە ڕەشەدا دەمرێ و، بەوەش کۆتایی بە ڕۆمانی دووەم (کچانی سعوودیە- کچە شازادەکانی سعوودیە)ش دێت، کە من وەک ئاماژەیەکی دەخوێنمەوە بۆ کۆتایی هاتنی ئاوات و هیواکانی (سوڵتانە) و تەواوی ژنانی سعوودیە و ڕەنگە گشت ژنانی عەرەبی دنیاش.

ڕۆمانی سوڵتانه و کچانی سعوودیه بەڕاستی چ بۆ سوڵتانەی وەگێڕی ڕووداو و بەسەرهاتە ڕاستەقینەکان و چ بۆ ساسۆنی ڕۆماننووسیش کارێکی بوێرانەی هونەری و مرۆیانەیە، هەرگیز بێ کاریگەریی پۆزەتیف نابێ، بەڵام لە گۆشە نیگای تایبەتی خۆمەوە دوو خەوش هەم لە هەڵوێستی سوڵتانە و هەم لە خوێندنەوەکانی ساسۆن بۆ کارەساتەکان دەبینم:

یەکەم: سوڵتانە و جاین ساسۆنیش هەموو کات ژن لەسەر هەق و، بە زوڵملێکراو نیشان دەدەن، کە لایەنگیرییەکەی ئەوانی هەردووک پێوە دیارە لە هاوسۆزییکردنی ژناندا.

دووەم: سوڵتانە و ساسۆنیش زۆرجاران لە دەقەکەدا وای وێنا دەکەن، کە گوایە دەسەڵاتدارانی سعوودیە و میرانی سعوودیە لەو بارودۆخە ئابووری و کۆمەڵایەتی و، دەمارگرژییە ئاینیەش ناڕازین کە نەک هەر ژنان، بگرە پیاوانی ڕەشە خەڵکەکە و ئەو هەزاران خزمەتکارو کارەکەرە بیانیەش پێوەی دەناڵێنن، گوایە لە سەرووی ئەمانەوە (شا و شازادەکان)ەوە، دەسەڵاتێکی تری ئاینی شاراوە هەیە، کە پیاوانی شەرع و ئاین پارێزن کە، ناچاری ئەو هەڵسوکەوتانەیان دەکەن، کە دژ بە ئازادی ژنان و خەڵک دەیکەن. گوایە هەندێ جار خەڵکەکە بە ژنانیشەوە پێشێلکاریی مافەکانیان بە ڕەوا و شەرعی دەزانن و، پێیان وایە لە خوایان نزیک دەکاتەوە.

من وەک خوێنەرێک ناتوانم ئەم پاساوانە بۆ میرانی سعوودیە پەسەند بکەم، چونکە دەسەڵاتی ئەوان (موتڵەق)ە و لە سەرووی ئەوانەوە کەس و دەسەڵاتێکی تر نابینم، بۆ کارێکی خۆیان نەیانەوێ ناچاریان بکا، بەهیچ شێوەیەکیش ناتوانم باوەڕ بەوە بکەم خەڵک، چ ژن، چ پیاو هەبن پێشێلکاریی مافەکانیان بە عیبادەت و نزیکبوونەوە لە خوا بزانن.

ئەمەی سوڵتانە و ساسۆنیش لە دەقەکەدا پەرشیان کردووە، یا سیاسەت و هەلپەرستییە بۆ وەدەستهێنانی ڕەزامەندی بنەماڵەی میران و جیاکردنەوەیان لە دەزگا جێبەجێکارەکانی ئاسایش و پۆلیس و پیاوانی خۆبەخشی لیژانی ئەمر بیلمەعرووف و نەهی لە مونکەر و، شکاندنی تاوانەکان بەسەر ئەواندا بەوەی گوایە لە دەرەوەی دەسەڵاتی شای سعوودیەدا بە سەربەخۆیی و جیاوازی کار دەکەن، کە وا نییە.

یا ئەوەتا هەردووکیان لە هەڵەیەکی هونەری و هزریدا ئەم کارەیان کردووە، کە سادەترین قسە لە بارەیەوە بوترێ هەلپەرستی و دووڕوویی و میکیاڤیلیەتە، کە لە دەقی هەردوو ڕۆمانەکەدا (سوڵتانە) و (کچانی سعوودیە)شدا بە نهێنی و ئیحاییەتێک کاری خۆیان دەکەن، کە دیارە لە خوێنەری زیرەک تێپەڕ نابن.

هۆکاری ئەم هەڵوێستەی هەردووکیشیان پێم وایە دەگەڕێتەوە بۆ ئایدۆلۆجیای سیاسی و بەرژەوەندیی تاکەکەسییان، سوڵتانە وەک کچە میرزادەیەک کە نایەوێ پلە و پایە و دەسکەوتەکانی خۆی و خێزان و بنەماڵەکەی لە دەست بدا، جاین ساسۆنیش وەکو ژنە نووسەرێکی ئەوروپایی میانڕەوی موحافیزکار، کە نەمانی بۆ دەسەڵاتێکی ڕاستڕەوی میانڕەوی وەک ئەوەی سعوودیەی ناوێ کە ڕۆڵێکی گرینگی لە هاوسەنگکردنەوەی لایەنە ناکۆکەکانی ڕۆهەڵاتی ناوەڕاست و، ململانێی درێژخایەنی عەرەب و ئیسرائیل و، کێشەی نەوتی جیهانی و ڕێکخراوی ئۆپیکدا هەیە، بۆیە هیچکامیان لەگەڵ شۆڕش و کودەتا و سەرنگونبوونی سیستەمی پاشایەتیی سعوودیەدا نین، بەڵام حەزیش دەکەن لە ڕێی چاکسازییەوە وێنە و لووکێکی جوانتری بۆ بنەخشێنرێ، لە سەردەمی جیهانگەراییی ئەمڕۆشدا دیارە سەرجەم ئەزموونی سعوودیە لە بەردەم تاقیکردنەوەی بنەڕەتیدایە، بابزانین واقیع و سیاسەت سەردەکەون، یا خەیاڵ و ڕۆمان.

* لە کۆواری (هەنار)ی ژمارە (٤٢)ی تەمووزی ٢٠٠٩دا بڵاو کراوەتەوە.

ڕاز.. ڕۆمانێک لە وێرانەخاکی سۆماڵەوە

«... ئەمە کارەساتە بە بەرچاوی تەواو غافڵمانەوە وردە وردە وڵاتێک وێران بکرێ کە نەوەگەلێکی زۆر تێکۆشان بۆ پایەدارکردنی.
کوێرایم داهات، چونکە وشدارییەکانم نەخوێندەوە، چونکە گەلەکەمان بایەخ بەو ئاماژانە نادا کە پێشبینی کارەساتەکانی داهاتوو دەکەن، من وا دەڕۆم، وڵاتەکەمان وا دەڕوا- ئامۆژگاریم بۆ تۆ ئەوەیە کە ژیانی خۆت وا دارێژی وەک ئەوەی خۆت دەتەوێ پێی بگەیت».

ئەمە دوا قسە و دوا ئامۆژگاریی سەرەمەرگی (نونو)ی تەمەن پتر لە هەشتا ساڵەی کاراکتەری ڕۆمانی (ڕاز)ی نوورەدین فارحە بۆ (کالامان)ی زڕکوڕی.

ڕاز، ڕۆمانێکە لە نووسینی (نوورەدین فارح)ی سۆماڵی، ساڵی ١٩٨٨ نووسراوە، (خالد الجبل)ی کردوویەتییە عەرەبی، ساڵی ٢٠٠٧ لە (٣٦٠) لاپەڕەی ناوەندیدا لەلایەن (خانەی جەمەل) لە ئەڵمانیا و بەغدادا بڵاو کراوەتەوە.

نوورەدین فارح ساڵی ١٩٤٥ لە شاری (بایدەوە)ی سۆماڵ لەدایک بووە، لە سۆماڵ و ئینگلتەرا و هیندستاندا ئەدەب و فەلسەفەی خوێندووە، ساڵانێک لە زانکۆی (مەقادیشۆ)ی پایتەختی سۆماڵدا وانەی گوتووەتەوە تا باری ناوەخۆ ناچاری دەکا سەری خۆی هەڵبگرێ و ئەم زانکۆ و ئەو زانکۆ بکا هەتا لە ئافریقای باشوور دەگیرسێتەوە، فارح چەندان ڕۆمان و چیرۆک و شانۆنامەی بەرهەم هێناوە، خانەی جەمەل پێشتریش ڕۆمانی (نەخشەی)ی بە عەرەبی بۆ بڵاو کردووەتەوە.

ڕاز بریتییە لە: دەسپێک، پاری یەک کە (٨) بەشە، پاری دوو کە (ناوبڕ)ێکە، پاری سێیەم کە (٤) بەشە، ئەوجا (کۆتایی)یەک.

دەسپێک و، بەشەکانی (١ و ٢ و ٣ و ٧) لە پاری یەکەم و، بەشەکانی (٩ و ١٠ و ١١) لە پارەی سێیەم (کالامان)ی کاراکتەری سەرەکی ڕۆمانەکە وەک (وەگێڕێکی

زاتی) دەیانگێڕێتەوە، بەشی (٤)ی پاری یەکەمیش سەرەتا وەگێڕێکی ئۆلۆمپی دەیگێڕێتەوە بەڵام پاش گێڕانەوەی خەونەکەی کالامان، کە (٦) لاپەڕە دەخایەنێ و، کالامان لە خەو ڕادەبێ ئیتر بۆ خۆی دیسانەوە وەک وەگێڕێکی زاتی لاپەڕەکانی تری بەشەکە دەگێڕێتەوە.

بەشەکانی (٥ و ٦)ی پاری یەکەم کەسایەتییەکی تری سەرەکی (نونو) دەیانگێڕێتەوە.

بەشی (٨)ی پاری یەکەمیش (داماک)ی دایکی کالامان دەیگێڕێتەوە کە بەسەرهاتی خۆیەتی، سەرجەم پاری دووەم کە (ناوبڕ)ە ئەویش لە گێڕانەوەی وەگێڕێکی فرە ئاگا-ئۆڵۆمپییە.

بەشی (١٢)ی پاری سێیەمیش (شۆلۆنگۆ) وەک وەگێڕێکی زاتی بەسەرهاتی خۆی لەگەڵ کالامان و یاقوت و نونو و ئەوانی تردا دەگێڕێتەوە.

دوای ئەمانە ئەوجا (کۆتایی) دێت، کە دیسانەوە کالامان وەگێڕانەکەی لە ئەستۆ دەگرێ.

ڕۆمانی (ڕاز) بە رستەیەک دەست پێ دەکا کە گوتەیەکی بە بنەچە ئیسپانییە و دەڵێت:

(تەرمێک و سێ نهێنی) هەر بەهەمان ڕستەش کۆتایی دێت بەمەش گێڕانەوەی ڕۆمانەکە شێوەیەکی (بازنەیی) و، کەشێکی پۆلیسی لە خۆی دەگرێ و هەر لە دێری یەکەمی (دەسپێک)ەوە خوێنەر دەخاتە سەر کەڵکەڵەی ئەوەی لە وەڵامی ئەم پرسیارە بگەڕێ: تەرمی کێ و نهێنیی چی..؟! بۆ یەک تەرم و بۆ سێ نهێنی..؟!

وەلێ لە نێوان ڕستەی (تەرمێک و سێ نهێنی)، کە ڕۆمانەکەی پێ دەست پێ دەکات و پێی دادەخرێ و، لە خولیای پەی بردن بەنهێنی ئەو تەرم و سێ ڕازەدا خوێنەر ژیانێکی پڕ لە ڕووداوی سەیروسەرسوڕتی ئیسلامی تێکەڵ بە میتۆلۆجیای ئەفریقی و خۆجیەتیی سۆماڵ و، دنیایەک خەیاڵ و خەونی ئاجروباجری کەسان و کۆمەڵگەیەک و میللەتێک و وڵاتێک دەخوێنێتەوە، کە ململانێی کەسەکان و غەریزەی سەرەتاییی ئاژەڵییانە و بیروباوەڕی کۆنینە و ئاینی و ناوچەگەرێتی و، کێشمەکێشی عەشایەری و ونجرونجڕی دەکات، بەرژەوەندی بنەماڵە و عەشرەتگەریی و پەیدابوونی میلیشیا و پەرەسەندنی دیاردەی چەکداری و

دەستێوەردانی ئەم و ئەو، سۆماڵ بەخێرایی بەرەو کارەساتێکی ڕاستەقینە دەبات کە تێیدا مرۆڤ دەهاڕدرێتەوە و گەل پەرتەوازە دەبێ و وڵات وێران دەکرێ.

ڕاز، لە سەردەمی ئێستای گێڕانەوەیدا هەر چەند ڕۆژێک دەخایەنێ، بەڵام ڕەگوڕیشەی سەرەتای بەسەرهاتەکەی دەگەڕێتەوە بۆ پتر لە چارەکە سەدەیەک، کە لە یەکەیەکی گێڕانەوەی خەستدا لە بەشی (دەسپێک)دا و لە پتر لە (٢٠) لاپەڕەدا چڕ کراوەتەوە و، پاشخانی ڕووداوە نوێیەکانی سەردەمی گێڕانەوەکە و، ئەو نهێنییانە و، ئەو گومانانە پێک دەهێنێ کە پاش نزیکەی (٢٥) ساڵ و، لەگەڵ گەڕانەوەی (شۆلۆنگۆ) لە ئەمەریکاوە، لە زەمنی ئێستای گێڕانەوەی ڕۆمانەکەدا ئاشکرا دەکرێن.

ڕاز، لە ڕاستیدا بریتییە لە بەسەرهاتی سێ پشتی بنەماڵەی (نونو) لەگەڵ (شۆلۆنگۆ)ی کچە دراوسێیاندا، شۆلۆنگۆیەک کە دانیشتوانی شارەدێی (ئەفگوای)ی (٢٠کم)ی مەگادیشۆی پایتەختی سۆماڵە و بە کچێکی (نائاسایی) و (ئەفسانەیی) و (جادووکار) یا بە زمانی خۆیان بە (شامان)ی دەزانن، شامان بە واتای ئەو جادوکارەی کە دەتوانێ شێوە و سروشتی خۆی لە مرۆڤەوە بۆ ئاژەڵ و بەپێچەوانەشەوە بگۆڕی و، بە سیحر نەخۆشی چارەسەر بکا و، وەک کاهینێک پەی بە (نهێنی)ەکان بەرێت و کۆنترۆڵیشیان بکا.

ئەم تێڕوانینە لەدایکبوونەوە بە دوای شۆلۆنگۆوەیە، چونکە لە حاڵەتێکدا لەدایک بووە کە گوایە ئەستێران لە پایەیەکی زۆر توندی بەدیۆمیدا بوون و دەبووایە (دۆگان) بکرایە، دۆگان واتا زیندەبەچاڵکردنی بە کۆرپەیی ئەوانەی کە بە شوومی لەدایک دەبن.

دایکی شۆلۆنگۆ هەر کە شۆلۆنگۆی لە داوێن دەکەوێتە خوار دەیبات کەسنەزان لە دارستانێک لەنێو هەندێ پۆشوپەڵاشدا فڕێی دەدات و بۆ خۆی دەگەڕێتەوە ماڵ.

بەڵام شۆلۆنگۆی شامان بەختی یار دەبێ و دەست دەڵەشێرێک دەکەوێ کە لەگەڵ بێچووەکانی خۆیدا بە شیری خۆی گەورەی دەکا و دەیپارێزێ تا کۆتەڵ دەبێ، ئەوجا دەیهێنێت لەسەر دوو ڕێیانێکی نزیک لە ئەفگوای فڕێی دەدا، هەندێ ڕێبواریش دەیدۆزنەوە و بە ڕێککەوت دەیبەنەوە، گوندەکەی خۆیان، دایکی شۆلۆنگۆ کە بەمە دەزانێ لە داخاندا خۆی دەکوژێ، لەبەرئەوەیشی کە خۆکوشتن

لە ئیسلامدا حەرامە و خۆکوژ بە کافر حیسابە، خەڵک تەرمەکەی لەو ناوە فڕێ دەدەن، دەڵێ تەنانەت قەل و داڵیش ئامادە نین لەبەر ئەو تاوان لە خۆکردنە گۆشتەکەی بخۆن.

باوکی شۆلۆنگۆ (مادۆبی) کە دەریاوانە، لە سەفەر دێتەوە و کەس باسی ئەو ڕووداوانەی بۆ ناکات، ئەویش دەست کچەکەی (شۆلۆنگۆ) دەگرێ و دەچێتە شارێکی نزیک، لەوێ ژنێکی گەنج دەخوازێ و کوڕێکیشی لێ دەبێ کە (تیمیر)ە، بەڵام زۆری پێ ناچێت ژنە شێت دەبێ و خەڵک و خزمانی ئەمە دەخەنە ئەستۆی شۆلۆنگۆ گوایە سیحری لە باوەژنەکەی کردبێ.

ڕاز، وەکو لە زۆربەی ڕۆمانەکانی جیهانی سێیەم چاوەڕوان دەکرێ، دەبووایە ڕۆمانێکی ڕۆمانسی بووایە، بەڵام تەواو (ئیرۆتیک)ییە و پتر لە پێوەندییەکی سێکسی و جەستەی یاسایی و نایاسایی و ئاسایی و نائاسایی و شازی ناشەرعی و ناباوی تێدایە: پێوەندیی جنسی نێوان کالامانی (٨) ساڵان و شۆلۆنگۆی (١٢) ساڵان و سکپڕبوون و لە باربردنی سکەکەی لەو تەمەنەدا لە کالامان، ئەوجا دووبارە سکپڕبوونەوەی شۆلۆنگۆی هەرزەکار لە (یاقوت)ی باوکی کالامان و لەباربردنی سکەکەی لەویش، کاتێک لە خەودا خۆی دەکا بە باخەڵی یاقوتی کامڵە پیاودا و کە دایکی کالامانیان دێت بەسەردا، یاقوت هەزار پاکانە دەکات کە گوایە نەیزانیوە شلۆنگۆیە و، هەر بە (داماک)ی خێزانی و دایکی کالامانی زانیوە، هەروەها وەک ئەوەی جارێک شۆلۆنگۆ لە دەمەو بەیاندا و لە ئاوی ڕووباری (شابیل)دا پەلاماری گەڵوگونی (نونو) دەدا و دەیبا بە دەمدا.

پێوەندی جەستەیی نێوان کالامان و ژنە سکرتێرەکەی (کالین)، پێوەندیی سێکسی نێوان کالامانی مێردمنداڵ و سکپڕکردنی (ئارباکۆ)ی هاوتەمەن و دەستەخوشکی دایکی بە (والیا) کە لە ئێستای (ڕاز)دا هەر (٩) ساڵێک لە کالامانی باوکی ناشەرعیی (کالامان) منداڵترە و لە ئیتاڵیا بە نمایشکردنی جلوبەرگەوە خەریکە، پێوەندیی جەستەییی کالامان و خاتوو ئالادۆی تازە دۆستی.

پێوەندیی سێکسیانەی (نونو) و ژنە ڕەشپێستی ئەمەریکایی (کاسی) کە بۆ کاری خێرخوازیی (!) هاتووەتە سۆماڵ و بە کرێچێتی لە خانوو و ماڵی نونودا دەژێت.

پێوەندیی سێکسیانەی شۆلۆنگۆ و تیمیری زڕبرا گچکەی، پێوەندیی شازی جەستەیی (مادۆیی) باوکی شۆلۆنگۆ و تیمیر، لەگەڵ مانگاکەیاندا، کە گوایە تەقسێکی ڕوحییە بۆ ئەوەی پیاو بتوانێ ژنێکی تر بهێنێ، سواری دەبێ! کە ئاکامیش ماکەرێک بۆ بەرگری لە شەرەفی خۆی (!) بە جووتکەیەک دەیکوژێ، پێوەندیی هۆمۆسۆکشۆلانەی دووسەرەی نێوان فیدۆ و تیمیر، کە ئەمەی دووەمیان لە ئەمەریکایش لە (ڕێکخراوی لۆتی)یەکاندا وەک ئەندامێکی کارا کار دەکا و لەگەڵ (وین)دا ڕۆڵی ژن دەبینێ، ئیغتیسابکردنی (داماک)ی دایکی کالامان بە کچی لەلایەن دەستەیەکەوە و سکپڕبوونی.

حەز و ئارەزووەکانی (بارنی) بۆ (مادۆبی) باوکی شۆلۆنگۆ، کارە خزمەتگوزارییە سێکسییەکانی (ئارباکۆ)ی دایکی (والیا) لە دابینکردنی شوێن و بە یەکتر گەیاندنی ژنان و پیاوانی هەوەسباز و، لەباربردنی منداڵە زۆڵەکان.. پێکەوە دەسپەڕکردنی هەردوو هەرزەکار (تیمیر) و (کالامان) وەکو کێبڕکێ، خۆداگرتنی کالامان لە دایک و باوکی، لە نونوی باپیری و کاسی، لە فیدۆ و تیمیر و... دوا شتیش ژوانی پۆپەی جەستەیی و سێکسیانەی نونوی (٨٠) ساڵە و شۆلۆنگۆی لە ئەمەریکا گەڕاوە بۆ ئەوەی بە ئاگەداری مێردە مەغریبییەکەی سکی خۆی لە کالامان پڕ بکا، بەڵام کە کالامان ڕازی نابێ، ئیتر خۆی بە جێی نووستنی نونوی باپیری کالاماندا دەکا و بەر لەوەی نونو بە یەکجاری کوێرایی دابێ و پاشان بمرێت، چەند جارێک لە خۆی دەنێ.

ئەم ڕووداوانە و زۆری تریش لە پاری (دەسپێک)دا باس کراون و هەندێکی تریش لە دەقەکەدا تۆو کراون، بەڵام وەک دەردەکەوێ شۆلۆنگۆ کرۆکی زۆربەیانە و، لە هەندێک پێوەندیی تریشدا لایەنی ڕاستەوخۆی بەرامبەری ململانێکەیە بەتایبەتیش لە ململانێی داماکی دایکی کالامان، کە وەک (ترس)ێک و دوژمنێکی ڕاستەقینە لە شۆلۆنگۆ دەڕوانێ و بەوەی تاوانبار دەکات کە دیکۆمێنتێکی گرینگی لێ دزیوە و، بە دەستی خزمێکی پۆلیسی دەیگەیەنێتە ڕادەی وەرگرتنی پەنجەمۆری دەستی، کەچی لە ڕاستیدا ترسی گەورەی لەوەیە شۆلۆنگۆ کالامانی کوڕی، یاخۆ یاقوتی مێردی لە دەست بکاتەوە، ئەگەرچی دواتر دەردەکەوێ شۆلۆنگۆ لە هەلێکدا وێنەیەکی کۆپی گرێبەستی زەواجی داماکی دەسکەوتووە، بەڵام هەر زوویش لە پاشماوەی کەلاکێکدا شاردویەتییەوە و بەڕێکەوت دەست

نونوی خەزووری داماک کەوتووەتەوە، ئەم گرێبەستی زەواجەش چیرۆکێکی هەیە و ساختەکارییە و بەبێ ئاگەداری و ڕەزامەندی، داماک تێیدا مارەی لە کەسێک براوە کە بە پیتەکانی (ی.م.أ) واتا (یووسف مەحموود ئیسحاق) لە دەقەکەدا ئامـاژەی بۆ کراوە و یەکێک بووە لەوانەی کە بە دەستەجەمعی بە کچێنی (داماک)یان ئیغتیساب کردووە و، بە نوسخەی ئەسڵی ئەو گرێبەستە سالانێک داماک و یاقوتی مێردی ئیبتیزاز دەکەن.

ئەمانە پاشخانی ڕووداوەکانی ئێستای ڕۆمانەکەن و هەندێکیان پتر لە دوو گرێسالیان بەسەردا تێپەڕیون، بەڵام دیارە وەکو پشکۆی بن خۆڵەمێش هەر بە هەڵایساوی ماونەتەوە و چاوەڕوانی هاتنەوەی هەلی لەباری سەرهەڵدانەوەن.

ڕووداوی زیندووی سەردەمی ئێستای ڕۆمانەکە لە ڕاستیدا لەوێوە دەست پێ دەکا کە پاش نزیکەی (٢٥) ساڵ لە بەجێهێشتنی سۆماڵ و سەرخۆهەڵگرتن، لە پڕێکدا شۆلۆنگۆ و تیمیری زڕبرای لە ئەمەریکاوە بۆ پرسەی باوکیان دێنەوە سۆماڵ و هەمان شارەدێی ئەفگوای و، هەمان کۆمەڵ و، هەر یەکەیان بەتایبەتیش شۆلۆنگۆ ئاگر بە ئاگرسۆی ئەو کۆنە پێوەندی و نهێنییە بە ڕواڵەت لە بیرکراوانەوە دەنێتەوە و، فوو لەو ژیلەمۆیانە دەکات و دەیانگەشێنێتەوە.

لە دەقەکەدا دیار نییە شۆلۆنگۆ و تیمیر چەند بایەخ و گرینگی بە مەسەلەی مردنی باوکیان و ناشتنی دەدەن، بەڵام شۆلۆنگۆ دەچێتە کن (ئارباکۆ)ی جێکێش و، لە ڕێی ئەویشەوە دەچێتە دووکانی میروفرۆشییەکەی داماکی دایکی کالامان، بەڵام داماکی خوێنەخۆری نایناسێتەوە و، دواتر دەچێتە لای نونوی پیرەمێردی گەورەی خانەوادە و بیرمەند و گەنجینەی بیرەوەی و یادگارییەکانی بنەماڵەکەیان، ئەویش ناونیشان و کلیلی کونجەکەی (شوقە) کالامانی دەداتێ کە لە ماگادیشۆی پایتەخت لە (٢٠) کیلۆمەتری ئەفگوای گرتوویەتی.

نونو تەمەنی لە (٨٠) ساڵی تێپەڕاندووە، ڕۆژانی شەڕی یەکەمی جیهانی لە یادە کاتێک ئیتالیا و بەریتانیا سۆماڵ داگیر دەکەن، بە بنەچە خەڵکی ناوچەی (بەربەرا)یە و دواتر بەرەو خوار هاتووە بۆ مەگادیشۆ، چەندان جاریش ناوی خۆی گۆڕیوە، لە مصباحەوە بۆ مفتاح و، ئەوجا بۆ (نونو)، سالانێکیش (٧ ساڵ) لای مەلا ئاینیی ئیسلامی خوێندووە، بەڵام ئێستا لەناو خەڵکەکەدا بە (ما–تۆکادە)،

واتا (نوێژنەکەر–تارکە سەلات) ناسراوە و بۆ خۆیشی ئەو نازناوەی لێ خۆش دێ، ئەگەرچی لە ڕۆژانی کۆتاییی تەمەنیدا و، پاش ئەوەی چاوی تەواو کز و لێڵ دەبێ بریاری نوێژکردنەوە و تەرککردنی جگەرەکێشانیش دەدا، لێ لەگەڵ ئەوەشدا بڕوای بە خەون و ئەفسانە و بیروباوەڕی کۆنینەی سۆماڵی زۆرە و لەگەڵ ئایندا جیاوازییان ناکات، بگرە بڕوای بە کەلەپوور و کولتووری خۆماڵییان پترە و زیاتر بە کردەوە کاریان پێ دەکات، بەتایبەتیش هەردوو چەمکی (نوورو) و (نابسی).

سۆماڵییەکان پێیان وایە ئاژەڵ و باڵدار و، مرۆڤی خوردساڵ و نەخۆش و شێت و کەم ئەقڵیش بە هێزی (نوورو) دەتوانن بچنەوە شوێن و ماڵ و خانەی خۆیان و بیاندۆزنەوە، نابسییش بە بۆچوونی سۆماڵیان چەمکێکە بۆ وەسفی ئەو حاڵەتەی کە کەسێک پاش دابڕان و دڵئێشاندن و پەشیمانبوونەوە بچێتەوە لای کەسی دڵشکا بۆ ئاشتکردنەوەی، لایەنی بەرامبەریش دەبێ ئەو ڕابردووە لە بیر بکا و بە ئیجابیانە بە دەنگێوە بچێ، ئەگینا دووچاری زیانی زۆر دێت و لەناو خەڵکیشدا بە سووک تەماشا دەکرێ، لەم بۆچوونەشەوەیە نونو ناونیشان و کلیلی یەدەگی کونجەکەی کالامان دەداتە شۆلۆنگۆ و ڕەوانەی لای ئەوی دەکا، هەر لەبەر (نایسی)شە کاتێک کە کالامان سکپڕکردنی شۆلۆنگۆ ڕەت دەکاتەوە، نونو گوایە بۆ دوورخستنەوەی (نایسی) لە ماڵباتەکەی، نونو بۆ خۆی لە جیاتی کالامان لەگەڵ شۆلۆنگۆدا جووت دەبێ، کەچی لە دوادواییی ڕۆمانەکەدا نونو لە سەرەمەرگدا ددان بەوەدا دەنێ کە ئەو بەری (٢٥) ساڵ و پێش چوونی شۆلۆنگۆیش بۆ ئەمەریکا وەها بەڵێنێکی پێ داوە.

نونو هەر بە تەنیا چەتری سەر خێزانەکەی نییە، بگرە زاکیرەی وڵاتێک و ناسنامەی وڵاتێکە، لە دەقەکەدا کە یەکەم جار ئینگلیزە داگیرکارەکانی سۆماڵ ناسنامە بۆ خەڵکەکەی پڕ دەکەنەوە، ئەو ڕازی نابێ ناوی عەشرەتەکەی وەک نازناو لە ناسنامەکەیدا بۆ تۆمار بکەن، بگرەی ناوی سیانەیی خۆی و باوکی و باپیری لە ناسنامەکەدا بۆ دەنووسرێ، بۆ ئەوەیشی بزانرێ لەو بەشەی سۆماڵ دەژێت کە ئینگلیز داگیری کردووە نەک ئەوەی دەکەوێتە ژێر دەسەڵاتی ئیتاڵیا، ڕازی دەبێ نازناوی (بریتانیکۆ)ی لێ بنرێ نەک (ئینگلیز)، پاکانەی نونو بۆ ئەم ڕازیبوونەشی ئەوەیە دەڵێ: چونکە (بەریتانیا) چەمکێکی سیاسییە، ئاماژەیە بۆ دەوڵەت.. بۆ تاج و شتی لەو بابەتانە، بەلام ئەوەی کە تۆ ئینگلیز، یا وێلزی، یا

ئێرلەندی و ئۆسکوتلەندی بێت، ئەوە ئاماژەن بۆ سەرچاوەی (عەشایەری)یت، بەڵام بەوەی کە بڵێی (سۆماڵی) و بەوە مرۆڤ خۆی بناسێنێ، نەک بەوەی کە سەر بە عەشیرەتێکی دیاریکراوە، ئەوە کیانێکی سیاسی دیاری دەکا، عەشرەت قەوارەیەکی نا سیاسییە و دەگەڕێتەوە بۆ ناسنامەی سەرەتایی خوێن).

بەڵام بەپێچەوانەی ویستی نونووەوە، پاش نزیکەی سێ چارەکە سەدە و لە کاتێکدا نونو لە سەرەمەرگدایە، سیاسەتی خێڵەکی و شەڕی عەشایەری باڵ بسەر سۆماڵدا دەکێشن، لەسەر خواستی خاوەن بەرژەوەندییەکان و بازرگانانی شەڕ، بە هەزاران سۆماڵی ڕەشوڕووت و تینوو و برسیی دەستیان دەچێتە خوێنی یەک و وڵات، دەبێتە کۆمەڵێک کانتۆن و ئیدارەی عەشیاری، ڕێگەکان بە سەیتەرەی (کڵاو سووران)ی گاردی تایبەتی پاراستنی سەرۆک سیاد بەڕی و، نەیارانی دەچێنرێ، شۆستە و لاڕێیەکان پڕ دەبن لە تەرمی نەناسراو، تەقەقە خەڵک هەراسان دەکا، یاساشکێنی و مافبەزێنیی خەڵکە سادەکە، دەبنە دیاردەی ئاسایی ڕۆژانە.

پاش پتر لە سێ چارەکە سەدە و، لەسەرەمەرگیشدا، کە شەڕی دەسەڵاتی عەشرەتگەریی دەگاتە پۆپە، هێشتاش نونو بە دەم ورینەی گیاندانەوە بە کالامانی زڕ کوڕی دەڵێ: (ناتوانم بەرگەی بیرۆکەی عمومیەت بگرم، ئاخر من کەسێکم، بەڵام عەشیرەت کۆمەڵێک ئاژاوەگێڕە، من مرۆیەکی (پیاوێکی) ئاقاڵم، بەڵام عەشیرەت نەء..).

بەهەرحاڵ لە یەکەم دیداری کتوپڕ و، پڕ لە سەرسامیدا لە کونجەکەی کالاماندا شۆلۆنگۆ پێی دەڵێ کە نەهاتووەتەوە لەوێ بمێنێ و، ئێستاش ئەگەر بە هاتنەکەی نارەحەتە، یا هەر کاتێک دەیەوێ کونجەکەی بۆ بەجێ دەهێڵێ و نایەوێ لای دایکی و (تالادۆ)ی گێرڵفرێندی تەنگەناوی بکا، پاشانیش پێی دەڵێ: من و تیمیری زڕبرام جگە لە مەسەلەی ناشتنی باوکمان کاری تریشمان هەیە، من دەمەوێ منداڵێکم ببێ و، دەمەوێ تۆیش باوکی ئەو منداڵەم بیت و، مێردە ئاگر خۆرە مەغریبییەکشم لەم مەبەست و هاتنەم بۆ لات ئاگەدارە.

تیمیری زڕبراشم هاتووە ژنێک (بکرێ)، ژنێکی (تەڕەزەن-تازە زاو) کە منداڵێکی (٣) مانگەشی هەبێ بۆ ئەوەی بیباتەوە بۆ ئەمەریکا و، لەوێ خۆی و (وین)ی پیاوە نێربازەکەی هاوڕێی، سێکسی سێ قۆڵی بکەن.

کالامان دەڵێ: ئینجا شتی وا دەبێ؟.

شۆلۆنگۆیش بە خوێنساردییەکەوە دەڵێ: جا بۆ نابێ.. تیمیر پارەشی هەیە و، پاسپۆرتی ئەمەریکاییشی هەیە! دواتریش کە تیمیر بۆ شایەتیی زەواج دەچێتە نووسینگەکەی کالامان لە کۆمپانیاکەیدا، ئەو قسانەی شۆلۆنگۆ بۆ کالامان پشتڕاست دەکات، بەڵام ئەوەشی بۆ دەدرکێنێ کە ئەوان هەر بەو نیازانە نەگەڕاونەتەوە بۆ سۆماڵ، بگرە پارەشیان بۆ عشیرەتەکەیان (عەشیرەتی فاسیز) هێناوە بۆ ئەوەی خۆیانی پێ پڕچەک بکەن..! ئەمەش لەوێ بوەستێ، کاتێک کە کالامان و ئاربکاکۆیش لە ماڵی ئەمەی دووەمدا یەکتر دەبینن، ئاربکاکۆیش دەڵێ: کچە نمایشکارەکەی (والیا) و عەلی واردهیلی لە ئیتاڵیادا (جابهادا) بەرەیەکیان دامەزراندووە و هەموو جارێک (والیا)ی نمایشکاری جلوبەرگ کە لە ڕۆماوە دێتەوە پارەوپولێکی زۆر دێنێتەوە بۆ ئەوەی عەشیرەتەکەیان بتوانن چەک و تەقەمەنی و جبەخانەی پێ بکڕن، بۆیە هەرچەند (والیا) بێتەوە ماڵەکەیان پڕ دەبێ لە سیاسەتمەداران و سەرکردە و بازرگانان و فەرماندەکانی شەڕ.

هەر لەو دیدارەشەوەیە ئاربکاکۆی جێکێش و کۆنە دۆستی کالامان، نهێنی ئەوەی بۆ ئاشکرا دەکا کە داماکی دایکی (دایکی کالامان) بە تەزویر لە کابرایەک مارە کراوە کە پیتەکانی یەکەمی ناوەکەی (ی.م.أ)ەو، کە داماک مل بۆ ئەو واقیعە ساختەکاریە نادات ئەوسا ئەو یووسف مەحموود ئیسحاقە لەگەڵ دەستەیەک سەرسەری و شارلاتیدا دەچن و بە دەستەجەمعی داماکی (١٩) ساڵان ئیغتیساب دەکەن، کە لە کن پلکێکی دەژێ، یوسفیش لە قوماردا گرێبەستی زەواجە ساختەکە بە یەکێک لەو هاوەڵانەی دەدۆڕێنی کە ناوی (گام-ئیکسیم) و لە ئیغتیسابکردنەکەی داماکدا لەگەڵ بووە. گام- ئیکسیمیش ئیتر بەو گرێبەستە ساختەیە داماک ئیبتیزاز دەکا، کە دووکانۆکەیەک بۆ فرۆشتنی ئەنتیکە و متوموورو بەڕێوە دەبات.

بەڵام پوورەکەی باوەڕ بە داماک ناکات و لە ماڵیی وەدەر دەنێ، تا دەکەوێتە دەست ئاربکاکۆ کە کارئاسانی بۆ پیاوان و ژنانی شەواڵ پلیت و، لەباربردنی بیژییان و بەرەونکردنی ژنانی لێقەوماو دەکا.

سەرەتا هەر بە وێکچوونی پیتەکانی یەکەمی ناوەکانی یووسف مەحموود

ئیسحاق و یاقوتی مفتاحی کوڕی نونو، ئارباکۆ گومانی بۆ یاقوتی نونو دەچێ، بەڵام کە لەگەڵ داماکدا بەڕووی یەکیانەوە دەنێ، داماک دەڵێ ئەم، واتا، یاقوت نەبووە، بەڵام یاقوت کە لە کێشەکەی داماک دەگات و سۆزی دەجوڵێ دەیخوازێت، ئیتر زگەکەی داماکیش کە لە ئیغتیسابە دەستە جەماعییەکەوە کەوتووەتە زگی لەبار نابەن و پاشانیش کە لەدایک دەبێ نونو ئەو ناوە غەریبەی لێ دەنێ کالامان– تەڕاویلکە– سەراب، ئیتر کەس بەو کەینە و بەینەکە نازانێ تەنانەت نونو و کالامانیش، کە هەردەم سەری لەو ناوەی خۆی سڕ دەمێنێ و، بەردەوام لە واتا و هۆی ناونانەکەی لە باپیرەی دەپرسێ، تا ڕۆژێک باپیری لە وەڵامدا دەڵێ: ناوم نای کالامان، چونکە ناوێکی (داخراوە)، داخراوە بەو واتایەی کە هەر ناوەکە بەخۆی و بەتەنیا بەسە بۆ ناسینەوە و ئیتر پێویست بەوە ناکات ناوی باوک و باپیرەت، یا نازناوی تری بخرێتە سەر، بەڵام ناوی کراوە وا نییە بۆ نموونە ئەگەر ناوی یەکێک بنرێ (محەمەد) دەبێ ناوی باوک و باپیر و نازناوێکیشی بۆ بڵێی ئەوجا دەزانرێ کامە محەمەدت مەبەستە، چونکە محەمەد ناو زۆرن.

پاش ئاشکراکردنی ئەم نهێنییانە، بەبێ ئەوەی پێی بڵێ ئارباکۆ کالامان بە ئۆتۆمۆبێلەکەی خۆی دەباتە گەڕەکێکی ڕۆهەڵاتی ئەفگوای، لەوێ بۆ خۆی دادەبەزێ و خۆی دەکا بە کۆڵان و ماڵێکدا و لەوسەرەوە پیاوێکی دەست و پەنجە (دووپشکی) دەهێنێ بۆ لای ئۆتۆمۆبێلەکەی کالامان و پاش هەندێ وتووێژ کابرا دەڕوا و ئارباکۆ دێتەوە نیو ئۆتۆمۆبێلەکە و بە کالامان دەڵێ: ئەوە گام ئێکسیمە و، ئێستاش بۆ دانەوەی نوسخەی ئەسڵی گرێبەستە ساختەکەی زەواجی داماکی دایکت بە (ی. م. أ)، داوای (٢) ملیۆن شلن دەکا، ئەوجا کەیفی خۆتە.

هەرچی چۆنێک بێ کالامان بۆ پەیداکردنی ئەو بڕە پارەیە دەچێتە لای نونو، کە دەرکەوت ئیتر باپیرەی ئەو نییە و ناچار دەبێ هەگبەی پڕ لە نهێنیی خۆی و دایکی و باوکی و گام –ئێکسیمی بۆ هەڵبڕێژێ، بەڵام دیارە نونو بۆ خۆی چارەسەرێکی تر بە لەباتر دەزانێ و پارەکە بە کالامان نادات و لە جێی ئەو دەنێرێتە دووی دوو دۆستی خۆی، بۆ بەیانیش کە هەر بۆ فزوڵ کالامان دەچێتەوە دەوروبەری ماڵی گام–ئێکسیم لەوێ تێ دەگا هەر ئەو شەوە گام–ئێکسیم بە دەستی خزمانی خۆی کوژراوە و، بە چاوی خۆیشی دەبینێ براکەی و کوڕەکەی گام–ئێکسیم لەسەر پارەی کوشتنەکەی شەڕیانە..!.

لەو دۆخـەدا ئەوە ئاشکرا دەکرێ کە داماکی دایکی کالامـان و یاقوتی زڕباوکی لە ماوەی ئەو (٣٠) ساڵەی ڕابردوودا کە وەک ژن و مێردێکی یاسایی و شـەرعی خـۆیان نیشـان داوە و پێکەوە ژیاون، لە ڕاسـتیـدا هەرگیـز هیچ بەڵگەنامـەیەکی فـەرمی و شـەرعیـان لـە نێـواندا نەبووە، واتا بـەبێ مـارەکردن وەک گـێـڵـفـرێند و بۆیفـرێند ژیاون، بەڵام لـە ترسـی تانـە و نەفـرەتی خـەڵک و پیـاوانـی ئاین ئەو ڕاستییەیان لای کەس نـەدرکاندووە، تەنانەت لای نونو و کالامانیش. لێرەوە ئەوەش ڕوون دەبێتەوە کە نە یاقوت باوکی کالامانە و نە نونویش باپیری ئەوە.

هەر لەو سەروبەندەشدا دەردەکەوێ کە شۆلۆنگۆ بۆ دەیەوێ سکی لە کالامان پڕ بکا؟!.دەقەکە لە چەند شوێنێکدا ئەوە دەردەخا کە کالامانی تاقانە هەردەم داوا لە دایکی و یاقـوت دەکـا کـە برا، یا خـوشکێکی بۆ بهـێـنن، بەڵام ئەوان ناتوانن ئەو حـەزەی بۆ وەدی بهێنن، شـۆلۆنگۆ کە پێـوەندی لەگـەڵ کالامـاندا پەیدا دەکـا بەو حەزەی دەزانێ و بەڵێنی ئەوەی دەداتێ کە برایەکی بۆ بهێنێت، بۆ ئەم مەبەسـتەش لە سـرووتێکی ئـەفـریقـانەدا هـەردووک پەنجـەی خـۆیان بریندار دەکـەن و بە تێکەڵکردنی خـوێنەکـەیان پەیمانێکی دڵسـۆزانە مـۆر دەکـەن، ڕەنگە هەر لەبۆ بەجێهێنانی ئەم خواست و پەیمانەش بێت هەر بە لاوێتی پەلاماری (تەڕکی) نونو دەدات و، جارێکیش خـۆی دەداتە بەر یاقوت کە ئەو بە باوکی کالامانی دەزانێ و سکی خۆی لێ پڕ دەکا ئەگەرچی دواتر ئارباکۆ پێی لەبار دەبا.

شۆلۆنگۆ بۆ بەجێهێنانـی ئەو پەیمانەیە سوڕسوڕ و دەوری کالامان دەدات، بەڵام دیارە کالامـان دەمێکە ئەو پەیمانە و ئەو سرووتەی واز لـێ هێناوە، کە شـۆلۆنگۆ لە کالامـان بێ ئومێد دەبێ ئەوجا ڕوو لە نونو دەکا، تا جارێکیان لەسـەر ئەو نوێنە و لەناو ئەو ژوورەدا لە خەودا وەگیری دێنێ و خۆی دەخاتە ژێری و چەندان جار وەک خۆی ناوی لێ دەنێ (هـۆرگۆر)ی لەگەڵدا دەکا، کە پێچـەوانەی (داباگۆر)ی باوی نێـو سـۆمـالیـانـە، هۆرگـۆر واتا گـرتنی پیـاو لە پێـشـەوە لەلایەن ژنەوە بۆ ئیغـتیسـابکردن، داباگۆریش ئیغـتیسـابکردنی ژنە لە پشـتەوە لەلایەن پیاوەوە، بەتایبـەتیش کە لە تاریکیدا پیاو خۆی لە جێی خـەوی دەکوتێ و ژنیش لەبەر حـەیا نەچوونی خـۆی و بۆ ئەوەی کوشتوکوشتاری لێ نەکەوێتـەوە (بەناچاری) دەنگ لە خۆی دەبڕی و بە یەکێک-دووان کارەکە بەڕێ دەکا، دیارە سۆمـالیـان زۆریان لەم گـەمـەیـەدا شـارەزان و ناویان لێ ناوە (داباگـۆر)، بەڵام ئەوەی شـۆلۆنگۆ لەگـەڵ

نونودا دەیکا تەواو پێچەوانەی داباگۆرە و لەبەر ئەوەی پێشینەی نەبووە ژن ڕووبەڕوو پیاو داگیر بکا، شۆلۆنگۆ ناوێکی بۆ دادەهێنێ و پێی دەڵێ (هۆرگۆر).

پاکانەی شۆلۆنگۆ بۆ ئەم گۆڕینەوەی کالامانە بەنونو ئەوەیە کە ئەم کارە لەو ئۆدەیە و، لەناو ئەو پێخەوەدا دەکا کە کالامان کاتێک دێتەوە بۆ ماڵی نونوی باپیری لە ئەفگوای تێیدا دەنوێ، گوایە پێغەمبەر (د.خ) لە حەدیسێکدا فەرمووییەتی (منداڵ هیی پێخەفە - الابن للفراش) کەواتە هەرچییەکی لەناو پێخەفی کالاماندا نونو بیخاتە منداڵدانییەوە هیی کالامانی خاوەن پێخەوەکەیە نەک نونو، گوایە بەمەش بەڵێنی خۆی بۆ کالامان بەجێ دێنێ.

نونو زۆر دەکا و دەکۆشێ و دەڵێ بۆ ئەوەی شۆلۆنگۆ لەو کارە سارد بکاتەوە و، پێی دەڵێ کە تۆمی ئەو ئالوودەی ئەنتی میکرۆب بووە و پڕ مەترسییە، بەڵام شۆلۆنگۆ دەستی لێ هەڵناگرێ هەتا کاری خۆی لەگەڵ دەکا و دواتر بە لاقرتێ و گاڵتەپێکردنەوە، بەدەم ئازاری چاو ئێشەوە بەجێی دەهێڵێ و خۆی دەگەیەنێتە ماڵی کالامان، بەڵام لەوێ تووشی ئالۆشی و خورشتێک دێت و هەرچییەک نونو لە مناڵدانیندا بەجێی هێشتووە دادەچۆڕێتە خوارەوە.. لەو سەروبەندەشدا نونویش پاش ئەوەی سەروەت و سامانی خۆی بەزڕکوڕەزاکەی (کالامان) دەدا بە ئامادەبوونی کالامان دەمرێ.

بەم شێوەیەش تەرمێک دەکەوێ و سێ نهێنی ئاشکرا دەبن، نهێنی ئەوەی یاقوت و داماک ژن و مێردی یاسایی و شەرعی نین، نهێنیی ئەوەی کە کالامان کوڕی ناشەرعی ئیغتیسابێکی دەستەجەمعییە، نە کوڕی یاقوتە و نە کوڕەزای نونو، نهێنی ئەوەی کە شۆلۆنگۆ بۆ بەجێهێنانی تەقسێکی ئەفریقی لەگەڵ سێ پشتی نونودا سێکس دەکا بۆ ئەوەی برایەک بۆ کالامان بهێنێ.

ئیتر کۆتای بەو جیهانە پڕ لە خەون و خەیاڵ و واقیع و سیحرەی (ڕاز)یش دێت کە ئاوێنەی باڵانمای خاکی سۆماڵی جەنگزەدەی عەشایەری و شەڕی ناوەخۆیە.

* لە کۆواری (نووسەری نوێ)ی ژمارە (٤١)ی (نیسان)ی ٢٠٠٨دا بلاو کراوەتەوە.

وی هیوی

داوایە بۆ دەرچوون لە قۆزاخە داخوازییەک بۆ تێکەڵکێشکردنی شارستانییەکان

١

شەنگەهای بەیبی

چین، ئەو وڵاتە لەمێژینە و فراوانەی کە نزیکەی چواریەکی ژمارەی مرۆڤی دنیای لەخۆ گرتووە، لە مێژووی رۆشنبیری و کولتووری مرۆڤایەتیدا بە لانکەی حیکمەت و ئەفسانە دەناسرێ.

بەڵام لە چاو ئەم رابردووە بەپێزە و، بە بەراورد لەگەڵ گەلانی رووس و فرەنسا و ئیسپانیا و، ئینگلۆ ساکسۆنییەکان و، تەنانەت ئەگەر لەگەڵ ژاپۆنییەکنیشدا بەراوردی بکەی لە بواری داهێنانی چیرۆکی هونەریدا و بەتایبەتیش لە بواری بەرهەمهێنانی رۆماندا، دەبینین چینی نوێ (هاوچارخ) زۆر بێ برشتە.

هۆکاری تریش لەوانەیە هەبن: دەربرین و نووسین بە زمانی چینی گرانن، زمانەکەیان لای گەلانی تر زانراو نییە و وەرگێرانی بۆ زمانانی تر قورسە، چینییەکان چ وەک داهێنەر و چ وەک خوێنەریش رەنگە زۆریان خۆشی لە بەرهەمی ئەدەبی درێژ نەیەت، رەنگە سەختی بەرهەمهێنانی پێداویستییەکانی ژیانی رۆژانەی هاوچاخیشیان ئەو بوارەیان نەدات، بەڵام بەرای من خودی سیستەمی سیاسی وڵاتەکە و، هۆگری رێژیمەکەش لەگەڵ خۆدابرین و سیاسەتی داخستنی دەرگەکان و رووخاندنی پردەکان لەگەڵ (ئەوانی تر)دا و، سەپاندنی ئایدۆلۆجیایەکی هاوردە، کە مێژوو بێفەرییەکەی سەلماند، ئەمانەش هۆ و هۆکاری راستەوخۆی بەجێمان و بڵاوەنەکردن و نەناسینی رۆمانی هاوچارخی چینی پێک

دێن، بەڵگەشمان بۆ ئەم بۆچوونە بەرهەمەکانی ئەو ڕۆماننووسە چینییانەن، کە لەبەر هەر هۆیەک بووە توانیویانە لە سایەی ڕێژیمی شمولی وڵاتەکە دەربچن و، لە دەرەوەی ئەو سیستەمە تۆتالیتارییەی ئێستای چیندا بنووسن و بڵاو بکەنەوە و، بیسەلمێنن کە نەزۆکی ئەدەبی چینی هاوچاخ دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی ئازادی، نەک بۆ خودی گەلە داهێنەرەکەی، لەو شاکارانەش دەتوانین ئاماژە بە کارە داهێنراوەکانی کەسانی وەک: زانگ کزیلیانگ و ڕۆمانی (نیوەی پیاو ژنە) و، گاو کسینجیان و شاکارەکەی (چیای ڕوح) بدەین کە ساڵی ٢٠٠٠ خەڵاتی نۆبڵی لەسەر وەرگرت، هەروەها بەرهەمەکانی کچە ڕۆماننووس (وی هیوی) و شاکارە وروژێنەرەکەی (شەنگەهای بەیبی)ش کە حکومەتی شیوعی چینی هەژاند لە ١٩٩٩-٢٠٠٠دا، تا کار گەیشتە ئەو ڕادەیەی دەسەڵاتدارانی چین پەردەی شەرم بدڕێنن و بە بەرچاوی گەلانی جیهانەوە لە نیسانی ٢٠٠٠دا چل هەزار دانەیان لەو ڕۆمانەی ئەو خاتوونە ڕۆماننووسە لاوە سووتاند کە تەمەنی لە ٢٥ ساڵ تێپەڕی دەکرد و نەدەکرد و، تا بڵاوکردنەوەی (شەنگەهای بەیبی)یش دەسەڵاتدارانی کۆمۆنیستی وڵاتەکە وەک (ئەستێرەی گەش و مژدەدەری ئاسمانی ئەدەبی هاوچاخی چینی) چاویان تێ بڕیبوو و، لە ڕاگەیاندنی حزبی و ڕەسمیدا وەک (هیوای نەوەکانی پاشەڕۆژ) باسی لێوە دەکرا کەچی ئێستا هەموو دەرگەکانی ڕاگەیاندن و بڵاوکردنەوەی لە ڕوو داخراوە و، هەر ئەو میدیا شیوعیە فەرمییەی پێشوویشە کە ئێستا وەک: (نەفرەت لێکراو) و (بەدڕەوشت) و (کۆیلەی کولتووری بیانی) باسی دەکەن و ئەو سیفەتانەی دەدەنە پاڵ کە حزبی شیوعی لە هەموو کات و شوێنێکدا نووسەرانی نەیاری خۆیانی پێ ئیرهاب دەکەن.

دەبێ ئەوەش بڵێم کە (وی هیوی) لە ڕۆمانی (شەنگەهای بەیبی)دا، کە مەبەستمە لێرەدا لەسەری بوەستم، بەهیچ شێوەیەکی ڕاستەوخۆ ناوی حزبی شیوعی و ڕێژیمی حکوومی چینی نە بە چاک و نە بە خراپ نابات.

بەڵام ڕێژیم چۆن و بۆ ئاوا لە ڕۆمانەکە و لە نووسەرەکەی وەردەگەڕێن و حوکمی ئیعدام لەسەر ڕۆمانەکە دەردەکەن؟.

ڕۆمانەکە (شەنگەهای بەیبی) چۆن نووسراوە و چۆن گوزارە لە بۆچوونی نووسەرەکەی دەکا، کە بە دانپێدانانی خودی ڕێژیمەکە (ئەستێرەی گەشی

ڕێنیشاندەری نەوەی خۆیەتی) و، چ هونەرکارییەک وای کردووە ئەم ڕۆمانە لە دوو توێی مشتی نووقاوی سانسۆری توندی ڕێژیمەکەوە دەربازبێت و بگاتە خوێنەرانی چین و جیهان کە دوای سوتاندنی ڕۆمانەکە ئەوەندەی تر هەڵوەدای بوون.؟!.

شەنگەهای بەیبی (٢٨٦) لاپەڕەی ناوەندییە، ساڵی ١٩٩٩ نووسراوە و بڵاو کراوەتەوە، لە ساڵی ٢٠٠٠دا لە چین قەدەخە کراوە، ئەو چاپەی لە بەردەستی مندایە (بروس هومز) کردوویەتییە ئینگلیزی و، خاتوو (زەبیە خەمیس) ڕۆشنبیری ناسراوی ئیماراتی عەرەبی بە بوێری و لێوەشاوەییەوە وەری گێڕاوەتە عەرەبی، ساڵی ٢٠٠٥ خانەی ئەلجەمەل لە ئەڵمانیا چاپ و بڵاوی کردووەتەوە، ڕۆمانووسیش کارەکەی پێشکێش بە (باوکی و خۆشەویستەکەی و زانکۆی فۆدان-شەنگەهای) کردووە.

وی هیوی، کچی ئەفسەرێکی گەورەیە، کە لە سەردەمی بێ سەروبەری (شۆڕشی ڕۆشنبیری چین)دا پەرستگایەک داگیر دەکا و بەماڵ و منداڵەوە بە (وی هیوی)شەوە کە ئەو کاتە منداڵ بووە، ماوەی (٣) ساڵ تێیدا دادەنیشێ.

ڕۆماننووس لە خێزانێکی موحافەزکار و توندا گەورە دەبێ و، لە زانکۆی پایە بەرزی فۆدان لە شەنگەهای ئەدەب دەخوێنێ، ئەگەرچی ساڵی یەکەمی زانکۆی، وەک هەموو قوتابییەکی دانیشتگاکانی چین، لە مەشقی سەربازیدا بەسەر دەبا، ئێستاش لە شەنگەهای دەژێت و پێش شەنگەهای بەیبی (٤) چوار بەرهەمی تریشی بڵاو کردوونەتەوە.

وی هیوی خۆی دەڵێ (دوای ئەوە ڕاپەڕیم و یاخی بووم، هەرچییەکم کردووە کاردانەوەی زۆر سروشتی ئەو بارودۆخە بووە، تا گەیشتمە ڕادەی سەرکێشی. شەنگەهای بەیبیش جۆرێکە لە سەربوردە..).

لێرەشەوە دەشێ بڵێم شەنگەهای بەیبی (جۆرێکە) لە سەرگوزشتەی کەسی، بەڵام سەرگوزشتەی تەواو نییە، بگرە سەربوردەیەکە، کە لە شێوە و شێوازێکی هونەریی باڵای ڕۆماندا دارێژراوە.

ڕۆمانەکە وەکو سەرگوزەشتە لە گۆشەنیگای تاکەکەسیی بە ڕاناوی کەسی یەکەم (من)ی سەربەخۆ یا لکاو و لەلایەن چیرۆکبێژێکی زاتییەوە دەگێڕدرێتەوە، کە بەخۆی کەسی سەرەکی ڕۆمان و ڕووداوەکانە، ئەگەرچی ناوە ناوە هەر

بەخۆیشی ڕۆڵی چیرۆکبێژێکی مەوزوعی فرەئاگای (ئۆڵۆمپی)ش دەگێڕێ کاتێک کە دێتە سەر گێڕانەوەی ڕووداوی ئەوانی تر و شیکردنەوە و هەڵسەنگاندنی باری دەروونی و هەست و بیر و بۆچونیان.

لەوەشدا کە ڕووداوەکان لە ڕابردوا ڕوویان داوە و بەپێی زنجیرەی سروشتی کاتی ڕابردوو دەگیڕدرێنەوە، دیسانەوە ڕۆمانەکە شێوازی سەرگوزشتە لە خۆی دەگرێتەوە، بەڵام لە دارشتن و زمان و بۆچوونە دەروونی و فەلسەفی و کۆمەڵایەتییەکاندا، بەتایبەتیش کاتێک کە ڕووداوەکان و کاریگەرییەکانیان لە سنووری تاکەکەسی دەپەڕێتەوە و هەموو شارەکە (شەنگەهای) و بگرە هەموو چینیش دەگرێتەوە ئیتر سروشتی ڕۆمانی هونەریی خۆی بەسەر فەزای بەرهەمەکەدا دەبرێ، وا تێ دەگەم دۆزینەوەی ئەم ڕاستییەیە کە تا ئەو ڕادەیە دەسەڵاتدارانی چینی لە (وی هیوی) و ڕۆمانەکەی تووڕە و ئاڵۆز کردووە، ئەگەرچی سەرەتا ئەم گەمە هونەرییەیان بەسەردا تێ پەڕیوە و ڕێگەی بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکەیان داوە، بەڵام دوای بڵاوبوونەوە بۆیان ساغ بووەتەوە کە (شەنگەهای بەیبی) سەرگوزشتەی تاکە کەسیی ڕۆمانووس نییە، بگرە سەربوردەی تەواوی کۆمەڵگە و گەلانی چینە کە لەم سەردەمی عەولەمە و پێشکەوتنەدا گیرۆدەی حیکمەتی کۆن و، ئایدۆلۆجیای نەزۆکی شیوعیەت و دۆگما بوون.

شەنگەهای بەیبی چیرۆکی کیژێکی (٢٥) ساڵەی چوستوچالاک و تژی لە حەز و ئارەزووی ناوبانگ و داهێنان و خۆشەویستی ڕوحیی و جەستەییە، دەرچووی زانکۆی بە نێوبانگی (فۆدان)ی شەنگەهایە، تا دوو مانگی پێش دەسپێکی ڕووداوەکانی ڕۆمانەکە میدیاکار (ڕۆژنامەنووس) دەبێ، بەڵام ئێستا (لنگی لێ ڕووت کردووە) و لە کافێیەکدا کار دەکا، کۆمەڵە چیرۆکێکی ئیرۆتیکیشی بڵاو کردووەتەوە کە سەرنجی خەڵکی ڕاکێشاوە، بەتایبەتیش (پیاوان کە نامە و وێنەی سێکسی) بۆ دەنێرن، ئەگەرچی دەسکەوتێکی دارایی ئەوتۆیشی لە دوو نایەت، ئێستاش لە ئارەزووی نووسینی ڕۆمانێکدا گینگڵ دەخوا و تا دوا دوایی ڕۆمانەکەش پێوەی خەریکە.

(نیکی) تا ئەوپەڕی ڕادە خۆشیی لە (هینری میللەر)ی ڕۆمانووسی ئەمەریکایی

دێت، کە خودانی سیانەی بەنێوبانگی (الصلب الوردی-سکسۆس، بلیکۆسس، نکسۆس)ی ئیرۆتیکییە، دوای ئەویش ئەوجا (کوکو شانیل)ی ژنە فرەنسی بە نێوبانگ لە بواری جوانکاری و ئارایشت و بۆن و میکیاج بە نموونەی بالای خۆی دەزانێ، بۆیە هاوەڵەکانی پێی دەبێژن (کوکو).

کوکو ژنێکی گەرموگوڕ و لە هەڕەتی لاویدایە و (دنیا) وەک (میوەیەکی بۆنخۆش) دەبینێ کە چاوەڕێی ئەوەیە بخورێ.

ئەم کچە پڕ لە ژیان و نیازە (هێمای نەوەی نوێ و گەلی چینی سەردەمی نوێخوازی و جیهانگەراییە) لە کافێیەکەدا، کە کاری تێدا دەکا، لەگەڵ کوڕێکدا ئاشنایەتی پەیدا دەکا (تیان تیان)، کە کوڕێکی باریک و درێژە ساڵێکیش لە (کوکو) منداڵترە، تیان تیان لە هاتوچۆکارانی بەردەوامی (گرین ستالک کافێ)یە و، لەوێ بە سەعاتان دادەنیشێ و دەخوێنێتەوە و قاوە نۆش دەکا، بەلام بەپێچەوانەی کوکووەوە، تیان تیان مرۆڤێکی باتینی و نقنەکەر و ئینتیوائی و کەمدوو و ڕۆمانسییە (هێمای ڕێژیمی سیاسی و کۆمەڵی تەقلیدی چینە) و، لە کاتێکدا کوکوخان دنیا بە (میوەیەکی بۆنخۆش)ی پێگەیشتوو دەزانێ، تیان تیان ژیان وەک (کێکێک دەبینێ کە لە ژەهر گیرابێ).

بەلام وەکو کوکوخان دەڵێ ئەم جیاوازیی ژیانبینییە نەک هەر لە یەکیان دوور ناخاتەوە، بگرە وەک (دوو جەمسەری نەگەتیڤی خوار و، پۆزەتیڤی ژوور بۆ یەکتریان کێش دەکا)، تا ڕۆژێکیان تیان تیان لە پارچە کاغەزێکدا بۆ کوکو دەنووسێ (خۆشم دەوێی) ئیتر دەکەونە ئەشقی یەکەوە و، هەر خێرا کوکو ماڵە باوان بەجێ دەهێڵێ و دەچێت لە کونجەکەی- شوققەکەی تیان تیاندا لە تەکیدا وەک گێرلفرێند پێکەوە دەژێن.

تیان تیان لە کن نەنکی (دایکی باوکی) گەورە بووە، دایکی لە ئیسپانیا دەژێت و لەوێ چێشتخانەیەکی خواردنی چینی هەیە، باوکی تیان تیان جارێک بۆ سەردانی دەچێتە لای دایکی و لەوێ لە ئیسپانیا دەمرێ و خۆڵەمێشەکەی دەهێننەوە چین، دایکی شوو بە کابرایەکی ئیسپانی دەکا، نەنکی پێی وایە دایکی تیان تیان باوکی ئەوی کوشتووە بۆ ئەوەی شوو بە پیاوە ئیسپانییەکە بکا، تیان تیان لەو دوودڵییەدا دەژێ.

تیان تیان هیچ کار و بەرهەمێکی نییە، ژیان بە خەو و خواردن و خواردنەوە و خوێندنەوەوە بە خەرج دەدا، تاکە بەهرەی لە بواری وێنەکێشاندایە ئەگەرچی ناشگاتە ڕادەی کاری مەزن و پیشەگەریی، دەسکەوت و داهاتی دارایشی ئەوەیە کە دایکی لە ئیسپانیاوە بۆی دەنێرێ و ژیانێکی ناوەندیی پێی دەژێت.

خۆشەویستی نێوان تیان تیان و کوکو هەر لە ڕۆژانی سەرەتایەوە دووچاری نەهامەتی دەبێ و کوکو چی توانای جەستەیی و زانیاریی دەروونی خۆی هەیە لە خرۆشاندنی (نێرینەیی) تیان تیاندا بەخەرجی دەدا، بەڵام بێ سوود دەبێ تا دەگاتە دۆزینەوەی ئەو ڕاستییەی کە تیان تیان (پیاوەتی) نییە.

وەلێ ئەم نەهامەتییە ناگاتە ئاستی شکست پێهێنانی خۆشەویستییەکەیان، بگرە دەبێتە هۆی گۆڕینی خۆشەویستییەکەیان لە خۆشەویستییەکی جەستەییەوە بۆ خۆشەویستییەکی ئەفلاتونی و هۆگرییەکی ڕوحیی ئەوتۆ کە بەبێ یەکتر هەڵنەکەن، کە پێم وایە دەشێ ئەم پێوەندییەیان هێمای وەک ڕێز و خۆشەویستی و پابەندیی ڕوحی نێوان کوکو و تەنانەت خودی (وی هیوی) ڕۆماننووسیش بۆ ژیانی ڕوحی و شارستانیەتی چین تەماشا بکەین، بەڵام ئاخۆ هەستی ئینتیمای ڕوحی و شارستانی و ئەخلاقی دەتوانێ پێداویستییە جەستەیی و ژیارییەکانی مرۆڤ تا سەر خەفە و سەرکوت بکا، بەتایبەتیش غەریزەی جنسی لای لاوانی نەوەی نوێ، کە لەم ڕۆمانەدا سومبلی بەردەوامی ژیان و پێشکەوتنی مرۆڤی تاک و کۆ و، هێمای کارلێک/تەفاعول و تێکەڵی و تەزاوجی جەمسەرە دژەکان و، شارستانییە جیاوازەکانە؟.

وی هیوی، کوکوخانی لاو و پڕ لە حەز و ئارەزووی سێکسی چوستوچالاک دەخاتە هەڵویستێکی دژواری ئاواوە، کوکو تا ئەوپەڕی دڵسۆزی و هۆگری شەیدای تیان تیانە، بەڵام تیان تیان (پیاوەتی) نییە و، توانای تێرکردنی حەزە جەستەییەکان و زەواجی ئەوی نییە، کە ئارەزووی سێکسیش تینی بۆ دێنێت ئینتیما ڕوحییەکەی بۆ تیان تیان (بۆ ڕەسەنایەتی چینی) تەواو سست دەبێ، بەڵام کوکو لەم هەڵوێستەدا دۆش دانامێنێ، بگرە چارەسەرێکی گونجاو لە پرەنسیپی لە یەکتر جیاکردنەوەی (سێکس) و (خۆشەویستیی)دا دەبینێتەوە، ئەویش بە گەڕانەوە بۆ بۆچوونێکی (میلان کۆندیرا)ی نووسەر و ڕۆماننوسی چیکی و دژە کۆمۆنیستی بەنێوبانگ، کە پێی وایە پیاو دەتوانێ لە تەنیشت تەنیا یەک ئافرەتدا

بە دڵنیایی بنوێ، بەڵام دەتوانێ لەگەڵ هەزاران ژندا سێکس بکا، کوکو ئەم ڕوانگە (پیاوانەیەی) کۆندیرا بۆ بەرژەوەندیی ژنانە وەردەگێڕێ و، دەگاتە ئەو ئەنجامەی کە ژنیش دەتوانێ تەنیا یەک پیاوی بەڕاستی خۆش بوێ، بەڵام بۆی هەیە لەگەڵ یەکێکی تر، یا چەندانی تردا جنس بکا.

لێرەشەوە ئیتر بڕیاری ئەوە دەدات کە لەگەڵ خۆشەویستە ڕاستەقینەکەیدا کە تیان تیانە بژێت و بەردەوام بێ، بەڵام بۆ دامرکاندنەوەی پێداویستییە بایەلۆجی و سێکسییەکەی بۆیفرێندێک بگرێت، پێم وایە ئەمەش کینایەتێکە بۆ گوزارەکردن لەو ڕاستییەی کە گەلان دەتوانن دەست بە ڕەسەنایەتی خۆیانەوە بگرن و لەپێناوی بەردەوامی و بە زیندوویی مانەوە و پێشکەوتنی خۆیشیاندا زەواجی شارستانی لەگەڵ ئەو، یا ئەوانی تردا بکەن، بەتایبەتی لەو دۆخە مێژووییەدا کە گەل بە هەموو دەزگا کۆمەڵایەتییەکانی و بە سیستەمی حوکمیشەوە وەکو ئەوەی ئێستای چین، بگاتە بنبەست و خۆجوینەوە، واشی تێ دەگەم ڕێژیمی چینیش هەر وەکو من لە ڕاستیی پەیامی (وی هیوی) و ڕۆمانەکەی (شەنگەهای بەیبی) تێگەیشتون بۆیە بڕیاری ئیعدامکردنی ڕۆمانەکە و گەمارۆدان و پەراوێزکردنی ڕۆماننووسەکەیان دا، ئەگەرچی بە درەنگ وەختیشەوە بە دەست هاتن.

شانۆی ڕووداوی ڕۆمانەکەش شاری جەنجاڵی شەنگەهایە، شەنگەهای کە بە (سەری ئەژدیهای چین) ناسراوە و دەکەوێتە ڕۆهەڵاتی چین لەسەر دەریای زەرد/ دەریای باکوری ڕۆهەڵاتی چین، شاری هەرە گەورەی پیشەسازی و بازرگانی چینە، کە ڕووبەرەکەی پتر لە (٨٠٠كم٢) دەبێ و، ژمارەی دانیشتوانیشی پتر لە (١٣) ملیۆن کەسە، شارێکی پڕ لە ژیان و پێوەندیی و هاتوچۆی بیانیان و تێکەڵبوونی خەڵک و هاووڵاتییانی وڵاتانی جیهان و ئاڵوگۆڕی بەرژەوەندیی جۆراوجۆرە.

لە هەمان کاتیشدا پڕە لە بینای فرەنۆم و شەقام و گۆڕەپان و باخچە و پارک و بار و چێشتخانە و نایت کلاب و جێی یاری و گەمە و شەوانی پڕ لە نهێنی و پێوەندیی.

کوکو لە چوار دێری سەرەتای ڕۆمانەکەدا دەڵێ (هەموو بەیانییەک کە لە خەو ڕادەبم لە خۆم دەپرسم دەبێ چ بکەم بۆ ئەوەی (لەم شارەدا) نێوبانگێک بۆ خۆم

پەیدا بکەم، نێوبانگ دەرکردن بووەتە ئامانج و تا ڕادەیەکیش هۆی بوونم، دەمەوێ وەک ئەو گوڵە ئەستێرانەی لە شەوانی خۆشیدا دەچن بە ئاسماندا، ئاوا لە ئاسمانی شارەکەدا پرشنگ بدەمەوە).

لە نێوان ئەم ئارەزووە سەرکێشە و، ئەو ساردی و (بێ پیاوەتییە)ی تیان تیاندا، کوکو لە ئاهەنگێکی شەوانەدا لەگەڵ کارسازێکی (رەجول ئەعمال) ئەڵمانیدا بەناوی (مارک) ئاشنایەتی پەیدا دەکا، مارک نوێنەری کۆمپانیایەکی ئەڵمانییە و دوور لە ژن و منداڵی خۆی کە لە ئەڵمانیای بەجێ هێشتوون، لە شاری شەنگەهای کار دەکا و دەژێت.

لە ڕووداوەکانی پاش ئەم ئاشنایەتی پەیداکردنەوە دەردەکەوێ کە مارک ڕێک ئەو (نێرینە)یەیە کە کوکو لێی دەگەڕێ و بۆ دامرکاندنەوەی حەزە سێکسییەکانی خۆی وەکو (ئامێرێک) بە کاری دەبا، ئەگەرچی دوای هەر شەوێک و دیدارێکی سووریش بێزی لە خۆی دەبێتەوە و ڕقی لە مارک هەڵدەستێ، بەڵام ئەم حاڵەتە هەر هەتا سەرهەڵدانەوەی حەزێکی تری کوکو درێژە دەکێشێ و، هەم جارێکی تر تێهەڵدەچنەوە، بەڵام لە هەمان کاتیشدا خۆشەویستی ڕوحی کوکو بۆ تیان تیان و پێوەندییەکەیان و پێکەوەژیانیان پتر پەرە دەستێنێ.

کوکو وەک ئاوات و، بە هاندانی بەردەوامیی تیان تیان لەسەر نووسینی ڕۆمانەکەی بەردەوام دەبێ، تیان تیانیش سەرگەرمی وێنەکێشان دەبێ و، ئاکام بە هاندانی کوکو پیشانگەیەکیش دەکاتەوە، کە هەندێک دەسکەوتی دارایشی بەدواوە دەبێ.

بەڵام تیان تیان بەهۆی هەندێ برادەری خراپەوە خوو دەداتە بەنگکێشیی، هەرچەندە کوکویش یارمەتی چاکبوونەوەی دەدا، بەڵام سەرئەنجام دووبارە تێهەڵدەچێتەوە و، بە نهێنی و بە ئاشکرا دەگەڕێتەوە سەر بەنگکێشانەکەی تا تەندروستی و داراییەکەشی لەسەر دادەنێت، پێوەندییە جەستەیییەکەی کوکو و مارکیش هەر بەردەوام دەبێ ئەگەرچی خاتوو کوکو هەندێ جار هەستی خیانەت و ئازاری ویژدانی پێوە دەکێشێ، بەڵام هەر بۆ ماوەیەکی کاتی.

من مارک وەک هێمای ئەورووپا دەبینم لەم دەقەدا، پێوەندییە (جەستەیییەکەی) ئەو و کوکویش بە بانگهێشتێک تێ دەگەم بۆ دامەزراندنی پێوەندییەکی (مادی) لە نێوان چین و ئەورووپادا، کە لێرەدا خۆی لە ئەڵمانیادا نیشان دەدات.

وی هیوی له هەڵبژاردنی ئەڵمانیدا بۆ دروستکردنی پردێک له نێوان چین و ئەوروپادا (مەبەست زەواجی شارستانیەتی ڕۆهەڵات و ڕۆئاوایە) وردەکارییەکی نەک هەر تەکنیکێکی هونەریی، بگرە تەکتیکێکی سیاسی بەکار بردووە، ئەویش بۆ پێشکێشکردنی نموونەیەکی پەسەند بۆ چاولێکردن، کە ئەڵمانیای بەهێزی ئابووری و سیاسی و فیکر و فەلسەفە و ئەدەب و هونەر و مۆسیقا و گەلی ناسراوی مولتەزیمی کار و بەرهەمهێنان و بیناکردنی پاش یەکگرتنەوەی هەردوو پارچەکەیەتی.

کە نموونەی بەریتانیا و ئەمەریکاشی بۆ چاولێکەری و شەریکی ئەو پردە شارستانیە پێشنیاز نەکردووە، لەبەرئەوەی بووە کە گەلانی چین لەگەڵ بەریتانیای سەردەمی کۆلۆنیالی و داگیرکردنی چیندا ڕابردوویەکی تاڵیان دیوە و، ئەمەریکاش ئەوە دیارە پۆپەی ئەو ئیمپریالیەتەیە کە ئەوە پتر لە نیو سەدەیە حزبی شیوعی گوێی خەڵکی چینی لە دژ پڕ دەکا، بەم شێوەیەش، واتا بە پێنشیازکردنی ئەڵمانیا بۆ دۆستایەتی و زەواجی شارستانیەت، وی هیوی ویستویەتی خۆی لە توورەبوونی گەلانی چین، لە ئینگلیز و، لە قەڵسبوونی ڕێژیمی چین بپارێزی کە بە بڕیاری پێشوەخت و بە بەرنامەی نەخشە بۆ داڕێژراو دوژمنایەتیی ئەمەریکا دەکا.. نەخشەکەشی هەتا تێپەڕبوونی دەقی ڕۆمانەکە لە سانسۆر و ماوەیەک دوای بڵاوبوونەوەکەی سەرکەوتوو بوو، وەلێ هەتا سەر بڕی نەکرد، دەسەڵاتی کۆمۆنیستی، وەکو حەساسیەتێکی ئایدۆلۆجی، ئەڵمانیا پێشنیاز کراوەکەیشی وەکو باڵێک، یا دیوێکی تری ئیمپریالیەتە جیهانییەکە ڕەت کردەوە و، بڕیاری سووتاندنی ڕۆمانەکەی دا و بە بەرچاوی دنیاوە جێبەجێشی کرد.

ئەوەیشی کە ناتەقلیدی و نامەئلوف و سەرنجڕاکیشیشە لەم ڕۆمانەدا هیچێک لەوانە نییە، بەڵکو ئەوەیە کە ئەم ڕۆمانی (شەنگەهای بەیبی)یە، بەپێچەوانەی هەموو ڕۆمانە ناودارەکانی ترەوە، ململانێی تێدا نییە و، پاڵەوانەکانی لە ناوەوە لە ئاشتییەکی بەرقەراردا دەژین، گرفتێکی کۆمەڵایەتی، یا ئابووری، یا سیاسی، یا تەنانەت دەروونی و، چارەسەرکردنیان بەرجەستە و وێنا و، پێشنیاز ناکات، وەکو لە ئوسوڵی ڕۆمانی جیهانیدا بووەتە باو و داوونەریتێکی نەگۆڕ.

کوکو تا ئەوپەڕی سنوور تیان تیانی بێ پیاوەتی خۆش دەوێ، بەڵام بۆ دابینکردنی پێداویستییە جەستەییەکەی، لەگەڵ مارکی ئەڵمانیدا پێوەندیی

سێکسی توندوتۆڵی هەیە، مارک ژنە ئەڵمانییەکەی خۆی- دایکی منداڵەکانی تا سەر ئێسک خۆش دەوێ، دەشزانێ و دڵنیاشە لە خۆشەویستی نەگۆڕی کوکو بۆ تیان تیان، بەڵام لەبەرئەوەی لە ژنەکەی دوورە پێویستییە سێکسییەکەی خۆی وەکو مەنفەعتێکی دوو لایەنە لای کوکوخان دابین دەکا.

دەوروبەری هەردووکیشیان لە دایک و باوک و خزم و کەس و دۆست و برادەران و کۆنە بۆیفرێند و گێرلفرێند هەموو بەم پێوەندییە مەنفەعیەی کوکو و مارک دەزانن، بەڵام کەس غیرەیان لێ ناکات و کەس و کۆسپیان بۆ نانێتەوە، تەنانەت (مادۆنا)ی کۆنە گێرلفرێندی تیان تیانیش کە نەک هەر ڕێگریان لێ ناکات بگرە دۆستایەتییان دەکا و یارمەتیشیان دەدا، کە ئەمەش بۆخۆی دەرچوونێکی ترە لە ڕێسای باوی ڕووداوی چیرۆک کە پاڵەوان لە گەیشتن بە ئاوات و دڵخوازی خۆی هەردەم دووچاری تەگەر دەکرێ و پاشان یارمەتیدەرێک لێی دەپەڕێنێتەوە.

نەک هەر کەسانی پلەی دووی هاوکێشەکە، بگرە خودی تیان تیانیش بە پێوەندییە جەستەییەکەی کوکو و مارک دەزانێ، بەڵام ڕێیان لێ ناگرێ.

هاوکێشە ڕوحی و جەستەییەکانی هەرسێ لایەنی پێوەندییەکانیش ئاکام ئاوا هاوسەنگ دەبنەوە: تیان تیان دەست لە (جەستە)ی کوکو هەڵدەگرێ بۆ مارک و بە وەدەست هێنانی (دڵ)ی دڵی دادەکەوێ، مارک بەپێچەوانەوە (جەستە)ی کوکو وەدەست دێنێ و واز لە (دڵ)ی دێنێ بۆ تیان تیان.

کوکویش بە خواستی خۆی (دڵ) دەدا بە تیانتیان و، (جەستە)یشی بە مارک بەم شێوەیەش ئاشتییەکی گشتگیر فەزای دەقەکە دادەگرێ، کە ململانێیەکی نهێنی لەگەڵ سیستەمی نەزۆکی تۆتالیتاری داخراوی چیندا ڕادەگەیەنێ کە لە دەرەوەی دەقەکەدا و، لە شێوەی بنیاتێکی دیماگۆگیدا کار دەکا، بەبێ ئەوەی هیچ حوزوورێکی لە دەقەکەدا هەبێ، لە کۆتایشدا مارک بە دوای کاری خۆیدا سەفەر دەکا و چین و کوکو بەجێ دەهێڵێ و، تیان تیان لە ئەنجامی نەخۆشی و بەنگکێشانەوە دەمرێ و، کوکویش بەو هەموو حەز و ئارەزوو و هیواو ئاوات و چالاکی و پێداویستییە ڕوحی و مادیەوە بە تەنیا دەمێنێتەوە، بەڵام پرۆژەی داهێنانەکەی دەباتە سەر و ڕۆمانە چاوەڕوان کراوەکەی تەواو دەکا.

* لە کۆواری (نووسەری نوێ)ی ژمارە (٤٠)ی (ک-٢)ی ٢٠٠٨دا بڵاو کراوەتەوە.

٢

شووکردن بە بودا

دوای ئەو سالآنەی نەفرەت لێکردنە فەرمییەی حزبی شیوعی و حکوومەتی چینی لە (وی هیوی)ی ڕۆماننووس و، ڕۆمانە بەنێوبانگەکەی (شەنگەهای بەیبی)یان کرد و، بەوە نووسەرەکەیان تۆمەتبار کرد کە (کۆیلەی کولتووری بیانییە) و، بە بەرچاوی ڕای گشتی چینی و جیهانییەوە بە دەیان هەزار دانەیان لە ڕۆمانەکە لە کەرنەڤاڵێکی (!) ناشارستانیدا سووتاند، شەنگەهای بەیبی و نووسەرەکەی (وی هیوی) لە جیهاندا دەنگی دایەوە و لە ماوەیەکی کورتدا وەرگێڕدرایە سەر پتر لە (٢٠) زمانی زیندووی جیهانی و بە سەدان بابەت و لێکۆڵینەوەی لەسەر نووسرا و (بە کوردیش من لەسەرم نووسی)، چەندان خەڵاتی جیهانیی بە نووسەرەکەی بەخشرا و بانگهێشتی زۆر وڵات کرا، وەک: ئەمەریکا و ئیسپانیا و ئەرجەنتین و... لەوێش لەلایەن زۆر داوودەزگا و خانەی بڵاوکردنەوە و دامەزراوەی ڕۆشنبیریی و ئەدەبییەوە و، تەنانەت لەلایەن نووسەران و جەماوەری خوێنەرانیشیەوە پێشوازیی شایستەی لێ کرا.

لەم کەشە پڕ لە کێشەیەدا وی هیوی ڕۆمانی (شووکردن بە بودا)ی نووسی و بڵاو کردەوە، شووکردن بە بودا لە ٢٠٠٢دا نووسراوە و لەلایەن (خالد الجبیلی)یەوە کراوە بە عەرەبی و (خانەی جەمەل لە ئەڵمانیا لە ٢٠٠٨دا، بە (٣٠٤) لاپەڕەی قەوارە ناوەندیی چاپ و بڵاوی کردووەتەوە.

بە بۆچوونی من (شووکردن بە بودا) دیوێکی تر، یا (تەنویعە)یەکی تر، یا دەتوانین بێژین درێژەپێدانی ڕۆمانی (شەنگەهای بەیبی)یە.

شووکردن بە بودایش وەک شەنگەهای بەیبی ڕۆمانێکی ئیرۆتێکی بوێرانەیە و قسە لە پێوەندییە سێکسی و جەستەییەکان دەکا، زۆربەی ڕووداوەکانیشی لە ئۆتێل و چێشتخانە و بار و نایت کلاب و خەڵوەتخانە و کونج-شوققە تایبەتییەکان و لە فەزای خواردنەوە و سەرمەستیدا ڕوو دەدەن، پێوەندییە ناشەرعی و، نایاسایی و، شازەکانی نێر و مێ وێنا دەکەن.

لەمانەش گرینگتر ئەوەیە کە کارەکتەری سەرەکی هەردوو ڕۆمانەکەش هەر یەک کەسە کە (کوکو)ی ڕۆژنامەکار و ڕۆماننووسە و، بەهەمان شێوە و شێوازی

خۆیەوە لە هەردوو ڕۆمانەکەدا دەژێت و دەنووسێ، هەردوو ڕۆمانەکەش بە کەسی یەکەمی تاک (من) دەگێڕێتەوە ئیتر سەربەخۆ بێ، یا لکاو.

لە ڕووی پەیامیشەوە (شووکردن بە بودا) بەرگرییەکە لە (شەنگەهای بەیبی) و وەڵامدانەوە و بەگژداچوونەوەی ئەو تاوان و تۆمەت و گومانانەیە کە دەسەڵاتی فەرمیی چین لە دژی شەنگەهای بەیبیان بەرپا کرد، ئاخر ئەوان بۆ ئەوەی جەماری بەرفراوانی چینی بە گژدا بکەن، وی هیویان بەوە تاوانبار کرد کە (کۆیلەی کولتووری بیانییە).

وەکو وەڵامێک بۆ ئەم تاوانبارکردنە هیوی لە (شووکردن بە بودا)دا چەندان ستراتیجی بەکار بردووە، یەکەمیان، کە هەر لە ناونیشانی ڕۆمانەکەوە دیارە، گەڕانەوەیە بۆ کولتووری ئاینی بودایی، دووەمیشیان گەڕانەوەی (کوکو)ە بۆ چین، بۆ شەنگەهای و لەوێشەوە بۆ زێدی لەدایکبوونی، کە دوورگەی (بۆتوو) و، ئەو پێوەندییە ڕوحییەیە کە لەگەڵ کاهینی ئەو پەرستگەیەدا دەیبەستێت، کە (٢٩) ساڵ پێشتر بەشێوەیەکی ناوادە تێیدا لەدایک بووە.

سێیەمیشیان ئاماژەدانە بە هەندێک پەند و ئەفسانە و، جیڤانۆکی ڕەسەنی چینی و بایەخدانە بە هەندێ خواردن (جاتوو..) و، یاری باوی وەک (دامەی چینی، گۆ و، ماهگونگ و..) کە یاریگەلێکی کەلەپووری ئاماڵپیرۆزی بودایین، لەگەڵ لەبەرکردن و ستایشی جلوبەرگی تەقلیدیی ژنانە (کیباو)ی چینی، کە هەموو ئەمانە پێکەوە سروشتێکی میللی و، کەشێکی کەلەپووری لە دەقەکەدا دەرەخسێنن و، پێکەوە وەڵامێک و ڕەتکردنەوەیەکە بۆ ئەو کەس و لایەنە فەرمییانەی کە (وی هیوی)یان بە کۆیلەیەتی بۆ کەلەپووری بێگانە تۆمەتبار دەکرد.

لەمانەش بترازێ (کوکو) تەنانەت لە گەشتەکانی و لە ناوەوە و لە هەندەرانیشدا بە زۆری پۆشاکی ئاورێشم-هەریر لەبەر دەکا و شانازیی پێوە دەکا وەک ئەوەی کە هێمای چین و نیشانەی وردەکاری و دەسڕەنگینی خەڵکی ئەو وڵاتەیە و چینی پێوە ناسراوە و لە هەموو شوێنێکدا بۆ (کوکو) دەبێتە شوناسنامە نیشتمانی، ئەگەرچی لە دەنگی دادرینی (شیرە)ی ئاوریشمدا لەزەتێکی جنسی و، هۆیەکی لە ڕادەبەدەری وروژاندنی جەستەی ژنانە و ئارەزووەکانی خۆی دەبینێ و، لە پۆپەی کاری سێکسیدا جارێک داوا لە (موجو)ی یابانی و، جارێک داوا لە (نیک)ی

ئەمەریکی دەکا کە جلە ئاوریشمینەکانی لەبەردا داتلیشێنن، موجو و نیک دوو دۆست- عەشیق- بۆیڤرێندی ئەون.

من بۆ خۆم ئەم خووە سێکسییە نائاساییەی کوکو وەک هێمایەک دەخوێنمەوە، هێمایەک بۆ پێویستی ڕزگاربوونی مرۆڤی چینی لەو هەموو بیرۆکە تەقلیدییە وردانەی کەلەپوور و کولتووری چین، کە بواری جوڵانەوە و ئازادییەکان لە مرۆڤی تاکی چینی دەگرن، ئەم ئارەزووەی کوکو بۆ لەبەر دادڕینی جلوبەرگە تەنگە (کیباو)ە ئاوریشمینەکەی بەری وەک ئارەزووی ئەو (کرمە ئاوریشمە) دەبینم، کە بۆ خۆڕزگاکرن لەو قۆزاخە-تۆپەڵە دەزووە لە ئاوریشمەی دەدا کە بەخۆی لە دەوری خۆی دەئاڵێنێ و خۆی تێدا پەلبەست دەکا و یا دەبێ بیپسێنێ یا دەبێ تێیدا بتۆپێ.

وی هیوی بەم ستراتیجانەوە نەک هەر بەرگری لە نیشتمانپەروەریی خۆی و، ئەو واقیعبینیەی ڕۆمانی پێشووی (شەنگەهای بەیبی) دەکا، بگرە لە ڕۆمانی (شووکردن بە بودا)دا بە سووربوونیشەوە بەردەوامە لەسەری، لەگەڵ گۆڕانکارییەکی گرینگ لەو نموونەیەی کە لە ڕۆمانی یەکەمدا بۆ دەربازکردنی چین لە قۆزاخەی ئایدۆلۆجی دۆگمایی و پەڕینەوە لە تەنگژە شارستانی و ئابووری و سیاسییەکانی پێشنیازی دەکا.

ئەمەش لەگەڵ ئەو گۆڕانکارییەدا دێت کە بەسەر پێوەندییە ڕوحی و جەستەیییەکانی (کوکو)ی کاراکتەری سەرەکی هەردوو ڕۆمانەکەدا دێتە کایەوە، کوکو لە شەنگەهای بەیبیدا بۆ دابینکردنی پێداویستییە ڕوحییەکانی، خولیای (تیان تیان)ی تلیاککێش و لە پیاوەتی کەوتووی هاووڵاتیی چینی خۆی دەبێ، بەڵام پێداویستییە مادی و جەستەیی و سێکسییەکانی بە (مارک)ی ئەڵمانی تێر دەکا.

(تیان تیان) لە شەنگەهای بەیبیدا هێمای وڵاتی چینی قۆزاخە کردووی شیوعی و گیرخواردووی ناو ئایدۆلۆجیای دۆگمای تۆتالیتاریایە و، (مارک)یش هێمای ئەڵمانیا و ئەو نموونەیەیە کە بۆ چاولێکردن وی هیوی لە شەنگەهای بەیبیدا پێشنیازی دەکا.

بەڵام لە (شووکردن بە بودا)دا کوکو دوو دۆست- بۆیفرێندیی هەیە: (موجو)ی بەڕەگەز ژاپۆنی کە لە نیویۆرک دەژێت و کوکو خۆی دڵی چووە و بە دوایدا وێڵە،

دووەمیشیان (نیک)ی ئەمەریکایی ڕەگەزە کە ئەو بۆ خۆی خولیای کوکو لەسەری داوە و شـوێن بەشـوێن و وڵات بە وڵات بـە دوای کـوکـوەوەیە، تا لـە شـەنگەهای تاسەی سێکسی لێی دەشکێنێ و، هەر پاش چەند کاتژمێرکێش ئەوجا (موجو) لە ژاپۆنەوە دێتـە شـەنگەهـای و، ئەویش بەبێ ئەوەی ئاگـای لـە (نیک) بێت، لەگـەڵ کوکودا جووت دەبن و، پاشان نیک و موجویش، چین و کوکویش بە سکی پڕەوە بەجێ دەهێڵن، کە بەخۆیشی نازانێ سکەکەی لە کامیانە و، بەلایشێوە گرینگ نییە ساغی بکاتەوە منداڵەکەی هیی کامیانە، کارەکەش لە شاری پیشەسازیی شەنگەهایدا دەکرێ کـە چینییـەکان وەک (سـەری ئەژدیهـای چینی) تـەماشـای دەکەن.

من بوونی (موجو)ی ژاپۆنی و، (نیک)ی ئەمەریکایی لە ڕووداوکانی (شووکردن بە بودا) و، سکپڕبوونی (کوکو)یش لە شەنگەهایی پایتەختی پیشەسازیی چیندا، بە ڕێککەوت نازانم، بگرە لە پشتی ئەم کەس و ڕووداوانەوە بانگهێشتێکم گوێ لێیە بۆ ئەوەی چین خۆی دیوارە مادی و مەعنەوییەکانی دەرباز بکا و، ڕێچکەی ئەزموونی لیبراڵی و پیشەسازیی ئەمەریکا بگرێ کە لەم دەقەدا (نیک) هیمایەتی، یا بەدوای ئەزموونی ژاپۆندا بکەوێ کە (موجو) سومبولێتی.

ئەو دەنگە ئاسمانییەشی کە لە خەوندا بانگ لە کوکو دەکا (شوو بە بودا) بکە تەنیا ئاماژەیەکە بۆ کەلەپوور و کولتووری هاوبەش، یا لێکتر نزیکی ئاینی گەلانی چین و ژاپۆن و، لە کاتی لە دەستچووشدا دێت، کە کوکو ئیتر سکی پڕە، ئەگەرچی نە دەشـزانێ و نە بەلایشیـەوە گـرینگە بزانێ لە (نیک)ی ئەمـەریکاییـیە، یا لە (موجو)ی ژاپۆنی، لە کاتێکدا خۆی ئاشقی موجویە و هەر بۆ پڕکردنەوەی غیابی موجو و لە سەر پێداگیری نیکە بۆ نیک دەوەستێت، گەڕانەوە بۆ بوزا لە کاتی کار لەکارترازاندا ڕەنگە هەر بۆ ڕەواندنەوەی دوردۆنگی مێژوویی چینییەکان بێ بەرامبەر بە ژاپۆنییەکان، کە لە دەقەکەدا پتر لە جارێک ئاماژەی پێ دراوە، بودا ئەو خاڵە هاوبەشەیە کە دەشێ ببێتە مایەی پێکگەیشتن و بنیاتنانی ئاشتەواییەک کە چین تێیدا زۆرتر سوودمەند دەبێ بۆ دەربازبوون لە تەنگژە جۆراوجۆرەکانی و گەیشتن بە کاروانی شارستانیەتی نوێدا، ئەگەر نا ئەوە ئەمەریکا بەوپەڕی ئارەزووەوە لە دوای چینە بۆ ئەوەی بەرەو ئەزموونێکی لیبراڵی و سەرمایەداری پاڵی بنێت.

وی هیوی خاوەنی شێوازێکی شەفافی روونە، هەموو شتەکان لە ئەزموون و ژیانی ڕۆژانەی کارەکتەرەکەیەوە هەڵدەکوێزێ، زۆر بە کەمی ئاماژەی فەلسەفی و سایکۆلۆجی و ڕووداوی مێژوویی لە ڕابردووی دوورەوە، لە دەقی ئەودا دەبینرێن، ڕستەی وی هیوی بە زۆری کورت و سادەن، وەسف لای ئەو زۆربەی کات کورت و خێران، بۆیە نەک هەر (گێڕانەوە) ڕاناگرن، ڕووداوەکان لە ڕابردووی نزیک، یا ڕاستتر بێژم لە ڕووداوی هاوچاخی کاراکتەر خۆیەوە وەردەگیرێن، بیری ڕاگوزاری بێ مەبەست و بەخۆدا چوونەوەی درێژ و هێنان و بردی فەلسەفی و سایکۆلۆجی زۆر دەگمەنن لای کەسایەتییەکانی، ئەگەر هەشبن لە سنووری ئاماژە تێپەڕ نابن، ئاماژەگەلێک کە بۆ ڕوونکردنەوە بەسن، دایالۆگیش لای وی لە ڕێی ڕێکخستنی دیمەن= مەشهەدەوە نییە، بگرە بەزۆری لە ڕێی گێڕانەوەی ناڕاستەوخۆی قسەکانەوەیە، کە هەموو کات لەنێو جووتکەوانەدا دایان دەنێ، بەمەش کاتێکی زۆر بۆ خۆی دەهێڵێتەوە کە لەوانەیە شێوازی دیمەن- مەشهەد لە دەستی بەرێت، گوتیشم ڕۆمانی (شووکردن بە بودا) تەواوکەری ڕۆمانی (شەنگەهای بەیبی)یە، بەڵام لە ڕاستیدا دوو ڕۆمانی سەربەخۆن و هەر یەکەیان تام و چێژی خۆی پاراستووە و وەکو ڕۆمانگەلێکی جیاوازیش دەتوانن کەسایەتی خۆیان لە قەوارەی تایبەتیی خۆیاندا بپارێزن و بەجوانیی خۆیانەوە بژین و خۆیشیان نمایش بکەن.

تێبینی: بۆ بەسەرکردنەوەی ڕۆمانی (شەنگەهای بەیبی) بڕوانە نووسینێکی تری نووسەری ئەم دێرانە، کە لە کۆواری نووسەری نوێ/ژمارە-٤٠ی ساڵی ٢٠٠٨دا بڵاو کراوەتەوە.

هەولێر-نیسانی ٢٠٠٩

* لە کۆواری (نووسەری نوێ)ی ژمارە (٤٦)ی تەمووزی ٢٠٠٩دا بڵاو کراوەتەوە

فرەنۆمی یاکۆبیان
ڕۆمانێکی سەرنجڕاکێش بەبێ یەکەتیی ڕووداو

فرەنۆمی یاکۆبیان، ڕۆمانێکی میسری سەرنجڕاکێشە، لە نووسینی پزیشکێکی ددان (عەلا ئەسوانی)، کە ئەمە یەکەم جارە ڕۆمان دەنووسێ و پێشتر تەنیا دوو کۆچیرۆکی کورتی بڵاو کردووەتەوە: کۆمەڵەی ئەوەی نزیک کەوتەوە و دیتی و، کۆمەڵەی چاوەڕێکارانی پێشەوا. کە بریتین لە (١٧) کورتە چیرۆک و لە ٢٠٠٨دا بە ناوی (ئاگری دۆستان)ەوە لە یەک بەرگدا چاپی کردنەوە.

فرەنۆمی یاکۆبیان لە پێشدا بەشێوەی بەش بەش لە ڕۆژنامەی (ئەخباری ئەدەبی)دا بڵاو کراوەتەوە و، لە ٢٠٠٢یشدا کتێبخانەی مەدبولی لە قاهیرە لە (٣٤٨) لاپەڕەی ناوەندیی چاپی یەکەمی لە شێوەی کتێبدا لێ بڵاو کردەوە، دوای ئەوەش لە ماوەی (٤) ساڵدا، واتا تا ٢٠٠٦ نۆ جاری تر چاپ کراوەتەوە، ئەمەش شتێکی کەم وێنەیە بۆ ڕۆمانێکی عارەبی و، نۆبەرەی ڕۆماننووسێک.

ڕۆمانەکە تا ئێستا کراوەتە فرەنسی، ئەڵمانی و، ڕووسی و.. هتد و، بە عەرەبی و بەو زمانانەش پتر لە (٢٠٠) بابەتی ڕەخنەیی و ڕۆژنامەوانی و هەواڵی لەسەر بڵاو کراوەتەوە و، ڕۆماننووس هەندێکیانی خستووەتە پاشکۆی کتێبەکەوە کە هەندێکیان هیی نووسەری خاوەن ناون وەک: جەمال غیتانی، فەریدە نەقاش، جەلال ئەمین، ئەحمەد ئەلخەمیسی و هیی تریش.

فرەنۆم (لە شیعرێکی دۆستی هەردەم ئەزموونگەرم عەباس عەبدوڵا یووسف)م خواستووە و لێرەدا لە جیاتی ئەپارتمان-عیمارە بەکاری دەبەم، فرەنۆمی یاکۆبیانیش بیانەیەکی ڕاستەقینەی دە نهۆمییە و، دەکەوێتە چوارڕێیانی تەڵعەت حرب، لە شەقامی سلێمان پاشا لە (نێوەندی شار)ی قاهیرەی پایتەخت، کە لە ئەدەبی میسریدا هێمای شارستانی و کۆمەڵایەتی و ئابووری زۆری هەیە.

فرەنۆمی یاکۆبیان ئەپارتمانێکی گەورەی (١٠) قاتە و بریتییە لە (٥٠) کونج-

شــوقــەی (٨ تـا ١٠) ئۆدەیی و، لە ســەرەوەیشـی (٥٠) ژووری بچکۆلـەی یەک، دوو مـەتری چوارگـۆشـەیی تێدایە کە سـەرەتا وەک کۆگا بۆ مـاڵەکـانی خـوارەوە و، بۆ هەڵگرتنی شتومـەک و، دواتر بۆ بەخێوکردنی سـەگ و ئاژەڵ بەکار براوە و، ئینجا بۆ جـێی خـەوتن و حـەوانەوەی کـارەکـەر و خـزمـەتکارەکـانیـان و، لـە ســەردەمی ڕووداني ڕۆمـانەکەشدا بووەتە جێی حەوانەوە و نیشتـەجێبوونی خێزانە هەژار و کەمدەرامەتەکان ئەگەر بە پارانەوە و ڕیشوەت یەکێکیان لەو ژوورانە دەست بکەوێ کە زۆرتر لە (گۆڕ) دەچن و دەرگە و پەنجەرەیان خڕ لە ئاسن و لەوحن.

بینایەکەیش بینایەیەکی کۆنە و، دەمـچـەرمـووی ئەرمـەنیانی مـیسـر ملیـۆنێر (هاکوب یاکۆبیان) لە ساڵی ١٩٣٤دا لەسەر دەستی چەند وەستا و هونەرمەند و ئەندازیارێکی ئیتـاڵی بە مـاوەی دوو سـاڵ بە پێوەیان ناوە و، ڕووەکـەشـیـان بە پەیکەری چەند دەموچاوێکی گریک ئاسا نەخشاندووە، لە دیوی ناوەوەیش لەسـەر بەردێک ناوی خاوەن فرەنۆمەکەیان هەڵکەندووە: هاکوب یاکۆبیان.

دانیـشـتـوانی فـرەنۆمـەکـەیش سـەرەتا هـەندێ مـاڵە وەزیر و پاشـا و خـێزانی پایـەداری کـۆمـــەڵایەتی و ئـابووری بوون، پاش شـۆڕشـــەکـەی ١٩٥٢یش گــەورە ئەفسـەران و دەسـەڵاتدارانی سـەر بە ڕێژیمە نوێیـەکەی جـەمال عـەبدولناسر وردە وردە کونجە- شوقە گەورەکانی ئەپارتمانەکە داگیر دەکەن و ژوورە گۆڕ ئاساکانی سەربانەکەیشی بۆ خزمەتکار و گزیر و پاسەوانایان بەکار دەبەن.

بەڵام ئـێـســتـا- ئێـسـتـای دەسـپـێکی ڕۆمـانەکـە فـرەنۆمـەکـە بووەتە جـێی نیشتەجێبوونی خەڵکێکی هەمەچیزەی کۆمەڵایەتی و خێزانی پلە و پایە نزم و سەر بە ئاین و چینی جـیـاواز و، هـەمـەڕەنگ و هـەمـەکـارە، کـە ئەوەی پێکەوەیان کـۆ دەکاتەوە تەنیـا هەر فرەنۆمەکەی یاکۆبیانە، بەمەش شێوە و سروشتی (میسرێکی بچـووک) لە خـۆی دەگـرێ کـە عـەلا ئەسـوانی دەیکاتـە شـانۆی ڕووداوەکـانی ڕۆمانەکەی.

لە ڕاستیشدا لە هونەری چیرۆکی جیهانی و تەنانەت لە ئەدەبی عەرەبیشدا عەلا ئەسـوانی یەکـەم کـەس نییـە (شـوێنی گچـکە-مـینی شـوێن)ی کردبێـتە گۆڕەپانی ڕووداوی ڕۆمان.

مـایکرۆشـوێن وەکـو: خـان، ئۆتێل، ئەشکەوت، دوورگـە (وەک ئەوەی ڕۆبنسـۆن کرۆسـۆ-ی دیفۆ)، کەشـتیی ئاسـمـانی (وەک ئەوانەی ڕۆمـانی خـەیاڵی زانسـتی)،

کەشتیی دەریایی (وەک لە مۆبی دیک-ی ملمڤیل دەبینرێ)، ی کڵێسە (وەک ئەوەی هۆگۆ لە کوورەی نۆتردام کردوویەتی)، لە زۆر ڕۆمان و چیرۆکدا تەنانەت لە ئەدەبی میسری خۆیشیدا ئەم جۆرە شوێنە بەکار براون لەوانە نەجیب مەحفوزی میسری کە لە (أولاد حارتنا)، (خان الخليلي) و (ثرثرة فوق النيل)یشدا سوودی لەم مینی شوێنە دیوە، کە یەکەمیان گەڕەکێکە و، دووەمیان بازاڕێکی بەنێوبانگی لەمێژینەی قاهیرەیە و، سێیەمیشیان، واتا (ثرثرة فوق النيل-چەقەچەقێک بەسەر نیلەوە) لەسەر بەلەمێک لە ئاوی نیل لە قاهیرە ڕوو دەدات.

ئەم مینی شوێنە بۆ ڕۆماننووسێک تەرکیز لەسەر شوێنێک، یا کەسێک، یا کێشەیەک، یا بابەتێکی دیاری کراو بکا زۆرجار سوودی فرەی دەبێ، چونکە دەبێتە چێوەیەک و هەموو ڕەگەزەکانی ڕۆمانەکە لە کەسەکان و لە ململانێیەکە و تەنانەت لە پەسن و کۆنترۆڵکردنی ڕووداوەکان و بەدوادا چوونیشیان بۆ نووسەر و تەنانەت بۆ خوێنەریش ئاسان دەکا، وەلێ جووڵانەوە و کارکردن لە شوێنی چێوەدار و مایکرۆشوێندا ئەویش کارێکی ئاسان نییە وەک لە ڕواڵەتدا خۆی نیشان دەدات.

شوێنی داخراو ڕێگەی پەلهاوێشتن لە نووسەر دەگرێ، ڕادە و ڕێژەی وەسفی دەوروبەر و دیوی دەرەوەی کەسەکان و ژمارەیان بەرتەسک دەکاتەوە، بەڵام لە هەمان کاتیشدا هەلی دەروونشیکاری پاڵەوانەکان و، وەستانی زۆر لەسەر وردەکاری ڕووداوەکان و ڕۆڵی کەسە سەرەکی و تەنانەت لاوەکی و، ئەو کارەکتەرانەش ئاسان دەکا کە بەشێوەیەکی کتوپڕ و بۆ ماوەیەکی درێژ، یا کورت دێنە ناو ڕووداوەکانەوە و کاری ئەرێنی، یا نەرێنی لە ڕەوتی بەسەرهاتەکە دەکەن.

عەلا ئەسوانی تا ڕادەیەکی باش سوودی لەم مینی شوێنەی (فرەنۆمی یاکۆبیان) دیوە، یەکەم: لەبەرئەوەی فرەنۆمەکە لە هەموو خاوەن پێشە و چین و توێژ و تەمەن و ئاین و سروشتە دەروونییەکان خەڵکێکی زۆر لە خۆی دەگرێ، دووەم: لەبەرئەوەی کەسانی سەرەکی ڕۆمانەکەی چ بۆ کار و فەرمان و نان پەیداکردن، چ بۆ ڕابواردن و کات بەسەربردن، چ بۆ ئەرکی تر و لەبەر هۆی تر ئازادیی دەرچوون و دوورکەوتنەوەی کاتی و، گەڕانەوەیان هەیە بۆ ئەپارتمانەکەی کە بۆیان بووەتە نیشتمان، بەمە ڕەهەند و ڕووبەرێکی تر دەچێتە سەر مینی شوێنەکە بۆ ئەوەی ڕۆماننووس و کارەکتەرەکانیش بتوانن، ئەوەندەی کە ژیانی

ڕۆژانه و، گۆڕانکاریی پێویست دەکەن، لە ڕەهەندێکی فراوانتردا بێن و بچن، بەمەش هەم بواری پەلوپۆ هاوێشتنی نووسەرەکە و، هەم پاڵەوانەکانیش ساناتر دەبێ، هەم خوێنەریش لە بازنەیەکی دیاریدا هەست بە گۆڕانکاری دەکا و، بێزار نابێ و لەسەر خوێندنەوە بەردەوام دەبێ، وەک سەردانی هەندێ لە دانیشتوانی ئاپارتمانەکە بۆ باڕی شینۆ، مەکسیم، یانەی ئۆتۆمۆبێل، چێشتخانەی ڕۆهەلات لە ئوتێل شیراتۆن و، دەرچوونی (بوسەینە) بۆ کارکردن لە پیشانگەی شنین و، هاتوچۆی تەها شازلی بۆ کۆلێج و دواتر سەفەرکردنی بۆ حەلوان بۆ مەشقکردن لەسەر کاری تیرۆریستی و، شوێنی تریش.

لە هەمان کاتیشدا کەسانی وەک محەمەد عەزام و زەکی دسوقی و هاشم ڕەشیدیش هەن کە لە دەرەوەی فرەنۆمی یاکۆبیان دەژین، بەڵام نووسینگەیان لە عیمارەکەدا هەیە، یا بۆ کاری تایبەتیی خۆیان هاتوچۆی دەکەن، بەم شێوەیەش ژیانێکی گەرموگوڕی ڕۆژانە و تێکەلاوییەک لە بینایەی یاکۆبیاندا دروست دەبێ، کە ڕاستگۆیی و واقیعییەتێک بە پێوەندیی کەسەکان و تێکچڕژانی ڕووداوەکان و پەرەسەندنیان دەدات.

لە ڕاستیدا کاریگەریی نەجیب مەحفوز لەسەر عەلا ئەسوانی هەر هەڵبژاردنی (مینی شوێن) نییە بەتەنیا، بگرە لە (تەیمە)ی ڕۆمانەکەشدا کاریگەریی زۆری بەسەرەوە هەیە، کە نیشاندان و وێناکردنی کاریگەریی شۆڕشی ١٩٥٢ و، ڕێژیمی حوکمی ناسریە لەسەر کۆمەڵگەی میسری و ژیانی خەڵکەکەی کاتێک کە هەموو یاسا و ڕێساکانی وڵات سەروبن دەبن و، چین و توێژی سەرمایەدار و ڕۆشنبیر و برژوای وڵات تێک دەشکێن و، زۆر کەسی بیانی و جووەکان و زۆر لە خاوەن تواناکان میسر بەجێ دەهێڵن و، ئیدارە و دەسەلات دەست کەسانی ناشی و هەلپەرست دەکەون، کە لە ڕێی حزبایەتییەوە دەست لە کاروباری خەڵک و چارەنووسی وڵات وەردەدەن و لووت لە بواری دارایی و بازرگانی دەژەنن و، ئیدارەی جەماوەر داگیر دەکەن وەک (حاجی محەمەد عەزام) کە لە بۆیاخچێتی پێلاو و بازرگانی بەنگ و حەشیشەوە دەگاتە ئەندامەتی پەرلەمان و بە شەریکی لەگەڵ (پیاوی گەورەی وڵات) دەست بەسەر بازرگانی کڕین و فرۆشتنی ئۆتۆمۆبێلی یابانی لە میسردا دەگرێ. یا کەسایەتی وەک (کەمالی ئەلفولی) کە لە خێزانێکی هەژارەوە سەرهەڵدەدا، بەڵام لە ڕێی ئەم حزب و ئەو حزب و (سەنگەر

گۆڕینەوە) لەمیانەوە بۆ ئەوەی تر بەپێی بارودۆخیان، سەرەتا لە دەستەی ڕزگاری و، ئەوجا بۆ یەکەتیی نەتەوەیی و، لەوێشەوە یەکەتیی سۆشیالیستی عەرەبی (اتحاد الاشتراك العربي) و دواتر بۆ ڕێکخستنی پێشەنگ و، بۆ مینبەری ناوەند و، دوای ئەویش بۆ حزبی میسر و، تا دوا جار لە حزبی نەتەوەییدا خۆی دەگرێتەوە، ئەمبەر و ئەوبەر دەکا، تا دەبێتە بەرپرسی بەشی ڕێکخستن لە حزبی ناوبراو و ئیتر کەس ناتوانێ لە پەرلەمانی میسردا ببێتە ئەندام ئەگەر ئەو نەیپاڵێوێ و ئەو پشتیوانی نەکات، ئەویش کەس ناپاڵێوێت و پشتیوانی لە کەسیش ناکات بەبێ ڕیشوەت و وەرگرتنی ملیۆنەها جونەیهی پێشەکی، وەک ئەو سەودایەی کە لە دوا هەڵبژاردندا بۆ بەرژەوەندی محەمەد عەزام دەیکا لە دژی (ئەبوحمێدە)، کە پێ دەچێ لای جەماوەرەکە لە محەمەد عەزام لە پێشتریش بێت، بەڵام چونکە عەزام پارەی بە گەرەنتی داوەتە کەمال ئەلفولی لێی دەباتەوە.

بەرامبەر بەم کەسە هەلپەرستە گەندەڵانەش کە دەرهاویشتەی شۆڕش و ڕێژیمی ناسرین کەسانی تری وەک ئەندازیار زەکی عەبدول عال پاشای دسوقی کوڕە وەزیری سەردەمی پێش شۆڕش و، دەرچووی ئەورووپاش هەن کە بەر شەقی شۆڕش دەکەون و ماڵ و موڵک و زەوییان لێ داگیر دەکەن و دەبنە پاشکۆی کۆمەڵگە و خوو دەدەنە مێبازی و فشەگەمە و لاقرتێ و خواردنەوە، هەتا ژیانی تێکوپێک دەچێ و ناتوانێ تا تەمەنی ٦٥ ساڵی خێزان پێکەوە بنێ، لە کاتێکدا پێش شۆڕش لەلایەن خێزانەکەیەوە بۆ لە ئەستۆگرتنی پلە و پایە و، بۆ وەزیری ئامادە دەکرا.

لێرەشەوە دەشێ بڵێم زەکی دسوقی پاڵەوانی سەرەکی ڕۆمانی یاکۆبیانی عەلا ئەسوانیش وێنەیەکی تری عیسا دەباغی کەسایەتی سەرەکی ڕۆمانی (ئەلسەمان وەلخەریف)ی نەجیب مەحفوزە کە لە ١٩٧٢ بڵاو کراوەتەوە، بەهەمان شێوە دەکرێ بێژم کەمال ئەلفولییەکەی عەلا ئەسوانیش لە ڕۆمانی فرەنۆمی یاکۆبیاندا، شێوەیەکی تری (سەرحان بوحەیری)، کەسایەتییە هەلپەرست و چاوچنۆکەکەی ڕۆمانی (چەقەچەقێک بەسەر نیلەوە)ی نەجیب مەحفوزە، کە بە ڕواڵەت خۆی بە شۆڕشی ١٩٥٢ی ناسریەوە هەڵواسیوە، بەڵام لەبنەوە سەرگەرمی نەخشەکێشانە بۆ تالانکردنی ئەو فابریکەیەی کە کاری تێدا دەکا.

مامە عەبدەکەی (چەقەچەقێک بەسەر نیلەوە)یش، کە ئەرکی سەرەکی

ڕێکخستنی شەوانی سووری سەر بەلەمەکەیە ئەمیش هەمدیس تا ڕادەی یەکسانی لە (ئەبسرخون)ە شەلەکەی ڕۆمانی فرەنۆمی یاکۆبیان دەچێ، کە فەڕاشی زەکی دسوقی و، ڕێکخەر و دەرهێنەری سەرکێشییە سێکسییەکانێتی لە نووسینگەکەیدا.

حاتەم ڕەشیدی سەرنووسەری ڕۆژنامەی لوکیریش لە ڕۆمانەکەی عەلادا دیسانەوە شێوەیەکی ترە لە کەسایەتی ڕۆژنامەنووس (ڕەئووف عەلوان) کە لە ڕۆمانی (دز و سەگەکان-١٩٦١)ی نەجیب مەحفوزدا واز لە بنەما فیکریە ڕادیکاڵییەکانی بەرامبەر بە کۆمەڵ و مافی خوێنەران دێنێ لەپێناوی ئەوەی کە خۆی بە خۆشگوزەرانی بژێت، بەڵام ئەمیان لە مێبازیدا و، حاتەمەکەی ئەسوانیش لە سێکسی شازی دوودەکێتیدا تا ڕادەیەک دوای نێرینەیی عەبدڕەبە دەکەوێ کە بۆ کاروباری پێویست نەبێت سەر بەو ڕۆژنامەیەدا ناکات کە سەرنووسەرێتی هەتا شەوێکیان عەبدە لە ماڵەکەی خۆی (حاتەم)دا لە کاتی هەڵچوونێکی تونددا سەری بە دیوارێکدا دەتەقێنێ و دەیکوژێ.

لە شێوازیشدا عەلا ئەسوانی زۆر لە شێوازی نەجیب مەحفوز دەچێ بەتایبەتی لەوەیدا کە کەمتر بایەخ بە وەسفکردنی شوێن دەدا و پتر بە دیوی ناوەوەی کاراکتەرەکاندا شۆڕ دەبێتەوە. بەڵام لە بەکاربردنی زماندا عەلا تەواو پێچەوانەی نەجیب مەحفوز کار دەکا و لە دایالۆگدا دیالێکتی میللی میسری بەکار دەبا، کەچی مەحفوز بە توندی دژی ئەمە بووە و داوای بەکارهێنانی زمانی عەرەبی فوسحا (جاهیلی) دەکرد.

بەرامبەر بە ئاین و سیاسەت و سێکس و شۆڕش و زۆر شتی تریش هەڵوێست و بۆچوونی مەحفوز و ئەسوانی زۆر لەیەکەوە نزیکن و دەگاتە ڕادەیەک مرۆ بتوانی بڵێ ئەسوانی نەک هەر لە بواری هونەری نووسینی ڕۆماندا، بگرە لە بیر و هزریشدا قوتابییەکی ئەمەکداری مەحفوزە، بەڵام درێژە پێدەری قوتابخانەی ئەوە نەک لاساییکەرەوەی.

واشی بۆ دەچم کە کاریگەریی مەحفوز لەسەر ڕۆماننووسانی میسر و ڕۆهەڵات و جیهانی ئیسلامیش تا ماوەیەکی تریش بەردەوام دەبێ بەرامبەر بە ئیسلامی توندڕەو و، ڕێژیمە دیکتاتۆرییەکان و، خەفەکردنی غەریزەی سێکس و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی تریش، مەحفوز بۆ خۆیشی هەستی بەم ڕۆڵەی خۆی کردووە،

بۆیه کـه جـارێکیـان لەبارەی ڕۆمـانی ئایەته شـەیتـانیـیـەکانی سـەلمان ڕوشـدی پرسیاری لێ دەکەن له وەڵامدا دەڵێ: کوڕی ناشەرعیمه.

بۆیه پێم وایه (کوڕی ناشەرعی) تریشی لەم دۆخ و ناوچەیەدا (لەوانەیه) لێ بکەوێتەوە، که هەره نزیکەکەیان ڕەنگه فرەنۆمی یاکۆبیانی عەلا ئەسوانی بێت.

بەڵام کـه دێینه سـەر ئێسکبـەند و نەخشـەی گێـڕانەوەی ڕۆمـانەکـه دەبینین ئەسـوانی لەمـەیاندا مـوغـامـەرەیەکی داهێنەرانـەی کـردووه کـه ڕەنگه له ڕۆمـانی کلاسیکیدا تاقینەکراوه و، ڕەنگه پەسەندیش نەبێ.

له ڕۆمـان و ڕەخنەی بـاودا هەردەم پاڵەوان، یا کـەسـانی سـەنتـراڵی هەن کـه هەمـوو کـات له نـاوەندی دیمەن و ڕووداوەکـاندان و کـەسـه لاوەکـیـیـەکـان یا یارمەتیدەریانن، یا له دژیان دەجوڵێنەوه. له نێوان هەموو کەس و کـار و کاردانەوه و ڕووداوەکـان و گـۆشـەنیگاکانیـشدا تاڵه دەزوویەکی وەهمی له بیـر و بۆچوون و دیدی هاوبەش هەیه کـه هـەمـوو ڕەگـەزەکانی ڕووداوەکـان و کـەسـەکـان و تەیمه و جیهانبینی ڕۆماننووسـەکەش پێکەوه گرێ دەدا بۆ ئەوەی یەکەتیی کار و کاردانەوه و یەکەتیی کاریگەریی و ئاراستەی پەیامی دەقەکه بپارێزێ.

ئەسوانی ئەم یەکەتیی کار و کاریگەرییەی دەقی تێک شاکاندووه و، له فرەنۆمی یاکـۆبیـاندا پتـر له چوار ڕووداوی سـەرەکی و، زیاتر لەو ژمـارەیەش کـارەکتـەری سـەرەکی پێکەوه هەڵدەسـوڕێنێ کـه بەهای هونەریی و فـیکری هیچ کـامـیـان بایی هێنده لەوانی تر پتر نییه که حیسـابی ڕووداوی سـەرەکی بۆ بکرێ، ئەمـه جگه له چەندان ڕووداو و کەسایەتیی تره که بۆ کار و مەبەستێکی تایبـەت و بۆ ماوەیەکی کاتـی دێنه ناو دەقەکەوه و دوایی لێی دەردەچنەوه بەبێ ئەوەی خۆیان، یا نـووسـەر، یا خـوێنەر پـەرۆشی چارەنووسـیـان بێت وەک: مـەلاک تەرزی چاوچنۆک برای ئەبسەخرون که به پاره ژوورێکی سەربان و دەوروبەرەکەی له بینایەکه داگیر دەکا و، لەگەڵیا کـار بۆ زەوتکردنی کونج- شـوقـەکەی زەکی دسـوقـیش دەکا بەوەی کـه (بوسـەینه)ی لەلا دابمزرێنێ و بـەرامبـەر چـەند هەزار جونەیـهێک له غـەفڵـەتێکدا سەنەدێکی مزەوەری لەو بارەیەوه پێ مۆر بکا.

ئەبسەرخرونی مەسیحی قبتی بۆ خۆیشی بۆ پاره دەرگەوانی شەوه سوورەکانی زەکی دەکا و، پاره و دەسکەوتەکانیشی دەبا له پشت وێنەکەی مـەریەمی پاکیزەوه تەقەتیان دەکا.

یا وەکو ئیدریس سفرەچی کە براوای خانەوادەی حاتم ڕەشیدی یاساناسی هەرە بەناوبانگ و ژنە فەرەنسییەکەی بە هەل دەقۆزێتەوە و، لە کاتی غیابی ئەواندا حاتەمی کوڕیان بە منداڵی فێری خووی خراپ دەکا کە بە گەورەیش ناتوانێ لێی بگەڕێتەوە تا سەری لەسەر دادەنێ، ئەگەرچی دەبێتە سەرنووسەری ڕۆژنامەیەکیش.

یا وەک خالد عەبدولڕەحیمی ئەسیوتی قوتابی لە کۆلیجی ئابووری و زانستە سیاسییەکان و، شێخ شاکری مزگەوتی ئەنەس بن مالیک و، شێخ بیلال لە حەلوان و، ڕەزەوی خاتوونی بێوەژن، کە هەموو دەست بەدەست باری دەروونی تەها شازلی لاو دەقۆزنەوە و بەرەو ڕێکخستنێکی توندڕەوی ئیسلامی پەلەکێشی دەکەن تا لە کارێکی تیرۆریستی نێو شەقاماندا سەری تێدا دەچێ.

هەروەها بێتەوە وەکو ئەبوحمێدە کە بۆ موونافەسەی محەمەد عەزام خۆی بۆ پەرلەمان هەڵدەبژێرێت و دەرناچێ، یا وەک تەلالی کوڕە تاقانەی حاجی شنینی بەڕەگەز سووری کە کچان لە پێشانگەکەیاندا دادەمەزرێنێ و بەرامبەر بە (١٠) جونەی بۆ هەر جارێک، شازانە شەرەفیان لەکەدار دەکا.

فکری عەبدولشەهیدی پارێزەر، وەکیلی خاوەن ئەپارتمانەکەش بە ڕیشوەتێکی زۆر نەبێ کونجەکان بە کرێ نادات، کەمال ئەلفولیش بۆ پارە دەست لە کاروباری هەڵبژاردن وەردەدا و کورسییەکانی بەسەرقفڵانەی مسۆگەری پێشوەختە دەفرۆشێ.

ڕەبابی لەشفرۆش بۆ یەک شەو دێتە لای زەکی دسوقی، بێ هۆشی دەکا و پارە و سامانێکی زۆری لێ دەدزێ و بەجێی دەهێڵێ. دەوڵەت خانمی خوشکی گەورەی زەکی بە فێڵێکی یاسایی زەکی لە خانووەکەی باوکیان دەردەپەڕێنێ و بۆ خۆی داگیری دەکا، سوعاد جابری لاوی بێوەژن بە منداڵێکەوە، بە دەستی فەوزی برای و، بۆ پارە، بە دزی ماڵ و منداڵ و بە چەند مەرجێکی نووسراو کە یەکێکیان ئەوەیە نەهێڵێ زگی پڕ ببێ، شوو بە حاجی محەمەد عەزامی تەمەن (٦٠) ساڵە دەکا، کە مەرجەکەیش دەشکێنێ و زگی لە حاجی پڕ دەبێ، حاجی داوای لە باربردنی لێ دەکا، کە سوعاد داواکەی ڕەت دەکاتەوە، شەوێک حاجی پیاوەکانی دەنرێتە سەر و بە زۆر و ئازاردان زگەکەی لەبار دەبەن، بۆ ئەوەی شەریکە موڵک بۆ کوڕانی عەزام پەیدا نەبێ، دواتریش فەوزی برای بە پارە لەگەڵ حاجی محەمەدا پێک دێن و

چیرۆکەکیان دێتە کۆتایی.

بەڵام ئەو ڕووداوانەی کە لە ڕووی ڕووبەر و گرینگییەوە حونووڕێکی یەکسانیان لە دەقی فرەنۆمی یاکۆبیاندا هەیە ئەمانەن:

١- چیرۆکی قوتابیی زیرەک تەها شازلی لاوی سەلار و لە خواترس و ڕەوشتبەرز، کوڕی محەمەد شازلی دەرکەوانی بینایەکە کە لەگەڵ بوسەینەی کچی محەمەد سەیدی دانشتوی هەمان بینایەدا دڵیان لە یەک دەچێ.

تەها دەخوێنێ بۆ ئەوەی بە نمرەی باشەوە ئامادەیی ببڕێ و ببێتە ئەفسەری پۆلیس و پیاوی یاسا، بەڵام لیژنەی قبوولّ ئەگەرچی مەرجەکانیشی تێدایە، داواکەی ڕەفز دەکاتەوە، چونکە کوڕی دەرگەوانێکی هەژارە و شایستەی ئەو پلەیە نییە، لە جیاتی ئەوە لە کۆلێجی ئابووری و زانستە سیاسییەکان وەردەگیرێ، ئەم نەهامەتییە بەڵانسی کەسایەتی تەها سەنگەلا دەکا و ئیتر دەست ڕەوتێکی توندڕۆی ئیسلامی دەکەوێ.

بوسینەش هێشتا ساڵێکی ماوە دبلۆمی بازرگانی ببڕێ باوکی دەمرێ و دایکی بەبێ ئەوەی بیدرکێنێ بە کارەکەریی ماڵە دەسرۆکان بە هەرچ کوللەمەرگییەک بووە ئەو ساڵەشی پێ تەواو دەکا، بەڵام کە دەردەچێ ئەوجا کە لە دایەرەکانی دەوڵەت کاری نادرێتێ ناچار دەبێ لە شوێنە ئەهلییەکاندا ئەم شوێن و ئەو شوێن بکا تا ماوەیەک لە کۆگاکانی شنین لای تەڵاڵی داوێنپیس کارێکی دەس دەکەوێ بەڵام بە نرخێکی زۆر زۆر گران لەسەری دەوەستێ کە لەکەدارکردنی شەرەفێتی، تا مەلاک بۆ مەرامی خۆی لای زەکی دەسوقی جێی دەکاتەوە و لەوێش ئیتر شارەزاییەکی تەواو لە نهێنییەکانی ژیان و سروشتی پیاو پەیدا دەکا و بڕوای بە خۆشەویستی و پاکیزەیی خەڵک نامێنێ و لە دوا دیداردا تەهای دڵداری بە یەکجاری لە ژیانی دەردەکا.

تەهایش لە ئەنجامی ئەو شکستییانە و، لەبەر کاریگەریی ئەو ڕەوتەیدا کە کاری تێدا دەکا و، دوای ئەوەی لە خۆپێشاندانێکدا کە ئیسلامییەکان دژی شەڕی دووەمی کەنداو و بۆ پشتیوانیکردن لە ڕێژیمی سەدام لە عێراق دەیکەن، دەست پیاوانی پۆلیس و ئاسایشی میسری دەکەوێ و پاش ئازار و ئەشکەنجەیەکی زۆر کە دەگاتە ڕادەی تەعەدای جنسی و دارتێبڕین، بەڵام ناچێتە ژێر هیچ نهێنییەک، بۆیە ئازاد دەکرێ، بەڵام ئەو لێ دەبڕێ لەسەر مافی خۆی بڕوا و تۆڵەی شەرەفی

ڕووشاوی لەوانە بکاتەوە کە لە زیندان کەرامەتی دەشکێن، بەم جۆرەش لاوێکی زیرەک و بە توانا لە جیاتی ئەوەی ببێتە پۆلیس و یاساپارێزی بکا، دەبێتە پڕۆژەی کەسایەتییەکی ئامادەی توندوتیژی، کە ئیسلامییە توندڕەوەکان دوای مەشق پێکردن و لە پاش ئەوەی ژنە شەهیدێکی ئیسلامی (ڕەزەوی خان)ی لێ مارە دەکەن و، لە کردارێکی تیرۆریستی نێو شەقاماندا لەگەڵ دووی تردا، عەقیدێکی پۆلیس (سالّح رەشوانی) دەکوژن کە تەها پێی وایە ئەو سەرپەرشتی ئەشکەنجەدانەکەی کردووە، هەر لەوێدا تەها بۆ خۆیشی دەکوژرێ و جارێکی تر و پاش ماوەیەکی کەم دیسانەوە رەزەوی بێوەژن دەکەوێتەوە.

بەم جۆرەش ئیتر پێویست بە قسەی من نامێنێ بڵێم ئەسوانی دەرکەوتن و پەرەسەندنی ئیسلامی سیاسی بە توندڕەوەکەشیەوە دەگێڕێتەوە بۆ نەبوونی دادپەروەریی کۆمەڵایەتی.

٢- چیرۆکی پێوەندیی جەستەیی حاتم ڕەشیدی ڕۆژنامەنووس و عەبدرەبەی کارمەندی ئەمنی مەرکەزیی، کە حاتم ڕەشید ڕۆڵی (ژنێکی سۆزانی گردار)ی تێدا دەبینێ و بە پارە و پارانەوە هەردەم لە دووی دادۆشینی نێرینەیی عەبدە، هەتا جارێکیان عەبد لە ماڵەکەی خۆیدا دەیکوژێ بەس بۆ ئەوەی لەو پێوەندییە شەرماوەر و ویژدان پڕوکێنە ڕزگاری بێت.

حاتم نموونەی قوربانیانی ئەو خێزانە ئەرستوکراتییانەیە کە لە ئەورووپا دەگەڕێنەوە و لەبەر سەرقاڵی خۆیان و، پێڕەویکردنی پەروەردەی ڕۆژئاوایی منداڵی خۆیان بە کەسان و کۆمەڵگەی نێرینەیی ڕۆهەڵاتی دەسپێرن، کە ئاکامەکەی بەخراپە بەسەریاندا دەشکێتەوە وەک ئەوەی کە لە حاتم دەقەومێ.

لە سەرێکی تریشەوە دەشێ پێوەندیی نائاسایی و نایاسایی نێوان عەبدی پیاوی ئاسایشی مەرکەزیی نێوان حاتەمی ڕۆژنامەنووسی وە پێوەندیی نێوان دەسەڵاتی دیکتاتۆریی ڕێژیمی ناسری و دەسەڵاتی چوارەم (ڕۆژنامەوانی) و ئازادیی ڕادەربرین تەماشا بکەین، کە پێوەندییەکی پڕ شورەییە و، هەموو کات لە ژێرەوەی دەسەڵاتی کەسی یەکەمی ڕێژیمەوەیە، ئامرازی (ئیغتیسابەکەش) دیارە هەموو کات دەزگا ئەمنییەکانە، کە لەم دەقەدا عەبدرەبە بەڕاشکاوی نوێنەرایەتی دەکا، مردنەکەی حاتەمیش ئاماژەیە بۆ مەرگی ڕۆژنامەوانیی لەژێر حوکمی دیکتاتۆریەتدا.

٣- چیرۆکی سێیەم چیرۆکی حاجی محەمەد عەزام و کەمال ئەلفولیە، کە لە سەفەرەوە دەست پێ دەکەن و لە ڕێی کڕین و فرۆشتنی کورسییەکانی پەرلەمانەوە گەمە بە چارەنووسی گەل و، سەرجەم پرۆسەی دیموکراتی وڵاتەوە دەکەن و لەو ڕێیەوە جگە لە سوکایەتیکردن بە سیستەمی دیموکراتییەت و بنەمای هەڵبژاردن، خواست و ئیرادەی گەلیش بۆ بەرژەوەندیی خۆیان و (پیاوە گەورەکە) زەوت دەکەن کە ڕەنگە ئاماژە بێت بە کەسی یەکەمی ڕێژیمەکە، کە لەم دەقەدا هەر لە ڕێی دەنگەوە حوزووری خۆی ڕادەگەیەنێ و بە ڕەنگ خۆی نیشان نادات.

٤- چیرۆکی زەکی دسوقی کە کوڕە وەزیر و ئەندازیاری دەرچووی فرەنسایە و پێش ئینقیلاب بۆ پاشەڕۆژێکی پرشنگدار ئامادە دەکرا، دوای شۆڕشی ١٩٥٢ی ناسر حکوومەتی ئینقیلاب ماڵ و موڵکی باوکی زەوت دەکا و لە ڕووی یاسای شۆڕشەوە لە هەموو شتێک مەحروم دەکرێ و هیچی بۆ ناکرێ بۆ گێڕانەوەیان، لە پیریشدا دەوڵەت خانمی خوشکە گەورەی لە ڕێی فێڵێکی یاساییەوە بە گەمژە و هەردەم مەستی تاوانبار دەکا و لەو خانووەی وەدەر دەنێ کە وەرەسەی باوکیانە و بۆ خۆی داگیری دەکا.

من ئەم هەڵسوکەوتەی دەوڵەت بە هێمایەک دەبینم بۆ داڕووخانی پێوەندییە یاسایی و کۆمەڵایەتییەکان و، داهزرانی سۆزی خزمایەتی و هاوخوێنی ئەندامانی ناو خێزان، لە سەردەمی پاش شۆڕشی سەربازیی ١٩٥٢ی ناسرییەکان و ئەو شەڕوشۆڕ و گەمارۆ ئابووری و ئەو خەرجە بێ سەروبەرەی کە ڕێژیمی ناسری لە عەسکەر و کڕینی تەقەمەنی و عارەبچێتیدا دەیکرد و، بەهۆی سیستەمێکی سۆشیالیستییەوە کە ناونرابوو (سۆشیالیستی عەرەبی) بوونە هۆی بەرپابوونی گرانی و هەژارییەک کە خەڵک هەموو بنەما ڕەوشتییەکان و داوونەریتە ڕۆهەڵاتییە ڕەسەنەکان ژێر پێ بنێن و هەر کەسە و هەر فریای خۆی و ماڵ و منداڵی بکەوێ، ئەمەش دۆخێکە کە ڕۆماننووس بەم کارەساتانە ڕیسوای دەکا و وای نیشان دەدا کە بارێکی ئێرەتییە و نابێ هەتا سەر بەردەوام بێ.

وای بۆ دەچم چارەسەرەکەیشی لە زەواجی زەکی دەسوقی (٦٥) ساڵە و بوسەینەی جوان و لاو و خوێنەواردا پێشنیاز دەکا، کە بەلای منەوە بانگهێشتێکە بۆ تەجاوزکردنی کارەساتەکانی سەردەمی شۆڕشی ١٩٥٢ و، دەرهاویشتەکانی

زاهیر ڕۆژبەیانی (١٩)

ڕێژیمە شمولییەکانی دوای ئەوە، ئەویش بە ڕاگەیاندنی ئاشتەواییی نێوان نەوەی پێش شـــۆڕش (زەکی دســـوقی) و نەوەی نوێی پاش ناســـریەت کـــە لێـــرەدا لە کەسایەتی بوسەینەدا خۆی دەنوێنێ.

لە ڕووی قـــەبارە و، ڕووبەرەوە هـەر یەکـێک لەم بەســەرهاتانە تا ڕادەیەک یەک ڕێژەی گـێڕانەوە دەبەن و لە ڕووی کـۆمـەڵایەتی و بەهـای هونەریشـەوە هاوکـێش و یەکسـانن، یەکتریش نابڕن، بگرە بەشێوەیەکی هـاوتەریب لە دەقەکەدا کار دەکەن، بەڵام عەلا ئەسوانی بەشـێوەیەکی هونەریی وایان مۆنتاج دەکا کە هـیچ یەکێکیان لەوانی تر سەرنجڕاکێشتر، یا کەم بایەختر نەبێ، بەڵام هەرچوار ڕووداو کە دەچنە پاڵ یەکتر وێنەیەکی گشـتی پەنجا ساڵەی ڕابردووی ژیانی کۆمەڵایەتی و سـیاسـی و ئابووری و دەروونـی کـۆمـەڵگەی مـیـسـری دەنەخـشـێنن، کـە ئەو وێنەیەیە ڕۆڵی پاڵەوانـی سـەرەکی دەگـێڕێ و یەکـەتیی کـردار و بیـر و ئامـانج و جـوانی و یەک نەسەقی دەقەکە دەپارێزێ، ئەمیش تەکنیکێکی هـونەری شیعرە کە بە زۆری سوود لە دراوسـێتـی چوونە پاڵ یەکـتـری وێنەی جـیـاواز و، هەندێ جار لە دژە وێنەیش دەبینێ بۆ گوزارەکردن و دەربڕین.

ئەم لە تەنیــشت یەکــەوە دانانـەی وێنە یـەکتـر تەواوکـارەکـانە و، تەنـانەت دژە وێنەکـانیشـە کـە دەچنە سـەر یـەکتر و وێنە گشـتـییـەکـە دروست دەکەن و ئـیـتر گێڕانەوەی زنجیرەیی و، ئەو هۆ و هۆکار و کار و کاردانەوە و (عیللە و مەعلولە) لە نێـوان ڕووداوەکـاندا پێـویست نامـێنێ بۆ ئـەوەی خـوێنەر هـەڵسـوکـەوت لەگـەڵ دەقەکەدا بکا، وەک لە ڕۆمانی کلاسیکیدا پێویست بووە.

بەم شـێـوەیەش دەتوانم بڵـێم ڕۆمـانـی فـرەنۆمـی یاکـۆبیـانی عـەلا ئەســوانی گۆڕانکارییـەکی نەوعییـە لە ڕۆمـانی مـیـسـری و عـەرەبی و شـایانی خـوێندنەوە و لەسـەر وەسـتانە.

هەولێر-٢٠/١٠/٢٠٠٧

* لە کۆواری (کاروان)ی ژمارە (٢٢٢)ی ٢٠٠٧دا بڵاو کراوەتەوە.

نامەیەک

لەبارەی ڕۆمانێکی "کلۆد سایمۆن"ەوە

بۆ برای خۆشەویستم کاک ئەحمەد ئیسماعیل.

سڵاو و ڕێز و خۆشەویستیم بۆت هەیە، داوای سەرکەوتنی هەمیشەیی و بەختیاریت بۆ دەکەم، پیرۆزبایی خانەنشینی و کارکردنی ڕۆژنامەنووسیت لێ دەکەم، داوای لێبووردنت لێ دەکەم کە چەند جارێکە دێیت و بەڕێککەوت لە ماڵ نابم.

بە پەرۆشەوە قسە دڵسۆزانە لە ڕووەکانی گۆشەی (بەکورتی) دەخوێنمەوە هیوای بەردەوامی بۆ گۆشەکە دەخوازم، کاغەزەکەی ڕۆژی ١٩٨٨/٨/٥تم بەدەست گەیشت کە لە ماڵ بۆت بەجێ هێشتبووم، هەوڵ دەدەم پەیڕەوی بکەم. سوپاسی هەستی دڵسۆزانەت دەکەم. لێتی ناشارمەوە من خۆم تۆزێ تەمەڵم. هێشتا نووسینەکانم پاکنووس نەکردووە، وا بزانم ئێستا ئامادە بووایە بواری چاپکردنی بۆ خۆش دەبوو. زۆر زۆر حەز بەو گۆشەی- دەق و ڕەخنەیە- دەکەم، وەک دەزانی من لە بوارەکانی ڕەخنەدا زۆرتر حەز بە ڕەخنەی پراکتیکی-تطبیقی-دەکەم. لەسەر چیرۆکەکەی-جەلیل کاکە وەیسم نووسی، لەوانەیە نەختێ زۆر بێ ئەگەر وا بوو ئەوا دەتوانین ئەو بەشەی لێ دەربکەی کە لەژێر ناونیشانی- چەند سەرنجێکی خێرادا نووسیوومە، نووسینەکەم وا داڕشتووە دەرکردنی ئەو بەشە کاری لێ نەکات. سێ بابەتی تریشم بە جیا جیا نووسیوە لە گۆشەی "بە کورتی" بێت، یا وەکو باسێکی سەربەخۆبێت لە (بەیان) بێ، لە (هاوکاری) بێ بۆ من جیاوازی نییە و تۆش بەپێی هەل و هەڵکەوت بکە. ئەگەر پەسەند بوون ئەوا دەتوانم وردە وردە شتی ڕۆژانەی ئاوا بنووسم. بەڵام حەز دەکەم بە بەردەوامی- دەق و ڕەخنە- بنووسم. تا سەری ئەم مانگە لەسەر (بۆشایی) دەنووسم تەکنیکی ئەو چیرۆکەم زۆر پێ پەسەندە حەز دەکەم خەڵکی تر شارەزای ببن، (لە ڕۆژژمێری دێیەکی ئەم خوارەدا)ش زۆر سەرەنجی ڕاکێشاوم، نووسینێکیش لەسەر ئەو چیرۆکە ئامادە

دەکەم، گرینگ بڵاوکردنەوەیانە.

کاکە.. مانگی پێشوو بە زۆری سەرگەرمی خوێندنەوەی ڕۆمانی (با- الريح)ی (کلۆد سایمۆن)بووم. سێ جارم خوێندەوە. ناوەڕۆکەکەی ناوەڕۆکێکی ئاسایییە، بەڵام تەکنیکەکەیم زۆر پێ جوان بوو، سەرەتا وام زانی لە داهێنانی خۆیەتی بەڵام لە خوێندنەوەی دووەم و سێیەم دا بۆم دەرکەوت کە تەکنیکێکی زۆر واقیعییانەیە، کەسێک چۆن چیرۆکێک بۆ خەڵک دەگێڕێتەوە بە دەم ئاوایە. ڕووداوەکە بە زنجیرە ناگێڕێتەوە. ڕستەکانی یەکجار درێژن، تێکەڵکێشن، پڕ لە ڕستەی ئیعتیرازی. وشەی وەک: لەوانەیە، ئەشێ، ئەبێ، ڕەنگە و هی لەم بابەتە زۆر بەکار دەبات، واتا شت ساغ ناکاتەوە. هەندێ جار کە پاڵەوانەکان خۆیان چیرۆکەکە دەگێڕنەوە، چیرۆکبێژەکە قسەکەیان پێ دەبڕێ و، دەڵێ: وانییە لە بیری نەماوە شتەکە ئاوا و ئاوا بوو. هەندێ جاریش پاڵەوانێک لەبارەی کەسێک یا ڕووداوێکەوە دەدوێ چیرۆکبێژەکە سەر باسەکەی لێ وەردەگرێ و خۆی چۆن پاشماوەکەی دێتە پێش چاو ئاوای دەگێڕێتەوە، دەڵێ: ئا ئێستا لە بەرچاوما چۆن دانیشتووە، یا چۆن قسەی کردووە، ئیتر لەسەری دەڕوا.

لە بەکاربردنی تەکنیکی (شەپۆلی هۆش) و (بیرکەوتنەوەی سەربەست)دا جیاوازیی زۆرم لە نێوان ئەم و فەرجینیا وولف و جیمس جۆیزدا هەست پێ کرد. کلۆد سایمۆن باوەڕی وایە کە خەڵکی شتی ڕابردوویان بە دەقاودەقی و کتومت بیر ناکەوێتەوە. بیرکەوتنەوەکە وەک لێکدانەوەی ئاوێنەیەکی شکاو دادەنێ دەڵێ: هەرچی چۆنێک دای بنێیتەوە هەر وەک خۆی لێ نایاتەوە. تەکنیکی ڕۆمانەکەشی هەر وایە، وەک لێکدانەوی ئاوێنە شکاوەکەیە، هەرچی چەنێک بە دیقەت ڕێکی بخەیتەوە هێشتا کەلەبەری تیا بەجێ دەمێنێ. لە چیرۆکی ئاساییدا وا باوە لە پێشا شت ڕوون دەکرێتەوە ئەوجا لە دواییدا وردە ئاماژەی بۆ دەکرێ ئیتر خوێنەر خۆی لە مەبەستی نووسەرەکە تێ دەگا باسی چ دەکا و مەبەستی لە کێیە، بەڵام کلۆد سایمۆن لەم ڕۆمانەدا بەپێچەوانەوە کار دەکا سەرەتا هەندێ وردە شت پێشکێش دەکا ئەوجا پاش چەندان لاپەڕە ڕووداوەکەت بۆ ڕوون دەکاتەوە یا کەسەکەت پێ دەناسێنێ. بۆیە تا دوو جار، سێ جار ڕۆمانەکە نەخوێنییەوە لێی تێ ناگەی. بۆ بەدرۆخستنەوەی ئەو ڕایەی کە دەڵێ ڕەخنەگرە کوردەکان ناتوانن لەسەر ئەدەبی بیانی بنووسن ویستم شتێکی لەبارە بنووسم بەڵام دوایی بۆم

دەرکەوت کە لە ئەنجامدا هەر ماندووبوونەکەم پێ دەبڕێت، چونکە دەبێ کتێبێکی یەک دوو کەڕەت لە ڕۆمانەکە گەورەتری لەسەر بنووسم. ئەوجاش ڕەنگە هەقی نەدەمە دەست. چونکە ئەم کابرایە هەرگیز شتێک نانووسێ پێوەندی بە تیۆرێکی ئابووری یا ڕامیاری یا دەروونی یا کۆمەڵایەتی یا ئەفسانەیەک یا بۆچوونێکی ئاینی یا شتێکی لەم بابەتەوە نەبێ. قسە لە خۆڕایی ناکات. با ئەوەشم لە بیر نەچێ کە زۆر پشت بە هونەری شێوەکاری دەبەستێ، خۆی ئارەزووی لە وێنەکێشان بووە پێش ئەوەی دەست بداتە ڕۆماننووسین، بۆیە ڕۆمانەکەی پڕە لە وێنە و تابلۆی ڕوونی جوان جوانی ڕەنگاوڕەنگ.

(ئەمیل هنریۆ) ڕەخنەگرێکی فرەنسییە لە بارەی ئەم ڕۆمانی (با)یەوە وتوویەتی: (هەرچەندە چەند جارێک هەوڵم دا، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لەبەر نەشازی شێوازەکەی نەمتوانی تاسەر بیخوێنمەوە.. کتێبێکی دەگمەن و بەهێز و قووڵە) تەماشای گەورەییی ئەم ڕەخنەگرە بکە کتێبەکەی بۆ تەواو نەکراوە کەچی هێشتا هەست بە مەزنییەکەی دەکا و ددان بە کەم دەسەڵاتی خۆیدا دەنێ، ئەوە لای خۆمان بووایە دەیانوت: کارەکە کارێکی بێ سەروبەرە و ئاڵۆزە و مادام منی ڕەخنەگری خاوەن هەستی هونەری و شارەزای ئەدەب (!) نەتوانم بیخوێنمەوە ئەدی کێ دەیخوێنێتەوە، بۆ کێ نووسراوە؟!. من وای بۆ دەچم کە (هنریۆ) بەم قسە زیرەکانەیە خۆی کردووەتە شەریکی برابەشی مەزنی کلود سایمۆن و ڕۆمانەکەشی.

هەر بەم بۆنەیەوە وا بزانم ڕۆمانێکی تری کلۆد سایمۆن بەناوی (ڕێگەی فلاندەر)ەوە کراوە بە عەرەبی ئەگەر لە بەغدا دەست کەوت بۆم بکڕە، لێرە لە کەرکووک دەس ناکەوێ. کتێبێکی تریش لەبارەی ڕۆمانی نوێی فرەنسییەوە دەرچووە ئەویشم بۆ پەیدا بکەی ئیتر زۆر سوپاست دەکەم.

ئیتر با لەوە پتر کاتت لێ نەگرم. هیوای سەرکەوتن بۆ دەخوازم

برات زاهیری عەلی ڕۆژبەیانی

کەرکووک ١٩٨٨/٨/٨

ئەزموون..

سازدانی ڕابەر فاریق

زاهیر ڕۆژبەیانی یەکێکە لەو ڕەخنەگر و نووسەرانەی ئێمە، کە شوێنی تایبەت بە خۆی هەیە لە نێوەندی ڕەخنەی ئەدەبی و ڕۆشنبیریی کوردیدا، ئەمەیش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە گوتارگەلی نووسیون، گوتارەکانیش تایبەتمەندیی خۆیان هەبووە و بوونەتە هۆکاری گوتوبێژگەلێک هەم لەلایەن نووسەرانی تر، لەگەڵ خودی ڕۆژبەیانی، هەم لەگەڵ ڕەخنەکارانی تریشدا، لەم گوتوبێژەی خوارەوە، نووسەر بە وردیی لەبارەی قۆناخی منداڵیی خۆی، هاوکاتیش لەبارەی ڕەخنەی ئەدەبی کوردیی، لە هەر یەکێک لە قۆناخەکانی ساڵانی حەفتا و هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو و ئێستە، دەدوێ، دواتریش دێتە سەر کۆمەڵێک پرسی تر، کە پێوەندییان بە ئەدەب و ڕۆشنبیری و سیاسەتی حزبە کوردەکانەوە هەیە.

* یەکەم جار خوێندتەوە یان نووسیت؟

– یەکەم جار بە خوێندنەوە دەستم پێ کرد، دوای ١٠ ساڵ خوێندنەوە، ئینجا نووسینی سیاسیم نووسی، دوای تێپەڕینی ١٦ ساڵیش بەسەر ئەزموونی خوێندنەوەمدا، ئینجا یەکەم نووسینی ئەدەبیم بڵاو کردەوە.

* یەکەم نووسین کە خوێندتەوە، کەی و چۆن بوو؟ ئەی یەکەم نووسین لە کام ساڵدا نووسیت، لە کوێدا بڵاوت کردەوە؟

– یەکەم نووسین کە خوێندوومەتەوە، ئەو چیرۆکە ڕۆمانسییە شیعرییانە بوون، کە محەمەد ئەمین عەسری لە ساڵانی پەنجاکان، لە شاری کەرکووکدا چاپ و بڵاوی دەکردنەوە، وەک: شیرین و فەرهاد، یووسف و زولەیخا، شێخی سەنعان، شیرین و خوسرەو، لەیلا و مەجنوون، گوڵستانی شێخی سەعدی و ئەوای تریش کە نزیکەی (٣٠) کتێبن، چونکە ئەودەم کۆوار و ڕۆژنامەی کوردیی زۆر کەم بوون،

ئەوانەیش کە هەبوون نەدەگەیشتنە کەرکووک، قوتابییە کوردەکانیش لە کەرکووک لەو ڕۆژگارەدا و لە کۆتاییی پەنجاکاندا تەنیا یەک ساڵ وانەکانیان بە زمانی کوردی خوێندبوو، منیش یەکێک بووم لەوان.

یەکەم نووسینیشم، وەک پێشتر باسم کرد، سیاسی بوو، ئەو کات لە کۆواری (خەباتی قوتابییان)ی ژمارە ١١ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٧٣دا بڵاو بووەوە، بە ناوی (کەرکووک لە کۆنەوە تا ئەمڕۆ)، لەو گوتارەمدا پێشبینیی تەعریب و تەرحیل و تەبعیسی کەرکووکم کردبوو، بۆیە ناوی هەموو قەزا و ناحیە و هۆزە کوردییەکانی شارەکەم لەو نووسینەدا تۆمار کردووە، دۆستان و خەمخۆرانی پاشەڕۆژی کەرکووک، ئەوسا و ئێستەیش بە ڕێزەوە باس لەو نووسینەم دەکەن... بڕوانە (ئەدەبی ڕۆژنامەنووسیی کوردیی بەغدا)، نامەی دوکتۆرای ئیسماعیل ئیبراهیم سەعید، یەکەم نووسینی ئەدەبیشم، کە بابەتێکی ڕەخنەییە بە نێونیشانی (حوسێن بەفرین لە "ڕێگا")یە، لە پاشکۆی (عێراق)ی ژمارە ٢٤ی بەرواری ١٩٧٩/٢/٢١دا بڵاو بووەوە، ڕێگا، کۆمەڵە چیرۆکێکی منداڵانە بوو، کە لە ساڵی ١٩٧٨دا بڵاو کرایەوە.

* باست لەوە کرد کە سەرەتا خوێندتەوە، ئەوسا نووسیت، ئەو هۆکارانە کامانە بوون کە بە کێشیان کردی بۆ نێو پرۆسەکانی خوێندنەوە و نووسین، لە کاتێکدا لەنێو کۆمەڵگەیەکی داخراودا لە دایک بوویت؟

– هۆکارەکان زۆرن، بۆ پاڵدانی مرۆڤ بۆ پرۆسەکانی خوێندنەوە و نووسین، هەندێکیشان سایکۆلۆجی و خودین، هەندێکی تریشیان بابەتین، ڕەنگە لە کات و شوێنی جیاواز، لە کەسێکیشەوە بۆ کەسێکی تر، گرینگیی هەر یەکێک لەم فاکتەرانە بگۆڕێن، لە پرسیارەکەتدا وەها دەردەکەوێ کە "کۆمەڵگەی داخراو" بە کۆسپ بزانیت لە بەردەم خوێندنەوە و نووسیندا، بەڵام ئەمە بۆ ئەزموونی من تەواو پێچەوانەیە، من خوێندنەوە بە بازدان دەزانم بەسەر کۆمەڵگەی داخراودا، خوێندنەوە شکاندنی دەرگە داخراوەکان و ڕووخاندنی دیوار و شوار جۆراوجۆرە کۆمەڵایەتی و ئاینی و سیاسییەکانی دەوروبەری مرۆڤ و دۆزینەوەی ژیانی کولتووری ئەوانی ترە، نووسینیش تەواوکاری ئەم ئەزموونەیە، بەڵام ئەمە لە

نێـوەوەدا کـاری خـۆی دەکـات، تەواو وەک جـوجـەڵە، کـە لـە نێـوەوە، بە دەنـووکـە چکۆلانـەکـەی توێکڵی هێلکە دەشکێنـێ و دێتـە دنیـایەکی بەرفـراوانتـر، هـەڵبـەتە هـەندێک هۆکـاری گرینگی کۆمەککاریی ڕاستـەوخۆیش هـەن، کـە دەستی مـرۆڤ بۆ پرۆسـەکـانی خـوێندنەوە و نووسین ڕادەکێشن، لەوانەیش: خـێزان و قـوتابخـانە و مـامۆسـتـای چـاک، هـەبوونی کـتێبخـانە و چاپەمـەنیی، هـەندێک جـاریش هـاوڕێگەلی هـاوتەمەن، بەشێک لەو کۆمەکەمانە پێشکێش دەکەن.

من بەشـبـەحـاڵی خـۆم، لە هـەردوو قـۆناخی خـوێندنـی ناوەندی و ئامـادەییم دا، هـەندێک مـامـۆسـتـای بەڕێز و داهێنـەرم ناسـیـون، تەنانەت لـە دەرەوەی سنووری فەرمی و قوتابخانە و قـوتابیبوونم دا، ڕێنیشـاندەرییان کردووم، وەک مـامۆستایان: عـابدین ڕەشـیـد لە سـەرەتای شـەسـتـەکاندا لە قـۆناخی ناوەندی، لە قـوتـابخـانەی (ئیـمـام قـاسـم)، خـوالێخـۆشـبـوان: ئەحـمـەد وەهبی قـوتب، لەتیف حـامـد هـەروەهـا سـەدرەدین عارفی چیـرۆکنووس (تەمـەنی درێژبێت) لە ئامـادەییی کـەرکووک، کـە لە کۆتاییی سـاڵانی شـەسـتـەکاندا مـامـۆسـتـام بوون. هـەردوو ئەو قـوتابخـانەیەش لە هـەردوو قۆناخـەکەدا، لە نێویاندا خوێندوومن، کتێبی باشـیان تێدا بـووە، بەتایبەت کتێبخـانەی ئـامادەییی کـەرکووک، کە بەشـێوەیەکی چاوەڕواننەکراو زۆرینەی ئەو کتێب و کۆوار و ڕۆژنامـە کوردییـانەی تێدا بـوو، کـە تا سـاڵی ١٩٦٨، چاپ و بڵاو کـرابـوونەوە. من وەک ئـەوەی گـەنجـینـەیەکم دەست کـەوتـبێ، ئـیــتــر ڕووم لەو کتێبخـانەیە کرد. قـوتابیـانی ئامـادەییی کـەرکووک، هـەموویان خـوێندکاری بەشی زانسـت بوون، دەوامـمان وەهـابوو: بەیـانی تا کـاتـژمـێـر ٤ی ئێـوارە. پێنـج وانەی بەیانیـان، پشـوویەک، دوو وانەی ئێـوارانیش. من لە زۆربەی وانەکـان نەدەچوومـە پۆلەکـەمـانەوە، بگرە لـە کـتـێبـخـانـەکـەدا خـۆمم بە خـوێندنەوەوە خـەریک دەکـرد، خـوێندنـەوەیشم لە تـاکـە ڕەهـەندێکدا چەقی نەبەسـتـبـوو، بگرە لەبـارەی ئەدەب، مـێـژوو، جـوگـرافـیـا، ئاین، بـە زمـانـەکـانی کـوردی و عـەرەبی دەمـخـوێندەوە، مـامـۆسـتـاکـانیـشم گـەلێک ڕێزیان لێم دەگـرت و ناومـیـان بە نەهـاتوو (غـائیب) نەدەنووسی لە وانـەکـانیـاندا، ئەو کـات هـەمـوو سـەری مـانگێک، ئـەمـینداری کـتێبـخـانەکـەش ئامـاری بە پۆلەکـاندا دەگـێـڕا، بۆ ئەو خـوێندکـارانەی زۆرترین کتێبیان خواستووە، لەمەدا من هـەردەم یەکەم کەس دەبووم.

مـامۆسـتـای زمـانی عەرەبی، ئەحـمـەد وەهبی قـوتب-یش هـەمـوو حـەفـتـەیەک، ئەو

دارشتن (ئینشــا)انەی دەمنووســین، لە هـەمــوو پۆلەکــاندا دەیخــوێندنـەوە، ئەم مـامـۆسـتـایە دەفـتـەرێکی ٥٠ لاپەڕەییی بـە قـەبارەی فـولسکاب چاپ کـردبوو بۆ قوتابییان، هەر خوێندکارێکیش کتێبێکی خوێندبایەوە، دەبوو ناوی کتێبەکە، ناوی نووسـەرەکـە، سـاڵی چاپ، چەند ڕسـتـە و کـۆپلەیـەکی هـەڵبـژاردەی کـتـێـبـەکـە، هاوکـاتیش ڕوانینی خـۆی لە بارەیەوە بنووسێ، لە دەفـتـەرەکـەیدان گـەلێک جـار نمرەی وانـەی (دارشتن)یشـی لەســەر ئەوە دادەنا، هـەر کـەسـێکیش سـەرکـەتوو بووایە، دەبوو لـە بەرامبـەر قـوتابیـیـەکـانی پۆلەکەیدا گوتوبێـژی لەگەڵ کـرابا، لە بارەی نووسراوەکەیەوە، من لەمـەیشدا بەرچاو بووم، هەندێک جاریش نەک هـەر لە پۆلی خۆمـاندا، بگرە دەیبـردمـە پۆلەکانی تریشـەوە، لەتیف حـامـدی چیرۆکنووسی جوانەمەرگ، ئەوسا بوو کە منی ناسی، جارێک (موحازەرەکانی گۆرانی شاعیر)ی بە من دا، بۆ ئەوەی دوو نووسخـەی لەبەر بگرمـەوە یەکێک بۆ وی، ئـەوی تریش بۆ من، گۆران ئەو موحازەرانەی لە دوای شـۆڕشـی ساڵی ١٩٥٨ەوە، لە بەشی کوردیی زانکۆی بەغدا، پێشکێش کـردوون، ئەم مـوحـازەرانە بۆ من دەروازەگـەلی گـرینگ بوون، تا لێیانەوە وردتر بڕوانمە ئەدەبی کوردی.

ئەوسا، لە کتێبخانەکانی کەرکووکیشدا کتێبگەلی بەرچاو هەبوون، زۆربەیان بە دەستم کەوتن، هەندێک لەوانە: کۆمەڵێک ڕۆمانی هەمەنگوای، کۆمەڵێک ڕۆمـانی هۆگـۆ، کـۆمـەڵە چیرۆکێکی چیخـۆف، کۆمـاری ئەفلاتوون، ڕۆمـانەکـانی جورجی زێدان و نەجیب مەحفوز، ڕۆمـانی "دایک"ی مەکسیم گۆرگی، ڕۆمـانی "سـوور و ڕەش"ی سـەتەندال و نووسـینەکـانی مـەنفەلوتی، عەقـاد، تەها حـوسـێن، بێـجگە لەمــانەیش، هەر نـووسـینێکی تریشـم وەدەست کـەوتبـا، دەمخـوێندەوە. تـەنانەت خوێندنەوەم گەیشتە ئەو ئاستەی هاوڕێ مەسیحییەکانی قوتابخانـەم "ئینجیل" و "تەورات"یان بۆ هێنام، بۆ خۆیشم تەفسیری جەلالین و نووسینەکانی سەید قوتب و نەهجی بەلاغەی ئیـمامی عـەلی و سـەحـیحی بوخـاری، هاوکاتیش کـتـێبـەکـانی محەمەد باقر ئەلسەدر: ئابووریمان/ کۆمەڵگەمان/ فەلسەفەمان و.. خوێندبووەوە.

وەختێک هات، هەستم بەوە کرد: کاتێکی زۆرم بە فیرۆ داوە، ئەمـەیش بۆ ئەوە دەگەڕایەوە کە من بە پەرش و بڵاوی دەمخوێندەوە، ئیتر هاتمە سەر ئەو رایەی کە دەبێ بە وردی لەسەر یەکێک لە بابەتەکان بووەستم، بەڵام ئەم پەرش و بڵاوییە لە ئەزموونی ڕۆژنامـەنووسی و کارە ڕەخنەییەکانم دا، تا ئەوپەڕی سنوور بە کەڵکم

هات، بەتایبەت، کاتێک لە قۆناخێکی تردا، هەندێک سەرچاوەی گرینگی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سایکۆلۆجی و فەلسەفیی گەیشتنە کتێبخانەکانی کەرکووک، وەک نووسینەکانی: کارڵ مارکس، ئەلبێر کامو، ژان پۆل سارتر، سیگمۆند فرۆید، بەڵام لەگەڵ خوێندنەوەی شیعردا پێوەندییەکی توندوتۆڵم نەبوو، بەتایبەت شیعری عەرەبیی، شیعری نوێی کوردی ئەوساکەیش، نە تا ئاستێکی باش هەبوون، نە بەشێوەیەکی بەربڵاویش چاپ و بڵاو دەکرانەوە. ئەوسا پێوەندییەکی تۆکمەم هەبوو لەگەڵ ژانری چیرۆکی کوردیدا، بەسەرنجیشەوە دەمخوێندەوە، وەک چیرۆکەکانی: ئەمینی میرزا کەریم، لە کۆمەڵەی (لێوی ئاگرین- ١٩٦٧) و کۆمەڵە چیرۆکی (بومەلەرزە لە گۆمی مەندا- ١٩٦٩)ی کاکە مەم بۆتانی و کۆ چیرۆکی محەمەد ڕەشید فەتاح (ژیان و ئەشکەنجە- ١٩٦٩)، هاوکاتیش کۆ چیرۆکی (ئەڵەمان کوردی- ١٩٦٩)ی د. مارف خەزنەدار و کۆ چیرۆکی (دە چیرۆک- ١٩٦٩)ی د. کاوز قەفتان و چیرۆکەکانی شێرکۆ بێکەس: (ئاهەنگی ئەشکەوتەکە- برایی، ژ/ ١٦) و (لە شەوێکی پایزدا- برایی، ژ/ ٢٣) و چیرۆکەکانی سەدرەدین عارف: (کوێرە ڕێیەکی ژیان- برایی، ژ/ ١٠ی بەرواری ١٩٦٧/٧/٢٢) و (ڕازێک- برایی، ژ/ ٢٤٦، بەرواری ١٩٦٨/٥/٢٦، کە بۆخۆیشی لە ئامادەییی کەرکووکدا وانەی ئینگلیزی پێ دەگوتینەوە و زیاتر وەک هاوڕێ هەڵسوکەوت و ڕەوتارەکانی دەنواندن لە بەرامبەر مندا، تا مامۆستا. گەلێک چیرۆکی تریشم خوێندوونەتەوە لێرە و لەوێ، بەڵام ناکرێ لەم دەرفەتەدا ناوی هامووویان بێنم کە پێم وایە، هەموو ئەمان و ئەوانی تریش لە نوێکردنەوەی چیرۆکی هونەری کوردیدا لە پێش تەوژمی (ڕوانگە)ییەکانەوەیشن.

لەلایەکی تریشەوە، لە هاوینی ساڵی ١٩٦٧، لە بارودۆخێکی گەلێک ناسکدا لەگەڵ هاوڕێ و هاوپۆلدا عەبدولئیلاه محەمەد ئەمین، (کە دواتر لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورددا بە ملازم شوانی پاسۆک ناسرا)، هاوکات لەگەڵ حەوێز ڕۆستەم گلی، کە هەرسێکمان ئەو ساڵە پۆلی ٣ی قۆناخی ناوەندیمان تەواو کردبوو و لە قوتابخانەی ئامادەییی کەرکووکدا وەرگیرابووین، لە بەرواری ٧ی ٧ی ١٩٦٧دا ڕێکخراوێکی ڕۆشنبیری نهێنیمان دامەزراند، بەناوی (کۆمەڵەی پرشنگ)ەوە، هەر ئەو کاتیش هەرسێکمان پەیماننامەیەکمان لەنێو خۆماندا ئیمزا کرد، کە نهێنی و کەسایەتی سەربەخۆی ڕێکخراوەکە بپارێزین و ئەرکەکانی

قۆناخی یەکەمی کارەکەشمان دیاری کرد، کە بریتی بوو لە:

١- ئامادەکردنی فەرهەنگ، قامووسێکی کوردی- کوردی، بۆ پارێزگاریکردن لە وشەی ڕەسەنی کوردی و بڵاوکردنەوەی بەکارهێنانی کوردی پەتی.

٢- دامەزراندنی کتێبخانەیەکی ئەدەبی و ڕۆشنبیری کوردی، بۆ ئەوەی قوتابییانی کوردی کەرکووک بتوانن سوودی لێ وەربگرن هاوکاتیش ئەو بۆشاییە پڕ بکەنەوە، کە لە بواری خوێندن و ڕۆشنبیریی کوردی، لە کەرکووکدا هەبوو، لە بەرامبەر ئاستی مەعریفیی کەسانی هەولێر و سلێمانی دا.

دواتر دەستمان بە پەیداکردنی دیوانی شاعیرە کلاسیکییەکانی کورد کرد، بۆ نموونە: نالی و مەولەوی و تاهیر بەگ و... کتێبە مێژووییەکانی محەمەد ئەمین زەکی بەگ و... ئەو کتێبانەیش کە دەست نەدەکەوتن. من بە دەست دەمنووسییەوە چونکە ئەو کات کۆپیکردن نەبوو، هەڵگرتن و پارێزگاریکردنی کتێبخانەکەیش لە ئەستۆی سکرتێری کۆمەڵەکەدا بوو کە من بووم، ڕێکخراوەکەمان سەرۆکی نەبوو بۆیە لەماڵی ئێمە هەڵدەگیران، تا ساڵی ١٩٧٤، کە لە پشکنینێکی گشتیدا، دەست ڕێژیمی بەعس کەوتن، منیش لە سەروەختی دەست بەسەرداگرتنی کتێبەکاندا، لەنێو شۆڕش بووم، بۆیە نەیانتوانی دەستگیرم بکەن. ئیتر باوکی ڕەحمەتیم لەسەر ئەو کتێب و کەرەستانە، لە بری من گیرا و حوکمی لە سێدارەدانی بۆ دەرکرا، بەڵام دواتر بە بڕیارێکی لێخۆشبوونی گشتی، ئازادیان کرد، کە لە دوای هەرەسی ساڵی ١٩٧٥دا، ڕێژیم دەری کرد. کە ئەمانە بە وردی دەگێڕمەوە، دەمەوێ ئێست لەسەر دوو فاکتەری گرینگ بکەم، کە لە سەردەمی منداڵی و هەرزەکاریم، هەروەتریش لە قوتابخانەدا، کاریگەری گەورەیان لەسەر پێگەیاندنی قوتابی- پیاوانی دوا ڕۆژ هەیە، ئەوانیش:

١- بوونی مامۆستای ڕۆشنبیری و دڵسۆز و لێبووردە، هاوکاتیش ڕێنیشاندەری خوێندکاران و خاوەن پەیام.

٢- بوونی کتێبخانە لە قوتابخانەکاندا.

پێم وایە، هەردوو فاکتەرەکانی سەرەوەیش، پێوەندییەکی ڕاستەوخۆیان بە بەرنامەکانی خوێندنەوە نییە، کە هەندێک مامۆستا تا ئاستی بە کۆسپکردن دەستیان پێوە دەگرن و بۆ قوتابییان دەیکەن بە گرفت، بەڵام من و گەلێک کەسی

تریش لە قۆناخی ناوەندی "ئیمام قاسم" و "ئامادەیی کەرکووک"دا دووچاری گرفتی وەها نەبووین، هەڵبەت هۆکارەکەیش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە مامۆستاکانمان باش بوون.

* کەسانێک هەن زۆر حەز بە داخراوەیی و سانایی پێکهاتە و لایەنە مەجازییەکانی دەق هەڵدەسەنگێنن، بە واتایەکی تر دەڵێن: (ئەم دەقە جوانە)، (ئەم دەقە ناشرینە)، بەبێ وەی بپرسن: بۆچی جوان، یا ناشرینە؟ هۆکاری ئەم جۆرانەی هەڵسەنگاندن بۆچی دەگەڕێتەوە؟

– بە گشتی ڕەنگە کاری ئەدەبی و هونەری داهێنان، لە بەهرە، یا توانا و خەیاڵی تاکەکەسییەوە سەرچاوە بگرن. بە دڵنیاییەوە ئەوە دەڵێم کە (هەڵسەنگاندن)، یا سەرجەم پرۆسەکانی ڕەخنە، دیارەی شارستانین و لە کات و شوێن و کۆمەڵگە و دۆخی مەعریفی هەمەلایەنانە و هەماهەنگی لە باردا سەر هەڵدەدەن. ئەوانەی بەبێ کەرەستەی شارستانی، بەبێ مەعریفەی پێشوەخت و پێویست، دەقەکان هەڵدەسەنگێنن، یا هەر قسەیەکی خراپ و باشی لەسەر دەکەن، تەنیا گوزارە لە ئینتیبباعی کەسیی خودی خۆیان دەکەن، وەک موستەهلکێک بۆ دەق.

* کەنگێ دەتوانین بڵێین: ئەو ئەدەبە (زارەکی)یە، ئەمەیش (نووسراو)ە، هاوکات ئەو ڕەخنەیە (بنیاتنەر)ە، ئەمەیش (ڕووخێنەر)ە؟ ئەم پۆلێنکردن و هەڵسەنگاندنانە لە چییەوە سەرچاوەیان گرتووە، لە هەمان کاتدا کەنگێ و چۆن دەتوانین ئەم پێودانگ و پرسیارانە دەرببڕین، ئەگەر پێویستیش ناکات باسیان لێوە بکەین، هۆکارەکان کامانەن؟

– بەبۆچوونی من ئەدەبی (زارەکی) و (نووسراو) دوو دیوی یەک پرۆسەی داهێنانن، بەڵام هەر یەکێکیان زادەی قۆناخێکی مێژووی مرۆڤایەتین. پێم وایە ئەدەبی زارەکی، بەو سروشت و شێوە و شێوازە میلییەشەوە کە هەیەتی، بەو عەفەوییەت و ئیرتیجالییەتەیشەوە کە بەرهەم دەهێنرێ؛ لەگەڵ پەرەسەندنی پرۆسەی خوێندەواری و داهێنانی تەکنیکی نوێی چاپ و بڵاوکردنەوەدا، وردەوردە لە کورتی دەدا و لە پرۆسەی درێژخایەنی پلە بەپلەدا، لەلایەن ئەدەبی نووسراوەوە

هەڵدەمژرێ، ئەگەر بوارێکیشی بمێنێتەوە بۆ ژیان و بەرهەمهێنان، ئەوە لەلایەن کەسانی نێو کۆمەڵگە سەرەتاییەکاندا زەوینەیەکی لەبار بۆ خۆی دەدۆزێتەوە. بەپێچەوانەی ئەدەبی نووسراوەوە، کە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی و زادەی شارستانیەتە، هەروەها لەگەڵ پەرەسەندنی ئابووری و پێشکەوتنی هەمەلایەنەدا دەگۆڕێ و پێش دەکەوێ، لەگەڵ ئەمەیشدا هەموو خۆی نوێ دەکاتەوە و ئامانج و تەکنیک و شێوە و شێوازەکانی لەگەڵ پێویستییە مرۆڤایەتییەکاندا دەسازێنێ و درێژە بە ژیان و بەردەوامبوونی خۆی دەدا.

لەبارەی (ڕەخنەی بنیاتنەر) و (ڕەخنەی ڕووخێنەر)یشەوە، پێم وایە تەنیا یەک (ڕەخنە) هەیە، ئەویش کار لەسەر دەقێک دەکات، کە شێوە و قەوارە و شێوازی خۆی لە شکڵێکی کۆنکرێتیی نەگۆڕدا بەرجەستە کردووە، کە ئیتر نە بەرهەمهێنەرەکەی، نە ڕەخنەی بنیاتنەر و ڕووخێنەریش، هیچیان ناتوانن لە بنیاتی بگۆڕن، یان لێی زیاد بکەن، یان بیڕووخێنن. دەق لە دوای بڵاوبوونەوەیدا، چەندایەتی و چۆنایەتیی خۆی دەپارێزێ و دەبێتە بوونەوەرێکی جاویدان.

لە ئێستەدا ئەو تیۆرە ئۆرگانیکە ڕووخاوە، کە دەقی وەک (گیانلەبەر) دەدیت و وەهای بۆ خوێنەران وێنا دەکرد کە (دەق لەدایک دەبێ)، مادام وەهایشە، پێویستە (بشمرێت)، ئیتر ئەگەر ئەو مردنە سروشتی بێ، یان بە دەستی (ڕەخنەگرێکی ڕووخێنەر)ەوە؛ ئەو ڕوانینە پوچ بووەتەوە، چونکە (دەق) لە ئەزەلەوە نییە، بگرە لە بارودۆخی گونجاودا (پەیدا) دەبێ، وەک چۆن دەنکێک مرواریی، دەنکێک ئەڵماس، بەردێکی پیرۆزە، لە ئەزەلەوە نییە، بەڵام لە زەمەندا لەژێر کاریگەریی و پاڵەپەستۆ و پلەی گەرما و... هتد، بە شکڵ و ڕەنگ و بەهایەکی نەگۆڕەوە پەیدا دەبێ، دواتریش هەر لەو شکڵ و قەوارەیەدا، بە بەهای ڕۆژەوە دەژێت و بەردەوام دەبێ؛ نە داهێنەرەکەی، نە ڕەخنەگرە ڕووخێنەرەکانیش، هیچیان ناتوانن لەو دۆخە دووری بکەنەوە کە تێیدا دەژێت دەقی ئەدەبی و هونەریش ڕێک ئاوهان، لە ئەزەلەوە نین، بەڵام کە لە بارودۆخی لەباردا (پەیدا) دەبن، ئیتر تا ئەزەل دەمێنن ئەمە ئەگەر مەبەست لە (ڕەخنەی پراکتیک) بێ، کە هەردەم لە دوای پەیدابوونی دەقەوە دێ؛ ئەگەر مەبەستیش لە (ڕەخنەی تیۆری)یە، ئەوا من (ڕەخنەی تیۆری) بە (سیاسەتی ئەدەبی) دەزانم، نەک بە (ڕەخنەی ئەدەبی). ڕەخنەی تیۆری کار (بۆ بەزۆر پەیداکردنی) دەقێک دەکات، کە (دەبێ) لە کاتی ئێستەدا، یان لە داهاتوودا بەرهەم

بهێنرێت، پرسیارەکەشی لەسەر شێوازی زەمەنی حازر، یان داهاتووە و لە خودی داهێنەری دەق و خوێنەر/ موستەهلیکی دەق دەپێچێتەوە (بۆ کێ دەنووسیت؟). لێرەشەوەیە ڕەخنەی تیۆری دەچێتە خزمەتی دەسەڵات و سیاسەتمەدارەکانەوە، ئیتر بوار بۆ دەستێوەردانیان لە کاروباری داهێنان بۆ دەڕەخسێنێ، بەڵام هەرچی (ڕەخنەی پراکتیک)ە، کار (لەسەر دەقێکی پەیدابوو دەکات)، کە لە زەمەنی ڕابردوودا تەواو کراوە و بواری دەستێوەردان و دەستکاریکردنی بە داهێنەرەکەیشی نادات و وەک بەهایەکی نەگۆڕ، خۆی نمایش دەکات. بۆیە پرسیاری ڕەخنەی پراکتیکیش لەسەر شێوازی زەمەنی ڕابردووە، ئەم دەقە (چۆن پەیدا بووە؟!.).

هەڵبەتە (پەیدابوون) کارێکی ئاسایی و خۆڕسکانەیە، بەڵام (پەیداکردن) زۆری زۆردارانی دەوێ، دەسکردییەکی ناپەسەندی پێوە دیارە. لەودا ئەگەر بەرهەمی خۆڕسک بە ئەڵماس و مرواری و هەنگوینی بێ خەوش بچوێنین، ئەوا لەمدا بەهای بەرهەمی (بەزۆر پەیداکراو)، هەر ئەوەندەی بەهای ئەو ئەڵماس و مرواری و هەنگوینە ساختانە دەبێ، کە لە کارگەکاندا بەرهەم دەهێنرێن. بۆیە دەگەڕێمەوە بۆ سەرەتا و دەڵێم: ڕەخنە (بەبێ وەسف) سەر بە دنیای ئەدەبە بەڵام ڕەخنەی وەسفکراو بە (بنیاتنەر)، یان (ڕووخێنەر) دوو زاراوەی فەرهەنگی سیاسین و بۆ بواری ئەدەب ناشێن، بەبۆچوونی خۆیشم، پێم وایە هەردوو زاراوەکە (ڕەخنەی ڕوخوێنەر و، ڕەخنەی بنیاتنەر)، لە داهێنانی ئەو سیاسەتمەدارە تیۆرکارانەیە، کە بۆ بەرگریکردن لە ڕێژیمە شمولییەکان دایان هێناون، تەنانەت ئەو ڕێژیمانەیش کە هەموو ڕەخنەیەکیان پێ هەرس ناکرێ، ئەو سیاسییە تیۆرکارانە، ئەمەشیان بەهەمان شێوە و بۆ هەمان مەبەست پێشان، لەگەڵ چەمکی (دیموکراتییەت)یشدا کرد، کاتێک وەسفیان کرد و (دیموکراتییەت) بوو بە (دیموکراتیی مەرکەزی و میللی و عەرەبی و سۆشیالیستی و مەسیحی و...).

پەیداکردنی زاراوەکانی (بنیاتنەر و ڕووخێنەر)، بۆ چەواشەکردنی گەل و هێشتنەوەی دەسەڵاتە لەسەر حوکم بەهەموو لادان و هەڵەکانیانەوە، دەنا لە دنیای سیاسەتیشدا ڕەخنە نییە، بنیاتنەر، یان ڕووخێنەر بێ، لە حوکم و سیاسەتیشدا تەنیا ئۆپۆزسیۆن و گۆڕانکاریی هەن، ئەو سیاسەتمەدار و دەسەڵات و حکومەت و حزبانەی هەڵە دەکەن، دەبێ ئیستیقالە بکەن، با ئەو هەڵەیە، یان ئەو بۆچوونە

گەلێک بچووکیش بێ، دیگۆلی مەزن لەسەر ڕەتکردنەوەی پێشنیازێکی ئیستیقالەی کرد، حکوومەتێکی نەمساویی جارێک لەسەر برینەوەی تەنیا یەک دار، لە شەقامێکی ڤیەننادا، ناچاربوو ئیستیقالە بکا، چەندان حکوومەتی دێموکراتیی تر لە بەریتانیا و ئیتاڵیا و ژاپۆن، چەندان وەزیر و سەرۆک حزب لەسەر فەشەلهێنانی تاکە کردەوەیەکی نادەستووریی، یان تەنیا پێشنیازێکی پەسەندنەکراو، دەستیان لە کار کێشاوەتەوە، یان بروایان لێ سەندراوەتەوە و لە کار لابراون، ئەوە ڕێژیمە تۆتالیتار و دیکتاتۆرەکانە کە هەڵە دەکەن و دەیانەوێ بە خێری خۆیان ڕێگەی (ڕەخنەی بنیاتنەر) بە هاوولاتییان بدەن، کە چەمکێکی لاستیکیی هەیە و بە گوێرەی دۆخ ڕای دەکێشن بۆ ئەوەی بەو پاساوەوە لەسەر دەسەلات بمێنن و درێژە بە هەڵە و تاوانەکانیان بدەن، دەنا لە سیاسەتیشدا ئەوەی یاساشکێنیی دەکات، دەستوور پێشێل دەکات، دەبێ واز لە حوکم بێنێ و سزا بدرێت تەواو وەک هاوولاتییەک کە یاسا شکێنی دەکا.

* شیعری ئێستە، بەشێوەیەکی بەرفراوان، ڕووی لە خەمە بچووکە خودییەکان، یان شاعیر کردووە، بەپێچەوانەی شیعری پێشوو، کە گرینگیی دەدا بە خەمە کۆکان، ئەم گۆڕانکارییەی ئێستە لە بنیاتی دەقە (هاوچەرخ)ەکانەوە هەستی پێ دەکرێت، هۆکارەکەی بۆچی دەگەڕێتەوە؟

– من بڕوام بە (خەمی گەورە) و (خەمی بچووک) نییە، ئەگەر خەم خەمی ڕاستەقینە بێ، نەک ئەوەی پەروەردە ڕێکلامی بۆ دەکا، یا، ئاین و سیاسەت لە دەروونی تاکدا دەیورووژێنن؛ خەمە ڕاستەقینەکانی مرۆڤیش لە یەکتر بە دوور نین، هەر خەمێکی تاک، بەشێکە لە خەمی کۆیش، ئەوە سیاسەتی ڕۆژ و دەسەلاتە، ئیتر ئاینیی بێ، یان سیاسی، بەگوێرەی بەرژەوەندیی خۆی خەمەکان لە یەکتریی جوایەز دەکاتەوە و بەپێی ئەولەویەتی خۆی دەیانکا بە (خەمی بچووک) یا (خەمی کۆ)، هەر لێرەشەوەیە کە لەژێر پەردەی (بەرژەوەندیی بالا) و (ئاسایشی گشتی)دا خواستەکانی مرۆڤ و تایبەتمەندییەکانی تاکەکان دەسڕێتەوە و مافەکانیان نادیدە دەگیرێن، دەقی کوری کاری باش دەکات کە ڕوو لە خەمی تاکەکان و پشتیش لە خەمە کۆکان دەکات، کە زۆرجار بوونی ڕاستەقینەیان نییە و لە دەستهەڵبەستی

دەسەڵاتەکانەوەن، ئاخر دەسەڵات بۆ هەل/ پاساو دەگەڕێ، کە ئیرادە و مافەکانی تاک لە پەنایانەوە زەوت بکا و خواستەکانی خۆی تێ بپەڕێنێ، ئەمەیش فێڵێکی میکاڤیلییانەی کۆنە، کە مامۆستای هەموو سیاسی و هەموو دەسەڵاتەکانە. تۆ بڕوانە کارەکانی ستالین و سەدام حوسێن و هیتلەر و تیرۆرکاران، ببینە بە ناوی نیشتمان و نەتەوە و خواوە چ تاوانگەلێکیان دەرهەق بە تاکەکان کرد؛ کردووە و دەکەن.

بەبڕوای تەواوەوە دەڵێم: ململانێی داهاتوو، هیی مرۆڤی تاک دەبێ، لەگەڵ دەسەڵاتی کۆدا، ململانێیەک دەبێ لە نێوان (من)ی تاک و (ئێوە) و (ئەوان)ی کۆدا، بەڵام بە (دیالۆگ) و دەنگی بەرز، نەک بە (مۆنۆلۆگ)، وەک لە قۆناخەکانی ڕابردوودا، لە ئەدەب، بەتایبەت لە چیرۆکی کوردیدا (باو)بوو و ڕووی سەرجەم دەقی کوردی گرتبووەوە.

دەسەڵات، هەموو دەسەڵاتێک، لە ڕێگەی، یان لەژێر پەردەی خەمە کۆکانەوە خۆی تەسویق دەکات، هەر بەو بیانوویەشەوە تاکەکان دەهاڕێ و دەیانچەوسێنێتەوە و برسی و تینویان دەکات، خۆ ڕەنگە بوونی فیزیکیشیان بسڕێتەوە، لەو حاڵەتەیشدا تێ ناگەم جیاوازی نێوان ستەمی خودی نێوەکی و مەترسی بیانیی دەرەکی، چییە؟! ئەگەر هەردووکیان هەڕەشە لە ژیان و بوون و مافەکانی تاک بکەن، با سەرچاوە و ناوەکانیشیان جیاواز بن، پێم وایە ئەدەب و هونەر لە تەنگانەترین ساتەوەختەکاندا بۆ مرۆڤی تاک دەبن بە یەکەم پەناگەی ڕاستەقینە، لە هەمان کاتیشدا زۆنی ئارام و ئاسایشی فیزیکی و دەروونیی بۆ مسۆگەر دەکەن، ئەدەب و هونەرە ئەگەر بەشێوەیەکی ڕەمزییش بووە، سزای ڕۆحی و مەعنەوەیی ئەو دەسەڵاتانە دەدەن، کە بە ناوی (کۆ)وە مرۆڤی تاک دەچەوسێنێتەوە.

ئەدەب و هونەری کوردی، پێشتر گەلێک ئیشیان بۆ ئەو (کۆ)یە کرد، بۆیە بە زۆری و ڕاستەوخۆیی، ئەو کارە هونەری و نووسینانە تارمایی سیاسەتیان کەوتووەتە سەر، زۆربەشیان لەگەڵ بەسەرچوونی خەمە سیاسییەکاندا هۆکارەکانی بوون و بەردەوامیی خۆیان لەدەست داوە و دەدەن، ئەمەش ئاکامێکی نەخوازراوە بۆ دەقی ئیبداعیی، هەڵبەتیشە پێچەوانەی ئەمە، واتا کارکردن لەسەر خەمە خودییەکان، لە خزمەت دەقی ئیبداعی دایە، چونکە خەمی تاکەکانی کۆمەڵ

لەیەکترییەوە نزیکترن، باسکردنیشیان لە ئەزموونی تاکەکەسدا هاوکێشەیی و هاوسۆزی و هاوچارەنووسییەک لەنێو خۆیاندا هەڵدەگرن، لە کاتێکدا خەمە گشتییەکان، هەرگیز ناکەنە کۆی ماتماتیکی خەمە فەردییەکان، بگرە خەمە گشتییەکان زاراوەیەکە وەکو ئەلتەرناتیڤ بۆ کێشە سیاسییەکانی دەسەڵات بەکار دەبردرێ.

* ئەگەر خوێنەر هاوشانی دەقنووس بێ لە خولقاندنی مانادا، ئەدی دەقنووس چۆن هاوشانیی لەگەڵ پێکهاتەکانی دەقدا فەراهەم دەکات، بەدەر لەسەر وەختی لەدایکبوونی دەقێکی ئیبداعی؟

– لە خولقاندنی واتادا، هەرگیز بەکردەوە خوێنەر و دەقنووس هاوشان نابن. گەلێک جار خولقاندنی واتا دەکەوێتە دەرەوەی دەسەڵاتی خوێنەری ئاسایی و ڕەخنەگر، تەنانەت خودی دەقنووسیشەوە، بەتایبەت کاتێک کات و شوێن و فەرهەنگی جودا دێنە ئاراوە، بۆیە هەر دەقێک بەگوێرەی ژمارەی خوێنەران و ڕەخنەگران، واتاگۆڕکێ دەکات، هەندێک جار لەو واتایەش تێ دەپەڕێ، کە خودی دەقنووس مەبەستییەتی، لەبەر ئەمە ڕەخنە و لێکدانەوە و هەڵسەنگاندنی جیاواز پێویست دەبن، لێرەیشەوەیە دەبێ بڵێم: تەنیا ئەو واتایە بەس نییە کە دەقنووس بۆ کارەکەی خۆی دیاری دەکات. هۆگارت دەڵێت: باوەڕ بە چیرۆکەکە– دەقەکە– بکە، باوەڕ بە چیرۆکنووسەکە مەکە.

* پێت وایە هۆی داتەپینی بناخەی هەر دەقێک بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کە بنیاتی دەق لە (مانا داخراوەکان)ەوە سەرچاوە بگرێت؟

– دەقی داتەپیو (وەک تۆ دەڵێی)، لە دیدی منەوە: ئەو دەقەیە کە لە کات و شوێنێکی دیاریکراودا کەمترین ڕێژەی هاوسۆزی لەکن کەمترین ژمارەی خوێنەر دەورووژێنێ. من بەهیچ شێوەیەک ڕێگە بەخۆم نادەم مەرجی پێش وەخت بۆ دەقی ئیبداعی دیاری بکەم، بەڵام ئەگەر دەقی ئیبداعی تەواوکراو بەرهەم هاتوو ببینم، دەیناسمەوە.

* کەنگێ زمان و گوتن بەرەو ڕووی بەریەک کەوتنی قووڵ و ئێستێتیک و بابەتییانە دەبنەوە؟

– ڕاستیت دەوێ؟ من نامەوێ لە گوتوبێژێکی ڕۆژنامەوانیدا بە دوو کێشەی ئاڵۆزی وەک زمان و خیتابدا ڕۆبچم، کە لە کولتووری کوردیدا بایەخی خۆیان نەدراوەتێ. نامەوێ پێناسە و سروشت و ئەرکی زمان و خیتاب دیاری بکەم، بەڵام دەشزانم زمان لە فەرهەنگ و یادەوەری تاکەکاندا، وەکو و کەرەستە، بوونی تایبەتی هەیە، خیتابیش، وەک تۆ پێی ئێژی- گوتن- و من پێم باشە بڵێم: گفتار (بۆ ئەوەی لە وشە و چەمکی گوتار- مەقالە جوودای بکەینەوە) چونکە کورد دەڵێ: (کردار و گفتار)، یان (قسە) و (خیتاب)، کە دەکاتە چۆنیەتی و چەندیەتی و بۆچی بەکاربردنی ئەو (زمان)ە مەوزوعییە، هاوکاتیش پێدانی سیفەتی زاتی بەو، لە پرۆسەیەکدا کە بە بوونی:

١- نێرەر/ مورسیل+ وەرگر/ مورسیل ئیلەیهی/+ سیاق+ گفتار/ خیتاب، بەرهەم دەهێنرێ. گفتار؛ گەیاندن و کارتێکردن و ئاراستەکردنی مەبەستە، سروشت و باری دەروونی و کۆمەڵایەتی و مەبەست و پێوەندیی نێوان (نێرەر) و (وەرگر) و کات و شوێن کاریگەری لەسەر دادەنێن، لەژێر ئەو کار تێکردنەیەشدا گفتار بەسەر دوو جۆردا دابەش دەبێ: (گفتاری ڕاستەوخۆ)، کە پتر بۆ ئاراستەکردنی سیاسی و ئایینی بەکار دێت، پتر سروشتی فەرمان/ ئەمر و خۆ بەگەورە نیشاندانی نێرەر و بەکەم دیتنی وەرگری پێوە دیارە، هەروەها بۆ پێگەیاندنی زانیاری وردیش بەکار دەهێنرێ، وەک: بابەتی زانستی و هەواڵ، کە ئەمەیان وێڕای بەهەند هەڵنەگرتنی (وەرگر)، هەوڵی شرۆڤەکردن و بەڵگە هێنانەوە و قەناعەت پێکردنی، بەتەواوی پێوە دیارە.

٢- بەرامبەر بەمە (گفتاری ناڕاستەوخۆ)یش هەیە، کە زمانی ئیحائیی تێدا بەکار دەبردرێت و پشت بەخوازە و کینایە و ئاماژە دەبەستێ، کە سیمای سەرەکی هەست پێکراویشی ئەوەیە: هاوشانیی نێرەر و وەرگری تێدا ڕەچاو دەکرێ. گەلێک نووسەر و داهێنەری گەورەیش گلەییان لە (کەمبڕشتی)ی زمان کردووە، یەکێک لەوانەیش گۆتێ-یە، کە لە زمانی ڤێرتەرەوە دەنووسێ "ئاه، چۆن ئەمەت بۆ دەردەبڕدرێ، چۆن ئەوەی لە ناختدا دەژیێت بە پڕی و گەرمیی دەیخەیتە سەر کاغەز. تا ئاوێنەی ڕوحی خۆت بخولقێنی، کە ئاوێنەی خوای بێ کۆتایە". لە ئەدەبی کوردیشدا گەلێک نووسەری کورد ئاماژەیان بە (بێ پێز)یی زمان کردووە، لەوانەیش (عەبدوڵا سەراج)ی چیرۆکنووس، کە پتر لە

چیرۆکێکدا ئەم بابەتەی کوتاوەتەوە، بەڵام من بۆ خۆم پێم وایە ئەم گرفتە دەگەڕێتەوە بۆ (نارۆن)یی بیر و بۆچوون و هەستی خودی نووسەرەکە، لەبارەی ئەو کەیسەوە، کە بەنیازە دەریبڕێ. ئەوەندەی من بیستوومە: زمانی ئاڵمانیی ئاڵۆزترین زمانی جیهانە (لە ڕووی بەلاغەتەوە)، کەچی نیچە شاکارێکی وەک (وەهای گوت زەردەشت)ی لێ بەرهەم هێناوە، ئەوەتا هەر خودی گۆتێ (فاوست)ی پێ نووسیوەتەوە. زمانی فارسییش، هەر وا کە زمانێکی تێکەڵەیە، بەڵام حافیز و سەعدی و خەیام و فیردەوسی، شاکارگەلێکیان لێ بەرهەم هێناوە. دوا جاریش پێم وایە کە: (زمان) وەکو وشە و ڕێزمانیش کەرەستەگەلێکی موشاعن، نووسەرە ڕاهەندی واتا و مەبەست و ئێستێتیکای دەخاتە سەر.

* ئەگەر خودی نووسەر سەرەکیترین کەرەستەی خاو بێ بۆ بنیاتنانی تەلاری بەرز بە وشە، خەیاڵی نووسەر لە کوێی تەلارەکەدا بەرجەستە دەبێ؟

– ئێستا و پێشتریش، بە هزر و کردەوەیش، زۆرم لە خۆم کردووە و دەکەم، تا قەناعەت بە خۆم بکەم کە (نووسەر کەرەستەی خاو)ە، یا هەر کەش و دۆخ و پانتاییەک، یا ئەوپەڕی (هۆکارێکی یارمەتیدەرە) لە پرۆسەی بەرهەمهێنانی دەقدا، بەڵام لە ئاکامدا گەیشتمە ئەوەی: وەک چۆن ئافرێنەری مەزن سەرچاوەی هەموو چاکە و خراپە و جوانی و دزێوییە شاراوە و ئاشکراکانی سەر زەوی و ژێر زەوییە؛ ئافرێنەری دەقیش سەرچاوەی هەموو کەرەستە و ڕەگەز و پێکهاتە و کارەکتەر و چارەنووس و واتا و مەبەست و ئامانجە پەسەند و ناپەسند و جوان و ناشرینەکانە، ئەگەرچی هەردەم خۆی لە پشت دەمامکەکانەوە دەشارێتەوە، بەڵام هەرگیز لە خوێنەری زیرەک ون نابێ، بەتایبەت لەو کاتانەدا کە (وەسف) دەکات. من نووسەر بە (کەرەستەی خاو) مەزەندە ناکەم یا نایبینم، بگرە نەک هەر نووسەر، پێم وایە: هەموو مرۆکان بە پرۆسەیەکی چڕ و پڕی پەروەردە و تاقیکاری و زنجیرەیەک ئەزموونـدا تێ دەپەڕن، کە ئیتر ناتوانین بە (خاو)، یان (بێ لایەن) وەسفیان بکەین، لە هەموو جێگەیەکی دەقیشدا ئاماژەیەک بۆ خۆیان بەجێ دەهێڵن، تا بەهۆیانەوە بناسرێنەوە.

* دیکارت ڕوانینێکی وەهای هەیە: "من بیر دەکەمەوە، کەواتە هەم"، بەڵام ئەوەی شاراوە ماوەتەوە ئەمەیە: کام (بیرکردنەوە) دەتوانێ (بوون)ێکی جووڵەدار و ئیبداعکاری بەردەوام بەرهەم بهێنێ؟ هاوکاتیش، ئایە بیرکردنەوە لە کن تاکی وشیار تا چەند پێوەستە بە (ئاگایی) و (ئەوانیدیکە)وە؟

- دیکارت کە دەڵێ: "من بیر دەکەمەوە، کەواتە هەم"، مەبەستی تەنیا لە کردار/فیعلی بیرکردنەوەیە، کە (بوون)ی خۆی و زیندوویی خۆی پێ بسەلمێنێ. پێم وا نییە مەبەستی لە (بابەت)ی بیرکردنەوەکە بێت، بگرە تەنیا پرۆسەیەکی هەبووە، بۆ دڵنیابوون لە بوونی خۆی ئەگەرچی گەوهەری بیرکردنەوەی (گومان)ە، گومان تەنانەت لە بوونی خۆیشی هەموو (بوون)ێکی جووڵەدار و بەردەوام، داهێنانی مەزنی لە (گومان)ەوە دەست پێ دەکات، گومان لە شتە شمولی و نەگۆڕەکان لە باوەڕ و بڕاوەکان، لە داوونەریتەکان، هەڵبەتە ئاشکراشە کە نەک گومانی (بکوژ)، بگرە گومانێک کە (گەڕان) بە دوای خۆیدا بهێنێ.

* ڕۆشنبیرانی کورد توانیویانە بەکەرەستە مۆدێرن و چەمکە جیهانییەکان، دۆخی گشتیی ئێستەی کوردستان بخوێننەوە و بە پاڵپشتی گوتارەکانیان، قەیرانەکان بەرەو چارەسەر بەکێش بکەن؟

- ڕۆشنبیرانی کورد هێشتا لە پاشکۆی سیاسەتدا بیر دەکەنەوە و دەنووسن، سیاسەتیش بۆ هەردەم ڕۆشنبیران وەکو کەرەستە تەماشا دەکات و لە پەڕاوێزەوە سەرنج لە گوتار و ڕوانینەکانیان دەدات، بۆیە ئەوانیش ناتوانن قەیرانگەلە ئاڵۆزەکانی ئێستە بەرەو چارەسەر بەکێش بکەن.

* ڕۆشنبیرانی کورد دەزانن بیر لە چی دەکەنەوە و لە پشت بیرکردنەوەکانیاندا چ مەبەست، یان ئامانجگەلێک خۆیان نواندووە و کاریان بۆ دەکەن؟

- دوای ڕاپەڕین و دیتنی شەڕی نێوخۆ و دەرهاویشتەکانی، ئەزموونی دەسەڵاتی سیاسیی کوردی و ئەو ئاسۆ فراوان و هەمەلایەنەی تەکنەلۆجیای گەیاندن فەراهەمی کردووە، وای کرد، کە ئێستە بواری (بیرکردنەوە) لە بەردەم

ڕۆشنبیرانی کوردیدا گەلێک فراوانتر ببێ، هاوکاتیش ڕۆشنبیریی کوردی لە دۆخی ئێستەیدا، بە قۆناخی گواستنەوەی ئەوسادا تێ دەپەڕێ، بۆ قۆناخێکی جیاوازتر.

* لەنێو (ڕۆشنبیر)انی ئێستەی کوردستاندا کۆمەڵێک گرووپ ئامادەییان هەیە، دەتوانین بڵێین ئەم گرووپانە بنەماگەلی تەندروستییان هەیە، بۆ درێژەدان بە کار و پرۆژەکانیان؟ بۆچی ئەم گرووپانە هەر دەمێک و کەسێک وەک (ڕۆشنبیری گەورەی کورد) دەناسێنن؟

– مرۆڤی کورد، چ وەک تاک لەنێو خێزاندا، چ وەک (کۆ) لەنێو کۆمەڵگەدا، بە قۆناخی چەند هەزار ساڵەی باوکسالاری و ژێردەستەیی و ژێر چەپۆکیی درێژخایەندا تێ پەڕیوە و تێ دەپەڕێ، تا ئاستێکیش لەگەڵیدا ڕاهاتووە، لە هەندێک کاتیشدا وابەستەییی پێوە دیارە بەم حاڵەت و شێوەژیان و تێپەڕینەدا، تەنانەت بۆ ماوەیەکی کورتیش بێ، ئەگەر ئەو باوک و داگیرکارە دەسەڵاتی بە سەریەوە نەمێنێ، هەست بە نەبوونی دەکەن، ئەگەر نەشکەڕێتەوە، ئەوا بۆ خۆیان (ئەگەر بە وەهمیش بێ، بە خەیاڵیش بێ) باوک و دەسەڵاتی سیمبۆلیی پەیدا دەکەن، ئیتر لە شێوەی باوکی ڕوحیدا بێ، یان سەرەک عەشیرەت، یان ئاغا و کوێخا و شێخ، بە باش یان خراپیش، ئینتیمای بۆ دروست دەکەن و لە بەرامبەریدا واز لە هەموو ئازادی و ماف و دەسەڵاتەکانی خۆیان دێنن، هەندێک جاریش دەگاتە ئاستی خودسڕینەوە و دروستکردنی ئەفسانە لە دەوری ئەو دەسەڵاتە خێڵەکییانەدا.

ئێمە هێشتا لە سەرەتای سەدەی بیست و یەکەم و هەزارەی سێیەمی زاینیدا دەژێین، ئەوە چەند ساڵێکیشە نیمچە ئازادییەکی ئێرەتی باڵی بە سەر کوردستاندا کێشاوە و ژمارەی بەرچاوی خوێندەوارانیش لەنێو شارە گەورەکاندا ڕوو لە پەیدابوونن، ئەم خوێندەوارانە، هەندێکیان هەست بە داتەپینی سیمبولە خێڵەکییەکان دەکەن و دەیانەوێ ئازادیی تاکەکەس، ئازادیی خۆیان وەدەست بێنن، بەڵام هێشتا ژمارەیەکی زۆر لەمانە ماون، کە لە ئازادیی ڕەها دەترسێن، ئەمە وێڕای ئاگەدارییان لە بودەڵەییی دەسەڵاتە خێڵەکییەکان، کە بە دوای بەدیلی

هاوچارخدا دەگەڕێن، بۆ ئەوەی ئینتیمای بۆ بکەن، کە زۆرجار لەنێو حزبەکاندا ئەم ونبووەی خۆیان دەدۆزنەوە، بەتایبەتیش لە کەسی یەکەمی ئەم حزبە یان ئەو کەس و ڕۆشنبیرانەی ئەو سەرۆک حزبە متمانەی داونەتێ، ئیتر لە بری شێخ و کوێخا و... متمانەیان پێ دەکەن و ئینتیمای خۆیان بۆ ساغ دەکەنەوە، هاوکاییش چارەنووسی کەسی و هەموو هیوا و ئامانجەکانیان بەوان دەسپێرن و بۆ خۆیان ئەرخەیان پاڵ بەو کۆڵەکە بەتاڵانەوە دەدەن و هەوڵ و تواناکانیان سڕ دەکەن، ئەمەیش لە سروشتی قۆناخی گواستنەوە دەوەشێتەوە، لای ئەوانەی لە شۆڕش و کودەتا دەترسێن، هاوکاتیش متمانەیان بە گۆڕانکاریی پلە بەپلە هەیە و بە ژیانی بەر سێبەری خەڵکانی تر ڕازیی دەبن.

پەیدابوونی گرووپ و کەسپەرستی و عیبادەتی کەسانی تریش، کە لەم ساڵانەی دواییدا دەرکەوتوون لەنێو ئەدەب و هونەر و ڕۆشنبیریی کوردیدا، بۆ هۆکارگەلەکانی سەرەوە دەگەڕێنمەوە، ئەم دیاردەیە پێشتر لەنێو ئەدەبی عەرەبی و کولتووری عەرەبیشدا هەبوو، ئێستەیش بەردەوامە، عەرەب (ئەمیر ئەلشوعەرا) و (عەمیدی ئەدەبی عەرەبی) و (شاعیر و عەرەبولئەکبەر) و لەم دواییەیشدا نازناوی (عیملاقی ڕۆمانی عەرەبی)یشیان بە (ئەلتەیب سالح) بەخشی لە بواری موزیک و گۆرانیشدا ئەوە (کەوکەب ئەلشەرق) و (مۆسیقاری ئەجیال) و (عەندەلیب و لئەسمەر) و (شەحروره) و (بولبولو خەلیج) و (موتریبولعەرەب) و (سولتانولتەرەب) و... چی و چیی تریشیان هەیە.

گرووپ، کە هەرگیز ئەدیب و هونەرمەندی نەمری نەهێناوەتە کایەوە، هۆگردی ئەوەیە کە فەردییەت لە مرۆڤ زەوت دەکات، سەرەڕای پێدانەوەی لەقەبی گەورە گەورەی بۆش بە هەندێک نووسەر و شاعیری دەربارەی کانتۆنە دەرهاویشتەکانی شەڕی نێوخۆ، کە سیاسەت و سیاسەتمەداران لە پشتییەوەن، ساڵانێکە لەنێو نووسەرانی کورددا دیاردەیەکی تریش زۆر بووە، کە دیاردەی (من یەکەم کەس بووم... ئەمەم کردووە و ئەوەم کردووە)، ئەمەی دواییش دڵدانەوەیەکی خودییە، کە تەنیا بۆ بازاڕ گەرمکردن دەیکەن، کە لە کاتێکدا سەرهەڵدەدات، لە داهێنان مایەپووچ بووبن.

نووسەرانی وەها، هەر بە (ئەسبەقیەت) دادەمرکێنەوە، لە کاتێکدا (ئەسبەقیەت)ەوە دەست هێنان- ئەگەر- لە کولتووری ڕۆژنامەوانیشدا بەهایەکی

هەیە، بەڵام لە دنیای ئەدەب و هونەردا نرخی ئەوتۆی نییە، تا شانازیی پێوە بکردرێت، بەتایبەتیش لە دوای کارکردن بە چەمکی تێکهەڵکێش– تەناسەوە، ئەم دیاردەی (یەکەم کەسم)ە.

نەخۆشییەکی تری نەزۆکی کولتووری عەرەبییە و پەڕیوەتەوە بۆ نێو کولتووری کوردی، ئاخر ئەوە عەرەبەکانن پێیان وایە ئەوان (یەکەم کەس)انێکن کە (ناتیحاتی سەحاب و ئەستەرلاب و... دروست کردووە) و (سووڕی خوێن و دەرمانی تاعون و...) دۆزیوەتەوە، ڕەنگە وەهایش بێ، کە ئەوان دەیڵێن، بەڵام هەرگیز ئەو شتانەیان نەبردووەتە سەر و (ئەوانیدیکە) هاتوون، ئەم دۆزینەوانەیان تا ئەوپەڕی مەودا بردووە، تا وەهای لێ هاتووە، کە ئیتر بۆ عەرەب هیچی تێدا نەمێنێتەوە. سەرجەمی ئەم پرۆسەیەیش، بەشێکە لەو ڕاستییەی کە دەڵێ: قوربانییان، هەردەم لاسایی جەللادەکان دەکەنەوە.

* ئەگەر بە وردیی لە چیرۆکەکانی ساڵانی حەفتاکان بڕوانین، دەبینین گەورەترین کێشەیان تەکنیک بووە، هاوکاتیش لە گوتارەکانیاندا بەکارهێنەری زۆرترین دەستەواژەی (داهێنان) و (نوێخوازی)ن و خۆشیان بە کۆکەرەوەی حەقیقەت هاتووەتە پێش چاو، ئەمەیش لە کاتێکدایە کە وەها نین، ئەو گوتارانەی ئێستەی چیرۆکنووسان دەری دەبڕن، تا چەند نزیکن لە حەقیقەت و کامانەیشن چیرۆکنووسە داهێنەرەکان؟

– تەکانی ڕاستەقینەی چیرۆکی هونەریی (دەڵێم هونەریی) کوردی، لە سەرەتای حەفتاکانەوە بەرچاو بوو، ئەگەرچی لە کۆتاییی شەستەکانیشدا سەرەتاکانی دەرکەوتن، لەوانەیش، کارەکانی حوسێن عارف، کاکەمەم بۆتانی، ئەمینی میرزا کەریم، سەدرەدین عارف، ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل، کە پێش ١٩٧٠یش بە کردەوە و بەرهەم دەقەوە لە گۆڕەپانەکەدا بوون، بەڵام ڕێککەوتنەکەی ١١ی ئاداری ١٩٧٠ تەکانێکی مەزنی بە زمان دا، تەنانەت بوو بە هۆکار تا قەڵەمگەلێکی تر بێنە پێشەوە، چونکە لەو مێژووە بە دواوە ڕووبەری ئازادیی پتر بوو، ژمارەی کۆوار و ڕۆژنامە و چاپەمەنی و بواری بڵاوکردنەوەش زۆرتر بوون. یەکیەتیی نووسەرانی کورد دامەزرا، خوێندنی کوردی لە قوتابخانەکاندا لە ڕووی چەندیەتی و

چۆنیەتییەوە پەرەی سەند؛ کوڕ و کۆبوونەوە و سیمینار زۆر بوون؛ میهرەجانی یەکەمی شیعر لە کەرکووک گیرا؛ ڕوانگە پەیدا بوو؛ سەرچاوەی مەعریفی لە کتێبی لێکۆڵینەوە و دەقی عەرەبی و وەرگێڕدراوی ئەوروپا و جیهانی، زۆر بوون و... هتد، لەو سەرەتایەوە، لەو دۆخەوە کۆمەڵێک چیرۆکنووسی تازە دەرکەوتن، وەک: لەتیف حامید ڕەئووف بێگەرد، ڕەئووف حەسەن، سەلاح شوان، عەبدولا سەراج، تاهیر سالح سەعید، جەلیل کاکەوەیس، محەمەد موکری، کە تا ئێستە زۆربەیان ڕۆڵیان هەیە، ئەمە بێجگە لەوەی دەیان کەسی تر بە بڵاوکردنەوەی چەند دەقێک وازیان هێنا.

بەهەرحاڵ، من کتێبێکم هەیە لەبارەی چیرۆکی کوردییەوە، کە ٤٢٠ لاپەڕەیە و ناویشی (چیرۆکی هونەریی کوردی/ شێوە و شێواز و بنیات)ە، چاپی یەکەمی ١٩٩٧ە، چاپی دووەمیشی لەم ماوانەدا (کۆتایی مانگی ٦ی ٢٠٠٩) بڵاو بووەوە، بۆیە بە پێویستی نازانم لێرەدا زیاتر لەم بارەیەوە بڵێم، ئەوە نەبێ کە حەفتاکان سەردەمی تەقینەوەیەکی گەورە بوو لە بواری چیرۆکی کوردیدا، پێشم وایە ئەم شوێنەوار و کاریگەرییانە تا ئێستە بە سەر چیرۆک و ڕۆمانی کوردییەوە ماون، من نەمزانوە چیرۆکنووسانی حەفتاکان ڕێکلامی ئەوەیان کردبێ کە "کۆکەرەوەی حەقیقەت"بن، زۆربەی هەرە زۆری ئەزموونەکان بە بەخشش دەزانم، ئەوانیش بڕوایان بە "ڕاستیی ڕەها" نییە، پێم وایە کە نابێ چیرۆکنووسانی داهاتووش کات و وزە و توانای خۆیان لە بەدەستهێنانی "حەقیقەت ڕەها"دا خەرج بکەن، چونکە بێهوودەیی ئەم کارە لە ڕۆشنبیریی جیهانیشدا ساغ بووەتەوە.

* کاتێک بمانەوێ بگەڕێینەوە بۆ حەفتاکانی چیرۆکی کوردی دەبینین وەکو هەبوون چیرۆکمان هەبووە، بەڵام دیدی بیۆگۆافییانەی نووسەرەکان هەردەم هەوڵی سەلماندنەوەی بوونی دەقەکانیان دەدەن، نەک پرسیار، بۆ ئەوەی چیرۆکیش ببێ بە پرسیار لە بەردەم مرۆڤدا، پێویستە ڕەوتەکە چۆن وەربچەرخێت؟

– لەبارەی چیرۆکی حەفتاکانەوە قسەمان کرد، بۆ ئەوەی لە (داهاتوو)یشدا چی بکرێت ببێت بە پرسیار، دەبێ بڵێم: چیرۆکی حەفتاکان لە ڕووی دۆزینەوە و بەکاربردنی تەکنیکە باوەکانی گێڕانەوەی جیهانییەوە، ئەزموونگەلی مەزن و

دەوڵەمەندی خستووەتەوە، کە تا ئێمەیش کاریگەریی بەردەوامی لەسەر داهێنانی دەقی چیرۆکدا هەیە، لە رووی (بابەت)یشەوە، ئەگەرچی دروست نییە بابەت و تەکنیک بە جیاواز باس بکرێن، بەڵام هەر لەبەر ئاسانکاریی باس، دەڵێم: لە سەرەتای حەفتاوە، لە دەستهێنانی ئۆتۆنۆمییە کارتۆنییەکەوە، تا ساڵی ١٩٩١ و راپەرین، کە کورد وەکو (گەل = کۆ) لەژێر مەترسیی بەرنامەیەکی راستەقینەی (پاکتاوی رەگەزی)دا بوو، بۆیە چیرۆکی حەفتاکان (چیرۆکی بەرگری) بوو، بەرگری لە نەتەوە و نیشتمان، ئەمەیش تا ٢٠٠٣ بەردەوام بوو، کە رژێمی دیکتاتۆری رووخا، ئەو مەترسییە رەوایەوە لەلای هەندێک چیرۆکنووس، لە هەندێک شوێن و کات و لەگەڵ هەندێک کەیسدا وەکو خۆی مایەوە و لای هەندێک چیرۆکنووسی دەق پێوەگرتوو، تا ئێستەیش بابەتی هەڵبژاردەیە، بەڵام چیرۆکنووس و شاعیرانی هەستزیندوو، ئەوانەی لە خوێندنەوەی داهاتوودا بەهرە و توانای بەدەستهێنراویان هەیە، هەر زوو، لە دوای راپەرینەوە پەیان بەوە برد کە پاکتاوی رەگەزی لەسەر گەل= کۆ-دا نەماوە و ئیتر ئەدەبی بەرگری لە (کۆ)، ئەو ئەولەویەتەی حەفتا و هەشتاکانی نەماوە، وەکو بابەتی هەڵبژاردەی سەرەکیی، بگرە مەترسییەک لەسەر هەمان ئەو ئاستە کەوتووەتە سەر مرۆڤی (تاک)، تاکێک بەرامبەر بە (کۆ)یەکی خەمسارد لە ئازار و خواستەکانی، لێرەشەوە ئەرکی ئەدەبی کوردی (شیعر و چیرۆک و شانۆ) گۆرا، واتا لە بەرگریکردن لە (کۆ)وە بوو بە بەرگریکردن لە (تاک). نووسەرانی دێرین، ئەوانەی دوای راپەرینیش هەستیان بەم گۆرانکارییە گرینگ و بنەرەتییە کردووە، ئێستەش لە جێگەی دروستی خۆیاندا کارەکەن، هەندێک لە نووسەرانی ئەو قۆناخەی پێش راپەرین، هەر بە سروشت (موحافیزکارن) و نەیانتوانی لەو بازنە سیاسییە حزبییە دەربچن، هەندێک لە نووسەرانی نوێیش، هێشتا هەر لە دوای ئەوانەوە دەرۆن و ناتوانن لە جیهانی سیاسەت، کە بابەتی سەرەکیی دەقی حەفتا و هەشتاکانە، بێنە دەرەوە، هاوکاتیش لە بواری داهێنانی دەقی ئەدەبیی ئینسانییەوە.

بە کورتی و بە کوردی، لە دوای راپەرینەوە، کە شەری نێوخۆ و کردەوەکانی دەسەڵاتی کوردیمان دیت و شاڵاوی پاکتا و راوەستا، بابەتی سیاسی ئەو پرشنگ و شەوقەی لەلای زۆربەی خوێنەرانییەوە کاڵبووەوە و بابەتی مرۆڤیش هێشتا لە ئەدەبی کوردیدا تەواو نەبووەتە جێگەی بایەخی هەندێک لە نووسەران، ئەو

دەقنووسانەی، کە هێشتا بابەتی سیاسیی ڕۆژانە، لە شێوە و شێوازی گوتاری چیرۆک و شیعردا دادەڕێژن، پێش ڕاپەڕین لەبەر نەبوونیی ڕۆژنامە و گۆواری سیاسی پاساویان هەبوو، بەڵام بۆ دۆخی ئێستەی کوردستان ڕێک وەکو ئەوە وایە یەکێک بێ بە کۆتری زاجیلدا نامە بنێرێ.

* ڕوحی مرۆڤ ئاوێنەی خۆیەتی، یان لەنێو مرۆڤدا هەموو ئەو بەشە بچووک بچووکانە هەن، کە بەشی تایبەتی ئەو نین و هیی هەموو مرۆڤایەتین؟ ئاخۆ مرۆڤ بێجگە لە خۆی، نیشتەجێی هەزاران دیاردە و دەنگی کپکراو و بێدەنگی تر نییە، کە سەرچاوەکانیان دەکەونە دەرەوەی خودەوە؟

– مرۆڤ بوونەوەرێکی کۆمپلێکسە، ئەوەی دەری دەخا ڕێژەیەکی ئێجگار کەمە لەوەی کە پێیەتی، کورد گوتەنی: (کەس مرۆی تاقی نەکردووەتەوە).

* ئاخۆ مرۆڤ ئەو کتێبە نییە، کە کۆی مێژووی پێشووی مرۆڤایەتی لەنێویدا نووسراون؟ هەر ئەو جەستەیەی کە ئێمە لەنێو دیوارەکانیدا بەندین بۆ خۆی ئەو جەمسەری لێکچوونە نییە، کە ئێمە بە هەموو ئەوانی ترەوە گرێ دەدا؟

– بەدڵنیاییەوە مرۆڤ کۆی مێژووی مرۆڤایەتییە، بەڵام دیارە کەسانێک هەن، کە لە دەرخستن و شاردنەوەی ڕەگەزەکانی پێکهاتەی خۆیاندا هونەرمەندن.

* کە چیرۆک دەدوێت، چی دەدوێت؟ ئاخۆ خودێکی ناوازە و تایبەتمەند دەدوێت، یان ڕوحی گشتی؟ ئەوە منی مرۆڤەکانە کە قسە دەکات، یان منێکە دەلالەت لە دەنگێک دەکات، کە لەنێو خودی چیرۆکنووسدا نیشتەجێیە و چیرۆکنووسی کردووەتە ناخود؟

– گەمەی (منی چیرۆکنووس) و (منی ئەو و ئەوان)، بە یارییەکی سوودمەند دەزانم، بۆ دەربازبوون لە سانسۆرە یاسایی و ئاینی و نەریتە کۆمەڵایەتییەکان، تەنانەت بۆ پاساوی بەزاندنی سنووری خودیش، نەک لە هەندێک حاڵەتدا داهێنەر شەرم لە گەوهەری ڕاستەقینەی خۆی بکا، داهێنانی ئەم منی چیرۆکنووس و ئەو و ئەوانەش، میکانیزمێکی ترە، کە دەچێتە پاڵ میکانیزمەکانی تری وەک

(بەرگریکردنی زاتی لەخۆکردن)، کە یارمەتیی مرۆڤ دەدا، بۆ ئەوەی ململانێی نێوان (من) و (منی بالا)ی خۆی پێ تەرازوو بکرێتەوە و لەگەڵ خۆیدا ئاشتی بکاتەوە.

* ئەگەر کەمێک ورد ببینەوە، هەست بەوە دەکەین چیرۆکی حەفتاکانی کورد، بەردەوام تەمێکی بەسەرەوە بووە، بۆ نموونە: لە گەلێک لایەنەوە بارگاوی کراوە بە ئایدیۆلۆجیا، یان فیکری پێشوەخت، دەتوانم بڵێم ئەو (تەم)ەی ئەوسا تا ئێستە لەگەڵ ڕەوتی چیرۆکدایە، بەلام لە هەندێک حاڵەتدا گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە و زمانی شیعریی بە سەر زۆربەی چیرۆکەکاندا زاڵە، ئەمەش بەشێوەیەک لە شێوەکان وەکو (سیحری زمان) خوێنەر فریو دەدا، ئەم ڕوانینە لە بەرامبەر ئەزموونی کام چیرۆکنووسدا کورت دەهێنێ، هاوکاتیش جەز دەکەم بزانم: کامانەن ئەو چیرۆکنووسانەی گۆڕانکاریی بنیاتییان لەنێو پێکهاتەی چیرۆکدا کردووە؟

– پێشتر گوتم کە چیرۆکەکانی حەفتاکان، چیرۆکگەلی سیاسی بوون، چیرۆکی بەرگریکردن بوون (ئەمە بەشێوەیەکی گشتی)، بەرگریی لە مان و بوونی میللەتێک، لە بەرامبەر دڕندەترین و بەهێزترین دیکتاتۆری سەردەم دا، هەڵبەتە لە دۆخێکی وەهاشدا دەقنووس بە زەرووڕەت پەنا بۆ ڕەمز و ئاماژەی تەنانەت ئێمەی ڕەخنەگریش، پەنامان لە ڕەمز دەخواست، ماوەی نزیکەی ٢٠ ساڵی تەواو لەبارەی تەکنیکی چیرۆکەوە نووسیومە، بەبێ ئەوەی خۆم لە (بابەت)ەکانیان بدەم، ئاخر ئاشکراکردنی بابەتی هەندێک لە چیرۆکەکان، وەکو ئەوە وابوو (ڕاپۆرت)ێک لەسەر هاوڕێ چیرۆکنووسەکان بنووسم، یان بەڵگەنامەیان لەسەر بدەمە دەست دەزگا ئەمنییە بە ناو ڕۆشنبیرییەکانی ڕێژیمی دیکتاتۆرەوە، بۆیە خۆم لە باسکردنی نێوەڕۆک دەبوارد، کەچی هەندێک نووسەری دۆگما، لەو ڕاستییە حاشاهەڵنەگرە نەدەگەیشتن، یان خۆیان لێ هەڵدەکرد و لەنێو کۆڕ و کۆبوونەوە و ئامادەبوون و لە غیابی خۆشم دا بە (بنیاتگەری و لایەنگریی (هونەر بۆ هونەر) تاوانباریان دەکردم، منیش ئەوەم پێ باشتر بوو لەوەی مەبەستم ئاشکرا بکەم: لە کن هەندێک دۆستی جێی متمانە نەبێ جارێک لە جارەکان (عەباس عەسکەر)ی شاعیر، لە

دانیشـتنێکدا بە یەکێک لەوانەی گـوت: زاهیـر بنیـەویە، بەڵام بەبێ ویسـتی خـۆی وەکـو گـوتیشـم، زمـانی ئەدەبی دەبێ زمـانێکـی چڕوپڕی شـیـعـرییـان بەکار هێناوە، بگرە هـەندێکیـان زیادەنـووسـیش دەکـەن لەو کـارەدا، بەتایبـەت ئـەو نووسـەرانەی سـەردەمی ڕوانـگە و هـەنـدێک لە نـووسـەرانی دواتریش، نووسـەرگـەلی وەهـا لە ئێستەشدا هەن، کە ڕووداو بە قوربانی زمان و وەسفی شیعری دەکەن.

* لە ئێسـتـەدا چیـرۆکی کوردی، بەدەر لە گـوتنی حـەرام و حـەڵاڵەکان دەیەوێ چیمان پێ بڵێت؟

– دوای ئەوەی بابەتـی سیـاسی و ئایدیـۆلۆجیی لە سـەردەمی نیـمـچـە ئازادیدا، سەرنجێکیشی خۆیان لە دەست دا، چیرۆک و ڕۆمانی کوردیش هێشتا وێڵی دوای بابەتی نوێی سـەرنجڕاکێشن، کە من پێم وایە لە کێشـەکانی مرۆڤی تاکدا خـۆیان دەنوێنن، بەڵام هەڵبەتە هەندێک داهێنەریش هەن، کە قۆناخبڕکێیان پێ ناکرێ.

* داهێنەرانی ئەدەب چۆن خەون لەنێو دەقدا تەوزیف دەکەن؟ پرۆسەی داهێنان تا چ ئاستێک پێویستی بە کۆمەکی خەون هەیە؟

– خـەونیش ڕەگەزێکی ئەدەبیی تێدایە، هەرگیـز لە خـەیاڵ و داڵغـەوە دوور نییـە، هەر بە کۆمـەکی ئەو شـێوازەوەیە کە ئەمـانەی پێ تەوزیف دەکرێ، خـەونیش وەکو خەیاڵ تـەوزیف دەکرێ لە دەقدا، بـەڵام ئەمیان چەند لە واقیعـەوە دوور بێ، ئەوەندە پەسـەندترە، دەنا دەست هـەڵبـەسـتنی پێـوە دیار دەبێت، هـاوکـات خـەونی درێژ و تۆکمە و بە مەنتیق پەسەند نییە، چونکە خەون لە واقیعی خـۆیدا کورت و پچڕ پچڕ و برووسکەییـە، هـەرچەندە ساتێک دەیاخـەنێ، کە یەکیـەتیی شوێن و زەمـەنی تێدا نییە، بەبۆچوونی منیش، ئەو خەونە بۆ بابەتی ئەدەبیی لەبارە کە کار لەسـەر ڕەوتی ڕووداوی ڕۆژ دەکـات و کـارئـەکـتـەر هەڵسـوکـەتی لەسـەر بنیـات دەنێت و ڕەوتی بەسـەرهـات دەگۆڕێ و بەرەو پێشـەوەی دەبات، نەک خـەونی نوقڵانە و پێـشـبـینیی داهـاتوو، وەک لە (لێکدانـەوەی خـەون)ی پێش فـرۆید و پـەیدابـوونی زانسـتـی دەروونشیکاریدا باو بوو.

* لەو نەوە نوێیەی ئێستەدا، نووسراوەکانی کام لە نووسەران لەلایەن تۆوە سەرنجکێشن؟

– به حوكمی ئەوەی ئیشی من ئەدەبییە، بۆیە هەموو چیرۆک و ڕۆمانەكانی هەموو نووسەرەكان دەخوێنمەوە، لە وەچەی نوێشدا نووسراوەكانی كاروان عومەر كاكەسوور، عەتا محەمەد، مەریەمی قازی، سەمەد ئەحمەد، یووسف عیزەدین، دانا فایەق، زەینەب یووسفی ماریا ئەحمەد، سالار ئیسماعیل، د. موحسین ئەحمەد عومەر، ڕەحمان مەحموود، محەمەد سەعید زەنگەنە، بەكر دەروێش، سیامەند هادی، هاوكات نووسەرگەلێكی تر دەخوێنمەوە، كە تازە دەستیان بە نووسین كردووە و جیاوازیی بە نووسراوەكانیانەوە دیارە.

* ئەدی ڕەخنەی ئەدەبیی كوردی لە چ ئاستێكدا دەبینیت؟

– لە ئاست ڕەخنەی گەلانی دراوسێدا، ڕەخنەی كوردی ئاستێكی بەرزی هەیە، بەتایبەت لە ڕووی چۆنەتییەوە، بەڵام لە ڕووی چەندیەتییەوە، بەدڵنیاییەوە پێت دەڵێم: لە ئاست ئەو هەموو دەقە داهێنراوانەدا نییە و ناتوانێ هەموویان بەسەر بكاتەوە، ئەگەرچی ڕەخنەگر و لێكۆڵیاری بەرچاویشمان هەن، وەك: عەتا قەرەداغی، ئازاد عەبدولواحید، عومەر مارف بەرزنجی، عەبدوڵا تاهیر بەرزنجەیی، نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، محەمەد سەعید حەسەن، د. شاهۆ سەعید، د. عەلی تاهیر حوسێن، د. محەمەد بەكر، د. ئازاد عەبدولواحید كەریم، د. عادل گەرمیانی، نەجم ئەڵوەنی، حوسێن غازی كاكئەمین، جەبار ئەحمەد حوسێن، د. بەرێز سابیر، سابیر ڕەشید، د. محەمەد ئەحمەد سەعید (كەساس جەباری)، ئیدریس عەبدوڵا مستەفا، سەمەد ئەحمەد خورشید ڕەشید، بوشرا كەسنەزانی، كە پێم وایە بوشرا توانایەكی بە پێزی پێیە، لەگەڵ داوای لێبووردنیشم دا، ئەگەر هاتوو لە زنجیرەی ناوەكاندا هەندێك شتم ڕەچاو نەكردبێ، یان لەبەر پەلە پەلیی هەنێكیانم لە بیر كردبێ، بەڵام دیارە ئەم ژمارە كەمەی ڕەخنەگران فریای هەموو دەقە داهێنراوەكان ناكەون، كە بە لێشاو دەڕژێنە زەریای ئەدەبی كوردییەوە.

* (لێسینگ) ڕوانینی وەهایە: (هەندێك كەس بانگەشەی ئەوە دەكەن كە ڕەخنە ڕەسەنایەتیی لە مرۆڤدا كاڵ دەكاتەوە، بەڵام ئەگەر من ڕەسەنایەتی و داهێنانم هەبن، ئەوا لە ڕێگەی ڕەخنەوە بە دەستم هێناون)، ئەم ڕستەیەی لێسینگ لە كوێوە ناكۆك، یان تەبا دەكەوێتەوە لەگەڵ (داهێنەر) و (داهێنان)ی ئەدەبی؟

- لێسینگ ڕاستی گوتووە کە (ڕەسەنایەتی)ی و (داهێنان)ی خۆی لە ڕێگەی ڕەخنەوە بە دەست هێناون.

ئەگەر مەبەستی لێسینگ لە ڕەسەنایەتیی واتا کلاسیکییە باوەکە بێ، کە دەکاتە خۆگونجاندنی (تاکی مرۆڤ) و تواندنەوەی لە فەزای (مرۆگەل)دا، کە لە دنیای سیاسەتدا بە ئینتیمای نەتەوایەتیی، یاخۆ حزبیی، یانیش نیشتمانی تەواو دەبێ، ئەوا گوزارشت لە خۆی دەکا، ڕەسەنایەتی لەم ئاستەیدا خۆبەراوردکردنی (مرۆڤ)ە لەگەڵ (مرۆگەل)دا، یاخۆ وەکی تر بێژم: خۆدیتنەوەی تاکە لە ئاوێنەی کۆمەڵ و سەرئەنجامیش خۆڕاستکردنەوەی تاکە لە چاو دەوروبەرە کۆمەڵایەتییەکەیدا بە هەموو دیاردە جیاوازەکانییەوە. دیارە ئەمڕۆ ئەگەر مرۆی تاک ئەمە بکا، ئەوا لەژێر زەبر و دەسەڵاتی (ڕەخنە)دا دەیکات، ئاخر ڕەخنەیش لێرەدا گوزارشت لە دەسەڵات و تینی کۆمەڵ (مرۆگەل) دەکات، یاخۆ ڕاستر بڵێم: ڕۆڵی ویژدان، یا منی باڵای دەستەجەمعی دەگێڕێ بۆ گەمارۆدان و هێنانەوە سەر خەتی (من)ی تاکە داهێنەرەکەی، کە هەموو کات لە هەوڵ و سەرەتاتکێی خۆ ڕزگارکردنە لە بنەما باوەکانی داوونەریت، کە کۆڵەکەی (ڕەسەنایەتی)یە تەقلیدییەکە پێک دەهێنێ.

بەرانبەر بە بۆچوونەکەی لێسینگ، ئەوانەیش هەر ڕاست دەکەن کە پێیان وەهایە: (ڕەخنە ڕەسەنایەتیی داهێنەر کاڵ دەکاتەوە). ئاخر (ڕەسەنایەتی)یەک ئەمان مەبەستیانە کە ڕەسەنایەتییە کلاسیکەکە نییە، بە واتا ئینتیما بۆ کۆمەڵ/مرۆگەل، بگرە مەبەستیان لە (ڕەسەنایەتی مرۆڤە تاکە داهێنەرەکەیە لە ئاست خودی خۆیدا)، واتا لە سەر ئاستی ئینتیما و ڕاستگۆیی خودی مرۆڤی تاک لەگەڵ خۆیدا، نەک لەسەر ئاستیی کۆمەڵایەتیی و ئینتیمای ئەو بۆ نەتەوە و نیشتمان و حیزب و ئایدیۆلۆجیا و، تەنانەت بارە مەوزوعیی و میژوویییە باوەکەیش. ئەو داهێنەرانەی کە وەها بیر دەکەنەوە لەگەڵ خودی ڕەخنەدا ناکۆک دەکەنەوە، چونکە ڕەخنە بەردەوام هەوڵی پەلکێشکردنیان دەدا بۆ تەبایی و ئاشتکردنەوەیان لەگەڵ (مرۆگەل-واقیع)دا، ئەویش لەسەر بنەمای خۆ سڕینەوە و، تواندنەوەی تایبەتمەندییەکانی تاک لەنێو (بەرژەوەندییە باڵاکان) و داوونەریت و ڕێوڕەسمە سوننەتییەکاندا، ڕوونیشە داهێنەرێک کە لە (ڕەسەنایەتیی خودیی) بگەڕێن لەم داخوازییە هەمیشەیییەی ڕەخنە یاخی دەبن.

بۆیە دەڵێم: هەم لێسینگ ڕاست ئێژێ، هەم نەیارانی ڕەخنەیش، بەڵام دیارە هەر لایەنێکیشیان لە سەر دیدی تایبەتییان بۆ چەمکی (ڕەسەنایەتیی) هەڵوێستی تایبەت وەردەگرن. هەر لەم ڕستەیەدا جیاکردنەوەی (ڕەخنەی پراکتیکی) و (ڕەخنەی تیۆری)یش خۆی دەسەپێنێ. ڕەخنەی پراتیک، ڕەخنەیەکە هەڵگری پەیامێکی ناڕاستەوخۆیە بۆ داهێنەر و دەقە نائامادە و چاوەڕوانکراوەکانی دوور و نزیک، ئەگەرچی لەکاتی ئێستەیدا هەموو کات لە دوای دەقی داهێنراو، دەقی ئامادەی تەواو بووە و دێت و لەنێو بابەتێکی قاڵبگرتووی نەگۆڕدا کاردا، کە هەموو شێوە و شێواز و بنیاتێکی خۆی وەرگرتووە، ئیتر نە داهێنەرەکەی و نە ڕەخنەیش دەسەڵاتی کارکردن و گۆڕینیان هەیە، بۆیە داهێنەرانیش ئەو پەرچەکار، یاخۆ ئەو مەناعەتیان لە دژی ڕەخنەی پراکتیکی لە کن دروست نابێ، کە لەسەر ئاستی دەربڕین و دەسەڵاتی داهێنەر و ڕەسەنایەیی تاکە کەسیی خۆیان بە هەڕەشەی ڕاستەوخۆ تەماشا بکەن. بەپێچەوانەشەوە (ڕەخنەی تیۆری) دەقی تەواوکراوی داهێنراوی کاتی ئێستە پەراوێز دەکات و لەنێو دەقگەلێکدا، کە لە زەمەنی ئێستەدا ئامادە نین، یاخۆ هێشتا دانەهێنراون، موغامەرەیەکی وەهمیی دەکا، کە هیچ دڵنیاییەک نییە لەوەی کە لە پاشەڕۆژێکی دوور، یاخۆ نزیکدا بەرهەم دەهێنرێن. ڕەخنەی تیۆریی، هەردەم خۆی لە شێوەی وەعز و ئامۆژگاریدا دەنوێنێ، بۆیە لە کن داهێنەران جۆرە بەرگری و پەرچەکردارگەلێکی سلبیی لە دژ دێتەکایەوە و، وەک هەڕەشەیەک لە ئازادی دەربڕین و وەک دەستوەردان تەماشا دەکرێ.

لە داڕشتنیشدا هەردەم بە فەرمانەکانی ئەمری وەک: (دەبێت) و (نابێت) و (بکە) و (پێویستە) و... شتگەلێکی تری وەها هەوڵی خۆسەپاندن دەدا، کە بەدڵنیاییەوە دەڵێم: داهێنەری ڕەسەن پێی قبووڵ ناکرێ. ڕەخنەی تیۆری، هەوڵێکە بۆئەوەی داهێنان بخرێتە ژێر نێلەی واقیعی مێژوویی زەمەنی ئایدۆلۆجیایی باو سیاسەتی ڕۆژانەی ئەمڕۆ و، کە بێگومان هیچ داهێنان و داهێنەرێکی ڕەسەن ملی بۆ نادا. من ڕەخنەی پراکتیکی بە (ڕەخنەی ئەدەبی)ی دەزانم و ڕەخنەی تیۆرییش بە (سیاسەتی ئەدەب) دەبینم کە بەنیازی ئاراستەکردن و لە قالبدانی داهێنان و ئافراندن بەرهەم دەهێنرێ، بۆیە هەردەم ڕەخنەی پراکتیکیی دەنووسم و خۆم لە ڕەخنەی تیۆریی بە دوور دەگرم.

لێرەیشەوە دەگەڕێمەوە بۆ سەرەتا و دەڵێم: لیسینگ لەو ڕەخنەیەی کە ڕەسەنایەتی و داهێنانی لە کن دروست کردووە، مەبەستی لە ڕەخنەی پراکتیکی/ ڕەخنەی ئەدەبییە، بەڵام نەیارانی ڕەخنەیش کە دەڵێن ڕەخنە ڕەسەنایەتیی کاڵ دەکاتەوە، مەبەستیان لە ڕەخنەی تیۆرییەکە لە ڕاستیدا سیاسەتی ئەدەبییە، نەک خودی ڕەخنەی ئەدەبی، بۆیە سەرەتایش گوتم: هەردوو لایەنیان ڕاست دەکەن.

* یەکێک لە ڕوانینەکانی (دێرک والکۆت) وەهایە: (ئەدەب دەمی زامێک هەڵدەداتەوە، قووڵتر لەو زامەی مێژوو هەڵدەداتەوە)، ئێمە دەتوانین بەم شێوەیەیش بڵێین: لێکۆڵەر و ڕەخنەگری کوردیی قووڵتر دەچنە نێو پێکهاتەی دەقەکان؟

– من بۆ خۆم وەک ڕاستییەکی ڕەهای مەزوعی لە مێژوو بڕوانم، بگرە وەک (ڕۆمان)ی چینی دەسەڵاتدار دەیخوێنمەوە، چینێک کە ناتوانێ مرۆڤی تاک ببینێ و ڕۆمانێک کە مێگەلە مرۆڤ ڕۆڵی تێدا دەگێڕن. بەپێچەوانەشەوە، ڕۆمان وەک مێژووی تاکەکەسیی تەماشا دەکەم، مێژوویەک کە مێژووی فەرمیی نایخوێنێتەوە و، ڕۆمانی تاکە کەسێک کە ئەو مێژووە فەرامۆشی دەکا. کار ئەکتەرانی مێژوو هەموو کات بەختەوەر و سەرکەوتوون، چونکە مێژوو هەر لەسەر (فس فسپاڵەوان)ەکان دەوەستێ، تەنانەت ئەگەر هەموویان مودەعییش بن، بەڵام کار ئەکتەرانی ڕۆمان ئەو مرۆڤە(تاک)انەن کە مێژوو لە بزاڤی خۆیدا دەیانهاڕێ و لە بیریان دەکا، ئیتر ئەو (تاک)ە سەر بەچی چینێک بێ، گرینگ نییە، گرینگیی تەنیا لە تاکبوونەکەیدا سەرهەڵدەدا، واتا کاتێک بە تەنها لەگەڵ خودی خۆی، یاخود لەگەڵ دەوروبەرە مرۆڤانەکە، یاخۆ لەگەڵ دەوروبەرە سرووشتییەکە، یانیش لەگەڵ هەردوو دەوروبەرەکەدا بە تەنیا ڕووبەڕوو دەبێتەوە.

لێرەشەوە دەشێت بڵێین مێژوو لەسەر ئاستی ئاوتلاینەکاندا کار دەکات و وردەکارییەکان لە بیر دەکات، یان لە بیریان دەباتەوە، بەڵام ئەدەب و هونەر کار لەسەر ئەو کەرەستە لە بیر کراوانە دەکەن و دەیانبووژێننەوە. پێم وەهایە هەر ئەمەیشە کە بووەتە پاڵنەر تا دێرک و والکۆت بڵێت: "ئەدەب دەمی زامێک هەڵدەداتەوە، قووڵتر لەو زامەی مێژوو هەڵی دەداتەوە". بەڵام من پێم وەهایە کە تەنانەت ئەدەب و هونەر ئاستی (دیاردە)کاندا دەوەستن و لە سنووری (تەوەقوع) و

(ئیحتیمال) پتر ڕۆناچن، بەم شێوەیەش بوارێک بۆ کارکردنی ڕەخنەی ئەدەبیی بەجێ دەهێڵن کە لە (دیاردە)کان تێبپەڕێنێ و بگاتە ئاستی (ڕەگەکان) و دۆزینەوە و پێکەوە دانانی هەموو پارچە ئاشکراو نهێنییەکانی ئەزموونەکە و وێناکردنەوەی لەسەر بنەماگەلێکی ڕاستەقینە، یاخۆ ئەو فەنتازیایەی کە خوێنەر پێی سەرسام و پەسەندیش بێ.

* پێوەندیی نێوان (دەق و چێژ) لەنێو ئەدەبی کوردیدا تا دێ کاڵ و کاڵتر دەبێتەوە تا ئێستەش ئێستگەلێک بۆ ئەم دوو زاراوانە نەکراون لەلایەن ڕەخنەگرانمان– ئەگەر برِیارە ڕەخنەگرمان هەبێ، بۆ ئەوەی تێکەڵاو ڕەگئاژۆی بخوڵقێنین پێویستە لە کوێوە دەست پێ بکەین؟

– بەپێی ئەزموونی خوێندنەوە و چێژ وەرگرتنی خۆم لە دەق دەتوانم بێژم: بەتەنیا ڕەخنە بەس نییە بۆ پەروەردەکردنی چێژ لە کن وەرگر، بگرە کارەکە پێوەندی لەسەر پرۆسە شارستانییەکانەوە هەیە و، پێم وایە شارستانی جیاواز، چێژی جیاوازیشی لێ دەکەوێتەوە. تۆ تەماشایی ئەو نوکتانە بکە کە ئەورووپییەک دەهەژێنن و دەیهێننە پێکەنین، هاوکات لەگەڵ ئەو نوکتانەدا بەراوردیان بکە کە کەسێکی ڕۆهەڵاتیی پێیان دەورووژێ، دەبین لە ڕووی شێوازی بابەت و زەقیی و کاڵییەوە تا چ ئاست و مەودایەک لە یەکتری جیاوازن. ئەم ڕوانینەی سەرەوە بۆ مووزیک و ئەدەب و هونەری تەشکیلیش هەر ڕاستە. تۆ بەراوردێک لە نێوان (قەتار)ێک و ئەو سیمفۆنیایەی ٩ی بتهۆڤن بکە، دەبین نە ئەورووپییەکە بە قەتارەکە سەرسام دەبێ و، نە ڕۆهەڵاتییەکەش لە بتهۆڤن تێ دەگا.

* بۆچی ڕەخنەی بەراوردکاریی کاری لەسەر نەکراوە بەشێوەیەک کە سەرچاوەمان لەو بارەیەوە هەبێ، لە کاتێکدا دەبوو ئێستا زیاتر لە جاران بایەخی پێ درابا، چونکە نا ئامادەیی لە ڕۆژگارێکی وەکو ئەمڕۆدا هەم (بۆشایی) و هەم (قەیران) و هەم دەرگەی (داخستنی سەردەمێک)یشمان بەڕوودا دەکاتەوە.

– ئەدەبی بەراوردکاریش دیسانەوە پێوەندیی بە تێکەڵیی شارستانییەوە هەیە، کورد هێشتا لە قاوغی خۆیدا نەچووەتە دەرەوە، بەتەواوی بە کولتووری میللەتانی تر ئاشنا نەبووە و دەرگەکانی بەڕوویاندا نەکردوونەتەوە، هەندێکیشیان هێشتا

نەکراونەتەوە. زمان زانمان کەمن ئەوانەیش کە هەن کەمیان شارەزاییان هەیە، لە بارەی دنیای داهێنانەوە، ئەوانیش بەدەگمەن نەبێ، دەنا نانووسن. لە ڕاستیشدا، ئەدەبی بەراوردکاری کار و ئەرکی زانکۆکانە، بەڵام بەداخەوە زانکۆکانی کوردستان دەرگەیان لەسەر خۆیان داخستووە و نەک لەگەڵ ئەدەب و هونەری جیهاندا، بگرە لەگەڵ کۆمەڵگەی ڕاچەنیوی کوردەوارییشدا پێوەندییەکی ئۆرگانیکییان نەبووە و نییە، بەتایبەت کۆلێجە ئینسانییەکان مەبەستی منن، کە پێم وەهایە لە نێوان کۆمەڵگەی کوردەواریی و ئەورووپاییدا لە مۆڵەقدا کار دەکەن، کارێک کە ژاوەژاوەکەی دەبیستین، بەڵام بەرهەمەکەی ناگاتە چاپ و کتێبخانە و بەر دیدەی خوێنەران.

* شیعر و چیرۆک و ڕۆمان کوردیی، تا چ ئاستێک توانیویانە سوودێکی تەندروست لە ئەدەبیاتی جیهانی وەربگرن و لە بەرژەوەندیی (ئەدەب) و (داهێنان)ی کولتووری کوردییدا بەکاری بهێنن؟

– شیعر و چیرۆک و ڕۆمانی کوردیی، هەردەم لە دوای شیعر و چیرۆک و ڕۆمانی جیهانییەوە بەردەوامیی بە ڕەوتەکانی خۆیان دەدەن، ئەمەیش لەبەر نەبوونی بزاڤێکی ئاکتیڤی وەرگێڕانە، کە بەبێ دوودڵیی دەڵێم خەتای وەزارەتی ڕۆشنبیریی هەرێمی کوردستانە، چونکە دەبووایە بە حەقیقەت وەزارەتی ڕۆشنبیریی بووایە نەک وەزارەتی ڕاگەیاندن (وەک لە یاسای وەزارەتەکەدا هاتووە)، کەچی وەزارەت زۆربەی توانای خۆی بۆ ڕاگەیاندن تەرخان کردووە، ئەگەر وەهای نەکردبا، دەیتوانی چەندان لیژنەی وەرگێڕان پێک بهێنێ بۆ وەرگێڕانی گەرماوگەرمی شارەکانی جیهان و بەدواداچوونی ئەدەبی نوێی جیهانی بۆ ئەوەی ڕۆشنبیر و نووسەر و خوێنەرانی کورد چاوەڕوانی وەرگێڕانی ئەو کارانە نەکا، تا بەشێوەیەکی هەرەمەکیی و لە ڕێگەی زمانەکانی (بۆ نموونە) عەرەبی و فارسی و تورکییەوە بیانگاتێ، هەروەها دەیتوانی لە هەمان ڕێگەوە ئەدەبی کوردییش بناسێنێ، بەڵام هیچ کامێک لەمانەی کە لە سەرەوە تیشکم خستووەتە سەریان، نەیکردن، چونکە لەگەڵ بەرژەوەندیی ئەودا نەگونجاون.

* لە ئەمڕۆدا شیعر و قسەی ئاسایی تێکچڕژانێکی ڕیشەییان لەخۆ گرتووە، ئەگەرچی ئەم جۆرەی دەقنووسین لە ئەورووپادا ئەزموون

کراوە، بەڵام شاعیرانی ئێمەیش سوودیان لێی وەرگرتووە، ئەم تێکەڵاوبوون و سوودوەرگرتنە تا چ ئاستێک لە خزمەتی ئەدەبی کوردیدا بووە؟

– شیعر بۆ ئەوەی بەردەوام بێ، لە ماوەی پتر لە سەد ساڵی ڕابردوودا زۆر لە شێوە و شێواز و کەرەستە باوەکانی چەند هەزار ساڵەی خۆی لە دەست دا، یاخۆ بەرەو ئاسانکردنەوە لێـژی کردنەوە، بۆیە هیچ بە دووری نازانم کە شیعر لە قۆناخێکدا واز لە (زمانە شیعریی)ەکەی خۆی بێنێ و ڕوو لەو (زمانە ڕۆژانە)ییە بکا کە خەڵک دەتوانن چێژی لێ ببینن، ئاخر خوێنەری ئێستە ناچار نییە، هاوکات کاتیش نییە تا بێ هەموو هێما و تەلیسم و ڕازەکانی هزربازیی، بەلاغە مەجاز و ئیستیعارە و چی و چیی تر بکاتەوە، تۆ تەماشای شیعر بکە لە فرەنسا، کە وڵاتی مالارمێ و ڤالێری و بۆدلێر و ڕامبۆ و.. کێ و کێی تریشە، دەبینی پتر لە ٦٠ ملیۆن دانیشتووی هەیە و نزیکەی ٢٠٠ ملیۆن خەڵکی تری فرانکفۆرتیش، زۆربەیشیان خوێندەوارن، هاوکایش خوێنەر، کەچی تیراژی چاپ و ئاستی فرۆشتنی دیوانێکی شیعر لە ١٠٠٠ دانە تێپەڕ ناکات. شاعیرانی تاراوگەنشین، پێویستە پێش شاعیرانی نێو کوردستان هەست بەم ڕاستییانە بکەن و یارمەتیی ئەوانەی نێوەوەیش بدەن لەوەی کە شیعر لەگەڵ ڕەوتی ئەم گۆڕانکارییانەی دنیادا بگونجێن، ئەمەیش دیارە کە بە چەندان ڕێگە دەکرێ، بۆ نموونە وەکو: وەرگێڕانی دەقی نوێ، وەرگێڕانی بابەتی ڕەخنەییی نوێ و، پێشکێشکردنی دەقی نوێی بەرهەمەکانی خۆیان.

* چی لەو واقیعە تاڵە بکەین کە خەیاڵ و فەنتازیا ناتوانن بیگۆڕن؟

– واقیع بەپێی فاکتەر و یاسای خۆی و، ئیقاعی خۆی دەگۆڕێ، بەڵام مرۆڤ/ کەسی تاک دەتوانێ بە خەیاڵ/ فەنتازیا، لێی هەڵبێ، یاخۆ پرۆژەی گۆڕینیشی پێشنیاز بکا، وەک ڕۆشنبیر و داهێنەرانی ڕێنیسانس دەمگەلێک پێش ئێستە کردیان.

* لە ئێستەدا، داهێنان و ڕێکلام هاوئاستن لە خستنەڕووی ئاستی دەق لە کوردستاندا، بەڵام ئەو ڕیکلامەی لێرەدا مەبەستمە دابەش بووە بە سەر خوێنەر و ڕاگەیاندن و دەسەڵاتی سیاسیی حزبەکان،

نووســەری ئیــبـداعکار بۆ ئەوەی پردێک دروست بکا بۆ بە یەکــتــر گەیشتنی داهێنان- ڕیکلام، چیی دەبێ بە کۆمەککارێکی تەندروست؟

– دەســـەڵات، هەردەم توانا و هەلی زۆری هەبووە بۆ کــۆنتـــرۆڵکردنی هێـــزە کۆمەڵایەتیی و ڕۆشنبیرییەکان.

تۆ تەماشا بکە؛ چینی کرێکار لە جیهاندا چۆن لە خشتە بردرا، ئەوجا وەرە سەر سەندیکا و داوودەزگا ڕۆشنبیریی و ڕێکخراوە مەدەنییەکان و ببینە و بزانە چۆن دەسەڵات بەشێوازی تایبەتیی خۆی نەبێ ناهێڵێ پەلبهاوێژن. بەداخەوە ڕاگــەیاندنیش یەکــێکە لەو بوارانەی کــە دەســەڵات هەمـــوو کــات لە هەوڵی چەواشــەکـردن و زەوتکردنی دا لە بۆســەدا بووە و دەبێ، هاوکـات زۆربەی زۆری کـاتیش لەو هەوڵانەیدا سەرکەوتوو بووە. لێرەشەوە دەشێ بڵێم: ڕاگەیاندن لە کوردستاندا ڕاگەیاندنێکی نەخۆشە، نەخۆشیی بەو واتایەی کە ئازاد نییە، یاخۆ ئەگـــەر ئازادیشــە، بەڵام ئەرکی خــۆی نەزانیــوە و نازانێ، یاخــۆ زانیــویەتی و جێبەجێی نەکردووە، ئەمەیش هۆکاری ئەوەیە کە دەست بەسەرە و تەنیا ئەرکی (ڕێکلام)ی پێ سپێردراوە، ئیتر ناوێرێ خۆی لە ئیبداع بدا، ئەو ڕیێکلامەیش ئاینی بێ، مەزهەبیی بێ، یان ئایدیۆلۆجی و حزبیی، هەموویان بۆ دەرخستنیان ڕێگەیان پێ دراوە، بەڵام ئاشکرایە کە داهێنان/ ئیبداع، لە وەها دۆخێکدا هیچ بوارێکی گەشەکردن و تەنانەت هاوسەنگکردنەوەی تایی ڕێکلامەکەی نابێ.

* ڕەخنەگرانمان بەدەر لە کـاری خـۆیان (ڕەخنەگـر)یی، هاوکـات (بەدیلدۆزەرەوە)یشن، پێت وایە ئەم دووانە گــەرەکــیــان بە کــەسی تایبەتمەند و ئەکادیمیست هەبێ؟ کەنگێ دەقی ئەدەبیی (ئەلتەرناتیڤ) دەخوازێ؟

– پێم وایە ڕەخنەگر لە دەرەوەی کاری ڕەخنەییدا کارێکی تر ناکا، دەنا دەبێ بەلایەن، کە بوویش بەلایەن، ئیتر متمانەی لەســەر نامێنێ. لە هەموو دنیایی ڕەخنەییشدا ڕەخنەی ئەکادیمیی پەسەند نییە، چونکە زۆر لە دوای داهێنانەوە بەدەردەکەوێ.

* ئەو ڕێگایانە کامانەن کە دەبن بە پردی پێوەندیی قووڵی نێوان نووسەر و وەرگر؟ بۆ ئەوەی سیحرێکی ئاگاییانە بچەسپێنین لە

فیکری خوێنەر، تا تێکەڵبوون هاومەستییەکی ڕەگئاژیی بخوڵقێ، ئەو خاڵە سەرەکییانە چین کە لە وەها کاتێک کۆمەکمان دەکەن؟

– ئەگەر تەنیا ئامۆژگارییەکم بۆ داهێنەران هەبێ، هاوکات ئەگەر ئەوانیش بە دڵێکی فراوان لێم وەربگرن، ئەمەیە: لە کاتی نووسینی دەقێکی ئیبداعیدا هیچ حیسابێک بۆ وەرگر نەکەن. بەواتایەکی تر بێژم: با متمانەیان بە توانای خودی وەرگر هەبێ و ڕێزی خوێنەرانیان بگرن و کارئاسانییان بۆ نەکەن لەسەر حیسابی داهێنان و لاوازکردنی دەق. خوێنەران/ وەرگران هەردەم توانای ئەوەیان هەیە بگەن بە ئاستی چێژوەرگرتن لە دەقێک کە داهێنانی مرۆڤێکی تری وەک خۆیانە، با ئەمڕۆ لەوانیش هەڵکەوتووتربێ لە بوارێکدا.

* (سوهراب) بە هەموو دەقە شیعرییەکانییەوە یەک ڕستەی پێ گوتین: (ئەی مرۆڤ ستایشی ژیان بکە و تا دەتوانی ڕێز لە شتەکان بگرە هەروەها (مەحوی)ش بە هەموو بەیتەکانییەوە ئەو هاوارەی لە دەروونماندا بەجێ هێشت: (بتوێنەوە لە عەشقدا) ئەم ڕستە شیعرییانە چۆن دروست دەبن؟ شیعر لە داهاتوودا دەتوانێ چ ڕستەیەکی تایبەت بە ئێمە بڵێ؟

– مەحوی و سوهراب و گەلێک شاعیری تری خۆمان و بیانییش لە ئەزموونێکی ڕاستەقینەوە و، لە ڕاستگۆیییەکی بێ سنوورەوە گەیشتوونەتە ئەم ڕاستییە شیعرییانەی کە باسیان دەکەی، ئەم مەرجانەیش زۆر گرانین و، خاوەن ئەزمووی ڕەسەن و ڕاستگۆ دەتوانن ڕستەی وەها، تەنانەت مەزنتریش بەرهەم بهێنن، بەمەرجێک بۆ خۆیشیان متمانەی تەواویان پێیان هەبێ، هاوکاتیش لە ڕاستی مومارەسەی واتا قوڵەکانیان بکەن.

* زمان لە گفتوگۆدا کاری گواستنەوەی مەرام و ڕازونیازەکانە، بەڵام لە شیعردا هەندێک ئەرکی ئێستێتیکیی دەقەیشی لە ئەستۆ دەگرێ، تا ئەو ئاستەی بەژداری لە داڕشتنی سیستەم و شێوازی (قسەکردن)ی تایبەتییش دەکا لە یادەوری خوێنەردا. ئەم زمانە ڕوون و تۆکمە و قوڵە چۆن دروست دەبێ و بە شێوەیەکیش پەرش دەکرێ بەسەر پانتایی دەقدا؟

– وەڵامی ئەم پرسیارە هەر بۆخۆی دیدارێکی تری دەوێ. لەگەڵ ئەوەشدا دەڵێم: زمانی شیعرییش هەر بۆ گواستنەوە و گەیاندنی ڕاز و نیاز و مەرامەکانە، ئەمە وەکو لایەنی ئەرک، بەڵام وەکو لایەنی شێواز، ئەو زمانە توانایەکی شاراوەی زۆر پتری لە خۆدا هەڵگرتووە و بە بەریەوە ماوە.

هاوکات دەتوانین ئەمەیش بڵێین کە مرۆڤ شاعیر بێ یان نەء هێشتا پەی پێ نەبردووە، لە بارەی ئەو پێنەبردنەیش، پێم وایە ئەرکی داهێنەرە کە بەسەر کۆسپەکانی وەکو: شەرم، ترس، ڕاستەوخۆیدا زاڵ ببێ و ئازایەتیی ڕێزمان شکاندن و توانای دووبارە بەکاربردنەوەی کەرەستە باوەکانی هەبێ، ئەمە لە کاتێکدایە کە تێکیان دەشکێنێ.

* تەمومژ و ناڕوونیی لە دەقدا بۆ پێنەگەشتنی زمان و ژیان بینیی شاعیر دەگەڕێتەوە، یاخۆ بۆ قورسیی نێوەڕۆک و بابەت و مانا و ڕەمزەکانی دەقەکە؟

– تەمومژ و ناڕوونی لە دەقدا، لەسەر ئاستی کەس، کات و شوێنیشدا ڕێژەییە، هۆکارەکان زۆرن، هەروەها جۆرەکانیش. ولیەم جۆمبسۆن لە کتێبە بەناوبانگەکەیدا ٧ جۆری دەستنیشان کردووە، بەپێویستی نازانم دووبارەیان بکەمەوە، بەڵام من بۆ خۆم لە هەر دەقێک تێ نەگەم، ئەوە گومان لە توانای تێگەیشتنی خۆم دەکەم، نەک دەق و داهێنەرەکەی، ئەمەیش هانی خوێندنەوەی پتر و بەردەوامم دەدات، زۆرجاریش دەبێت بەمایەی نووسینە ڕەخنەییەکانم.

* یادەوەری مرۆڤایەتی، بەتایبەت هیی شاعیر، چ پەنجەرەیەک بە ڕووی دەقدا دەکاتەوە؟

– دەق دیاردەیەکی مرۆڤانەیە، هەرچییەکیش لە دەقدا بەرهەمدەهێنرێت، لە یادەوەریی مرۆڤەوە هەڵدەقوڵێ و لە یادەوەری مرۆڤەکانی تریشدا واتایەک بۆ خۆی پەیدا دەکا.

* شیعر، وشیارکەرەوە و ڕۆشنکەرەوە حەسێنەرەوەی دڵ و دەروون و بیر و هۆش و ڕوحیانەتی ئەوی ترە یان ناساندنی بەهرە و توانست و خۆزگە و خەون و مەرامە مرۆڤایەتییەکانی (من)ە بە ئەوانی تر؟

– شیعر، هەردوو ئەم ئەرکانە لە پرۆسەیەکدا جێبەجێ دەکات. لێرەیشەوە پردێک لە نێوان (من)ی داهێنەر و ئەو، یاخۆ ئەوانی وەرگردا دروست دەبێ بۆ لە یەکتری تێگەیشتن و هاوچێژیی.

* (ناز الملائیکة) لە عەرەب و (فروخ)یش لە فارس، توانیان شیعری عەرەبی و فارسی نشونمە پێ بکەن و لە قۆناخێکەوە بۆ قۆناخێکی درەوشاوەتر بیانگوازنەوە. بۆچی لەنێو کورددا ئافرەتی شاعیری وەها هەڵنەکەوت، تا سەرمەشقی بزاڤێکی شیعری گەورە بکا و ڕەوتی شیعری کوردیی بەرەو لایەکی تری جودا ببا؟

– داخی گرانم، ئافرەت/ ژنانی کورد سەربەست نین، دەنا هەموو داهێنانێکی ڕاستەقینەی قووڵ و تۆکمە هیی ژنانە، یاخۆ لەبارەی ژنانەوەیە، یانیش سەرچاوەکەی بۆ ئەوان دەگەڕێتەوە.

* دوای بڵاوبوونەوەی کتێبی (شیعرییەت لە دەرەوەی شیعر) و (چیرۆکی هونەری کورد/ شێوە و شێواز و بنیات)، چ پرۆژەیەکی ترت لە بەردەستدایە؟

– خەریکی نووسینەوەی دوالاپەڕەکانی کتێبێکم لەبارەی ڕۆمانەوە.

* نووسەر کاتێک دێت بۆ دنیا، لەسەر فەرگەلێکدایە، ئاخۆ تۆ لەو سەفەرەتدا بەکوێ گەیشتووی؟

– هێشتا وام بەڕێوە.

پێڕست

چاخی سەرهەڵدانی نۆڤلێت لە ئەدەبی کوردیدا 5
لەبارەی دەرباری خوسرەو جاف 12
ڕۆمانی سەرگوزشتەی مێژوویی لە ئەزموونی محەمەد ئوزوندا 75
خوێندنەوەیەک بۆ ئەزموونی ڕۆماننووسیی فەتاح ئەمیری 110
سۆبارتۆ.. لە یادەوەریی حەلیم یووسف– دا 139
ڕۆمانە شیعرییە.. "ئەڤین ئاوی ژیانە"ی مەهاباد قەرەداغی 165
پێشەکی بۆ ڕۆمانی بەهاری ڕەش 182
زمانی لۆکاڵی لە ڕۆمانی کوردیدا 187
هەڵکشان بەرەو لووتکە.. هەڵوێستەیەک 191
گەردەلوولی کانزایی سیناریۆی شەڕێکی پێشبینیکراو لە کەرکووکەوە... 196
شلۆمۆ کوردی و من و ڕۆژگار خوێندنەوەیەکی کوردانە 205
بەفر قارس و پامووک و.. هەڵگەڕانەوەی ئەژدیها 213
جاین ساسۆن.. خۆشەویستی لە وڵاتێکی پەرتکراودا بەسەرهاتی... 225
جاین ساسۆن کچە شازادەکان لە دۆژەی بنەماڵەدا 237
ڕاز.. ڕۆمانێک لە وێرانەخاکی سۆماڵەوە 252
وی هیوی داوایە بۆ دەرچوون لە قۆزاخە داخوازییەک بۆ تێکەڵکێشکردنی... 264
فرەنۆمی یاکۆبیان ڕۆمانێکی سەرنجڕاکێش بەبێ یەکەتیی ڕووداو 279
نامەیەک لەبارەی ڕۆمانێکی "کلۆد سایمۆن"ەوە 291
ئەزموون... 294